

718.

W. H. Holmes.

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1870.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

THIELES BOGTRYKKERI.

DL
1
N6
1870

INDHOLD AF AARGANGEN

1 8 7 0.

	Side
E. Vedel: om de Bornholmske Brandpletter. Med Plade 1—12... Fortegnelse over Pladerne S. 108.	1.
A. D. Jørgensen: Harald Hårdråde i Limfjorden.....	111.
Konr. Gislason: Tillægsbemærkninger om -RÍÐR.....	120.
J. Kornerup: Materialet i de ældste danske Kirker	139.
C. Engelhardt: om Stendysser og deres geografiske Udbredelse..	169.
Sophus Bugge: lidt om de ældste nordiske Runeindskrifter sproglige Stilling	187.
J. Kornerup: om nogle af de gaadefulde Menneske- og Dyr- skikkelser, som forekomme i vor Middelalders Konst. Hertil Tavle 13.....	217.
Arthur Feddersen: nogle Viborgske Oldsager og Udgravninger..	236.
Konr. Gislason: Småbemærkninger til de tvende Udgaver af den arnamagnæanske Membran Nr. 674 A, 4to, nemlig I) den photolithographeede fra 1869, II) den i Annaler for nordisk Oldkyndighed for 1858 Side 51—98 (jf. 171).....	262.
Kr. Kålund: Familielivet på Island i den første sagaperiode (indtil 1080).....	269.
J. J. A. Worsaae: om Forestillingerne paa Guldbracteaterne. Hertil Tavle 14—23.....	382.
P. G. Thorsen: Virring Runestenen. Hertil Tavle 24	420.

I Texten findes følgende Afbildninger:

S. 9. Kort over Bornholm. S. 31. Endebeslag af Bronze til et Drikkehorn. S. 43. Gjennemboret Hank af en Lerkande. S. 66. Kort over Gravpladsen ved Store Kannikegaard i Bodilsker Sogn. S. 82. Kort over Gravpladsen ved Kanegaard i Knudsker Sogn.

S 149. Hovedskibet i Vor Frue Kirke i Roskilde ved Slutningen af det 11te Aarhundrede. S. 154. Vindue i en jydsk Granitkirke. S. 158-159. Kridtstenssøiler i Thorslunde og Greve Kirker. S. 161. Frise paa Lyngby Kirke ved Grenaa S. 166. Murværk fra Gumløse Kirke i Skaane.

S. 219 og 224. Stenreliefer fra Eiby Kirke ved Kjøge og fra Vor Frue Kirke i Aalborg. S. 226 Døbefont fra Gumløse Kirke. S. 227 og 228 Stenreliefer fra Landet Kirke paa Thorseng og Vor Frue Kirke i Aalborg. S. 233 og 234. Reliefer i Egetræ fra Chorstolene i Dalby Kirke i Skaane. S. 235. Malet Figur fra Christian den Førstes Kapel i Roskilde.

S. 239. En Sænkesten fra Kjøkkenmøddingerne ved Virksund. S. 241. Gjennemsnit og Plan af en Stenhøi med Gravkammer ved Kjølens, Vorde Sogn, Nørlyng Herred. S. 242. Stenøxe fra Vesterbølle Mark. S. 252. Gjennemsnit af en af Trehoiene i Fiskbæk Sogn, Nørlyng Herred. S. 253 og 254. Et Stentrug og oplysende Figur dertil. S. 257. Et Lerkar fra Jernalderen S. 257. Plan af et stensat Jernalders Gravsted ved Dalsgaard i Asmild Sogn ved Viborg. S. 258. En Skakbrik af Hvalrostand fra Hobro. S. 389 til S 416 Ti Guldracteater.

Alle Figurerne ere tegnede og tildels ogsaa kemityperede af J. Magn. Petersen. Pladerne ere trykte i Thieles Bogtrykkeri, med Undtagelse af Staalpladen Nr. 13, hvilken er trykt hos G. Klingsey.

TRYKFEIL.

- Side 163, nederste Linie læs: Arkonas
- 167, 11te Linie franeden læs: 1261.
- 284, Linie 16 fraoven læs: Vatsd. 19.

OM DE BORNHOLMSKE BRANDPLETTER,
BEGRAVELSER FRA DEN ÆLDRE JERNALDER.

Af Amtmand E. VEDEL i Rønne.

Bornholm er i mange Henseender et saare interessant lille Land og ikke mindst ved dets store Rigdom af Oldtidslevninger, saavel af saadanne, som ogsaa findes andetsteds i Danmark, som af saadanne, der ikke hidtil vides at være forekomne paa andre Steder i Riget.

De ældgamle Levninger fra **Steenalderen** i Kjøkkenmøddinger og Kystfund synes ikke at findes paa Bornholm. Raat udkløvede Flintredskaber findes overhovedet sjældent paa Øen. Derimod ere slebne eller i alt Fald omhyggeligt tilhugne Flintkiler meget hyppige, saa hyppige, at det maa vække Forundring, at de forekomme saa ofte i dette Granitland, hvor Flinten er en Sjeldenhed. Flintkilerne findes for det Meste løst paa Jordens Overflade. Der er imidlertid endnu bevaret et ikke ringe Antal af Høie fra Steenalderen med Gravkamre og Gravgoods af samme Beskaffenhed som i det øvrige Danmark.

Broncealderen er stærkt repræsenteret, og Fund af Oldsager fra denne Tidsalder ere meget hyppige. De hidrøre næsten alle fra Grave, deels fra rundtoppede Jordhøie, deels fra de nedenfor nævnte Steenhøie og Steenrøser, deels endelig fra Gravkister af flade Steen eller fra Gravurner, nedsatte tæt under Overfladen paa jævn Mark.

Steenhøiene ere Gravhøie af almindelig Form, dog undertiden noget fladere end Steenalderens, og bestaae indvendig

enten ganske af en Dyngge af løse Stene eller af en indre Kjerne af sædvanlig Jord, omgivet af et tykt Lag af Rullesteen, medens der udenpaa er lagt en Dækning af Jord i $\frac{1}{2}$ til 1 Alens Tykkelse. Steenhøiene indeholde store Gravurner med brændte Been, ofte mange Urner i een Høi; Metalsager ere derimod meget sjeldne, og jeg kjender hidtil kun eet saadant Fund, nemlig et itubrudt Broncesværd fra en Steenhøi ved den 15de Selveiergaard i Nylars Sogn. Tidsalderen for disse Høie kan derfor endnu ikke ansees som aldeles sikker. — *Steenroserne* («Steenknolde» kaldes de herovre) ere cirkelrunde, fladthvævede Dynger af Rullesteen, enten uden nogensomhelst Dækning eller kun overtrukne med en tynd Græs- eller Lyngskorpe og et Par Tommer Jord. Deres Overflade høiner sig kun svagt over den omgivende Mark, medens deres Bund pleier at ligge $\frac{1}{4}$ til $\frac{3}{4}$ Alen dybere end Markens Overflade. De variere i Størrelse fra 4 til 20 Alens Tværmaal og ligge ofte tæt samlede i stort Antal, undertiden over 40 Stykker i een Klynge. De fleste hidrøre vistnok fra Broncealderen; der er flere Gange fundet utvivlsomme Broncealders Gjenstande i dem, medens der (udenfor Ørnekullerne ved Hasle) ikke vides nogensinde at være fundet Jernalders Oldsager i saadanne Steendynger; men Antallet af betegnende Fund er endnu for ringe til, at nogen sikker almindelig Regel kan opstilles. For det Meste indeholde de slet ikke Andet end store Gravurner med brændte Been, ofte mange i en enkelt Røse; undertiden findes der ikke engang en Urne, men de brændte Been ligge blandede med sort Muld og spredte Potteskaar i et fladt, tyndt Lag paa Røsens Bund. — *Overgangsformer* imellem Steenrøser og Steenhøie forekomme ogsaa, og det er vel muligt, at senere Undersøgelser ville føre til at forene begge Slags Mindesmærker under een Klasse*).

*) Om den hyppige Forekomst af Steenhøie og Steenrøser («Steenrør») i Bleking see Worsaae: Blekingske Mindesmærker

Fra **Jernalderen** hidrøre de talrige Begravelser af brændte Levninger, Brandpletterne, som nedenfor nærmere skulle omhandles. Udenfor Brandpletterne ere Jernalderens Grave meget sjeldne. Nogle enkelte Gravhoie have indeholdt smukt Gravgoods fra Mellemjernalderen (jfr. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1868 S. 135—137) deels ved brændte, deels ved ubrændte Lig, og paa flad Mark er der forekommet nogle Begravelser af ubrændte Lig med Jernvaaben eller Smykker i Jernalderens Stil, men af saadanne Grave er endnu stedse kun et meget ringe Antal bleven bekjendt. Derimod forekomme Sager fra Jernalderen ikke sjeldent løse paa Jordens Overflade, og af Balsmyr ved Simblegaard i Clemensker Sogn samt af Knarremosen ved 3die Vornedegaard i Rutsker Sogn er der fremdraget Jern- og Broncegenstande, der kunde tyde paa lignende Beholdninger af Oldsager som de, der ere udgravede i de store sønderjydske og fyenske Mosefund (Aarb. 1868 S. 133—34). Et mærkeligt Sted er den hoitliggende Ager »Sorte Muld« under 10de Vornedegaard i Ibsker Sogn, hvor der tidligere er fundet byzantinske Guldmonter og smaae firkantede Guldbracteater, og hvor der saavel forhen som i de seneste Aar tillige er opløiet talrige Spydspidser af Jern; Jorden er fuld af marvkløvede Huusdyrbeen og Potteskaar. Ganske lignende Forhold findes ved Sandegaard i Aaker Sogn samt rimeligviis ogsaa ved 10de Selveiergaard i Vestermarie Sogn. Men intet af disse Steder er endnu tilstrækkelig undersøgt. Om Gravene i Dovr Aas (Dueaas) samt i Ørne- eller Urnekullerne ved Hasle see nedenfor i Tillæget.

Endelig har Øen endnu at opvise en stor Mængde Mindesmærker af *opreiste Stene*, deels ringformede eller firkantede Indhegninger, deels de prægtige Bautastene, hvoraf

fra Hedenold, Kbhvn. 1846, især Side 7 til 12. Derefter hidrøre de fleste Steenrøser i Bleking fra Broncealderen, men enkelte fra Steenalderen, og temmelig mange fra Jernalderen.

desværre de fleste ere forsvundne i de senere Aar. Endnu haves dog et Par Hundrede opretstaaende Stene og deriblandt over et halvt Hundrede med en Høide af $2\frac{1}{2}$ til $4\frac{1}{2}$ Alen over Jorden. For det Meste have de været samlede i større Grupper uden nogen kjendelig Orden, og paa flere Steder, hvor der nu kun er levnet enkelte Stene eller slet ingen, kan det oplyses, at der tidligere har staaet Grupper af indtil tredive til fyrretyve. Steenringenes Tidsalder er endnu ganske ubekjendt. Om Bautastene ved man kun saa Meget, at adskillige naae ned til den christelige Tid, da enkelte bære Runeskrifter med Paakaldelse af Christus og Helgener («Sante Mikil»); men paa den anden Side er det ogsaa næsten sikkert, at adskillige og maaskee endog saare mange naae tilbage lige til Broncealderen*).

I Forbindelse hermed kunne endnu nævnes nogle gaadefulde, flade eller svagt hvælvede brolagte Pladser, tildeels af betydelig Udstrækning. Snart ere de runde, snart ovale, snart lange, smalle og spidse i begge Ender, ganske som de svenske Skibssætninger (Enesbjerg i Vestermarie Sogn). De ere næsten altid ledsagede af talrige Steenrøser og synes derfor at være samtidige med disse.

*) Ved Marevad, 58de Selveiergaard i Clemensker Sogn, stod for 30 Aar siden en Bautasteen paa en stor Steenrøse med mange Urner, hvori der i sin Tid blev fundet en Broncering, der endnu opbevares paa Gaarden. Ved Hoglebjerg, 61de Selveiergaard i samme Sogn, stod for en halv Snees Aar siden en Bautasteen paa en lille Høi, ved hvis Sløifning der fremkom store Gravurner med brændte Been samt en Broncering og en Broncenaal. Endvidere stod der for faa Aar siden en svær Bautasteen paa en Steenrøse ved 14de Vornedegaard i samme Sogn; i Røsen, som endnu ikke er ganske ødelagt, findes der store, med brændte Been fyldte Urner ganske af samme Udseende som Gravurnerne fra Broncealderen. Endelig kjender jeg endnu vel omtrent en halv Snees Bautastene, der staae paa Steenrøser eller Steenhoie.

Pletter af sort Muld

i ringe Afstand fra Overfladen forekomme overmaade hyppigt paa Bornholm. I de fleste af dem, som enkeltviis fremkomme hist og her ved Grøvtegravning, findes store, grove *Gravurner*, hvori brændte Been have været nedlagte. Der er fundet utvivlsomme Oldsager fra Broncealderen i saadanne enkeltstaaende Gravurner, og derhos ere selve Urnerne næsten altid i deres Udseende overensstemmende med Broncealderens grove Leerkar.

Undertiden forekomme de sorte Pletter i Skikkelse af *Steenlag* fra 2 til 5 Alens Brede og 6 Tommers til en Alens Tykkelse, næsten ganske bestaaende af sammenkastede Haandstene med lidt sort eller graalig Muld imellem. I disse Steenlag findes der Kulbrokker og mange Stykker af grove Leerkar, men Skaarene af disse ligge spredte og hidrøre tilmed fra Kar af forskjellig Størrelse og Beskaffenhed. I et Steenlag i Dalskrænten nordost for Blykoppe Vandmølle, 3 Alen bredt, indtil $\frac{3}{4}$ Alen tykt, dækket af $\frac{3}{4}$ Alen Overjord, fandt jeg Skaar af fem forskjellige store Kar, men Skaarene laae spredte, og af ingen Sort af dem var der tilstrækkeligt mange til at danne endog kun Halvdelen af Karret. Leerkarrene have altsaa ikke været nedsatte hele. Derimod fandtes ingen andre Oldsager og ingen Been. Det er saaledes ingenlunde sikkert, at det overhovedet har været en Begravelse. Med det nysnævnte Steenlag stemme ogsaa adskillige andre overens, som jeg har havt Leilighed til at undersøge; dog er det muligt, at der i enkelte af dem ogsaa fandtes Been.

Et sammenhængende *Lag af sort Muld* i over 80 Alens Længde og $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Alens Tykkelse findes i Flyvesandet paa Skrænten ved Stranden omtrent $\frac{3}{8}$ Miil nord for Rønne, tæt nord for Udløbet af en lille Bæk, kaldet Grønnebæk. Det indeholder talrige Skaar af store sorte Leerkar prydede med Rækker af Huller, indstukne med Pinde; brændte Been-

stykker forekomme enkeltviis, ligeledes smaae gule Flintknolde og Splinter deraf. Laget er ældre end Brandpletternes Tid, da der i Flyvesandet over det er fundet Brandpletter med characteristiske Broncefibulaer og Skaar af prydede Leerkar. Rimeligviis er det en Levning af en Leir- eller Huusplads fra Broncealderen. Et vistnok ganske lignende Lag fandtes i en Skrænt nærmere ved Rønne i Aaret 1848; see nedenfor i Tillæget, blandt Bemærkningerne om Dovr Aas.

Smaa Pletter eller Lag af sort eller blaasort Muld findes meget jævnlig paa Markerne i en Dybde af $\frac{1}{2}$ til 1 Alen under Overfladen. De indeholde tydelige Kulstykker, tildeels endog af en Haands Størrelse, men ikke Been. Paa Duebjerg sydost for 14de Vornedegaard i Clemensker Sogn fandtes adskillige saadanne omtrent $\frac{1}{2}$ Alen under Overfladen med 1 til $1\frac{1}{2}$ Alens Brede og 1 til 3 Tommers Tykkelse. Paa den østre Kirkegaard ved Rønne, hvor der tidligere har staaet en stor Gruppe af Bautastene, forekomme lignende Pletter ogsaa jævnlig, naar der graves nye Grave, altid omtrent $\frac{3}{4}$ til 1 Alen under Overfladen, med en Brede af 1 til 2 Alen, ganske tynde, indeholdende Smaastene og Kulbrokker, men ingen kjendelige Spor af Been. Ogsaa paa adskillige andre Steder har jeg enkeltviis truffet dem, ganske under lignende Forhold. Og endelig forekomme sorte Pletter uden Been hyppigt mellem de ægte Brandpletter paa alle de store Gravpladser. Da de imidlertid ikke indeholde Been, tør man neppe ubetinget ansee dem for Begravelser; men hvad de saa ere, lader sig vanskeligt gjætte.

De egentlige Brandpletter og Gravpladserne.

De egentlige Brandpletter ere Begravelser for brændte Menneskebeen, uden at disse have været nedlagte i en Gravurne eller Gravkiste. De ligge i en Dybde af nogle faa Tommer indtil omtrent 1 Alen fra Overfladen; en Dybde af en halv Alen er omtrent den sædvanlige. Naar Overjorden og Dækningen

borttages, vise de sig som sorte Pletter, for det Meste cirkelrunde med et Tværmaal af $\frac{1}{2}$ til 1 Alen. Undertiden ere de mindre, sjældent større; dog har jeg undersøgt een, som havde 3 Alen i Tværmaal (ved Snels Høi) og nogle enkelte med $1\frac{1}{2}$ eller 2 Alens Tværmaal. Brandplettens Tykkelse pleier at være imellem 4 og 10 Tommer, kun sjældent har jeg truffet dem tykkere, men de forekomme dog enkeltviis med indtil 18 Tommers Tykkelse. Deres Form er i Almindelighed som et kjedeldannet Hul, altsaa noget dybere i Midten. Siderne ere for det Meste temmelig skarpt begrændsede, dog kan den omliggende Jord undertiden blande sig noget med Brandplettens Indhold. Kun een eneste af de omtrent 600 Brandpletter, der ere blevne undersøgte siden Mai Maaned 1868, har været omsat med flade Steen paa Siderne; ellers ere Brandpletterne simplehen omgivne af den sædvanlige Jordbund. Sees de fra Siden, saasom i Skrånten af en Gruusgrav, vise de sig som foroven fladt afskaarne, halvrunde eller noget langagtige, mere eller mindre skarpt begrændsede sorte Pletter. Ovenpaa Brandpletterne ligger ofte og vel for det Meste kun den sædvanlige Jord, men det er dog meget almindeligt, at de ere dækkede med en Steen; paa enkelte Steder i Gravpladserne ere næsten alle Gravene dækkede med Steen, paa andre Steder i de samme Gravpladser mangler derimod saadan Dækning ved næsten alle Grave. Dækstenene ere for det Meste flade og vende den glatteste Side nedad; enkeltviis ere dog ogsaa runde eller ovale Stene benyttede til Dækning. Undertiden ligger der omkring Overkanten af Graven en Ring af Haandstene, hvorpaa den store flade Dæksteen hviler. Undertiden ligger der ogsaa et Par Tommer Sand imellem Brandpletten og Dækstenen, men i Regelen ligger denne umiddelbart paa Gravens sorte Muld. Nogle enkelte Gange (f. Ex. Kanegaard A. Nr. 6, Markehøi samt Kannikegaard Nr. 20 og 22) er der fundet

to Grave over hinanden, saaledes at der under Bunden af den øverste har ligget et Par Tommer sædvanlig Jord og derunder en ny Brandplet.

Brandpletter med Levninger af brændte Been findes enkeltviis over hele Øen. Naar man fæster Opmærksomheden derpaa, seer man jævnlig de sorte Pletter tæt under Grønsværen snart i Gruusgrave, snart i Skrænterne imod Havet eller i de Indskjæringer, som Bækkene have udhulet, eller endog i Veigrøfter eller Drainrender. Hyppigen ere de ældre Kæmpehoie blevne benyttede til Anbringelse af Brandpletter; paa nogle have Toppen og Siderne været tæt belagte dermed, ved andre synes Brandpletterne fortrinsviis at være blevne anbragte under Randen af Høiens Fod.

Men foruden de Brandpletter, som saaledes vise sig enkeltviis eller dog kun i mindre Antal, forekomme de paa adskillige Steder i større Samlinger, undertiden mange hundrede eller endog flere tusinde tæt ved hverandre. Den største af disse fælles Gravpladser findes øst for Kannikegaard i Bodilsker Sogn (see Kortet i Tillæget); den er konstateret i en Længde af 530 Alen og i en Brede af over 80 Alen; rimeligviis er den endnu større, da enkelte Brandpletter ere fundne over 100 Alen derfra; paa et enkelt Sted var Gravpladsen saa tæt belagt med Grave, at der fandtes 90 paa 260 □ Alen, men paa de fleste Steder vare Gravene meget mere spredte. En stor Gravplads har der ogsaa været ved Kanegaard i Knudsker Sogn (see ligeledes Kortet i Tillæget); den har været over 120 Alen lang og indtil 35 Alen bred; paa 250 □ Alen fandtes henimod 70 Grave (deri dog iberegnet nogle uægte Brandpletter uden Been.) I alt kjendes for Tiden 19 Gravpladser (foruden de med Brandpletter belagte Kæmpehoie) nemlig ved *Kanegaard* og *Tornegaard* i Knudsker Sogn, *Steenshoi*, *Markehoi* og ved *Udkjæret* i Vestermarie Sogn, *Duebjerg*, *Kuregaardsbakken*, *Æggebjerg*, *Dillehoi* og en Bakke ved *15de Selveiergaard* i

Clemensker Sogn, Exerceerpladsen syd for *Hasle*, en Gruusgrav ved *Tasseveien* samt *Snels Hoi* i Rutsker Sogn, *Pile-*

gaard i Olsker Sogn, *Lyrs Skov* i Østermarie Sogn, *Kannikegaard* i Bodilsker Sogn, *Frigaard* i Povlsker Sogn, *Boesgaard* i Pedersker Sogn og *Brogaard* i Aaker Sogn. Lignende Gravpladser have derhos existeret paa *Dovr Aas* (Dueaas) ved Rønne (see *Annaler for nordisk Oldkyndighed* 1849 p. 384 og fig. samt nedenfor i Tillæget), saavelsom imellem *Sandemandsgaard* og *Vibegaard* ligeledes ved Rønne (ifølge en i Oldnordisk Museums Archiv bevaret haandskreven Beretning af Landinspecteur Lund fra omtrent Aar 1820). Antallet af Gravpladser er imidlertid vistnok endnu betydeligt større; 18 af de fornævnte 19 Pladser ere nemlig først blevne bekjendte siden Mai Maaned 1868, og fra hele Øster og

Sønder Herreder haves hidtil kun Efterretning om fem, medens alle de øvrige ligge i den anden Halvdeel af Øen.

Gravpladserne findes især anbragte paa Toppen og Siderne af naturlige Gruusbakker (Steenshøi, Markehøi, Kuregaardsbakken, Æggebjerg, Dillehøi, Bakken ved 15de Selveiergaard i Clemensker Sogn, Snels Høi, Pilegaard, Frigaard og Brogaard; Duebjerg er en høi Bakke, om end just ikke en Gruusbakke) eller paa Fladen af høiere Land tæt ovenfor en Skrænt (Kanegaard, Tornegaard, Hasle, Kannekegaard). Paa Jordens ydre Overflade er der forøvrigt Intet, der røber Gravpladsens Tilstedeværelse. Dog kan det bemærkes, at der paa Steenshøi har staaet en mærkelig Ring af opreiste Stene, paa Markehøi fire smaae Bautastene, paa Bakken ved Pilegaard fem noget større og paa Æggebjerg en høi Bautasteen; paa Kuregaardsbakken stod der en Runesteen (den mindre Runesteen ved Clemens Kirke). Hvorvidt disse Stene have staaet i noget Forhold til Begravelserne i Brandpletterne, tør vel neppe endnu ansees som afgjort, og man maa i saa Henseende afvente, at Bautastenenes Oprindelse og Hensigt engang overhovedet underkastes en tilstrækkelig omfattende Undersøgelse. At flere af de gamle Gravpladser den Dag idag ere ilde berygtede for »Underjordiske« (især Steenshøi, Markehøi, Æggebjerg og Dillehøi) bør vel rettest ansees som en Tilfældighed*).

*) Det kunde dog være, at det ikke var heelt tilfældigt. Et Sted, som var helligt i Hedenskabets Dage, maatte nødvendigviis blive et Opholdssted for Trolde i Christentiden. Jeg har fundet en af Gravpladserne (Æggebjerg) blot ved at forespørge mig om, hvor de »Underjordiske« regjerede stærkest der i Egnen. Men paa den anden Side ligger rigtignok Brandpletternes Tidsalder saa mange Aarhundreder forud for Christendommen, at deres Tilværelse kunde være glemte allerede forinden Hedenskabets Ophør.

Overjorden over Brandpletterne paa Gravpladserne er Stedets naturlige Jordsmon, af og til noget farvet af sort Støv, hvor der ligger en Brandplet under. Enkeltviis findes hyppigt i *Overjorden* smaae Stykker rødbrændt Leer, der ogsaa forekomme i selve Gravene, endvidere Skaar af store og grove Leerkar, undertiden (Kuregaard, Kannekegaard og især ved Udkjæret i Vestermarie Sogn) haarde glasagtige Klumper af halvsmeltet Jord og Steen samt endelig af og til (Kanegaard og Kannekegaard) enkelte store Been, der synes at hidrøre fra Dyr. Flintestene, baade smaae aflange, glatte Knolde og smaae Splinter ere ikke sjeldne saavel i *Overjorden* som i selve Gravene, og ved Pilegaard er der paa Marken over forstyrrede Brandpletter ogsaa fundet en Spydspids af Flint. — Mærkelige ere de *Brolægninger*, der pletviis forekomme paa Gravpladserne. Paa enhver af de større Gravpladser, som jeg har undersøgt i nogen betydelig Udstrækning, har jeg hist og her fundet *Brolægning* enten over Gravene eller i Høide med disses Dæksteen. Undertiden have Dækstenene ligefrem været indfattede i en regelmæssig, smuk *Brolægning* af glatte, runde Steen (Lyrs Skov), undertiden have de ligget under Steenbroen, men for det Meste har der slet ikke været Dæksteen paa de Grave, der laae under *Brolægning*. Af og til ere Gravene ganske ophørte, hvor der har viist sig *Brolægning*, og først atter fremtraadte, hvor *Brolægningen* standsede (Kanegaard A). Over Steenbroen er *Overjorden* i Regelen ganske tynd; for det Meste er den af samme Beskaffenhed, som det omliggende Jordsmon, undertiden noget mørkere, og paa et enkelt Sted (Kanegaard C) var saavel *Overjorden* som Steenbroens øverste Overflade kulsort, medens Underfladen af Brostenene ikke var sværtet. Hvad Hensigten har været med disse *Brolægninger* er ikke let at tyde. Maaskee har den sorte Steenbro ved Kanegaard tjent til Plads for Ligbaal, efterat de underliggende Grave vare glemte; muligen have andre *Brolægninger* tjent til Vei for de Besøgende;

den smukke Steenbro i Lyrskov har maaskee været anbragt som Prydelse omkring de deri indfattede Dæksteen, der saaledes maatte antages i sin Tid at have ligget for Dagen uden Overjord. Men en tilfredsstillende Forklaring af disse Forhold har jeg endnu ikke kunnet finde.

Paa to af de større Gravpladser, Kanegaard og Duebjerg, har der været Grupper af *Steenroser*. Ved Kanegaard eksistere nogle af dem endnu (see Kortet i Tillæget), og Brandpletterne ligge ind i Mellemrummene imellem dem, tildeels endog op til eller ovenpaa deres Randsteen, men derimod ikke ind under dem; i de derværende Røser er der kun fundet Skaar af grove Leerkar, brændte Beenstumper og en ukjendelig Skål af Bronze. Paa Duebjerg vare Røserne aldeles bortryddede, inden jeg lærte Stedet at kjende; efter Eierens Udsagn havde de indeholdt en Mængde grove Leerkar, hvori der var fundet brændte Been og Naale af Bronze. Forøvrigt indeholde de af mig undersøgte Brandpletspladser ordentligviis *ikke andre Grave* end netop Brandpletter: Begravelser af brændte Been, uden at disse ere nedlagte i en Gravurne. Det er imidlertid ovenfor bemærket, at uægte Brandpletter: sorte Pletter uden kjendelige Been, allevegne forekomme mere eller mindre hyppigt paa Gravpladserne; der har næsten aldrig viist sig Spor af Oldsager i dem, og i de ganske faa Tilfælde, hvor der i dem er fundet en eller anden Jerngjenstand, er det muligt, at der virkelig har været Beenlevninger tilstede, men at disse, der tidt nok kunne være utydelige i de ægte Brandpletter, ere blevne oversete. — En Begravelse med *brændte Been nedlagte i et Leerkar* er kun fundet een Gang imellem Brandpletterne, nemlig paa Duebjerg; men da der, som nys antydet, har ligget Steenrøser paa denne Gravplads, er det rimeligt, at Gravurnen, der i sit Udseende aldeles ligner Steenrøsernes grove Urner og ikke Brandpletternes eiendommelige Leerkar, enten netop hidrører fra en af de forstyrrede Røser, eller at den i Steenrøsernes Tid er bleven nedsat i Jorden i

Nærheden af Røserne. — Ved Kannikegaard er der fem Gange (Kkgd. A i Slutningen, Nr. 89, 151, 163 og 164) midt imellem Brandpletterne fundet Kister af Mandslængde, satte af flade Stene og dækkede med Steenplader; de tre af dem have indeholdt tydelige Levninger af ubrændte Menneskebeen; i de to er der derimod ikke fundet Been; rimeligviis ere Benene i disse blevne aldeles opløste i Tidernes Løb. Endelig er der ved den sydligste Ende af det hidtil undersøgte Terrain af Kannikegaards Gravplads paa tre Steder nogle faa Alen fra hverandre og i Nærheden af den steensatte Gravkiste Nr. 164, fundet svære Dækstene, hvorunder der hverken viste sig sort Muld eller nogen egentlig Gravkiste; paa det ene Sted (165) fandtes under Dækstenene fire Leerkar af forskjellig Størrelse, paa det andet Sted (167) slet ikke Andet end Markens rødgyldne Gruus, og paa det tredie Sted (168) et middelstort Hankekar, fire smukke Glasperler og en lille Jernfibula; Been kunde ikke opdages, uagtet der gravedes til en Dybde af indtil $2\frac{1}{2}$ Alen; jeg anseer det imidlertid for rimeligt, at der under Dækstenene og Gravgodset har ligget ubrændte Been, som i Tidernes Løb ere bortsmuldrede*). Paa Dovraasen ved Rønne er der fundet ubrændte Skeletter i ringe Dybde under Gravgoods, der paa lignende Maade var til-dækket med svære Stene; see nedenfor i Tillæget.

Brandpletternes Indhold.

Indholdet af selve Brandpletterne er i Regelen en fin, undertiden noget sandblandet sort Muld, som har temmelig stærkt Sammenhold og i Sommertiden hærdes til en fast

*) Efterat nærværende Meddelelser vare givne i Trykken. er der i det samme Terrain og noget sydligere fundet baade adskillige steensatte Gravkister og mange Dækstene uden sort Muld; under disse er der i en Dybde af $1\frac{1}{2}$ til 2 Alen fra Overfladen fundet utvivlsomme Levninger af ubrændte Been.

Masse. I denne Muld ligge de brændte Beenstykker uden nogensomhelst Orden, snart i Stykker af et Par Tommers Længde, snart i ganske fine Smuler. Benene maae antages for at være Menneskebeen. Endeel Prøver af dem fra forskjellige Grave ere blevne undersøgte af Prof. med. F. Schmidt i Kjøbenhavn, som erkjendte mange af dem sikkert som Menneskebeen, medens intet kunde kjendes at hidrøre fra Dyr; de allerfleste vare imidlertid ved Brændingen blevne saaledes ødelagte, at de ikke med Sikkerhed kunde bestemmes. Endvidere findes Trækul altid rigeligt i Brandpletterne, men for det Meste kun i smaae Brokker. Jeg troer med Vished oftere at have gjenkjendt Kul af Egetræ, og engang har jeg fundet en Hasselnød. Enkelte Gange er der forekommet Klumper af en sort, blæret Masse, som ikke var Trækul men snarere syntes at være de forkullede Rester af et eller andet dyrisk Stof (f. Ex. Kkgd. 144). Næsten i alle Grave findes forbrændte Steen eller Stykker og Splinter af Steen, undertiden i saa stor Mængde, at de udgjøre største Delen af Gravens Indhold. Smaa Flintestene eller Splinter deraf bemærkes jevnligt. Fremdeles findes ofte smaae Stumper af halvbrændt Leer, endog paa de Gravpladser, hvor Jordsmonnet ikkun bestaaer af Sand. Imellem disse forskjellige Gjenstande forekomme Oldsagerne, for det Meste uden nogen kjendelig Orden. Jævnlig ligger der imidlertid netop i Brandplettens Overflade et Stykke Jern eller et lille Leerkar; hyppigt findes ogsaa et Leerkar hensat med Mundingen opad paa Bunden eller i Siden af Graven; men ligesaa ofte sees Karrene liggende paa Siden eller paaskraa eller med Bunden opad, eller i sønderslagte Stumper spredte omkring i Brandpletten. *Udenfor* Brandpletterne er der med Undtagelse af et Par smukke Leerkar ved Pilegaard ikke bleven fundet Oldsager. Ei heller pleier man at finde Noget *under* den sorte Muld, paa det nær at store Jernsager, navnlig Sværd og Skjoldbuler, undertiden strække sig et Stykke ned i Undergrunden; de

ere altsaa blevne nedlagte i Hullet, førend Brandplettens Indhold er bleven fyldt deri, og Jorden er da falden ned omkring dem, førend den sorte Muld blev paafyldt.

Ingenlunde enhver Grav indeholder Oldsager; paa enkelte Gravpladser er der neppe i hver tiende Grav fundet Andet end Kul og Been samt enkelte spredte Potteskaar; andre Pladser ere derimod rige paa Oldsager, fremfor alle Gravpladsen ved Kannikegaard, som alene har afgivet de syv Ottendedele af samtlige Brandpletsfund, deriblandt alle Sagerne af Guld og Sølv samt de allerfleste Broncesager og større Leerkar. Ogsaa dersteds er der imidlertid bleven gjenneomsøgt mangfoldige, maaskee over hundrede Grave, uden nogetsomhelst Udbytte.

Næsten Alt, hvad der findes i Brandpletterne, er *stærkt forbrændt*. Baade Bronze og Jern kan endog vise sig halvsmetet, og næsten stedse synes den stærke Opvarmning at have tilveiebragt en Tilbøielighed til at ruste og irre, som i Forbindelse med den forløbne lange Tid og den ringe Beskyttelse, som Gravene have havt mod Regnvandets og Luftens Paavirkning, har bragt de allerfleste Jern- og Broncesager i en meget fordærvet og ødelagt Tilstand. Skjærende Redskaber, saasom Sværd og Knive, have holdt sig bedst, navnlig langt bedre end Spænder og Beltehager. Maaskee have hine været gjorte af Staal*), og disse kun af Jern. — Adskillige af Sagerne ere aabenbart *ødelagte forsættligen forinden deres Nedlæggelse*. Navnlig gjælder dette om Sværdene, der saa at sige alle ere sønderbrudte eller bøiede; et Sværd er endog fundet heelt sammenrullet (Kkgd. 130, Pl. 2 Fig. 4); af et andet fandtes Brudstykker, som viste en lignende Sammenrulning; af et tredie fandtes ikkun Fæstet, medens hele Klingen manglede. Iblandt Skjoldbulerne er en knust ved et Slag paa Midten; en anden er

*) En enkelt Kniv er bleven undersøgt af en Smed og befunden virkelig at være gjort af Staal; see nedenfor.

klemt sammen fra Siden, en tredie er der slaaet Huller i; de øvrige synes derimod at have været ubeskadigede. Af Spydspidserne er een sammenbøiet; af de øvrige synes ingen at være forsætlig ødelagt. De samme Uovereensstemmelser vise sig ved Toiletsagerne. De fire forefundne Guld- eller Sølvhalsbaand (Kkgd. 99, 134, 144 og 149) ere alle ødelagte; det ene er slaaet fladt, de andre ere forhuggede og ufuldstændige. Af Guld- og Sølvperlerne ere nogle hele, andre mangle Halvdelen. Af de smukke Guldbærløkker er den ene fuldkomment ubeskadiget, den anden har et dybt Indtryk paa Siden. Iblandt de mangfoldige Broncefibulaer og Beltehager findes der ganske vist adskillige, som kunne kjendes at være overbrudte i Oldtiden, men de allerfleste synes dog ikke at have lidt anden Skade, end hvad Ligbaalet har foraarsaget. Derimod ere de mange Broncekar fra Sydspidsen af Kannikegaards Gravplads (Kkgd. E 144 til 161) samtlige fundne aldeles sønderhuggede, og af flere af dem ere Stykkerne derhos tildeels blevne halvt smeltede efter Sønderhugningen. Jernkjedlerne fra Steenshøi og Dillehøi fandtes begge sønderbrudte, men det kunde ikke med Sikkerhed sees, om de vare ødelagte i Oldtiden eller senere. Hvad angaaer Leerkarrene, er det vanskeligt at have en bestemt Mening, om de mangfoldige spredte Stykker hidrøre fra forsætlig Vold eller fra tilfældig Beskadigelse paa Ligbaalet. At over to hundrede Kar ere fundne hele eller dog saaledes, at de maae have været nedsatte hele, tyder imidlertid paa, at det ikke har været nogen almindelig Regel at slaae dem i Stykker.

De Oldsager, som ere fundne i Brandpletterne, ere dels Jernvaaben, dels Sager henhørende til Klædedragten, dels enkelte andre Brugsgjenstande, dels endelig Leerkar i stor Mangfoldighed. Alle de fundne Sager ere indsendte til det oldnordiske Museum i Kjøbenhavn.

Vaaben.

Af *Sværd* (Plade 1 og 2) er der i de seneste Aar fundet 1 heelt og Rester af 2 andre i Kanten af en Gravhøi paa Nylars Klint, 1 i Markehøi, Stykker af 1 ved Pilegaard, 19 omtrent fuldstændige foruden Stykker af 9 andre ved Kannikegaard, samt maaskee ogsaa en Stump i Æggebjerg. Tidligere vides Sværd at være fundne ogsaa i Dillehøi. De forhaandenværende Sværd ere med Undtagelse af Sværdet fra Pilegaard og tre Sværd fra Kannikegaard (Kkgd. 150, 152 og 153) alle *eenæggede* med en stærk, flad, fremefter krummet Grebtunge, hvis bageste Kant danner en Fortsættelse af Sværdets Ryg (Pl. I, 1—4 og 2. 3). En Beklædning, rimeligviis af Træ, har været anbragt paa Fæstet og fastholdt ved Nitnagler, hvorhos der paa den øverste Ende af Fæstet har siddet et paa Grebtungen fastnitted Jernstykke, der har støttet Fæstets Beklædning. Nedenfor Træbeklædningen har der rimeligviis paa de fleste været paanitted en lille Jernskinne tvers over Sværdet. Ned ad Klingens Sider langs Ryggen sees der paa flere Sværd en fordybet Stribe. Sværdene ere forøvrigt meget overensstemmende i deres Form, kun er Længden, Bredden og Tykkelsen forskjellig. Længden (iberegnet Fæstet) varierer fra 25 til 19 Tommer, Bredden fra $2\frac{1}{3}$ til $1\frac{1}{3}$ Tomme og Tykkelsen i Ryggen fra 2 til $1\frac{1}{3}$ Linie. — De *tveæggede* Sværd fra Kkgd. (Pl. 2, 2) have været mægtige Vaaben; Klingerne ere omtrent 25 Tommer lange og $1\frac{3}{4}$ til 2 Tommer brede; Grebtungerne, der ere anbragte i Fortsættelse af Klingerens Midte, ere $4\frac{1}{2}$ til 5 T. lange. Det *tveæggede* Sværd fra Pilegaard er $1\frac{1}{8}$ T. bredt med en $4\frac{3}{8}$ T. lang Grebtunge; en Deel af Klingens mangler. De lange Grebtunger minde om de *tveæggede* Sværd fra Nydam og de øvrige Mosefund og have krævet en væsentligt anderledes Indretning af Fæstet end de *eenæggede* Sværds Haandtag (jfr. især Nydam Pl. VI,

fig. 3—8*). Om Sværdene fra Dovr Aas see den tidligere berørte Meddelelse i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1849 samt nedenfor i Tillæget. Jeg har ikke fundet noget Spor af Hug paa Æggen af de Sværd fra Brandpletterne, som have været i mine Hænder. — Af Skeder eller Beslag ere sikkre Spor ikke fundne; vel synes Pl. 3, 1 at være et Midtbeslag og Pl. 3, 2 et Randbeslag til en Skede, men de ere ikke fundne sammen med Sværd (jfr. nedenfor S. 32). Derimod er der af og til i samme Grave som Sværdene forekommet Stykker af Ringe eller flade kløftede Jernstykker, der rimeligviis have henhørt til Skedebeslag eller Sværdremme. Dopsko til Sværd ere hidtil ikke fundne.

Foruden de anførte Sværd er der ved Kannikegaard fundet fire eller fem kortere Vaaben eller *Daggertter*. En af dem er 14 Tommer lang, men der mangler vel $1\frac{1}{2}$ Tomme af Fæstet; den er $2\frac{1}{2}$ Tomme bred og tveægget (Pl. 2, 1). Fæstet er anbragt i Fortsættelse af Klingens Midte. To af de andre ere henholdsviis 9 og 8 Tommer lange, men der mangler vel ogsaa omtrent $1\frac{1}{2}$ Tomme af hver af dem; Bredden er $1\frac{5}{8}$ og $1\frac{1}{4}$ Tomme. En er $8\frac{1}{2}$ T. lang og $1\frac{3}{8}$ T. bred. Sidstnævnte tre Vaaben ere eenæggede, og Fæstet er anbragt ved Klingens Rygside. Det er muligt, at nogle af dem oprindeligt have været længere, og at de senere efter en skeet Beskadigelse ere blevne tilslebne til deres nuværende Form.

Af *Spydspidser* er der fundet 1 ved Kuregaard, 3 i Dillehøi og 15 ved Kannikegaard foruden nogle Stumper (Pl. 4, 1—8). De have alle i den nederste Ende en rummelig Dølle til Indsættelse af Skaftet, der har været fastholdt ved en Nitnagle. De fleste have almindelig Lancetform uden Modhager med en Længde af 5—10 Tommer og en Brede fra 1 til $1\frac{3}{4}$ Tomme; flere af disse have en op-

*) Hvor der i disse Optegnelser henvises til Nydam, Vimose eller Thorsbjerg, sigtes derved til Prof. Engelhardts udførlige og med talrige Billedtavler forsynede Beskrivelser af disse Mosefund.

høiet Stribe ned ad Midten af hver Side af Bladet. Sex Spydspidser ere forsynede med en stærk Modhage paa hver Side af Odden (Pl. 4, 1, 5 og 8); deres Længde varierer imellem $3\frac{1}{2}$ og 8 Tommer. Da de i Reglen findes sammen med en almindelig, lancetformet Spydspids, er det rimeligt, at de have været anvendte til et noget andet Øiemed end denne, og det ligger da nærmest at tænke sig de lancetformede Spidser anbragte paa egentlige Landser til Stød, medens Spidserne med Modhager turde have hørt til lettere Kastespyd. Endelig haves en Spydspids 11 T. lang, temmelig tynd og forsynet med een Modhage ved Spidsen (Pl. 4, 4); den har vistnok ogsaa hørt til et Kastespyd.

Skjoldene have været af Træ med en svær Jernbule og et Haandtag i Midten. Der er fundet 2 Buler i Dillehøi og 10 ved Kannikegaard. To af sidstnævnte ere tragtformede (Pl. 3, 15), henholdsvis $3\frac{1}{2}$ og $3\frac{3}{4}$ T. høie og 4 T. brede foruden Randstykket, som er omtrent $\frac{3}{4}$ T. bredt til alle Sider; paa den ene af dem er Randstykket paa Ydersiden belagt med en tynd Bronzeplade. De øvrige Buler have alle først en cylindrisk og derefter en conisk Form, der løber ud i en lang, stærk (men ikke spids) Tap. Høiden er 5 til 6 T. hvoraf Tappen udgjør omtrent det Halve (Pl. 3, 16). En af dem er imidlertid noget lavere, medens Tappen er forholdsvis længere (Kkgd. 152, Pl. 3, 14 —, omtrent som en Bule fra Vimose, jfr. Vimose V, fig. 5). Bredden af disse Buler er ligeledes 4 T. foruden det til Paanitningen paa Skjoldet bestemte Randstykke, der er $\frac{3}{4}$ til 1 T. bredt til alle Sider. En Skjoldbule af Bronze eller maaskee en heel Bronzebelægning til et Skjold findes rimeligvis i Gravgodset Kkgd. 154, men dette er saa sønderhugget, at dets oprindelige Former ere ukjendelige. Ogsaa Kkgd. 155 har maaskee indeholdt en Skjoldbule af Bronze. Skjoldhaandtag ere fundne næsten ved alle Jernbulerne samt ved Broncestykkerne i Kkgd. 154; de ere indtil $8\frac{3}{4}$ T. lange og ved Enderne indtil 2 T. brede, hvorimod de ved Midten

ere sammenklemte til en halvrund Form for at passe i Haanden (Pl. 3, 11—12). Ved Enderne ere de forsynede med stærke Nitnagler.

Til Krigsudrustningen høre ogsaa Sporerne (Pl. 4, 13—16). To Par Broncesporer haves fra Kannikegaard. Det ene er af den sædvanlige Form for Broncesporer fra den ældre Jernalder (Pl. 4, 13 — omtrent som Worsaaes Nordiske Oldsager Nr. 356) med en svær Pig heelt af Bronze uden Jernspids; de have været nittede fast, rimeligviis paa et Stykke Læder, der har været befæstet til Foden. Det andet Par har været meget finere og svagere, men Formen tillader neppe nogen Tvivl om, at det virkeligen har været Sporer. Det er ufuldstændigt og sønderbrudt, men kan dog sees at have bestaaet i halvkredsformede Bøiler med udadbøiede Ender og en Pig paa Midten. Et Par Jernsporer er fundet nedlagt i en Skjoldbule i Dillehøi, og 5 Par samt 3 enkelte haves fra Kannikegaard. Af disse er det ene Par omtrent dannet som de førstnævnte Broncesporer; andre have korte krumme Bøiler med udadbøiede Ender (Pl. 4, 14 og 15); ved de øvrige udgjøre Bøilerne næsten en Halvkreds. Paa dem alle er der anbragt en svær, kegleformet, fra $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{4}$ T. lang Pig, der i Regelen sidder i Bøilens Midte, men paa en af Sporerne (der fandtes enkelt) ikke just i Midten men noget hen til den ene Side.

Flere Stykker Vaaben findes forholdsviis ofte samlede i een Grav, navnlig er det hændet 9 Gange ved Kannikegaard, at Sværd, Skjoldbule (tildeels med Haandtag) og en eller to Spydspidser (en lancetformet og en med Modhager) ere fundne sammen, undertiden ledsagede af en Daggert, en Kniv eller et Par Sporer. I Graven Kkgd. 150 fandtes en fuldstændig Bevæbning: Sværd, Spydspids, do. med Modhager (Kastespyd), Daggert, Kniv, Skjoldbule med Haandtag og Sporer. Af Jernhuer eller anden Dækning for Hovedet er der derimod ikke fundet Spor, og man skulde næsten troe, at hvis saadanne havde været benyttede,

vilde de ikke have manglet i de Grave, der forøvrigt indeholde en Mands fulde Bevæbning. Pilespidser ere heller ikke fundne.

Beltehager, Fibulaer, Spænder, Smykker og Guldring.

Blandt Sager henhørende til Klædedragten maae først nævnes de eiendommelige, lange, flade, krummede Jernstykker, hvis ene Ende er tilspidset og ombøiet til en lille spids Hage, medens den anden, mere afrundede Ende enten er ombøiet til en større Hage eller til en Øsken, hvori der er anbragt en stor bevægelig Krog (Pl. 3, 3—6). Hagerne bøie sig indad under Jernstykkets concave Side; findes der derimod en bevægelig Krog, er denne altid anbragt saaledes, at den vender udefter (see Pl. 3, 4 og 6). En enkelt Gang (Kanegaard A. 6) har der i Stedet for en Krog været anbragt i Øskenen en bevægelig Stang med en Knap (Pl. 3, 3). Ifølge disse Stykkers svagt krummede Form maa man antage, at de have været bestemte til at slutte sig til Legemets Runding, og man feiler neppe ved at ansee dem som Beltehager, benyttede til at sammenholde et Livbelte. Have de været benyttede dertil, maae de imidlertid have været fasthægtede umiddelbart i Beltet, der altsaa maa have været af et stærkt og seigt Stof, rimeligviis Læder; kun een eneste Gang er der fundet en Jernring, hvori Krogen af en saadan Beltehage var fasthægtet (Kkgd. Nr. 66). Til at ophænge andre Metalgjenstande, saasom Sværd eller Knive, have disse Hager ganske vist ikke været brugte, eftersom de kun meget sjældent ere fundne i Grav sammen med saadanne Gjenstande. Beltehagerne forekomme overordentlig hyppigt paa visse Gravpladser, navnlig ved Kanegaard og i den nordøstlige Deel af Gravpladsen ved Kannikegaard; ogsaa andetsteds findes de jævnlige. De ere altid af Jern, i Størrelse variere de fra $3\frac{1}{2}$ til $9\frac{1}{2}$ Tommers Længde foruden den bevægelige Krog og fra $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ Tommes Brede. De ere

jævnlig prydede med en fordybet Rille langs hver af den convexe Sides Kanter eller med indfilede eller indslagne Hak i disse Kanter. En enkelt (Kn. C. 29) er prydet med smaae indslagne Cirkeler.

Endnu hyppigere ere Fibulaer snart af Bronze *) snart af Jern (Pl. 7 og Pl. 8, 1-5 og 8-13). Broncefibulaer forekomme paa næsten alle Gravpladser, som ere nøiere undersøgte, saasom Kannikegaard, Kanegaard, Markehøi, Kuregaard, Hasle, Snels Høi, Pilegaard og Boesgaard, samt paa den med Brandpletter bedækkede Gravhøi paa Nylars Klint (hvor de dog ere fundne ved ubrændte Been — see nedenfor i Tillæget). De høre imidlertid allevegne til Sjeldenhederne alene med Undtagelse af Kannikegaards store Gravplads, i hvis nordvestlige, midterste og sydlige Deel de ere saa hyppige, at der er fundet Levninger af næsten hundrede af dem. Fire Broncefibulaer (1 fra Markehøi, 2 fra en Grav ved Kanegaard — Kn. A. 22 — og 1 fra en anden Grav sammesteds med det nedenfor omtalte Broncesmykke — Kn. C. 31 —) have en ganske eiendommelig Form (Pl. 8, 9—10), idet de bestaae af en omtrent $1\frac{1}{2}$ Tomme bred, *halvkugleformet*, lidt fladtrykket Bronceskal, paa hvis convexe Side der findes en af indridsede Cirkelbuer dannet stjerne- eller krydsformet Prydelse. Ved hver Side af Halvkuglen findes en lille rund Bronzeknop med en Cirkelprydelse. Naalen er af Jern og enten befæstet til en Spiral af Jerntraad eller dannet af en tynd sammenbøiet Stok, som udgaaer fra den ene Bronzeknop og bøier sig tilbage ind under Halvkuglen for at optages i en Krog, der synes at have været anbragt under den anden Bronzeknop. — De øvrige Broncefibulaer høre næsten alle til dem, der kaldes *boileformede*, og bestaae af en paa forskellige Maader dannet Bøile, hvis ene Ende støtter sig til

*) Broncesagerne fra Brandpletterne ere ikke analyserede; rimeligviis bestaaer Metallet af Kobber og Zink og burde derfor vel rettest betegnes som »Messing«.

en Broncespiral, hvorfra en Broncenaal udgaaer, medens der under den anden Ende ordentligviis er anbragt en lodret nedadgaaende Plade, hvis Underkant er ombøiet til en Skee, hvori Spidsen af Naalen har sit Leie. Længden varierer fra 1 til 3 Tommer. Bøilerne have meget forskjellig Form. Ofte dannes de af et fladt, overalt lige bredt, først opadstaaende og derefter fremad- og nedadkrummet men imod Enden atter noget opadbøiet Bronzebaand (*baandformede* F. Pl. 7, 5—6, 12 og 14), i Regelen retvinklet afskaaret for Enden og ofte prydet enten med langsløbende Riller, hvori der er dannet smaa runde Knopper, eller med indslagne enkelte eller dobbelte Kredse. For det Meste ere disse baandformede Bøiler tre til fem Gange længere end deres Brede, men enkelte ere saa korte og brede, at Længden neppe er det Dobbelte af Bredden. Undertiden er Baandet smallere paa Midten, derefter atter bredere og endelig afsluttet med en aflang Runding. — Ved andre Fibulaer er Bøilen en krum Stok med et *aflangt Gjennemsnit*, ordentligviis med et Hoved paa Enden og jevnlig med en smuk Prydelse af smaae Knopper i en Rille langs ad Ryggen. Undertiden er fremdeles Bøilen *halvrund* ovenpaa og *flad* underneden, i Regelen med en lille Kam tværs over Ryggen. Denne Form gaaer atter over til en eiendommelig barok, *puklet* Skikkelse (Pl. 7, 2—4), idet der netop paa det Sted, hvor Bøilen krummer sig fremefter, reiser sig en bred og høi Kam paatværs og atter ud imod Spidsen sidder en lignende Kam, udenfor hvilken Bøilen ender i en rund ciseleret Knop eller (sjeldnere) i en til en lille Ring ombøiet Spids. — Ved tre Fibulaer fra Kannikegaard er der (Pl. 7, 13) tværs over den baandformede Bøile anbragt et fladt Broncestykke, som næsten giver dem Form af et *Kors*. Ved to andre er Bøilen fladt udslagen og ombøiet i Enden (Pl. 8, 4), saa at der derved er anbragt et Leie til Naalen og altsaa den ellers forekommende Skee er bortfalden. Endelig har der i den sydligste Deel af Grav-

pladsen ved Kannikegaard begyndt at vise sig Fibulaer af nye Former, som ikke ligne dem, der ellers ere fundne i Brandpletterne, men snarere dem, der forekomme i de store Mosefund. Saaledes er der i Gravene Nr. 155 og 160 fundet Sidestykker til Nydam V fig. 14 (Pl. 8, 13), i Nr. 160 endvidere et Sidestykke til Vimose I fig. 30 (Pl. 8, 5), og i Nr. 162 en desværre meget forbrændt Fibula (Pl. 8, 8), bestaaende af en rund Bronzeplade i Midten og fire mindre runde Plader korsformet udgaende fra Midtpladen omtrent som Vimose IV fig. 3. — Udenfor Kannikegaards Gravplads synes næsten samtlige Broncefibulaer fra Brandpletterne at henhøre enten til de baandformede (med lige eller afrundet Ende) eller til dem, hvor Bøilen har et ovalt Gjennemsnit eller endelig til de fornævnte halvkugleformede. De ved Kannikegaard saa almindelige puklede Fibulaer findes næsten aldrig andetsteds; kun ved Pilegaard er der fundet et enkelt Brudstykke deraf. — Fibulaerne forekomme meget ofte parviis, undertiden endog tre eller fire i een Grav.

Fibulaer af Jern ere endnu almindeligere end de af Bronze, men da Jernet altid er stærkt forrustet, smuldre de allerfleste Jernfibulaer bort ved Optagelsen. Ved Kanegaard, hvor de forekomme meget hyppigt med en Længde af indtil $3\frac{1}{2}$ Tommer, have de for det Meste Skikkelse af en næsten retvinklet Triangel (Pl. 8, 2), idet Bøilen, der bestaaer af en tynd firkantet Jernstok, omtrent ved $\frac{2}{3}$ af sin Længde er bøiet fremad i en Vinkel, hvornæst den ved Enden krummer sig nedad og tilbage og derved tillige danner et Leie til Optagelse af Naalens Spids. Fibulaer dannede af en tynd Jernstok eller endog ligefrem af Jerntraad med den nævnte eienommelige Ombøining af Bøilen til Optagelse af Naalen forekomme ogsaa jevnlig ved Kannikegaard i Gravpladsens nordøstlige Deel (Pl. 8, 1, 3 og 11). Forøvrigt ere de ved Kannikegaard fundne mangfoldige Jernfibulaer for det Meste gjorte i Lighed med Broncefibulaerne, snart nærmest svarende til de baandformede, snart mere ligt de puklede (Pl. 7, 9—10).

Ved enkelte er der fundet Broncetraade anbragte i eller langs med Spiralen. Adskillige af Jernfibulaerne vidne om en høi Udvikling af Smedehaandværket.

Spænder forekomme baade firkantede og ringformede. (Pl. 3, 7—10). Af Bronze haves kun Brudstykker af eet ringformet Spænde, eet lille firkantet og endelig et ufuldstændigt, der er forsynet med en Plade bagved Bøilen (Kkgd. 155 — Pl. 3, 10 — jfr. Vimose 12 fig. 15). De øvrige Spænder ere alle af Jern. Ved de ringformede Jernspænder er Tornen for det Meste temmelig svær og forsynet med en stor Øsken, som maa have kunnet glide rundt langs ad Ringen. Denne synes ikke at have været smeddet sammen men blot indrettet saaledes, at Enderne laae tæt over hinanden; i det Mindste have flere Ringe, der ere gaaede itu ved Optagelsen, viist et saadant Forhold. Ringene have altsaa kunnet aabnes, hvis Jernet har været nogenlunde spændigt.

Prydelser af ædelt Metal er kun fundne i den midterste og sydlige Deel af Gravpladsen ved Kannikegaard. Hyppigst forekomme *kugleformede Perler* af $\frac{1}{2}$ til henimod 1 Tommes Tværmaal, bestaaende af to tyndt udhamrede Metalskaller, prydede med smaae indvendigfra uddrevne Knopper og sammenholdte uden Lodning ved Hjælp af disse Knopper (jfr. Pl. 8, 6). Hver Kugle er forsynet med to hinanden modstaaende Huller, saa at de altsaa maae antages at have været baarne i en Snor. Der haves fire og en halv saadan Kugle af Guld samt to hele og to halve af en Blanding af Sølv og Guld (Kkgd. 62, 70, 86, 98, 99, 118, 134, 144 og 149). De ere aldrig fundne parviis men kun een i hver Grav, og de maae derfor ansees for at have været benyttede enkelte, altsaa ikke som Øresmykker. En er fundet sammen med to smaae *dobbeltkegleformede, i begge Ender aabne Perler* (jfr. Pl. 8, 6) og to andre smaae Prydelser, Alt af sølvblandet Guld (Kkgd. 99), og det er da sandsynligt, at disse i Forening

med nogle i samme Grav fundne lyseblaae riflede Steenperler have udgjort et *Halssmykke*. Iligemaade er en anden af Guldkuglerne fundet sammen med en lignende langagtig Guldperle og endnu et andet smukt lille Guldstykke (Kkgd. 144); ved Guldkuglen fandtes fastsmeltet et lille Stykke blaåt Glas; rimeligviis have vi ogsaa her Resterne af et oprindeligt af fem Guldstykker og derimellem anbragte Glas- eller Steenperler bestaaende Halssmykke. En Kugle af sølvblandet Guld er fundet sammen med Resterne af to langagtige Guldperler (Kkgd. 149), og Halvdelen af en lignende Kugle fandtes sammen med en langagtig Guldperle i Kkgd. 134; det er rimeligt, at ogsaa disse ere Levninger af lignende Halssmykker, hvoraf det Øvrige er bortkommet. Det Samme turde maaskee gjælde om en lille langagtig Guldperle, der er fundet alene (Kkgd. 111), og maaskee ligeledes om de enkeltviis fundne kugleformede Guldperler. — De prægtigste af alle de fundne Smykker ere imidlertid to særdeles smukke *Guldberlokker* (Kannikegaard 86 og 134) med Øsken foroven og draabeformede Doppler forneden (Pl. 8, 7), næsten nøiagtigt svarende til Afbildningen i Worsaaes Nordiske Oldsager Nr. 378. De ere begge fundne uden noget Magestykke i samme Grav og ere saaledes rimeligviis ikke Øreprydelser; derimod ere de begge Gange fundne sammen med en Guldkugle, den ene Gang tillige med en langagtig Guldperle, altsaa med formeentlige Levninger af Halsbaand, og kunne vel derfor snarest antages at have været et Smykke, som har været ophængt paa Halsen eller Brystet under den i Midten af Halsbaandet anbragte Guldkugle. — Endelig er der i fornævnte Grav Nr. 144 fundet et lille, desværre meget ødelagt Stykke af en smuk flad Fletning af fine Guldtraade; hvad det oprindeligt har været anvendt til, lader sig nu ikke erkjende.

En lille spiralbøiet *Guldstang* af Vægt $\frac{1}{2}$ Lod er fundet i en Gravkiste paa Gravpladsen ved Kannikegaard

(Kkgd. 151). Den er imidlertid ikke fint forarbeidet og bør derfor neppe ansees for at have været benyttet som Smykke men har snarere været en lille Pengering, hvoraf der kunde afhugges Stykker for at bruges som Betalingsmiddel.

Et meget mærkeligt Fund af *Broncesmykker* haves fra en Grav ved Kanegaard (Kn. C. 31). I denne fandtes syv indtil $1\frac{1}{4}$ Tomme lange, hule Broncespiraler, omtrent $\frac{1}{2}$ Tomme i Tværmaal; Stykkerne synes ikke at have været sammenhængende, og de have formodentlig været trukne paa en Snor og brugte som Halsbaand. Fremdeles optoges her en af de ovenfor berørte halvkugleformede Broncefibulaer samt endvidere en besynderlig Bronze- og Jernstykke. Og endelig fandtes i samme Grav et Hængesmykke af Bronze (Pl. 9, 12) bestaaende af en temmelig svær, $1\frac{1}{4}$ Tomme bred, paa Oversiden med to høie Dopper prydet Ring med en deri hængende flad Stok, hvorpaa der var anbragt en Skyder.

Perler af Glas eller Steen eller farvet Brændtleer ere ikke sjeldne ved Kannikegaard; et Par Stykker ere ogsaa fundne i Mulden indeni et Leerkar fra Steenshøi. Gjennemsigtige mørkeblaae smaae Glasperler have været benyttede til Perlebaand afvexlende med gule Perler og ere ved Baalets Hede blevne sammensmeltede med disse til sammenhængende Glasstænger (Kkgd. 38 og 42). De gule Perler synes at bestaae af klart hvidt Glas med en Guldbelægning indvendig i Gjennemboringen (jfr. Thorsbjerg Side 22 og Tavle IV fig. 24). De riflede, lyseblaae, uigjennemsigtige Perler, som ledsagede Guldsagerne i Kkgd. Nr. 99, bestaae af en smeltet graa Steenmasse, der er farvet paa Overfladen. Et Par mørkerøde Perler af

haardtbrændt Leer ere prydede med indlagte gule Pletter, i hvis Midte der sidder en mindre sort Prik (Pl. 8, 6 den yderste Figur til Venstre). — Mange Perler ere heelt smeltede paa Baalet, saa at kun en uformelig Glas- eller Steenmasse er bleven tilbage.

Knive.

Af Jernknive (Pl. 5) haves en stor Mængde i forskellige Skikkelser. De fleste ere af sædvanlig Knivform, altid eenæggede, temmelig tynde, spidse og undertiden lidt tilbagekrummede ved Spidsen (Pl. 5, 3—5). Grebtungen er i Regelen temmelig kort, undertiden anbragt i Forlængelse af Ryggen, undertiden nærmere Midtlinien af Bladet eller lige midt for dette. Længden varierer fra 3 til $6\frac{1}{4}$ Tomme, Grebtungen iberegnet, og Breden fra $\frac{1}{2}$ til $\frac{7}{8}$ Tomme. En ganske lille Kniv, der sidder i en Jernskede, er kun 2 T. lang. En af de spidse Knive med usædvanlig lang (3 T.) Grebtunge har en lille Bronzeplade paa Enden af Grebtungen og en anden tvers over Tungen, netop hvor Bladet begynder (Kkgd. 147). Den underligt sammenbøiede Kniv Pl. 5, 9 (Kkgd. 162) har en Bronceknep paa Grebtungen. Et Stykke af en Kniv fra Kannikegaard er bleven undersøgt hos en herværende Smed og befandtes at bestaae af en Masse, som ved Hærdning opnaaede en saadan Haardhed, at den ikke kunde angribes af en Fiil; den var altsaa af Staal.

Meget eiendommelige ere de *halvrunde* Knive (Pl. 5, 6), dannede af en halvcirkelformet Jernplade, der er skarp langs ad den udvendige Krumning. I Rygsiden af Pladen er der ved Midten et halvrundt Udsnit, og Pladen er der saa tyk, at man ikke har kunnet skjære sig paa den. Af disse besynderlige Redskaber, hvis Form utvivlsomt er en Arv fra Bronzealderen (see en Tegning i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed III S. 334, jfr. ogsaa Worsaae Nr. 160), er der fundet 5 ved Kannikegaard, 1 ved Snels Høi og 1

ved Hasle. Deres Tværmaal er fra 3 til 4 Tommer; to af dem ere gjennemborede med et rundt Hul under Udsnittet i Ryggen. De have aabenbart været bestemte til at skjære med, rimeligviis til haarde eller seige Gjenstande, der kunde taale et stærkt Tryk og skulde skjæres efter en ret Linie. Muligviis har det været Værktøi benyttet til Tilskjæring af Læderremme eller Skindklæder.

Ligesaa besynderlige ere de *halvmaaneformede* Knive (Pl. 5, 7—8), skarpe paa den udvendige Krumning, spidse i den ene Ende og ved den anden Ende løbende ud i et Skaft, som altid ender med en Øsken eller Ring. Bladets Brede er fra $\frac{1}{2}$ til $\frac{7}{8}$ Tomme og Tværmaalet af det ydre Krumning fra 2 til 3 Tommer; Skafterne ere i Regelen lidt længere. Der er funden 1 af dem i Lyrs Skov, 1 ved Hasle og 2 hele samt Brudstykker af 3 andre ved Kannikegaard. Paa to af dem er Skaftet snoet eller vredet (Pl. 5, 8). Deres Bestemmelse maa vistnok have været den samme som de halvrunde Knives. Mærkeligt er det, at de altid ere indrettede til at ophænges (maaskee ved Beltet), ligesom ogsaa to af de halvrunde Knive uden Skaft, som oven anført, have et Hul, hvorved de kunde ophænges.

Et Stykke af en meget stor krum Kniv (Pl. 5, 2) er fundet ved Kannikegaard (Kkgd. E i Slutningen); Grebningen er ombøiet til en Spids, som har kunnet slaaes ind i et Træskaft; Bladet, hvoraf kun $3\frac{1}{2}$ Tomme er bevaret, er skarpt paa den indvendige Side af Krumningen. Det er sandsynligt, at vi her have et Brudstykke af en *Hostkniv* eller lille *Lee*, svarende til Worsaae Nr. 490 samt omtrent til Vimose S. 26 fig. 26 saavel som til tvende gamle Leeblade, der i den senere Tid ere jordfundne her paa Bornholm.

Endelig er der i Kannikegaard Nr. 160 (vistnok en Kvindegrav) fundet et *Broncestykke* $3\frac{1}{8}$ Tomme langt, der aldeles har Form som de spidse Jernknive. Om det virkelig har været en Kniv, tør jeg ikke afgjøre.

Andre Redskaber.

En fuldstændig men ved Optagelsen itubrukt Sax af Jern (Pl. 5, 1) er fundet ved Kannikegaard (Kkgd. 86). Den bestaaer af to $7\frac{1}{4}$ Tomme lange Grene, hvis nedre Halvdeel er udslaet til brede, skarpe og spidse Knivsblade, medens de ved den anden Ende ere forenede i en krum Bøile. Formen er altsaa som vore nærværende Uldsaxe eller omtrent som Afbildningen hos Worsaae Nr. 363. Brudstykker af to lignende Saxe ere ogsaa fundne ved Kannikegaard.

Til Syapparater maae endvidere henregnes Prene og Niptænger. Af Prene (Pl. 4, 10) er der rimeligviis fundet adskillige, men de ere gaaede itu ved Optagningen og bortkastede som ukjendeligt Jern. De to, som ere i Behold, ere fiirkantede i den ene Ende og trinde og spidse i den anden.

Niptænger af Jern (Pl. 4, 11—12) haves i tre eensartede Exemplarer fra Kannikegaard. Bøilen foroven er omtrent $\frac{1}{3}$ T. bred, men Grenene, som ere tynde og flade, udvide sig forneden til begge Sider, saa at de paa den Linie, hvor de mødes, have en Brede af $1\frac{1}{2}$ til $1\frac{3}{4}$ Tomme. Længden er kun $1\frac{1}{4}$ Tomme. Sammesteds er ogsaa fundet en Green af en anderledes dannet Niptang, 3 Tommer lang, $\frac{5}{8}$ Tomme bred forneden, men ganske smal og fiirkantet foroven. Fra Dillehøi haves et 2 Tommer bredt Stykke af Underkanten af en Niptang af samme Slags som de førstnævnte.

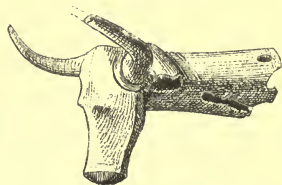
Et lille Brudstykke af en smuk Redekam af Been er fundet ved Pilegaard. Det er prydet med smaae Cirkeler samt med flere Bordter af Zigagstreger.

Store Jernnøgler ere jævnlig forekomne ved Kannikegaard, undertiden parviis (Pl. 6, 1—3). De synes især at hidrøre fra Kvindegrave. Sex fuldstændige Exemplarer haves og Brudstykker af i det Mindste 6 andre. Længden er 6 til 7 Tommer. Nøglekammen er kun en Krumbøining af Stokken, omtrent som ved en Dirk eller som Afbildningen hos Worsaae Nr. 465. I den modsatte Ende have

samtligte Nøgler en Øsken, hvori der er anbragt en Ring. Paa denne Ring er der to Gange fundet hængende en løs Øsken, hvis Ender ere forbundne med en Nitnagle, saaledes at det kan skjønnes, at Øskenen har været fastgjort paa en Rem eller en lignende tynd Gjenstand.

Et lille Hammerhoved (Pl. 4, 9), $2\frac{1}{2}$ Tomme langt og $\frac{1}{3}$ Tomme bredt, er ogsaa fundet ved Kannikegaard. Jeg var ikke selv tilstede, da det fandtes, men det tilstilledes mig i en stor Sending af Fund fra Brandpletterne, og dets Udseende vidner ogsaa om, at det længe har ligget i Jorden. Jeg anseer det derfor som virkeligen hidrørende fra en Brandplet.

Tre hule Broncedopsko (Pl. 9, 7—9), ved den ene Ende aabne og forsynede med en Nitnagle, ved den anden Ende lukkede, ere fundne i Gravene Nr. 153, 154 og 161 ved Kannikegaard. Den ene af dem (Kkgd. 154, Pl. 7, 7) bærer ved den lukkede Ende en Prydelse i Skikkelse af et Oxehoved med Horn. (Jfr. hermed den vedtøiede Afbildning af et i en Gravhøi paa Drammelstrup Mark ved Grenaa fundet lignende Hoved). I Henhold til Afbildningen i Worsaaes nordiske Oldsager Nr. 319 maae disse Dopsko vistnok ansees for at have tjent som Prydelse for den spidse Ende af *Drikkehorn*. Hermed stemmer det ogsaa, at der sammen med dem er

fundet krumme Randbeslag af Bronze samt forskellige andre Broncestykker, som kunne have tjent til Beslag paa Hornene eller som Kjæde til Forbindelse imellem Randbeslaget og Dopskoen (Pl. 9, 10, jvf. Worsaaes nysnævnte Afbildning). I Gravgodset Kkgd. 146 og 148 findes ligeledes Stykker af en Kjæde (Pl. 9, 11) og et Randbeslag, som muligen have hørt til Drikkehorn.

I Forbindelse hermed kunne nævnes nogle besynderlige

indtil $6\frac{1}{2}$ Tommer lange Jerngjenstande, i den ene Ende trinde og tilspidsede og i den anden Ende flade med et Par retvinklede Bøininger (Pl. 3, 1 — jfr. ovenfor S. 18). De have en umiskjendelig Lighed med Midtbeslag til Sværdskeeder, jfr. f. Ex. Vimose Pl. VIII fig. 50—59; men de Grave, hvori de ere fundne (Kkgd. 148 154, og 161), indeholde ikke Sværd men derimod Stykker af Drikkehorn og Bronzekar samt maaskee Skjoldbuler.

Iblandt de tvivlsomme Gjenstande maae endvidere anføres nogle kløftede Stykker af Bronze eller Jern (Pl. 9, 1—6). I den ene Ende ere de alle spaltede til et Par smalle Plader, der ere forbundne med en Nitnagle, saa at det er kjendeligt, at en tynd Gjenstand har været fastgjort derved. Paa den anden Ende ere nogle af Broncestokkene forsynede med et rigt udarbejdet Hoved, der seer ud, som det var dreiet. En har blot en simpel Knop paa Enden. En bestaaer kun i en flad Broncestang med et lille saugtakket Fremspring paa Midten af hver Side (Pl. 9, 2). Af Jernstokkene er en firkantet, tilspidset i den ene Ende og forsynet med en lille Knop ved denne; andre ere flade, og ved den ikke kløftede Ende gjennemborede med et rundt Hul (Pl. 9, 4). Lignende kløftede Gjenstande ere forekomne i de store Mosefund (Thorsbjerg XV fig. 33—48, Nydam XIV fig. 6—11 og Vimose XV fig. 17—27) og ere der ansete for at være *Hængedopper* til Prydelse for Enderne af Remme. Det er rimeligt, at dette ogsaa kan gjælde for de fleste af dem, der ere fundne i Brandpletterne, men de snukke, indtil $3\frac{3}{4}$ Tomme lange Broncestokke med fint udarbejdede Hoveder synes mig ikke ret at kunne tydes paa denne Maade. Jeg kan imidlertid ikke give nogen anden Forklaring af dem og skal kun tilføie, at de altid ere fundne enkeltviis, og at adskillige af dem utvivlsomt hidrøre fra Kvindegrave*). Ifølge Med-

*) Af *Bronce* med prydet Hoved: Kkgd. 75, 81, 85, 86, C. i Slutn., 115.

» » med simpel Knop: Kkgd. 155.

delelse fra Museet skal der paa en af Broncestokkene (Pl. 9, 1) være fundet en *Skruegænge*, rimeligviis det første Spor af Skruer i Norden.

Ligesaa gaadefulde ere de vinkelbøjede Jernstokke (Pl. 6, 4), der bestaae af et indtil 8 Tommer langt Jern, hvis ene Ende er bøiet til Siden i ret Vinkel og tilspidset, medens den anden Ende er bøiet til den modsatte Side og tildannet som en trind, temmelig svær Tap, omtrent som et Dørhængsel. De ere jævnlige forekomne ved Kannikegaard og adskillige Gange i Forening med Nøgler, altsaa formeentlig i Kvindegrave.

Ei heller veed jeg nogen Forklaring for en ret smukt forarbejdet, smal, oval Jernring, der er aaben i den ene Side. Den er omtrent dannet som en Armrings.

Nogle mærkelige Brikker af Been (Pl. 6, 10 og 12) ere forekomne baade ved Kanegaard (C. 20), ved Hasle og fire Gange ved Kannikegaard (Nr. 26, 50, 70 og 133). De ere dannede som et Kugleafsniit og bestaae af Ledenden af en Knokkel, hvis naturlige Runding er benyttet, undtagen foroven og forneden, hvor Brikken er glat afskaaren. De ere alle gjennemborede i Midten, og omkring Gjennemboringen er der paa de fleste af dem foroven anbragt en enkelt og paa Underfladen en dobbelt eller tredobbelt Krands af smaa Huller, der ikke gaae igjennem Beenmassen. Bredden af Brikkerne er foroven $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Tomme og forneden $1\frac{1}{4}$ til $1\frac{1}{2}$ T.; Høiden er omtrent $\frac{1}{2}$ Tomme. — Hermed kunne maaskee sammenstilles nogle gjennemborede store *Perler af brændt Leer* (Pl. 6, 8—9) fra Kannikegaard (Kkgd. 13 og

Af Bronze, flad: Kkgd. 74.

Af Jern, fiirkantet: Kkgd. 100.

» » flad: Kkgd. 156.

» » do. med Hul ved den ikke kløftede Ende: Kkgd. 146, 162.

Blandt disse Grave ere kjendeligen:

Kvindegrave: Kkgd. 74, 86, 156, 162.

Mandsgrave: Kkgd. 100, 146.

42), omtrent en Tomme høie og en Tomme brede, samt nogle ligeledes gjennemborede *Skiver* af brændt Leer eller Sandsteen. En Leerskive fra Kkgd. 52 (Pl. 6, 7) er $\frac{1}{2}$ T. tyk, $1\frac{1}{2}$ T. bred og indskaaret i Randen med en rundt-løbende Rille ganske som Skiven i en Tridse. Det er muligt, at baade disse Gjenstande og ligeledes Beenbrikkerne have været *Skiver* til Haandtene.

Metalkar.

Foruden et Jernkar, som i sin Tid er fundet i Dovr Aas, og hvis Rester gjemmes i Museet for nordiske Oldsager, er der i Brandpletterne fundet to store *Jernkjedler*, den ene i Steenshøi, den anden i Dillehøi. Begge fandtes sonderbrudte i mange Stykker, men da de allerede forinden min Tilstedekomst vare meget forstyrrede af Andre, lader det sig nu ikke oplyse, om Sønderbrydningen er skeet i Oldtiden eller senere. Jeg er nærmest tilbøielig til at troe, at de først ere brudte itu, efterat Jernet var forrustet og skjørnet, altsaa *ikke* i Oldtiden. Kjedelen i Steenshøi stod paa Toppene af tre eller fire opretstaaende Steen, der vare nedgravede i Bakkens Sand; ovenpaa Kjedelen var der ligeledes anbragt en Steen, som synes efterhaanden at være sunken ned i Karret. Der optoges en svær, omtrent 18 Tommer bred Jernring, som havde dannet Randen ovenom Kjedelen, et Par svære Jernhanke og mange Stykker af Siderne til- ligemed en Mængde Broncestykker, hvormed Siderne havde været belagte indvendigt. Imellem de knuste Levninger af Kjedelen fandtes Kul og brændte Been; det var imidlertid ikke tydeligt, om disse havde været nedlagte i Kjedelen, eller om denne havde været nedsat i den sorte kul- og beenblandede Muld. — Af Kjedelen i Dillehøi var en Deel tidligere borttaget og kunde ikke atter skaffes tilstede. Ogsaa her fandtes en Mundingsring over 1 Tomme tyk og 20 Tommer i Tværmaal; den var dannet af en svær sammenbøiet Jernplade, og i den Rende, som blev aaben imellem

Pladens nedad og indad bøiede Kanter, vare Sidernes Jernplader indstukne og fastgjorte. Tæt under Mundingsringen var der paa hver Side en Øsken, hvori der var anbragt en $\frac{3}{4}$ Tomme tyk, 5 Tommer bred Jernring. Kjedelens Sider vare omtrent $\frac{1}{8}$ Tomme tykke, og hele den indre Huulning fra omtrent $3\frac{1}{2}$ Tomme under Mundingsringen var belagt med Bronzebeklædning. Efter Finderens Sigende havde Kjedelen staaet paa en »Stilk«, der atter havde staaet paa en »Skaal« (altsaa en Fod som paa en Pocal), men disse Dele vare bortkomne. Imellem Kjedelens Levninger fandt jeg samme Blanding af sort Muld og Beenstumper, som ellers indeholdes i Brandpletterne, og udenom Kjedelens ene Side, som endnu stod urørt, viste sig ganske den samme sorte Masse. Den samme Mand, som havde fundet Jernkjedelen i Dillehøi, havde sammesteds tidligere fundet to andre Kjedler, den ene af »Kobber« og den anden af »Messing«; han havde imidlertid brugt dem til Reparationer af Bliktoei i sit Huus, og jeg fik kun reddet nogle smaa Stykker gul Bronze af den sidstnævnte.

Foruden disse Kar samt et Broncekar, der skal være fundet paa Gravpladsen ved Pilegaard, ere adskillige *Broncekar* fundne ved Kannikegaard, dels i Gravpladsens midterste Parti, (Kkgd. 84) hvor der optoges en Mængde af Ir opløste Bronceskaller, dels i den sydligste Spids, hvor de fra Nr. 144 til 161 forekomme særdeles hyppigt. De her fundne Kar ere imidlertid samtlige aldeles sønderhuggede, saa at Formen af Karrene ikke er kjendelig. Det er endog rimeligt, at nogle af de paagjældnede Broncestykker (især Kkgd. 154) slet ikke have været Kar men Skjoldbuler eller Skjoldbelægninger. Andre have sikkrere Kjendetegn, navnlig Hanker eller Hankedopper med Ringe i. Men Ødelæggelsen er desværre saa fuldstændig, at intet Videre kan erfares af de store Hobe af Metalstykker.

Leerkar (Pl. 9—12).

Meget karakteristiske for Brandpletterne og i mange Henseender meget interessante ere de talrige *Leerkar*. Naar der ellers findes Leerkar i Begravelser med brændte Been, ere de altid temmelig store, idet et Rumfang af 4 til 6 Pægle synes at være det mindste, som er anseet fornødent til at rumme et Menneskes brændte Levninger; ofte ere de mange Gange større. Ved Brandpletterne, hvor Hensigten med Karrene ikke har været deri at gemme de brændte Been, har Rumfanget kunnet være ganske lille, og i Virkeligheden ere de fleste Leerkar fra Brandpletterne meget smaae med et Rumfang fra en Pægl indtil neppe en Kubiktomme. De, som ere større, ere endda lette at kjende; Urnerne fra andre Begravelser af brændte Been ere næsten altid, saa vidt jeg har seet dem, af raat og grovt Arbeide, tykke i Siderne, graasorte af Farve og plumpe i Formen. Der kan nu ganske vist iblandt de smaae Brandpletskar ogsaa jævnlige sees plumpt og slet brændt Arbeide; men de større Kar fra Brandpletterne ere næsten altid fortrinligt gjorte, tynde i Siderne, stærkt brændte og som Følge deraf oftest lyse af Farve samt for største Delen dannede i smuk og smagfuld Form med karakteristiske Stregeprydelse. Leerkarrene afgive derfor et af de tydeligste og sikkreste Midler til at erkjende, om en Begravelse, som man ikke har havt Leilighed til selv at undersøge, bør ansees for at have henhørt til Brandpletterne eller ikke. Herved er det imidlertid ingenlunde udelukket, at jo Stykker af grove Kar kunne findes i Brandpletterne; tvertimod findes de der hyppigt, men altid kun i enkelte Skaar og Stumper, der ligge spredte omkring, og som tilsammen ikke vilde udgjøre mere end en lille Brøkdeel af det paagjældende Kars oprindelige Runding.

Leerkar ere fundne i alle Gravpladser, der ere blevne nogenlunde undersøgte, dog ingenlunde i enhver Grav. Ofte kan man aabne mange efter hinanden uden at finde et

eneste; i de første 30 Grave ved Kanegaard fandtes saaledes foruden nogle spredte Skaar kun eet heelt Kar og Halvdelen af et andet. Paa andre Steder forekomme de næsten i hver Grav og undertiden parviis eller endog indtil 6 til 7 i een Grav. Flere Gange troer jeg at have bemærket en vis Regelmæssighed, navnlig er der oftere i samme Grav fundet fire Kar af forskjellig Størrelse, nemlig et meget stort, fleerøret Kar, en høi Vase med eller uden Hank, en middelstor Hankepotte og et lille Kar af omtrent en Pægls Rumfang; undertiden have disse Kar ikke alle været hele, men de forefundne Brudstykker have viist, at de alle havde været tilstede ved Ligfærden; undertiden mangler det store Kar, saa at der kun findes en høi Vase, en middelstor Hankepotte og et lille Kar; sommetider er der to Smaakar. — Hvor en Grav har indeholdt et af de meget store Kar, ere de mindre undertiden fundne nedsatte i dette. Forøvrigt staae Karrene hyppigt paa Bunden eller ved en Side i Graven med Munden opad, men hyppigt findes de ogsaa, som allerede ovenfor berørt, liggende paa Siden eller paaskraa eller endog med Bunden opad paa et eller andet Sted i Brandplettens Masse uden nogensomhelst Regel. Undertiden er ogsaa et lille Kar eller Halvdelen af et saadant fundet lige midt paa Overfladen af Brandpletten. — De fleste af Karrene ere komne hele ned i Graven, men saare mange have dog allerede været itu, inden Begravelsen foregik; de findes da i enkelte Stykker spredte hist og her omkring i Brandpletten, undertiden i saadant Antal, at vel det Meste af Karret kunde sammensættes deraf, men hyppigere saaledes, at kun faa eller vel endog kun et enkelt Skaar er kommet med i Graven. Mange Kar, der ere komne hele i Graven, ere senere knuste af den overliggende Jords Tryk og falde i Stykker, saasnart man forsøger at optage dem.

Indholdet af Leerkarrene, hvad enten de staae opreiste paa Gravens Bund, eller de ligge uordentligt andetsteds i Graven, synes aldrig at have været andet end den om-

givende Muld med de deri forøvrigt indblandede Gjenstande. Kun en enkelt Gang er der fundet en større Ryghvirvel, tilmed maaskee af et Dyr, liggende i et lille Kar, og ligeledes er der fundet en langagtig Guldperle (Kkgd. 111) eller nogle smaae Glasperler (Steenshøi) i Mulden i Karrene, men dette synes at maatte ansees som Tilfældigheder. Brændte Beenstumper findes ganske vist hyppigt i Karrenes Indhold, men ikke hyppigere end udenfor samme og ikke nedlagte i en samlet Klump paa Karrets Bund, men tvertimod altid uordentligt blandede imellem Mulden, saaledes at det synes, som om den beenblandede Muld udenfor Karret simpelthen er trængt ind igjennem Karrets Munding. Den paa Gravpladsen paa Duebjerg i en Klump sort Muld fundne grove Urne fyldt med brændte Been hidrører, som allerede ovenfor bemærket, overhovedet neppe fra Brandpletternes men fra Steenrøsernes Tidsalder.

Hyppigst forekomme i Brandpletterne *Smaakar* fra $\frac{3}{4}$ Tommes Høide og $1\frac{3}{8}$ Tommers Brede indtil $3\frac{1}{2}$ Tommers Høide og 4 Tommers Brede. Indenfor disse Grændser findes de i alle Størrelser og i en Mangfoldighed af Former. De fleste have sædvanlig *Potteform* (efter Sorterups*) Terminologi ere disse indbefattede under de »kopformede«) \circ : en vid Bug, smallere Munding og ordentligviis en endnu smallere Bund (Pl. 10, 1—3, 6—7, 11). Udbugningen har ofte en skarp Kant, men hyppigere ere Smaakarrene rundbuede. Mundingseranden er næsten altid udadbøiet. Hvor der er Hank, er den stærkt udstaaende (Pl. 10, 6—7) og gaaer fra Mundingens udadbøiede Rand ned til Udbugningen. En egentlig Fod have disse Kar aldrig, men Siderne gaae enten med en stump Vinkel eller endog med en ganske jevn Runding over i Bunden. Af Prydelser forekomme temmelig hyppigt rundt-

*) Jfr. om Leerkarrene i det Hele en Afhandling af Sorterup i *Annaler for nordisk Oldkyndighed* for 1844—45, S. 317 og flg. med dertil hørende Billedtavler.

løbende Streger ovenfor Udbugningen eller flere dybere rundtløbende Furer sammesteds (Sydspidsen af Gravningerne ved Kannikegaard); nogle enkelte Smaakar have over Udbugningens Kant en smuk Bordt af radiale Streger nedenfor et Par rundtløbende eller en Afvexling af radiale og concentriske Streger; et ganske enkelt rundbuget lille Kar har en bred Bordt af Zigzagstreger og derimellem smaae indtrykkede Cirkelprydelse. Endelig er eet lille Kar prydet med smaae Knopper paa Siderne (Pl. 9, 14). De smukkeste af alle Smaakarrene ere imidlertid de, der ere prydede med *ophoiede*, *afrundede*, *verticale Striber* (Pl. 10, 11), omtrent som en overskaaren Melon. Striberne paa disse Kar dække Karrenes Sider heelt lige fra Halsen til tæt ovenfor Bunden og ere for det Meste begrændsede foroven og forneden af et Par rundtløbende Streger. De ere alle rundbugede; nogle havde en lille Hank, andre ingen. Flere af dem have været forarbejdede med fortrinlig Omhu og Smagfuldhed. Foruden nogle spredte Brudstykker, der ere forekomne i to Grave ved Kannikegaard samt een Gang ved Pilegaard, er der fundet fire fuldstændige Kar af denne Art ved Kannikegaard. Af to, som fandtes i samme Grav, Kkgd. 57, var det ene 4 T. høit og $4\frac{3}{4}$ T. bredt, og henhørte saaledes egentlig til de middelstore Kars Klasse; det andet var $3\frac{1}{2}$ T. høit og 4 T. bredt. Begge disse smukke Kar saavel som et tredie af samme Art ere imidlertid gaaede itu ved Optagningen, og der haves nu kun eet heelt Kar af denne Art, nemlig et lille hankeløst Kar $2\frac{1}{2}$ T. høit og $3\frac{1}{4}$ T. bredt. — Andre Smaakar ere »*kopformede*» med smal Bund, bred Bug og lige saa vid eller dog næsten lige saa vid Munding. Af disse have nogle enkelte et Slags Fodstykke, nemlig en flad, paa Siderne lodret afskaaren Brikke, der danner en Vinkel med Bugen. Hvor der er Hank, er den stor og gaaer fra Mundingen til langt ned Bugen. — Sjeldnere ere de »*skaalformede*» Kar 3: lave Kar med bred Bug og en endnu bredere Munding. Til denne

Art hører det mindste af alle de fundne Kar, ikkun $\frac{3}{4}$ T. høit og $1\frac{5}{8}$ T. bredt i Overkanten (Kn. C. 5). De skaalformede Kar have ingen Hank. — Hyppigere forekomme »urtepotteformede« σ : cylindriske eller omvendt kegleformede Smaakar (Krukker, Pl. 10, 8—9) med lige eller ganske svagt udbugede Sider, snart med, snart uden udadbøiet Mundingsrand. Hank have de aldrig og ei heller nogen særlig Fod. Kun et eneste af disse Kar har været prydet, nemlig med raat indridsede Skraastreger (Kn. B 4). Et Kar af denne Klasse (Kn. A 65) er ikkun 1 T. høit og $2\frac{1}{4}$ T. bredt foroven. — Ikkun eet lille Kar har »Bægerform« (Pl. 10, 12); det er en meget flad Skaal, der staaer paa en indkneben Stilk, som atter udvider sig forneden (Kkgd. 8). — I Forbindelse hermed skal endelig nævnes en smuk *Pocal* af Leer (Pl. 10, 10, Kkgd. 112), 4 T. høi og $4\frac{1}{4}$ T. bred, bestaaende af en kopformet Overdeel, som er jævnt tilspidset nedad til en cylindrisk Stilk, der kun svagt udvider sig forneden til en Fod. Den er prydet med ophøiede verticale Striber ligesom de foran nævnte verticalstribede Smaakar. Af en anden ganske lignende *Pocal* er der fundet spredte Brudstykker.

Medens Smaakarrene ere saa overmaade forskellige i Form og Rumfang, synes der at gjælde langt fastere Regler med Hensyn til de Kar, som have en Høide af 4 Tommer eller derover. Paa ganske enkelte Undtagelser nær kunne de henføres til tre Klasser: middelstore Hankekar, store fleerørede Kar og høie Vaser med eller uden Hank.

De *middelstore Hankepotter* (Pl. 10, 4—5 og 13—14) ere alle næsten lige store og eensdannede. Høiden er 4 til $4\frac{1}{2}$ Tommer og Bredden 5 til 6 Tommer ved Udbugningens Kant. Munden er vid og udadbøiet; nedenfor en kort Hals under Munden vider Karret sig stærkt ud og bøier derpaa med en skarp Kant atter indad og nedad; Bunden er forholdsviis smal og har ingen særlig Fod. De have alle en Hank, som er

temmelig lille og gaaer fra Mundingens Rand ned til Udbugningens Kant. De ere ofte prydede paa Stykket imellem Halsen og Udbugningskanten, men aldrig paa Bugen. Prydelserne ere dels rundtløbende Furer, dels en Bordt enten af Zigzagstreger eller af radiale Streger eller endelig af en eiendommelig Sammenstilling af afvejlende radiale og concentriske Streger indfattet foroven af et Par rundtløbende Linier.

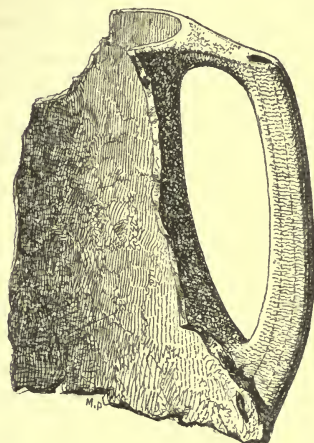
Meget store Leerkar (Pl. 11 og 12) ere enkeltviis forekomne ved Pilegaard, paa Duebjerg og ved den 15de Selveiergaard i Clemensker Sogn, men de allerfleste ere fundne ved Kannikegaard. I det nordlige Parti af denne Gravplads (A og B paa Kortet) er der imidlertid ikke fremkommet noget eneste; de begynde først i Midtpartiet med Nr. 68 og tiltage dernæst stadigen i Hyppighed, efterhaanden som Gravningerne skride fremad imod Syd. Der er vel i Alt ved Kannikegaard fundet en Snees Exemplarer, men de gaae altid itu ved Optagelsen, og da der først i den seneste Tid er fundet Midler til at sammensætte de mangfoldige Brudstykker, for saa vidt de have kunnet optages ved Gravningen, er der kun bevaret fire, og tilmed ufuldstændige Exemplarer. Formen er ordentligviis omtrent som de middelstore Hankepotter, altsaa omtrent som Pl. 11, 1. Enkeltviis forekomme de med en høi Overdeel som Pl. 11, 2, og et meget smukt Kar fra Pilegaard synes endog at have været rundbuget. De have altid flere Ører, for det Meste vistnok tre (Pl. 11, 1); fem Ører forekomme ogsaa (Pl. 11, 2), og det mægtige Kar, der er afbildet Pl. 12, har havt to Rækker med fem i hver, altsaa i Alt ti Ører. Ørerne ere altid smaae og svage; sjældent ere de større, end at man netop kan stikke en Finger igjennem dem, og ofte er Gjennembringingen kun et Par Linier vid. Da Ørerne ere saa skrøbelige, at de ikke have kunnet bære Karret, navnlig naar dette har været fyldt, maae de ansees for ikke at have tjent til noget practisk Øiemed men kun til Prydelse.

Paa Overdelen imellem Udbugningskanten og den vide Mundingsrand ere Karrene i Regelen prydede med een eller flere ophøiede rundtløbende Striber, hvorpaa Ørerne ere befæstede, samt med forskellige Stregeprydelser saasom Bordter af Zigzagstreger eller radiale Streger eller en Sammensætning af radiale og rundtløbende Streger eller dybere rundtløbende Furer; i den sydligste Deel af Gravpladsen ved Kannikegaard bliver den sidstnævnte Prydelse den almindeligste. Størrelsen af Karrene er meget betydelig; Karret paa Plade 12 er 15 Tommer høit og $17\frac{1}{2}$ T. bredt ved Udbugningskanten; det Pl 11, 2 afbildede er $13\frac{1}{2}$ Tommer høit og 16 T. bredt; det er forøvrigt nok muligt, at disse to ere de største af alle de hidtil udgravede Kar; det førstnævnte er fundet i en sædvanlig Brandplet, (Kkgd. E i Slutningen), det sidstnævnte under en svær Dæksteen uden sort Muld (Kkgd. 165). Flere af de store Kar have været baade smukke i Formen og fortrinligt brændte samt af lys Farve; de bevarede Kar ere imidlertid, som næsten alle Leerkar fra Sydenden af Gravpladsen ved Kannikegaard, temmelig mørke i Farven.

En *Mellemstørrelse* imellem Hankepotterne og de store Kar er forekommet nogle Gange ved Kannikegaard. Det var Kar af 5 til 8 Tommers Høide og 7 til 9 Tommers Brede, af Form næsten som Hankepotterne, men i Stedet for Hank forsynede med flere ganske smaae Ører, hvori der enten kun var en Aabning af et Par Liniers Vidde eller endog slet ingen Aabning. Ovenfor Udbugningskanten vare de prydede med de sædvanlige Stregebordter. De ere alle gaaede itu, og kun af eet har Størstedelen kunnet bevares; det har tre Ører, og foruden Bordten over Udbugningskanten har det paa Bugen nogle krumlinede Stregeprydelser. Et af disse Kar (Kkgd. E i Slutningen) var under Bunden forsynet med tre korte Fødder.

De høie *Leervaser* (Pl. 9, 13 og 15) ere smukke Kar. Ved næsten alle har Udbugningsens Kant siddet under Halvdelen

af Karrets Høide, og Overdelen har været høi og forholdsviis smal, ofte stærkt indsnævret lidt ovenfor Udbugningskanten, hvorved der er dannet en høi, smal Hals. De fleste af dem have havt en lang, med verticale Striber prydet Hank fra Mundingen til Udbugningskanten, men disse *Hankekander*,

der for det Meste bare smukke Stregeprydelse omkring Overdelen, ere alle gaaede itu med Undtagelse af en eneste, som ingenlunde hører til de smukkeste. Den er $7\frac{1}{2}$ T. høi og 6 T. bred (Pl. 9, 13). Af dem der ere gaaede itu, er en udmaalt til 8 Tommers Høide og $6\frac{3}{4}$ T. Brede. Hanken af en af de itugaaede (Kkgd. 144) er gjennemboret paa langs med en fin Rende, der aabner sig indad i Karrets Bug (see den hestaaende Afbildning), som om

den kunde have tjent til at hælde noget Flydende ud fra en klumpet eller blandet Masse. — Af Vaserne uden Hank («*flaskedannede*» Kar) haves tre i Behold; det ene har en ophøiet rundtløbende Stribe omtrent ved Midten af Overdelen, det andet har en lignende ophøiet Stribe og derunder en Bordt af Skraastreger, det tredie (Pl. 9, 15) har en bred Bordt af Zigzagstreger tæt ovenfor Udbugningens Kant. Deres Høide er henholdsvis $6\frac{1}{2}$, 6 og 7 Tommer, Bredden er 6, 5 og $6\frac{1}{3}$ T.

Af et smukt «*bojanformet*» Kar med smal udadbøiet Munding og kugleformet Bug haves kun et Brudstykke. Det synes at have været 6 til 8 T. høit. Nedenfor den korte Hals var der en bred Prydelse af Zigzagstreger og derimellem indtrykkede Cirkeler og Prikker (Kkgd. B).

Om de *grove Leerkar*, der hyppigt, men altid kun

i spredte Brudstykker, forekomme i Brandpletterne, er der ikke Meget at sige. Det er tykke, grove Skaar af mørkegraa Farve med en Krumning, der antyder et stort Omfang. Der findes aldrig nogen Prydelse paa dem.

Hvad angaaer Fabricationen af Karrene, skal det kun bemærkes, at *Leermassen* for det Meste er fin og det iblandede Sand ligeledes fint; hvide eller gule Glimmerblade forekomme hyppigt i Massen og vise, at denne hidrører fra opløst (bornholmsk) Granit. Enkeltviis findes imidlertid Kar, hvor Leret har været slet rensset, og hvor temmelig store Steen ere blevne siddende deri. Ved Pilegaard er der fundet Stykker af smukke Kar med et hvidt Overtræk, der synes at være (bornholmsk) Porcellainsleer; maaskee bestaaer Massen heelt igjennem af saadant hvidt Leer. — *Formningen* er for det Meste omhyggelig, undertiden endog fortrinlig, medens der dog imellem saa mangfoldige Kar ogsaa forekommer enkelte, navnlig iblandt de meget smaae, hvor Formningen viser en aldeles uøvet Haand. De fleste ere saa nøiagtigt runde, og mange tillige saa elegante i Formerne, at det næsten synes utroligt, at de skulde være gjorte uden Dreieskive. Jeg har for at faae dette Punct opklaret formaaet en herværende Terracottafabricant til at underkaste de fundne Kar en nøie Undersøgelse, men Resultatet heraf blev, at af omtrent 50 Kar viste kun to tilsyneladende Spor af Dreining, og selv disse havde tillige Tegn, der tydede paa Formning med Haanden. De saa hyppigt forekommende rundtløbende Streger vise altid en Unøiagtighed, som vilde være umulig, hvis de vare anbragte ved Indtryk i et nogenlunde hurtigt omløbende Kar. Sandsynligviis ere Brandpletternes Kar forarbejdede ganske paa samme Maade, som Jydepotterne endnu stedse fabrikeres i Vardeegnen, hvor Piger, som fra Barndommen af oplæres dertil, erhverve en forbausende Færdighed i at danne endog meget store Kar af en Klump Leer, som de anbringe paa deres Skjød, og som de til en vis Grad kunne give en

rundtgaående Dreining alene ved at bevæge Benene. De verticaltstribede Kar ere efter Fabricantens Erklæring gjorte paa en særegen Maade, idet der er anvendt et Tryk eller Modtryk indenfra; Striberne ere nemlig tydeligt kjendelige ogsaa paa den indvendige Side. — *Overfladen* er paa mange af Brandpletskarrene og navnlig paa de fleste større Kar udmærket glat, hvilket synes at være bevirket ved den samme Fremgangsmaade, som endnu benyttes i Vardeegnen, nemlig ved Glitning med en flad og glat Steen. Man kan jævnlig finde, at Smaastene, som have siddet i Leermassens Overflade, ved Glitningen ere blevne trykkede ned i Leret. — *Glasure* har neppe været anvendt; kun eet eller to Kar synes at bære Spor deraf, men selv disse Spor ere tvivlsomme. — *Brændingen* er for det Meste fortrinlig, og navnlig de større Kar pleie at være meget haarde. Den gode Brænding har givet de fleste Kar en lys guulagtig eller graalig *Farve*, men ligesom de fleste dog have enkelte mørkegraae Pletter, saaledes gives der ogsaa adskillige Kar, der over hele Overfladen ere mørkegraae. Ved den sydlige Ende af Gravpladsen ved Kannekegaard ere næsten alle Karrene mørkfarvede.

Til hvilket Brug disse mangfoldige Leerkar ere blevne forfærdigede, er ikke let at angive. At de ikke ere gjorte til deri at gemme de Afdødes Been, er klart nok, naar hensees baade til deres ofte saa aldeles ubetydelige Rumfang og til, at Benene i Gravene i Virkeligheden ikke ere nedlagte i dem. De fleste have vistnok været Kar til huusligt Brug, og Smaakarrene have vel især været Drikkekar; Pocalen fra Kannekegaard (Kkgd. 112) kan navnlig neppe være gjort til noget andet Brug, og de i adskillige Grave forekomne Rester af Drikkehorn vise ogsaa hen til, at netop Drikkekar pleiede at nedlægges i Gravene. Nogle af Smaakarrene (f. Ex. Kn. A. 65 og C. 5 samt Kkgd. 53, 80, 109 og 110) ere imidlertid saa ubetydelige, at de ikke synes at have været skikkede til noget practisk Brug overhovedet,

og de maae vel derfor tænkes enten at have tjent som Legetøi for Børn (lignende Legetøi af Leer findes jævnligt i Børnegrave i Grækenland) eller maaskee snarere at være blevne forfærdigede alene i et symbolsk Øiemed til Brug ved Ligfærden. — Hvorfor Leerkarrene ere komne med i Gravene, er et andet Spørgsmaal. De kunne ikke have været benyttede til at hensætte Spisevarer til den Afdøde i Graven; thi i saa Fald vilde man ikke finde dem liggende paa Siden eller heelt omvendte, og ei heller vilde man saa finde halve Kar eller endog kun enkelte spredte Brudstykker. De Forhold, hvorunder mange Leerkar findes, vise hen til, at de have været med paa Ligbaalet, og at de, efterat Baalet var udbrændt, ere blevne feiede sammen med de øvrige Rester af Kul, Been, Aske o. s. v. og med disse uden nogen videre Orden fyldte i Gravhullet. Herved er det imidlertid ikke udelukket, at meget ofte Kar eller Stykker af Kar (Kn. A. 21) kunne være blevne optagne af Baalets Levninger og med Omhu henstillede i Graven, eller at enkelte andre Kar maaskee slet ikke have været anbragte paa Baalet men kun paa anden Maade benyttede ved Ligfærden. Enten kan man da tænke sig, at Karrene have indeholdt Offergaver ved Ligfærden, og de flere Gange, navnlig i Kkgd. 144, fundne Klumper af en forbrændt Masse, der synes at have været et dyrisk Stof, tyde ganske vist hen paa Offringer ved Ligbaalet, eller maaskee have Karrene ikkun simpelhen hørt til den Afdødes daglige Brugsgjenstande og ere derfor blevne medgivne ham paa Baalet ligesom Sværd, Spyd, Knive eller andre Ting, som han havde havt til personlig Brug.

Ligbaalene.

Overhovedet maae vi vistnok antage, at de allerfleste i Brandpletterne indeholdte Sager have været med paa Ligbaalet, for saa vidt de ikke ere blevne indblandede i Asken ved Sammenfeiningen af Levningerne. Paa denne sidste

Maade ere vistnok de talrige Stene og Steensplinter samt den ofte stærke Indblanding af Sand og Gruus saavel som endelig ogsaa de halvbrændte Leerklumper komne med i den sorte Muld. Hvorledes Sammenhængen er med de undertiden forekomne Slakker af Jern og halvsmeltede Steen, veed jeg ikke; de pleie blot at findes i Overjorden paa Gravpladserne, og kun paa eet Sted (ved Udkjæret i Vester-marie Sogn) ere de fundne i selve Brandpletterne.

Ligbaalene have ganske vist ikke altid og maaskee ikke engang i Regelen været anbragte paa eller ved selve Gravpladserne. Kun ved Kanegaard (Kn. C. 6 til 13) har jeg fundet en sværtet Brolægning, der bærer Spor af Ild ovenfra og saaledes synes at have været anvendt til Brændepads. De mange løse Smaasteen i Brandpletterne tyde derimod paa, at Brændingen ikke er foregaaet paa en dertil særlig indrettet (og altsaa tilstrækkelig brolagt) Plads. Iligemaade vidne de halvbrændte Leerklumper om, at Ligbrændingen ofte har fundet Sted paa en Plads, hvor Grunden var Leer, og ikke paa den Gruusjord, hvor Gravpladsen er beliggende. Paa den anden Side skal det imidlertid ikke nægtes, at paa enkelte Steder (især ved Hasle) indeholde Brandpletterne en saa stor Mængde Gruus netop af samme Beskaffenhed som Overjorden, at det er sandsynligt, at Ligbaalet har været reist der i Nærheden. Men for det Meste ere Ligene vistnok blevne brændte ved Hjemmet og kun Baalets Rester baarne hen til det endelige Hvilested paa den fælles Gravplads.

Mands- og Kvindegrave.

Ordentligviis indeholder en Brandplet vistnok ikkun Levningerne af eet Lig, og findes der flere Gjenstande i Graven, vil man i Regelen derfor uden Betænkelighed kunne slutte, at de have været benyttede af samme Person. Undtagelser ere jo vistnok mulige, men de Rester af flere Lig, som skulde være anbragte i samme Grav, maae da være

nedlagte der paa samme Tid og altsaa hidrøre fra Personer, der omtrent samtidigt ere omkomne. Naar nemlig en Brandplet senere skulde være bleven aabnet for deri at nedlægge Levningerne af et nyt Lig, vilde det sjældent have kunnet undgaaes, at Noget af den sandede og løse Jord, der paa saa mange Gravpladser omgiver Brandpletterne, skred ned langs Siderne af det aabnede Gravhul, og man vilde i saa Fald ved Undersøgelserne finde en Stribe af Sand i det Mindste i Kanten af Graven indskudt i den sorte Muld paa det Sted, hvor den ældre og den nyere Begravelse stødte sammen.

Tør man nu herefter fastholde det som Regel, at hver Brandplet kun indeholder Resterne af eet Lig og af een Persons Gravgods, da kan man ved at gjennemgaae de i Tillæget indeholdte Fortegnelser over Indholdet af de enkelte Grave paa nogle Gravpladser endvidere komme til ganske interessante Resultater om, hvilke Grave der have været Mands- eller Kvindegrave, og derigjennem tillige om, hvilke Gjenstande der have været benyttede af Mænd og hvilke af Kvinder. Gaaer man f. Ex. ud fra, at Gravene Nr. 70, 74 og 86 ved Kannikegaard med Guld- og Glasperler have været Kvindegrave, saa maae ogsaa de prydede Beenbrikker, de store, smukke Hængedopper af Bronze og Jernsaxene have henhørt til Kvindegods. Guldperlerne i Gravene Nr. 98 og 118 vise hen til, at de store Jernnøgler ogsaa have tilhørt Kvinder. Glasperlen i Nr. 52 antyder det Samme med Hensyn til den underlige Leerskive med en Rille i Randen. Fornævnte Grave vise tillige, at Broncefibulaer have ved Kannikegaard været et aldeles sædvanligt Kvindesmykke, og at spidse Knive (som henhørende til Syapparater) ligeledes have hørt til Kvindernes Brugs-gjenstande etc. etc. Der klæber imidlertid den Mangel ved disse Slutninger, at samme Slags Gjenstande kunne have været brugte baade af Mænd og Kvinder, og Resultaterne ere derfor ingenlunde ganske sikre. Navnlig tør man vel

neppe paastaae, at samtlige Grave, hvori der findes Broncefibulaer, skulde være Kvindegrave, om der end ikke hidtil foreligger noget eneste Exempel paa, at en Brandplet, der ved Vaaben eller Sporer var betegnet som Mandsgrav, tilige har indeholdt en Broncefibula.

Brandpletterne vare Datidens sædvanlige Gravsteder.

Det er rimeligt, at alle Samfundets Klasser have i den paagjældende Tidsperiode fundet deres Grave i Brandpletterne. Paa den ene Side har denne Begravelsesmaade været saa yderlig simpel, at den i Tider, da Brændselet var værdiløst, ikke har kunnet overstige selv den fattigste Mands Formue, og paa den anden Side er det klart, at en Person, der kunde tage en Berlok af fortrinligt Guldsmedarbeide og betydelig Metalværdi med sig i Graven, ogsaa vilde have havt Raad til at faae sig en Urne til Ligkiste eller endog en Høi til Mindesmærke over de smuldrede Been. Man kan ikke betvivle, at det i hiin Tidsalder har været Folks *Villie* netop at begraves paa denne eiendommelige Maade, uden Hensyn til om de havde Midler til en anden og bekosteligere Jordefærd. Dette bestyrkes ogsaa ved, at de Oldsager, som findes i Brandpletterne, og som altsaa maae have været sædvanlige Brugsgjenstande i Datiden, ikke mig vitterligt hidtil ere fundne i andre Grave paa Bornholm end netop i Brandpletterne eller i de paa Gravpladserne enkeltviis forekommende steensatte Grave med ubrændte Been, samt i de gaadefulde Ørnøkuller ved Hasle, hvorom nedenfor i Tillæget. Vare Brandpletsbegravelserne kun benyttede af de ringere Folkeklasser, da maatte der rundt omkring paa Øen være fundet Grave, hvori de Rigere havde faaet deres Hvilesteder, og man vilde da sikkerligen ogsaa der have fundet Broncefibulaer og andet betegnende Gravgoods. Afset fra den antydende enkelte tvivlsomme Localitet og med alt Forbehold om, at muligen Trælle eller aldeles Ube-midlede, hvem slet intet Gravgoods, ikke engang et lille

Leerkar, kunde medgives, maaskee ere bleyne begravede paa en endnu simplere og hidtil ganske uopdaget Maade, samt endelig ligeledes med Forbehold om, at En eller Anden af personlig Tilbøielighed eller anden hidtil ukjendt Grund kan have valgt sig en fra den almindelige Regel afvigende Ligfærd (de steensatte Grave ved Kannikegaard og paa Dovr Aas), tør man altsaa ansee det som en temmelig sikker Sætning, at *alle øvrige Personer i Brandpletternes Tidsalder have fundet Hvile for deres Levninger netop i Brandpletterne og da især paa de store fælles Gravpladser.*

Brandpletternes Tidsalder.

Om i Virkeligheden alle Brandpletter paa Bornholm høre til samme Tidsalder, lader sig selvfølgelig ikke med fuld Sikkerhed afgjøre, saa længe der endnu findes Tusinder af Brandpletter, der ikke ere undersøgte, men efter det Materiale, som foreligger, er man ikke berettiget til at henføre dem til væsentligt forskellige Perioder, om der end rimeligviis er forløbet et langt Tidsrum fra Begyndelsen indtil Slutningen af denne Begravelsesmaade, og om det end maatte kunne findes, at Smag og Redskaber have varieret noget i Løbet af den paagjældende lange Tid.

Det er især Kannikegaards store Gravplads, som i denne Henseende er oplysende, idet den i sin lange Række af Grave indeholder en saa særdeles Rigdom af characteristiske Oldsager. Nu er det paafaldende, at der er betydelige Forskjelligheder imellem enkelte Partier af Gravpladsen. Det lange nordøstlige Parti langs Bakkeranden i Havens Østside (A) danner en Gruppe for sig. Det vestligere Parti i Haven (B), Terrainet øst for Bygningerne (C) og de nordligste 60 Alen i den beplantede Mark (D) have fælles Eiendommeligheder. Og endelig kommer der atter meget Nyt frem i den 90 Alen lange Sydspids af Gravningerne. (See Kortet Side 66.) Det *nordøstlige* Terrain er i det Hele langt fattigere end de øvrige Partier, men

paa den anden Side indeholder det visse Gjenstande i langt større Antal, end de andre Dele af Gravpladsen. Saaledes er der i de der undersøgte 46 Grave, hvori der overhovedet er fundet Oldsager, forekommet 14 Beltehager, medens der i 97 Grave i Midtpartiet kun er fundet 4 eller 5 og i de 25 Grave i det sydligste Parti slet ingen. I det nordøstlige Parti er der i de nævnte 46 Grave fundet 24 Smaakar (3: af indtil $3\frac{1}{2}$ Tommes Høide) eller Stykker af saadanne, deraf ikkun 2 med Hank, og ikke eet eneste større Kar (afseet fra Skaar af grove Potter), medens der i de øvrige Dele af Gravpladsen er fundet lige saa mange større Kar som Smaakar og igjen vel næsten halvt saa mange Smaakar med Hank som uden Hank*). I det nordøstlige Terrain blev der foruden nogle Jernfibulaer af sædvanlig Form med en under Bøilen anbragt ombøiet Plade til Optagelse af Naalen fundet adskillige af den for Kanegaards Gravplads saa characteristiske Form, hvor Bøilen bestaaer af en tynd Jernstok, som ved Spidsen er bøiet nedad og tilbage, saa at den derved selv danner et Leie for Naalen; i den øvrige Deel af Kannekegaards Gravplads ere disse Jernfibulaer kun forekomne meget sjældent og tilmed kun i det nærmest ved Haven liggende Terrain. De egentlige »trekantede« Fibulaer fra Kanegaard (Pl. 8, 2) med et retvinklet Knæ paa Bøilen findes ved Kannekegaard slet ikke udenfor det nordøstlige Hjørne (og selv der ere de sjeldne). Derimod har det nordøstlige Parti kun afgivet een eneste Broncefibula (medens der er fundet henimod hundrede i den øvrige Gravplads), endvidere ikkun Spor af eet Sværd, samt endelig ingen Gjenstande af Guld og ikke engang nogen Gjenstand af Bronze undtagen den anførte eneste Fibula. Disse gennemgribende Forskjelligheder kunne

*) Tallene kunne ikke nøie angives, da der efterhaanden som Gravningen skred frem sydefter, blev bortkastet en stor Mængde spredte Skaar og itugaaede Kar, uden at de bleve noterede.

ikke være tilfældige. Man kunde tænke sig, at der her forelaae en Forskjel ikke i Tid men i Velstand; og det var jo ikke umuligt, at de fattige Folk kunde have begravet deres Døde paa et særeget Sted. Men paa den anden Side synes det ikke rimeligt, at Fattigfolk netop skulde have benyttet en eiendommelig og tilmed temmelig kunstig Form af Jernfibulaer, eller at der skulde have været en saadan Forskjel i Prisen for en Kop uden Hank og en Kop med Hank, at de sidste kun undtagelsesviis skulde have været benyttede af den fattigere Befolkning. Mig synes det rettest at antage, at der her foreligger en *Forskjel i Tid*, og at Tiden saavel har modificeret de almindelige Brugs-gjenstandes Form og Art som ogsaa maaskee havt nogen Indflydelse paa, om der burde medgives den Døde mere eller mindre Gravgoods. Antages en Tidsforskjel, da maa det fattigere nordøstlige Parti sikkerligen ansees som det *ældste*; thi det vilde være besynderligt, hvis de saa mangfoldige forskjellige Sager og Former, som de rigere Partier af Gravpladsen udvise, ikke skulde være i det Mindste enkeltviis repræsenterede paa hiint Sted, naar saadanne Gjenstande ved den paagjældende Tid virkeligen havde været kjendte og almindeligen benyttede. Dette passer ogsaa godt til de locale Forhold. Den Bæk, som begrænder Gravpladsens Nordspids, danner nemlig just her en temmelig høi Ø, som fortrinligen har egnet sig baade til Byggeplads og til Forsvar. Har denne Ø været Stedet, hvor Befolkningens Boliger stode, er det naturligt, at man først begyndte at begrave de Døde paa det nærmeste Sted derved, altsaa netop tæt syd for Bækken.

Iligemaade har Gravpladsens *Sydspids* (E. Nr. 144 til 168) en særegen Character; de eenæggede Sværd afløses af lange tveæggede, de hidtil sædvanlige baandformede og puklede Broncefibulaer forsvinde næsten ganske, og i Stedet for dem vise sig nye Former, som have nøie Overensstemmelse med Fibulaer fra Vimose og Nydam; ogsaa en

Skjoldbule og et Broncespænde vise Former, der afvige fra de sædvanlige Brandpletsfund og nærme sig til Vimose; ituhuggede Broncekar og Beslag til Drikkehorn blive overmaade hyppige; de store Leerkar tiltage baade i Antal og i Størrelse; Prydelse med dybe rundtløbende Furer om Overdelen bliver den almindelige Udsmykning baade paa større og smaae Leerkar, og Karrenes Farve bliver i Regelen mørkere; endelig blive steensatte Gravkister med ubrændte Been hyppigere, og svære Dækstene uden sort Muld og brændte Been vise sig gjentagne Gange. Saa betydelige Afvigelser fra det ellers Sædvanlige kunne ei heller være tilfældige, og man kan vistnok uden Betænkelighed antage, at der her atter foreligger en Tidforskjel. Naar nu det nordøstlige Parti maa ansees som ældre end Midtpartiet, lader det sig efter de stedlige Forhold ikke godt forudsætte, at ogsaa Sydspidsen skulde være ældre end Midtpartiet; man maatte jo tilmed under en saadan Forudsætning vente at finde de for det nordøstlige Parti characteristiske Oldsager, navnlig Beltehagerne, jævnlig i Sydpartiet og omvendt at finde nogle af de for Sydpartiet characteristiske Sager ogsaa i det nordøstlige Parti. Men dette er ingenlunde skeet i Virkeligheden. Man kan saaledes neppe komme til andet Resultat, end at *Sydspidsen maa være yngst.*

Er det nu herefter sandsynligt, at der maa statueres en Tidforskjel imellem det nordøstlige, det midterste og det sydligste Terrain af Kannikegaards Gravplads, saa maa det dog paa den anden Side bestemt fastholdes, at der uagtet de paa pegede Forskjelligheder er en saa iøinefaldende Overensstemmelse imellem Gravpladsens enkelte Partier, at der ikke kan være Tale om at henhøre dem til væsentlig forskjellige Culturafsnit. Ikke blot er den eiendommelige Gravskik med faa Undtagelser uforandret den samme, men derhos beholde Oldsagerne i det Hele ganske den samme Character, om end enkelte Former og Gjenstande efterhaanden afløses af andre.

Sammenlignes de øvrige Gravpladser med Kannikegaards, da maa det først fremhæves, at de alle vise en tydelig Overensstemmelse med et eller andet Parti af denne. Paa nogle ganske faa Undtagelser nær (de halvkugleformede Broncefibulaer fra Kanegaard og Markehøi, de i en enkelt Grav ved Kanegaard fundne andre mærkelige Broncesmykker, Jernkjedlerne fra Steenshøi og Dillehøi, samt et Stykke af en Redekam fra Pilegaard) ere overhovedet de i de øvrige Gravpladser forekomne Gjenstande samtlige gjenfundne ved Kannikegaard. Men paa den anden Side maa det ogsaa erkjendes, at adskillige af de øvrige Gravpladser have indbyrdes Forskjelligheder, idet nogle nærmest svare til det ældre og andre til de yngre Partier ved Kannikegaard. Navnlig er det mærkeligt, hvor noie Gravpladsen ved *Kanegaard* svarer til det nordøstlige Parti ved Kannikegaard; den samme Overflødighed af Beltehager, de samme Jernfibulaer med tilbagebøiet Spids, de samme hankeløse Smaakar og den samme Mangel paa større Kar, samt endelig den samme Fattigdom paa Broncesager viser sig paa begge Steder. Kanegaards Gravplads har endog den særegne Character endnu stærkere udpræget end det nordøstlige Parti ved Kannikegaard. *Alle* Jernfibulaer ved Kanegaard have nemlig den eiendommelige Form med tilbagebøiet Spids, og næsten alle ere trekantede, *alle* Smaakarrene ere hankeløse, Glasperler findes ikke, ei heller Vaaben eller Kuive, hvorhos de forefundne tre Broncefibulaer alle have den eiendommelige Halvkugleform, som slet ikke forekommer ved Kannikegaard. Ogsaa *Duebjerg* svarer til det nordøstlige Parti ved Kannikegaard, for saa vidt som der iblandt de faa dersteds opgravede Gjenstande er forekommet en trekantet Jernfibula og tre Beltehager. Ere nu disse Sager characteristiske for de ældste Brandpletsgrave ved Kannikegaard, da maae ogsaa Kanegaards og Duebjergs Gravpladser ansees for at have været benyttede i den ældste Periode af Brandpletternes Tid. Dette stemmer paa en mærkelig Maade

med, at netop paa disse to Gravpladser have Brandpletterne ligget blandede med Steenrøser. Og den Tanke paatrænger sig da, at naar vi her have truffet Steder, hvor det samme Terrain har været helliget til Gravplads i Steenrøsernes Tid og i Brandpletternes ældste Dage, altsaa i Bronzealderen og i den ældste Jernalder, saa have vi her en Berøring imellem disse to Tidsaldere, saaledes at Gravpladsernes Benyttelse er bleven fortsat fra den ene til den anden, og vel endog saaledes, at Grunden til deres Benyttelse i Jernalderen netop maa søges i, at de have været benyttede i den umiddelbart forudgaaende Bronzealder og været hellige og dyrebare Steder for dennes Folk.

De øvrige Gravpladser, som nogenlunde ere undersøgte, synes at ligge imellem de ældre og yngre Partier ved Kannikegaard eller vel snarere at have været benyttede baade i den ældre og i den nyere (midterste) Periode af Brandpletstiden. Selv Duebjerg udviser Oldsager, der ved Kannikegaard henhøre til de midterste Grave, nemlig Stykker af store Kar og Hankekander. Pilegaard synes at være en rig Plads, der svarer til de yngre Partier ved Kannikegaard. Derimod synes Markehøi og Lyrskov nærmest at slutte sig til Kanegaard og det ældste Parti ved Kannikegaard.

Vil man forsøge i Aarstal at udtrykke den Tid, i hvilken Brandpletterne ere nedlagte, da vil det være af Interesse at lægge Mærke til, at adskillige af de Oldsager, som forekomme i Brandpletterne og tilmed ogsaa i disses ældste Periode, synes at bære Præg af romersk Paavirkning. Fibulaerne saavel af Bronze som af Jern ere næsten alle bøileformede ligesom de romerske, og iblandt Leerkarrene forekommer der ligeledes Former, der minde om romerske Mønstre, navnlig den lille bægerformede Skaal (Kkgd. 8, Pl. 10, 12), de verticalstribede Kar (Pl. 10, 11) samt de høie Hankekander (Pl. 9, 13). Hvis nu disse Overensstemmelser ere mere end en Tilfældighed og de virkeligen ere Vidnesbyrd om romersk Indflydelse, da føre de os til at sætte Brandpletternes Be-

gyndelse i Tiderne omkring Christi Fødsel. Antages den romerske Paavirkning at være bragt til Norden ved Indvandring af en ny Folkestamme, der i et tidligere Hjem havde været Romernes Naboer, vilde det være muligt, at Brandpletternes Begyndelse kunde sættes til noget før Christi Fødsel, dog ikke meget, da Romerstatens Udvidelse til Egne, hvorfra en Indvandring til Norden overhovedet kunde være tænkelig, ikke skete førend i de sidste Tider før Christus. Vil man derimod ikke søge Grunden til den romerske Paavirkning i en saa overordentlig og i og for sig ubevislig Begivenhed som en Indvandring af et nyt Folk*)

*) *Er det overhovedet sikkert, at Danmarks Befolkning i Jernalderen var en indvandret, fra Broncealderens Folk forskjellig Stamme?* Positive Beviser for en saadan Indvandring mangle formeentlig ganske, paa det nær at de gamle Sagn stadigen forudsætte en Indvandring fra Østerland. Grunden, hvorfor en Indvandring af et nyt Folk ved Jernalderens Begyndelse antages, turde vel overhovedet især være den, at Forskjellen imellem Broncealderens og Jernalderens Efterladenskaber er saa stor og Overgangen synes saa brat; at man ikke har turdet ansee en jevn Udvikling fra det ene Standpunct til det andet for at være mulig. Forskjellighederne bestaae især i Forekomsten af Jern, Solv, Zinkbronce og Glas, af Bogstavskrivt, af nye Former og Prydelser med Præg af romersk Paavirkning samt maaskee af nye Huusdyr saavel som i Benyttelsen af nye Gravskikke. Ogsaa er det bemærket, at Fæsterne paa Broncesværdene ere saa korte, at det Folk, som har brugt dem, maatte have haft meget smaae Hænder.

Den formodede Indvandring kunde nu tænkes at være foregaaet saaledes, at et Folk, som havde været Romernes Naboer, har paa een Gang bragt saavel den romerske Paavirkning som Jernalderens øvrige Særegheder herhid. Indvandringen kunde da være udgaaet enten fra det sydlige Tydskland eller fra Egnene ved det sorte Hav; og umuligt var det ikke, at et der bosat Folk efter nogen Tids Naboskab med Romerne havde fundet sig foranlediget til at vandre nordpaa og havde banet sig en Vei tværs igjennem alle de mellemliggende stridbare Folk. Men rimeligt er dette ikke, thi et Folk, der havde Kraft til at trænge frem fra Romergrændsen til Østersøen, vilde vistnok ogsaa have kunnet til-

men derimod antage Paavirkningen at være foregaaet paa sædvanlig Maade ved Handelsforbindelser med Nabofolkene og disses fjernere Naboer, da maa man rykke Brandpletter-

kæmpe sig en Plads i Nærheden af sit tidligere Hjem i Syden og vilde ordentligviis have foretrukket at forblive i Syden fremfor at søge de raae og kolde Egne ved Østersøen.

Vil man ikke antage, at det indvandrende Folk netop har boet ved Romernes Grændser, men hellere at det har været et bagved boende Folk, som havde erholdt den romerske Paavirkning ikke ved directe Berøring med Romerne, men ved Handelsforbindelser igjennem de mellenliggende Folk, da bliver ganske vist en saadan Indvandring rimeligere. Men antages det først, at Paavirkningen tilstrækkeligen kunde udbrede sig til fjernere boende Folk igjennem Handelsforbindelser, da bortfalder dermed Grunden til for denne Paavirknings Skyld at supponere en Indvandring til Norden; thi da Romerne ved Christi Tid trængte frem i Rhinegnene og Mellenlydskland og derefter beholdt deres Fodfæste der i flere Aarhundreder, var Afstanden fra Danmark ikke større, end at der ad Havet og de store nordtydske Floder samt korte Forbindelsesveie over Land maatte kunne drives en stadig Handel imellem Norden og Romernes Undergivne eller nærmeste Naboer, en Handel, om hvilken de talrige Gjenstande af virkelig romersk Tilvirkning, der ere opsamlede saavel i de store Mosefund som andetsteds i Danmark, noksom bære Vidnesbyrd.

Vil man endelig antage, at Jernalderens Folk ikke selv medbragte den romerske Paavirkning ved sin Indvandring, men at det var indvandret i en tidligere Periode og først i sine nye nordlige Boliger blev paavirket af Romernes Kultur, da er der vistnok heller ikke Noget, som gjør et saadant Forhold umuligt. Men indrømmes det først, at den i Mosefundene saa umiskjendelige Paavirkning af romersk Smag havde kunnet finde Indgang hos Folket, medens det boede i Danmark, saa synes det ei heller at kunne betegnes som utroligt, at et her boende Folk samtidigen eller tidligere ved Handelsforbindelser med sine Naboer og med disses fjernere Naboer baade imod Syd og henad imod Østerland har efterhaanden kunnet lære at kjende saavel de nye Metaller som den østerlandske Bogstavskrift. Og dermed bortfalder da Nødvendigheden af overhovedet at antage en Indvandring for at forklare Jernalderens Tilblivelse i Norden.

At Overgangen synes saa brat, kan simpelthen forklares

nes Begyndelse noget længere ned i Tiden. Først ved Christi Fødsels Tider fik Romerne Fodfæste i de nordlige Rhinegne

ved Ufuldstændigheden af vore Undersøgelser; en Periode af to eller tre Menneskealdre kan ofte være tilstrækkelig til en meget stor Forandring i et Folks Sædvaner, Redskaber, Smykker og Smag (f. Ex. Hestens Indførelse i America, Jernredskabernes Benyttelse hos Ny-Seelænderne og de nordamericanske Indianere, jfr. ogsaa den umaadelige Indførsel af europæiske Fabrikvarer i de sidste Decennier til Mellemasien, China og Japan); men i en Afstand af henimod et Par Aartusinder svinder et halvt eller et heelt Aarhundrede ind til et kort Tidsrum, navnlig naar Undersøgelserne endnu stedse kun ere fragmentariske og usammenhængende. Som den ældre Jernalders Oldsager foreligge os, er det vel de nye Stoffer og Former, der give dem deres meest iøjnefaldende Præg; men netop Brandpletterne udvise tillige adskillige Former og Prydelser, som have deres Sidestykker i Broncealderen, og som stærkt hentyde til, at de ere en Arv fra denne (see nærmere nedenfor Side 61—62). Fra en underkuet og trælbunden samt i det Hele lavere staaende Race vilde man imidlertid vistnok ikke optage Smag og Prydelser, men i alt Fald kun enkelte Redskaber, som anbefalede sig ved practisk Hensigtsmæssighed.

Hvad angaaer Gravskikkens Forandring, er det vanskeligt at udtale sig med synderlig Bestemthed, saa længe den ældre Jernalders Grave ere saa særdeles lidet bekendte udenfor Bornholm. I Bleking synes Begravelserne i Jernalderen tildeels at findes i Steenrøser («Steenror» — Worsaaes Blekingske Mindesmærker S. 9 og 10), altsaa netop at have samme Skikkelse, som de der sædvanlige Begravelser fra Broncealderen. Her paa Bornholm er der vel (bortset fra Ørnekullerne ved Hasle) endnu ikke mig vitterligt fundet Jernsager i Steenrøser, men det er, som allerede ovenfor berørt, et uomtvisteligt Factum, at Brandpletterne ved Kanegaard saavel som paa Duebjerg tildeels netop ere anbragte paa samme Terrain som ældre Gravpladser med Steenrøser. Man vilde ganske vist ikke vælge saadanne Steder til Gravpladser, naar det Folk, hvis Slægt hvilede i Røserne, var Seierherrernes Trælle (og vel tilmed af en anden Religion), hvorimod denne Forening af uligeartede Begravelser var ganske naturlig, naar der i Brandpletterne nedlagdes Benene af Sønner og Døttre af de Gamle, der havde fundet Hvile under Røsernes Steenhobe.

Andre Overensstemmelser imellem Jern- og Broncealderen

og en Deel af Mellemtyskland, og tages der Hensyn til, at Afstanden derfra til Bornholm endda var saa betydelig, at nogen Tid maatte hengaae, inden de romerske For-

ville yderligere kunne paapeges. Her skal blot endnu kun henvises til, hvorledes den krigeriske Offerskik, der har efterladt os de store Mosefund, ogsaa synes allerede at have hersket i Broncealderen (see en Afhandling af Worsaae i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1866), samt at der i Mosen Balsmyr paa Bornholm saavel som i flere Gravhøie endog er fundet Jernsager i Forbindelse med Vaaben utvivlsomt hørende til Broncealderen. Ogsaa kan det bemærkes, at i det Mindste tre Bautastene her paa Bornholm vides paa forskjellige Steder at have staaet paa Begravelser, som maae antages for at have hidrort fra Broncealderen. Og endelig er det uomtvisteligt, at den eiendommelige Skik forsætliggen at odelægge de den Afdøde i Graven medgivne Gjenstande har gjort sig gjældende lige saa fuldt i Broncealderen som i Jernalderens ældste Tidsrum her paa Bornholm.

Hvad angaaer de korte Fæster paa Broncesværdene, maa det for det Første bemærkes, at Anvendelsen af disse Sværd ingenlunde er ganske sikker; et Hensyn til Klingernes Skrøbelighed har oftere været anført som Grund til at antage, at de kun have været anvendte til Stik og ikke til Hug. Men hertil kommer endnu, at ogsaa den ældre Jernalders Mænd synes at have havt mindre Hænder end Nutidens Mænd; Fæsterne af de i Brandpletterne fundne eenæggede Sværd ere ingenlunde store, og Skjoldbulernes indre Tværmaal (knap 4 Tommer) er saa ringe, at Haanden af en nogenlunde sværtbygget Mand nutildags ikke bekvemt kan faae Plads i dem. Ogsaa Bøilerne paa de forefundne Sporer tyde tildeels paa en mindre Legemsbygning end nutildags.

Tilbage blive da kun Oldskrifternes Sagn om Asernes Indvandring fra Østerland. Men naar Opdagelsen af den ældre Jernalder allerede rykkede denne Indvandring tilbage til omtrent otte hundrede Aar, førend Vøluspaa og Heimskringla bleve nedskrevne, kan der neppe være noget Afgjørende til Hinder for endnu at rykke den tilbage til Broncealderens Begyndelse. Sagnene beholde alligevel Ret, thi om end Indvandringen saaledes henskydes til en endnu fjernere Fortid, saa har dog vor Slægts Vugge visseligen engang staaet i Asiens Land i Nærheden af de i Vedaerne besungne græsrigge Dale.

billeder derfra kunde trænge herop, vil det, under Forudsætning af at en romersk Paavirkning virkelig maatte have været tilstede fra Brandpletstidens Begyndelse, være rimeligst at sætte *Slutningen af det første Aarhundrede efter Christi Fødsel som det tidligste Tidspunct, fra hvilket Brandpletterne kunne hidrøre.*

Nogle Aarhundreder senere begyndte den romerske Smag, som havde udstrakt sin Indflydelse til Danmark, at vige for en kjendeligen forandret Stil. I Stedet for de tidligere Prydelser med lige Streger eller Cirkellinier traadte phantastiske Snirkler og Slyngninger med hyppig Anvendelse af Drage- eller Dyrehoveder. Tillige skiftede Fibulaerne Form og bleve større og bredere. Ved Hjælp af romerske og byzantinske Mønter, der ere fundne sammen med Oldsagerne, kan man med nogenlunde Sikkerhed ansætte Forandringen til henimod Aar 500 efter Christus. Denne Mellemjernalderens Stil er ingenlunde ukjendt paa Bornholm, skjøndt Antallet af derhenhørende Fund ikke er meget stort. Tør det nu antages, at denne Stil i samme Tidsrum, da den herskede i det øvrige Danmark, ogsaa har været den almindelig herskende paa Bornholm, da maae de hidtil kjendte Brandpletter samtlige være ældre; thi der findes i dem intet Spor af Mellemjernalderens Særegenheder. Rimeligviis ere Brandpletterne endog allerede ophørte noget tidligere. Vi kjende fra de store sønderjydske og fyenske Mosefund et rigt Forraad af Oldsager, hvis Tidsalder nogenlunde kan bestemmes ved de der forefundne romerske Mønter, saaledes at det kan skjønnes, at de i det Mindste tildeels ere nedlagte allerede i Løbet af det fjerde Aarhundrede efter Christus. Nu begynde netop de Brandpletter, som vi ifølge Undersøgelsernes nærværende Standpunct maae ansee som de alleryngste, nemlig de fra de sydligste Gravninger ved Kannikegaard, at frembyde Former og Gjenstande, som ikke findes i de øvrige Brandpletter, men som ere characteristiske for Mosefundene (tveæggede Sværd, tre Arter af Fi-

bulaer, et Spænde, et Leeblad og en Skjoldbule). Det maa herefter antages, at netop kun disse yngste Brandpletter naae ned til Mosefundenes Tid, og vi maae derfor ansee Udgangen af fornævnte Aarhundrede, altsaa *Aar 400 efter Christus for omtrent at være det seneste Tidspunct for de hidtil kjendte Brandpletters Nedlæggelse.*

Sammenligning med andre danske Oldsagsfund.

Idet Brandpletternes Tid saaledes tildeels falder sammen med, hvad der ellers henregnes til den ældre Jernalder, er det naturligt, at der er en vis Lighed imellem Brandpletsfundene og andre Oldsagsfund fra den ældre Jernalder. Det er nys berørt, at de formeentlig yngste Brandpletter ved Kannikegaard vise mærkelige Overeensstemmelser med de store Mosefund. Ogsaa de øvrige Brandpletter vise enkelte saadanne Overeensstemmelser; navnlig have Spydspidserne allevegnefra, baade de lancetformede og de med en eller to Modhager, deres Sidestykker i Vimosefundet. De eenæggede Sværd ligne ligeledes mange Sværd fra Vimose, dog ikke fuldkomment. Ogsaa Skjoldbulerne have væsentlig Lighed med Fundene i Vimose, men dog heller ikke fuldstændigt. Sammenholdes Brandpletsfundene med Afbildningerne fra den ældre Jernalder i Worsaaes Nordiske Oldsager, da gjenfindes Dopskoene til Drikkehorn i W. N. 319, de svære Broncesporer fra Kannikegaard i W. Nr. 356, Jernsaxene i W. Nr. 363, Redekammen i W. Nr. 365, Guldstykkerne til Halsbaand i W. Nr. 369, de smukke, store Guldberlokker i W. Nr. 378, Alt dog med nogle enkelte Afgivelser. Prydelser med indslagne Cirkeler ere almindelige i hele den ældre Jernalder.

Det skal imidlertid ikke lades uberørt, at Afdelingen for Bronzealderen i samme Værk ogsaa frembyder adskillige Ligheder, saaledes have de halvrunde Knive deres nærmeste Side-stykke i W. Nr. 160. (Jfr. Aarb. f. nord. Oldk. 1866, S. 218

og Nordisk Tidsskr. for Oldk. 3 S. 334). Niptængerne svare baade til W. Nr. 271 og 273, Knopprydelseerne paa Guldperlerne gjenfindes paa W. Nr. 278 jfr. Nr. 203, 204, 206 og 257, Cirkelprydelseerne ere næsten ligesaa almindelige i Broncealderen som i den ældre Jernalder jfr. W. Nr. 112, 116, 126, 172, 173, 199, 207, 231, 232, 235, 271, 272, 278, 280 og 283 b. Hovederne paa nogle af de store Hængedopper fra Kannikegaard have en fiin saugtaket Prydelse svarende til W. 113, 170, 217, 218 og 226, Stregerne paa Hankene af de høie Leerkander og enkelte middelstore Potter minde stærkt om Prydelseerne paa W. Nr. 109 og 110, og de saa særdeles hyppige Zigzagprydelseer paa Leerkarrene gjenfindes med en ringe Forandring paa W. 238, 239, 286 og 292.

Eiendommelige for Brandpletterne ere endelig adskillige Redskaber og Gjenstande, navnlig Beltehagerne, de halvkugleformede Fibulaer, de halvmaaneformede Knive, de pydede Beenbrikker og de allerfleste af Leerkarrene.

Selve Begravelsesmaaden vides hidtil ikke at være fundet andetsteds i noget betydeligt Omfang. Det vilde imidlertid være hoist besynderligt, om en saadan Gravskik i et saa langt Tidsrum skulde have været indskrænket alene til denne lille Ø, og det tør derfor vistnok ventes, at lignende Begravelser ville findes ogsaa i det øvrige Danmark eller i alt Fald paa de nærliggende Kyster af Skaane og Bleking (jfr. forskjellige Antydninger i Worsaaes Blekingske Mindesmærker S. 11 og 12). Saavidt vides, har man i det øvrige Danmark overhovedet endnu ikke fundet den ældre Jernalders Grave i en saadan Mængde, som blot nogenlunde vilde svare til Befolkningens Antal og Tidsrummets Varighed. Skulde det da ikke være rimeligt, at man vil kunne finde dem, naar man søger efter de uanseelige sorte Pletter i Skrænterne af Gruusgravene og navnlig henvender Opmærksomheden paa ethvert Sted, hvor der maatte være fundet et lille Leerkar fra Oldtiden.

Bidrag til Bornholms Historie.

For Bornholms gamle Historie afgive Brandpletterne just ikke mange Oplysninger. Naar det imidlertid herovre er en paa yderst svage Grunde bygget, men temmelig udbredt Tro, at Bornholm i gamle Dage først skulde være bleven bebygget af Blekingsboere fra Nord og af Tydskere fra Syd, da vise Brandpletterne, at denne i og for sig lidet rimelige Hypothese maa være urigtig, idet Brandpletterne ere ganske eens paa Sydlandet og paa Nordlandet, og altsaa Skikkene vare eens allerede i en saa tidlig Tid. Ønsker man Argumentet ført længere tilbage, da ville Steenrøserne, Bronzealdershøiene og Steenaldershøiene levere lignende Beviser for, at Bornholms Befolkning baade paa Nord- og Sydlandet har været af en allevegne eensartet Beskaffenhed i et Tidsrum, der gaaer langt længere tilbage, end noget Sagn kan række.

Forøvrigt vise Gravpladserne, at Øen i hin fjerne Tid, da Brandpletterne nedlagdes, allerede var bebygget ikke blot ved Kysterne, men næsten lige saa langt op i Landet, som Opdyrkningen nu strækker sig. Gravpladsen ved Kuregaard ligger næsten lige langt fra Øens Vestside og fra Nordostsiden samt neppe 2000 Alen fra Lyngheden; Markeshøj ligger i samme Afstand fra Lyngen, og den lille Gravplads i Nærheden af Udkjæret i Vestermarie Sogn er endnu stedse beliggende næsten lige ved den yderste Grændse af den dyrkede Jord.

Underligt er det, at der ved Kannikegaard kan være en saa mærkværdigt stor Gravplads; imod Øst var der endnu for neppe en Menneskealder siden en ubeboelig sumpet Strækning, og udenfor denne ligger en øde Steenhede, der beskylles af Havet; mod Sydost møder man ligeledes Moser og øde Land; imod Vest er der et stort Terrain, der paa Grund af Jordens Ufrugtbarhed endnu stedse næsten er ubeboet, og kun imod Nord og Sydvest er der godt befolkede Egne. Indenfor en Fjerdingveis Afstand i lige Linie

fra Kannikegaard til alle Sider findes der den Dag idag ikkun 17 Gaarde, og i tidligere Tider har der altsaa rimeligviis overhovedet ikke været flere end 17 Agerbrug og 17 selvstændige Familier af Landbrugere. Det er ligefrem utroligt, at der netop paa dette Sted skulde kunne være dannet den største og rigeste Gravplads paa hele Øen, hvis der ikke paa Stedet fandtes en større og tilmed en usædvanligt velhavende Befolkning, som altsaa maatte have haft andre Indtægtskilder end Landbruget. Man ledes herved næsten med Nødvendighed hen til, at der ved Kannikegaard i hine Tider maa have boet en talrig Kjøbstadbefolkning. Tager man fremdeles i Betragtning, at der umiddelbart fra Foden af den Skraaning, hvor Gravpladsen ligger, strækker sig imod Nordost først et Lavland med dyndet Leerbund, tildeels hvilende paa glatte Strandsteen, og derefter dybe Tørvemoser, som gaae over til en endnu forhaandenværende Indsø, den saakaldte Ferske Sø syd for Nexø, hvilken atter kun ved lange Dynger af opkastede Strandsteen er adskilt fra Havet, saa paatrænger sig den Tanke, at der i Oldtiden, forinden Tørven udfyldte Moserne, og forinden Bolgerne opkastede Volde af Rullesteen imellem Moserne og Havet, maa have været en seilbar Fjord næsten lige op til Gravpladsen, maaskee den eneste trygge Havn paa hele Østsiden af Øen*). Hvis denne Havn endnu eksisterede paa Brandpletternes Tid, da er det rimeligt, at der netop ved dens inderste Ende, hvor derhos en Bæk tilfører fornødent Drikkevand, og hvor Bækkens Arme omslutte en til Beboelse og

*) Foruden Mosestrækningerne op imod Kannikegaard findes der paa hele Øens Østside i alt Fald ikkun eet eneste Sted, hvor der i Oldtiden kan have været en Fjord, nemlig Tørvemosen Hundemyre nordvest for Snogebæk. Den inderste Vig af denne strækker sig imidlertid netop ogsaa saa nær henimod Kannikegaard, at den, hvis den var seilbar i Brandpletternes Tid, ligeledes kan have været benyttet til Havn for de Skibe, hvis Eiere boede ved den store Gravplads.

til Forsvar vel skikket Ø, maa have ligget en efter Daidens Forhold betydelig By. Og Kannikegaards Gravplads viser da formeentlig endnu Stedet, hvor Byens gamle Søfarende og Handelsmænd have fundet deres Hvilested ved Fjordens Bred.

Har Fjorden været seilbar i senere Aarhundreder end Brandpletternes Tid, da vil ogsaa Byen have beholdt sin Plads ved dens inderste Vig, og det turde i saa Fald maaskee endog være muligt at gjenfinde dens Navn i skriftlige Optegnelser om Nordboernes Samkvem med Kystlandene hiinsides Østersøen. Denne Tanke griber imidlertid langt ud over Brandpletterne og være derfor overladt til Drøftelse af Andre og Kyndigere.

T I L L Æ G

til foranstaaende Meddelelser om Brandpletterne.

DE ENKELTE GRAVPLADSER.

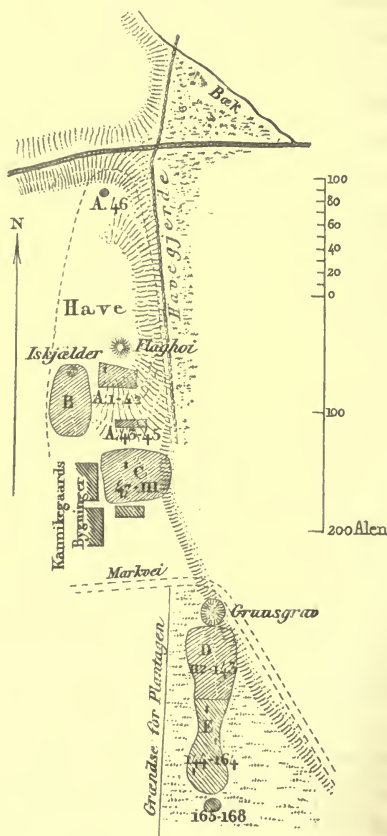
I. Kannikegaard

i Bodilsker Sogn, $\frac{1}{2}$ Miil sydvest for Nexø.

Gravpladsen ligger langs Randen af en Skraaning, som sænker sig ned i det lave Land imod Øst. Den begynder ved den sydlige Arm af en Bæk, som løber igjennem Gaardens Have, strækker sig dernæst igjennem Havens østlige Deel og videre imod Syd østen om Gaardens Bygninger og langt ud i en Mark, som nu er indtaget til Beplantning med Naaletræer. Den er konstateret i en Længde af 530 Alen fra Graven Nr. 46 lidt Syd for den fornævnte Bæk indtil Nr. 168 i Plantagen, men det er rimeligt, at den strækker sig endnu længere sydpaa, ligesom ogsaa enkelte Brandpletter ere fundne nordefter paa den af Bækkens

Arne omslutede Ø. Bredden var i Havens sydlige Deel over 80 Alen og østen for Bygningerne var den omtrent 60 Alen; hvor stor Bredden er ved Gravpladsens sydlige Deel i den beplantede Mark, er endnu ikke tilstrækkelig undersøgt. Øst og sydost for Bygningerne var et Stykke af omtrent 120 Alens Længde dels forstyrret ved tidligere Gravninger (Kartoffelkuler, Grusgrav og deslige) dels optaget af Bygninger, Vei og Steendynger; Resten er nu udgravet ved Undersøgelserne. Derimod henligge i Haven endnu store Stykker til Oplysning for fremtidige Undersøgere, og i den beplantede Mark, hvor Gravningerne burde føres til Ende, forinden Planterne voxe til, er endnu vel neppe Halvdelen af Arbeidet udført. See i det Hele det hosstaaende Kort.

Jordbunden er i hele Terrainet skarpt, rødguult Sand.

Gravplads ved Store Kannikegaard, Bodilsker Sogn.

- Gravpladsens formeentlige Omfang i Haven.
- ▨ Udgravningerne.
- Steensat Kiste.

I nedenstaaende Fortegnelse ere de Gjenstande, der ere fundne i samme Grav, sammenstillede under eet Nummer. De Grave, som ikke have indeholdt Oldsager, ere ganske udeladte, og ved Undersøgelserne udenfor Haven er der ei heller taget Hensyn til Grave, hvori der kun fandtes Stykker af Leerkar, ukjendeligt Jern eller Andet, som ikke fortjente at opbevares. Hvor jeg ikke har været sikker paa, at Gjenstande, som angaves at hidrøre fra samme Grav, virkelig vare fundne sammen, ere de anførte ved Slutningen af Afsnittet uden noget særligt Nummer. Det Samme gjælder om mange Gjenstande, som ere fundne enkeltviis uden at være ledsagede af andre Oldsager i samme Grav. Efterhaanden som Udgravningerne ere skredne frem, er altsaa Antallet af de med Nummer anførte Grave blevet forholdsviis mindre. Antallet af de undersøgte Grave er i det Hele mere end dobbelt saa stort som Tallet af dem, der nedenfor ere opførte med særligt Nummer.

Kun en mindre Deel af Gravene er undersøgt i min Nærværelse; de fleste ere udgravne under Tilsyn og Ledelse af Gaardens Eier, Proprietair G. Johnson, hvis velvillige og kraftige Bistand det overhovedet skyldes, at denne vigtige Gravplads har kunnet undersøges i et saa betydeligt Omfang, som skeet er.

Gravningerne ere i det Hele skredne fremad fra Nord imod Syd. Ganske nøie er denne Regel vel ingenlunde fulgt, men Formodningen vil dog være for, at Grave med nærliggende Nummere ere fundne i hinandens Nærhed, og at de høiere Nummere høre til de sydligere Grave.

A. Østsiden af Haven.

Indhold foruden Kul, Been og Steen.

1. Jernfibula.
- 2, 3, 4. Spredte Stykker af grove Leerkar.
5. lille Leerkar.

6. spids Kniv, halvrund do., lille Leerkar.
7. lille Leerkar.
8. Beltehage, lille bagerformet Leerkar paa Fod ($1\frac{3}{4}$ " høit, $3\frac{1}{2}$ " bredt).
9. lille Leerkar.
10. ukjendeligt Jern, lille Leerkar.
11. lille Leerkar.
12. lille Leerkar.
13. Beltehage, Leerperle, lille Leerkar.
14. Jernnptang.
15. Jernfibula, spredte Stykker af et grovt Leerkar.
16. Klump halvbrændt Leer.
17. Broncefibula med smal Bøile og et Hoved paa Spidsen af Bøilen.
18. Beltehage.
19. Beltehage.
20. ingen Oldsager; under Graven laae et tyndt Lag Sand og derunder en ny Grav, hvori en Beltehage og Stykker af et lille Leerkar.
21. Beltehage, St. af to smaae og et grovt Leerkar.
22. halvmaaneformet Kniv med Skaft; under Graven laae et tyndt Lag Sand og derunder en ny Grav, hvori ingen Oldsager.
23. ukjendeligt Jern, spredte St. af et lille Leerkar.
24. smuk Leerkop ($3 \times 3\frac{1}{2}$ "*).
25. to Jernfibulaer, spids Kniv, brændt Leerklump.
26. prydet Beenbrikke, ukjendeligt Jern, lille Leerkar, St. af et grovt do.
27. Jernpreen, brændt Leerklump.

*) Hvor Maalangivelser af Leerkar ere forbundne med et \times , betyder det første Tal Karrets Høide, det andet Karrets Brede paa dets bredeste Sted, altsaa i Regelen ved Udbugningens Kant. Anføres to Tal ved et Sværd eller anden lang Gjenstand, betyder det første Tal Længden og det andet Bredden.

28. Jernfibula, lille Leerkar ($2\frac{3}{4} \times 3\frac{3}{4}$ ").
29. Beltehage, Jernfibula, St. af et lille Hankekar.
30. St. af et grovt Leerkar.
31. Beltehage, Jernfibula.
32. Beltehage.
33. Stykker af et grovt Leerkar.
34. lille Hankekar ($2\frac{1}{4} \times 3$ ").
35. to Jernfibulaer, brændt Leerklump.
36. Stykker af et grovt Leerkar.
37. Brændt Leerklump.
38. lille Række af sammensmeltede blaae og gule Glasperler, lille Leerkar ($2 \times 2\frac{1}{2}$ "), St. af et grovt do.
39. Beltehage, spredte St. af et lille Leerkar.
40. Beltehage, spids Kniv (kun $2\frac{1}{2}$ " lang i Bladet), lille Leerkar.
41. spredte Stykker af et lille Leerkar.
42. sammensmeltet Række af blaae og gule Glasperler, Leerperle, St. af et lille Leerkar.
43. forbrændte Stykker af et Sværd, lille Krukke ($1\frac{1}{4} \times 2\frac{1}{4}$ ").
44. Beltehage, to Jernfibulaer, halvmaaneformet Kniv.
45. Beltehage, Niptang.
46. (i Gravpladsens nordligste Ende) Beltehage, hvis Plade ikke er krummet, men vinkelbøiet.

I forskellige Grave desuden: en Beltehage, Stykker af do., Niptang, spids Kniv, ukjendeligt Jern. Omtrent midt i Terrainet er der fundet en steensat Gravkiste af Mandslængde, men den var forstyrret, inden jeg kom tilstede; Oldsager fandtes ikke deri.

B. I Haven vest for A.

I forskellige Grave er der fundet:

Fire næsten fuldstændige Sværd, Brudstykker af to do., to korte do. eller Daggerter, Stykker af en do., Stykker af to Spydspidser, tre spidse Knive, en halvrund do., en halvmaaneformet do. med vredet Skaft, St. af en Sax,

St. af en lang Niptang, St. af tre baandformede Broncefibulaer, St. af to do. med smal Bøile og et Hoved paa Enden af denne, to ringformede Jernspænder, fire smaae Leerkar (det ene med indtrykkede Cirkelprydelser), et større kugleformet Leerkar med smal Aabning og indtrykkede Cirkelprydelser (gik itu).

C. Syd for Haven, øst for Bygningerne.

47. Baandformet Broncefibula.
48. puklet Broncefibula, St. af en do.
49. lille Hankekar ($2 \times 2\frac{1}{4}$ ").
50. prydet Beenbrikke, spids Kniv.
51. puklet Broncefibula, St. af Jernfibulaer.
52. blaa Glasperle, ukjendeligt Jern, Leerskive med en Rille i Randen.
53. to puklede Broncefibulaer, lille Leerkop ($1\frac{3}{4} \times 2\frac{1}{8}$ ").
54. Stykker af Broncefibula, ukjendeligt Jern, lille Leerkar ($2 \times 2\frac{1}{2}$ ").
55. halvmaaneformet Kniv, Jernfibula.
56. forsmeltet, baandformet Broncefibula, spids Kniv.
57. Jernfibula, to meget smukke Leerkar med ophøiede Striber nedad Siderne (henholdsviis $3\frac{1}{2} \times 4$ " og $4 \times 4\frac{3}{4}$ ", gik begge itu ved Optagningen).
58. Sværd ($22 \times 1\frac{7}{8}$ "), St. af en lang Kniv.
59. baandformet Broncefibula, Jernfibula, ukj. Jern, lille Leerkar ($2\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{2}$ ").
60. ukjendeligt Jern, gjennemboret lille Sandsteensskive.
61. baandformet Broncefibula, St. af do.
62. en halv Guldperle, to smukke puklede Broncefibulaer.
63. et Par tynde Broncesporer.
64. spids Kniv.
65. ringformet Jernspænde, St. af halvcylindrisk Jernbeslag, spids Kniv.
66. tre Jernfibulaer, ringf. Jernspænde, St. af Beltehage hægtet i en Jernring.

67. lille Leerkar med smuk Bordt af radiale Streger ($3 \times 4''$).
68. to store Leerkar (omtrent $10 \times 14''$ — itu) staaende ved Siden af hinanden, fyldte med mindre Kar, deriblandt en Hankekande ($8 \times 6\frac{3}{4}''$ — itu), samt Skaar af Leerkar.
69. Sammenbøiet Sværd ($25\frac{1}{2} \times 2''$), Spydspids med Modhager ($7''$), Skjoldbule ($5 \times 4''$), Haandtag til Skjold ($7\frac{1}{2}''$), Beltehage, lille og middelstort Leerkar (gik itu).
70. Rund Perle af Guldblik ($\frac{5}{8}''$), prydet Beenbrikke, Broncefibula, to forsmeltede Glasperler, spids Kniv, lille Leerkar ($2\frac{3}{4} \times 3\frac{1}{4}''$).
71. Broncefibula, St. af to do., ukj. Jern, lille Leerkar ($2\frac{1}{2} \times 3''$).
72. Broncefibula, St. af do., Jernfibula, ringf. Jernspænde, spids Kniv, brændt Leerklump.
73. to baandf. Broncefibulaer.
74. flad, i Enden kløftet Broncestok ($3''$ — Hængedop?), to røde Steenperler med gule Pletter, hvori sorte Prikker, sribet blaa Glasperle, glat do., forsmeltet do.
75. krummet Broncestok med prydet Hoved og kløftet i den anden Ende ($3\frac{2}{3}''$ — Hængedop?) St. af Broncefibula, spids Kniv.
76. to baandf. Broncefibulaer, Jernfibula, spids Kniv.
77. puklet Broncefibula, St. af do.
78. Broncefibula, St. af to do., langagtig Glasperle med gul Metalbelægning indvendig, lille Krukke ($2\frac{1}{4} \times 2\frac{1}{8}''$).
79. Jernfibula med Spor af Broncetraad, ringf. Jernspænde.
80. Jernfibula, ringf. Jernspænde, lille Krukke ($1\frac{1}{4} \times 1\frac{3}{4}''$).
81. to puklede Broncefibulaer, St. af en do., Hængedop som Nr. 75, St. af et smukt Bronzebeslag med fremstaaende Sømhoveder, spids Kniv, vinkelbøiet Jern med noget Pladejern.
82. kort Sværd, lille Leerkar.

83. et Par svære Broncesporer, flaskeformet Leervase ($6\frac{1}{2} \times 6''$).
84. Bronzekar (itu), to Jernsporer, St. af halv cylindrisk Jernbeslag.
85. puklet Bronzefibula, St. af to do., Hængedop som Nr. 75, Jernfibula.
86. meget smuk Guldbælk ($1\frac{1}{2}''$), rund Perle af sølvblandet Guld, Hængedop som Nr. 75, baandf. Bronzebeslag, St. af Bronzefibula, Jernsax ($7\frac{1}{4}''$), lille Leerkar ($3 \times 3\frac{3}{4}''$), do. med Hank ($2\frac{1}{2} \times 3\frac{3}{4}''$).
87. Bronzefibula, Jernfibula, lille Leerkar ($2\frac{1}{2} \times 3\frac{3}{4}''$).
88. puklet Jernfibula, ringf. Jernspænde, spids Kniv.
89. steensat Gravkiste af Mandslængde, dækket med flade Steen, indeholdende almindelig Jord med ubrændte St. af et Menneskecranium og andre ubrændte Been. Dækstenene laae omtrent 1 Alen under Overfladen og vare $3''$ tykke, Sidestenenene vare c. $18''$ høie, og Rummet imellem Siderne var c. $16''$ bredt.
90. Jernnøgle, St. af do., ringf. Jernspænde, spids Kniv, tynd flad Jernstok, stort Leerkar med rundt løbende Streger foroven, mindre do. med do., lille do. med Hank.
91. puklet Bronzefibula, St. af baandf. do.
92. to Bronzefibulaer.
93. ringf. Broncespænde ($1''$).
94. forsmeltet baandf. Bronzefibula, ukj. Jernstykker.
95. lille Leerkar ($2\frac{3}{4} \times 4''$).
96. Sværd ($20 \times 1\frac{1}{2}''$ — lidt af Fæstet mangler), tragtformet Skjoldbule ($3\frac{3}{4} \times 4''$), Spydspids ($6\frac{1}{2}''$), Jernfibula.
97. bredt Sværd ($24 \times 2\frac{1}{3}''$), lille Spydspids med Modhager ($3\frac{1}{2}''$), Skjoldbule ($5\frac{1}{2} \times 4''$), St. af Skjoldhaandtag.
98. rund Gulpperle, to puklede Bronzefibulaer, St. af do., Jernnøgle ($8''$), vinkelbøiet Jern ($2\frac{1}{4}''$).
99. fladtrykket Guldkugle, to do. langagtige Gulpperler,

to do. mindre Guldstykker (Halsprydelse), St. af to puklede Broncefibulaer, St. af tre riflede, lyseblaae Steenperler, spids Kniv.

100. lille Spydspids med Modhager (4"), Hængedop af Jern ($2\frac{1}{2}$ ").
101. spids Kniv.
102. ukj. Broncestykker, Jernkrog.
103. Sværd (24×2 ", paa Enden af Fæstet sidder et Tværstykke af Jern), Skjoldbule ($5\frac{1}{2} \times 4$ ") med St. af Haandtaget, Spydspids (8"), lang do. med een Modhage (11"), ringf. Jernspænde, spids Kniv.
104. to smaae Broncefibulaer med Kam.
105. Jernnøgle ($6\frac{1}{2}$ "), St. af et Bronzebaand, spids Kniv.
106. St. af Beltehage, vinkelbøiet Jern, to eensdannede Hankepotter ($4\frac{1}{4} \times 6$ ").
107. Broncestrimmel ($4\frac{1}{2} \times \frac{3}{8}$ "), vinkelbøiet Jern (4"), to Nitnagler af Jern.
108. to puklede Broncefibulaer.
109. smuk lille Broncefibula uden Kam, lille Krukke ($1\frac{3}{4} \times 2\frac{1}{4}$ ").
110. St. af baandf. Broncefibula, lille Leerkar ($1\frac{1}{2} \times 2$ ").
111. langagtig Perle af sølvblandet Guld ($\frac{3}{4} \times \frac{1}{2}$ "), lille Jernfibula, middelstor Hankepotte.

I forskellige Grave i dette Terrain er der endvidere bleven fundet:

Tre Broncefibulaer, St. af sex do., St. af en Hængedop af Bronze som Nr. 75, to store spidse Knive, to mindre do. do., to halvrunde do., en halvmaaneformet do., fem Jernfibulaer, to ringf. Jernspænder, et firkantet do., et Hammerhoved, en Jernnøgle, vinkelbøiet Jern og kløftet do., et Par Jernsporer, fem smaae Leerkar, St. af nogle store, samt mange middelstore og smaae Leerkar. (Det er muligt, at nogle af disse Sager ere fundne i Haven, dog ikke i sammes østlige Side.)

D. Nordenden af den beplantede Mark sydost
for Bygningerne.

112. Sværd ($24 \times 1\frac{3}{4}$ "), Skjoldbule (6×4 ") med Haandtag ($8\frac{3}{4}$ "), Spydspids, et Par Jernsporer, spids Kniv, ukj. Jern, smuk Pokal af Leer med Striber ned ad Siderne ($4 \times 4\frac{1}{4}$ ").
113. puklet Broncefibula, St. af to andre do., ringformet Jernspænde.
114. Broncefibula med smal Bøile uden Kam, ringf. Jernspænde, spids Kniv, lille Leerkar ($2 \times 2\frac{1}{4}$ ").
115. Stykker af to Broncefibulaer, lille Hængedop af Bronze som Nr. 75 ($2\frac{1}{2}$ "), Bronzeknep, spids Kniv, St. af et lille Leerkar.
116. puklet Broncefibula, St. af baandf. do., spids Kniv, lille Leerkar ($2\frac{1}{4} \times 3$ ").
117. St. af et Sværd, aflang Jernring, aaben i den ene Side, afbrudt Jernring, ukjendeligt Jern.
118. halv Perle af sølvblandet Guld, St. af Broncering, Jernnøgle (6").
119. smuk, kort og bred Broncefibula.
120. St. af to Broncefibulaer, St. af ringf. Jernspænde, spids Kniv.
121. St. af Broncefibula, ringf. Jernspænde.
122. St. af to Broncefibulaer, St. af Beltehage.
123. spids Kniv.
124. puklet Broncefibula, ringf. Jernspænde.
125. afbrudt Sværdfæste.
126. Sværd ($25 \times 1\frac{1}{2}$ "), flere Leerkar.
127. Sværd ($22\frac{1}{2} \times 1\frac{3}{4}$ "), Skjoldbule (6×4) med St. af Haandtag, Spydspids (6"), St. af en mindre do., flaskef. Leervase ($7 \times 6\frac{1}{3}$ "), Hankepotte ($4\frac{1}{2} \times 6$ ").
128. puklet Broncefibula, St. af do. do., baandf. do., fir-

- kantet Jernspænde, spids Kniv, Jernst. med Øsken (Tornen af et Jernspænde?) forsmeltet rød Leerperle, flaskeformet Leervase ($6 \times 5''$), Hankepotte ($4\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2}$).
129. overbrudt Sværd ($21 \times 2\frac{1}{4}''$), smuk Spydspids ($10''$), sammentrykket Skjoldbule, St. af Skjoldhaandtag.
 130. sammenrullet Sværd ($21 \times 1\frac{3}{4}''$), St. af to middelstore Hankepotter.
 131. lille baandf. Broncefibula ($1\frac{1}{4}''$), baandf. Jernfibula med Broncespiral ($1\frac{1}{2}''$), spids Kniv ($5''$).
 132. St. af en baandf. og en puklet Broncefibula, ukjendeligt Bronze.
 133. Beenbrikke i Lighed med Nr. 26, lille Jernfibula ($1\frac{1}{4}''$), do. med Broncenaal, firkantet Jernspænde, spids Kniv (Grebtingen $3''$, Bladet $4\frac{1}{2}''$), St. af flere Leerkar, deriblandt et vertikalstribet Hankekar i Lighed med Nr. 57.
 134. meget smuk Guldbærløkke ($1\frac{1}{4}''$), halv Perle af sølvblandet Guld, langagtig Perle af do. (gik itu).
 135. Stykker af et i Oldtiden sammenbøiet og sønderbrudt Sværd.
 136. Beltehage, lille baandf. Jernfibula, lille firkantet Jernspænde, Jernnøgle ($6''$), St. af do.
 137. St. af en Jernnøgle, St. af en lille Fibula af Jern og Bronze.
 138. fladt, vinkelbøiet Jern (maaskee en Beltehage).
 139. korsformet Broncefibula, puklet do., baandf. Jernfibula, smukt, vertikalstribet lille Leerkar ($2\frac{1}{2} \times 3''$).
 140. lille Broncefibula med Bøile af halvrundt Gjennemsnit.
 141. St. af et fladt Bronzebeslag paa Jern ($1 \times \frac{1}{2}''$), forsmeltet Glasperle.
 142. Broncefibula med tynd, trind Bøile.
 143. lille Leerkar ($2\frac{3}{4} \times 4''$).

I forskjellige Grave i dette Terrain er der endvidere

fundet: Stykker af tre Sværd, do. af to Spydspidser, en spids Kniv, en smuk halvrund Kniv med et Hul igjennem, fire Broncefibulaer, to Jernfibulaer, en Jernnøgle (6"), vinkelbøiede Jernstokke, St. af en verticalstribet Leerpocal som Nr. 112, en middelstor Hankepotte ($4\frac{1}{2} \times 6\frac{1}{2}$ "), et lille Leerkar med verticale Streger paa Bugen ($3\frac{1}{4} \times 4$ "), St. af to store fleerørede Leerkar samt af adskillige middelstore og smaae Kar.

E. Fortsættelse fra D. sydefter i den
beplantede Mark.

144. Forhugget kuglef. Perle ($\frac{1}{2}$ "), do. langagtig do. ($\frac{7}{8}$ "), fladklemt lille Stykke ($\frac{7}{16}$ ") — Alt af sølvblandet Guld; ved den første var et lille Stykke blaat Glas fastsmeltet (Halsbaand jfr. Nr. 99), lille fladt Baand af sammenflettede Guldtraade, knuust og afrevet i den ene Ende, St. af to Broncefibulaer, spredte St. af et temmelig stort, i Oldtiden sønderhugget Broncekar med to Ringe, St. af et stort Leerkar med rundtløbende Furer, St. af en smuk Hankekande med en Aabning paa langs igjennem Hanken, St. af en smuk middelstor Hankepotte, Klumper af en sort, blæret Masse, som ikke synes at være Trækul.
145. St. af et eenægget Sværd eller Daggert.
146. St. af et temmelig stort, i Oldtiden sønderhugget Broncekar, St. af en Broncejæde bestaaende af tynde vredne Stokke forbundne med Ringe, Jernspore med skjævt anbragt Pig, Hængedop af Jern ($1\frac{3}{4}$ ") med et Hul i den spidse Ende, netformet Broncebeslag omkring et Stykke forkullet Træ, lille Leerkar ($3\frac{1}{4} \times 4$ ").
147. Jernkniv med Broncebeslag paa Enden af den 3" lange Grebtunge samt nedenfor Fæstet (gik itu).
148. forhuggede og forsmeltede Stykker af et temmelig stort Broncekar med Jernhanke, krummet Randbeslag

- af Bronze (til et Drikkehorn? jfr. Nr. 154 og 161), langt Jernstykke, spidst i den ene Ende, fladt og vinkelbøiet i den anden ($5 \times \frac{3}{4}$ ").
149. forbugget kuglef. Perle og St. af to langagtige do. — Alt af sølvblandet Guld (Halsbaand jfr. Nr. 99 og 144), St. af Bronzeplader og en Broncestok (lille Bronzekar?). lille Leerkrug ($2\frac{1}{4} \times 2$ ").
150. krumbøiet, tveægget Sværd (Fæstet 5", Klingen 25×2 " — gik itu ved Optagningen), tre kløftede Jernbeslag og St. af en Jernring, Spydspids ($7 \times 1\frac{1}{4}$ "), do. med Modhager (6"), eenægget Daggert ($8\frac{1}{2} \times 1\frac{3}{8}$ "), spids Kniv ($5\frac{1}{2}$ "), tragtformet Skjoldbule med Bronzebelægning paa Randstykket ($3\frac{1}{2} \times 4$ "), Skjoldhaandtag (gik itu), et Par smukke Jernsporer.
151. steensat Kiste $\frac{3}{4}$ Alen under Overfladen, over 3 Alen lang i Nord og Syd, indvendig Brede i Nord foroven 30", forneden 17", i Syd foroven 22", forneden 11", indvendig Høide c. 18", dækket med Steenplader, uden Steen i Bunden; i den nordlige Ende af Kisten fandtes 2 Mennesketænder, noget trøsket Træ (?), en lille spiralbøiet Guldstang (Pengering, vægtig $\frac{1}{2}$ Lod), et stort treøret Leerkar ($9\frac{1}{2} \times 12$ "), en Hankekande (gik itu), en middelstor Hankepotte, et lille Kar uden Hank ($2\frac{3}{4} \times 3\frac{3}{4}$ ") og et do. med Hank ($1\frac{1}{8} \times 3$ ") — alle Karrene kun prydede med rundtløbende Furer omkring Overdelen.
152. sammenbøiet, tveægget Sværd (Grebtingen $4\frac{1}{2}$ ", af Klingen mangler et Stykke, Bredden af Klinge $1\frac{3}{4}$ "), Spydspids (9"), do. med Modhager og med tre op-høiede Striber omkring Skaftet (8"), lav Skjoldbule med lang Tap som Vimose V Fig. 5, Skjoldhaandtag (gik itu), et Par Jernsporer med lang ($1\frac{1}{8}$ "), kegleformet Pig.
153. sammenbøiet, smukt, tveægget Sværd (Grebtingen

- 5", Klingen $24\frac{1}{2} \times 2$ ", Spydspids ($7\frac{1}{2}$ "), do. med Modhager ($5\frac{1}{2}$ "), Skjoldbule, Skjoldhaandtag, huuldopskoformet Bronceprydelse (2") med en fremstaaende Rand om Midten og en prydet Knap paa Enden; i den modsatte hule Ende sidder en Nitnagle (Dopsko til et Drikkehorn); tynd prydet Broncestok (2") med en Øsken i hver Ende, hvori Spor af Ringe, firkantet Broncespænde ($1 \times \frac{3}{4}$ "), huult halvcylindrisk Jernbeslag.
154. ituhuggede og halvsmeltede Stykker af et Broncefad (eller Belægning til et Skjold?) Skjoldhaandtag ($6\frac{1}{2}$ "), langt, i den ene Ende trindt og spidst, i den anden Ende fladt og vinkelboiet Jernstykke ($6\frac{1}{2}$ " — jfr. Nr. 148), huult dopskoformet Broncestykke ($1\frac{5}{8}$ "); ved den hule Ende sidder en Øsken, ved den anden Ende er der anbragt en Prydelse i Skikkelse af et Oxehoved med Horn (Drikkehornsdopsko som Nr. 153); Beslag bestaaende af to sammennittede, skjævt firkantede Bronzeplader ($1\frac{7}{8} \times 1$ "), fladt krummet Broncestykke ($1\frac{1}{2}$ "), to St. af et ringformet Randbeslag af Bronze (Ringens Tværmaal vilde være 2"), en Bronze-Nitnagle, to krumme Jernbeslag med Nitnagler, en Jernspore med lang Pig (1").
155. ituhugget og forsmeltet Gjenstand af Bronzeplader, Hængedop af Bronze ($2\frac{5}{8}$ "), Broncefibula (2") som Nydam V Fig. 14, Broncespænde som Vimose 12, Fig. 15. (Boilen gik itu), middelstor Hankepotte med rundt-løbende Furer ($4\frac{3}{4} \times 6\frac{1}{4}$ ").
156. To Jernnøgler, ved Ringen i den ene er fastgjort en Øsken med Nitnagle; ringf. Jernspænde, lille baandf. Jernfibula ($1\frac{1}{4}$ "), spids Kniv (5"), Hængedop af Jern ($3\frac{1}{4}$ ").
157. spids Kniv ($4\frac{1}{2}$ "), St. af en sammenboiet Jernplade ($2 \times \frac{1}{4}$ "), middelstor Hankepotte (gik itu).

158. spids Kniv (itu), Jernst. af to sammennittede Plader ($3\frac{1}{4} \times \frac{3}{4}$ "), vinkelbøiet Jern med rund Tap ved den ene Ende, lille hankeløst Leerkar ($2\frac{1}{3} \times 2\frac{3}{4}$ ").
159. spids Kniv (6"), St. af en korsf. Broncefibula, lille Leerkrugge ($1\frac{3}{4} \times 2$ ").
160. smuk lille Broncefibula som Vimose I Fig. 30 ($1\frac{1}{3}$ "), do. do. som Nydam V Fig. 14 (2"), Jernpreen ($2\frac{5}{8}$ "), Spidsen er afbrudt), Broncest. i Form som en spids Kniv ($3\frac{1}{8} \times \frac{3}{8}$ "), lille hankeløst Leerkar med 3 Knopper paa Siderne (de to Knopper ere dobbelte).
161. ituhugget og forsmeltet Gjenstand af Bronzeplader med Nitnagler og Øskener, lang, i den ene Ende trind og spids, i den anden Ende flad og vinkelbøiet Jerngjenstand ($5\frac{1}{4}$ " jfr. Nr. 148 og 154), sammenrustet Jernklump, hvori en Niptang, en sammenbøiet Kniv og St. af en Daggert(?), en Spore med lang Bøile og og lille Pig, dopskoformet, huul Bronzeprydelse ($1\frac{1}{2}$ ") (Drikkehornsdopsko jfr. Nr. 153 og 154), krumt Randbeslag af Bronze, middelstor Hankepotte (4×5 ").
162. to Jernnøgler, den ene itubrudt og sammenrustet med andet Jern, den anden $7\frac{1}{4}$ " lang med en velbevaret Ring, hvori en løs Øsken med Nitnagle som Nr. 156, sammenbøiet Jernkniv med et Bronzehoved (8"), Hængedop af Jern ($3\frac{3}{4}$ ") med et rundt Hul i den spidse Ende, forbrændt Broncefibula ($1\frac{1}{3} \times 1\frac{1}{3}$ ") bestaaende af en rund Plade med fire mindre runde Plader korsviis udgaaende derfra (jfr. Vimose 4 Fig. 3).
163. steensat Gravkiste af Mandslængde, hvori en middelstor Hankepotte med rundtløbende Furer ($4\frac{1}{4} \times 5\frac{1}{2}$ ") og et andet Leerkar (itu); ingen Been og ingen sort Muld.
164. steensat Gravkiste af Mandslængde, hvori et ubrændt Stykke af et Menneskecranium og nogle Tænder; ingen sort Muld.

165. (en halv Snees Alen syd for de øvrige Gravninger under en meget svær flad Steen ($36 \times 24''$) stode fire Leerkar i tæt Klynge, nemlig et meget stort femøret Kar ($13\frac{1}{2} \times 16''$ — Pl. 11, 2 — det ene Øre var afbrudt i Oldtiden og erstattet med en Efterligning i halv-brændt Leer), en Hankekande ($7\frac{1}{2} \times 6''$), en middelstor Hankepotte ($4\frac{1}{4} \times 6''$) og et lille Kar uden Hank (gik itu); ingen sort Muld og ingen Been, skjøndt der gravedes til 2 Alens Dybde.
166. Omtrent $3\frac{1}{2}$ Alen østnordost for 165 fandtes et tyndt Lag sort Muld med brændte Been og spredte St. af et smukt stort Leerkar.
167. Tæt syd for 166 laae en flad Steen, derunder to andre flade Stene og derunder det sædvanlige røde Gruus uden sort Muld, uden Been og uden Oldsager.
168. Tæt sydost for 167, 4 Alen østsydost for 165, fandtes en svær flad Steen ($30 \times 20''$) hvilende med den ene Ende paa en kantstillet Steenplade, med den anden Ende paa to Stene; under Dækstenen laae to hovedstore Stene, en middelstor Hankepotte ($4\frac{1}{2} \times 5\frac{3}{4}''$) af grovt Arbeide og uden Prydelser, tre smukke langagtige Steenperler og en rund do. samt en lille Jernfibula; ingen sort Muld og ingen Been, skjøndt der gravedes til $2\frac{1}{2}$ Alens Dybde.

I forskellige Brandpletter i dette Terrain er endvidere fundet et langt Jern med Vinkelbøining og Tap ($5\frac{1}{2}''$ — jfr. Nr. 158), et firkantet Jernspænde, Grebenden af en stor, krummet, indadtil skarp Kniv (Høstkniv eller Lee jfr. Worsaae Nr. 490 og Vimose S. 26 Fig. 26), et overmaade stort tiøret Leerkar ($15 \times 17\frac{1}{2}''$, see Pl. 12, fundet i en af Brandpletterne med Bronzeplader), et stort treøret Kar med en smuk Bordt af radiale Streger og derover en Bordt af Zigzagstreger ($9\frac{1}{2} \times 13\frac{1}{2}''$), et temmelig stort treøret Kar med Zigzagprydelser foroven og tre korte Fødder

under Bunden (omtrent 8 × 9" — gik itu) samt adskillige middelstore og smaae Leerkar*).

II.

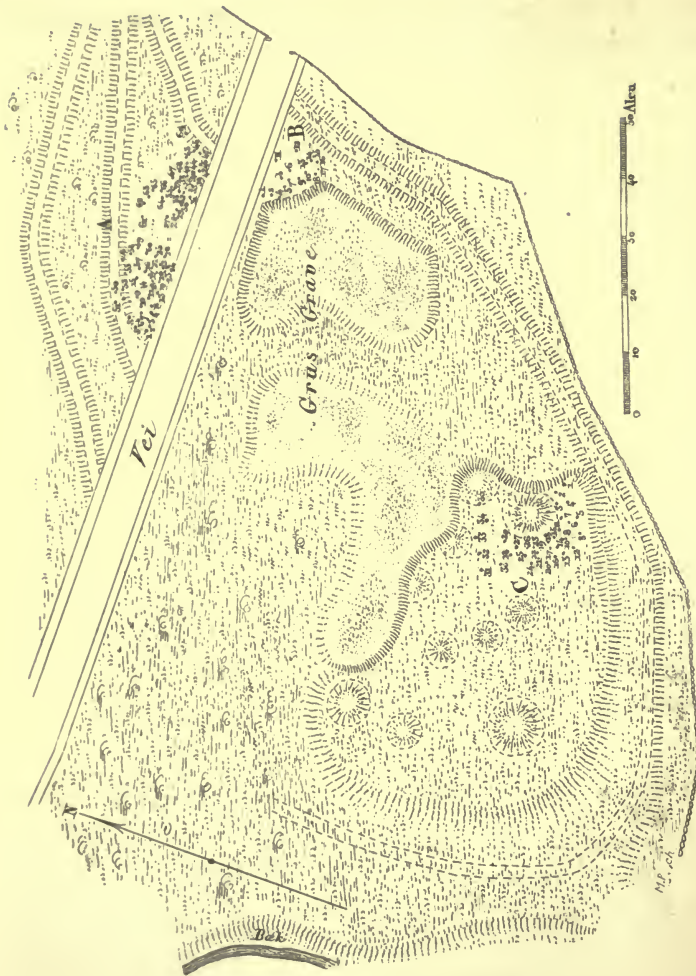
Kanegaard

i Knudsker Sogn, $\frac{1}{2}$ Miil øst for Rønno.

Gravpladsen ligger 3 til 400 Alen øst for Gaarden, tæt nord for en Skrænt imod et Bækløb. En Vei afskjærer det nordligste Hjørne af Pladsen; hele Midten af Pladsen, vel de to Trediedele, er aldeles forstyrret ved Gruustagning; den sydvestlige Ende er en lille Bakke, hvorpaa der endnu findes 10 Steenrøser, i hvis Mellemrum Brandpletterne strække sig ind. Grunden er haardt Granitgruus, tildeels dækket af et Lag guult Leer.

I det nordlige og østlige Hjørne ere alle Grave undersøgte; ved den sydvestlige Ende ere derimod de fleste endnu urørte. See i det Hele det paa næste Side indsatte Kort. Undersøgelserne ere samtlige foretagne af mig selv eller dog i min Nærværelse. I nedenstaaende Fortegnelse ere alle undersøgte Brandpletter medtagne, hvad enten de have indeholdt Oldsager eller ikke.

*) Det er allerede ovenfor bemærket, at efterat disse Meddelelser vare givne i Trykken, er der fundet flere steensatte Grave og Dækstene uden sort Muld. De fleste laae syd for det Terrain, som nærværende Optegnelser angaae, men i selve Terrainet E fandtes der dog fem eller sex Dækstene (undertiden i dobbelt Lag) hvilende paa underliggende Stene som i Nr. 167 og 168. Under dem saaes ikke andre Oldsager end nogle Leerkar omtrent af de i de omliggende Brandpletter forekommende Former. I det sydligere Terrain viste der sig derimod adskillige virkelige Gravkister med ubrændte Been ledsagede af Sølvhalsbaand, Sølv- og Broncefibulaer af de i Mosefundene sædvanlige Former, en Mængde udmærket smukke Mosaikperler m. M. Under Dækstene uden Gravkiste fandtes ubrændte Been og Leerkar.

Gravplads ved Kanegaard, Knudsker Sogn.

De i det sydvestlige Parti angivne Kredse betegne ti Stenrøser. I det nordlige og det østlige Parti findes ingen flere Brandpletter, end de undersøgte; i det sydvestlige Parti ere derimod endnu mange tilbage, som ikke ere undersøgte.

A. Det nordlige Hjørne nord for Veien.

Nr.	Dækning	Graven uden Dækningen laae under Overfladen.	Gravens Tværmaal.	Muldens Tykkelse.	Indhold foruden Kul, Been og Steen.
1	aaben.	6''	18''	4''	Beltehage.
2	flad Steen.	12	18	6	Jernfibula *), ukjendeligt Jern.
3	aaben.	8	18	3	ingen Oldsager.
4	stor flad St. og derunder 3'' Leer.	12	24	6	Beltehage.
5	flad Steen.	8	18	4	ingen Oldsager.
		12	12	4	ingen Oldsager, under Graven laae 2''
6	stordo do.	18	18—24	4	Beltehage med Stang og Knap, Stykke af Jernspænde.
7	flad do.	8	12	4	ingen Oldsager.
8	do. do.	8	6—10	3	ingen Oldsager.
9	do. do.	10	10	5	ingen Oldsager.
10	do. do. og 6'' Leer.	20	24	2	ingen Oldsager.
11	flad Steen.	12	10	4	ingen Been, ingen Oldsager.
12	do. do.	20	12	6	ingen Been, lidt ukj. Jern.
13	do. do.	12	12	6	ingen Been, ingen Oldsager.
14	meget stor flad Steen.	20	24	6	ukj. Jern.
15	aaben.	14	12	6	ingen Oldsager.
16	rund St.	12	8	4	ingen Been, ingen Oldsager.
17	st. flad St.	16	12	4—8	Beltehage, Jernfibula, lille Leerkar (2½ × 3¼'').
18	flad Steen.	16	14	4	ingen Oldsager.
19	aaben.	18	20	4	Beltehage, ukj. Jern, enkelte Potteskaar.
20	flad Steen.	12	10	6	ingen Been, ingen Oldsager.
21	meget stor aflang St.	16	18	9	Beltehage, to Jernfibulaer, øverst i Graven laae Halvdelen af et lille Leerkar.
22	flad Steen.	14	18	6	to halvkugleformede Broncefibulaer med Jernspiral. Beltehage, enkelte Pottesk.
23	lille do do.	12	8	4	ingen Been, ingen Oldsager.
24	flad Steen.	16	12	6	ingen Oldsager.
25	aaben.	20	20	6	ingen Oldsager.

*) Jernfibulaerne ere næsen alle trekantede med kort Spiral, som Pl. 8 2.

Nr.	Dækning.	Graven uden Dækningen laae under Overfladen.	Gravens Tværmaal.	Muldens Tykkelse.	Indhold foruden Kul, Been og Steen.
26	flad Steen.	20''	24''	6''	Beltehage med Hak langs ad Kanterne, Spor af Jernfibula. Paa Stykket øst for Nr. 25 og 26 fandtes 10 Tommer under Overfladen en tæt Brolægning tildeels af store Steen, hvorunder ingen andre Brandpletter end Nr. 27.
27	Brolægn.	16	10	8	ingen Been, ingen Oldsager.
28	aaben.	15	12—20''	1—2	uregelmæssigt tyndt Lag af Kul uden Been.
29	flad Steen.	15	16	5	ingen Oldsager.
30	stor do. do.	18	20—24	6	St. af Beltehage, ukj. Jern.
31	flad do.	24	21	8	Spor af Jern. lille Leerkar ($3\frac{1}{4} \times 3\frac{1}{4}$ '').
32	do. do.	20	20—24	6	knuust lille Leerkar.
33	aaben.	20	15	8	Beltehage. lille Leerkar ($2\frac{1}{2} \times 3$ '').
34	flad Steen.	18	24	4	Jernknap, Spor af mere Jern.
35	stor do. do. og derund. 3'' Leer.	24	24	5	St. af en lille Beltehage.
36	flad Steen.	20	20	6	Beltehage, St. af Jernfibula, lille Leerkar ($1\frac{3}{4} \times 2$ '').
37	aaben	20	14—18	6	Beltehage, Spor af mere Jern.
38	st. halv- rund St.	20	24	5	St. af Jernfibula, Spor af mere Jern.
39	aaben.	20	18	5	ingen Oldsager.
40	aaben.	20	12—15	3	ingen Been, ingen Oldsager.
41	aaben.	20	21—26	6	stor sammenbøiet Beltehage ($9\frac{1}{2}$ ''), tre Jernfibulaer, brændte smaa Leerklumper.
42	flad Steen.	16	20	8	St. af lille Beltehage, St. af Jernfibula, lille Leerkar ($2\frac{3}{4} \times 3\frac{1}{4}$ '').
43	aaben.	22	18—24	4	knuust lille Leerkar ($2 \times 2\frac{1}{4}$ '').
44	st. flad St.	24	27—30	7	St. af lille Beltehage, knuust lille Leerkar.
45	do. do. do.	18	28	4	St. af Jernfibula, spredte St. af et lille Leerkar.
46	aaben.	Overflade	14	4	ingen Oldsager.
47	aaben.	skraanende	18—22	3	St. af Beltehage
48	flad Steen.	nedad.	9—12	4	ingen Oldsager.
49	do. do.	12	16—20	10	St. af en Jernfibula, lille Leerkar, ($2\frac{3}{4} \times 3\frac{1}{4}$ '').

Nr.	Dækning.	Graven uden Dækning laae under Overfladen.	Gravens Tværmaal.	Muldens Tykkelse.	Indhold foruden Kul, Been og Steen.
50	flad Steen.	Overfladen skraanende.	15''	6''	Beltehage, enkelte Potteskaar.
51	alle aabne.		smaae.		grupperede om to store jordfaste Stene, temmelig leerblandede, ingen Oldsager.
52					
53					
54					
55	aaben.		stor.		Stykker af to Jernfibulaer, lille Leerkar (gik itu).
56	do.	16''	16—20''	8	ingen Oldsager.
57	do.	12	12	5	ingen Oldsager.
58	do.	16	14	6	ingen Oldsager.
59	flad Steen.	14	16	3	St. af Beltehage.
60	do do.	18	16	8	Jernfibula. Øst for Gravene Nr. 59 og 60 var der c. 6'' under Overfladen en tæt Brolægning i Fortsættelse af Brolægningen øst for Nr. 25 og 26.
61	do. do.	16		tynd.	ingen Been, ingen Oldsager.
62	st. do. do.	18	18	10	ingen Oldsager.
63	aaben.	20	18	14	Spor af Jern, lille Leerkar (gik itu), brændte Leerklumper.
64	st. flad St.	14—22	27	2'' under Stenen; 10'' uden-	
65	aflang St.	26	20	om. 8''	Beltehage, ukj. Jern. ukj. Jern, meget lille Leerskaal (1 × 2 $\frac{1}{2}$ '').
66	aaben.	24	20	3—8	ingen Oldsager
67	rund St.	24	15	10	ingen Oldsager.
68	aaben.				} ikke maalte, smaae og leerblandede, } ingen Oldsager.
69	aaben.				

B. Det østlige Hjørne, syd for Veien,
øst for Gruusgravene.

1	flad Steen.	c. 16''	24''	6''	Beltehage.
2	rund do.	12	12	4	Ingen Been, ingen Oldsager.
3	st. flad do.	18	21	8	to Jernfibulaer, Spor af Beltehage.
4	st. afl. do.	15	18—24	10	ukj. Jern, lille Krukke med Stregeprydelse, mange spredte St. af et grovt Leerkar.

Nr.	Dækning.	Graven uden Dækningen laae under Overfladen.	Gravens Tværmaal.	Muldens Tykkelse.	Indhold foruden Kul, Been og Steen.
5	st. flad Steen.	20"	18—24"	7"	ukj. Jern, lille kugleformet Leerkar.
6	do. do. do.	18	18	4	ingen Oldsager.
7	flad Steen.	18	16—20	8	ingen Oldsager.
8	do do.	16	18	8	Beltehage, spredte grove Potteskaar.
9	do. do.	12	12	5	ingen Oldsager.
10	stor do. do.	18	20—24	6	ukj Jern.
11	Brolægning.	15	12—16	6	ingen Been, ingen Oldsager.
12	aaben.	12	16	5	lille Beltehage med Hak langs ad Kanterne, St. af et lille Leerkar.
13	st. flad Steen.	16	16	5	Beltehage.
14	flad Steen.	12	16—24	8	gik i hinanden, ingen Oldsager.
15	aaben.	12		5	
16	flad Steen.	8	14	5	ingen Oldsager.
17	to flade Steen.	18	16—20	4	Beltehage, St. af Jernfibula.
18	flad Steen.	20	15	8	Beltehage.

C. Den sydvestlige Deel, sydvest for
Gruusgravene.

Nr.	Dækning.	Indhold foruden Kul, Been og Steen.
1	flad Steen.	St. af en Beltehage og af en trekantet Jernfibula, smukt lille Leerkar ($2\frac{2}{3} \times 3\frac{1}{3}$ "), enkelt St. af et grovt do.
2	do. do.	spredte St. af et meget lille Leerkar.
3	aaben.	ingen Been, ingen Oldsager, laae op til Randstenene af en Steenrøse.
4	Brolægning.	ingen Oldsager.
5	flad Steen.	meget lille Leerskaal ($\frac{3}{4} \times 1\frac{1}{8}$ ").
6	Brolægning.	laae under en sammenhængende uregelmæssig Brolægning, hvorover et tyndt, kulsort Lag af Overjord. I Nr. 7 til 10 fandtes ingen Oldsager, i Nr. 11 et lille Leerkar ($3 \times 3\frac{1}{2}$ ") i Nr. 12 en lille Leerskaal ($1\frac{5}{8} \times 2\frac{1}{8}$ ") og i Nr. 13 en Beltehage.
7	do.	
8	do.	
9	do.	
10	do.	
11	do.	
12	do.	
13	do.	
14	flad Steen.	Beltehage, lille Leerkar ($2\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{2}$ ").
15	do. do.	Beltehage, spredte St. af et lille Leerkar.

Nr.	Dækning.	Indhold foruden Kul, Been og Steen.
16	aaben.	St. af to Beltehager, Jernfibula, spredte St. af et lille Leerkar.
17	st. flad Steen.	Beltehage, spredte St. af to smaae Leerkar.
18	flad Steen.	ingen Been, ingen Oldsager.
19	do. do.	ingen Been, ingen Oldsager.
20	aaben.	Beltehage, prydet Beenbrikke (som Kannikegaard Nr. 26), lille Leerkar ($2\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{2}$ '').
21	aaben.	Jernfibula med Spor af Bronze.
22	meget svær aflang Steen.	ingen Oldsager.
23	st. flad Steen.	Beltehage, spredte St. af et lille Leerkar ($2\frac{1}{2} \times 3$ '').
24	flad Steen.	Beltehage, spredte St. af et grovt Leerkar.
25	st. aflang St	St. af to Jernfibulaer.
26	aaben.	spredte St. af en Leerskaal (omtrent $3\frac{3}{4} \times 7$),
27	Brolægning.	ingen Been, ingen Oldsager.
28	meget st. St.	St. af en Jernfibula, St. af rødbrændt Leer.
29	flad Steen.	St. af en smuk Beltehage med Cirkelprydelser.
30	st. flad Steen.	ingen Oldsager.
31	flad Steen.	Syv hule Broncespiraler, $\frac{1}{2}$ '' i Tværmaal, liggende spredte i Mulden, Broncering ($1\frac{1}{4}$ '' bred) med deri hængende flad Stok, hvorpaa en Skyder $1\frac{1}{3}$ '' (Pl. 9, 12), halvkuglef. Broncefibula (c. $1\frac{1}{4}$ '' bred) med en lang bøiet Jernnaal, lille Bronzeknep med tre Vorter paa Hovedet, siddende paa en femkantet Bronzeplade, som atter var nittet paa Bronze og Jern.
32	Brolægning.	Beltehage.
33	do.	ingen Oldsager
34	flad Steen.	forsmeltet Bronze og Jern.
35	aaben.	St. af Beltehage, spredte Potteskaar. Laae ovenpaa Randen af en Steenrøse, c. 6'' indenfor sammes yderste Kant. Over hele Stykket mellem Røserne omkring Gravene 27 til 30 og 32 til 34 var der en uregelmæssig Brolægning af rue større og mindre Stene. De flade Dækstene paa Gravene laae i Høide med Brolægningen c. 6'' under Overfladen.

III.

Tornegaardsbakken

i Knudsker Sogn, $\frac{5}{8}$ Miil nordost for Rønne.

Gravpladsen ligger paa Randen af det høie Land tæt ovenfor en steil Skrænt imod Lavlandet og lidt syd for en Vei fra Rønne til Suurlykkegaardene. Paa Stedet er opført en lille Savmølle. Grunden er Leer, hvorunder Granitklippen kommer nær til Overfladen.

Baade nord og syd for Møllen er der mange Brandpletter med Kul og Been, og efter Naboernes Udsagn er der hoit oppe i den bagved liggende Mark bleven oppløiet sorte Muldpletter. Af Oldsager fandtes den 24. Marts 1869 i omtrent 10 Pletter ikke Andet end Skaar af grove og af smukke smaae Leerkar.

IV.

Steenshøi

ved 42 Selveiergaard i Vestermarie Sogn, $\frac{7}{8}$ Miil øst-nordost for Rønne, i Vinkelen imellem Veiene til Almindingen og til Osterlars Sogn.

Gravpladsen er en spidstoppet naturlig Sandbakke, hvis Top for 50 Aar siden var kronet med en mærkelig Ring af opreiste Stene. I Bakkens Sider er der Sandgrave. Bakken er ilde berygtet for »Underjordiske«.

Ved Sandgravning er der tidligere jævnlig fundet smaae Leerkar. Et Hankekar ($3\frac{1}{2} \times 3\frac{3}{4}$ “) er i 1868 indsendt til det oldnordiske Museum, og i Mulden i Karret fandtes da forsmeltede Levninger af en rød og en guul Steenperle. Endvidere er den foran nærmere omhandlede Jernkjedel med Bronzebelægning udgravet her i Aaret 1867. Der sees mange Brandpletter i Sandgravene, men de ere fattige paa Oldsager.

V.

Markehoi

ved 56 Selveiergaard i Vestermarie Sogn, $1\frac{1}{2}$ Miil øst-nordost for Rønne, tæt syd for Østerlars Landevei.

Gravpladsen dækker Toppen og tildeels Siderne af en anseelig rundtoppet Gruusbakke, paa hvilken der endnu for faa Aar siden stod en Gruppe af 4 Bautastene. Den er ilde berygtet for »Underjordiske«. Af Bakkens Nord- og Vestside er Meget bortgravet ved Gruustagning.

Den 17. August 1868 afdækkede jeg paa Bakkens Top en Fiirkant af $17 \times 7\frac{1}{2}$ □ Alens Størrelse; 24 Brandpletter viste sig; i de 12 af dem fandtes slet ikke Andet end Kul, Been og Steen, i 9 andre tillige Potteskaar. I een Grav fandtes en Beltehage, i en anden en halvkugleformet Broncefibula med Jernspiral samt noget ukjendeligt Jern, og i en tredie laae en trekantet Jernfibula og et $19\frac{1}{2}$ " langt, $1\frac{1}{4}$ " bredt Sværd. Under den sidstnævnte Grav laae 3" guult Gruus og derunder en ny Grav, som indeholdt spredte Potteskaar.

I Brandpletterne i Gruusgravenes Skrænter er der tidligere fundet Levninger af to Broncefibulaer; den ene synes at have været baandformet og den anden at have havt en smal krum Boile med et Hoved paa Spidsen.

VI.

Ved Udkjæret

paa 10de Selveiergaards Udloed i Vestermarie Sogn, c. 1000 Alen sydsydvest for Udkjæret.

Paa en Plet af omtrent 50 Alens Tværmaal paa en flad leret Mark har Eieren hvert Aar oppløiet sorte Muldpletter og smaae Potter af »omtrent en Pægls Størrelse«. Ingen af dem er kommet tilstede, da Eieren strax slog dem itu for at undersøge Indholdet.

Den 4. April 1869 fandt jeg paa Markens Overflade en stor Mængde Slakker af sammensmeltet Jern og Steen,

samt Skaar baade af smaae og af grove Leerkar. Ved Gravning fandtes 3 Brandpletter, alle høitliggende, meget brede og meget tynde og alle indeholdende Kul og en Mængde af de nævnte Slakker. I den største var der ingen Been; i de to mindre fandtes derimod Been og i en af dem tillige nogle Potteskaar og et Stykke Jern, formeentlig Grebenden af en lille Kniv.

VII.

Duebjerg

i Clemensker Sogn, $\frac{3}{4}$ Miil vest for Kirken.

Duebjerg er en høi Bakke med en betydelig Udstrækning, vel et Par hundrede Tønder Land stor. Paa den nordligste Spids ligge Resterne af en Steenhøi, i hvis Overjord der fandtes adskillige Brandpletter. Paa den vestlige Skraaning er der flere Gange fundet Jernsager, rimeligviis i adspredt liggende Brandpletter. Den midterste Ryg har været bedækket med mange store Gravhøie, af hvilke endnu adskillige staae urørte, navnlig to store Høie lige midt paa Bjerget. Nogle hundrede Alen vest for disse har jeg paa 14de Vornedegaards Grund fundet sorte Pletter uden Been og Oldsager (uægte Brandpletter). Tæt nord og nordost for Høiene har der paa 15de Vornedegaards Grund og langs dennes østlige Grændse ifølge Eierens Udsagn ligget deels et Antal isolerede Steenrøser, deels (netop i Gaardens Grændseskjel) en c. 80 Alen lang, c. 20 Alen bred og c. 1 Alen tyk sammenhængende Steendyng, hvori der fandtes over fyrretyve Leerkar indeholdende brændte Been samt et Par Bronceanale, som ved Optagelsen smuldrede bort.

Netop paa det samme Terrain nord og nordost for Høiene findes en Mængde Brandpletter, men efterat Steenrøserne og Steendyngen ere bortryddede, kan det ikke nu kjendes, hvilket Forhold Brandpletterne have have havt til Røserne og Steendyngen. Brandpletterne strække sig derhos længere imod Syd, østen om Høiene, i Mellemrummet imellem

disse og den Plads, hvor en tredie, nu bortgravet, meget stor Gravhøi har staaet.

Jordbunden er løs Agerjord; den har allerede i flere Aar været dyrket, hvorved Brandpletterne tildeels ere blevne beskadigede.

Paa dette meget mærkelige, men desværre stærkt forstyrrede Terrain er der i Brandpletterne fundet adskillige temmelig fortærede Jernsager, deriblandt tre Beltehager og en trekantet Jernfibula af den ved Kanegaard sædvanlige Form, fremdeles et Stykke forsmeltet Bronze samt paa flere Steder Stykker af store Leerkar med rundtløbende Furer og af middelstore Hankepotter med de sædvanlige Bordter af Zigzagstreger eller rundtløbeude Streger. I et stort Leerkar fandt Gaardeieren nedsat flere mindre Kar, deriblandt en smukt forarbejdet Hankekande. I en Plet sort Muld nogle faa Alen fra det Sted, hvor nysnævnte Leerkar vare opgravne, fandt jeg under en lille flad Steen en grov Krukke ($6\frac{1}{2} \times 7''$) af en i Steenrøserne hyppigt forekommende Form, fyldt foroven med et Lag sortagtig Muld og derunder med en tæt sammenpakket Masse af brændte Been.

VIII.

Kuregaardsbakken

ved Kuregaard, 27 Selveiergaard i Clemensker Sogn, omtrent $\frac{3}{8}$ Miil øst for Kirken.

Det har været en rundtoppet anseelig Gruusbakke, men hele Midten er udgravet til Veifyld, saa at kun Randene staae tilbage. Paa Midten af Bakken har der staaet en svær, bred Bautasteen med Runeskrift, som nu er henflyttet til Clemens Kirke. Hele Toppen af Bakken skal have været bedækket med Brandpletter; nu vise de sig kun ved den vestlige og nordlige Rand af Gruusgraven.

Leerkar og Stykker deraf ere efter Eierens Sigende hyppigt fundne i de sorte Pletter, og et lille Hankekar

($3 \times 3\frac{1}{2}$ ") er i Foraaret 1868 indsendt til Museet; tillige skal der forhen være fundet Noget, der lignede Smedieslakker. Udbyttet af mine Undersøgelser (den 30. Mai og 13. September 1868) har været en lang Spydspids, to Beltehager, et ringformet Jernspænde og et Stykke af en Broncefibula. Senere har Eieren indsendt en velbevaret baandformet Broncefibula med Knopprydelse i en bred Rille langs ad Ryggen.

IX.

Æggebjerg

ved Rø Landevei, $\frac{1}{6}$ Miil øst for Clemens Kirke.

Høien er en isoleret steil Gruusbakke, forhen kronet af en Bautasteen og endnu meget ilde berygtet for »Underjordiske«.

Eieren har hyppigt ved Markarbeide fundet sorte Pletter paa Bakken. I en Gruusgrav i dens sydøstre Side fandt jeg den 14. Juni 1869 en meget stor Brandplet, dækket af en svær flad Steen og indeholdende talrige Beenstumper samt et Stykke bredt, skarpt Jern, rimeligviis af et eenægget Sværd.

X.

15de Selveiergaard i Clemensker Sogn, $\frac{1}{4}$ Miil nordvest for Kirken.

I en lille Gruusbakke nordvest for Gaarden er der jevnlig ved Gravning truffet Pletter af sort Muld. For nogle Aar siden fandtes i en saadan Plet Stykker af et Leerkar af samme Slags som det nedenauførte. Nu er der nylig i Randen af en Gruusgrav i Bakken fundet en Brandplet med Been og derimellem et smukt Hankekar (4×6 ") ganske svarende til Karrene af samme Størrelse fra Kannikegaard, samt Stykker af et stort, med rundtlobende Furer prydet Kar, der synes at have havt samme Form og Størrelse som de store Leerkar fra Kannikegaard.

XI.

Dillehøi

paa Knudegaards Grund i Clemensker Sogn, omtrent 1400 Alen nordvest for Gaarden og $\frac{1}{2}$ Miil nordnordvest for Kirken.

Det er en anseelig spidstoppet Sandbakke, meget ilde berygtet for »Underjordiske«. Brandpletter dække Høiens Top og strække sig langt ned ad Siderne. Naboerne fortælle, at der tidligere er fundet et Jernsværd samt en »Kobberkjedel« og en »Messingkjedel«. Ved mit Besøg der den 25. Mai 1869 overleveredes til mig en spids Kniv, et Stykke af et Broncekar samt nogle Stykker af en Jernkjedel; tillige paaviste Eieren mig, hvor en Skjoldbule (med et Par Jernsporer indlagte i Mulden) og to Spydspidser vare nedgravne, samt hvor Resten af Jernkjedelen endnu henstod i sit oprindelige Leie. Ved en Eftergravning i Brandpletterne paa Høiens Top fandtes derhos en lille Hankepotte ($3 \times 3\frac{1}{2}$ "), en Skjoldbule med knuust Top, en Spydspids, noget halvcylindrisk Jernbeslag samt et Stykke af en bred Niptang.

XII.

Exerceerpladsen ved Hasle.

Ved Gruusgravning i Havskrænten omtrent 500 Alen syd for Hasle var der fundet Brandpletter og deri en smuk baandformet Broncefibula, Stykker af to andre, et lille Leerkar ($2\frac{1}{2} \times 2\frac{3}{4}$ ") samt Stykker af en høi Hankekande.

Ved en Undersøgelse den 24. Juni 1869 fandtes talrige høitliggende uægte Brandpletter, men tillige i noget større Dybde temmelig mange ægte, dækkede af svære ovale Steen. Af Gravene optoges et lille Leerkar ($1\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{2}$ "), et do. do. (gik itu), spredte Stykker af et middelstort do., en halv-rund Kniv med et rundt Hul igjennem, Stykker af en Belte-hage, mere Jern samt en Klump halvbrændt Leer. Senere er der fundet et lille Hankekar ($3 \times 4\frac{1}{4}$ "), en lille Leer-skaal ($1\frac{3}{8} \times 2\frac{1}{4}$ "), en lille halvmaaneformet Kniv og en

prydet Beenbrikke som Kkgd. Nr. 26 med een Kreds af Huller ovenpaa og tre Kredse af Huller underneden.

XIII.

Tasseveien

$\frac{1}{3}$ Miil øst for Hasle paa 39de Selveiergaards Parcel i Rutsker Sogn.

Omtrent ved Midten af den korte Landeveistrækning, »Tasseveien«, som østen om Hasle forbinder Veien fra Rønne med Veien fra Allinge, ligger tæt ved Veiens østlige Side en lille Gruusgrav, hvor mange Brandpletter ere synlige. Gruusgraven er anbragt i en flad Jordforhøining, hvis Top tildeels er bortploiet. Ved Sløifningen fandtes i sin Tid mange sorte Pletter med Potteskaar; ligeledes ere saadanne fundne ved Pløining paa Marken deromkring. Af Pletterne ved Gruusgraven optoges den 18. Juli 1869 mange Beenstykker og Potteskaar, tildeels af smaae Kar, men ikke andre Oldsager.

XIV.

Snels Høi

i Rutsker Sogn, c. 1000 Alen øst for 11te Selveiergaard og $\frac{3}{8}$ Miil nord for Kirken, tæt ved Grændsen af Olsker Sogn.

Høien er en naturlig Sandbakke. Den synes i betydelig Udstrækning at være brolagt, og i og under Brolægningen findes tydelige Brandpletter. Endvidere findes saadanne rundt om Høiens Fod indtil en Afstand af mindst 30 Alen derfra.

Den 28de Marts 1869 foretoges en Eftergravning. Ved Østsiden af Høien laae Brandpletterne i 12 til 18" Dybde uden særlig Dækning; de vare tynde og temmelig brede og indeholdt mange Steen, men ingen Oldsager. Ved Høiens Vestsiden fandtes en meget stor Brandplet (3 Alen i Tværmaal og 8" tyk), hvoraf der optoges Stykker af en Broncefibula, en halvrund Kniv og et smukt lille Leérkar (2 × 3").

XV.

Pilegaard

33te Selveiergaard i Olsker Sogn, $\frac{1}{8}$ Miil østsydøst for Kirken.

I Toppen af en Sandbakke tæt syd for Gaarden, hvor der har staaet en Gruppe af 5 Bautastene, er der hyppigt i sorte Pletter i Jorden fundet Oldsager, navnlig et Sværd, en Broncekjedel og mange Leerkar, hvoraf et lille smukt Kar ($2\frac{3}{4} \times 3\frac{3}{4}$ ") er i Behold. Overfladen af Bakken er for en stor Deel bortsløifet. Den 13. Juli 1869 fandt jeg Bakketoppen bedækket med Skaar af smaae og store Leerkar, deriblandt mindst 6 Hanke af eenhankede Kar, St. af mindst 2 fleerørede Kar, St. af et lille verticalstribet Hankekar, St. af et middelstort fleerøret Kar af sædvanlig Form tilsyneladende overtrukket med hvidt Leer samt af to andre Kar med lignende Udseende. Endvidere fandtes paa Marken St. af en puklet Broncefibula og af en anden, der synes at have været baandformet, St. af et Broncekar, St. af en Jernkniv, et lille Stykke af en smuk Redekam af Been, St. af et Beenskaft samt endelig St. af en lang Spydspids af Flint. Kun een uforstyrret Brandplet fandtes; den indeholdt St. af et tveægget Sværd ($1\frac{7}{8}$ " bredt med $4\frac{1}{3}$ " langt Fæste) en Kniv ($6\frac{1}{2}$ " lang), St. af en høi Leervase samt et knuust middelstort Leerkar af sædvanlig Potteform.

Paa en anden lille Bakketop tæt nordost for Gaarden fandtes ligeledes mange Brandpletter og deri et lille rundbuget Leerkar ($3 \times 4\frac{3}{8}$ "). Ved Siden af en Brandplet, nogle Tommer udenfor dens Rand, var nedsat et smukt stort Leerkar med en ophøiet rundtløbende Stribe samt fire rundtløbende Furer over Striben og tre under den; Karret synes at have været rundbuget; paa den ophøiede Stribe sade flere smaa Ører; det var fyldt med sædvanlig Jord og med Skaar af en stor smuk Hankekånde.

XVI.

L y r s S k o v

i Ostermarie Sogn.

Gravpladsen ligger tæt ved den sydlige Bred af Gyl-
densaaen omtrent midt imellem Søndre Gildesbo og 36te
Selveiergaard paa en ryddet Plet i Nordkanten af Skoven.
Den har havt en Udstrækning af omtrent 60 Alen fra Nord
til Syd og 20 Alen fra Vest til Øst, men er næsten ganske
bleven forstyrret ved den skete Ophakning og Pløining af
Jorden.

Ved at grave i en endnu urørt Kant deraf fandt jeg
den 1. April 1869 mange og store Brandpletter (indtil $1\frac{1}{2}$
Alen i Tværmaal) dækkede af meget store flade eller ovale
Steen, tildeels saa svære, at to Mænd neppe kunde vælte dem.
Paa et Stykke af omtrent 4×5 Alens Udstrækning fandtes
c. 4" under Overfladen en meget smuk Brolægning, sat af
runde, glatte og næsten lige store Steen (c. 5" i Tværmaal),
og i denne Brolægning vare de store flade Dæksteen ind-
fattede. Mange af Brandpletterne, selv de, der vare dækkede
med svære Stene, indeholdt imidlertid ikke Been men kun
blaa sort Muld med Kulstykker, og deri fandtes ingen Old-
sager. I det Hele var Udbyttet kun ringe, idet der i om-
trent 20 Pletter kun fandtes en smuk lille Leerskaal ($1\frac{3}{4} \times 3$ "),
enkelte spredte Brudstykker af grove Leerkar og noget
ukjendeligt Jern. Eieren afleverede derimod som tidligere
fundet der paa Stedet en halvmaaneformet Kniv og et Stykke
af en spids Kniv. Paa den ryddede Pløiejord fandtes mange
Steder, hvor Jorden var sort, og paa Overfladen laae Brud-
stykker af smaae Leerkar samt enkelte ukjendelige Jernstykker.

XVII.

F r i g a a r d

12te Vornedegaard i Povlsker Sogn, tæt øst for Kirken.

I en lille Gruusbakke vest for Gaarden er ved Udgrav-
ning af Veifyld efterhaanden bleven iagttaget mange sorte

Pletter, og af en af disse er der engang udtaget et lille Leerkar af et Par Tommers Høide.

Den 8 September 1868 fandtes adskillige sorte Pletter i Gruuskrænten tæt under Grønsværet. De indeholdt Been men ingen Oldsager.

Den nord for Kirken liggende store Høi har hidtil ikke kunnet undersøges.

XVIII.

Boesgaard

29de Selveiergaard i Pedersker Sogn, $\frac{1}{3}$ Miil sydost for Kirken, $\frac{1}{8}$ Miil fra Øleaaens Udløb.

Paa en med Flyvesand overføgen Mark nordvest for Gaarden er der ved Gravning fundet mange sorte Pletter i det oprindelige Jordsmon. I den opgravne sorte Muld fandt jeg den 6. Januar 1870 tydelige Stykker af brændte Been. Eierne havde ved Gravningen fundet adskillige smaae Leerkar samt Broncefibulaer og overleverede mig et halvt lille Kar af en for Brandpletterne characteristisk Form saavel som Bøilen af en Broncefibula.

XIX.

Brogaard

30te Selveiergaard i Aaker Sogn, tæt vest for Læsaen, $\frac{1}{2}$ Miil syd for Aa Kirke.

Umiddelbart syd for Landeveien fra Rønne til Povlsker ligger c. 150 Alen fra Læsaen en stor Gravhøi paa en lav Gruusbakke. Omkring Foden af Høien indtil en Afstand af vel omtrent 50 Alen findes Brandpletter med brændte Beenstykker. Oldsager ere hidtil ikke fundne.

Nogle Kæmpehøie.

Foruden de ovenanførte større og mindre Gravpladser ere mangfoldige Kæmpehøie enten heelt bedækkede med

Brandpletter eller dog benyttede til enkelte Begravelser af denne Art, enten i Toppen og Siderne af Høien eller, maaskee endog fortrinsviis, under Høiens yderste Rand. Der er imidlertid ikke fundet mange Oldsager paa disse Steder. Særligen kan nævnes:

A. En Gravhøi paa Nylars Klint*), bortgravet i Efteraaret 1866. Ifølge Eierens temmelig vakkende Forklaringer synes Høiens Kjerne at have bestaaet af sædvanlig Jord, hvorover der laae et c. 1 $\frac{1}{4}$ Aien tykt Lag af Rullesteen, der atter dækkedes af en tyndere Jordskorpe. I denne laae der rundt om paa Høien talrige Pletter af sort Muld med Beenstumper. Under Randen af Høiens Fod syntes der at være en Ring af store Stene. Ved en af dem fandtes et eenægget Jernsværd, saaledes at Fæstet laae inde under Stenen. To andre Sværdfæster fandtes ganske paa lignende Maade, men Klingerne vare oprustedede. Oppe i Høiens Sider blev fundet flere Leerkar, hvoraf eet er i Behold, ($3\frac{1}{4} \times 3\frac{5}{8}$ "), fremdeles et firkantet Jernspænde samt en baandformet og en anden Broncefibula, hvoraf den første har indslaaede Cirkelprydelser. Fibulaerne fandtes imidlertid ikke i sort Muld men i sædvanlig Jord, og der laae en ubrændt Underkjæbe af et Menneske ved dem. I og under Steenlaget fandtes mange Leerkar for det Meste fyldte med brændte Been; i et af dem blev fundet en lille Broncering.

Eierens Beretning er ingenlunde klar. Mig synes den imidlertid at tyde paa, at Høien var en »Steenhøi«, at de i Steenlaget indeholdte Leerkar vare fra Bronzealderen, men at derimod det lille Leerkar var et Brandpletskar, og at Sværdene vare fundne i Brandpletter, hvor maaskee Høiens oprindelige Randstene ere benyttede som Dækstene, hvis ikke samtlige de paagjældende Stene netop ikkun have været

*) Høien laae paa en Parcel hørende til Vestermarie Sogn. Det er det samme Fund, som omtales i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed 1868 S. 137—38.

Dækstene over Brandpletter og altsaa ikke en med Høiens Opførelse samtidig Steenring (jfr. nedenfor under B), samt endelig at Broncefibulaerne, hvoraf i det Mindste den ene ifølge sin Form og sine Cirkelprydelse temmelig nøie svarer til Fibulaer fra Kannikegaard, vare samtidige med Brandpletterne men havde hørt til en lignende exceptionel Begravelse af et ubrændt Lig som Gravkisterne ved Kannikegaard og adskillige Grave paa Dovr Aas.

B. En Gravhøi ved Skovgaard, 65de Selveiergaard i Clemensker Sogn. I de ved Høiens Gjennemgravning fremkomne Skrænter saaes ingen Brandpletter, derimod viste sig fire saadanne, netop hvor den nordlige Rand af Høiens Fod havde staaet. De havde alle havt temmelig svære Dæksteen. Tre af dem vare forstyrrede; i den fjerde fandt jeg den 25de Mai 1869 et lille Leerkar (itu), en lille Bronce-ring, to sammensmeltede Jernfibulaer(?), og en Jernspiral (2" lang) med en Knop paa hver Ende og et Baand om Midten (kan have hørt til en Fibula som Thorsbjerg IV fig. 10).

C. En Gravhøi ved 25de Selveiergaard i Aaker Sogn. Høien var sløifet, men hvor Randen af dens Fod havde staaet, fandt jeg den 18de Marts 1869 to Brandpletter; i den ene laae der Beenstumper og Stykker af to smaae Leerkar, hvoraf det ene havde været 3" høit og c. 3½" bredt, og det andet kun 1½" høit og maaskee 3" bredt.

D. En Gravhøi paa den nordligste Top af Duebjerg paa en Parcel af den 15de Vornedegaard i Clemensker Sogn. Høien var en stor og bred Steenhøi, hvor et Lag af større og mindre Steen af omtrent 1¾ Alens Tykkelse dækkedes af en omtrent ¾ Alen tyk Overjord. Halvdelen af Høien var bortgravet, og ved dette Arbeide var der i Stenlaget fundet adskillige store Leerkar fyldte med brændte Been og i Overjorden mange sorte Pletter. Selv har jeg i den ved Bortgravningen fremkomne Skrænt fundet tre sorte Pletter i Overjorden; den ene indeholdt kun Kul og sværtede Steen, de andre to indeholdt ogsaa Been og en af dem tillige Brud-

stykker af et middelstort med Stregeprydelse forsynet Leerkar, der havde ligget med Bunden opad.

Endnu skulle her ikkun tilføies nogle Bemærkninger om et Par mærkelige Localiteter, som hidtil ikke ere blevne tilstrækkelig undersøgte, og som derhos paa Grund af skete Forstyrrelser ei heller i Fremtiden kunne ventes at ville blive fuldt oplyste.

Dovr-Aas eller Dueaas*)

¼ Miil nord for Rønne paa Landeveien til Hasle.

Det er en lav, flad Jordforhøining tæt syd for Skovfogedhuset ved Sandflugtsskoven. Landeveien til Hasle gaaer midt over den. Hvad der ligger øst for Landeveien er forstyrret ved Gruusgravning og paafølgende Udjævning af Gravene. Af det vestlige Stykke er den sydlige Trediedeel heelt bortgravet til Veifyld. Den tilbagestaaende nordvestlige Deel af Bakken undersøgtes den 19de October 1868 og fandtes at bestaae af et haardt Gruuslag af omtrent $\frac{1}{2}$ Alens Tykkelse, hvorunder der laae guult Sand. Af gamle Begravelser fandtes intet Spor.

Derimod er der ifølge Landinspecteur Lunds foran citerede haandskrevne Beretning i Aaret 1820 ved Landeveiens Indgrøvtning fundet et Sværd og to Spydspidser samt en Skjoldbule, Alt af Jern. Skjoldbullen var ifølge en deraf given Tegning nøiagtigt overeensstemmende med de med Tap forsynede Skjoldbuler fra Brandpletterne ved Kannikegaard og i Dillehøi. Sværdet havde en smal Grebtunge, anbragt i Fortsættelse af Klingens Midte; Fæstet var 5" og Klingens

*) En Due hedder i Almuesproget »Dov«, Dueodde »Dovudd«, Duebjerg »Dovbjerg«. Men det kan ikke være correct, naar »Dovr Aas« pleier i Skriftsproget at gjengives ved »Dueaas«; det maatte i alt Fald være »Dueraas«.

23" lang, Klingens Brede var $2\frac{1}{4}$ ". Den ene Spydspids havde sædvanlig Lancetform og var 8" lang; den anden synes at have havt Modhager.

Endvidere er der ved Gruusgravning i det nu sløfede sydvestlige Hjørne af Bakken i Aarene 1848 til 1853 fundet heelt mærkelige Oldsager. Fundene fra Aaret 1848 ere beskrevne af Justitsraad Herbst i Annaler for nordisk Oldkyndighed for 1849 S. 384 og fig. De der givne Oplysninger gaae ud paa, at der i Sommeren 1848 to Alen under Overfladen fandtes Levningerne af fire ubrændte Lig i det løse Gruus uden Steenkiste, ledsagede af to Jernsværd, en Jernkniv og en flaskeformet Leervase. Sværdene vare eenæggede, det ene 22" langt og $1\frac{1}{4}$ " bredt, det andet rimeligviis af samme Størrelse; Fæsterne vare smeddede i Fortsættelse af Klingens Ryg og noget krummede fremefter. Disse Sværd vare saaledes i Størrelse og Form nøie overensstemmende med Sværdene fra Brandpletterne ved Kannikegaard. Kniven findes ikke afbildet; men dens Længde: $5\frac{1}{2}$ ", svarer til Knivene fra Kannikegaard. Endelig er Leervasen ($6\frac{1}{2} \times 5$ ") i Størrelse, Form og Prydelse aldeles svarende til lignende Leerkar fra Kannikegaard.

Neppe 1 Alen derfra og kun i en Dybde af $\frac{3}{4}$ Alen fandtes en af smaae Stene sat Kiste, $1\frac{1}{4}$ Alen lang og dækket af en flad Steen. Deri laae Kul og brændte Been samt et Jernsværd ($26 \times 2\frac{1}{2}$ "), Rester af et lignende, en Spydspids ($10\frac{1}{2}$ "), Spidsen af en Kniv, en Skjoldbule (6" i Tværmaal, Randstykket iberegnet) med afbrudt Tap, en Nagle med et stort Hoved, et lille concavt Jernbeslag ($3 \times \frac{1}{4}$ "), Resterne af en Jernkjedel samt et lille Leerkar ($3 \times 3\frac{1}{2}$ "). Sværdene vare eenæggede; Fæsterne sade imidlertid ikke i Ryggens Forlængelse, men mere henimod Midten, og Breden af Klingerne var noget større end de hidtil i Brandpletterne fundne Sværds. Spydspidsen svarer til flere fra Brandpletterne. Skjoldbulen synes efter Tegningen at være fuldkommen overensstemmende med dem fra Kannike-

gaard og Dillehøi; at Tappen er afbrudt har sit Sidestykke i de Beskadigelser, som flere Skjoldbuler fra Brandpletterne have været underkastede. Naglen har vistnok tjent til at befæste Skjoldhaandtaget. Jernbeslaget synes at være nøiagtigt svarende til de halvcylindriske hule Jernbeslag, som ere fundne i Brandpletterne baade ved Kannikegaard og i Dillehøi. Jernkjedelen er noget mindre end Kjedlerne fra Steenshøi og Dillehøi, men synes at være forfærdiget ganske paa samme Maade. Leerkarret er endelig fuldkommen overensstemmende med adskillige fra Brandpletsfundene.

Endvidere var der rundt omkring paa Bakken fundet mangfoldige andre Begravelser indeholdende Kul, brændte Been, Stykker af Jernsager og Leerkar, der uden at være omgivne med Stene vare nedlagte i det løse Gruus. Justitsraad Herbst, der besøgte Stedet i Efteraaret 1848, men ikke havde Leilighed til selv at anstille nogen omfattende Undersøgelse, fandt flere saadanne Begravelser i Gruusgravens Skrænter, alle omtrent 12" under Overfladen; i en af dem laae et lille Leerkar ($2\frac{1}{4} \times 2\frac{3}{4}$ ") med Bunden opad. Kort efter indsendtes fra lignende Begravelser paa Dovraasen nogle Stykker af to eenæggede Sværd, hvis Fæster svarede til dem fra den fornævnte Steenkiste med brændte Been. Fremdeles indsendtes fra samme Gruusgrav et lille Leerkar ($1\frac{2}{3} \times 2\frac{1}{3}$ ").

Endelig omtaler Justitsraad Herbst, at der i Flyvesandet i Nærheden hyppigt fandtes lignende Begravelser, samt at der i en Skrænt nogle hundrede Alen sydvest for Gruusgraven saaes et heelt Lag af Kul og brændte Been med enkelte Skaar af store Leerkar. Denne Skrænt var ifølge en Meddelelse fra Justitsraad Herbsts Ledsager, Skovfoged Lund, Skrænten ved Nebbe Odde $\frac{1}{3}$ Miil nord for Rønne. Det sorte Lag har maaske været af samme Beskaffenhed som det ovenfor Side 5 berørte sorte Lag ved Grønnebæk, $\frac{1}{4}$ Miil nord for Nebbe Odde. Nu er

Laget i Nebbe Odde aldeles forsvundet ved Skræntens Nedstyrtning.

Ifølge Meddelelse fra Museet for nordiske Oldsager er der endvidere i Aaret 1853 af Skovfoged Lund indsendt fra Gruusgraven i Dovr Aas:

a. Brudstykker af et Jernsværd, et overbrudt Jernspænde samt nogle sorte Potteskaar, fundne $1\frac{1}{4}$ Alen under Overfladen midt i en Steensætning af mindre Steen; under Steensætningen, c. 2 Alen under Overfladen, laae et heelt Menneskeskelet;

b. Brudstykker af et andet Jernsværd af Form som de i Begravelsen med de fire ubrændte Lig forefundne samt Stykker af to sorte Leerkar; disse Sager laae i en lignende Steensætning som Fundet a og kun 7 Alen i Sydost derfra; $1\frac{1}{4}$ Alen under Steensætningen laae ligeledes et ubrændt Skelet;

c. Et $6\frac{1}{4}$ " høit rundbuget Leerkar, prydet med en Bordt af Skraastreger og derimellem indstukne Prikker; det stod 5 Alen sydost for Fundet b under en $1\frac{1}{4}$ Alen tyk Steen i et dertil omhyggeligt dannet firkantet Rum; $\frac{1}{2}$ Alen dybere laae Levninger af et ubrændt Skelet;

d. Et Par sølvbelagte Broncesporer med Jernpig, af Form som Worsaae Nordiske Oldsager Nr. 356 samt nogle til Sporeremmenene hørende Sølvbeslag; de laae ved Levningerne af et ubrændt Lig 6 Alen sydost for c under en $1\frac{3}{4}$ Alen tyk og $2\frac{1}{4}$ Alen lang Steen;

e. Et $2\frac{1}{2}$ " høit kopformet Leerkar med et stort Øre.

Dovraasen maa efter disse Oplysninger ansees for at have været en Gravplads fra Brandpletstiden. I adskillige Henseender har den ganske vist frembudt eiendommelige Forhold; men Særegenhederne ere dog ikke anderledes, end at man uden Overraskelse vilde kunne vente at gjenfinde dem andetsteds, navnlig ved Sydspidsen af Kannikegaards Gravplads. Ved Eftergravninger paa selve Dovraasen lader

Sagen sig neppe nærmere oplyse, da den tilbagestaaende Deel af Bakken ikke synes at indeholde flere Grave.

Bakkegaard

i Østermarie Sogn, $\frac{1}{6}$ Miil nordnordvest for Kirken.

Ovenpaa en flad Klippe, $\frac{1}{2}$ Alen under Jordens Overflade fandtes i Aaret 1855 ifølge Meddelelse til Museet fra Skovrider Fasting tolv til sexten smaae Leerkar fyldte med »Aske«; af Steensætning omkring dem var der intet Spor. Fire af dem bleve indsendte til Museet; de tre vare runde, kun $\frac{3}{4}$ '' høie og $1\frac{1}{4}$ '' i Tværmaal, det fjerde var ovalt, 1'' høit, $1\frac{2}{3}$ '' langt, $1\frac{1}{3}$ '' bredt og prydet med udstaaende Knopper.

Da den sorte Jord, der findes i Brandpletskarrene, naar den er sandblandet og løs og derhos noget blandet med Beenstykker, stadigen af Almuen herovre betegnes som »Aske«, har jeg den Tro, at disse smaae Kar simpelhen ere fundne i Brandpletter. Det lille ovale Leerkar er ganske vist med Hensyn til sin Form uden noget Magestykke iblandt de hidtil fremkomne Brandpletsfund, men Prydelsen med udstaaende Knopper paa Siderne findes paa et lille Kar fra Kkgd. Nr. 160. (Pl. 9, 14).

Ørne- eller Urnekullerne*)

$\frac{1}{8}$ Miil syd for Hasle.

I det oldnordiske Museums antikvarisk-topographiske Archiv findes en haandskreven Beretning af Aaret 1816 fra

*) Almuen kalder dem »Ørne-kullerne«, og hvis Stedets Navn overhovedet er dannet af Befolkningen, maa »Ørne-kullerne« (eller maaskee »Ørnekulen«) være den rette Benævnelse. Ordet »Urne« kjendes ikke af Almuen herovre. I et Brev af Aaret 1809 fra Sognepræsten (Old. Museums Archiv) betegnes Stedet allerede som »en Plads kaldet Ørne-kule«. Hermed kan det sammenholdes, at en stor Gruppe af Steenrøser ved Torpegaard i Clemensker Sogn af Almuen kaldes »Ørneynterne«.

afdøde Biskop Münter om, at der i Flyvesandet syd for Hasle *) laae en Mængde smaae Høie, hvis Overflade var brolagt i stjerneformede eller hjertedannede Mønstre med smaae Steen, under hvilke der i faa Tommers eller en halv Alens Dybde fandtes Urner af forskjellig Størrelse, undertiden store med tre, fire mindre i dem. I Urnerne var der Aske og Metalfragmenter, i og udenfor dem farvede Glasperler. Metalfragmenterne vare af Kobber og Jern, undertiden ret smukke Fibulaer »ligesom de, der findes i Italien«. Trækul saaes i Mængde. Man havde fundet store Stene paa tre smaae, hvorunder Urner stode, eller store Stene paa Kant med en Urne derunder. Ifølge Antiquar. Annaler IV, 185 har Biskop Münter senere skjænket Museet ni Urner fra dette Sted, hvoriblandt en treøret og tre meget smaae.

I Aaret 1817 modtog Museet fra samme Sted (Antikvariske Annaler III, S. 359) en Klinge af et Jernsværd, en Spydspids af Jern, en Skjoldbule af do., en Niptang af do., et middelstort, smukt prydet Leerkar ($4\frac{1}{2} \times 6\frac{1}{4}$ ") og sex Smaakar (fra $1\frac{1}{2} \times 2$ til $3 \times 3\frac{1}{2}$ "). I samme Aar oversendtes igjennem Marskalk Hauch (Museets Archiv) »et lidet Guldsmykke«. — I Aaret 1844 indsendtes (Museets Archiv) ti smaae Perler; »der disse Perler fandtes«, skriver Indsenderen, »fik jeg en Urne uskadet en Pægl stor.«

Et betydeligt Fund blev i Aaret 1833 gjort af daværende Prinds Frederik (Frederik VII), som lod udgrave den største af alle Smaahøiene (Nordisk Tidsskr. for Oldk. II, S. 260) og deels i denne, deels i andre af Høiene forefandt en Fibula »med en Bugt og en Flade paa Midten af denne«,

*) Ifølge samme Notice af Biskop Münter fandtes en lignende Gravplads i Flyvesandet nord for Rønne. Høiene vare der større og Brolægningerne indtil 20 Alen i Tværmaal med tre større Stene i Midten. Nutildags er denne Gravplads ikke længere kjendelig; enten er den forstyrret ved Jordens Opdyrkning eller maaskee tilføjet med Sand.

en lille Niptang, en Kniv og Stykker af tre do., Alt af Bronze, to Naale af Kobber, en lille firkantet og en rund Metalplade med fremstaaende Stifter, hvorpaa der sad farvede Glasperler, samt i Alt 57 Perler, deels af blaåt, grønt eller hvidt Glas, deels af en rød brændt Leermasse, foruden en-deel uformeligt, sammensmeltet hvidt Glas. Fibulaen, Metalpladerne med Stifter og Perler samt alle Glas- og Leerperlerne og det smeltede Glas fandtes i den største af Smaahøiene (Museets Archiv).

Desuden er der i Tidernes Løb af mangfoldige Personer bleven gravet i Ørnøkullerne og derved navnlig fundet en Mængde Glas- og Steenperler; og endnu stedse findes jævnlig Perler, smaae Jernstykker og Skaar af prydede Leerkar i Ruinerne af Smaahøiene. Men om Oldsagernes Forhold til de oprindelige Begravelser og disses nærmere Beskaffenhed kan aldeles ingen Oplysning tilveiebringes.

Paa det omhandlede Sted findes to særskilte Grupper af Smaahøie. Høiene i den østlige Gruppe, som vistnok ere dem, hvortil alle Beretninger sigte, og hvor alle Fundene ere gjorte, ere nu samtlige aldeles forstyrrede. Af deres Levninger synes det imidlertid at fremgaae, at de kun have været dækkede med en Brolægning af et enkelt eller dobbelt Lag af Haandsteen, hvorunder det gule Sand blandet med enkelte Kulstykker strax træder frem. De spredte Smaahøie i den vestlige Gruppe ere derimod tildeels urørte, men deres Beskaffenhed synes at være heelt anderledes, idet de ikke have Brolægning men derimod heelt igjennem til Bunden (omtrent 12 til 18") bestaae af ildskjørnede Steenbrokker blandede med sort Sand og enkelte Kulstykker. Ved en af mig foretagen Undersøgelse af et Par af disse sidstnævnte Smaahøie fandtes intet Spor af Oldsager.

Ørnøkullerne (o: den østlige Gruppe deraf) have ifølge alle ovenanførte Beretninger været et meget mærkeligt Sted. Jernvaaben og Leerkar, der efter Beskrivelsen stemme nøie overeens med Brandpletternes Kar, forekomme tilligemed

Knive og Naale af Bronze og Kobber, der sikkerlig maae hidrøre fra Bronzealderen. Selve Høiene have i deres Ydre megen Lighed med Steenrøserne men ere i deres indre Bygning forskjellige fra dem, for saa vidt de kun ere broglagte og ikke heelt igjennem opførte af Steen. Muligt er det, at vi her have en Overgang fra Bronzealderens til Jernalderens Begravelser, og at Oldsagerne netop hidrøre fra selve den Periode, da de ældre Bronceredskaber brugtes i Forening med de nyere Jernredskaber. Men det er paa den anden Side ikke umuligt, at der her foreligger en Blanding af forskjellige Tiders Begravelser, saaledes at Benyttelsen af en ældre Gravplads er bleven fortsat ind i Brandpletstiden, paa samme Maade som det ovenfor er paaviist at være skeet ved Kanegaard og paa Duebjerg. I ethvert Fald vidne Ørnøkullerne om det nøie Forhold imellem Befolkningerne i Bronzealderens sidste Tider og i Jernalderens første Tider, hvilket allerede ved flere andre Leiligheder har kunnet paavises i det Mindste for Bornholms Vedkommende.

Forevrigt maa Spørgsmaalet om den rette Tydning af Ørnøkullerne staae hen, indtil der enten af Flyvesandet der paa Stedet maatte fremdukke nye Smaahøie, eller muligen et andet Sted maatte frembyde lignende Forhold under saadanne Omstændigheder, at Gaaderne kunne løses.

FORTEGNELSE OVER AFBILDNINGERNE.

Pl. 1. *Eenæggede Jernsværd*, S. 17.

1. Kannikegaard 97. — 2. Kkgd. B. — 3. Kkgd. 103. —
4. Markehøi.

Pl. 2. *Sværd og Daggert* af Jern, S. 17—18. 1. Tveægget Daggert eller kort Sværd. — 2. Langt, tveægget Sværd. — 3. Eenægget Sværd. — 4. Sammerullet, eenægget Sværd.

- 1, Kannikegaard 82. — 2. Kkgd. 153. — 3. Kkgd. 126. —
4. Kkgd. 130.

Pl. 3. 1—2. *Jernbeslag til Sværdsleder?* S. 18 og 32; (1. Midtbeslag? 2. Randbeslag?) — 3—6. *Beltehager* af Jern, S. 21. — 7—10. *Spænder*, S. 25 (7—9 af Jern, 10 af Bronze). — 11—12. *Skjoldhaandtag* af Jern, S. 19. — 13. *Broncebeslag* til et Skjold eller et Drikkehorn. — 14—16. *Skjoldbuler* af Jern, S. 19 (14. med lang Tap, 15. tragtformet med Broncebelægning paa Randstykket, 16. af sædvanlig Form).

1. Kannikegaard 148, 154 eller 161. — 2. Dillehøi. —
3. Kanegaard A 6. — 4. Kkgd. 44 eller 45. — 5. Kanegaard B 1. —
6. Kkgd. 44 eller 45. — 7—9. Kkgd. — 10. Kkgd. 155. —
11—12. Kkgd. C eller D. — 13. Kkgd. 154. — 14. Kkgd. 152. —
15. Kkgd. 150. — 16. Kkgd. C eller D.

Pl. 4. *Spydspidser* af Jern, S. 18. 1, 4, 5 og 8 til Kastespyd, 2, 3, 6 og 7 sædvanlige Spydspidser. — 9. *Jernhammer*, S. 31. — 10—12. *Jernpreen* og *Niptænger* af Jern, S. 30.

— 13—16. *Sporer*, S. 20 (Fig. 13 af Bronze, de øvrige af Jern).

1. Kannikegaard 152. — 2. Kkgd. — 3. Kuregaard. — 4. Kkgd. 103. — 5—6. Kkgd. — 7. Dillehøi. — 8. Kkgd. — 9. Kkgd. C. — 10—11. Kkgd. — 12. Kkgd. A. — 13. Kkgd. 83. — 14. Dillehøi. — 15. Kkgd. — 16. Kkgd. 146.

Pl. 5. 1. *Jernsax*, S. 30. — 2. *Høstkniv* af Jern, S. 29. — 3—9. *Jernknive*, S. 28 (3—5. spidse, 6. halvrund, 7—8. halvmaaneformede, 9. sammenrullet).

1. Kkgd. 86. — 2. Kkgd. E. — 3—6. Kkgd. — 7. Kkgd. 22. 8. Hasle. — 9. Kkgd. 162.

Pl. 6. 1—3. *Jernnøgler*, S. 30. — 4. *Vinkelboiet Jern*, S. 33. — 5—6. *Broncebeslag*. — 7—9. *Leerskive og Leerperler*, S. 34. — 10 og 12. *Beenbrikker*, S. 33. — 11. *Sandsteensskive*, S. 34.

1. Kannikegaard 162. — 2. Kkgd. 156. — 3. Kkgd. — 4. Kkgd. 158. — 5. Kkgd. 81. — 6. Kkgd. 86. — 7. Kkgd. 52. — 8. Kkgd. 42. — 9. Kkgd. 13. — 10. Kkgd. 26. — 11. Kkgd. 60. — 12. Kkgd.

Pl. 7. *Fibulaer*, S. 22. 1, 6, 7, 8 og 10 med Kam (10. af Jern, de øvrige af Bronze); 2—4 og 9 puklede Fibulaer (9. af Jern, de øvrige af Bronze); 5, 12 og 14 baandformede F. af Bronze; 13 korsformet F. af Bronze.

1—12 og 14. Kannikegaard B, C. og D. — 13. Kkgd. 139.

Pl. 8. *Fibulaer*, S. 22. 1, 2, 3, og 11. af Jern med tilbagebøiet Spids (2. af trekantet Form). — 4. af Bronze. — 5. af Bronze, Form som Vimose 1, 30. — 6. Guld-, Glas- og Steenperler til Halsbaand, S. 25. — 7. *Berlok* af Guld, S. 26. — 8. *Fibula* af Bronze. — 9—10. Halvkugleformede Fibulaer af Bronze. — 12. af Bronze. — 13. af Bronze, Form som Nydam 5, 14.

1. Kannikegaard A eller C. — 2. Kanegaard A. 21. — 3. Kkgd. A eller C. — 4. Kkgd. 87. — 5. Kkgd. 160. — 6. Kkgd. C og D. — 7. Kkgd. 86. — 8. Kkgd. 162. — 9. Kane-

gaard A. 22. — 10. Markehøi. — 11. Kkgd. A eller C. — 12. Kkgd. 142. — 13. Kkgd. 155 eller 160.

Pl. 9. 1—6. *Hængedopper*, S. 32. (4. af Jern, de øvrige af Bronze. Fig. 1 har en Skruægænge om den ikke kløftede Ende). — 7—11. *Broncedopsko* og *Broncejæder til Drikkehorn*, S. 31. (7. ender forneden i et Oxehoved). — 12. *Hængesmykke* af Bronze, S. 27. — 13—15. *Leerkar*, S. 36. (13. Hankekande; 14. lille Kar med Knopper paa Siden; 15. flaskeformet Kar).

1. Kannikegaard C eller D. — 2. Kkgd. 74. — 3. Kkgd. 155. — 4. Kkgd. 162. — 5. Kkgd. C eller D. — 6. Kkgd. 75. — 7. Kkgd. 154. — 8. Kkgd. 153. — 9. Kkgd. 161. — 10. Kkgd. 153. — 11. Kkgd. 146. — 12. Kanegaard C 31. — 13. Kkgd. 165. — 14. Kkgd. 160. — 15. Kkgd. 127.

Pl. 10. *Leerkar*, S. 32. 1—3. Smaae hankeløse Kar. 4—5. Middelstore Hankepotter. — 6—7. Smaae Hankepotter. — 8—9. Smaakrukker af raat Arbeide. — 10—11. Verticalstribede Kar. — 12. Bægerdannet Skaal. — 13—14. Middelstore Hankepotter.

1—2. Kannikegaard. — 3. Kanegaard C 11. — 4—5. Kkgd. — 6. Hasle. — 7—9. Kkgd. — 10. Kkgd. 112. — 11. Kkgd. 139. — 12. Kkgd. 8. — 13—14. Kkgd.

Pl. 11. *Store Leerkar*. 1. Treøret Kar. — 2. Femøret Kar.

1. Kannikegaard 151. — 2. Kkgd. 165.

Pl. 12. *Stort tiøret Leerkar* fra Kannikegaard E.

1.

$\frac{1}{4}$

2.

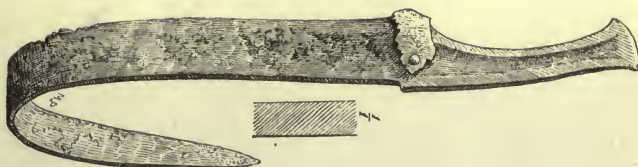
$\frac{1}{4}$

3.

$\frac{1}{4}$

4.

$\frac{1}{4}$

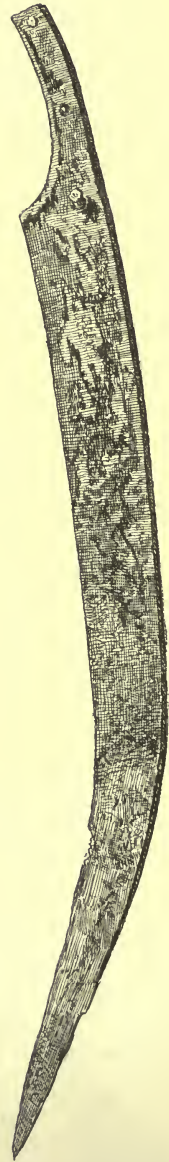
1. $\frac{1}{4}$

2. $\frac{1}{4}$

3. $\frac{1}{4}$

4. $\frac{1}{4}$

1. $\frac{1}{2}$

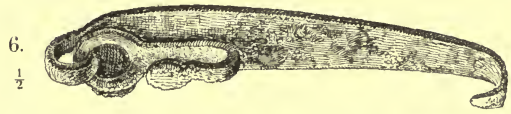
3. $\frac{1}{3}$

4. $\frac{1}{2}$

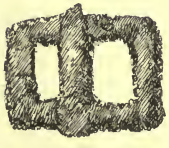
5. $\frac{1}{2}$

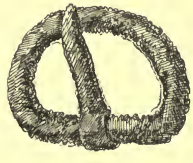
6. $\frac{1}{2}$

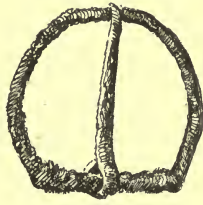
2. $\frac{2}{3}$

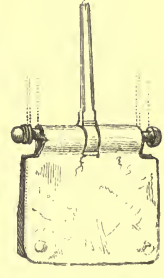
7. $\frac{2}{3}$

8. $\frac{2}{3}$

9. $\frac{2}{3}$

10. $\frac{2}{3}$

11. $\frac{1}{4}$

12. $\frac{1}{4}$

13. $\frac{2}{3}$

14. $\frac{1}{4}$

15. $\frac{1}{4}$

16. $\frac{1}{4}$

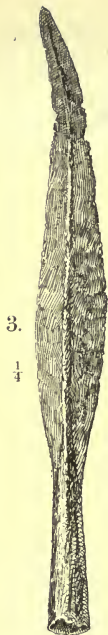

1. $\frac{1}{4}$

2. $\frac{1}{4}$

3. $\frac{1}{4}$

4. $\frac{1}{4}$

5. $\frac{1}{4}$

6. $\frac{1}{4}$

8. $\frac{1}{4}$

11. $\frac{1}{2}$

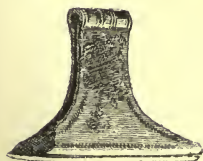

9. $\frac{2}{3}$

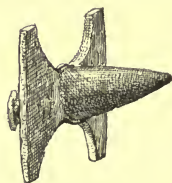

7. $\frac{1}{4}$

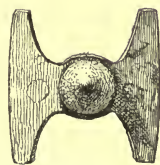
10. $\frac{2}{3}$

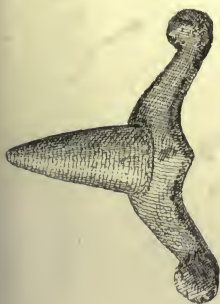
12. $\frac{1}{2}$

13. $\frac{2}{3}$

13 a.

14. $\frac{3}{4}$

15. $\frac{3}{4}$

16. $\frac{1}{2}$

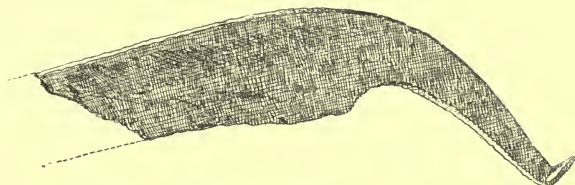

1. $\frac{1}{2}$

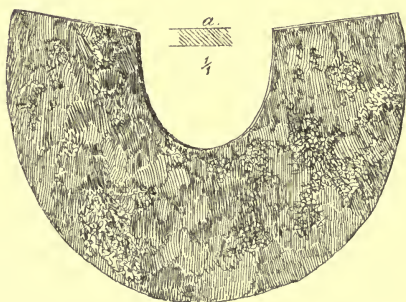
2.

$\frac{1}{2}$

3.

$\frac{1}{2}$

4.

$\frac{1}{2}$

6. $\frac{1}{2}$

5. $\frac{1}{2}$

8. $\frac{1}{2}$

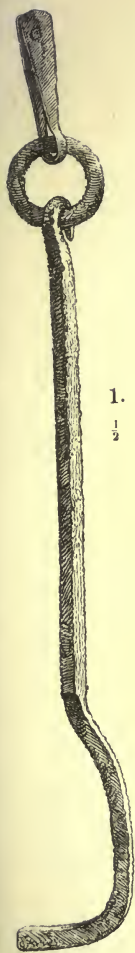
9. $\frac{1}{2}$

7.

$\frac{1}{2}$

1. $\frac{1}{2}$

2. $\frac{1}{2}$

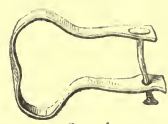
3. $\frac{1}{2}$

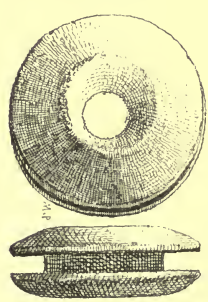
4. $\frac{1}{2}$

5. $\frac{2}{3}$

6. $\frac{1}{2}$

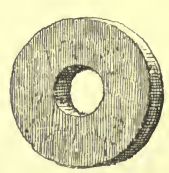
7. $\frac{2}{3}$

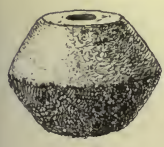
8. $\frac{2}{3}$

10. $\frac{2}{3}$

11. $\frac{2}{3}$

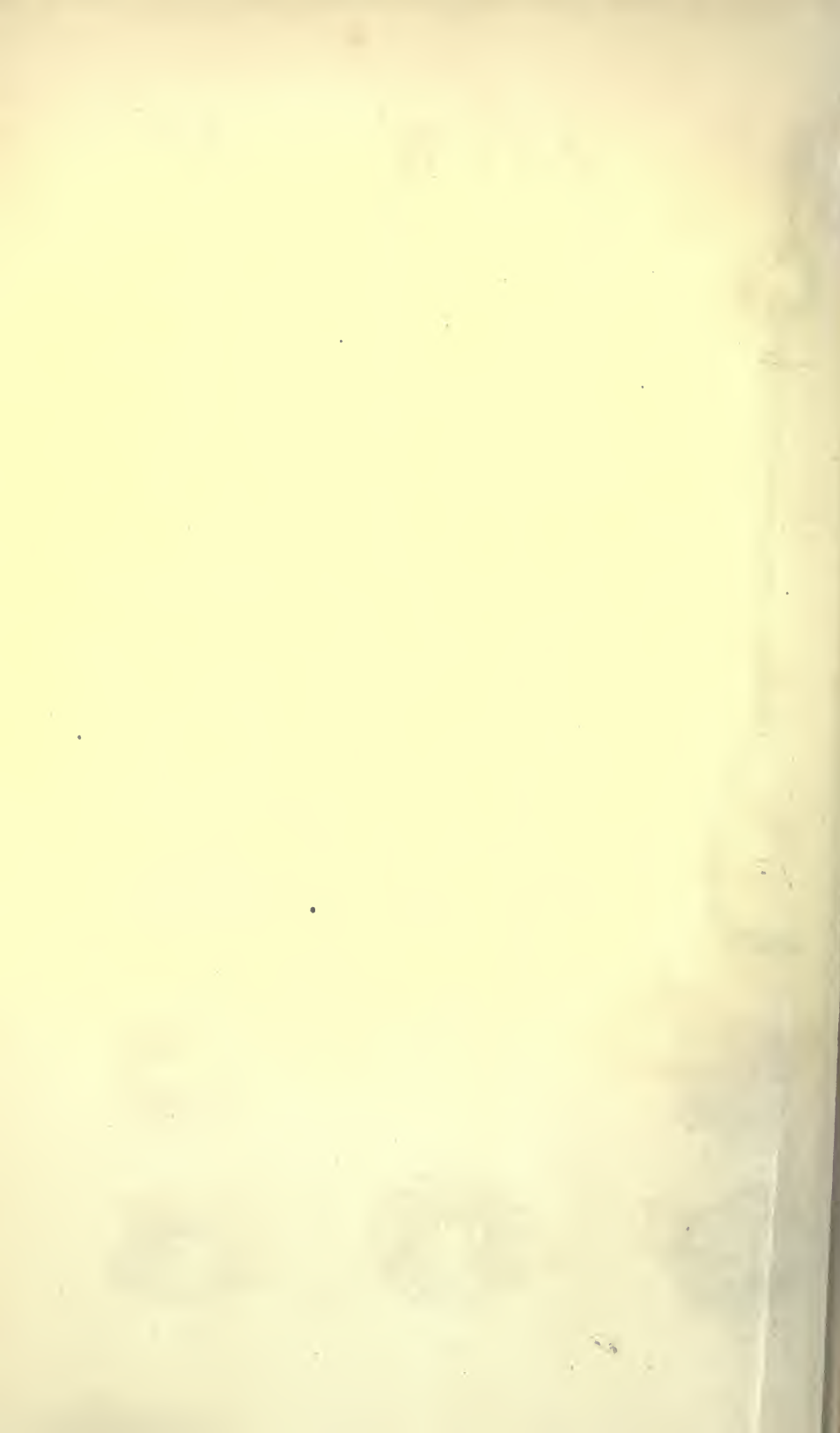
9. $\frac{2}{3}$

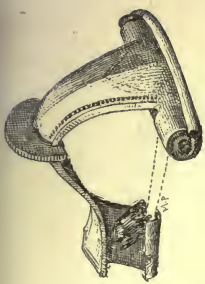

10 a.

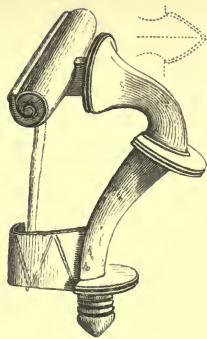

12. $\frac{2}{3}$

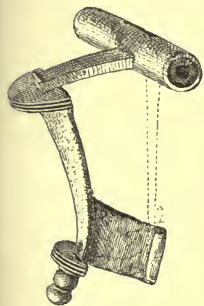
1. $\frac{2}{3}$

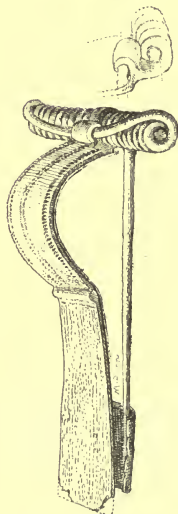
2. $\frac{2}{3}$

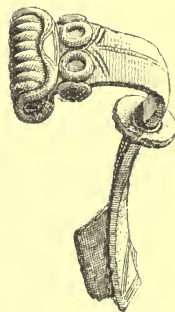
3. $\frac{2}{3}$

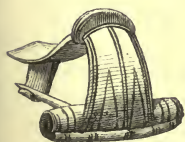
4. $\frac{2}{3}$

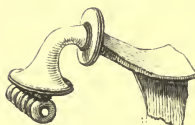
5. $\frac{2}{3}$

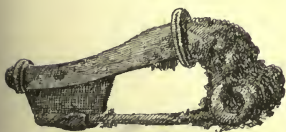
6. $\frac{2}{3}$

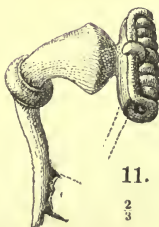
7. $\frac{2}{3}$

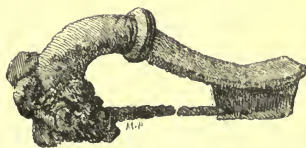
8. $\frac{2}{3}$

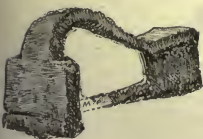
9. $\frac{2}{3}$

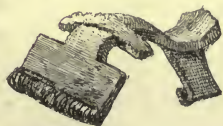
11. $\frac{2}{3}$

10. $\frac{2}{3}$

12. $\frac{2}{3}$

13. $\frac{2}{3}$

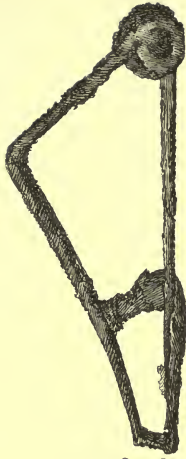

14. $\frac{2}{3}$

1. $\frac{2}{3}$

2. $\frac{2}{3}$

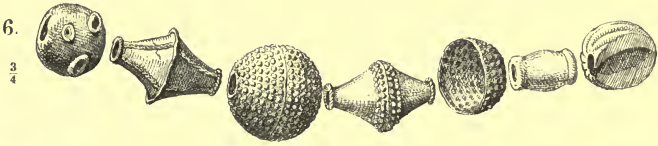
3. $\frac{2}{3}$

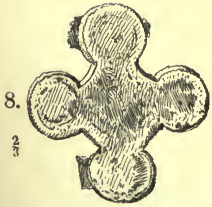
4. $\frac{2}{3}$

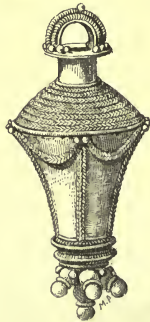
5. $\frac{2}{3}$

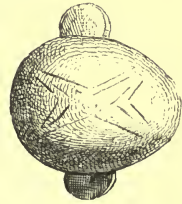
6. $\frac{3}{4}$

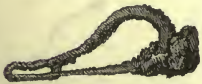
8. $\frac{2}{3}$

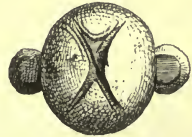
7. $\frac{1}{2}$

9. $\frac{2}{3}$

11. $\frac{2}{3}$

10. $\frac{2}{3}$

12. $\frac{2}{3}$

13. $\frac{2}{3}$

1. $\frac{2}{3}$

2. $\frac{2}{3}$

3. $\frac{2}{3}$

4. $\frac{2}{3}$

5. $\frac{2}{3}$

6. $\frac{2}{3}$

10. $\frac{2}{3}$

7. $\frac{2}{3}$

9. $\frac{2}{3}$

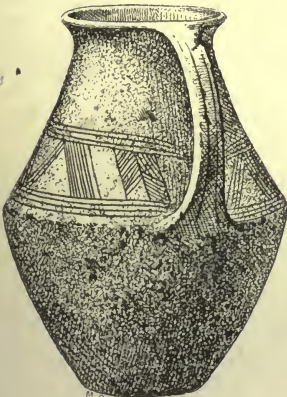
8. $\frac{2}{3}$

11. $\frac{2}{3}$

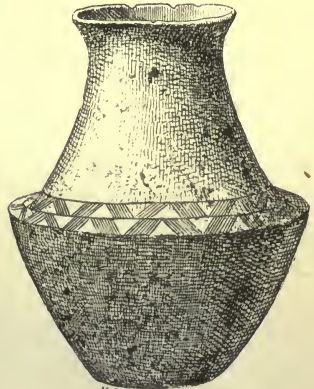
12. $\frac{2}{3}$

13. $\frac{1}{4}$

14. $\frac{1}{4}$

15. $\frac{1}{4}$

1.
 $\frac{1}{4}$

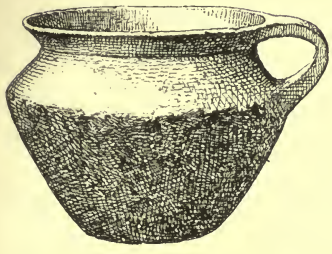
2.
 $\frac{1}{4}$

3.
 $\frac{1}{4}$

4.
 $\frac{1}{4}$

5.
 $\frac{1}{4}$

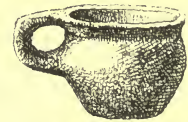
4 a
 $\frac{1}{4}$

6.
 $\frac{1}{4}$

7.
 $\frac{1}{4}$

8.
 $\frac{1}{4}$

10.
 $\frac{1}{4}$

11.
 $\frac{1}{4}$

9.
 $\frac{1}{4}$

12.
 $\frac{1}{4}$

13.
 $\frac{1}{4}$

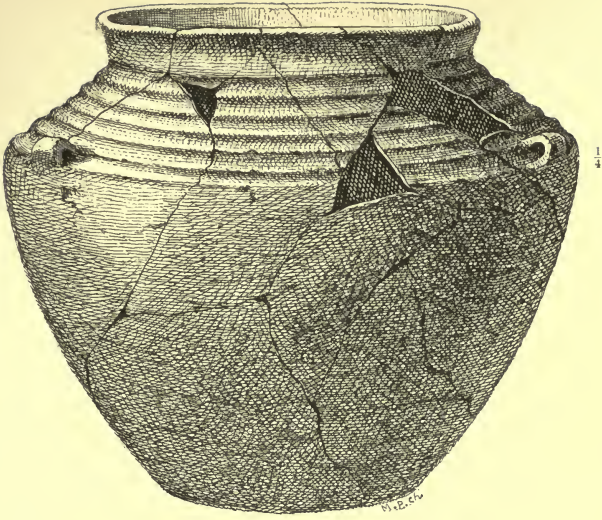

14.
 $\frac{1}{4}$

1.

2.

HARALD HÅRDRÅDE I LIMFJORDEN.

AF A. D. JØRGENSEN.

Fortællingen om den eventyrlige norske konges flugt vesterpå ud af Limfjorden er atter bleven fremdragen og forklaret af etatsråd Steenstrup på en måde der ikke tidligere er falden nogen ind. Idet han nemlig går ud fra den forudsætning, at Limfjorden på den tid var åben mod vest, indskrænker han Haralds bedrift til at skibene er bleven dragne over Løgstør grunde, så Normændene derved »slap de Danske af hænde«^{*)}. Der må nu ved en undersøgelse af stedet, hvor denne begivenhed fandt sted, strax skelnes mellem to ting: de historiske kilders opfattelse, og selve begivenheden; begge er nemlig skilte ad ved et tidsrum af 150—200 år. Det sikreste er da at begynde med den skriftlige efterretning, der er overleveret os i Snorres »Harald Hårdrådes saga«, kap. 60. Ordene falder her ingenlunde så betegnende som etatsråd Steenstrup forudsætter, og som det da også vilde have været i høj grad overraskende at træffe det hos en Islænding, der neppe nogensinde har set Limfjorden eller kunde kende dens indviklede former af andres nøjagtige beskrivelse, eller, som vi idetmindste kan, af kort.

Snorre fortæller kun ganske i almindelighed, at Limfjorden er således dannet, at indløbet er såre smalt, så

*) Se årb. f. n. oldk. 1868, s. 328 ff.

smalt som et åløb (mjór áráll, Ungers udgave s. 590), så at kun et skib kan sejle ind ad gangen; længere inde derimod udvider den sig til et helt hav, der paa det bredeste sted hedder Lusbredning. Men denne beskrivelse passer langt bedre på Jyllands Vesterhavsfjorde eller de vendiske fløddeltaer end på Limfjorden; ved indløbet til Stettin, Memel eller Königsberg vilde der kunne være tale om en sådan modsætning, i Limfjorden er den langt fra så stor, ja bredninger afvexler her så hyppigt med snævringer, at den der kender fjordens udseende neppe ved nærmere overvejelse vil anse dens beskrivelse for udtømt eller endog blot klart antydet ved Snørres ord. Dertil kommer at nævnte Lusbredning, der vel må være Lysenbredning og ikke Livbredning, efter R. H. Kruses oplysning (i årb. f. n. oldk. 1869, s. 278), ikkun er navnet på en forholdsvis lille bredning imellem Mors og Salling, og at Snorre altså også her er temmelig tarveligt underrettet. Men ved siden af denne mangelfulde beskrivelse af Limfjorden ses det imidlertid tydeligt nok, hvad Snorre mener om Haralds flugt. Kongen hærgede, siger han, på begge bredder, da han fik efterretning om Svens ankomst til fjorden, og han begav sig nu til det sted, hvor fjorden er bredest. Derfra er der et smalt ejd ud til havet, det trak han skibene over i nattens løb. Snorre har her en dobbelt modsætning: det sted kongen først hærger på, og hvor den lille ø lå, modsættes fjordens bredeste sted, Lusbredning, hvorhen han ror ved efterretningen om Svens ankomst: þá lagði H. k. skip sín at eyju nökkurri — H. k. hélt skipum sinum inn í fjörðinn, ok þar er breiðastr er, (er) heitir Lúsbreið. Dernæst modsættes hele indvigen havet mod vest, fra hvilket det er skilt ved et smalt ejd: en þar or víkinni innanverðri er eið mjött vestr til hafs, þannug reru þeir H. k. um kveldit. Hertil svarer det da også at Normændene strax efter at være komne over ejdet drager nordpå hjemefter: héldu þá norðr fyrir Jótland. Der synes ikke at kunne være

delte meninger om, at jo Snorre har skrevet dette ud af den forestilling, at overgangen skete ved Harboøre, der idetmindste på hans tid (som vi ved af Saxe) skilte Limfjorden fra Vesterhavet og gjorde den til en fjord. Den selvsamme forestilling har den omtrent samtidige forfatter af Knytlingesaga havt, og den kommer her endog frem på et sted, hvor det er at formode at han har benyttet ældre kilder, nemlig i hans Knud den helliges saga. Her siges der udtrykkelig, at Limfjorden mod vest skilles fra havet ved et smalt ejd der hedder Haraldsejd, thi her var det kong Harald Sigurdson undslap kong Sven; ordene falder næsten som hos Snorre: úr norðanverðum Limafirði er mjótt eið vestr til hafs, er heitir Haraldseið o. s. v. (k. 32). Hvoraf misforståelsen med navnet er opstået kan vel neppe siges med sikkerhed; indtil bedre oplyses ligger det nærmest at forklare det som en misforståelse af Harboør (Hartheboøre), der måske kunde forekomme en eller anden krønikeven i middelalderen som en fordrejelse af Haraldsør, hvoraf da atter efter den islandske sprogbrug kunde opstå Haraldsejd (Sml. opfattelsen af Oddésund som Ottossund og dette navns anvendelse paa Skagerak, Adam II 3).

Hermed er selvfølgelig ikke bevist, at Harald Hårdråde virkelig trak sine skibe over landtangen ved Agger; der ligger en så lang tid mellem denne bedrift og Snorres fortælling — og Knytlinges alder kan i dette punkt ikke kontrolleres —, at en flytning af traditionen godt kan tænkes at have fundet sted, dersom der da ellers er noget der gør den rimelig. Er der ikke det, da er det på den anden side misligt at forudsætte den, thi den historiske overlevering er vel underkastet de samme skrøbeligheder som alt menneskeligt, men den er da heller ikke vilkårlig i den grad, at den uden grund skulde bytte sted. Det eneste der synes at have kunnet afstedkomme nogen forandring i traditionens stedfæstelse, er en forandring af selve de naturlige forhold ved Limfjorden, og af denne af-

hænger da i virkeligheden enhver afgørelse i den henseende. Var fjorden nemlig lukket, dengang Harald undveg, da må det have været ved det ejd der lukkede, bedriften udførtes; Sven vilde selvfølgelig ikke opgive forfølgelsen i et lukket farvand, fordi det lykkedes fjenden at slippe over nogle grunde. Var der derimod åbent mod vest, — selvfølgelig med dybt vande, dybere end ved Løgstør, thi ellers var vanskeligheden alligevel større her end der —, da bliver det rimeligst at henføre det hele til et østligere sted, og da vistnok nærmest til grundene ved Løgstør, der til sine tider havde mindre end 3, til andre over 10 fod vand*).

På dette punkt har Hr. C. F. Bricka også stillet spørgsmålet i de indledende bemærkninger, hvormed han ledsager etatsråd Steenstrups fortolkning af Snorres beretning, idet han søger at vise, at Limfjorden på Haralds tid ikke var nogen fjord, men et åbent sund. Men hvad der i den henseende fremføres er neppe af så stor vægt, at det kan blive afgørende for spørgsmålets besvarelse.

Hvad således først Adam af Bremens efterretning om Nørrejylland og særlig Vendle angår, da viser han sig her overalt at være temmelig mådelig underrettet. Ikke blot lægger han de forskellige dele af det i en broget uorden: hans beskrivelse af landet selv viser, at han kun kendte det af andres omtale. Men selv afset herfra beviser det intet at han kalder Vendle for en ø, thi det samme siger han om Thy, og uden al tvivl tilige om Skåne. Skal vi tro Adam på ordet, at der var

*) Der haves i ministeriernes arkivs 2 afdel. en pakke ret interessante sager om disse grundes udgravning i årene 1758 ff. Det hedder her bl. andet i »trede Fornuftige og Søe-Vante Mænd af Schiwe deres attest af 10de Mai 1765«, at »en halfsneesz Miile derfra nemlig ved Haarboe Øer, hvor Landit imellem havit og fiorden er megit smal, hender det sig ofte med stormende N. Vest Vinde, at havit skyller over i Liimfiorden«.

åbent ved Harboøre, da må der også have været åbent ved Hanvejle og Bolbjerg, og det er da vanskeligt at forstå, hvorledes man har kunnet kalde det mellemliggende vand for en fjord; mellem småøerne kaldes idetmindste under ganske lignende forhold farvandene for sunde. Men Adam tænker ved en »ø« øiensynligt kun på en landstrækning der ligger »ude i vandet«, ikke just »omflydt af vand«. Og det gør ikke blot han, men det gjorde alle i ældre tider, deraf opstod navne som Hindsholm, Svansø, Medelsholm(herred), Skåney o. l. og derfor kalder f. ex. Saxe den del af Ryø, som Arkon lå på, for insula Arconensis, og siger at den var skilt fra det andet ved et smalt sund, det samme som Adam siger om Vendle og Thy. Den samme uklarhed i henseende til begrebet af en ø, som vi med vore bestemte definitioner vel må kalde det, kommer frem der, hvor Adam siger, at Fyn hænger sammen med Jylland: *Funis insula adhaeret regioni quae Judland dicitur* (IV 4), eller der hvor han fortæller, at de danske lande øst for sundet »næsten« er en ø, da de kun hænger sammen med Sverig ved en landarm (k. 7), en betegnelse, der efter vore forestillinger mildest talt er meget dristig. Men endnu tydeligere bliver det når han senere ligefrem kalder Skåne for en ø, thi det er øjensynlig kun den han kan sigte til, når han opregner de store danske øer: Vendle, Mors, Thy, Samsø, Fyn, Sælland, »den syvende er den der hænger sammen med hin« (Sælland): *septima quæ illi adhaeret et quarum supra mentionem fecimus* — og Bornholm. Med Lappenberg her at ville tænke paa Sprogø, der kun nævnes i en skolie (107) synes dog ikke at kunne lade sig gøre, især da der strax efter opregnes 7 mindre øer, hørende til Fyn. Om Skåne kunde der derimod siges, at det hængte ved Sælland (ligesom Fyn hængte ved Jylland), han fortæller nemlig udtrykkelig at Helsingborg kunde ses fra Sælland af (k. 7 og 16). Det der er ejendommeligt for Adam som for alle middelalderens geografer er netop

den skødesløshed, hvormed de betegner forhold, der forekommer os både at have stor betydning og at være meget simple at holde rede på; det kan være vanskeligt at finde sig tilrette hermed; men man overbevises snart om, at der ikke må ventes mere end noget omtrentligt i den henseende, når man gør sig bekendt med de første geografiske kort, der dog tilhører en langt yngre tid end den der her er tale om. Det kan ikke føre til andet end misforståelser at læse middelalderens forfattere med vore kort for øje og vore definitioner på rede hånd.

Det andet argument der jævnlig er bleven brugt for at hævde et sunds tilværelse i det 11te århundrede, er fortællingen om Knud den helliges flådesamling i Limfjorden. I og for sig skulde man synes, at denne ikke kunde bevise noget, thi skulde flåden overhoved samles, da måtte det vel være her, hvad enten der så var en udfart mod vest eller ej. På samme måde samledes den ved Masned og i Grøn-sund til Vendertogene. Andet sigtes der heller ikke til i den eneste samtidige beretning vi har, nemlig Ælnoths. Han siger nemlig ingenlunde (som B. oversætter), at flåden samledes i den vestlige del af Limfjorden, men kun, at den begav sig til den vestlige havns bredder: *Danorum exercitus occidentalis portus littoribus — advehitur*; herved betegnes kun ganske i almindelighed Limfjorden *poetice et eleganter* som rigets »vestlige havn«, ligesom man f. ex. kunde kalde Grøn-sund for rigets sydlige havn *).

Men Sven Ågesøn går videre; han siger, at flåden lå i Humle havn, (ligesom Ryårbøgerne påstår at den lå ved Fiskebæk, nær Viborg), og han føjer hertil den bemærkning, at Limfjorden dengang var åben mod vest; Saxe siger også netop på dette sted, at den har været åben, og de tænker da vistnok på det samme: at det var

*) Ælnoth, der øjensynlig kender denne egn bedre end de andre forfattere, kalder Vendle for en »regio maritima«.

meningen, at flåden skulde drage ud til England ad den vej. Spørgsmålet må her blive, hvorfra Sven og Saxe fik denne underretning, omtrent et hundred år efter at Knud havde tænkt på sit Englandstog. Med sikkerhed kan der intet siges herom; men det skader jo ikke at forudsætte, at de har søgt og fået den bedste oplysning der med rimelighed kunde ventes på deres tid og efter deres forhold. Lad os tænke os, at de har hørt det af kyndige folk fra Viborg, eller vel endog fra Vestervig, — videre kan man ikke antage at de er gået. At gå til folk på stedet for at udfritte dem, med stadigt hensyn til de fejltagelser de rimeligvis vilde kunne gøre sig skyldige i, sammenligne forskellige udsagn osv. for at komme til et fuldstændig pålideligt resultat, det kunde neppe falde en krønikeskriver ind i anledning af langt vigtigere forhold, ligeoverfor et spørgsmål som dette kunde der slet ikke være tale om det. Altså en kanik fra Viborg har 100 år efter Knuds påtænkte tog fortalt som en almindelig mening blandt folk der syslede med slige ting derovre, at det dengang havde været kongens agt at drage vesterpå til England gennem et åbent sund ved Harboøre eller hvor det nu skal sættes. Vi må da spørge videre: hvorpå støttes denne mening? thi andet end en mening kan det jo ikke være, siden toget gik overstyr. Den må være fremgået af den erindring, at der lå en stor del skibe i nærheden af Viborg, altså i Limfjordens vestlige del, i forbindelse med den tradition, at fjorden engang i tiden har været åben mod vest. Fortællingen om Knuds plan er et naturligt produkt af disse to faktorer, men de er, nærmere beset, hver for sig uden betydning. Når Ælnoth siger, at flåden samledes ved Limfjordens, rigets vestlige havns bredder, medens Sven fortæller at den lå ved Humle havn, Ryårbøgerne ved Fiskebæk, da er resultatet heraf et og det samme; de sidste har havt forskellige hjemmelsmænd, der hver gav en bestemt egne tradition, hin måske

Vestervigs, denne Viborgs; thi om et så bestemt faktum, som at der lå en usædvanlig mængde orlogsskibe, er lokalberetningen rimeligvis pålidelig. Men ligeså lidt som det at der var samlet en flåde ved Fiskebæk udelukker, at der samtidig var en samlet ved Humlehavn, ligesålidt udelukker begge disse fakta det tredje, at der lå en måske endnu større ved Alborg, en fjerde ved Hals o. s. fr. — eller, som Ælnoth siger, at hele Danmarks ledingsflåde, vistnok hundreder af skibe, var samlet ved Limfjordens kyster.

Den anden del af Svens og Saxes fortælling er det derimod langt vanskeligere at kontrollere, da den synes at være bragt i forbindelse med denne tradition ved en ren vilkårlighed. At der engang havde været åbent vand mod vest, er nemlig en så almindelig og ubestemt efterretning, at der intetsomhelst kan bygges paa den. Ikke blot kan der ingen tidsbestemmelse hentes af den, men der kan end ikke med sikkerhed af den sluttes, at der nogensinde har været åbent. Det er måske ikke andet end en mening, der almindelig udtaltes af folk som kendte egnen; det var et alt for mærkeligt træf, at Østersøen her strakte sig helt over mod Vesterhavet, så de kun skiltes ad ved et smalt ejd, der tilmed af og til overskylledes af søen, — her måtte der bestemt engang have været en forbindelse! Det er den slags sagn og formodninger, almuen stadig er tilbøjelig til; derfor hører man overalt, hvor naturforholdene nogenlunde kan give anledning dertil, at havet enten tidligere er gået højere op, eller omvendt, at der har været bebygget langt ude i søen; det er det, der på en måde giver en egn sin første historiske interesse og derfor bliver genstand for de mere fremmeliges spekulationer og formodninger. Men i vore dage har historien overladt slige spørgsmåls afgørelse til naturvidenskaben, når den ikke selv kan sige noget bestemt om dem. I dette tilfælde synes der snarere at være grund til at antage, at Limfjordens vestlige ejd har været stærkere i tidligere tider (og også dette er der sted-

sagn om, s. årbøgerne 1869, s. 281), og at det er svækket efterhånden, indtil det i vore dage helt synes at skulle bukke under for havets magt. At der igen i en forhistorisk tid har været en periode, da der var åbent der og på mange andre steder, vedkommer selvfølgelig ikke denne overvejelse.

Men foreligger der således formentlig intet der kunde tyde på at Limfjorden var åben mod vest i det elvte århundrede, da er der heller intet som kunde svække troværdigheden af Snorres og Knytlingesagas beretning, at Harald Hådråde lod sine skibe trække over ejdet ved Harboøre, og hypotesen om Løgstørs grunde, der jo kun er bleven til under trykket af en formodet kollision, og som under denne forudsætning, som det var at vente af den der har fremsat den, udmærker sig ved den lethed hvormed den overvinder vanskelighederne, må anses for overflødig. Fuld sikkerhed kan der neppe opnås, eftersom kilderne er så meget yngre end begivenhederne; men sagnet synes dog at have været så bestemt og sikkert i sin sag, at det ikke bør vrages, før der foreligger aldeles afgørende grunde derfor.

TILLÆGSBEMÆRKNINGER OM -RÍÐR.

AF KONR. GISLASON.

I nærværende 'Aarbøger' for 1868, side 351-353, søgte jeg at vise, at **riðr** som sidste led i sammensatte kvindenavne er en svækkelse (forkortelse) af **fríðr**. Professor Bugge har nu ytret sig herimod ('Tidskr. for Philologi og Pædagogik' VIII 189—190). I sagens interesse være det mig tilladt at meddele hans indvendinger fuldstændigt.

'Gislason forklarer' . . . 'de nordiske kvindenavne på *-riðr* (accus. *-riði*) af *Fríðr*. Denne forklaring, som jeg allerede kjendte fra Munch norsk månedskr. III, 49, er 'uden indflydelse på tolkningen af WODURIDE. At kvindenavne på *-riðr* brugtes ved siden af navne på *-fríðr*, af 'og til endog om én og samme person, er vist; men at *Fríðr* er den oprindelige og eneste kilde for kvindenavne på *-riðr*, synes mig mindre vist, skjönt jeg ikke tør negte 'muligheden deraf. Ved min tolkning, som jeg allerede har 'fremsat i Kuhns zeitschr. f. vergl. sprachf. III, 28 f., må 'ikke *Riðr* nødvendig have været brugt som selvstændigt 'kvindenavn, heller ikke må navnene på *-riðr* umiddelbart 'være dannede af verbet *riða* (eller roden *rið*). Jeg har 'tænkt mig, at *-riðr* fem., oprindelig stamme *-riðjā*, var 'dannet af *-riðr* masc., stamme *riða*; således dannes af 'mandsnavnet *Garðr* kvindenavnet *Gerðr*, således forholde 'de oldtydske kvindenavne *Clodebergis*, *Froibirgis* sig til det 'nordiske mandsnavn *Bergr* (af *bjarga*).

‘At *Astríðr* ved min tolkning skulde have en lidet ‘smagfuld betydning, kan jeg ikke indrømme. Navnet er ‘vistnok ikke sammensat med *ást*, men med *áss*, så at *t* ‘er indskudt; denne forklaring, som jeg tillader mig at op- ‘tage fra Cleasbys og Vigfússons endnu uudgivne ordbog, ‘stöttes derved, at Dynnastens indskrift, såvidt jeg kan ‘sé, har *𐌹𐌺𐌹𐌸𐌹𐌹* *Asríði*. Men selv om man tager *ást* som ‘første led, vil man finde, at navnet ved min tolkning af ‘-*ríðr* har en meget passende betydning, når man véd, at ‘de fleste kvindenavne efter sin betydning må opfattes som ‘valkyrjenavne (Kuhns zeitschr. III, 29), og mindes de ‘heroiske sagns, navnlig Helgesagnet, valkyrjer’.

I norskt månedskr. III 49 finder jeg intet angående kvindenavne på -*ríðr*. Men ligemeget, hvor det står. Det glæder mig at erfare, at jeg ikke blot ikke står ene med min mening, men at den endog deltes af P. A. Munch.

At kvindenavnet **Gerðr** skulde være afledt af mandsn. **Garðr** synes mig tvivlsomt — ikke af en formel sproglig, men af den historiske grund, at **Gerðr**, der allerede spiller en mythisk rolle (i *Skírnismál*), synes ældre end **Garðr**. I övrigt er det etymologiske forhold imellem disse to personnavne uden egentlig betydning med hensyn til nærværende spørgsmål; ligesom også det imellem oldt. -**bergis**, -**birgis** og oldn. **Bergr** ⁽¹⁾. Jeg har nemlig ikke påstået, at overhovedet ingen oldnordisk masc.-stamme på A lå til grund for en oldn. fem.-stamme på JA (jA).

Endnu større tvivl, end om **Gerðr** af **Garðr**, nærer jeg om kvindelige navne på -*ríðr* som afledninger af mandlige på -*ríðr*. -*ríðr*, fem., vilde savne al analogi, for så vidt det skulde være afledt af verbet *riða* (roden *RÍÐ*), enten umiddelbart eller middelbart (mit udtryk i ‘Aarbøger’ 1868 side 352 omfatter begge disse afledningsmåder). Men jeg skal gerne se bort herfra og holde mig til de af

Bugge påberåbte mandlige personnavne: **Guðriðr**, **Andriðr**, **Fráriðr**, **Atriðr**. Og man vil se, at de danne et usikkert grundlag for **-riðr** fem. **Guðriðr** fra år 1411 er alt for ungt. Det samme gælder vistnok om Kjalnesingasagas **Andriðr**, der desuden næppe nogensinde har været i virkelig brug, men, ligesom samme sagas **Esja**, synes fantastisk og vilkårlig dannet. **Fráriðr** vides kun at forekomme ét sted, nemlig i den 'þula', der opregner Odens navne, og hvor det formodentlig er opstillet som et blot modstykke til **Atriðr** — mulig af selve forfatteren til de nævnte mindevers. Tilbage er da egentlig kun **Atriðr**, hvis eneste kilde er Grímnismál. At nu den talrige slægt af kvindelige egennavne på **-riðr** skulde have sin væsentligste rod i og gruppere sig om et enkelt element i et par yderst sjældne navne på Oden, eller dog snarere i et enkelt 'Óðins heiti', der tilmed er et *απαξ εἰρημύεινον*, kan jeg ikke finde sandsynligt. Hertil kommer nu, at det, i det mindste med hensyn til **Guðriðr**, **Atriðr**, **Fráriðr** er usikkert, om deres **i** er **í** eller **í**. Men af et masc. **-riðr** lader sig intet fem. **-riðr** aflede.

Man kunde ville gøre gældende, at roden RID — RIT *ride* bruges i oldtydske personnavne ⁽²⁾. Men endog oldnordisk anvender til dannelsen af slige navne mange udtryk, der ikke have en sådan function i oldtydsk; og dog udfolder dette sidste større rigdom, end oldnordisk, i denne retning.

Forholdet imellem sammensætningsleddene bliver forskelligt, eftersom man opfatter **-riðr**, fem., som et oprindelig selvstændigt kvindenavn eller blot som et fællesnavn. I det første tilfælde knyttes leddene løsere sammen. Det første led bliver da i sit væsen et accessorisk udtryk — for en religiøs trang (**Guðriðr**, **Ragnriðr**, **Þórrriðr**); for pietet eller venskab, idet man til hovednavnet föiede en slægtning eller en anden dyrebar persons navn, i det mindste antydningssvis (jf. t. ex. **Ketilriðr** med **Ketil** og **Katla**, **Ísriðr** med **Ísl** **Ísgerðr** **Ísleifr** **Ísólf** **Ísróðr**); o. s. v. I det andet tilfælde

blive begge led integrerende. Og et kvindenavn, der i dette tilfælde fremkommer ved foreningen af **-ríðr** med et første led, synes Bugge at anse for et valkyrjenavn. Men hvad slags valkyrjer forestille da f. ex. **Ísriðr**, **Ketilríðr**? Og en sammensætning af **ást** og **riðr** af **riða** kan jeg heller ikke anse for en passende betegnelse enten for *kvinde* eller for *valkyrje*. Kærlighed var sikkert ingen nødvendig bestanddel af valkyrjens væsen, da dette ikke afspejler 'menneskehjertets syd', men snarere dets 'nord'. Når dødelige valkyrjer følte kærlighed, var det sikkert ikke fordi de vare valkyrjer, men snarere uagtet de vare valkyrjer og fordi de vare kvinder. Til at holde **Ástriðr** for en sammensætning med **ás-** (for **ásu-**), 'så at *t* er indskudt', ser jeg ingen gyldig grund. Vel véd jeg, at **sr** ikke er nogen yndet lydforbindelse i oldnordisk — at **lausra** (*solutorum* — *solutarum*) let bliver til **laussa**; at ***lausr** (*solutus*) nødvendig bliver til **lauss** eller **laus**; samt, at **straumr** (*strömning*), overfor oldind. rod SRU (gr. HPY) *flyde*, viser et indskudt **t**. Men hvor **r** og **s** høre til forskellige led i en sammensætning, forliges de meget godt; jf. t. ex. **Ísriðr**, **Ísröðr**, **Ásröðr**, **húsrúm**. Jeg er desuden her i det heldige tilfælde at kende autoriteter, jeg kan henvise til. Den ene er Ernst Förstemann, Altdeutsches namenbuch I (personennamen), a) spalte 102 (under ANS) 'Einige formen mit Anst- könnte man auch hieher ziehn, 'indem man das t für eingeschoben erklärte; ich habe mich 'aber durch überwiegende gründe veranlasst gefunden, sie 'alle zu einem besondern stamme ANST zu vereinen'; b) spalte 112 (under ANST) 'Man könnte das t der folgenden namen als eingeschoben und dann diese formen als 'zu ANS gehörig betrachten, doch vereine ich sie lieber zu 'einem besondern stamme, erstens, weil der einschub eines 't nicht immer gerechtfertigt wäre, zweitens, weil dieser 'einschub auffallend häufig vorkäme und drittens, weil goth. 'ansts, ahd. anst gratia ein sehr passendes wort für namenbildung ist. Das nord. ást, ags. est lässt daran denken,

'ob nicht auch einige der unter AST vereinigten formen '(oder alle?) hieher gehören'. Jeg tvivler på, at der findes nogen, hvis mening på dette område har større vægt, end Förstemanns (skönt deraf naturligvis ikke følger, at man må slutte sig til ham i alt). Det vilde desuden være vanskeligt at indse, hvorfor man skulde have indskudt et **t** i **Ansthild** og **Ansthugi**. Endnu besynderligere vilde indskud af **t** være foran en selvlyd. Og allerbesynderligst — at indskyde både **t** (**d**) og en vocal, som i **Ansedramnus**, **Anstahait**. At alt sligt er tænkeligt, behøver ikke at siges ⁽³⁾. Men i mangel af vished, må det mere sandsynlige foretrækkes for det mindre sandsynlige. Den anden autoritet er Bugge selv, rigtignok for 16 år siden ⁽⁴⁾, nemlig i Kuhns *Zeitschrift* III 27 'Ástriðr, schwed. und dän. Æstrith (vgl. 'Asti, Ásta; nicht mit F. Magnusen *annal. f. nord. oldk.* '1846 s. 326 für Ásfríðr'. Foruden til (det hyppige) **Ásta** og (det sjældne) **Ástí**, kunde man her henvise til Knytlingas **Ástráðr** (oldt. **Anstrat**), så meget mere som oldn. **-ráðr** ikke synes at admittere gudenavne som første led ⁽⁵⁾. At der måske findes **Ásriði** på en runesten, beviser intet imod et oprindeligt **Ástriði**. Ti for det første: hvorfor kan dette **Ásriði** ikke være enten en blot skrivemåde (en art lapidarisk forkortelse?) eller sködeslös udtale (af den art, man kalder 'latmæli' på islandsk) for **Ástriðr**? Og for det andet: man kan ikke påstå, at **Ástriðr** udelukker **Ásriðr**, der klinger ligeså naturlig, som **Guðriðr** (**Goðriðr**), **Ragnriðr**, **Pórríðr** (**Purriðr**). Det eneste, der kunde lede til den formodning, at **Ást-** i **Ástriðr** dog mulig stod for **Ás-**, er den enkelte omstændighed, at **Ást-** som første led i et sammensat oldn. personnavn ikke synes at forekomme, undtagen foran **r**. Men (på den anden side) hvor let havde **t** ikke kunnet forsvinde imellem **s** og en følgende medlyd, sprogbrugen ikke tillod at opoffre? Man tænke sig f. ex. et ***Ástdiss!** Desuden ere der, foruden **FRÍDJA** (hunkön) og **RÁÐA** (hankön), kun få som sidste led i sammensatte oldnordiske

personnavne brugelige stammer, der i forening med *Ást*-vilde frembringe en skön betydning. Forbindelser som **Ástbera*, **Ástbjörn*, **Ástbrandr*, **Ástgeirr* vare naturligvis mulige; men de vilde dog være et *geminantur tigribus agni*. Langt snarere, end at *t* i *Ástriðr* skulde være indskudt, kunde man antage, med F. Magnusen, at *Ástriðr* stod for **Ásfríðr* — altså en overgang af *sfr* til *str*, lig den, der foreligger i *húsfrú* — *hústrú* (jf. C. Molbech 'Dansk Glossarium' under *Huusfrue*) ⁽⁶⁾. Men hvorfor blev da **Ás-fríðr* til *Ást-riðr*, og ikke til **Ás-tríðr* ⁽⁷⁾ (ligesom *hús-frú* blev til *hús-trú*)? Fordi **-tríðr* vilde have været en tom lyd, medens *-riðr*, for så vidt det ikke fölte som forkortelse af *-fríðr*, dog, ved sin tilsyneladende sammenhæng med verbet *riða*, havde udseende af at betyde noget. Også sprogene hylde i slige tilfælde den sætning, at noget er bedre end intet — en dunkel forestilling, der ikke tåler kritikkens lys, bedre end en lydforbindelse uden alt åndigt indhold.

I henhold til ovenstående må jeg fastholde den mening, at *-riðr* ikke blot i nogle, men sandsynligvis i alle oldn. kvindenavne er en svækkelse af *-fríðr*. At forskellige ordformer i tidernes løb kunne forandres således, at de smelte sammen til én, er udenfor al tvivl. Men det naturligste og sikreste er, i overensstemmelse med 'principium rationis sufficientis', nærmest at forudsætte enkelt oprindelse så længe logisk nödvendighed af anden opfatning ikke foreligger.

Min anskuelse af forholdet imellem *-fríðr* og *-riðr* vil, tror jeg, understøttes ved en sammenligning med de af et oprindeligt **-fríðr* (stamme *-FRÍÐA*), masc., theoretisk igennem et **-fríðr* (skönt et sådant mellemlid historisk kan være oversprunget), udviklede

-freðr, -fröðr, -freyðr

og **-reðr** ⁽⁸⁾, **-röðr** ⁽⁹⁾, **-reyðr**.

e i **-freðr** og **-reðr** forholder sig til det oprindelige *i* i **-fríðr*, som e i *Eirekr* forholder sig til *i* i *Eirikr*, osv. *ö* i **-fröðr**

og **-röðr** er trådt i stedet for hint **e**. Forholdet imellem **ö** og **e** er altså her forskelligt fra det, når disse to selvlyd, som sideordnede omlyd, afvexle med hinanden, alt efter som et følgende **v** eller et følgende **j** gör sin indflydelse gældende. **ey** i **-freyðr** og **-reyðr** betegner den dobbelte ud-tale, og ikke en særegen lyd. Men for at komme til hoved-sagen, så viser en sammenstilling af begge navnerækker, den kvindelige og den mandlige, følgende overensstemmelser. Ligesom f. ex. af kvindenavne **Arnríðr** (oldtydsk synes intet ***Aranrid** at besidde) forekommer ved siden af **Arn-fríðr** (svarende til oldt. mandsnavn **Aranfred** osv.) og **Ragn-ríðr** (intet oldt. ***Raganrid**) ved siden af **Ragnfríðr** (oldt. **Raganfridis**, **Ragemfrida**, osv.): således forekommer blandt mandsnavne t. ex. 1) **Guðröðr** ved siden af **Guðfröðr** **Guðfreðr** **Goðfreðr** **Guðifreðr** (og det latiniserede) **Goðefridus**. Det 'gotiske' **Guderit** står uden tvivl, som Massmann 1837 antog, for ***Gudarēps** og har intet at gøre med **Guðröðr**, hvis identitet med **Guðfröðr** osv. synes at fremgå af, at den bekendte oldjydske konge Godfred († 810) kaldes i oldislandske kilder **Guðröðr** — ja den samme konge kaldes i de samme kilder **Goðefridus**. 2) **Gunnröðr** ved siden af **Gunnfreðr**, hvilket sidste forekommer som navn på en 'udenlandsk præst' Sturl. I 56⁵ i membr. 122 A spalte 14⁹ (Gvñfðz). Det omtales Sturl. I 58²⁴ som et 'underligt' navn. Også **Gunnröðr** er sjældent. Det synes kun at forekomme om én person — en af Harald Hårfagers sønner, og det endda for en del med tillægget 'er sumir menn kalla Guðröð'. Förstemann har to eller tre eksempler på **Gundirit** (**Guntrid**), hvilket han sammenstiller med oldn. "Gunnríðr (fem.)". Sammensætning af **gund-** og **-frid** til et personnavn er derimod så hyppig, at den, hos Förstemann, forekommer i 2 former som kvindenavn, og i en 16—17 former som mandsnavn. 3) **Sigröðr** (intet oldt. mandsn. ***Sigríd** eller lign.; og kun ét eksempel på fem. **Sigrída**, hvilket ikke engang Förstemann er tilbøielig til at sætte i forbindelse med roden **RÍÐ**)

ved siden af **Sigfróðr** (oldt. **Sigfrid**, **Sigfrid**, osv.; oldeng. **Sigeferð**)⁽¹⁰⁾. I de tilfælde, hvor, som i de anførte eksempler, begge former forekomme, har formen med **f** noget fremmedt i forbindelse med et anstrøg af oprindelighed. I det store flertal af navne, hvis første led kun består af én stavelse, beholdes eller bortkastes **f** i øvrigt efter følgende regler.

f beholdes

1) efter en tung (bred eller tvetydlig) vocal

i kvindenavne:

i mandnavne:

Jófríðr.

Jófréiðr (ei for e findes ofte)

Ísl². I 83 note 7.

Oldtydsk har intet, der svarer fuldkommen til disse navne, dersom **Jó-** hører oprindelig til stammen **JÓA** (lat. EQUO).

(Men jf. t. ex. oldt. Joffrid Joffred Jofred, eller også Eparfrid?).

Snæfríðr (jf. oldt. kvinden.

Snēoburg).

Eyfróðr, Eyfreyðr, Landn. V 11

slutn. (Ísl². I 312 e). **Ey-**for-

modentlig = oldhöit. ēwa.

Vjefreðr, Vjefróðr, Vjefreyðr.

Jf. t. ex. oldt. **Wihfrid, Wi-**

frid, osv.

2) efter **dd**

i kvindenavne:

i mandnavne:

Oddfríðr. Odd- = oldt. **Ort-**

i personnavne.

Exempel mangler.

3) efter **ll**

i kvindenavne:

i mandnavne:

Hallfríðr.

Hallfreðr. Jf. oldt. **Halfrid.**

Måske er forskellen imellem oldt. **Hal-** og oldn. **Hall-** her ikke oprindelig.

4) efter **lm**

i kvindenavne:

i mandnavne:

Malmfríðr. (Jf. de oldtydske

Exempler mangle.

mandsnavne **Mahalfrid, Mal-**
fred, Malnifred.)

Holmfríðr.

⁵⁾ efter en medlyd + **n**

i kvindenavne:

Gunnfríðr, oldt. kvindenavn

Gunnfríðis og **Gundfríð**.

Ragnfríðr (se ovenfor).

Arnfríðr (se ovenfor).

f borkastes

¹⁾ efter en let (tynd) vocal

i kvindenavne:

Gyriðr. (Jf. oldt. mandsnavn

Gíðfrít?)

²⁾ efter **ld**

i kvindenavne:

Eldriðr. [I oldtydsk intet
med **Fiur-** begyndende

personnavn].

³⁾ efter **ð**

i kvindenavne:

Gudriðr, sikkert = oldt. **Got-**
fríða.

⁴⁾ efter **g**

i kvindenavne:

Sigríðr, sikkert = oldt. **Sigi-**
fríða.

⁵⁾ efter **n**

i kvindenavne:

Arnriðr (se ovenfor).

i mandsnavne:

(Jf. **Gunnfreðr**, ovenfor).

Ragnfreðr, Ragnfróðr, oldt. **Ra-**
ganfríð osv.

i mandsnavne:

Exempel mangler.

i mandsnavne:

Exempel mangler.

i mandsnavne:

Gudróðr (se ovenfor).

i mandsnavne:

Sigróðr (se ovenfor).

i mandsnavne:

Hunróðr. Oldt. intet ***Hun-**
rið, men derimod **Hunfríð**,
oldeng. **Hünferð**.

Steinróðr. Oldt. intet ***Stain-**
rið, men derimod **Stainfríð**.

6) efter r

i kvindenavne:

Geirríðr. Oldt. intet *Gar-rida eller lign., men derimod **Girfridis**.

Herriðr. Oldt. intet *Har-rida eller lign., men derimod **Hairfrida** osv.

Pórríðr (Puríðr). (I oldt. findes hverken et *Dona(r)rida eller et *Donarfridis, *Donarfrida, hvilke to sidste vilde svare til Pórríðr).

7) efter s

i kvindenavne:

Ísriðr.

Jf. oldt. **Isanfrid**, da *Isfrid ikke forekommer.

8) efter st

i kvindenavne:

Ástriðr (se ovenfor).

9) efter f

i kvindenavne:

Alfriðr.

i mandnavne:

Geirröðr. Oldt. intet *Gar-rid eller lign., men derimod **Garifred** osv.

Herröðr. Sikkert ikke = det på et enkelt sted forekommende Herireit, men uden tvivl = **Harifrid** osv.

Pórröðr (Póröðr, Pórðr). Se det om Pórríðr bemærkede.

i mandnavne:

Ísröðr.

Ásröðr. Oldt. intet *Ans(e)-rid, men derimod **Ansfrid** osv.

i mandnavne:

Kriströðr.

i mandnavne:

Knefröðr. (11)

Efter et af to stavelser bestående første led forsvinder f

i kvindenavne:

Hildiríðr. Oldt. intet *Hildirid(a), men derimod mandsn. **Hildifrid** osv.

i mandnavne:

Exempler mangle.

Ingiriðr. Oldt. intet *Ing-
rid(a) eller lign.; men
derimod mandsn. **Ingofrið**
osv., samt kvinden. **Hinc-**
freda.

Ketilriðr.

På en særegen måde bestyrkes min mening om den etymologiske stilling, **-reðr -röðr -reyðr** indtage, ved det et enkelt sted forekommende mandsn. **Gisröðr**. Det hedder nemlig Íslendingabók ⁽¹²⁾ kap. 10 begynd.: Gizor(r) byskop, sonr Ísleifs, vas vígðr til byskops at bæn landsmanna á dögom Óláfs konungs Haraldssonar, ij vetrom epter þat es Ísleifr andaðisk. Þann vas hann annan h(j)er á lañdi, en(n) annan á Gautlandi. En(n) þá vas namn hans 'reðt', at hann h(j)et Gisröðr. svá sagði hann oss. De tre sidste udgaver af Íslendingabók (1829, 1843, 1869 ⁽¹³⁾) har jeg ved hånden. Alle tre sætte semikolon efter Gautlandi. Men brugen af punctum stemmer overens dermed, at i håndskrifterne (se Isl². I 377 nederst, med tilhørende note) den følgende sætning begynder med et stort bogstav (E). Alle tre udgaver gengive fremdeles reðt med rætt (1829) eller rætt (1843 og 1869), og opfatte således ordet som biform af ræða, idet de tillægge dette verbum betydningen *udtale* ⁽¹⁴⁾. Men hvor findes dette verbum i denne betydning? Desuden turde en bemærkning om, hvorledes et enkelt navn blev udtalt på et enkelt sted være alt for ubetydelig til at optages i Are's korte og forholdsvis indholdsrige værk. Meningen er uden tvivl (*kun*) *da var hans navn rigtigt, når han hed (kaldtes) 'Gisröðr', d. e. 'Gisröðr' var hans rette navn*, altså samme mening som om der stod Enn þat vas namn hans rjett osv., i hvilken henseende det her nedenfor note 12 anførte sted af Sturlunga kan tjene som en art forklaring. Og denne opdagelse (at **Gizurr** egentlig var et udartet **Gisröðr**) har biskop Gizurr sikkert

ikke gjort i Götland, men i Tydskland. Kaste vi nemlig et blik på Hungrvaka kap. 5, se vi, at han studerede i Tydskland (var lærðr á Saxlandi) og blev ordineret i en ung alder, kom tilbage til Island, giftede og bosatte sig der, gjorde imidlertid mange reiser (var farmaðr mikill hinn fyrri hlut æfi sinnar), besøgte Rom, ledsaget af sin hustru, og blev viet til biskop i Magdeburg, 40 år gammel. Are's notiser om Gizur's ophold i Götland og om hans formentlig rette navn ere öiensynlig to små og indbyrdes usammenhængende supplementer til almindelig bekendte omstændigheder af denne ansete biskops liv. Og hvad nu **Gisröðr** angår, så kan det sikkert intet være andet, end en islandsk omdannelse af oldt. **Gisfrid**. Men forholder dette sig således, så har allerede biskop Gizurr anset **-röðr** (følgelig også **-reðr** og **-reyðr**) i oldnordiske mandsnavne for identisk med **-frid** i oldtydske mandsnavne.

- (1) Det er mig i øvrigt ikke klart, at de latiniserede former **-birgis** og **-bergis** nødvendig forudsætte en **-JA**-stamme. Ved siden af dem findes **-birga**, **-berga**, ***-birgia**, **-bergia**, **-birg**, **-berg**, osv., der alle svare til oldn. **-björg**. På den anden side er det vel næppe hævet over al tvivl, at **Bergr** og **Björg** danne et par. Hvis et så nært slægtskab virkelig forbinder disse to personnavne, bliver det lidt påfaldende, at i det mindste den oldnordiske boglitteratur ved siden af den hele række af kvindenavne **Arnbjörg**, **Auðbjörg**, **Ásbjörg**, **Geirbjörg**, **Guðbjörg**, **Gunnbjörg(?)**, **Hallbjörg**, **Herbjörg**, **Hildibjörg**, **Ingibjörg**, **Ketilbjörg**, **Niðbjörg†**, **Oðbjörg**, **Salbjörg**, **Sigrbjörg**, **Valbjörg**, **V(j)ebjörg**, **Pjóðbjörg**, **Pornbjörg(?)**, så vidt jeg véd, ikke har et eneste tilsvarende mandsnavn på **-berg** er at opvise (intet ***Arnberg**, intet ***Auðberg**, eller lignende). Denne omstændighed gør, at overensstemmelsen imellem **Bergr** og **Björg**, **Pórberg** og **Pórbjörg** får udseende af at være tilfældig. Og det er

† Til Laxdæla 32 beg. (side 122 i udg.) har membranen 132 ikke "Miðbjörg", men Niðbjörg, ligesom Ísl². I 95 og 358, samt Fms. II 21.

heller ikke utænkeligt, at Bergr (jf. bjarg og berg *klippe*), ligesom Hallr, er, i betydning, en art variation af Steinn. Dermed vilde det stemme overens, at Hallr og Bergr, brugte som sidste led i et mandsnavn, have, som det synes, det tilfælles, at de begge indskrænke sig til forbindelsen med Þór- (Þórhallr, Þórbergr).

- (2) Det er dog måske ikke aldeles afgjort, at oldt. rid (for rīd) og rit (for rīt) ikke er en variation af oldt. rad (for rād, oldn. ráð) og red (for rēd), ligesom oldt. mir er en variation af mar (for mār) og mer (Ign. Petters i Beiträge II 133 fg.). Det kunde i begge tilfælde (både i mir og i rid) være r-lydens tiltrækningskraft, der havde forandret det gutturale ā til det palatale ī, ligesom r i oldindisk forandrer ā til ī. I øvrigt synes også oldt. flad (for flād) at gå over — ikke alene til fled (for flēd), men også til flid (for flīd), og således at frembyde en anden analogi (Förstemann namenbuch I 408 10-15). Desuden ere egennavne, og vistnok fornemmelig personnavne, i en særegen grad udsatte for at omformes og fordreies.
- (3) En anden sag er det, at tidlig hendöen af de mythiske erindringer kunde i tysk forårsage enkelte overgange af Ans- til Anst-, altså overgange, hvis grund ikke var trang til at forandre lydforbindelse, men trang til at forandre mening.
- (4) For 21 år siden (1849) ytrede jeg i fortalen til 'Tvær sögur af Gísla Súrssyni', at Bjartmár(r) syntes at være sammensat af adj. bjart-r *lys* og má-r *måge* (jf. skrivemåden bít mæz). Prof. Bugge bemærker hertil i sin udgave af SæmE. side 155 note 18 'Iosurmar = Jösurmarr (*Möb.*), der, ligesom 'alle nordiske navne paa -marr, er sammensat med mærr = 'oht. mări, ikke, som Gíslason (*Tvær sög. af Gísla Súrss., S. IX*) 'antager, med má-r (en *Maage*)', og atter 'Tidskr. for Philol. og Pædag.' VIII 183 'Bjartmarr, Granmarr, Hreiðmarr, Ingi-marr, i hvilke vokalen vistnok er bleven forkortet, dog skriver 'en islandsk skindbog i Gísla s. Súrssonar (se Gíslasons udg. 's. IX) *biart mar* (navnet er ikke, som Gíslason tror, sammensat med *már* en *måge*, men dette kan mulig have havt indflydelse på skrivemåden).' — Har jeg feilet i denne henseende 1849, så feiler jeg endnu. Ser man bort fra de mandsnavne på -marr, der enten ere eller skulle gælde for at være slaviske (som: Dalemarr [jf. dog Tilemir hos Förstemann], Jarizmarr og Jarmarr, Kaldimarr, Kassamarr, Kænmarrr [synes sat i forbindelse med 'Kænugarð(a)r'; ellers kunde man sammenligne et oldtydsk *Kuonimar]. Pizamarr, en afgud. Valdamarr og Valdi-

marr), antager jeg — så vidt jeg véd, i overensstemmelse med alle andre —, at -marr i de øvrige (som: Bjartmarr og Bjarkmarr [jf. Berehtmar, Berehmar, osv., hos Förstemann]. Blakkmarr. Fraðmarr. Fránmarr. Fróðmarr [oldt. Frotmir]. Granmarr. ?Gvenmarr [Ketilson, i følge Knytl. 118—119 en af Valdemar den Stores mænd og Svend Grathes banemand. Varianter Fms. XI 372—374: Gveimar, Gvemar, Gveinar, Kveinar, Gnemar. Navnet 'Gvenmarr' må dog vel enten være fremmedt, d. v. s. ugotisk, eller fordreiet. Oldnordisk kender i al fald — rigtignok ggv og ngv i indlyd; men — intet gv, enten i ud-, ind- eller forlyd. I Nysjandsk høres gv i guð og composita deraf, så vel som i 'Gvöndur' og 'Gvendur' for 'Guðmundr'; men ellers ikke — ikke engang f. ex. i 'Gonna' og 'Gudda']. Hreiðmarr [med Hreið- jf. oldt. Hreid- og Hreit-]. Hróðmarr [oldt. Hrotmar, Hruadmar, osv.]. Ingimarr [oldt. Ingomar, Ingimar, osv.]. Jómarr [Orkn. 1780 side 388 13 390 s 396 1s (sidedallet i udgaven er urigtigt: 386, 388, 394). Har det i Arons-saga, kap. 12, forekommende 'Jóhamar' noget med Jómarr at gøre?]. Jösurmarr [Bugge til Hyndl. 18— SæmE. 155]. Oddmarr [f. ex. i Oddmarslækr Dropl. 28 7-s]. Valdammarr og Valdimarr [for så vidt dette navn i noget tilfælde skulde være = oldt. Waldomar osv.]. ?Vestmarr [Landn. IV 10 (Ísl². I 263 11); jf. oldt. Wistremarr]. Þjóðmarr [3 Guðr. 3. Den første, der her ombyttede Þjóðrekr med Þjóðmarr, må dog vel have kendt dette sidste navn = Thiudemar, Teudemar, osv., hos Förstemann]) er = oldt. -mar (got. mērs, oht. māri, oldn. mærr eller — som Bugge skriver og som ordet også synes † at være blevet udtalt — mærr) og følgelig står i stedet for *-márr. Men 'forkortelsen' af *-márr til -marr havde til følge, at *-márr ligesom forvildede sig bort fra sin betydning, uden at kunne slutte sig enten til marr *hest* eller til marr *sö*, da disse begreber ikke syntes passende at kunne optræde enten som nordiske personnavne eller som hovedbestanddele (sidste led) af sådanne. Derimod ere fuglenavne almindelige i en sådan function. Ari og Örn (composita: Vedörn osv.).

† I sine fortjenstlige 'Skýringar á vísun í nokk. ísl. sögum', Reykjavík, 1868, side 44, mener dog Jón Þorkelsson, at verset Landn. III 10 måske er digtet efter at man på Island havde begyndt at forblande ø og æ. Og det hedder i Landnáma om dette vers — ikke 'Þá var þetta kveðit', men 'Þar um er þetta kveðit'.

Blæingr (*ravn*, eg. *den blå*), Hrafn (deraf kvindenavnet Hrefna, samt vistnok mandnavnet Hrafsi for *Hrafsni), Klæingr (vistnok egentl. = klóflugl, og vel nærmest *ravn*), Krákr (*ravn*). Kráka (kvindenavn). Fálki (en 'Fálki' nævnes allerede som sønnesøns søn af Hámundr heljarskinn Ísl². II 219 note 9), Valr (*falk*), Haukr (*hög*). Gaukr (*gög*). Rjúpa (kvindenavn). Þiðrandi er vel beslægtet med Þiðurr *tiur*. Þröstr (*drossel*). Starri (*stær*). Svala (kvindenavn). Trani (mandsnavn; Trana navn på en jættekvinde). At også vand- og søfugles navne brugtes i Norden som mandnavne, er naturligt. Svanr (jf. kvindenavnet Svana Landn. II 9). Helsingr. Skarfr. Hrókr (se Lex. poët.). Brúsi (i eller ligt Hafr?). Skúfr og Skúmr (jf. Skúma Fas. III 20 4, samt Korm. 12 — udg. side 112). Skári (*ung måge*; se Lex. poët. under skári, samt Fritzner under 'máskári'). Som mandnavn forekommer skári i 'Nordiske Oldskrifter' XXVII 99, hvor udgiveren skriver 'Grímr Skarason á Skarastöðum'; men böen kaldes Skárástadir — se Johnsen 'Jardatal' side 225, samt 'Ný Jardabók fyrir Ísland' side 98) og Mákr (Grettla ved G. Magnusson og G. Thordarson, side 41 fgg., uden tvivl det nynorske mák i sjömaak). Men af alle fra vand- og søfuglenes klasse hentede mandnavne var intet så hyppigt som Már (stamme MÁVA — hvoraf kvindenavnet Mæfa for Mæva, samt søkongenavnene Mævi og Mævill). I enkelte tilfælde, hvor et eller andet af de i det hele taget sjældne navne på -marr forplantedes i Island ved brug eller beretning langt ned i tiden, har man derfor ikke kunnet modstå en trang til at ombytte det indtørrede og udlevede -marr med det fyldige og livskraftige -már(r). Bjartmár(r) var på en måde forberedt ved sammensætninger som blót-Már(r), benmár(r), gunnmár(r), fúlmár(r). Og på den anden side var der i en forbindelse af forestillingerne bjartr og már(r) noget hjemligt og ligesom et genskin af det tankebillede, der har fundet sit udtryk i

Fuglinn í fjörrunni —
hann heitir már.
Silkibleik er húan hans
og hvítt undir hár.

Folkelig etymologi er også etymologi, og har i stilistisk og retorisk henseende samme betydning, som om den var den oprindelige.

- Udvidelsen af Bjartmarr til Bjartmárr lader sig således let forklare, måske lettere, end udvidelsen af Ari til Ári (der igen har vejet pladsen for Ari), 'Tvær sögur af Gísla Súrssyni' side IV. Men den indvending imod denne overgang, der hentes fra apellativet ári, er ugyldig allerede af den grund, at ári (*dæmon, djevel*) er yngre og kunde således ikke komme i collision med det til Ári udvidede mandnavn.
- (5) Foruden Ástráðr, og bortset fra de fremmede (Aðalráðr, Alfráðr og Elfráðr, Vilráðr, Konráðr), ere de mandlige personnavne på -ráðr, jeg har optegnet af den gamle nordiske literatur, følgende.

I. Gangráðr, sædvanlig skrevet Gagnráðr, — det navn, Óðinn tillægger sig hos Vafþrúðnir. Lex. poët. ytrer sig således om dette navn 'GAGNRÁÐR, *m.*, *nomen Odinis*, 'Vafþr. 8, 3: *utiliter consulens, vel victoriae arbiter*, (gagn, 'ráðr), *sec. Gloss. Ed. Sæm. ed. Hafn. T. I. Melius, ut puto, Raskius, in Indice ad Ed. Sæm. ed. Holm., ubi τὸ 'gagnráðr explicat per getspakr at gagni, i. e. conjectandi 'bene peritus, a gagn intens. et ráða'*. Bugge i sin tidsvarende, fortjenstlige udgave af Nordens urkvad ('Sæmundar Edda') side 66 anm. 8, 1 'Gagnraðr **R** her og 'ellers. Navnet bør, som jeg tror, forklares: „Den som raader for Seier“; jvfr. ráða gagni, s. Ól. k. e. helga, 'Chria 1853, Cap. 24, V. 1. Rask forklarer: »getspakr 'at gagni«; Andre: „Den, som giver gavnlige Raad“. 'Derimod staar blandt Óðins heiti i **A** (SnE. II, 472) og '757 (SnE. II, 555) Gangráðr, hvilket Rask og Bergm. 'optage i Vafþr.' Jeg har ikke den stockholmske udgave af SæmE. ved hånden. Men hvis meningen virkelig er, at Gagnráðr skulde være en art fortætning af et "getspakr at gagni", og at dette "at gagni" skulde have en forstærkende function, så må en sådan forklaring forkastes, eftersom ("at gagni" — skal være) "að gagni"† er et nyere udtryk, der sikkert ikke er andet, end genklang af det danske "til gavn". Heller ikke er man berettiget til den påstand, at gagn- nogensinde er en blot forstærkende oldnordisk forstavelse, som lat. per-. På gagnholtr (i Hávamál, hvor det befinder sig i en tåget omgivelse) kan intet bygges; og gagnhræddr betyder ikke simpelthen *meget bange*, men *betagen* (egentl. *gennemtrængt*) af frygt (derfor gagn-

† Brugt omtr. enstydigt med alminnilega, svo það munar um það, osv.

hræddr mjök i hoi grad betagen af frygt Óh⁵³ 61₁₂; jf. Flat. II 65₁₂). Desuden har -ráðr en ufuldstændig bemærkelse, ligesom t. ex. lat. -dicus, -ficus, -loquus, -volus; og gagnráðr — med gagn- = per- i en blot forstærkende betydning (*meget*) — vil være ligeså ubrugeligt, som et lat. perdicus(!), perficus(!)†, perloquus(!), pervolus(!). — Derimod kunde Gagnráðr i og for sig meget godt betyde *den, som giver gavnlige råd*. Men hvad have Óðins gavnlige råd at gøre med besøget hos Vafþrúðnir? Fremdeles kunde Gagnráðr betyde *den, som råder for seier* (= *den, som giver seier*), altså det samme som sigrhöfundr (i Torrek). Men ved at kalde sig således vilde Óðinn have røbet sig for Vafþrúðnir, hvilket ikke lå i hans plan. Endelig betyder ráða gagni i den strofe af Óttarr, hvortil Bugge henviser, (ikke: *råde for seier*, men) *komme* (egentl. *være*) *i besiddelse af seier, vende* (egentl. *være*) *seierherre*. I henhold hertil kunde Gagnráðr være = *seierherre* og i Vafþrúðnismál tænkes at stå som udtryk for Óðins tillid til sin visdom og til et for ham heldigt udfald af veddestriden med Vafþrúðnir. Men i virkeligheden vilde en slig ytring under sådanne omstændigheder være værre end örkeslös: den vilde ingenlunde stemme overens med den i det indre concentrerede kraft, men enten være en overtroisk jagen efter et gunstigt varsel eller et meget utidigt udbrud af pralelyst. I alle tilfælde kan jeg ikke nære nogen tvivl om, at Gagn- i Gagnráðr hverken er mere eller mindre, end den bekendte, især i ældre håndskrifter hyppige omsætning af gang, ligesom i Gagnlati og Gagnlöt (varianter til Gylf. 34 — SnE. I 106), i gagndagr og gagndagar, i gagnfasta, i gagns (Pórsdrápa 4. Se Sv. Egilsson Lex. poët. under 'GAGNS-VANR'), osv.; medens omvendt gagn bliver til gang, f. ex. i eieform flert. ganga (Grágás ved Finsen 24—I 46 c. Se min 'Oldnordisk Formlære' § 120, side 61—62), i udtrykket gangftaþleg scepno membr. 677 55 o, og så fremdeles. Gagnráðr (= Gangráðr), *vandrer*, er åbenbart et sidestykke til Gangleri, Vegtamr, osv. I Vafþrúðnis hal fremstiller Óðinn sig kun som den *fattige* (óauðigr) *vandrer*. Han er endog så betænksom, at han ikke nøies med at sige

Gangráðr ek heiti;

† Med perficus = *qui perficit* er forholdet et andet.

men han tilføier som en art commentar
 nú emk af gango kominn
 og hefi ek lengi farit.

I Nordens oldtid kunde en mand ofte have en meget god grund til for en tid at forti sit virkelige navn eller ombytte det med et fremmedt. Men gjorde han dette sidste, valgte han ikke et navn, der var almindeligt og farveløst, men et, der havde hensyn til de særegne forhold, hvorunder han befandt sig. Man antydede således sandheden. Og man undgik faren idet man samtidig ofte, legende med den, vandrede på afgrundens rand. En, der pønser på drab, kalder sig f. ex. Ósvífr eller Vígfúss, en, der er stedt i fare, Torráðr eller Vandráðr (se disse navne nedenfor), osv. Hos Geirröðr kalder Óðinn sig Grímnir, som den, der vil være ukendt. Ordene (Grímn. 49)

(hjeto mik) **Kjalar**,
 er ek **kjal**ka dró

ere ligesom en hovednøgle til slige midlertidige navnes egentlige væsen.

- II. Nýráðr, en dverg (Völuspá).
- III. Torráðr, a) virkeligt navn på to Islændere, α) en søn af Ósvífr og broder til Guðrún, ved år 1000. Landn. II 11. Kristn. 6, Fms. I 286, Flat. I 287. Laxd. β) † 1331. Flat. III 556, Ísl. Ann. side 234—235. b) et falsk navn, Þormóðr kolbr. antager i Grønland (se t. ex. Fóstbr. 1852 side 92—94 og Flat. II 213—215. — Jf. Víglund.).
- IV. Vandráðr, a) virkeligt navn på tre Islændere, α) en broder til Torráðr α . Kristn. 6, Fms. I 286, Flat. I 287. Laxd. β) fader til 'Þórarinn prestur', hvilken sidste først omtales år 1237. Sturl. II 193 c (207 30) 232 18 III 139 24, 30. γ) år 1229. Sturl. II 104 5-7. b) et falsk navn, Svend Estridsøn antager efter slaget ved Niså. Fms. VI 320—322. (Jf. Víglund.).
- V. Þakkráðr, Niduds træl, Völ.-kv. (Se Bugge til Völ.-kv. 39). ("Vidráðr", Sturl. I 61 note 2, urigtig læsemåde. Til Sturl. I 64 har membr. 122 A spalte 18 10: Víðevðr).

Min samling af oldnordiske personnavne er i øvrigt ikke fuldstændig og omfatter t. ex. ikke Heimskringla. Herved forårsagedes, at jeg i den i professor C. W. Smiths værk 'Nestors russiske Krønike, oversat og forklaret', Kh. 1869, optagne skandinaviske navneforklaring, ved navnet Fost, overså det hos Snorre forekommende Fasti.

- Jeg vilde næppe endnu være bleven opmærksom på denne uagtsomhed, hvis ikke en lærd Nordmand, hr. Martin Arnesen i Fredrikshald, havde gjort mig opmærksom derpå, hvorfor jeg herved takker ham offentlig.
- (6) Et sidestykke til forandringen af sfr til str er forandringen af sfr til spr i húspreyja. Forskellen består i, at bevægelsen er her homorgan, medens i det første tilfælde ikke alene s, men også r, udøver større tiltrækning.
- (7) *A-stríðr vilde have givet en upassende mening, og *Astr-íðr aldeles ingen.
- (8) Exempler på -reð (bortset fra hensynsform ental -reði): Nævnef. ent. Guðreðr ÓT⁵³ 27, Óh⁵³ 435 524 1111, Agrip (Fms. X 380 17: Gopraþr). Genstandsf. ent. Guðreð ÓT⁵³ 38. Eief. ent. Guðreðar ÓT⁵³ 448 og 15.
- (9) At denne stavelse bl. a. skrives rauðr, behøver næppe at bemærkes.
- (10) At oldn. Sig- (i Sigröðr osv.) vel snarest indeholdt forestillingen om *kamp*, er her af underordnet betydning.
- (11) Også Knefrúðr, da u og ö ofte omskifte. Knef- står måske enten for Kníf- (jf. Cnif- hos Förstemann), ligesom f. ex. Eirekr for Eiríkr, eller for Kneif- (jf. benkneif).
- (12) Sturl. I 203₁₃—204₂₈ (kap. 3) stammer i det væsentlige fra Íslendingabók. Ordene "en þat var nafn hans rétt, "at hann hét Gisraundr, sva sagdi hann Ara presti" (203₁₆₋₁₇) mangle i membr. **122 A.**
- (13) Denne sidste udgave er Are's Isländerbuch, im isländischen Text, mit deutscher Übersetzung, Namen- und Wörterverzeichniss und einer Karte ... herausgegeben von Dr. Theodor Möbius. Jeg har endnu ikke haft leilighed til grundigt at benytte denne smukke og omhyggelige udgave. Én ting må det dog være mig tilladt her i forbigående at gøre den ærede udgiver opmærksom på. Det står aldeles klart for mig, at det på mange steder i Íslendingabók forekommende ai og aj for ay (senere ey) er aldeles sprogstridigt og må være fremkommet ved urigtig opløsning af det til ét tegn sammendragne aý eller ay. Jeg tillader mig i øvrigt herom at henvise til den islandske udgave af mine '44 Prøver' ('Sýnisbók ísl. tungu') side XI.
- (14) Selv om ræða betydede at *udtale* — hvad det, så vidt jeg véd, aldrig gör —, så vilde der dog mangle et svá *således*.
-

MATERIALET I DE ÆLDSTE DANSKE KIRKER.

AF J. KORNERUP.

De gamle Trækirker, som i Christendommens tidligste Dage havde tjent til Bedehuse og Forsamlingssteder for Menighederne, Bygninger, der vel neppe have haft nogen betydelig Størrelse, maatte som bekjendt efterhaanden vige for større Kirker af Sten. Allerede i Slutningen af det 11te, men især i Løbet af det 12te Aarhundrede, reiste der sig rundt om i Danmark en Mængde af disse Kirker, som endnu ere bevarede som mærkelige Minder om et Tidsrum, der i flere Retninger udviklede et friskere og kraftigere Liv end den for Landet saa ulykkelige Tid, der fulgte efter fra Valdemar den 2dens Død til Margrethe.

Den kirkelige Bygningskonst indførtes til Danmark som en allerede i sydligere Lande fuldt udviklet Konst. Det maa antages, at fremmede, tildels geistlige Bygmestre, navnlig fra Saxen, fra Rhinlandene, fra Frankrig og England, eller ialfald Danske, der havde opholdt sig i Udlandets Klostre, have ledet Opførelsen af vore ældste Kirker. At i det mindste flere af disse Bygmestre have været Klosterbrødre, tør vi vistnok slutte af Udlandets Konsthistorie, som er rig paa Oplysninger om saadanne, som selv have gjort Udkast til og ledet Opførelsen af store Domkirker og Klosterkirker. Abbediet Cluny i Frankrig, St. Gallen i Schweiz og Paderborn i Tydskland nævnes blandt andre som Steder, hvor man især lagde Vind paa Bygningskonsten og andre Konster. Blandt bekjendte Kunstnere i vore sydlige Nabolande ville vi her blot nævne den berømte Biskop Bernvard af Hildesheim, der levede i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede og som har efterladt sig Vidnesbyrd om sin Dyg-

tighed baade som Bygmester og Modellerer i de ældste Kirker i det gamle saxiske Bispesæde Hildesheim.

Vor egen Historie savner desværre nærmere Oplysninger om vore Kirkers Bygmestere medens dog Bygherrerne undertiden nævnes. Men det tør vel antages, at de Biskopper, der især ere blevne bekjendte ved Kirkers Opførelse, ikke have savnet Indsigt i Bygningskonsten, uden at vi dog ville paastaae, at de selv skulle have gjort Ud-kast til Enkelthederne i deres Kirkebygninger. Rembert siger i sin mærkværdige Bog*), at Kirken i Hamborg, som blev afbrændt af hedenske Vikinger, var bleven opført med en beundringsværdig Konst under Ansgars egen Ledelse. Det maa dog her erindres, at Talen er om Biskopper i den tidlige Middelalder. Senere hen gik Konsten for en stor Del over i Lægfolks Hænder og Geistligheden var da ikke længer nødt til selv at udøve den.

I de danske Klostres Historie omtales ikke faa udenlandske Abbeder og Munke, der ere vandrede herind eller indkaldte af vore Erkebiskopper. Henrik, den første Abbed i Vitskøl var en Franskmand og Discipel af den hellige Bernhard af Clairveaux. Gilbert, første Abbed i Premonstratenser Klostret Væ i Skaane, var en Udlænding. Muligen kom han fra det berømte Abbedi Premontré i Frankrig (?) Briennus, første Abbed i Veng Kloster ved Skanderborg, var en Englænder og omtales som en særdeles begavet og kundskabsrig Mand. Erkebiskop Eskil medbragte fra et af sine Besøg i Clairveaux, dette berømte Kloster, der stod i saamegen Forbindelse med Danmark, flere franske Munke, for hvilke han stiftede Esrum Kloster. Det ligger nær at formode, at der mellem disse og flere andre Udlændinge, som omtales, har været Bygmestere, saameget mere, som de ovenfor nævnedes Klostre udmærkede sig ved skønne Kirkebygninger, af hvilke Væ

*) SCRIPT. RER. DAN. I. 456.

og Veng endnu staae tilbage, hvorimod de to andre, som nu ere forsvundne, omtales som særdeles pragtfulde. Kunne vi end ikke med nogen afgjort Vished paastaae, at nogen af de anførte Abbeder have været Bygmestere, er det dog udenfor al Tvivl, at saadanne Mænd med Hensyn til Bygningskonsten især have været Forbindelsesleddene imellem Danmark og Udlandet.

I Lunds Domkirkes ældgamle Mindebog («Necrologium Lundense») nævnes en Mand, der kaldes Donatus Bygmester og som rimeligvis er den, der har forestaaet Opførelsen af Lunds Domkirke. Af Navnet har man troet, at kunne slutte, at han var en Udlænding, men noget nærmere vides ikke om ham*).

Paa Granitkarmen af Døren paa den ældgamle Kirke i Hunseby paa Laaland nævnes i en Indskrift med den ældre Tids store Munkebogstaver en vis Salomon, der ventelig har havt med Kirkens Bygning at gjøre. Indskriften lyder nemlig:

»Salomon me fecit monasterium.«

Da der ikke vides nogensinde at have været et Kloster i Hunseby, maa Ordet »monasterium« vistnok her betyde Kirke. Nogle have formodet, at denne Salomon skulde være den samme som Munken Salomon, der i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede stiftede et Dominikanerkloster i Aarhus; dog synes denne Gjetning temmelig dristig saameget mere, som Hunseby Kirkes hele Bygningsmaade snarere tyder paa en ældre Tid.

Stenhuggere nævnes oftere, men disse maa ventelig antages at have været mere underordnede Personer. I Lunds Domkirkes Mindebog nævnes en «Regnerus Stenhugger». Over Indgangen til Østre Herrestads Kirke i Skaane staaer med Bogstaver, der røbe en høi Alder:

»Carl Stenmester scar thenna Sten**).

*) C. G. Brunius: »Lunds Domkyrka«, Lund 1854. Side 34—36.

***) C. G. Brunius: »Skånes Konsthistoria«. S. 166—167.

Paa den gamle Døbefont i Baarse Kirke ved Vordingborg staaer:

BONDO FRISO ME FECIT. ESGERVS RØTH ME
FECIT FIERI.

Paa flere Døbefonte i Skaane nævnes Stenhuggernes Navne i Runeindskrifter.

Skjøndt det, som ovenfor bemærket, maa antages, at fremmede Bygmestere i den tidlige Middelalder have indført den kunstneriske Form, Rundbuestilen, i Danmark idet de kaldtes herind for at lede Opførelsen af vore ældste Kirker, have dog Landets særegne Stensorter, de stedlige Forhold og Omgivelser ligesom navnlig ogsaa det eiendommelige Væsen hos det Folk, hvis Hænder maatte reise disse Bygninger, fremkaldt visse Eiendommeligheder ved Stilen i vore Mindesmærker. Vi skulle senere komme tilbage hertil.

En af Grundene til at den gamle nordiske Skik, at bygge med Træ, for Kirkernes Vedkommende, allerede tidligt blev opgivet i Danmark, maa muligen søges i disse fremmede Mesters Utilbøilighed til at benytte dette Stof, som de vare uvante med. Stenen var baade varigere og tillige den romanske Stils rette Materiale, medens derimod den runde Bue, denne Stils Hovedkjendemærke, var en unaturlig Form for Træ, som snarere fordrer vandrette Linier.

Det tydeligste Bevis for at Bygmestere fra Rhinlandene have haft en umiddelbar og mægtig Indflydelse paa Stilen i de danske Kirkebygninger, navnlig paa Halvøen, findes i Ribe Domkirke*) og hele den Gruppe af beslægtede, noget nær samtidige, Landsbykirker, der omgive den i en Halvkreds**). Ikke alene ere Bygningsformerne

*) N. Høyen: »Ribe Domkirke« Dansk Maanedsskrift 1843, 2den Række, 2det Bind.

***) J. Helms: »Tufstenskirkerne i Omegnen af Ribe«. Kbhvn. 1859.

de samme, som f. Ex. de ældste Kirkers i Köln, Andernach, Klostret Laach, men endogsaa selve Materialet er det samme, nemlig en Tufsten, hentet ved Rhinen fra Egnen ved Andernach, den saakaldte »Tras«. Den er en porøs Masse af vulkansk Oprindelse og graagul i Farven. Den er til-dannet i Kvadre, omtrent af samme Størrelse, som vore Mursten fra Middelalderen, de saakaldte Munkesten. Murene i disse Kirker ere opførte med en ydre og en indre Beklædning af Tufsten, men Mellemrummet, der har en Brede af omtrent $1\frac{1}{2}$ Fod, er fyldt med mindre Kampesten, Skjærver og Stumper af Tufsten, og over alt dette er gydt Kalk, oftest blandet med smuldret Tufsten. Denne Bygningsmaade havde sin Oprindelse fra Syden, hvor allerede Romerne anvendte den. (En stor Del af Roms Mindesmærker er netop opført af en Tufsten, den saakaldte Travertin). Kirkerne ved Ribe hvile alle paa en veltilhuggen Fod af Granit, hvilket Materiale ogsaa forekommer i større Mængde i flere af disse Bygninger, men da under Forhold, som tydeligt nok vise, at Granitkirkerne i denne Egn i det Hele ere yngre end Tufstenskirkerne). Ribeegnen har sikkert allerede i Middelalderen været fattig paa Skov og den savner aldeles Sten. Naar vi tillige erindre, at Ribe i hine Dage var en af Danmarks vigtigste Handelspladser med en seilbar Havn, forstaae vi bedre, at hine Bygmestere have grebet til den Udvei, at skaffe sig det omtalte Materiale, som de kjendte fra deres Hjem, ved at hente det paa Skibe, fra Rhinen, ved hvis Mundinger der maaskee ogsaa har været Oplag deraf. Foruden Domkirken i Ribe, der iøvrigt i senere Tider har faaet en hel ny Beklædning af røde Mursten*), bemærke vi den rhinlandske Tuf i de oprindelige Dele af Kirkerne i Brøns, Raadager, Vodder, Reisby, Spandet, Hvidding, Vester Vedsted, Seem, Hjort-

*) J. Helms: »Ribe Domkirke«, Kjøbenhavn 1869. Side 10—11.

lund, Jernved, Vilslev, Darum, Hundrup, Sneum, Tjæreborg og Billum ved Varde o. fl.

Den nærmere Oplysning om disse Kirker skyldes især Pastor J. Helms's Undersøgelser. Han indsendte i sin Tid til Forchhammer og Prof. Johnstrup Prøver af Tufsten fra en Snes forskellige Kirker i Ribeegnen, hvorved det fuldstændig godtgjordes, at denne Sten var den eiendommelige og let kjendelige vulkanske Tuf fra Rhinen især fra Egnen ved Andernach. — Men ogsaa paa en anden Kant af Sønderjylland forefindes mærkelige Spor af en Indførsel af rhinlandsk Tufsten, nemlig i det gamle Hedeby, Byen Slesvig. Den mærkelige Rundkirke i Slesvig, St. Michaelis eller, som den fordem kaldtes, St. Mikkel paa Bjerget, er tildels opført af rhinlandsk Tuf, ligeledes den ved Byens østre Ende paa Holmen liggende St. Johannes Klosterkirke, der hørte til et gammelt berømt Nonnekloster, saavel som ogsaa de ældste Dele af Hovedskibet i Slesvigs Domkirke. Hollingsted Kirke, vest for Byen ved Dannevirke, er ligeledes bygget af denne Slags Sten. Det maa formodes, at Tufstenen er bleven ført paa Baade ad Trenefloden, der dengang var mere seilbar end nu. Ogsaa paa Vesterhavsoerne, navnlig paa Sild og ved Eideren findes det samme Materiale anvendt.

Den rhinlandske Tufstens Forekomst i disse Kirker er en af de mærkeligste Fremtoninger i vor Bygningshistorie. Vi kunne vanskeligt i vore Dage forestille os, hvilken uhyre Mængde Tufsten, der paa den omtalte besværlige Maade er bragt tilveje igjennem et Par Aarhundreder; thi vistnok er en stor Del af hine Bygninger gaaet tilgrunde i Tidens Løb; men der er dog nok tilbage til at lade os beundre den Iver, som vore Forfædre have lagt for Dagen for at skaffe Midler til Opførelsen af deres Kirker. Indførelsen af rhinlandsk Tufsten til Danmark kan med temmelig Sikkerhed antages allerede at være ophørt i Løbet af det 13de Aarhundrede. Anvendelsen af denne fremmede Stenart maa imidlertid betragtes

som en Undtagelse fra den almindelige Regel, at man hos os ved Opførelsen af de ældste Stenkirker greb til det Materiale, som laa nærmest ved Haanden, hvorved altsaa Landets Naturforhold, dets Rullestens-, Kridtstens- og Kalkstensdannelser fik en stor Indflydelse paa Bygningernes Udseende i de forskjellige Egne.

Rundt om i Danmark baade i den østlige Del af Nørrejylland og paa Øerne findes, og fandtes vistnok i endnu større Mængde i hine Tider, en Kalktuf, som undertiden benævnes Kildekalk, men som i det ældre danske Sprog ligesom endnu i Jylland kaldes Fraadsten formedelst dens Udseende, der noget ligner Skum. Denne Slags Sten er allerede ligesaa tidligt som den rhinlandske Tuf bleven anvendt til Opførelsen af et meget betydeligt Antal Kirker. Fraadstenen antages at være frembragt ved kalkholdige Kilders Afsætning. Den er fuld af smaa Aabninger eller Rør og indeholder som oftest forstenede Blade, Planter, Snegle m. m. foruden Jerndele, Okker, hvorfor den har et noget gulladent undertiden rustfarvet Skjær. Den har upaatvivlelig i Oldtiden været tilstede i større Mængde end nu, men er blevet formindsket betydeligt ved Brug baade til Bygningssten og til at brænde Kalk. Dog findes der paa sine Steder endnu ret anelige Samlinger af den. Naturforskeren Hr. Carl Elberling har meddelt mig, at da han for et Par Aar siden besøgte Vintermølle ved Sonnerup, to Miil vest for Roskilde, var der da blottet en Væg af Kalktuf, der var 216 Fod lang og 8 Fod høi. "Der laa i Graven store Stabler af faste Kalkblokke, og Kalken er her i mange Aar bleven brugt til Brænding. En Kalktufdannelse ved Kjærbølling, en Mil vest for Veile, er ogsaa ganske anelig. Her var blottet en Væg, der var omtrent 250 Fod lang og indtil 8 Fod høi. Meget af Kalken var løs, men der fandtes ogsaa faste Lag." Ved Stendrupgaard i Toftlund Sogn

i Tørninglehn findes Kalktuf. Ogsaa ved Skanderborg og Veng*) saavel som paa mange andre Punkter findes der Kalktufdannelser.

Det er vel muligt, at der ogsaa er blevet bragt Fraadsten fra Skaane, som jo hørte med til det gamle Danmark. Etatsraad Steenstrup har gjort opmærksom paa, at Kalktuffen, som er anvendt i Hjørlande Kirke i Nordsjælland, har en stor Lighed med Tuffen fra Bennestad i det sydlige Skaane. Imidlertid ligne jo Naturforholdene i det sydlige Skaane saa temmelig de sjællandske, og hvorfor skulde man hente Fraadsten langt borte, naar den fandtes i Nærheden? Det store Antal Kirker af Fraadsten i Issefjordens Nærhed tyde hen paa nærmere Brud. Sikkert er det, at man f. Ex. ved Maglekilde i Roskilde endnu i de senere Aar har opgravet betydelige Masser af Fraadsten. At de ældste Kirker i Roskilde, Bygninger fra den tidligere Middelalder, der nedbrødes kort efter Reformationen, have været af Fraadsten, tør slutes saavel fra Vor Frue Kirke, St. Ibs og St. Jørgensbjerg Kirke i og ved denne By, som af den overordentlige Mængde Kvadre af Fraadsten, der endnu stikker i alle Stengjærder i Byen. Man veed, at der tidligere har været endnu langt flere af disse Fraadsten i Digerne, men de ere ifølge Roskilde Raadstue-Protokol af 1720 bleven brugte »til at brænde Kalk af i Hans Majestæts Tjeneste.«

I de Kirkebygninger, hvor vi træffe Fraadstenen, er den anvendt i tilhugne Kvadre af meget forskellige Størrelser, men i Almindelighed af en større Form end de rhinlandske Sten. Kvadrene have en Brede fra 6 til 18 Tommer og en Længde fra 1 til 3 Fod. Som en Følge af disse forskellige Størrelser af Stene i samme Mur er Skiftegangen uregelmæssig; men ikke desto mindre ere Kvadrene passede sammen med øiensynlig Omhu i vandrette Stillinger, saa at

*) J. Kornerup: »Veng Kløsterkirke« i »Danske Mindesmærker«.

de gamle Mure, hvor man kan træffe dem uberørte, som f. Ex. paa Vaabenuslofter og slige Steder, hvor yngre Tilbygninger støde til Kirkerne, have et eiendommeligt mosaiklignende Udseende. Man faaer ved Betragtningen af slige gamle Mure et levende Begreb om Middelalderens barnlige Maade at bygge paa. Det er aabenbart, at man, naar man skulde begynde at mure, kun har samlet det raa Materiale paa Byggepladsen og først har hugget det til efterhaanden som man opførte Muren, uden at iagttage nogen fast Regel for Kvadrenes Form og Størrelse. I vore Dage samler man jo, førend man begynder, en tilstrækkelig Mængde færdige og regelrette Teglsten. Ikkedestomindre har hine Tidens Murværk noget eget tiltalende og maleriskt, og det er unægteligt Skade for Forskningen, at slige Mure nu overalt ere dækkede med Kalkpuds og Hvidtning. Kjærnen af Muren i disse Kirker bestaaer ligesom i Kirkerne ved Ribe af Kampesten og Skjærver af Fraadsten i et Leie af Kalk, blandet med smuldret Fraadsten.

Paa Grund af Manglen paa historiske Efterretninger er det ikke uden Betydning, at lægge Mærke til et Folkesagn, som tillægger Fraadstenkirkerne en høi Alder ja endogsaa henfører dem til det 11te Aarhundrede til Knud den Hellige. Dette Sagn, som ialfald maa stamme fra den katholske Tid, beretter, at da Knud den Hellige var ifærd med at bygge Stenkirker, »vilde han, at de skulde blive saa stærke, at de kunde staae til Verdens Ende. Da bad han Gud, at han vilde oplyse ham om, hvorlunde han maatte kunne bygge stærkt og forsvarligt og gik dernæst ned til Stranden, hvor der laa meget Skum eller Fraa. Denne Fraa befoel han da Murerne at tage til at bygge af, og ved hans Hellighed blev Skummet saa stærkt som Sten, og alle de Kirker, der have deslige Mure, ville derfor aldrig forgaae saalænge Verden staaer«*).

*) J. M. Thiele: »Danmarks Folkesagn«, Kjøbenhavn 1843. I. 183.

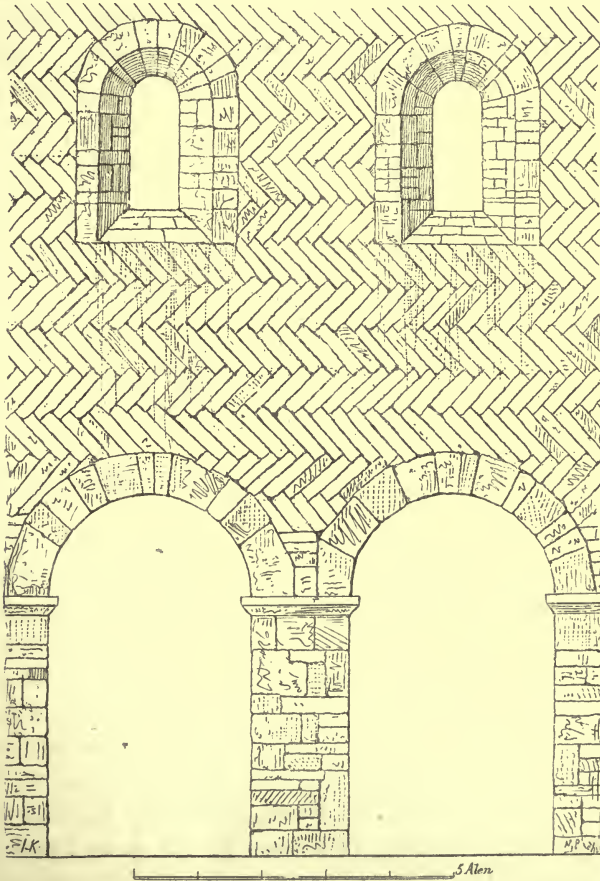
Med Hensyn til Bestemmelsen af disse Kirkers Alder, som sikkert naaer op til det 11te og 12te Aarhundrede, er en Meddelelse af Saxo dog vigtigere end det barnlige Sagn om et af St. Knuds Helgenmirakler. Saxo beretter nemlig*), at Biskop Svend Norbagge (1076—1088) lod Vor Frue Kirke i Roskilde opføre. Den er saaledes en af de ældste danske Kirker, om hvilke vi have historisk Efterretning. Skjøndt denne Bygning har undergaaet mangfoldige Forandringer og navnlig udvidedes efter en Brand i Aaret 1242**), gjenkender man dog endnu paa dens søndre Side og ovenover det nordre Sideskibs Hvælvinger de oprindelige Dele. Ved Kirkens Istandsættelse 1864—65 blottedes Murene i Hovedskibet, hvorved det gamle Materiale, Fraadstenen, tydeligt viste sig. Den oprindelige Vor Frue Kirke har ikke havt Taarn (det nuværende skriver sig sikkert fra 1242). Den har helt og holdent været bygget af Fraadsten, i Form af en Basilika med Bjælkeloft baade over Hoved- og Sideskibene og med tre Absider i Øst. Ifølge Undersøgelser ved Gravning øst for Kirken, foretagne i 1856, har den oprindelige Kirke havt en Længde af godt 50 Alen. Hovedskibets Brede var indvendig $12\frac{1}{3}$ Alen, Høiden $13\frac{1}{2}$ Alen. Hovedskibets Mure have hvilet paa en Række simple firkanterede Piller, forenede med temmelig smaa Rundbuer. Fraadstenskvadrene vare af meget forskjellig Størrelse. Ovenover Buerne var Muren indvendig opført af omtrent 18" lange Kvadre, der vare stillede paaskraa imod hverandre som hosstaaende Afbildning (Fig. 1) viser. Denne Sammensætning gaaer tilbage til en gammel Tid og minder om nogle af Romernes Mure. Alle Kjendetegn gjorde det utvivlsomt, at det var de under Biskop Svend Norbagge opførte Mure, vi her havde for Øie. Desværre maatte disse mærkelige Levninger atter bedækkes med Kalkpuds, da For-

*) Vedels: Saxo. Side 257.

**) SCRIPT. RER. DAN. III, 311.

holdene medførte, at det var nødvendigt, at lægge Kirkens Udseende fra 1242 til Grund for dens Istandsættelse forat alle gamle malede Prydelser fra dette Tidspunkt kunde opfriskes.

Fig. 1.

Vor Frue Kirke i Roskilde. Hovedskibets oprindelige Udseende ved Slutningen af det 11te Aarh.

I Sjælland, især omkring Issefjorden og imellem Roskilde og Holbæk, forefindes et betydeligt Antal Fraadstens-

kirker, som alle have en høi Alder og tilhøre Rundbuestilen. Netop i flere af disse Bygninger har man opdaget nogle af vore ældste Kalkmalerier. Fraadstenen egnede sig paa Grund af sin Beskaffenhed ikke til Udarbeidelse af smykkende Led saasom Listeværk, Hovedstykker for Søiler og sligt. Man greb derfor især her til Farveprydelser for at erstatte denne Mangel. Af Fraadstenskirkker i Sjælland kunne vi nævne: St. Ibs i Roskilde, St. Jørgensbjerg, Skibby, Hyllinge, Ry, Sonnerup, Saaby, Allerslev, Kirkerup, Jyllinge, Hjørlande, Nørre Jernløse, Butterup, Hagedsted, Udby og tildels Tveie-Merløse. Dog vil det ved nærmere Undersøgelse upaatvivlelig opdages, at et endnu langt større Antal Kirker i deres ældste Del, navnlig Langhuset, bestaae af Fraadsten enten udelukkende eller, som ved nogle af de nævnte Kirker, blandede med kløvede Kampesten.

Skaarup og Kjærum*) Kirker i Fyen synes tildels at være opførte af Fraadsten.

Ogsaa i det østlige Jylland paa Strækningen imellem Randers og Veile forefindes en stor Mængde Fraadstenskirkker, hvortil Materialet maa være hentet paa nogle af de ovenfor omtalte nærliggende Steder. Om der end vistnok er en betydelig Forskjel paa disse Bygningers Alder, idet nogle af dem turde tilhøre det 13de Aarhundrede eller en endogsaa lidt senere Tid, høre andre dog utvivlsomt til vore ældste Kirker. Et gammelt Sagn nævner f. Ex. Lisbjerg Kirke ved Aarhus som den ældste Kirke i Nørrejylland. De fleste af Fraadstenskirkkerne i Jylland udmærke sig ved en ret anselig Størrelse og nogle af dem ere prydede med flade udvendige Murpiller («Lissener») og smaa Rundbuer langs Murens Overkant («Friser»). En af de vigtigste af disse Bygninger er Veng Klosterkirke**) ved Skanderborg.

*) Efter en velvillig Meddelelse af Pastor Schaldemose i Assens.

**) Danske Mindesmærker 5te Hefte 1864.

Foruden den ville vi nævne følgende Kirker, imellem Randers og Aarhus: Ødum, Galtén, Grundfør, Vellev og Haldum*), endvidere Skannerup og Fruering (der hørte til Ring Kloster), Onsted og Orritslev. Imellem Horsens og Veile ligge Givskud, Hveisel, Sindbjerg (med et stort, bredt Langhus), Løsning, Daugaard og Vrigsted. Jelling Kirke bestaaer dels af Fraadsten, dels af huggen Graasten.

I Sønderjylland er kun en enkelt af denne Slags Kirker bekendt, nemlig Starup ved Haderslevfjord. Den har en smuk Chorrunding, der er prydet med flade Murpiller og smaa Rundbuer.

Men allerede tidligt i det 12te Aarhundrede anvendtes et andet langt ædlere Materiale til vore Kirkers Bygning især paa den jydské Halvø, nemlig Graniten. Domkirken i Viborg, Vestervig Klosterkirke, Vor Frue Kirke i Aalborg og Gjellerup Kirke ved Herning (den sidste bygget 1140) give os historisk Vished om denne tidlige Anvendelse af veltilhugne Graasten.

I Oldtiden var Danmark for en stor Del bedækket, eller ligesom oversaaet med Rullesten af en ganske anden Størrelse og Mængde end nutildags, da Agerdyrkingen, Oprydningen af Skove og Bebyggelsen saa betydeligt har forandret Landets Udseende. Den indre Del af det gamle danske Land Skaane, hvor paa mange Steder vældige Graasten af Naturens Haand ere som strøede over Marker og Skove, giver os det bedste Billede af hvorledes Danmark maa have set ud i Oldtiden. Paa Bornholm kunne vi se lignende Stenmarker; ja for ikke mange Aar tilbage vare saadanne endnu til i det vestlige Sjælland i Kallundborgegnen ved Bjergsted. Allerede Landets Urindvaanere havde for mindst to Tusinde Aar tilbage i Tiden benyttet de store Graasten til Opførelsen af de saakaldte Jætte-

*) Ifølge velvillig Meddelelse af Architect Uldall i Randers.

stuer og Stendysser, Gravsteder for deres Døde; men nogen egentlig Tilhugning af Graastenen træffe vi neppe Spor til i disse Stenkamre. Derimod var det jo senere hen i Tiden, allerede før Christendommen indførtes her i Landet, Skik at reise Stene med indhuggede Runer og andre Omrids til Minde om de Afdøde. Dette er det første Tegn, vi mærke til Stenhuggeri, indtil man især fra det 12te Aarhundredes Begyndelse opfører en Mængde Graastenskirker navnlig paa den jyske Halvø. Stendysser, der som oftest laae paa fremragende Punkter, ere efter al Sandsynlighed hyppigt blevne anvendte til Kirkers Opførelse. Som et Exempel herpaa kunne vi nævne Skarpsalling Kirke ved Løgstør, ved hvis østre Ende man endnu ser nogle af Kredsstenene af en Langdysse, paa hvilken Kirken er bleven opført. Paa een Gang, som det synes uden nogen Overgang, udviklede Stenhuggeriet sig paa Halvøen med en Kraft og Dygtighed, der virkelig er forbausende, og som har efterladt sig talrige Vidnesbyrd endnu i vore Dage. Alene Nørrejylland har endnu henimod fem Hundrede Graastenskirker*), som dog ere af temmelig forskjellig Alder. At Ribe Domkirkes Bygning har været en Skole for Stenhuggerne**) er vistnok høist rimeligt, men Glandspunktet i hele denne mærkelige Granitarkitektur var den gamle Domkirke i Viborg, opført i det tolvte Aarhundredes første Halvdel af fint tilhugne Kvadre ligefra Fod- til Taglisten. Viborg Domkirke udøvede i Nørrejylland den samme afgjørende Indflydelse paa Omegnens Landsbykirker, som Ribe Domkirke i den vestlige Del af Sønderjylland, og er tillige en af de største Granitkirker fra Middelalderen i Evropa***).

*) Ifølge J. P. Traps Beskrivelse af Danmark.

**) J. Helms: »Ribe Domkirke«, Side 4.

***) Hvor der i Udlandet forefandtes Sandsten, Kalksten, Marmor osv. betjente man sig naturligvis hellere heraf end af den haarde, uhandelige Granit. I Norge, paa Kysten af Bre-

Vanskeligheden ved Tilhugningen af den haarde Graasten, som i det tolvte Aarhundrede er bleven forarbejdet efter en storartet Maalestok, idet en stor Mængde af hine Kirker omtrent samtidigt have været under Stillads, vidner om en overordenlig Taalmodighed og Udholdenhed hos det jydsk Folk; men nødvendigvis maatte dog dette Materiales Haardhed indvirke stærkt paa Bygningsformerne saa at man navnlig blev meget sparsom med de udsmykkende Led, naar undtages det i Almindelighed rige og smukke attiske Fodstykker samt enkelte Søileportaler. De jydsk Landsbykirker udvise derfor ogsaa i det Hele en stræng Tarvelighed, der dog tillige har noget alvorligt og værdigt, som bringer disse gamle Graastenskirker til at staae i en smuk Samklang med det storslaaede Landskab, der omgiver dem.

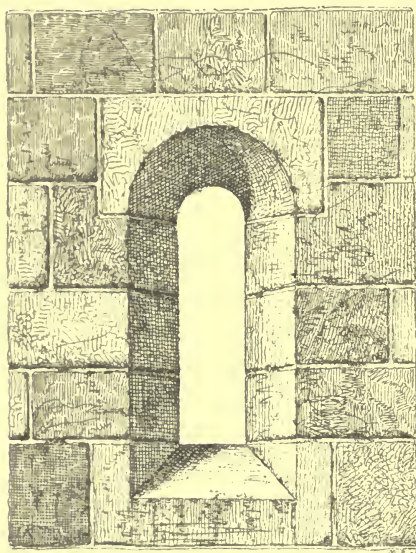
Foruden Varigheden besidder Rullestenen imidlertid et Fortrin fremfor mange andre Stenarter, nemlig de skønne Farveafskygninger, som ved Tidens Indflydelse antage dybere Toner. Derfor fremtræde Murene i de jydsk Graastenskirker, der, hvor de ere blevene skaanede for Overhvidtning, lig mægtige Mosaikarbejder med herlig Farveglands, kun dæmpet af Aarhundreders Mos.

Rullestenen blev paa den jydsk Halvø tilhuggen i retvinklede Kvadre, omtrent 1 à $1\frac{1}{2}$ Fod brede men af forskjellig Længde: 2 til 3 til 4 Fod. Forat faae en fin og smuk Fuge, tilhuggede man omhyggeligt saavel den forreste Flade, som Kanterne, men den Del af Stenen, som skulde gaae ind i Muren, tildannedes ikke mere end nødvendigt. Ikkeheller iagttog man nogen fast Regel i Skiftegangen. Brede og smalle Skifter træffes iflæng, men Alt er passet nøie sammen. Buerne opmuredes af veltildannede

tagne og i Tydskland navnlig i Egnen af Magdeburg forefindes dog ogsaa en Granitarchitektur fra Middelalderen. Se herom: J. Kornerup: »Salling Kirke ved Løgstør«. Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1867.

Kilestenen, men de mindre Buer paa de i det Hele meget smaa Vinduer udarbejdedes ofte i enkelte store Blokke («Monolither») (Fig. 2).

Fig. 2.

Vindue i en jydsk Granitkirke.

Undertiden anvendtes ogsaa meget store Blokke som Hjørne-
stene og som Over-
liggere over Døre.
Alt dette bidrager
unægtelig til at give
disse Bygninger et
Præg af Fasthed og
Kraft, som imidler-
tid dog ofte er mere
tilsyneladende end
virkeligt; thi ogsaa
her bestaae Murene
af en ydre og en
indre Beklædning
med Fyld imellem
af raa Marksten.
Kalkmørtlen er ikke

altid, saaledes som i den senere Middelalders Kirker, behandlet paa bedste Maade navnlig med Hensyn til det rette Forhold imellem Kalk og Grus. Dernæst mangle »Bindere« eller Stene, der gaae paa tværs igjennem Muren forat holde den sammen. De beklagelige Følger af disse Mangler have vist sig ved mange Kirker.

Graastenskirkerne i Jylland tilhøre imidlertid, som allerede berørt, meget forskellige Tider om end de allerfleste af dem sikkert ere meget gamle. Men længe efter at den brændte Murstens Anvendelse var bleven almindelig i Sønderjylland og paa Øerne vedblev man i Nørrejylland navnlig paa Landet af gammel Vane at tilhugge Graasten til Kirkers Opførelse. Den store smukke Borbjerg Kirke ved

Holstebro antages ifølge sin Stil først at være bygget henimod 1400. Astrup Kirke i Hinsted Herred blev opført 1542. Taarnet ved Sønder Omme Kirke, Nørvang Herred blev bygget 1622, Ydby Kirke i Refs Herred brændte 1742 og blev næste Aar bygget op igjen af Kampesten*). Ostenfeld Kirke ved Husum fortjener at nævnes som et mærkeligt Exempel paa Granitens Anvendelse i en nyere Tid. Den nuværende Kirke blev nemlig opført fra 1772—77 af idel huggen Graasten, der er udarbejdet i Kvadre, som rigtignok langtfra ere saa omhyggeligt tilfannede og afbandede, som dem, vi træffe i Kirker fra det 12te Aarhundrede. I andre Henseender er Bygningen saa raa og smagløs, som man kunde vente sig af den i kirkelig Bygningskonst lidet heldige Tid, som den tilhører**).

I Fyen, paa Langeland og Thorseng saavel som paa Laaland forefindes adskillige Kirker, der ligesom de jyske ere opførte af smukke Granitkvadre; medens man derimod paa Sjælland har indskrænket sig til at kløve Graniten og kun har tildannet den i regelrette Kvadre til Hjørnerne, hvor dette var aldeles nødvendigt for at skaffe Bygningen Fasthed. Dette er saaledes Tilfældet med en af de ældste Kirker paa Sjælland, Fjennesløvlille, der opførtes i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede af Asger Ryg. Af dette Exempel tør man imidlertid ingenlunde slutte, at Kirker af simple kløvede Kampesten, navnlig paa Halvøen skulle være ældre end de, der ere byggede af fint tilhuggede Kvadre, hvorvel det kunde forekomme meget sandsynligt, at vore Forfædre ikke strax have naaet en saa stor Færdighed i at tilhugge Sten. I Virkeligheden har man nemlig mange Beviser paa, at de oprindelige Dele af Kirkebygningerne ere opførte af et langt omhyggeligere forarbejdet

*) J. P. Trap: Statist. topogr. Beskr. af Danmark. II, 746, 232, 890, 141.

***) J. P. Trap: Statist. topogr. Beskr. af Hert. Slesvig. I. 240.

Materiale end de senere tilføiede. Kirken i Sørup i Angel*), en af de smukkeste Graastenskirker paa den jydsk Halvø og utvivlsomt efter sine Former en meget gammel Bygning, er i alle sine ældre Dele, Choret og Langhuset, opført af veltilhugne Kvadre; men Bygningens vestlige Ende, som tydeligt ses at være en senere tilføiet Øgning, er derimod kun af kløvede Kampesten. Det er ligeledes et slaaende Tegn, at Fodstykkerne paa vore ældre Kirker, som Ribe Domkirke og Tufstenskirkerne i dens Omegn eller Viborg Domkirke, udmærke sig ved rene, næsten antike Former, fint udhuggede i Graniten. Det synes klart, at ligesom den renere Tradition fra den antike Konst kun mærkes i de ældste Kirker f. Ex. Lunds, Ribes og Viborgs Domkirker, saaledes staaer ogsaa den hugne Stens Udarbeidelse i nøie Sammenhæng hermed. Se vi derimod hen til Fodstykkerne fra Spidsbuens Tid, i hvilken baade den romanske Stil og Qvaderstensbygningerne ere opgivne, ville vi navnlig ved Landsbykirkernes Taarne og Ringmure bemærke, at disse som oftest kun hvile paa en Række raa og uordentlig hængslængte Kampesten uden al Tilhugning.

Med Hensyn til Granitkirkerne maa det endnu bemærkes, at ligesom Øerne og især Sjælland staaer tilbage for Nørrejylland i Stenhuggeriet, saaledes taber ogsaa mærkeligt nok den mere fuldendte Tildannelse af Granitstenen sig jo længere man kommer sydpaa, saa at den ved Slien og Eideren mest forekommer i kløvet Tilstand ofte i Forbindelse med Teglsten (Haddeby K.) og under Forhold, som maa bringe os til at antage, at disse Bygninger høre en yngre Tid til end f. Ex. Sørup Kirke i Angel, nemlig det 13de Aarhundrede, Slutningen af Rundbuetiden**).

*) J. J. A. Worsaae: »Sørup Kirke i Angel«. »Danske Mindesmærker«.

***) J. P. Trap: Statist. topogr. Beskr. af Hertugdømmet Slesvig. II, 540.

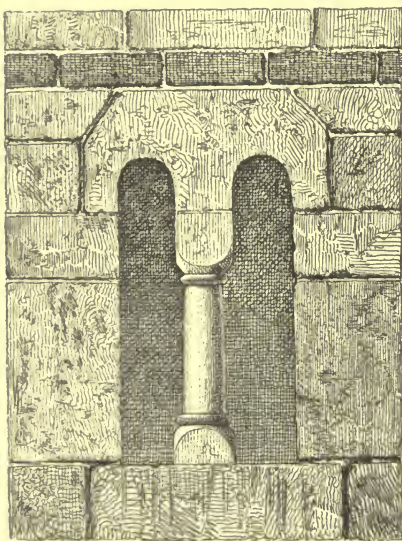
En saadan Anvendelse af Teglsten i Forbindelse med huggen eller kløvet Graasten forekommer sjældnere i Nørrejylland og paa Øerne. Derimod træffer man undertiden baade Fraadstenen og Alen anvendte i Forbindelse med huggen Graasten. Et mærkeligt Exempel herpaa er Staby Kirke (ved Ringkjøbing), i hvis herligt prydede Chorrunding, en af de smukke Prøver paa den romanske Stil i Danmark, Alen er anvendt til Buer og enkelte Skifter, som danne en malerisk Modsætning til Graastenen og som heldigvis er bleven forskaanet for Overhvidtning. Paa Sjælland forefindes hyppigt ved Kirker af kløvede Graasten fra en ældre Tid, som Sæby, Ubbby, Sælsø, Tveie Merløse, baade Kridt- og Fraadsten i Buer, Hvælvinger og andre Dele af Bygningen. Navnlig har man ofte anvendt Kridtsten til at hugge Kilestene til Vinduesbuerne, som i Fjennesløvlille, rimeligviis for at spare Arbeide.

Paa flere Steder i Danmark træder nemlig som bekjendt Kridtstenen frem i en anselig Mængde og Størrelse som paa Møen og i Stevns Klint. Ogsaa ved Faxe, paa Falster og ved Kolindsund i Grenaa-Eggen forefindes Kridt- eller Limsten. Paa en Tid, da Teglsten tildels endnu vare ubekjendte, og vore Forfædre greb til de Stenarter, som i Landets forskjellige Egne vare nærmest ved Haanden, maatte følgelig Kridtstenen snart tildrage sig deres Opmærksomhed. Vi finde derfor, at et betydeligt Antal af vore Kirkebygninger er bygget af Kridtsten, der jo ogsaa langt lettere end nogen anden Sten lader sig udsave til Kvadre og udskjære til Smaasøiler og andre Prydelser. (Fig. 3).

Den største Gruppe af Kridtstenskirker forefindes i det østlige Sjælland, hvor den danner en stor Bue om Kjøgebugt fra Kjøbenhavns Omegn og helt ned til Præstø. Materialet er aabenbart bragt fra Stevns Klint, hvor man jo endnu i vore Dage udsaver Kridtsten, og navnlig ere alle Kirker i Stevns Herred af denne Stenart. En af de nordligste af Kridtstenskirkerne er Brøndshøi Kirke, hvis Langhus ud-

vendig er prydet med flade Murpiller, forenede foroven med en Rundbuefrise. Efter et Sagn skal denne Kirke være opført i det 12te Aarhundrede af Biskop Absalon*). Kagstrup Kirke imellem Roskilde og Kjøge er en af de mærkeligste af disse Bygninger. Den er kun af ringe Størrelse, men har en smuk Beliggenhed, frit paa en høi

Fig 3.

Soile af Kridtsten i Thorslunde Kirkes oprindelige Gavl under Taarnet.

Bakke, der hæver sig frem over Sletten. Den er bygget af smukke Kridtstenkvadre i ren Rundbuestil og er prydet med Pilastre og Rundbuefrise. Langhuset har endnu fladt Bjælkeloft. Skjønt Altervæggen udvendig er flad og kun prydet med et lille cirkelrunt Vindue, har Choret dog indvendig en smuk hvælvet Alterniche (Absis), et Tilfælde, der kun sjældent forekommer. Bag Triumfbuen findes i Hjørnerne mærkelige Alternicher til Sidealtene og fra den ene af disse fører en lønlig Trappe i den tykke Mur ovenpaa. Det maa antages, at Loftet over Choret i ældre Tid har tjent til Sakristi. I Greve Kirke, som er bygget af Kridtsten, noget blandede med Fraadsten og upaatvivlelig er meget gammel, bemærkes indvendig i Chorrundingen tvende Nicher med smukke Kridtstenssoiler med Tærningskapitæer i Midten.

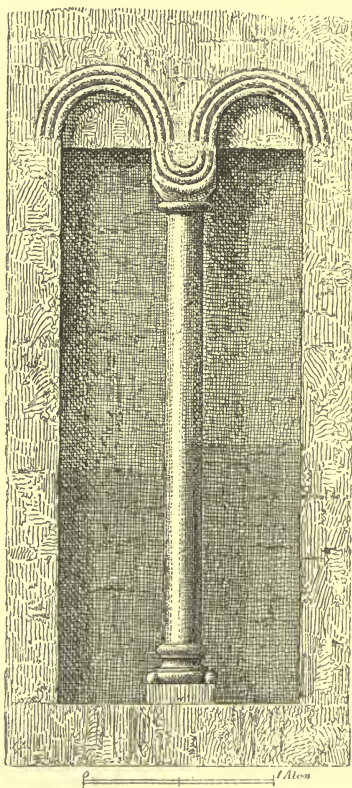
*) J. P. Trap: Statist. topogr. Beskr. af Danmark. I, 154.

(Fig. 4.) Af andre Kirker i denne Gruppe ville vi nævne: Vallensbæk, Thune, Eiby, Sædder, Haarløv, Høierup paa Stevns Klint, bygget 1357, og fremfor alt Storeheddinge*).

Paa Falster er den ældste Del af Stubbekjøbing Kirke af Kridtsten, ligeledes Nørre Kirkeby. Selv længe efterat Teglstenes Anvendelse var bleven almindelig vedblev man i det østlige Sjælland at bruge Kridtstenen i Forbindelse med dette nye Materiale. Ved at afvexle med Skifter af Kridtsten og røde Mursten søgte man at frembringe et malerisk Farvespil, der mærkeligt nok minder baade om Striberne i de byzantinske Bygninger og om Mellemitaliens ligeledes sribede Marmorkirker. Kirken i Kjøge og Laurentiustaarnet i Roskilde ere Prøver

paa denne Bygningsmaade. I Vor Frue Kirkes Taarn i Roskilde, rimeligvis opført efter Kirkens Brand 1242,

Fig. 4.

Seile af Kridtsten i Absis i Greve Kirke.

*) J. Kornerup: »Om Storeheddinge Kirkes Alder og tidligere Form«. Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1867. S. 262.

have vi et smukt Exempel paa Kridtstenens Anvendelse i Søilerne i Taarnets Glugger.

I Jylland ligger en meget mærkelig Gruppe af Kridtstenskirker omkring Kolindsund, den gamle »Diursaa«. Navnlig udmærke disse Kirker sig ved en særegen Prydelse, som ellers sjældent forekommer hos os, nemlig en Række af smaa Halvsøiler, der i Forening med runde Buer danner brede, prægtige Friser under Taglisten langs Langhusets og Chorets Sider. Saadanne Kirker ere Nødager, Lyngby, Enslev, Hammelev, Veilby, Rosmos, Voldby, Karleby og Gjerild. Denne Architektur, der udviser ren romansk Stil, med nogle eiendommelige Enkeltheder, der ere fremkaldte ved Letheden i at arbeide i Kridtstenen, maa upaatvivlelig sættes temmeligt langt tilbage i Tiden. De idelige Overkalkninger have desværre ogsaa her sløvet og udjevnet Enkelthederne i disse gamle Bygninger; men over Vaabenhusenes Lofter har man dog endnu Leilighed til at se hele Rækker af Friser og Søiler ubedækkede og til at undersøge den mærkelige Maade, hvorpaa Murenes Kvadre undertiden ere fortandede og kilede ind i hverandre. (Fig. 5).

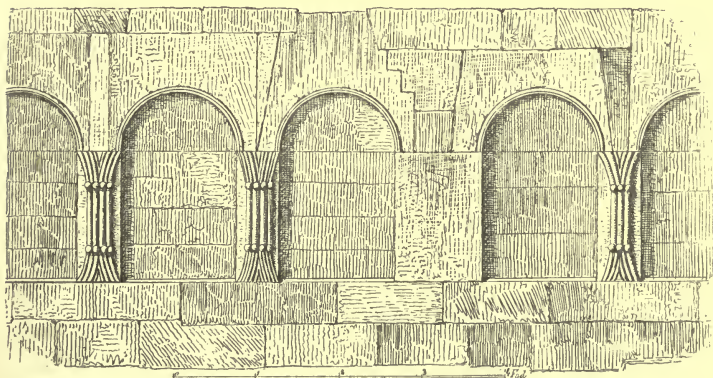
I Egnen mellem Randers og Hobro forefindes endvidere adskillige Kridtstenskirker, nemlig Hornbæk, Raasted, Faarup, Vester Tørslev*) og Taarnet i Glenstrup.

Fremfor det øvrige Danmark frembyder Bornholm en i Forhold til sin Størrelse usædvanlig Rigdom paa mærkelige Kirkebygninger, i hvis Materiale ogsaa Øens Overflodighed paa gode Bygningssten, Granit, Sandsten og en fortrinlig blaa-graa Kalksten fremtræder. Som en Følge af at Bornholm i Middelalderen for en stor Del tilhørte Erkebispens i Lund have dens Kirker visse Eiendommeligheder tilfælles med Skaanes ældste Kirker saasom de gamle Taarnbygninger,

*) Ifølge velvillig Meddelelse af Architect Uldall i Randers.

Alternicherne paa begge Sider af den høie Triumfbue og Tøndehvælvingerne i Choret. Ogsaa her har det været Brug, at anvende kløvet Graasten til Kirkebygninger, men alle Hjørne- og Kilesten saavel som Lissener ere derimod omhyggeligt tildannede af Kalksten eller Sandsten. Dette er Tilfældet med St. Knuds Kirke, Øster- og Vester-marie, Klemenskirken, Ruthshirke, St. Ibs, Bodils Kirke og Rø Kirke. Ogsaa de fire bekjendte Rundkirker ere byggede paa denne Maade. Derimod ere tre af de

Fig. 5.

Frise paa Langhuset af Lyngby Kirke ved Grenaa.

ældste og mærkeligste Kirker paa Øen, Aakirke, Pouls- og Pederskirken helt opførte af den smukke blaagraa Kalksten, den saakaldte bornholmske sorte Marmor, som er udarbejdet i temmelig regelrette Blokke og smukke Fodlister, navnlig paa den førstnævnte Kirke. Desværre har ikke heller disse tre ældgamle Mindesmærker undgaaet den paa Bornholm almindelige Overhvidtning.

Saaledes benyttede vore Forfædre overalt, naar undtages de enkelte stenløse Egne, som ved Ribe, hvor den rhinske Tufsten blev hentet, de Stenarter, som vare nærmest

ved Haandeu. I Skaane byggede man med Sandsten, i det østlige Sjælland med Kridt- og i det mellemste med Fraadsten, paa den jydsk Halvø og paa Fyen med Rullesten, paa Øen Fuur med den bekjendte Fuurlands Rødsten i Forbindelse med Graasten*). Ogsaa Stenalen benyttedes, ja naar den nærmeste Omegn manglede bedre Stensorter, tog man endogsaa tiltakke med et saa daarligt Materiale som Flintesten, navnlig i det sydlige Skaane i Egnen ved Trelleborg, hvor Kirkerne i Skegrie, Store Hammer, Høje, Boderup og Tommarp for største Delen ere opførte af Flintesten med de nødvendige Kilesten og Kvadre til Buer og Hjørner af Sandsten**).

At den brændte Mursten, Teglstenen, tilhører en nyere Tid end den hugne Sten, vil blandt andet være indlysende allerede af den Betragtning, at vore Forfædre, hvis de strax havde kjendt Brænding af Mursten, naturligvis ikke vilde have indladt sig paa al den uendelige Møie, som det kostede dem at kløve og tildanne denne betydelige Mængde Kvadre af tildels meget haarde Stenarter. Men det maa anses for temmelig afgjort, at man i Danmark ikke har kjendt til at brænde Mursten før Midten af det 12te Aarhundrede. Naar imidlertid et af vore betydeligste Mindesmærker af brændt Mursten, Roskilde Domkirke, af Mange antages for at være opført i det 11te Aarhundrede, maa vi henvise til Prof. Høyens Bemærkninger om Domkirkens Alder og Stil***) i hvilke denne sagkyndige Forfatter med slaaende Grunde har vist, at den, nuværende Bygning neppe kan være den samme, som den, Biskop Svend Norbagger fuldendte i Slutningen af det 11te Aarhundrede, men at en fuldstændig Ombygning maa have fundet Sted efter Saxos Tid, muligen efter Branden 1234.

*) J. P. Trap: »Statist. topogr. Beskr. af Danmark«. II, 314.

***) C. G. Brunius: »Skånes Konsthistoria«, 30.

***) I »Ny kirkehistoriske Samlinger«. 1864.

Ælnoths Ord, hvor han beretter, at Biskop Svend opførte Kirken med udmærket Tavleværk af Sten »*insignilapideo tabulatu*« maa sikker gjælde en Bygning af Kvadre. Vi skulle her minde om, at det samme Udtryk bruges om Bygningen af Ribe Domkirke naar det hedder om Biskop Thure eller Turho: »*ecclesiam Ripensem primus cepit lapideo tabulatu fundare*«^{*)}. Naar man nu erindrer, at hele Ribe Domkirkes Fundament, navnlig det høie, prægtige Granitfodstykke^{**}) som desværre nu tildels dækkes af Jordsmonet, samt Pillerne, der bære Skibets Sidemure ere af fortrinligt tildannede Kvadre baade af Granit og Sandsten vinde vi endnu mere Bestyrkelse i, at hine Ord i Middelalderens Latin maa forstaaes om Kvadersten.

Det var et betydeligt praktisk Fremskridt, da man i Valdemar den Stores Tid omtrent midt i det 12te Aarhundrede lærte at brænde Mursten i Danmark. Hvorfra denne Færdighed egentlig er kommen til os, er det vanskeligt med Sikkerhed at afgjøre^{***}). Teglstensværkerne i det nordlige Tydskland synes i det Hele ikke at være ældre end de paa Sjælland. Saaledes er den ældste sikkert daterede Murstenskirke i Brandenburg, Klosterkirken i Jerichow, opført imellem Aarene 1147 og 1152^{****}). Paa nogle Punkter, navnlig paa Rygen og i Pommern vil man endogsaa i flere Kirkers Stil og deres mindste Enkeltheder med Sikkerhed kunne spore en Indflydelse fra Danmark, som har sin Grund i at Christendommen og dens Cultur bragtes til denne Ø af Valdemar den Store og Absalon efter Ankonas Erobring 1168.

*) *Script. rer. Dan.* VII, 187.

***) Se Afbildninger af denne i »Ribe Domkirke« af J. Helms.

****) Man har fornemmelig, og ikke ganske uden Grund tillagt Nederlænderne Indførelsen af brændte Mursten i Nord-Tydskland. F. Kugler: »*Geschichte der Baukunst*«. II, 549.

*****) F. v. Qvast: »*Zur Charakteristik des älteren Ziegelbaus in der Mark Brandenburg*«. Die Kunstblatt Nr. 29—31. Berlin 1850.

«I det tolvte Aarhundrede har det stor Sandsynlighed, at Sjælland, med Hensyn til Anvendelsen af brændte Sten, er gaaet i Spidsen for de danske Lande, og skal der nævnes et bestemt Udgangspunkt, da taler alt for, at det har været Absalons Stiftelse i Sorø, der har udøvet en betydelig Indflydelse«. *). Til Kirken i Sorø slutte sig de omtrent samtidige Kirkebygninger i Ringsted, Valdemarernes Hvilested, og den iøvrigt i sit Anlæg fra de to andre forskjellige Vor Frue Kirke i Kallundborg, der omtrent ved 1170 opførtes paa Esbern Snares Foranstaltning. At Datiden lagde megen Vægt paa Anvendelsen af dette nye Materiale, synes iblandt andet at fremlyse af den bekjendte Indskrift paa en Blyplade, der blev funden i Valdemar den Stores Grav i Ringsted, hvor det særlig omtales, at Kongen byggede Muren paa Dannevirke og Taarnet paa Sprogø af brændte Mursten. Ligeledes betænker Absalon i sit Testamente sin Teglmester Aage med en Gave. At Teglstenene ere brændte her i Landet og ikke indførte, tør man vistnok slutte baade heraf og af de gamle Teglovne, der ere fundne her f. Ex. ved Valdemars røde Mur paa Dannevirke og i Voldstedet paa Absalons gamle Borg Bistrup ved Roskilde. Ved den sidstnævnte Teglovn, der opdagedes 1868, fandt man vel at mærke formede Mursten med Prydelser i Savtakform («Zigzak»), hvilke tilhøre Rundbuestilen.

Til de ovennævnte Murstenskirkker slutter sig med Hensyn til Lighed i Enkelthederne, saasom Kapitæler, Ledføininger og selve Teglstenen, Gumløse Kirke i Skaane, bygget af Ridderen Thrugotus Ketilsun og indviet med stor Høitidelighed af Biskop Absalon i Aaret 1191 **).

*) N. Høyen: »Roskilde Domkirkes Alder og Stil.« 1864. Side 7. Særskilt Aftr. af Ny kirkehist. Saml.«

***) J. Kornerup: »Gumløse Kirke« Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1866. 172.

I Nørrejylland henhøre de oprindelige Dele af Domkirken i Aarhus og den runde Kirke i Thorsager til samme Gruppe og ere uden Tvivl de ældste Teglstensbygninger i denne Landsdel.

Sønderjylland besidder ikke faa ret anselige Murstenskirker i Rundbuestil, hvis Enkeltheder, navnlig Friserne med de smaa Rundbuer, der skjære hverandre, vise noget Slægtskab med det nordlige Tydsklands Murstenkirker. Den smukke Kirke i Breklum*) er et Exempel herpaa. Den vigtigste af alle derværende Bygninger af brændte Mursten er dog Løgum Klosterkirke, opført i Overgangsstil omtrent henimod Midten af det 13de Aarhundrede**).

Laaland udmærker sig ved et forholdsvis betydeligt Antal smukke men smaa Kirker af Mursten, alle i Rundbuestil. Nogle af disse ere neppe yngre end Aaret 1200 som Tirsted, Branderslev og Hellested, andre tilhøre upaatvivlelig en noget yngre Tid som Saxkjøbing og Østofte o. fl.

Paa Møen maa Borreby fremhæves som en smuk Murstenskirke omtrent fra Midten af det 13de Aarhuudrede.

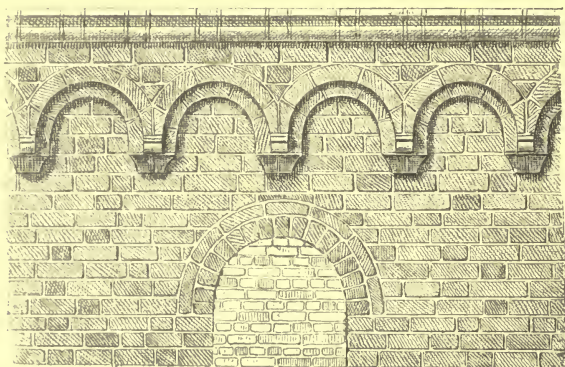
Af det Foregaaende have vi set, hvorledes de i Danmark hidtil benyttede Stenarter havde bidraget til at give den fra Syden indførte romanske Stil visse Eiendommeligheder, som ikke alene yttrede sig i Kirkebygningernes Farve, men ogsaa i deres Form. Den haarde Granit fremtvang saaledes en vis alvorlig Simpelhed og Sparsommelighed med Prydelser, den bløde Kridtsten gav Leilighed til at udsmykke Langhusets Sideflader med hele Rækker af pynteligt udskaarne Halvsoiler. Ogsaa i denne Henseende kom Teglstenen til at udøve en betydelig Indflydelse. Den ensformede regelrette brændte Mursten fremkaldte strax en større Regel-

*) J. P. Trap: Statist. topogr. Beskr. af Hert. Slesvig. I, 215.

***) J. Helms: »Løgum Kloster« i Traps Beskr. af Slesvig. I, 102.

mæssighed i Skiftegangen. Man begyndte nu at anvende det saakaldte Munkeskifte, som herefter brugtes i Danmark lige til Reformationen. Ethvert Skifte indeholdt baade »Løbere« (Stene, der ligge paalangs) og »Binder« (Stene, der gaae paatvers ind i Muren) saaledes, at den mest almindelige Regel for Skiftet er: to Løbere og en Binder. (Fig. 6). Ved at dreie Muurstenene paaskraa fandt man paa de saakaldte Tandskifter, som allerede vise sig i det ældgamle af Teglsten opførte Taarnparti i Fjennesløv-lille Kirke og som udsmykke Langhusets Flader i Sorø.

Fig. 6.

Murværk fra Gumløse Kirke i Skaane.

Senere blev dette en meget hyppig Prydelse. Ogsaa de takkede Gavle, som i Slutningen af Middelalderen blev saa almindelige hos os, synes fremkaldte ved Letheden, hvormed denne Form lod sig udføre i Mursten. I den ældre Tids Kvaderstensbygninger forefindes derimod aldrig denne Slags Gavle.

Ved Teglstens Indførelse indtraadte der ogsaa en vigtig Forbedring ved selve Kjærnen af Muren, idet man nu begyndte at opgive den tidligere Bydningmaade med en ydre og indre Beklædning og et Mellemfyld. Nu derimod anvendte man alene Mursten tværs igjennem hele Muren, hvorved, saavel som ved den fortrinlige Kalkmørtel, man

nu lærte at tilberede, en betydelig Fasthed og Varighed opnaaedes. Saaledes er f. Ex. den røde Mur paa Dannevirke, Gumløse Kirke, Roskilde Domkirke m. fl. opmurede med Mursten igjennem hele Murens Tykkelse. Dog maa det her bemærkes, at man ogsaa ved en Mængde Teglstensbygninger fra Middelalderen, som gamle Borgmure og flere Landsbykirker, finder Kampesten i Kjærnen af Muren.

Middelalderens Teglstensmure have et ulige mere male-
riskt Præg end Nutidens, hvilket dels har sin Grund i »Munkestenens« større Form (11" lang, $5\frac{1}{2}$ " bred. $2\frac{1}{2}$ " tyk) dels deri, at vore Forfædre forstode at borttage det Ensformige af Murfladen ved at fordele de sortladne, haardbrændte Sten imellem andre baade røde og gulladne Mursten, hvorved en smuk Mosaik frembragtes. Dog var det, paa enkelte Undtagelser nær, først senere hen, at den sorte og grønne Glassur, der gav en endnu rigere Afvevling, indførtes til-
ligemed de i mange Led af fine Rundstave og Hullister for-
mede Sten, som tilhøre Spidsbuestilen.

I Danmark vedligeholdt Rundbuestilen sig meget læn-
gere end hos vore sydlige Naboer. Paa Landet især vedblev
man at opføre Kirker i denne Stil til langt hen i det
trettede Aarhundrede paa en Tid, da Spidsbuen allerede
begyndte at vise sig i Byerne. Det berømte Skovklosters,
nu Herlufsholms, Kirke blev opført efter Aaret 1291 da
St. Peders Kloster i Nestved var brændt og flyttedes ud i
Skoven ved Susaaen. Denne Kirkes Ydermure udvise ren
Rundbuestil medens derimod Spidsbuen fremtræder i dens
Hvælvinger.

I det Hele er det imellem Rundbuestilens Bygninger
at vi skulle søge vore bedste kirkelige Mindesmærker.
Den senere Middelalders Kirker, som iøvrigt ligge udenfor
Omraadet for disse Bemærkninger, staae upaatvivlelig langt
under hine ældre, saa at vi have vanskeligt ved at udpege
danske Mindesmærker i Spidsbuestil af nogen Betydning,

naar undtages nogle enkelte, som St. Knuds Kirke i Odense og Mariebo Kirke.

Naar vi overveie, hvad Aarsagerne kunne have været til at den gothiske Kirkestil, Spidsbuestilen, aldrig har kunnet naae nogen høiere Udvikling hos os, saaledes som f. Ex. i Tydskland og Frankrig, maa vi komme til den Slutning, at der har været mange medvirkende Grunde, men at navnlig Landets ulykkelige Forfatning efter Valdemar den Andens Død og den dermed følgende Forarmelse netop paa den Tid, da Gothiken naaede sit Glanspunkt andre Steder, har bidraget meget hertil. Den store Pest, den saakaldte »sorte Død«, under Valdemar Atterdag, har naturligvis standset alle Byggeforetagender for en lang Tid. Men endnu en ikke uvigtig Grund kunne vi vistnok søge i Fædrelandets Mangel paa blødere Stenarter af en bedre Sort, navnlig paa Sandsten, der i en langt høiere Grad egner sig til Pragtbygninger med rigt Billedværk med udsmykkede Kapitæler og Relieffer, end det fattige Materiale, som kan faaes ved at brænde Leret og som nødvendig er indskrænket til visse mindre Størrelser.

Men besidde vi ikke i Danmark nogen Bygningskonst fra den senere Middelalder, der kan maale sig med Udlandets, lad os da henvende vor Opmærksomhed paa de virkelig betydningsfulde Mindesmærker i den tidligere Middelalders romanske Stil, vi have tilbage. Lad os med Omhu frede om dem som om hellige Minder! Lad os skaane disse gamle Mure, som efter saamange hundrede Aars Forløb endnu bære Præget af vore Fædres Hænder! Hvor senere Tidens Ukyndighed og Tankeløshed har tilhyllet dem, lad os der med Varsomhed borttage Sløret; maaske vil da noget Lys kastes ud i det Mørke, hvormed Historiens Taushed indhyller disse ærværdige Bygninger.

OM STENDYSSER OG DERES GEOGRAFISKE UDBREDELSE.

Af C. Engelhardt.

Den Periode, da Nordens Beboere byggede Stendysser til endelige Hvilesteder for de Døde, er et betydningsfuldt Led i Stenalderens Kultur, som dengang naaede Høidepunktet af sin langsomme men fremskridende Udvikling og dermed tillige blev afsluttet. Den synes at være en skarpt begrændset Periode og bliver saaledes bestemmende for det forudgaaende og efterfølgende. Er nemlig den Kultur, hvis Levninger Dysserne indeholde, forskjellig fra Fundene i Kjøkkenmøddingerne, maa disse i det Hele taget være ældre og kunne kun i forholdsvis meget kort Tid have været samtidige med den mere udviklede Stenalderens Begyndelse; thi Dyssetiden hører, som det vil blive vist, sikkert nok til Stenalderens Slutning og bliver umiddelbart efterfulgt af Bronzealderen. Alt taler bestemt imod, at den raare og mindre udviklede Stenalder skulde være yngre end Dysserne.

Ved en Dysse forstaaes en Stengrav og den omgivende Jordhøi, efter hvis Form der skjelnes mellem Langdysser og Runddysser. Stengraven er bygget af tre eller flere opretstaaende Stene med en horizontal Dæksten*). Jordhøien naaer som oftest op til paa et Stykke af Dækstens Sider. Den smukkeste og mest udviklede Form af Dyssen er Jættestuen, der undertiden bestaaer af to Gangbygninger, med en cirkelrund Yderkreds af Stene og en mægtig Jordhøi; men denne Gravform er ikke saa vidt udbredt eller saa almindelig som den simplere Dysse. I Reglen ligge Stengravene paa Høiens Bund og i Høide med det omgivende Jordsmon; men hos os haves dog Eksempler paa,

*) Andre Stenmindesmærker, som f. Eks. Bautastene, der ofte, blandt andet i Bretagne, staae ved Dysserne og muligen ikke ere ganske uden Forbindelse med dem, ere ikke tagne med i denne Undersøgelse.

at Kamret er anlagt noget oppe i Høien*); og i flere Egne af Irland, Wales og Portugal ligger Dyssernes Gulv dybere end den omgivende Jordoverflade.

Det synes for Nordens Vedkommende, at Stendysser og Jættestuer (Halvkorsgrave, Gangbygninger) ere samtidige, om end de sidstnævnte, som man maatte vente efter det Ydre, indeholde smukkere Oldsager og navnlig smukkere Lerkar end Dysserne; men i Langdysser træffes undertiden den for Jættestuen eiendommelige Gangbygning og omvendt træffes Stenkamre uden Gang paa Bunden af meget store, runde Jordhøie og helt omgivne af disse. Begge Slags Stuer gjemme ubrændte Lig, ved hvilke Vaaben og Redskaber af Flint og af Graasten, Perler og Smykker af Rav og smaa Lerkar ere hensatte, saa at det i det Hele taget synes, at de tilhøre samme Folk**). Det er et saa mægtigt Materiale, der er brugt til disse Stuers Bygning, at Opførelsen formodentlig maa være foretagen medens den Gravlagte endnu levede, saaledes som det f. Eks. skete i Ægypten i den historiske Tid, og som Cooke for omtrent et hundrede Aar siden saa, at det var Tilfældet hos Tahitierne. Om der undertiden forud har fundet en midlertidig Jordfæstelse Sted, vides ikke; men en Hentydning til en saadan Skik haves maaske i Skeletdele, der først synes at være lagte ind i Stengrave efter at Kjødet var skilt fra Benene; thi disse henligge i en ellers uforklarlig Uorden, saaledes f. Eks. en Hovedskal stukken ind i en anden***).

*) Aarbøger 1868, 101. — En Jættestue paa Snave Mark paa Hindsholmen i Fyn ligger 7—8 Fod over Jordsmonet. Kamret er ualmindelig stort: 32 Fod langt, 7 Fod bredt og af omtrent Mandshøide. Gangen er 22—23 Fod lang. **) *Worsaaes* Danmarks Oldtid og hans Afhandlinger om Stendysser og Jættestuer i *Annaler f. n. O.* 1838—39, 1840—41 og 1844—45, samt i Videnskabernes Selskabs Oversigter for 1853, Nr. 5 og 6. ***) Saadanne Benhuse ere fundne i Danmark, i Sverig, i Wiltshire og paa Kanaløerne. V. Boye i *Annaler f. n. O.* 1862, 323; B. E. Hildebrand i *Ant. tidskrift för Sverige*, 1864, 271.

Danmark er endnu rig paa prægtige Dysser og Jættestuer, om end Agerbrugets Tarv og Brugen af store Stene til Vei- og Brobygning jevnlig kræver mange Offre blandt dem. Folketroen beskjæftiger sig meget med disse ærværdige Minder om en længst forgangen Slægt. Malere og Digttere have endnu bestandig Brug for dem, i den Grad høre de med til det danske Landskab. Ingen Egn af gamle Danmarks Rige savner dem, alene med Undtagelse af Bornholm; de staa midt inde i Kornmarkerne som paa den brune Hede, ved Kysterne saavel som inde i Landet, og deres Fordeling og Talrighed taler om en over hele Landet jevnt udbredt Befolkning.

Det er naturligt, at Dysserne med deres store Overliggere, som ofte rage op over den lille Jordhøis Ryg, allerede tidlig maatte tildrage sig Opmærksomhed, og de bleve Gjenstand for mange Forklaringer, navnlig som Druidealtere, Offersteder og Boliger. Og skjøndt Sandheden vel af og til blev skimtet*) er det dog først senere Tidens planmæssige og fordomsfri Undersøgelser, som have bragt en rigtigere Forstaaelse

*) Cazalis de Fondouce har fremdraget følgende Sted af Panckouckes Journal de politique et de littérature med Overskrift: Kjøbenhavn, den 26. Marts 1778: Nærved Odense paa Fyn stod en Sten af forbausende Størrelse. Da der for nogen Tid siden arbeidedes paa at faae den i Stykker, opdagede man under den et Gravsted, som maa være meget gammelt. Det dannedes af fire andre Stene, enhver af Mandshøide, glatte indadtil, ujevne og knudrede paa den ydre Side. Det indre Rum er firkantet, lidt længere end det er bredt. Væggene ere indvendig dækkede (Mellemrummene udfyldte?) med smaa Kiselstene, af Form som Stene til Geværlaase, glattede og saa fuldstændig sammenføiede, at de synes kun at udgjøre een Flade. I Rummet fandtes nogle Stenknive og nogle kegleformede Gjenstande af Sten. Eggen var saa skarp, at man brugte dem til dermed at overskære Stammen af et tykt Træ. Intet antyder hverken Tiden, da dette Mindesmærke blev bygt, eller den Persons Stand, det kan have indesluttet. Panckoucke henleder i en Note Opmærksomheden paa lignende fritstaaende og tunge Stenmasser, hvis Brug Ingen hidtil har kunnet gjætte, mange andre Steder i Europa.

af disse mærkelige Mindesmærker*). Allerede Saxo forbauses over de vældige Dækstene, som ragede frem af Jorden, og formoder, at Dysserne ere opførte af Jætter, det ældste af de tre Slags Folk, han antager i Danmark. I hans Tid kunde Folk med de Kræfter og de Redskaber, de havde, enten slet ikke eller dog knap nok vælte slig en Sten paa flad Mark, end sige skaffe den op ad høie Bakker. Om der end endnu bestandig er Anledning til at undres over at Folk med ufuldkomne Redskaber have bragt saa store Stene hen til en forud bestemt Plads, har dog Kundskaben til den forholdsvis høie Udvikling, som nulevende Stenalders Folk have naaet, betydelig forandret Anskuelserne. Cooke saa saaledes hos Tahitierne, det mest udviklede blandt alle Stenalders Folk, en Stenbygning, hvis Størrelse og Arkitektur**) hjælper os til at forstaae, at ogsaa vore Jættestuer kunne være byggede af et Folk, der ikke kjendte til Metalleres Brug.

Hvorledes et Folk selv med de simpleste Redskaber tumler med store Stene, kan man se hos Kasierne i Pandua Bjergene paa Indiens Høiland, et vildt Folk, hvis eneste Vaaben endnu i 1850 var Buer og Pile, og som den Dag idag bygge Stendysser til at begrave deres Døde i. De ofte meget store Stene, som anvendes til Dysserne, skaffes tilveie ved at hugge Huller eller Hulheder i større Blokke, lægge Ild i disse Huller og helde koldt Vand paa den op-hedede Sten. Saaledes kløves den, og Løftestænger af Træ og Touge ere de eneste mekaniske Hjælpemidler, Kasierne

Graven under Stenen ved Odense kunde lede paa Vei. I England, Skotland, Frankrig, overalt hvor man ser disse mægtige Mindesmærker, burde man grave efter; man vilde da maaske under dem finde mærkelige Ting, værdige Emner for Forskningen. *) Se Worsaaes ovenanførte Skrifter. **) Det var et Gravmæle, bygget i Pyramideform med Trapper paa alle fire Sider, af hvid, tilhuggen og poleret Koralsten, uden Bindemiddel mellem Stenene; dets Høide var 44 Fod, Længde 260 Fod og Brede 87 Fod. Lubbock, *prehistoric times*, 1865, 385.

have til at flytte de store Stene med og reise dem til Vægge i Dysser*).

En lignende Maade kan vort Stenaldersfolk have brugt til at kløve Stene og flytte dem. Det er ikke rimeligt, at enhver Egn til enhver Tid har haft Stene af passende Størrelse og med flade og nogenlunde jevne Sider, og det tunge Materiale er neppe bragt langveis fra til Stedet, hvor det skulde bruges. Kunne Kasierne nutildags, skjøndt de staa paa et lavere Kulturtrin end det Folk, der byggede vore Dysser, opføre store Stengrave uden de mekaniske Hjælpe-midler, som mere civiliserede Folk have til deres Raadighed, behøve vi ikke at tage vor Tilflugt til Antagelsen af en Jættebefolkning i Danmark for at forklare vore Jættestuers Opbyggelse. Desuden vise de Skeletter, som ere opdagede i Stengravene, rigtignok i det Hele taget en velvoksen Menneskeslægt, men de have intet overmenneskeligt ved sig.

Dysser ere ikke en naturlig Form for Gravsteder, som et primitivt Folk ligesom af sig selv maatte finde paa at opføre. Deres monumentale Karakter forudsætter tværtimod en lang Udvikling i teknisk Henseende, og da man heller ikke kan nægte dem Betydning i ethisk Henseende som Vidner om, at Tanken rakte ud over Hverdagslivets Trivialiteter, tør man vel med rette betegne dem som eiendommige Mindesmærker, og deres geografiske Udbredelse fortjener derfor ogsaa vor Opmærksomhed, da den mulig kan komme til at vise os Veien, ad hvilken Stenalderens udviklede Kultur er naaet til os, ligesom det allerede nu kan anses for sikkert, at den yngre Stenalders Kultur intetsteds i Europa har efterladt sig flere og mere storladne Minder end netop her i Norden**).

*) Hooker i »The Engineer» af 21. August 1868. — Journal Ethnological Soc. 1869, 57. **) Udsigter over Stengraves geografiske Udbredelse: I. I. A. Worsaae: Blekingske Mindesmærker 1846, 28—34. — A. de Bonstetten, essai sur les dolmens; Genève 1865. — Schuermans, rapport adressé au Ministre de l'Intérieur; Bruxelles, 1868. Lane Fox i Ethnological Soc. Journal 1869, 60.

Fra Danmark, der for Nordens Vedkommende er Midtpunktet for Dysserne og den dem ledsagende Kultur, ere de spredte over en Del af Sverigs sydlige og sydvestlige Egne, navnlig Skaane og Vesterготland, indtil opad mod Venern, der danner den nordligste Grændse*). De mangle i Bleking, Småland og Östergötland, skjönt talrige Stensager opsamles i disse Egne, og hertil slutter sig Bornholm, hvor der ikke er fundet sikre Stengrave, skjönt Öen er rig paa Stensager. I Norge mangle Dysser, men heller ikke der høre Stensager til Sjeldenheder, navnlig i saadanne Egne, hvor man har havt Opmærksomhed for dem, som f. Eks. i Smaalenenes og Akerhus Amter. Dog kjender man endnu kun omtrent 500 Oldsager af Sten fra hele Landet, der altsaa synes at have været spredt befolket i hin Tid. Stengrave findes endvidere i Nordtyskland indtil Öst for Veichsel, henimod Königsberg — de nordbøhmiske Bjerge og Thüringerwald danne Sydgrændsen — i Hollands nordlige Provindser (Gröningen, Drenthe, Overijssel) men ere derimod sjeldne i Belgien, hvor der kun kjendes to**). Grunden til denne Mangel paa Stengrave i et Land, hvor Stensager af yngre Former ere hyppige, er maaske den, at talrige og let tilgængelige Klippeluler brugtes som Gravsteder baade her og i Frankrig i den yngre Stenalder***). England har baade Langdysser,

*) H. Hildebrand i Nybloms svensk literatur tidskrift 1867, 295.

) Nemlig: Djævlestenen, en Stendysse omgivet af en Stenkreds, ved Jambes, en Forstad til Namur ved Moselfloden, og en af store Stenblokke dannet Dysse ved La Plante (Namur). Begge ere ødelagte. A. Dupont, notices préliminaires sur les fouilles dans les cavernes de la Belgique, 1867. *) I en Hule (Trou des Nutons de Gendron, nær Dinant i Belgien) laa i et Lag, der var Støv af fortærede Blade, sytten Menneskeskeletter og ved Indgangen en Flintflække og Brudstykker af Lerkar, der henregnes til den yngre Stenalder eller til Bronzealderens Begyndelse. Under Laget med Skeletter er det Lerlag med skarpkantede Stene, i hvilket Rensdyrslevninger oftere ere fundne. Det antoges derfor, at Skeletterne ere yngre end Rensdyrperioden. A. Dupont, Notices préliminaires.

Runddytter og Jættestuer, navnlig paa Vestkysten og ved Kanalen (Wiltshire, Dorsetshire, Cornwall og Anglesey) og paa Kanaløerne. Langdytterne skulle der vise en fra Runddytterne forskjellig Gravsik og antages at være ældre end disse*). Blandt Irlands mange Stengrave er Jættestuen Newgrange nærved Drogheda bekjendt. Det er en korsdannet Stenbygning, hvis Tag er lagt saaledes, at den ene Sten springer lidt ud over den anden, og det hele lukkes tilsidst med enkelte Stene; Kamrets største Høide er 20 Fod; Jordhøien er nu 35 Alen høi. To andre Høie (Nowth og Dowth i Nærheden af Newgrange) ere af lignende Bygning og Størrelse.

Kun faa Egne i Frankrig ere uden Dytter, men den klassiske Jordbund for dem er Normandiet og Bretagne, hvor der ogsaa findes mange og store Jættestuer. Næsten enhver af de talrige Smaaøer i Bugten ved Morbihan — der skal være omtrent ligesaamange som der er Dage i et Aar — har sin Stengrav, der er eller har været dækket af en Jordhøi, og hvis Indgang altid er mod Øst**). Dytter ere hyppige i hele den nordlige og vestlige Del af Frankrig, ved Paris, i Poitou og i Guienne, dog væsenlig kun vestlig for en Linie fra Brüssel til Marseille, og de følge i det Hele taget Flodernes Løb. Efterhaanden som man kommer mod Syd, synes Dytterne overveiende at være fritstaaende. Medens de saaledes i Bretagne altid ere dækkede af Jordhøie, ere de derimod i Guienne vel undertiden i eller paa Jordhøie, men ogsaa ofte fritstaaende og ligne mere de nordafrikanske Dytter end de danske. Ogsaa paa den spanske Halvø findes Stengrave i Provindsen Alava, i Madrids Nærhed og navnlig i Andalusiens otte Provindser, hvor de endog ere hyppige paa hele Kysten ved Malaga og mellem Guadalquivir og den portugisiske Grændse, derimod sjældne eller næsten ukjendte inde i Landet. Efter en Fortegnelse

*) J. Thurnam i *Archaeologia*, Bind 42, 161 offg. **) De danske og engelske Dytter have derimod ikke fast Orientering.

fra 1734 var der dengang i Portugal 315 Stendysser; i 1867 vare kun 39 tilbage, en Kjendsgjerning, som viser, hvor stærk Ødelæggelsen har været*). I Schweits ere Gjenstande fra den yngre Stenalder særdeles hyppige, navnlig i Pælebygninger, men dog kjendes kun meget faa Stengrave**). De ere hyppige langs Jurabjergene, træffes enkeltvis i Savoien og høre endnu til Sjeldenhederne i Italien***). Endvidere findes de paa Øerne Korsika, Gozzo og Malta.

Men intetsteds ere Stengravene saa talrige som i Nordafrika, hvor de træffes paa en Kyststrækning af 3--400 Mile fra Tanger til Egnen ved Murzuk i Fezzan, til Grændsen af det gamle Cyrenaika, og ikke blot ved Kysten, men 20 Mile inde i Landet. Det er ikke saa ret længe siden man først hørte tale om deres Tilstedeværelse i Afrika; nu meldes om en aldeles forbausende Rigdom, som ingen anden Egn paa Jorden har Mage til, om Kirkegaarde paa Hundreder og Tusinder af Dysser, ved Roknia f. Eks. 3000, og lignende store Kirkegaarde ere trufne paa to Steder i Provindsen Constantine. Gravene ere sjelden større end til eet Lig; de ere byggede af let haandelige Stene, og Siderne dannes undertiden af enkelte langagtige Stene; de ere fritstaaende, omgivne af Stenkredse og forbundne paa samme Gravplads ved en eller flere Rækker Stene. Jættestuen mangler, men de andre Dysseformer svare til dem i Bretagne, saaledes at en fransk Arkæolog, som særlig har beskæftiget sig med dette Spørgsmaal, ved Synet af Gravpladsen ved Keragas nær Algier, troede sig hensat i sit kære Bretagne; der var ikke mindste Tvivl hos ham om, at han var omgivet af Dolmens, der kun forsaavidt

*) Beretning om Pariser-Kongressen 1867, 181. **) To ved Pfäffikersøen, en ved Hermetschwyl ved Bremgarten; hvortil endnu kommer fire i den vestlige Del af Landet, opdagede i de seneste Aar. ***) Flere Dysser ligge ved Saturnia nær Orvieto i Etrurien, 20 Mile fra Havet; de indeholdt imidlertid kun Skeletter, men ingen Oldsager. I en Dysse nærved Tortona fandtes Stenøxer.

vare forskellige fra hans Fødelands, som de vare fritstaaende, i Reglen mindre end Bretagnes, og som det Monumentale her ganske syntes at være opgivet*).

Større og mindre Grupper af disse Mindesmærker træffes endvidere ved andre af Middelhavets Kyster: paa Peloponnes, i Palæstina (navnlig i stor Mængde ved Jordans venstre Bred**), paa Nordkysten af det sorte Hav, paa Krim, hvor de ere talrige, og endelig i stor Mængde i Indien paa denne Side Ganges. De indiske Dysser ligne de europæiske meget; endog de eiendomlige runde og halvrunde Huller i Væggestenene gjenfindes baade i England, i Frankrig og i Nærheden af Constantine.

Dysserne strække sig altsaa i et næsten uafbrudt Belte fra Rigabugten langs Østersøens og Nordsoens sydlige Kyster, over Skandinavien og England, langs Atlanterhavets Østkyst og Middelhavets Sydkyst til henad Tripolis; og i spredte Grupper over Palæstina, Syrien, Seleucia, Tartariet og Persien til Indien, hvor de atter optræde i stor Mængde. De holde sig i det Hele taget til Kyststrækningerne, naar man tager dette Udtryk i meget vid Betydning, til Flodbredder og Lavlande; selv paa Jyllands Hoideryg og i Skaanes Bjergegne mangle de næsten ganske. Jo længere man kommer mod Syd, jo mindre og uanseligere blive de. Der er kjendelig Forskjel mellem det nordlige Belte med de mærkelige store og udviklede Jættestuer i Danmark, Sverig, Irland og navnlig Bretagne, og det sydlige Belte med de nordafrikanske fritstaaende Smaadysser, der nærme sig til at være Stenkister og ofte ligge i større Grupper

*) René Galles i Bulletin de la Société Algérienne de climatologie, 1869, 31. — **) F. de Saulcy, voyage en Terre Sainte, 1865, resumeret i Matériaux 2, 246. Mellem Nebo Bjerget og Jordans Udløb i det røde Hav er der en Gruppe af mindst tyve Dysser af meget store, i Reglen utilhugne Stene, som oftest tre Stene med en Overligger; Dysserne ere fritstaaende, med aaben Indgang og ligge i Retning Nord-Syd; nogle af dem ere omgivne af Stenkredse. Ogsaa mellem Nazareth og Beyreuth træffes Stengrave.

som et Slags Kirkegaarde. Men naar man tager Overgangsformer med i Betragtning, ere de dog alle af ensartet Grundplan og Bygningsmaade, og deres monumentale Karakter synes oprindeligt at maatte skrive sig fra en og samme Kultur.

Idet jeg vil forsøge at fremstille Grundtrækkene af denne Kultur, navnlig som den kjendes fra nordiske Grave, maa først og fremmest den fælles Eiendommelighed omtales, at Ligene ere ubrændte og ofte hensatte i siddende Stilling (Danmark, Sverig, England og Nordafrika). Spor af Brand ere jevnlig iagttagne i europæiske Stengrave, Menneskeknogler ere svedne og Flintsager ildskornede (Danmark, Bretagne og Egnen ved Paris) og Trækul og Spor af Ildsteder ere intet Særsyn (f. Eks. i Danmark og i Bretagne). Men det maa vel lægges Mærke til, at Knoglerne ere svedne, ikke brændte, saaledes at det efter de mange Meddelelser om Dysseundersøgelser, som nu foreligge, maa betragtes som en meget sjelden Undtagelse, at Levninger af brændte Lig oprindeligt skulde være nedlagte i dette Slags Grave. De svedne Knogler kunne forklares dels maaske i enkelte Tilfælde som hidrørende fra Offeringer, der ere foretagne ved Jordfæstelsen, dels vel ogsaa saaledes, at Liget er bleven lagt paa eller nær ved den slukte Ild sammen med det, der medgaves den Døde*).

De større Stenstuer indeholde ofte mange Lig og ere øiensynlig Familiegravsteder**), og fordeles de i de enkelte Grav fundne Oldsager mellem Ligene bliver der kun et ringe Gravgoods til ethvert af disse. Paa den anden Side træffes rigtignok undertiden en paafaldende stor Mængde Gjenstande ved et enkelt Skelet***); men det synes dog

*) Worsaae: Fund i en Jættestue ved Borreby, i »Danmarks tidligste Bebyggelse«, 1861, 19. — **) To Ganggrave eller Jættestuer i Vestergötland gjemte saaledes, enhver af dem, flere end 100 Lig. (B. E. Hildebrand i Antiquarisk tidskrift för Sverige 1ste Del). I en Stenalders Grav ved Chamont (Oise) fandtes hundrede Lig, liggende lige udstrakte og ordnede i Rækker. — ***) Over 100 Stensager ved et Skelet i en Stendysse ved Følleslev nær Holbæk (Worsaae i Annaler f. n. O. 1844, 194);

ikke at have været Regel, at der medgaves den Døde et endog blot nogenlunde fuldstændigt Udstyr til Fortsættelse af Livets Gjerning hinsides Graven. Det Medgivne kan snarere betragtes som Mindegaver fra Slægt og Venner.

Stensagerne fra Gravene synes at have været aldeles nye og ubrugte ved Nedlægningen; men det er ikke sjældent, at det kun er Brudstykker af Redskaber, eller dog sønderbrudte Redskaber, som ere nedlagte, og Sønderbrydningen er sket forsætlig. I Danmarks Dysser er dette vel ingenlunde Regel, men undertiden er det dog iagttaget, saaledes f. Eks. i en stor Jættestue ved Ugerslevgaard nær Odense, som fornylig er bleven planmæssig udgravet. Samme Iagttagelse er gjort i engelske Grave og navnlig hyppig i Stengrave i Nærheden af Paris. Gravstuen Manné-er-Hrock ved Locmariaker i Bretagne indeholdt ikke mindre end 104 itubrudte Stenøxer (Kiler) medens kun to vare hele*).

Oldsagerne fra disse Grave høre til den yngre Stenalder og til dennes Slutning i Danmark; det vides derimod ikke, om samme Gravskik har hersket gennem hele denne Periode. Den ældre Stenalder's eiendommelige Typer træffes ikke i Stengrave eller dog kun i Forbindelse med Redskaber af andre, større og mere udviklede Former og som tildels ere slebne. Tilmed svarer den ældre Stenalder's geografiske Udbredelse ikke med den yngres. Folket er ikke trængt saa vidt frem mod Nord som Dyssebyggerne. *Levningerne fra den førstnævnte Kultur, de fra Kjøkkenmøddinger og nogle af Kystfundene kjendte Former af Stensager, ere med Undtagelse af nogle Former, som ere fælles for begge Perioder, ikke fundne i Norge, i Mellemsverige, i Sydsvriges østlige Provindser og ei heller paa Bornholm, hvorimod der fra alle disse Egne kjendes Stensager af yngre Former.*

39 Stenøxer (Kiler) ved et Lig i Mont Saint Michel ved Carnac i Bretagne. — *) Barnwell i *Archaeologia Cambrensis* 1869, 145. — I Indgangen til Gravgrotten La Tumiac i Bretagne optoges ved et Skelet 30 slebne Stenøxer af hvilke mange syntes at være bleve forsætlig brudte før Nedlægningen.

Paa den anden Side havest ældre Beretninger om, at Bronzesager, ja endog Jernstykker, hvis Former rigtignok vare ukjendelige, ere optagne af Dysser*); men disse Tilfælde maa for Nordens Vedkommende betragtes som rene Undtagelser, da der ved alle nyere Undersøgelser af Stengrave ikke er fremkommet noget, som kunde fordunkle det Billede af en yngre Stenalders Kultur, som Dysserne og deres Indhold af Oldsager føre frem. Lukis har ved sine talrige Undersøgelser af Stengrave paa Kanaløerne og de nærmest tilgrændsende Egne af Sydengland og Nordfrankrig kun truffet en eneste Gjenstand af Metal (et Armbaand af Kobber**). I en mægtig Jættestue paa Dowth Gods i Irland optoges blandt andet to Jernknive, men deres Tilstedeværelse forklares ved en Beretning i Ulster Annaler om, at denne og flere omliggende Jættestuer i 862 bleve gjennemsøgte af Nordmændene i Dublin, og Knivene synes ogsaa efter deres Form at være omtrent fra sidstnævnte Tid og altsaa at kunne være tabte dengang***). Dysserne i Bretagne og andre nordfranske Provindser indeholde aldrig Metalsager, men kun Gjenstande af Sten og Ben. I Corrèze (Limosin) træffes aldrig Bronzesager i de Dysser, som kun indeholde eet Lig, men vel undertiden hvor der er flere Begravelser i samme Dyse, og hvor det synes, at man har skaffet Plads til de senere indsatte Lig ved at forstyrre de tidligere Beboere. Disse Dysser ere i Reglen fritstaaende. Senere Indblandinger, som f. Eks. gallo-romerske Oldsager og Mønter, hvilke ere fundne i Dysser, kan der ikke tages Hensyn til. Derimod er Forholdet et andet i Sydfrankrig, thi der indeholde Dysser hyppigen Bronzesager sammen med Stensager;

*) Ant. Ann. 4, 489; Annaler 1838—39, 176. **) I en Stengrav paa Guernsey i det øverste Lag under en af Overliggerne. Længere nede i Kamret traf han de sædvanlige Lerkar, mange Stenredskaber, Stene til Rivning og Kornknusning, og Lukis mener, at Armbaandet maa være skjult i Dyssen i en senere Tid. Journal Brit. Arch. Ass. 3, 344. ***) Wakeman: Irish Antiquities, 1848, 33.

i Aveyron udgjør saaledes Bronzen en Femtedel af samtlige Oldsager fra Dysserne der*). Dermed ophøre disse imidlertid ikke at være fra Stenalderen; thi Bronzesagerne ere Ringe, Perler og andre Smykker, som tildels ere Efterligninger af Stenalderens bekjendte Former, og de skærende Redskaber ere, med ganske enkelte Undtagelser, altid af Sten. Stenalderens Folk har her enten faaet Metallet indført, men saa sparsomt, at det kun anvendtes til smaa Smykkegjenstande, eller det har erhvervet disse Ting ved Samkvem med mere civiliserede Folk. I alle Tilfælde sees det ikke, at Bronzesagerne have haft nogen Indflydelse paa Kulturen, hvorimod de bevise, at de senere Dyssers Tid ikke kan være meget fjern fra Bronzealderens Begyndelse.

I de nordafrikanske Dysser ere de arkæologiske Forhold, som tjene til en relativ Tidsbestemmelse, mindre tydelige**); dog savnes heller ikke der Tegn paa, at i det mindste nogle af Dysserne skrive sig fra Stenalderen. De i Reglen smaa Stendysser, som i større Grupper ligge i Nærheden af Constantine indeholde Lig i boiet Stilling og sædvanlig omgivne af flade Stene eller Kiselstene — en Ordning, som kjendes ogsaa fra danske Stengrave, — og ved dem Øxer og andre Gjenstande af Sten. Fra en Gruppe af hundrede Dysser ved Guyotville i Nærheden af Algier haves af Oldsager: tre Stenøxer, en Flintkniv, fem Pilspidser af Flint, Ringe af Bronzetraad og Bronzefibulæ, altsaa tildels et lignende Indhold som i sydfranske Dolmens. Og endvidere ere Lerkarrene fra de nordafrikanske Dysser af meget lignende Former, som de, der ere trufne i Stengravene i Bretagne. Da Dysserne i Nordafrika ere fritstaaende, kan man forstaae, at de ældre ere blevne benyttede og nye opførte under vekslende Kulture, og at de indeholde

*) Cazalis de Fondouce, la pierre polie dans l'Aveyron, 1867, 35. — E. Cartailac i Norwich Congress 1868, 352. — Malafosse, études sur les dolmens de la Lozère, Toulouse 1869. **) Rhind i Archaeologia B. 18, 252. — J. W. Flower i Beretningen om Norwich Kongressen 1868.

Efterladenskaber fra flere Perioder, at der f. Eks. blandt Stenene i en Grav ved Foden af Aures er truffet hugne Sten af romersk Arbeide og antike Søileskafter. En anden Grav indeholdt en Mønt fra Keiserinde Faustina (Antoninernes Tid), hvilket tyder paa, at man i Nordafrika har vedblevet at opføre nye Dysser og benytte de gamle indtil flere hundrede Aar efter K. F. Det er ganske naturligt, at dengang Stenalderens Folk i Nordeuropa endnu vare ukjendte med Metaller eller dog ikke jevnligen brugte Metalredskaber, havde Nordafrikas Beboere forlængst faaet Bronze. Efter alle Beretninger synes Bronzen at være overveiende i de nordafrikanske Dysser, ligesom der ogsaa i de Dysser paa Krim, som hidtil ere udgravede, kun er fundet Gjenstande af Jern og af Bronze.

Egentlig Konst eller Afbildninger af levende Væsener træffes sjelden paa Oldsagerne. Fra Norden kjendes en Benpil, funden ved Grøftegravning paa Langeland, paa hvilken er indridset et Dyr, som nærmest ligner en Frø, og en Øxe af Ben, fra en Tørvemose i det sydlige Skaane, paa hvilken er indridset et firføddet Dyr. Indhugne og indgnedne Prydelser (småa Fordybninger, korsdelte Kredse og Baade) ere enkelte Gange opdagede i Stengrave i Danmark*) hyppigere

*) a) Paa den udvendige Side af Dækstenen paa en Dysse i Herrestrup i Ods Herred: Kredse med Kors i og fire Baade. I Dyssen fandtes en Hulmeisel, sex Flintflækker, et Brudstykke af en Flintkile og Lerkar. Nord. Tidsskr. 1, 181 og 2, 254. Runamo S. 544. — b) Paa den indvendige Side af to Sidestene i Jættestuen Lundhøi i Heltborg Sogn ved Thisted; blandt andre Figurer saaes en ved Streger firdelt Kreds (Finn-Magnusens Runamo 1841, 514.) — c) Samme Aar, 1837, opdagedes Figurer paa Dækstenen af en Dysse i Strarup Have ved Kolding; de stode paa en temmelig jevn Flade af et Kvarters Længde og Brede; i Kamret fandtes to Stenhamre og Brudstykker af Lerkar. (Beretningen om Fundet er i Museets Arkiv). — d) Paa en Dæksten over et Gravkammer i en Høi ved Skomagerkroen mellem Roskilde og Holbæk var der indridset Kredse med firdelte Kors (Aarbøger 1866, Tillæg Side 18); Stenen er huggen itu — og

derimod i Irland og England og navnlig i Bretagne, som eier de smukkeste Eksempler paa denne Slags Udsmykning af Gravstederne. I intet af de Tilfælde hvor Graven var urørt fandtes andet end hvad der vides at høre til den yngre Stenalder, og da Prydelserne ofte ere paa Væggestenene kan der neppe være Tvivl om, at de ere samtidige med Begravelserne. Men paa den anden Side ere Prydelserne helt forskellige fra de sædvanlige Ornamentter, navnlig paa Lerkar, fra Stenalderen og indeholde lignende Motiver, som Bronzealderens Prydelser. Hine Grave ere altsaa vistnok fra Stenalderens seneste Tider eller Bronzealderens Begyndelse*). Det er vist ved Forsøg, som ere foretagne i Edinburgh og i Paris, at saadanne Prydelser kunne indhugges med Stenværktøi**).

I samme Forhold, som Dysserne, jo mere man nærmer sig deres sydlige Grændse, blive fritstaende, mindre anseelige og tabe noget af deres monumentale Karakter, blive ogsaa Oldsagerne, de indeholde, yngre. Allerede i Sydfrankrig findes Bronze temmelig hyppig i Stengrave og er overveiende i Nordafrika, hvor Dysser ere bleve byggede og vistnok ogsaa wldre benyttede indtil en forholdsvis sen Tid (flere hundrede Aar efter vor Tidsregnings Begyndelse). De eiendommelige Ristninger paa Gravenes Væggestene og Overliggere, som en sjelden Gang ere opdagede i Danmark, træffes hyppigere i Irland og England og ere navnlig stærkt udviklede i Bretagne.

Ligesom nu Dysserne i Europa væsentlig høre til den yngre Stenalder, træffes ogsaa de smukkeste og mest udviklede Stensager netop i de Egne, hvor der er Jættestuer, den mest fuldendte Form af Stengrave, altsaa i Danmark, Sverig (Skaane og Vestergötland) Bretagne og Irland. Hvor

man kan formode, at mange lignende Stene havt havt samme Skjebne uden engang at være bleve eftersete og bekjendte.

*) En Dyse med indhugne Figurer i Bretagne indeholdt Levninger af et brændt Lig, men uden Spor af Metalgjenstande.

**) Simpson: Transactions Soc. Lancashire, new series, vol V, 1865. — Catalogue du Musée de Saint-Germain, 1869, 156.

Stensager findes enkeltvis og i ringe Tal, uden de tilsvarende Grave og uden de eiendommelige Lerkar og Smykker af Rav, Ben eller Sten, synes hine at være komne fra et nærliggende Midtpunkt for denne Kultur. Dette er saaledes Tilfældet med Norge, flere Egne i Mellemsverig (Småland og Østergötland) hvor der vel hyppig findes Stensager, men ingen Dysser, med Finland, der er den yderste Grændse mod Nordost for Stensager af europæiske Former*), de russiske Østersøprovincer, Polen, Ungarn (hvor det navnlig er Hamre som findes; i 1867 vare kun 59 Findesteder kjendte) og Bøhmen. En Undtagelse herfra danner Schweits, hvis Stenalder synes at være indtraadt sent, og hvor Dysser hidtil ere sjeldne.

Et Folk, som har opført de storladne Jættestuer, hvis Bygning forudsætter et omhyggeligt Valg af Materiale og en forud lagt Plan, kan ikke betegnes som Vilde. Men dertil kommer endnu mange andre Tegn paa en Civilisation, som man hidtil vistnok har sat for lavt. Stenredskaberne ere ofte af smukke Former, betydelig Størrelse og en Udstyrelse, som tyder paa et vist Velvære hos Eierne. Lerkar af smukke Former vise, at Pottemageriet har været vel udviklet**) og de ere hyppigt prydede; enkelte Prydelser findes ogsaa paa Bensager, og man vilde vistnok kjende mere til Stenalderens Ornamentik, hvis Træsager vare bevarede fra hin fjerne Tid. Store Værksteder for Tilhugning af Flintredskaber, ikke blot herhjemme (navnlig paa Øerne Anholt og Læssøe) men ogsaa i Irland og i Frankrig, tyde paa en Fordeling af Arbeidet, og hist og her har man troet at finde

*) Stensager af Former, der ikke stemme med de europæiske, ere opsamlede i et Tal af 200 Stykker i Provindsen Olonetz i det nordlige Rusland, øst for Petersborg, ved Jordarbejde og Kanalgravninger, og enkeltvis (kun engang tre samlede). Stengrave kjendes ikke der. Wocel, die Bedeutung der Steinu. Bronzealterthümer für die Geschichte der Slaven, 1869.
 **) Dette Forhold danner en mærkelig Modsætning til hvad der finder Sted i Bronzealderen.

Spor af Samkvem mellem Datidens Folk. Den ved sin rødbrune voksagtige Farve let kjendelige Pressigny Flint er truffen i forarbejdede Stykker i en af Hulerne ved Chaleux (Namur) hvis Beboere altsaa havde Handelsforbindelser indtil Loires Bredder*). I Dysser i Morbihan træffes Redskaber af en Flint, som ikke findes der i Eggen i naturlig Tilstand. I de russiske Østersøprovincer er Flint ikke tilstede i naturlig Tilstand, og de der fundne Flintredskaber formodes at være blevne indførte fra Skandinavien. *Det er ikke rimeligt, at den yngre Stenalderes Folk væsentlig har været Jægere og Fiskere.* Saavel de mange Dysser som den næsten utrolige Mængde Stensager, der Aar for Aar opgraves overalt i Landet, viser, at der dengang har været en tæt Befolkning, og Jægeren behøver som bekjendt et stort Omraade til stadigen og i længere Tid at finde Livets Ophold. Fiskerens farefulde og møisommelige Liv pleier heller ikke at fostre det Velvære og den Ro, som høre til for at anvende megen Tid og meget Arbejde paa at bygge store Gravsteder. *Man maa snarere troe, at Stenalderens Folk har haft Husdyr og været Agerdyrkere, ligesom Æthoiene sikkert vise, at det har haft faste Boliger.*

Efterhaanden er der baade fra nordlige og sydlige Egne fremkommet ikke saa faa Beviser for at tamme Husdyr og maaske ogsaa Agerbrug ikke have været fremmede for den yngre Stenalder. Fra Schweitses Pælebygninger kjendes to Kornsorter, Rug og Hvede, og i Dyssen Mont Saint Michel ved Ancresse paa Guernsey er der sammen med Stensager fundet et Stenrug, som formodes at have tjent til Kornknusning. Beviser for Husdyrhold i den yngre Stenalder ere fremkomne ved planmæssige Undersøgelser i Schweits, Frankrig, Nederhessen, Meklenburg og i Jættestuer i Vester-götland samt i en Stengrav i Skaane**). For Danmarks Ved-

*) A. Dupont, notices préliminaires. **) I en Dyse i Morbihan: Knogler af Oxer, Heste og andre Dyr. — »I omtrent Halvdelen af Langdysserne med Stenkamre i den sydvestlige Del af England

kommende er der rigtignok endnu ikke bragt noget strengt gyldigt Bevis til offentlig Kundskab, men efter det anførte maa Husdyrhold have været kjendt i det mindste i den yngre Stenalder's Slutning.

og i næsten alle, om hvilke der haves Beretninger, har man i stor Mængde truffet Ben og Tænder af Dyr, som endnu bruges til Føde, enten i selve Kamrene eller ved Foden af Stenene i den brede Ende eller mere spredte dybt nede i selve Høien. Disse Dyr ere: Svin (Vildsvin), Raadyr, Oxe, Gjed, Hest og Hund. « En Meisel fra et Stenkammer paa en Langdysser er forfærdiget af en Benknogel af en Hest. Oxebenene, som hyppig findes i Langdysser i Wiltshire, betragter Dr. J. Thurnam som Levninger fra Gravøllet; der er optaget Knogler af indtil 7—8 Oxer i samme Grav. Desuden er det almindeligt i disse Grave at træffe Rester af Daadyrs Skeletter ofte i samme Grav, hvor Oxeskeletter findes. Dr. J. Thurnam i *Archaeologia* 42, 182, 224, 231. Ved Riksantikvar B. E. Hildebrands Undersøgelser af Jættestuer i Vestergötland i 1863 og 1868 fandtes blandt Vaaben og Redskaber af Sten samt Ravprydelse, Landespidsen forarbejdede af Faareben og af Ribben af Hornkvæg, samt Haseled af Heste, hvilke sidstnævnte formodentlig have været benyttede som Spidsen paa Spydstager, endvidere Tænder af Hunde, Tamsvin og af vilde Dyr, der ere gjennemborede for at bæres som Prydelser. (Ant. tidskrift för Sverige 1, 255). Disse Fund give afgjørende Beviser for at den paagjældende Befolkning har haft Husdyr, og for at fremme Husdyrholdet have de med klog Beregning valgt den frugtbare og paa silurisk Grund hvilende Vestgötaslette, nu Falbygden. Om Beboerne ogsaa havde Agerbrug kan endnu ikke afgjøres; men da Hesten og Hornkvæget stod i Menneskets Tjeneste, er det ikke utroligt, at Jorden blev dyrket. (Ant. tidskrift för Sverige 2, 421). Dr. H. Hildebrand har i en Stengrav ved Torseke i Fjelkestads Sogn i Skaane fundet en Mængde Ben af Husdyr (Hund, Oxe, Hest, Svin og Faar); da nogle af dem vare kløvede, hidrore de formodentlig fra et ved Gravens Indvielse holdt Maaltid. (Ant. tidskrift för Sverige 3, 31).

LIDT OM DE ÆLDSTE NORDISKE RUNEINDSKRIFTERS SPROGLIGE STILLING.

Af SOPHUS BUGGE.

Professor Gislason har i årbøger for nord. oldkynd. og hist. 1869 s. 35—145 meddelt en vidløftig og lærerig afhandling, hvori han 'hypothetisk har sluttet sig' til min læsning og tolkning af endel af de med den længere rækkes runer skrevne nordiske indskrifter (meddelt i tidskrift for philol. og pædag. VII, 211—252) og fra denne forudsætning af søgt at vise, på hvilket udviklingstrin sproget i disse indskrifter står. Jeg skal her knytte nogle bemærkninger til prof. Gislasons afhandling, og jeg skal da først og fremst dvæle ved det vigtigste af de punkter, hvori forfatteren har fremsat en opfatning, der afviger fra den af mig udtalte, uagtet dette punkt i den nævnte afhandling er gjæmt tilsidst.

Prof. Gislason bestrider (s. 140 ff.) den af Wimmer, V. Thomsen og mig forfægtede mening, at A i HOLTINGAR og lignende former er stammens oprindelige udlydsvokal, og han mener, at dette A er indskudt ligesom i ASLACAR*) i en norsk runeindskrift fra middelalderen eller ligesom i Skånske lovs *þIUFAR*. For det første fremhæver G., at den omstændighed at A i HOLTINGAR osv. indtager en plads, der oprindeligt tilhørte et A, ikke er en holdbar grund for den af mig antagne mening, da f. eks. *u* i nyisl. og færøsk *eldur* stiller sig overfor *u* i lat. *focus*, uden at dog hint nyisl.-færøske *u* er nogen fortsættelse af det latinske *u*. Heri er jeg fuldkommen enig: denne grund kan alene ikke være tilstrækkelig til at holde A i HOLTINGAR

*) Ord af de med den længere rækkes runer skrevne indskrifter er her trykte med antiqua, derimod ord af de med den kortere rækkes runer skrevne indskrifter med cursiv.

for oprindeligt — og det har jeg aldrig ment eller sagt — ; den nævnte omstændighed giver kun støtte for min mening, når den sees i forbindelse med de i disse indskrifter forekommende former overhoved, forsåvidt de stå i sammenhæng eller frembyde analogi med det omstridte punkt.

G. forsætter: 'For det andet antager man, at A i HOLTINGAR . . . osv. er oprindeligt: må man da ikke antage det samme med hensyn til det sidste A i ASLACAR og lignende nominativer i de senere runeindskrifter? ja endog med hensyn til Skånske lovs *þIUFAR* fur, osv.?'

Dette G.'s spørgsmål forudsætter aldeles samme feilslutning, som han straks i forveien uden grund har tillagt mig. ASLACAR, *þIUFAR* på den ene side og HOLTINGAR på den anden findes i sprogmindesmærker, som tilhøre væsentlig forskellige trin i sprogudviklingen, så at der ikke uden videre kan gjøres slutning fra det ene til det andet: deraf at A er oprindeligt i HOLTINGAR følger ligesålidt, at det er oprindeligt i ASLACAR, *þIUFAR*, som man deraf, at *u* er stammens udlydsvokal i lat. *focus*, kan slutte, at det også er så i nyisl. *eldur*, eller som man fra *u* i got. *lipus*, Tomstadstenens WARUR tør slutte noget til *u* i nyisl. *lidur*. Jeg følger G. videre: 'For det tredje må man ikke glemme, hvor overordentlig hyppigt de ældre runer indskyde et A . . . imellem to konsonanter, især når den ene af disse er en liquida — N, L, R. Og alle de anførte nominativs udlyd er netop R. Anledningen til vokalindskud synes desuden i dem alle forstærket ved særegne omstændigheder.' Herimod må jeg gjøre gjældende, at indskrifterne selv vise, at man ikke deraf, at A indskydes mellem to konsonanter (af hvilke den første eller begge høre til den betonedede stammestavelse), især når den ene er 'en liquida', tør slutte, at A foran nominativsmærket R er indskudt (parasitisk), ti også de indskrifter, som ikke fremvise hint vokalindskud, har dog A foran nominativsmærket R: Guldhornet har HLEWA (ikke HALEWA) men HOLTINGAR,

Tanumstenen PRAW- (ikke PARAW-) men HAITINAR, Reidstadstenen WRAITA men IUPINGAR og WAKRAR, Tjerkøbrakteaten (Stephens nr. 25) WURTE og KURNE samt WLLHA- (feil for WALHA-?) men HELDAR (feilagtig kopi af en anden brakteats HELMAR?), Torsbjergdopskøen ikke vokalindskud foran P i OWLPU eller foran M i NIWANGMARIR men PEWAR, Skåängstenen *MMRXFY med A foran nominativmærket (forudsat at Y her er nominativmærke) men ikke vokalindskud mellem R og G. Man kan vistnok sige, at indskrifterne ikke behøve at være og heller ikke er consequente med hensyn til vokalindskud; men det tør alligevel ved de her meddelte sammenstillinger ansees for godtgjort, at A foran nominativmærket R i de med den længere rækkes runer skrevne indskrifter er langt fastere end det indskudte A i WARITU, HARABANAR, WORAHTO og lignende former*). Vi vil siden sé, at også det udlydende A i nom. acc. sg. n. og acc. sg. masc., der må opfattes på samme måde som A foran nominativmærket (og som efter G. ligeledes er parasitisk), forekommer i indskrifter, som ikke indskyde A mellem to konsonanter, af hvilke den ene er en liquida. Det samme gjælder A foran genitivmærket S, for såvidt vi tør dømme efter en eneste indskrift.

Når Gislason dernæst mener, at indskud af A foran R er bleven begunstiget ved den forudgående konsonant, og altså forudsætter, at A kun blev indskudt efter nogle konsonanter, ikke efter alle, så støtte indskrifterne ikke denne opfatning. I de ældre indskrifter med den længere rækkes runer (i de, der bruge F som tegn for A) findes ikke et eneste eksempel på R i nom. sg. umiddelbart efter konsonant. Derimod forekommer AR efter N (3 gange), L (3 gange, deraf 2 gange i ett og samme ord), R (1 gang),

*) Istabystens WULAFR viser et yngre sprogtrin; se herom senere.

W (2 gange), NG (2 gange), D (FRAWARADAR Möjebro, for FRAWARDAR?); efter G i HAWIGAR (AW ikke sikre) Orstad, som dog mulig er særegen skrivemåde for HAWINGAR, og i SNIILAGAR Lindholm (hvis II skal læses NII); efter RG i *MRXFY (ÅLERGÅR?) Skåäng. Uagtet man må være varsom i at benytte brakteatindskrifter på samme måde som andre indskrifter, tør jeg her også nævne, at Tjörkø-brakteaten har HELDAR (oprindelig måske HELMAR); nr. 71 hos Stephens har 𐀓𐀎𐀚𐀚, der vel maa læses LAUKAR (væsentlig samme tegn for K som i Lindholm-indskr.) og forståes som nom. sg.; rimelig har vi det samme ord også i nr. 18 (skrevet med binderune for KA), medens jeg ikke tør sige, om der i nr. 19 skal læses LAUKAR GAKAR.

Efter det anførte er der fuld grund til at tro, at AR brugtes uden hensyn til hvilken konsonant der gik foran; dette tør så meget tryggere siges, som der heller ikke ved brugen af det i udlyden stående A (f. eks. i WRAITA), som G. antager for parasitisk, men jeg for stammens udlydsvokal, kan påvises nogen indflydelse af den forudgående konsonant.

Umiddelbart efter konsonant finde vi R i nom. sg. kun i de yngste af de indskrifter, som er affattede i den længere runerækkes skrift, nemlig i de, der ikke har F som det egentlige tegn for A: HAPUWULAFR Istaby, HAPUWOLAFR Stentofte, HARIWOLAFR Stentofte. At vi på Istabystenene finde WULAFR og ikke WULAFAR, forklarer Gislason s. 144 deraf, at runemesteren har anset én hjælpelyd for tilstrækkelig; men da han skriver WULAF, der efter Gislasons opfatning har to hjælpelyd, synes denne grund ikke vel at kunne være den rette. Når vi i de ældre af de indskrifter, som er skrevne med den længere rækkes runer, bestandig i A-stammernes nomin. sing. finde AR, aldrig R umiddelbart efter konsonant, derimod i de yngre af disse indskrifter R uden foregående A, så synes der tvertimod at være al grund til at antage, at et oprindeligt

A i hine er bevaret, i disse derimod faldet bort. Dette støttes ved det fuldkommen ensartede forhold mellem den i en ældre indskrift forekommende genitivform på AS (HNAB-DAS på Bøstenen) og den yngre form på s uden forudgående vokal.

De i det foregående imødegåede argumenter af G. er indirecte vendte mod min forklaring af A foran nominativmærket R som stammens udlydende vokal, derved at de søge at gjøre en anden forklaring sandsynlig. Til slutning vender G. sig directe mod min forklaring. 'For det fjerde må man betænke, hvor lidet antagelsen af, at A i HOLTINGAR osv. er den oprindelige stamme-udlyd, rimer sig, dels med indskrifternes sprogform i det hele, dels, i særdeleshed, enten med -R, denne nye form for suffikset, eller med I for A i den mellemste stavelse af HAITINAR.'

Den mening, at bibeholdelsen af stammeudlyden A foran nominativmærket R ikke skulde rime sig med indskrifternes sprogform i det hele, grunder sig efter mit skjøn på en ensidig opfatning af det gotiske sprogs stilling til de øvrige germanske tungemål, hvilket jeg siden skal søge at påpege. For det første skal jeg udførlig dvæle ved den påstand, at A som oprindeligt i HOLTINGAR ikke rimer sig med den 'nye' suffiksform R. Denne påstand fortjener særlig opmærksomhed, fordi en lignende indvending mod min forklaring har været fremsat af prof. Stephens (årbøger 1868 s. 15): 'Sammen med overdreven gamle sager [står] ikke ett eneste eksempel på nominativendelser med -s, der alligevel findes på mindesmærker med yngre slags runer. Ja på det mindesmærke, der vel med størst sikkerhed kan regnes til de allerældste blandt de af prof. Bugge omhandlede, Gallehus guldhorn, have vi (efter hans læsning) HLEWAGASTIR og HOLTINGAR, ikke, som vi dog åbenbart måtte vente i 3dje og 4de århundrede efter Christus, HLEWAGASTIS og HOLTINGAS'. I samme retning udtaler dr. Jessen sig i årbøger 1867 s. 277. For det første

skal jeg da minde om, at jeg har antaget (tidskr. f. philol. VII, 216. 355), at **Y** oprindelig har betegnet en blød *s*-lyd, og at jeg har indrømmet muligheden af, at tegnet i de ældste indskrifter endnu kunde udtrykke denne lyd, men at jeg derhos har gjort opmærksom på, at betydning *r* (hvormed just ikke er sagt samme *r*-lyd, som i regelen betegnes ved **R**) dog er den sandsynligste, da vi på Istabystenene, Järsberg-st. og efter min formodning tillige i Tunestenens anden indskrift har **Y** (**Λ**) brugt som tegn for *r*, der ikke er opstået af *s*.

Dernæst skal jeg fremhæve, at vi ikke véd, når nominativmærket i nordisk sprog har fået formen *r* istedenfor *s*, men at det dog efter al rimelighed ikke er i 'ny' tid, det vil her sige ikke i den nærmeste tid før sprogets overførelse til Island.

Det er efter min mening ikke urimeligt at tænke sig nominativmærket *r* i en forøvrigt meget antik germansk sprogart, uagtet Gotisk har bevaret det oprindelige *s*; udviklingen går ikke overalt fremad med lige skridt. Det kan være oplysende her først at henvise til et forhold i en anden sprogfamilie: i klassisk Latin er ligesom i senere Nordisk *s* i vidt omfang gået over til *r*; Oskisk, der overhoved har et langt mere antikt præg, kjender ikke (ialfald ikke uden som senere udskeielse) denne overgang i indlyden, men har dog allerede i de ældste indskrifter gennemført den i reflexivets og passivets mærke i udlyden. — I Oldtydsk tør lydbevægelsen fra *s* til *r* siges at være afsluttet i det hele i det 8de århundred; når den der er begyndt, véd vi ikke, men det må have været rum tid forud.

Gå vi nu til Nordisk, så er i det norsk-islandske bog-sprog overgangen fra *s* til *r* i nominativmærket gennemført allerede i de ældste kilder. En enestående levning af *s* har vi i cod. Arna-Magn. 677 *þa hafip es þats er monop* (Gislason um frumparta s. 236), hvis *es* ved siden af *er* her ikke er skrivfeil (hvilket jeg neppe tror). Men slutnings-

konsonanten i denne enstavelsesform for nom. pl. af anden persons pronomen behøver ikke at følge det almindelige nominativsmærke, skjønt oprindelsen vistnok er den samme; ligeså er *s* bevaret i oldhøjtyske former som *quamun-mes*, *suohhe-mes*, se om disse Kuhn zeitschr. f. vgl. sprachforsch. XVIII, 338.

Når vi derpå undersøge sproget i de nordiske indskrifter med den kortere rækkes runer, altså de ældste mindesmærker, fra hvilke vi kjende 'Oldnordisk', så er det uimodsigeligt, at allerede i de ældste af disse *r* i nominativ (skrevet **A** eller **R**) er det almindelige og regelrette. En med *es* i cod. A. M. 677 analog form *IS* har jeg troet at finde på Røkstenen i forbindelsen *UILIN IS þAT*, men sådanne enstavelses pronominalformer bevise ikke noget for nominativsmærket i almindelighed. Stephens (oldnorthern runic monuments p. 611 f.) opfører rigtignok talrige eksempler fra de i den kortere rækkes runer affattede indskrifter på det ældre *s* i nom. sg. istedenfor det senere *r*, og han må da følgerigtig ansé *r* som nominativsmærke for meget sent. Men af disse eksempler fragår utvilsomt en hel del som uvedkommende. Fra Røkstenen opføres som nominativformer *þULFS*, *RUKULFS*, *ARUþS*, *IRNARS*, men alle disse er utvilsomt genitivformer af navne (som jeg tildels læser i lidt forskellige former, således det første som *RAþULFS*), der er styrede af *SUNIR* (sønner).

Fra Ferslevstenen i Nørrejylland opføres som nominativ *LUTARIS*, men dette (der vel har været udtalt *loddaris* eller *luddaris*) er, som Säve hos Stephens s. 934 tolker det, genitiv styret af *SUN*, der står i apposition til *UKI*.

Fremdeles er os her uvedkommende navnene *KISA*, *KISLAUK* og andre navne, hvis første led er *KIS*, ti *s* kan jo her ikke være nominativsmærke. Det samme gjælder *THURGEIS* i en latinsk indskrift.

Når Stephens videre anfører mandsnavnet *SKANMALS* i nomin. på Skåäng-stenen, så er dette her ligesålidet be-

visende, ti det kan ikke godtgjøres, at *S* i dette navn er nominativmærke. Stephens's forklaring 'den skjøntmælende, veltalende' kan jeg ikke tilegne mig: adjektivet 'skjøn', der i nyere tid er kommet ind fra Tydsk, er ellers udenfor stedsnavne ukjendt i Nordisk; *SKAN* vilde være sjælden skrivemåde for *SKAUN*; desuden har jeg aldrig fundet adjektivet 'skjøn' i de oldgermanske sprog, i hvilke det forekommer, brugt om talens skjønhed, men vel om den skjøne, strålende skikkelse. Jeg forklarer *SKANMALS* som *Skammals*, *Skammhals* 'manden med den korte hals'; *h* er faldet bort ligesom i *frjåls* for *frihals*; jfr. *oræfi*, *vardald*, *afrendr* for *ørhæfi*, *vardhald*, *afrhendr* osv. Skrivemåden med *NM* kan jævnføres med *HENMINKR* Dyb. fol. Stockh. 23 (Lilj. R-U. 650); *HENMIKR* Dyb. Stockh. 43; *NMINK* Dyb. Stockh. 48; *HULMNFASTR* Dyb. fol. 146 (Lilj. R-U. 77); *HULMNLAUK* Dyb. fol. 100 (Lilj. R-U. 1452); *HALFNTAN* Lilj. R-U. 453; jfr. Stephens s. 38. — *skammhåls* og *langhåls* findes brugt som tilnavn, men at et tilnavn gik over til virkelig navn, var som bekjendt ganske almindeligt.

Bevisende er heller ikke *FÜKS* Dyb. fol. 246 (Lilj. R-U. 245), ti da dette navn på stenen kun forekommer i nominativ, kan det ikke godtgjøres, at *S* er nominativmærke og ei hører til stammen; dette vilde ikke være afgjort, om det end var sikkert (hvilket det efter tegningen i Bautil ikke er), at der Lilj. R-U. 1552 skulde læses *FUKR*.

I ethvert tilfælde falder bort *HÆLHIS* i en Maeshowe-indskrift (nr. 9 hos Farrer), da stenen har *HÆLHI*, ti stregen efter *I* står for lavt nede til at kunne læses som *S*; den er rimelig kun skilletegn, som Stephens s. 933 også antager. En navneform *HÆLHIS* er ligetil umulig.

Heller ikke behøver jeg at opholde mig ved en nominativform *RUULFASTS*, der skal forekomme på Voldtofte-stenen, da *RNNPΛHT* efter runernes almindelige betydning må læses *RUULFR STS* og der ikke er fremkommet nogen gyldig grund til at tvile om denne læsning.

Derimod kunde et andet eksempel hos Stephens på *S* som nominativmærke synes rimeligt: på Skälby-stenen i Upland (Dyb. fol. Stockh. nr. 40, Steph. s. 787, Lilj. R-U. 386) forekommer nemlig navnet *ULMFRIS* i nominativ. Jeg tror med Stephens, at vi her har det på svenske runestene hyppige kvindenavn *Holmfridr*, og man kunde såmeget snarere tro, at *S* var nominativmærke, som *ð* i dette navn er udtrængt i *HULMFRIR* Lilj. R-U. 651. Men en anden opfatning er dog efter min mening den rette. I de allerfleste svenske indskrifter, i hvilke navnet *Holmfridr* forekommer, har det tabt sit nomin.-mærke og ender på *þ*, således Lilj. R-U. 19. 21. 85 (Dyb. fol. 138). 95. 246. 370. 452. 524. 864. Jeg tror derfor, at *ULMFRIS* er istedenfor *ULMFRIþ*: *þ* og *ð* med sin læspende udtale ligger i lyd *s* saa nær, at runeristeren vel kan have skrevet *S* for *þ*. Vi har ellers eksempler på lignende skifte i Nordisk: håndskriftet af den ældre Vestgötalag har (hvorpå prof. Lyngby gjør mig opmærksom) flere gange *z* for *þ* (Schlyter s. VII), således *Annæz* for *Annæþ*, *Annat* s. 57¹¹; *bezas* s. 10⁶ = *bepas*; *hæræz* for *hæræþ* s. 49 nederst, o. fl., ligesom det håndskrift, hvorefter Östgötalagen er udgiven, efter Schlyter s. III stundom har *z* for *þ*; i islandske håndskrifter skrives *sust* i samme betydning som *þust* (tærskestav), begge former vistnok gjengivelser af et keltisk ord, der er lånt fra lat. *fustis*; i indlyd og udlyd kan skrives *þ* for *z*: *bavþto* = *böztu*, *geraþ* = *geraz*, *clemetþ* = *Klemetz*, *Klemets* (Gislason um frumparta s. 98 f.).

I det foregående tror jeg at have vist, at 12 af prof. Stephens's eksempler intet bevise for den mening, at indskrifter skrevne med den kortere rækkes runer har bevaret det oprindelige nominativmærke *s* istedenfor den yngre form *r*.

Tilbage stå 3 eksempler, der synes bevisende. Jeg kan dog ikke tro på, at dette virkelig er så, og jeg skal her fremstille mine betæneligheder. De tre eksempler er følgende:

1) Bjurbäck-stenen i Småland (Lilj. R-U. 1252) begynder med: *FAKR \bar{S} \times SATI \times STIN.

2) Oddum-stenen*) i Nørrejylland, af hvilken Stephens s. 763 meddeler en pålidelig tegning, begynder med: β URALFS. SATI. STAIN.

3) Uppgrenna-stenen i Småland (Stephens 816) har efter forskellige vidnesbyrd følgende indskrift: SUIN: RIS β I: STINA: β ISI (eller β ESI): IFTIR (el. EFTIR): \check{A} SLAK: AUK: IFTIR: KUTA: SUN: H \check{A} NS: AN (el. EN): \check{A} SLAKS: UAS: BRU β IR: SUINS.

Om Bjurbäckindskriften må dog først mærkes, at den kun kjendes fra tegningen i Bantil 1028 (hvorefter den ikke synes at være defect i begyndelsen) og at første rune i navnet *FAKR \bar{S} er utydelig, skjönt den efter tegningen snarest sér ud til at være *I*. Stephens finder her navnet *Úfeigr*, men isåfald kan første rune neppe have været *I*. Hvis Stephens's opfatning af *S* her var den rette, vilde indskriften have nominativmærket i dobbelt form, først i den yngre *R*, dernæst i den ældre *S*.

Mine grunde til at tvile om, at *S* i de nævnte steder er det gamle nominativmærke, er følgende: disse 2 — siger og skriver: to — eksempler med *S* og dette ene med *R* som nominativmærke stå i de med den kortere rækkes runer skrevne indskrifter imod mangfoldige, jeg vover, uden at have talt efter, dristig at sige 1000 — tusend — eksempler med *R* eller *r*! Og disse tre indskrifter kan desuden ikke være blandt de ældste af de med den kortere rækkes runer skrevne: Bjurbäckstenen har således EFTIR; Oddumstenen viser sig ved sin udtryksmåde at være kristelig; Uppgrenna-stenen har et stort kors og efter Hagson β ESI, EFTIR, EN.

*) Hvad jeg i tidskr. f. philol. VI, 103 har sagt om denne stens indskrift, er uefterretteligt. Jeg er nu mest tilbøielig til at forbinde HIN USTA KU β og forstå det som *hinn æzti gud*; med hensyn til endelsen *A* kan da sammenlignes Gislason um frumparta s. 123 f.

Derimod læse vi *R* eller *R* i utvilsomt meget ældre indskrifter: *RHUULFR* Helnæs, *RAKNHILTR* Glavendrup, osv. Min tvil stiger til vantro, når jeg betænker, at nominativsformerne -*WULAFR*, -*WULAFIR* er sikrede på Istabystenen ved *𐌹𐌺𐌰𐌹*, der kun kan læses *AFATR*; at *UBAR* giver god støtte for nominativerne *HARABANAR* og *ERILAR* på Järsbergstenen; at der på Tunestenen er grund til at formode (*AFTE*)*R*, hvorved *WIWAR* vil være nogenlunde sikret. Alle de, der tro på disse former, vil have den største vanskelighed for at gå ind på, at det oprindelige *S* er bevaret i Bjurbäck-, Oddum- og Uppgrenna-indskrifterne, hvis sprogform ellers står på et langt yngre trin. *S* i de nævnte eksempler kræver en anden opfatning.

Jeg formoder da, at *S* i *ÞURALFS* er skrevet ved indfyldelse af det umiddelbart efter følgende *S* i *SATI*; runeristeren har her ladet begyndelsesbogstaven i et ord virke på slutningsbogstaven i foregående ord på samme måde, som ellers den ene lyd kan virke på den anden i ett og samme ord. Ligeså formoder jeg, at *S* i **FAKRS* er overført fra det umiddelbart efter følgende *SATI*. På lignende måde er paa Sjørupstenen i Skåne (Lilj. R-U. 1432) skrevet *TUKAS* (eller efter Worm *TUFAS*) *SUN* for *TUKA SUN*. Tilbage bliver da alene ett eksempel *ASLAKS* på Uppgrennastenen, hvilket jeg kun véd at forklare som en ligefrem fejl. Jeg erkjender villig, at denne forklaring er en nødhjælp, som man kun bør gribe til, når alle andre rimelige forklaringer glippe, og prof. Stephens har fortjeneste af indtrængende at have advaret imod den tidligere så almindelige vilkårlighed i at antage, at runemesterne hvert øieblik havde ristet fejl. Men aldeles udelukkes kan naturligvis skrivfeil ligesålidt fra indskrifter på sten som fra håndskrevne bøger; og det synes dog langt mindre dristigt at antage en skrivfeil i en indskrift end at antage en sprogform, der så afgjort strider mod de ensartede indskrifers sprogformer. Navnlig tør man antage fejl, hvor en nær-

liggende anledning dertil kan påvises; her lader det sig således let tænke, at runemesteren er kommen til at riste *ASLAKS* for *ASLAKR* derved, at de straks efter følgende ord *UAS* og *SUINS* endte på *S*. Denne skrivfeil er da fuldkommen ensartet med dem, Gislason um frumparta 219 f. anfører af gamle skindbøger: *vat ut* for *var ut*, *manlect u roct* for *mannleg urokt* osv.; ligeså er *Beówulf* v. 158 (Greins udg.) feilagtig skrevet *tó banum folmum* for *tó banan folmum*, v. 2821 *gunum unfródum* for *guman unfródum*.

Gislason ansér også udlydende *A* i nom. acc. sg. n. og acc. sg. m. af *A*-stammer *HORNA*, *STAINA*, *WULafa* for 'paragogisk', for 'en art sproglig parasit' og ikke for den oprindelige stammeudlyd. Til de nævnte eksempler må føies *HLAIWA* nom. sg. neutr. Bø, *WRAITA* acc. sg. masc.? Reidstad, *WOLafa* acc. sg. masc. Gommor. G. bemærker s. 142 f.: 'Gotisk besidder paragogiske *A*'er af en vis art i stor mængde; således i *PATA*, *ALLATA*, *ALLANA* . . . , *LIGAIVA* (dual) *jaceamus* . . . , og så fremdeles. Men en slig endeforlængelse hører just ikke til det gotiske sprogs etymologiske glanspunkter. Og det var at forudsé, at den vilde gjentage sig i indskrifternes bløde idiom, der var så blødt, at det ikke engang i lapidarskrift kunde holde hjælpevokalerne ude, men udspilede ordene på en måde og i en grad, der stiller det i skjærende modsætning på den ene side til Gotisk, på den anden side til Oldnordisk, dette den følgende tids hårdføre organ for Nordens ånd?

Men her må jeg gjentage, at også de indskrifter, som ellers ikke bruge hjælpevokaler, har dette udlydende *A* og at dette altså viser sig fastere end sådanne parasitiske vokaler som f. eks. første *A* i *HALAIBAN*. Således har guldhornet *HORNA*, men *HLEWA-* (ikke *HALEWA-*); Bøstenen *HLAIWA*, ikke *HALAIWA*, og, hvis jeg har læst ret, *HNABDAS*; Reidstadstenen *WRAITA*, ikke *WARAITA*. Jeg skal dernæst anføre en anden omstændighed, som viser,

hvor varsom man må være med at slutte fra vokalindskuddet i former som HALAIBAN og WARITU til bøjningsendelserne AR og A. I Oskisk indskydes den foregående stavelsesvokal mellem to konsonanter, der begge høre til roden og af hvilke den første er en liquida, f. eks. *Alafaternum* for *Alfaternum*; dette vokalindskud er ligeartet (ikke fuldkommen ens) med det, vi finde i flere af de ældste nordiske runeindskrifter, f. eks. WULAFIR. Og dog viser Oskisk sig langt mere hårdført end Latinen til at tåle konsonanter i udlyden, ligesom det aldeles ikke kjender endeforlængelse ved paragogiske vokaler. Dette viser altså, at man neppe med Gislason tør sige, at det var at forudsé, at endeforlængelse ved paragogisk A, som skal forekomme i Gotisk, vilde gjentage sig i de ældste runeindskrifers idiom. Ligeledes er det netop i Oskisk regel, at stammens udlydende *o* og *i* udstødes foran nominativmærket *s*, medens det i det hele mindre antike Latin i regelen beholder stammevokalen.

G. vil s. 143 støtte sin mening, at det udlydende A i STAINA, HORNA osv. er parasitisk, ved følgende bemærkning: 'Desuden førte analogien det med sig, at når stammen fik et tillæg af -A i nominativ, burde den også have et tillæg af -A i accusativ'. Men denne grund gjælder slet ikke for intetkjønsordene, som dog også har A. Man måtte altså antage, at hankjønsordenes nominativ først havde virket på disses accusativ, og denne så på intetkjønsordenes nominativ-accusativ.

Når G. videre bemærker: 'At dette udlydende accusativs -A virkelig er en art sproglig parasit, fremgår med overraskende klarhed af Istaby-indskriften, der skjelner strængt mellem $h = A$ (det er oprindeligt A) og $f = A$ (d. e. A som hjælpelyd)', så er følgeslutningen alt andet end bindende. Af Istabyindskriften kan kun sluttes, at A efter F i WULAF A havde en ligeså utydelig lyd som A foran F, men ikke, at A paa begge steder havde samme etymologiske oprindelse. Derimod taler WULAF A sammenholdt med

WULAFR imod Gislasons mening, at A i accus. blev føiet til for at få overensstemmelse med nominativ. Derhos må det mærkes, at der bliver en mere tilsyneladende end virkelig analogi mellem de gotiske former og runeformerne, om man end tager det udlydende A som paragogisk både i got. ALLANA, PATA osv. og i indskrifternes STAINA, HORNA osv. Ti de der tage sidste A i got. ALLANA som paragogisk, må forudsætte, at f. eks. got. STAIN lød STAINA dengang, da ALLANA lød ALLAN; at sproget derpå ikke længer vilde tåle N i udlyden og derfor støttede N i ALLAN ved tillæg af en vokal; at denne blev vedligeholdt, dengang sproget på et senere trin, da det tålte N i udlyden, forandrede STAINA til STAIN. Men en sådan regel lader sig ikke anvende ved de nævnte runeformer.

Endelig er det yderst omstridt, om det udlydende *a* i got. *allana* osv. virkelig er parasitisk. Det er for mig unødvendigt at gå ind på dette spørgsmål, og jeg skal nøie mig med at henvise til Sonne i Kuhns zeitschr. f. vgl. sprachf. XII, 281; Holtzmann i Germania VIII, 264; Scherer: Zur geschichte der deutschen sprache s. 107; Kuhn zeitschr. XVIII, 331 f.; Leo Meyer: Die gothische sprache s. 475 f. 487 f.

I HNABDAS på Bøstenen har jeg troet at finde gen. sg. af en A-stamme med bevaret stammendlyd. Gislason s. 144 siger 'det er måské en skuffelse', men da han tilføier: 'Har man først kastet et blik på disse indskrifter, eller rettere: på den måde, hvorpå de forklares, så føler man en uvilkårlig tilbøielighed til at vente bl. a. singulargenitiver på -AS af masculine og neutrale stammer på -A' og derpå nævner, at genitiver på -AS af de nævnte stammer er fremherskende i Oldsaksisk og forekomme i Oldengelsk samt i Oldhøitydsk, skal jeg ikke videre opholde mig herved.

Professor Gislasons hovedindvending imod den mening, at A i nominativer som HOLTINGAR og i accusativer som STAINA er den oprindelige stammeudlyd, er åbenbart den,

at antagelsen af sådanne former, der pege bagenfor Gotisk, ikke rimer sig med indskrifternes øvrige sprogform, der er langt mindre antik end Gotisk. Men denne grunds ugdighed tror jeg at kunne påvise.

Formen for genitiv i ental af hankjønns- og intetkjønnsstammer på A i almindelig Oldnordisk lader sig ikke forklare af den gotiske form, men peger tilbage til en oprindeligere form: *barns* kan ikke forklares af got. *barnis*, men forudsætter en ældre form, hvori stammens udlydende *a* var bevaret: efter Gislason i tidskr. f. philol. VI, 236 *barnas*, men snarere, som jeg med Ebel og Lyngby i tidskr. f. philol. VI, 27 f. tror, *barnass**). Når altså det sprog, hvorfra Oldnordisk stammer, i genitiv sing. har bevaret stammens udlydende *a* længer end Gotisk, så kan det samme være tilfældet i nom. og accus. sing.

Jeg skylder prof. Lyngby en skarpsindig udvikling, som ad en anden vei søger at godtgjøre dette for intetkjønnsordenes nom.-accus. og hankjønnsordenes accus. i ental. 'Oldnordisk i sin sædvanlige skikkelse har, som bekjendt, den regel, at *ng* og *nd* i udlyd bliver til *kk* og *tt* i 1. og 3. person ental fortid og 2. person ental bydemåde i udsagnsord, medens det bliver uforandret i navneord: *batt*, *bitt*, *gëkk*, *gakk*, *sprakk*, medens det heder: *band*, no., *land*, no., *hring* gf. no.**). Grunden hertil kunde nu søges deri, at de vedkommende gjenstandsformer og i intetkjønnet tillige nævneformer vare udsatte for indflydelse fra de andre holdsformer, hvor *nd* og *ng* stod inde i ordet (*bandi*,

*) Dobbelt *s* er bevaret i *þess*. Gislasons forklaring, at *þess* er for *þers* og beror på analogi med *hvers* svarende til got. *hvarjis*, kan jeg ikke holde for den rette. *ss* i *þess* må visseleg forklares på samme måde som *s* i tydsk *des* i modsætning til *r* i nom. *der*.

**) Munch (forn-svenskan och forn-norskan § 14) mener, at gammel svensk har havt *band* som fortid af *binda*, men det er urigtigt, se Rydqvist I, 180'.

böndum, banda, hringr, hringar, hringa), medens en slig indflydelse mindre let gjorde sig gjældende i fortidsformerne, hvor flertallet i nogle ord var meget forskjelligt (*bündum, sprungum*). Dog gjælder dette ikke alle fortidsformer, da den betonedede selvlyd i *fekk (fèkk)* og *gekk* samt *hèlt* er den samme i ental og i flertal. For bydemådens vedkommende er måské 2. ental hyppigere brugt end de andre former, og derfor mindre udsat for indflydelse derfra. Denne forklaringsmåde er imidlertid næppe den rette. Den rette grund er vistnok den, at stammens udlydende *a* er blevet bevaret i navneordene, efterat det udlydende *a* var faldt bort i fortidens 1. og 3. ental og i bydemådens 2. ental. Oldnordisk forudsætter altså her en skikkelse, der svarer til den, som vi finde i de ældste runeindskrifter: *band* ved siden af *batt* forudsætter *BANDA, no., samtidigt med *BAND i fortid. Vi sé, at de gotiske former ikke ere de grundformer, hvorfra de oldnordiske ere udgæede’.

Endnu skal jeg anføre nogle momenter, som tale for min forklaring og imod prof. Gislasons.

Stammer på A synes i de med den længere rækkes runer skrevne indskrifter som første sammensætningsled i regelen at være uforandrede: HLEWA-GASTIR, WITADA-HALAIBAN, hvortil mulig kommer WALHA-KURNE*). Også Gislason s. 45 antager A her ikke for indskudt men for oprindeligt. Når vi nu som bøningsmønster opstille ordet ‘sten’, bøies dette i de ældste nordiske runeindskrifers sprog således:

ental nominativ STAINAR
 — accusativ STAINA
 — genitiv STAINAS
 som første ordled STAINA.

*) Undtagelserne WODURIDE, NIWANGMARIR, GISAIONG-WILIR, HAWUKOPUR er usikre eller kan, om de er virkelige undtagelser, tildels have særlige grunde.

I alle disse forholdsformer følger i indskrifternes sprog efter STAIN et A, som må have været kort; og det er tillige sikkert, at der i alle disse forholdsformer efter STAIN fra første færd af har fulgt et kort A. Hvilken forklaring er nu den sandsynligste: den som lader A efter N være indskudt i de to (eller tre) første former og oprindeligt i de to sidste (eller i den sidste) — eller den som i alle fire former opfatter det på samme måde?

Prof. Gislasons forklaring adskiller, som mig synes, det sammenhørende.

Hvis A-stammerne blive uforandrede som første sammensætningsled, må det samme på forhånd antages om I-stammerne, ti *i* holder sig bedre end *a*. Ved *a*-stammer er således i Gotisk udlydsvokalen snart beholdt, snart udstødt, hvor de forekomme som første sammensætningsled, derimod ved *i*-stammer overalt beholdt*). Når jeg nu har forklaret første led i SALIGASTIR Berga af en I-stamme, så giver dette SALI os ikke andet end hvad man efter analogi måtte forudsætte. Når Gislason s. 100 siger, at SALI også kunde henføres til en stamme SALJA, så er derimod fra formens side intet at indvende; men fra betydningens synes det mig usandsynligt, fordi det nordiske ord *sel* (oprindeligt stamme SALJA) aldrig, såvidt jeg véd, forekommer som første led i mandnavne, *salr* (stamme SALI) derimod meget hyppig, og fordi hankjønnsordet *salr* og ikke intetkjønnsordet *sel* svarer til oldeng. *sele*, der forekommer i sammensætningen *selegyst*.

Jeg antager, at et ord, hvis stamme og hvis form som første led er SALI, danner nom. sg. SALIR: Gislason s. 139 finder dette usandsynligt; han må da antage, at I-stammerne

*) *brupjaps* vilde være en undtagelse, hvis *brups*, som Löbe-Gabelentz § 77 og Uppström ordbøjningslära s. 85 antage, var en *i*-stamme i Gotisk, som i andre germanske sprog, men accusativformen *brup*, som er den eneste form af ordet, der forekommer, kan ligesågodt forklares af en konsonantisk stamme.

(forsåvidt de ikke gik over i JA-stammernes bøining) i nom. og acc. sg. udstødte I. Men hvis dette var så og hvis A foran R i nom. sg. m. og i udlyden i acc. sg. og i nom. sg. n. var parasitisk, som Gislason mener, så måtte endelserne AR og A kunne findes ligesåvel ved I-stammer som ved A-stammer, ligesom Nyisl. har ikke blot *dagur* af oprindelig stamme *daga*, men også *salur* af oprind. stamme *sali*. Men nu kan der ikke påvises en eneste form på AR eller A, der kommer af en I-stamme, medens 14 af disse former kan påvises at være af A-stammer: HOLTINGAR. WIWAR (jfr. *Alavivus*). HARABANAR. ERILAR (2 gange). HAITINAR. STAINAR. IUPINGAR. WAKRAR. PEWAR. HALAR. HORNA. STAINA. HLAIWA. WULAFa; ligesom det samme tør siges at være rimeligt ved FRAWARADAR. HELDAR (HELMAR?). WRAITA.

Vi sé således, at min forklaring her er i fuldkommen overensstemmelse med indskrifterne.

Endelig kan jeg ikke negte mig den glæde at henlede opmærksomheden på, at Vilhelm Thomsen i sit ypperlige skrift om den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske har støttet den mening, at vi i det ældste runesprog finde stammelyden A og I bevaret i nom. og acc. sg. masc. og neutr., ved de former, i hvilke ord, som er lånte fra Germansk eller endog særlig fra Nordisk, forefindes i Finsk og Lappisk; således finsk *kuningas*, lapp. *gonogas* konge; finsk *kulla* guld; *palé* eller *palje* blæsebælg, veps. *palgiš* ærtebælg.

Efter den ovenfor givne udvikling vover jeg med fortrøstning at vente den afgjørelse, som fremtiden vil slå fast, om hvorvidt den mening, jeg har forfægtet, giver 'resultater, hvis gyldighed forsigtig kritik ikke vil kunne anerkjende og som . . . vil føre på vildspor'.

Men også flere germanske sprog, som i det hele stå på et langt yngre trin end sproget i de ældste nordiske runeindskrifter, germanske sprog, 'hvortil indskrifterne ellers ofte slutte sig', har i nom. og acc. sg. tildels bevaret stam-

mens udlydende vokal, hvor Gotisk har kastet den bort. Herfra henter jeg et nyt argument, som viser, at Gislasons påstand, at bevarelsen af stammevokalen i nom. acc. sg. af A- og I-stammer ikke rimer sig med de ældste nordiske runeindskrifers sprogform i det hele, er ufyldstgjørende, medens jeg samtidigt heri finder støtte for min opfatning.

Jeg nævner her kun forholdet i Oldengelsk; jævnførelsen med Oldfrisisk og de andre sprogarter behøver ikke særlig at udføres. Tostavelser substantivstammer af hankjøn, der udlyde på *i* og har kort vokal i første stavelse, bortkaste i Gotisk stammens udlydende *i* i nom. og accus. sg. Ligeså i almind. Oldnordisk; derimod formoder jeg, at SALI i de ældste nordiske runeindskrifers sprog har dannet nom. sg. SALIR, accus. SALI. De tilsvarende ord i Oldengelsk ende i nom. og acc. sg. på *e* og har i første stavelse omlydt vokal.

Således

oldeng. *mete* = got. *mats* = oldn. *matr*, oprindelig stamme *mati*

stede g. *staps* on. *staðr* st. *stadi*

slege g. *slahs* on. *slagr* st. *slahi*

sele on. *salr* st. *sali*

hæle on. *halr* st. *hali*

Healf-dene on. *Hälf-danr* st. *Dani*

wine on. *vinr* st. *wini*

hyge g. *hugs* on. *hyge* st. *hugi*

byre g. *baur* on. *burr* st. *bori*

myne g. *muns* on. *munr* st. *muni*.

Det ældste Engelsk har endelsen *i* for *e*; ikke blot Nordhumbrisk: hos Beda skrives *Uini*, i Collingham-indskriften i Yorkshire ONSWINI; men også på sværdhjaltet fra Gilton i Kent står SIGI.

Hvorledes skal nu denne endelse *e*, *i* i nom. acc. sg. forklares? Med urette finder Gislason s. 140 i *wine* og ensartede ord udenvidere *ja*-stammer. Sammenligne vi dat. *stede*, gen. *stedes*, acc. *stede* med dat. *bedde*, gen. *beddes*,

acc. *bedd* eller *bed* af oprindelig stamme *badja*; *mete*, *metes*, *mete* med *nette*, *nettes*, *net* af *natja*; *Dene*, *Denes*, *Dene* med *fenne*, *fennes*, *fenn* el. *fen*; *myne*, *mynes*, *myne* med *cynne*, *cynnes*, *cynn* el. *cyn*, så viser forskjellen mellem *i* og *ja*-stammer sig tydelig. Den omstændighed, at *here* masc. (oprind. stamme *harja*) afviger fra *bedd* neutr., viser ikke, at hankjønssord behandles anderledes end intetkjønssord, men har sin grund i, at det er *r*, som går forud for *ja*; jfr. *erian*, *werian* i modsætning til *settan*, *sceddān*, *lecgan*, *settan*, *hlynnan*. Nom. sg. *wine* kan altså ikke forklares af en grundform *winjis* eller *winjas*. Koch hist. grammatik der englischen sprache I, 407 f. antager, at det udlydende *e* i nom acc. sg. *wine*, *mete* osv. har trængt sig ind fra flertal. Den eneste grund til denne antagelse er dog det, at Gotisk ikke har *i* i nom. acc. sg.; men Oldengelsk stammer ikke fra Gotisk. Man bør ikke uden nødvendighed antage, at formen for de hyppigst brugte casus er bleven påvirket af andre, som har været sjældnere brugte.

Accusativformen *wine*, ældre *wini* i ental er at forstå ligesom accusativformen *sunu*; disse forudsætte endnu ældre former *winin*, *sunun*. Nominativformen *wine*, ældre *wini* er (middelbart eller umiddelbart) opstået af *winis*, som nom. *sunu* af *sunus*. Når jeg jævnfører oldeng. oldfris. *hwā*, oldsaks. *hwe* i forhold til oldhøitydsk *huer*, got. *hwas*; oldeng. *þe*, oldfris. oldsaks. *thi* i forhold til oldhøitydsk *dir*, got. *þus* osv., så synes det mig rimeligt, at *wini* ikke umiddelbart er opstået af *winis*, men nærmest af en mellemliggende form *winir*. Jeg tror altså, der er grund til at antage, at Oldengelsk her forudsætter de samme former, som efter min mening har tilhørt de ældste nordiske runeindskrifteres sprog, medens derimod Gotisk i dette stykke afviger. Tillige vil heraf sees, at jeg i modsætning til Wimmer (årbøger 1867 s. 57) tror, at nominativmærket *R* ikke i og for sig viser, at indskriftsproget er nordisk.

Ved de hankjønnsord med lang første staaelse, som oprindelig har udlydt på *i*, dvæler jeg ikke, da de her er mindre oplysende: *gist* kan ikke blot forklares af *gastis*, men også af en mindre oprindelig grundform *gastjus*, og i nom. pl. *gistas* er *i*-stammernes bøjning ialfald forladt.

Derimod ved hunkjønnsstammer på *i* peger nom. og acc. sg. tydelig bagenfor Gotisk til grundformer med bevaret stammeudlyd: *wēn*, *ēst*, *dryht*, *bysen* må forklares af nom. *wānis*, acc. *wāni*; *anstis*, *ansti*; *drohtis*, *drohti*; *busnis*, *busni*.

Også et blik på udviklingen af formen for *a*-stammernes nom. acc. sg. i Oldengelsk turde her mulig være oplysende. Wimmer 'navneord. bøjning i ældre Dansk' s. 48 har udtalt den mening, at alle tyske (germanske) sprog her forudsætte de former, som findes i Gotisk og som afvige fra de ældste nordiske. Hvis jeg derimod har ret i, hvad jeg i det foregående har søgt at vise, at Oldengelsk ved dannelsen af *i*-stammernes nom. acc. sg. har sluttet sig til de ældste nord. runeindskrifters sprog i modsætning til Gotisk, så er det på forhånd meget usandsynligt, at det omvendte skulde finde sted ved *a*-stammerne. Efter *i*-stammernes analogi skulde man vente, at den oprindelige nom.-endelse *as* havde forandret sig i Oldengelsk på den måde, at *s* først gik over til *r*, som derpå faldt bort, så at stammeudlyden *a* blev stående bar en stund, før den også forsvandt.

Nu fortjener det at mærkes, at der i det ældste Engelsk findes af *a*-stammer nominativformer i ental, som ende på *u*. Således har en meget gammel, rimelig engelsk guldmynt følgende omskrift med runer fra højre mod venste **F†IPNNNFN ANIWULUFU** eller **ÆNIWULUFU** (**F** forekommer oftere som oldengelsk runeform for **F**), hvilket Haigh 'miscellaneous notes on the old english coinage' Num. Chron. N. S. Vol. IX (London 1869)*) vistnok rigtig forklarer *Eanwulf*. En anden

*) Haighs tegning er efter et eksemplar af guld i det britiske museum; en tegning efter et eksemplar af sølv i Dresden findes i Worsåes 'minder om de Danske og Nordmændene' s. 419.

sikkerlig engelsk guldmynt har runeindskriften $\text{Þ A F T X P A X M N}$ (Haigh pl. V fig. 2; Stephens s. LXVIII. 879; Head Num. Chron. N. S. vol. VIII s. 87 f. og pl. IV fig. 17) SCANOMODU. Heri finder Haigh med rette et mandsnavn; i almindelig Old-engelsk vilde det hede *Scænemód*. På Bewcastle-korset synes der at være skrevet et mandsnavn i nom., som ender på WOLDU eller WOLPU, skjønt de forskellige kopier afvige altfor meget til, at den, der ikke selv har undersøgt indskriften, kan sige dette med tryghed; Stephens læser OLWFWOLPU og jævnfører ALVVALDU (der dog kunde være latinsk nomin. med udeladt S) på en nordhumbrisk mynt af kong Ethelweald, slået omkring 902. På Franks skrin læses:

HRONÆS BAN FISC FLODU AHOF ON FERGEN BERIG.

Jeg forstår FLODU ikke med Haigh og Stephens som dativ, men som nomin. = det almindelige oldeng. *flód*. Ved dette ord er dog at mærke, at i gotisk *flōdus* stammen udlyder på *u**). Jeg er i tvil, om det udlydende *u* i disse former er parasitisk eller oprindeligt: For det første alternativ taler den omstændighed, at vi åbenbart har parasitisk *u* i udlyden i GIUPEASU = Judæi Franks skrin. Også synes udlydende *o* parasitisk i SEXbVRVEO på en sølvmynt af Sexburg, som herskede i et år over Vestsakserne efter sin mands død, 672 (anført af Haigh notes on coinage efter hukommelsen); ti *burg* er af en consonantisk stamme. Eller har vi i SEXbVRVEO en 'svag' form, en udvidet stamme på *n*, som i nom. *stundo* = stund i den nordhumbr. interlinearglosse i st. Cúðberts evang. Marc. VI, 35? I nordhumbr. findes ofte et parasitisk *e* i udlyden; se Bouterwek: Die vier evang. CXXIX f. For at det nævnte *u* i udlyden

*) Derimod kan *u* i mandsnavnet *Oswiu* vel opfattes anderledes. Det er mildest talt vildledende, når Stephens s. 954 opfører nordeng. BEGU, HEIU som identiske med sydeng. BEÁH, HEGE, ti *Begu* (Beda hist. eccl. 4, 23) og *Heiu* (Beda 4, 23) er jo kvindenavne.

er parasitisk, kan også anføres det, at det ikke er gennemført ved alle *a*-stammer (Franks skrin har accus. BAN, Bewcastlekorset har HWÆTRED og efter tegningen hos Stephens WOPGAR), samt den hyppige brug i samme sprogart af parasitiske lyd i indlyden. Men det tør måske dog nævnes som en mulighed, at U efter lang stavelse i ANIWULUFU, SCANOMODU, (-WOLDU?) er opstået af *a*, den oprindelige stammeudlyd, ligesom vi finde oldeng. *hafu* for got. *haba*, oldnordeng. *eu* = oldsydeng. *ea*, *galgu* = *gealgan* osv.; når dette af *a* opståede *u* i udlyden var på vei til at svinde, kunde det let feilagtig føies til der, hvor det ikke hørte hjemme, som i GIUPEASU. Hvis denne mening er den rette, styrke de oldengelske nominativer på U af A-stammer min opfatning af nominativer som HOLTINGAR i de ældste nordiske runeindskrifter.

Af stammen HARJA er middelbart kvindenavnet HARISO Himlinghøie afledet. Gislason s. 97 er tilbøielig til at ansé I i HARISO for hjælpevokal, så at det er opstået af HARSO, og dette fører han igjen tilbage til HARSJO, så at J er tabt efter S. Men 'hær' heder i indskrifternes sprog som første led HARI, og det er neppe rigtigt at adskille HARI i HARISO derfra. At ikke J nødvendigvis er faldet bort efter S, tør vise sig ved følgende overveielse: suffikserne *ir*, gen. *is*, stamme *ja*, og *i*, gen. *a*, stamme *an*, skifte oftere i Oldnorsk og overhoved i Oldnordisk: således *visir* ved siden af *visi*, oldeng. *wisa*; *Mimir* gen. *Mimis* ved siden af gen. *Mima*. Vi tør derfor ligeoverfor oldn. *hersir* tænke os en hankjønnsstamme HARISAN, hvortil hunkjønnsstammen HARISON svarer. Derimod må jeg erkjende, at G.'s grund (s. 97) til at antage I i ERILAR for indskudt har vægt. Men han har ikke forklaret, hvorfor det heder ERILAR og ei ERALAR: det var netop den omstændighed, at ellers overalt både i Järsbergindskriften og i andre ensartede ind-

skrifter A og ei I er indskudt mellem to konsonanter, af hvilke den ene er en liquida, som gjorde mig betænkelig ved at tage I i ERILAR for indskudt. I er neppe valgt på grund af E i foregående stavelse, ti analogi derfor savnes i indskrifterne, og den af Thomsen (den got. sprogkl. indfl. på den finske s. 121) påpegede overensstemmelse med forholdet mellem finsk *karilas* og oldn. *karl* taler derimod. Heller ikke kan I være valgt på grund af L, da Orstadstenen har SARALU.

En anden bøningsform, hvis etymologiske forklaring er omstridt, foreligger i DOHTRIR Tunesten = oldn. *dætr*. Prof. Gislason finder med de fleste sproggranskere her en stamme DOHTRU, ligesom Gotisk har stammen *dauhtru*. Jeg har derimod efter Lyngby forklaret DOHTRIR, oldn. *dætr* som dannet af en stamme DOHT(A)R og som fuldkommen identisk med græsk *θυγατέρες*, så at det korte *a*, der i Græsk er gået over til *ε*, i Nordisk er blevet endnu mere indknebet til *i*. *dóttir* kan med hensyn til spørgsmålet om stammen ikke skilles fra *bróðir*, *faðir*, *vetr*, *fótr*, pl. *gefendr* osv., i hvilke jeg med Lyngby finder konsonantiske stammer, medens Gislason opfatter dem (med undtagelse af *gefendr*) som *u*-stammer.

Når vi jævnføre af stammen *bógu* (= skr. *bāhu*, gr. *πηχv*) nom. pl. *bægir*, acc. *bógu*, så bliver det uforklarligt, hvorfor af en stamme *fótu* ikke dannes nom. pl. *fætir*, acc. pl. *fótu*. Når Gislason i tidskr. f. philol. VI, 250 ytrer: 'Grunden hertil synes at være den, at hænder og fødder danner en dualitet, og at dette dualitetsforhold begunstigede samklang i udtrykket; men der er mere af denne samklang i *hendr ok fætr*, end der vilde være i *hendr ok fætir*,' så er vel dette på forhånd lidet sandsynligt, og denne formodning gjendrives ved Oldengelsk og Oldfrisisk, hvor *fét* nøiagtig svarer til *fætr* og må forklares på samme måde som dette, medens *hendr* heder *handa*, *honda*, der ingensomhelst samklang har

med *fét*. Ligesålidt kan jeg sé nogen rimelig grund til at *maðr*, *nagl* og flere ord i nom. og acc. pl. følge hunkjønnsord som *tönn*, hvis de er af *u*-stammer.

Ved G.s forklaring løsrives ensartede former fra hverandre. *gefendr* står åbenbart i samme forhold til got. *gibands*, som *menn*, *meðr* til got. *mans* og som hunkjønnsformerne *nætr* til got. *nahts*, oldeng. *byrig* til got. *baurgs*. Omlyden har efter den af Lyngby forfægtede opfatning i alle disse former samme grund; derimod skal efter G. omlyden i *gefendr* af stamme *gefand* være uægte, medens *menn*, *nætr* forklares af stammerne *mannu*, *náttu*.

Efter Gislason i tidskr. f. philol. VI, 249 skal formen *bækr* i gen. sg. nom. acc. pl., der afviger fra gen. sg. *bógar*, n. pl. *bægir*, acc. pl. *bógu*, være fremkommen for at skjelne mellem hunkjøn og hankjøn; og det samme må da gjælde om dat. sg. nom. acc. pl. *béc* i Oldengelsk. Men at denne grund ikke er fyldestgørende, viser oldeng. gen. sg. nom. acc. pl. *handa* (oldn. dat. sg. *hendi*) og ligeledes bøiningen af oldeng. *duru*.

Når G. antager, at oldn. dat. sg. *bók* har udviklet sig af en germansk grundform *bōkau*, så er denne lydovergang, mig bekjendt, ellers eksempelløs.

Jeg må altså holde fast ved den mening, at de nordiske former DOHTRIR, *dætr* er oprindeligere end den gotiske *dauhtrjus*, forsåvidt som stammeudvidelsen ved *u* i hine ikke er indtrådt.

Gislason s. 127 f. bekvæmper den af Munch fremsatte og af mig videre udførte mening, at TAWIDO, WORAHTO ligesom den oldn. form for 1ste pers. sg. af det sammensatte præterium på *-ða*, *-da*, *-ta* henviser til en form *-dō*, *-tō*, der er oprindeligere end den gotiske. Mod den af mig anførte grund for, at got. 1ste person *tavida* oprindelig har havt lang slutningsvokal, indvender G., at denne grund ligesåvel må gjælde for 3dje person. Dette kan indrømmes uden at man derved hindres fra at antage, at den lange

vokal har holdt sig længer i første person; således er f. eks. got. *ō* i gen. gl. af *ā*-stammer og got. *ē* i gen. pl. af *ǣ*-stammer udgået fra en grundform *ām*, medens *ām* er blevet forkortet til got. *ā* i acc. sg. af *ā*-stammer. At verbalformer i første person udmærkes fremfor de to andre personer ved tungere lydstof, er vistnok ikke gennemgribende eller almindeligt i vor sprogæt, men der forekommer dog phænomener, hvori dette fremtræder, således sanskr. *bharāmi* jeg bærer i modsætning til *bharasi* du bærer, *bharati* han bærer. Når G. bemærker, at 1ste og 3dje person sg. af præet. også falde sammen i Vedasproget og efter Schleicher endog i det jafetiske grundprog, så kan henvises til, at Kuhn (zeitschr. XVIII, 326) af Rig-Veda påviser for 1ste person former på *ā* (*bibhajā*, *ǰagrabhā*) og sammenstiller med græsk *α* dette *ā*, som han dog holder for opstået af *am* og hvor han altså mener at vokalførlængelsen har en anden grund end i *bharāmi*. Uagtet G. således neppe har modbevist den af mig forsvarede opfatning, må jeg indrømme, at hans egen afvigende forklaring af forskjellen mellem 1ste person WORAHTO, *orta* og 3dje person (*WORAHTA) WRTA, *orti* har meget for sig. Han mener, at *a* i 1ste person indicativ er overført fra første person optativ, hvor det er etymologisk berettiget som opstået af *au*, hvilken endelse vi finde i Gotisk. Rigtig nok er det almindelige, at optativens former forandres ved indflydelse af indicativens, som den modus der brugtes hyppigere, men eksempler på det omvendte kan dog også ellers findes. Forholdet mellem O i TAWIDO, WORAHTO og got. *au* synes at have analogi i oldsaks. og oldhøitydsk *ahto* = got. *ahtau* og (hvorom prof. Lyngby minder) i forholdet mellem endelsen ER i SINGOSTER og gotisk *ai*. Hvis G.s forklaring er den rette, taler TAWIDO, WORAHTO endnu stærkere for, at sproget i guldhornindskriften og i Tunestenens indskrift er skandinavisk.

Når jeg betragter sproget i de ældste nordiske runeindskrifter efter sin karakter i det hele, så er jeg vistnok

enig med prof. Gislason i, at det er en god del mindre antikt end Vulfilas Gotisk (sammenlign mine ytringer i tidskr. for philol. VII, 235), men derimod synes det mig — i det hele taget — i gammeldags, oprindeligt præg at rage over de ældste af de andre germanske sprog, af hvilke vi har sammenhængende levninger.

Og jeg mener, at det ældste runesprog har endel mærker paa ælde, som G. ikke tilstrækkelig har fremhævet. Først og fremst nævner jeg WARITU Järsberg 'vi to skrev', hvis tydning jeg holder for sikker. G. s. 43 bemærker, at 'WARITU, som et hele betragtet, ikke kan måle sig i oprindelig med et gotisk *VRITU, eftersom i hint forlyden WR befinder sig i åbenbar opløsningstilstand'. Men hertil bemærker jeg, at denne 'opløsningstilstand' ikke førte til lydforbindelsens opløsning, ti længe efter indskrifternes tid har WR holdt sig i Norden; hjælpelyden er her rent sporadisk: WARITU måtte i Reidstadstenens, Bøstenens, guldhornets sprogform hede WRITU, der er aldeles identisk med den form, man må forudsætte for Gotisk. Men navnlig må jeg fremhæve, at det er bøiningsendelsen, hvorpå det her kommer an, og denne er fuldkommen den samme som i Gotisk; 'vi to bed' måtte i Järsbergindskriftens sprog som i Vulfilas Gotisk hede BITU. Men nu er totalsformer ved verberne tabte i alle andre germanske sprog. Gislasons ytring, at der måské må gjøres en undtagelse med nogle endnu levende sydtydske sprogarter, hvor dualen i al fald har opgivet sin særegne function, støtter sig til en formodning af J. Grimm i geschichte d. deutschen sprache 2. ausg. 672. I baierske og østerrigske dialekter forekomme nemlig i 2den pers. plur. indic. og imper. former på *ts*: *gebts*, *bringts*, *gehts* osv.; disse forklarer Grimm som oprindelige totalsformer og identificerer *gebts* med got. *gibats*. Men denne Grimms forklaring holder sikkerlig ikke stik. *gebts* må være sammensmeltning af *gebt* og pronomenet *es*, *ös* (d. e. i); herimod strider ikke, som Grimm mener, den omstændighed, at man også siger med dobbelt pronomen *gebts ös*, *warts ös*; ti aldeles på samme

måde siges også i den bayerske dialekt med dobbelt 'vi' *gemme mīr* eller *mīr gemme* (d. e. geben wir); jfr. oldn. *ek lagðak*, at *ek stöðvigak*.

Altså det ældste runesprog er det eneste kjendte germanske sprog foruden Gotisk, som har bevaret totalsformer ved verberne. Denne enkelthed er så karakteristisk, at jeg trygt tør sige, at den alene giver indtryk af, at dette runesprog næst Gotisk er det mest antike af de kjendte oldgermanske tungemål.

Gotiske *þius* heder i indskrifternes sprog PEWAR Torsbjerg, og oldn. *hlé*, got. *hliu* må ikke blot som første led men også som nom. acc. sg. have hedt HLEWA, hvilket med fuld sikkerhed kan sluttes af PEWAR og HLAIWA. PEWAR og nom. acc. sg. HLEWA vise sig ved bevarelsen af W oprindeligere end de gotiske former. Ligeledes henviser oldn. *þér* (i *Hjálmpér*, *Eggþér* osv.), *hlé**) til fergotiske former; ti af *þius*, *hliu* måtte i Oldn. blive *þjór*, *hljó*, medens derimod *é* i *þér*, *hlé* har udviklet sig af *ew* på samme måde som *á* i *fáir* af *aw* (got. *favar*). For at frelse de gotiske former som oprindeligere, måtte man antage, at W i PEWAR, HLEWA var overført fra andre bøningsformer, men dette vilde neppe være rimeligt.

Også ved vedligeholdelsen af stammevokalen det korte *e* stå runeformerne PEWAR, HLEWA på et oprindeligere trin end de gotiske (*kniu*), oldhøitydske (*chniū*, *cneo*, *chnie*), oldsaks. (*cnio*, *cneo*), oldeng. (*cneo*, *cneow*), oldfris. (*knī*, *knē*).

Med Gotisk er det ældste nordiske runesprog ene om at have bevaret konsonantforbindelsen *lp* uforandret: OWLPU (for WOLPU) Torsbjerg**).

Det klare factum, at der i de ældste nordiske runeindskrifter ikke er spor af omlyd i betonet stammestavelse, er hos prof. Gislason blevet uklart derved, at han ved de

*) Efter min mening er den oldnordiske form *hlé*, ikke *hlje*; *je* kan jeg i dette tilfælde kun holde for en særlig islandsk forandring af *é*.

**) Dog forekommer i oldtydske håndskrifter *uualth*, *uuilth*, se Holtzmann altdeutsche gr. I, 283.

enkelte ordformer søger særlige grunde til, at omlyden er udebleven; man læser således s. 40 følgende påfaldende ytring: 'Grunden til, at U i -WULAFIR (Istaby) ikke er omlydt, kunde søges i, at A er indskudt imellem U og I.'

Prof. Gislason har næsten udelukkende holdt sig til lyd læren og bøjnings læren, men ved bestemmelsen af de ældste runeindskrifers sproglige stilling er det nødvendigt tillige at tage hensyn til ordforrådet.

Også i denne henseende har indskrifterne bevaret meget gammelt. Ordet HALAIBA 'fælle' kjendes ellers kun fra Gotisk og oldhøitydske glosser. Hvis jeg i SINGOSTER med rette har formodet betydningen 'ældste', har vi deri et adjectiv, som ellers kun er bevaret i Gotisk, omend andre germanske sprogarter har beslægtede ord. TAWIDO 'forfærdigede'*) synes at bære et gammelt præg, ikke just ved sin forekomst, ti ordet findes i endnu levende tyske sprogarter, men ved sin betydning.

DALIDUN kan ikke påvises i nogen anden sprogart, men vel det adjectiv, hvoraf det efter min formodning (tidsskr. f. philol. VIII, 191) er dannet**). — Hvis min forklaring af UNNAM Reidstad (tidsskr. f. philol. VIII, 175 f.) er den rette, har vi i dette ord partikelen UND i en betydning, som mest nærmer sig til Gotiskens brug.

I denne forbindelse kan nævnes flere ord, som er tabte i senere Nordisk, men som gjenfindes i andre germanske sprog: WITADA-; IAH; HLAIWA; substantivet WRAITA.

Det tør heller ikke negtes, at egennavnene i de med den længere række runer skrevne indskrifter i det hele har

*) Oldn. *týja* kan ikke, som Wimmer navneord. bön. s. 42 ff. mener, være samme ord som got. *tavjan*, jfr. mine bemærkninger i tidsskr. f. philol. VII, 224. Got. *tavjan*, *tavida* måtte blive *teyja*, *táða*.

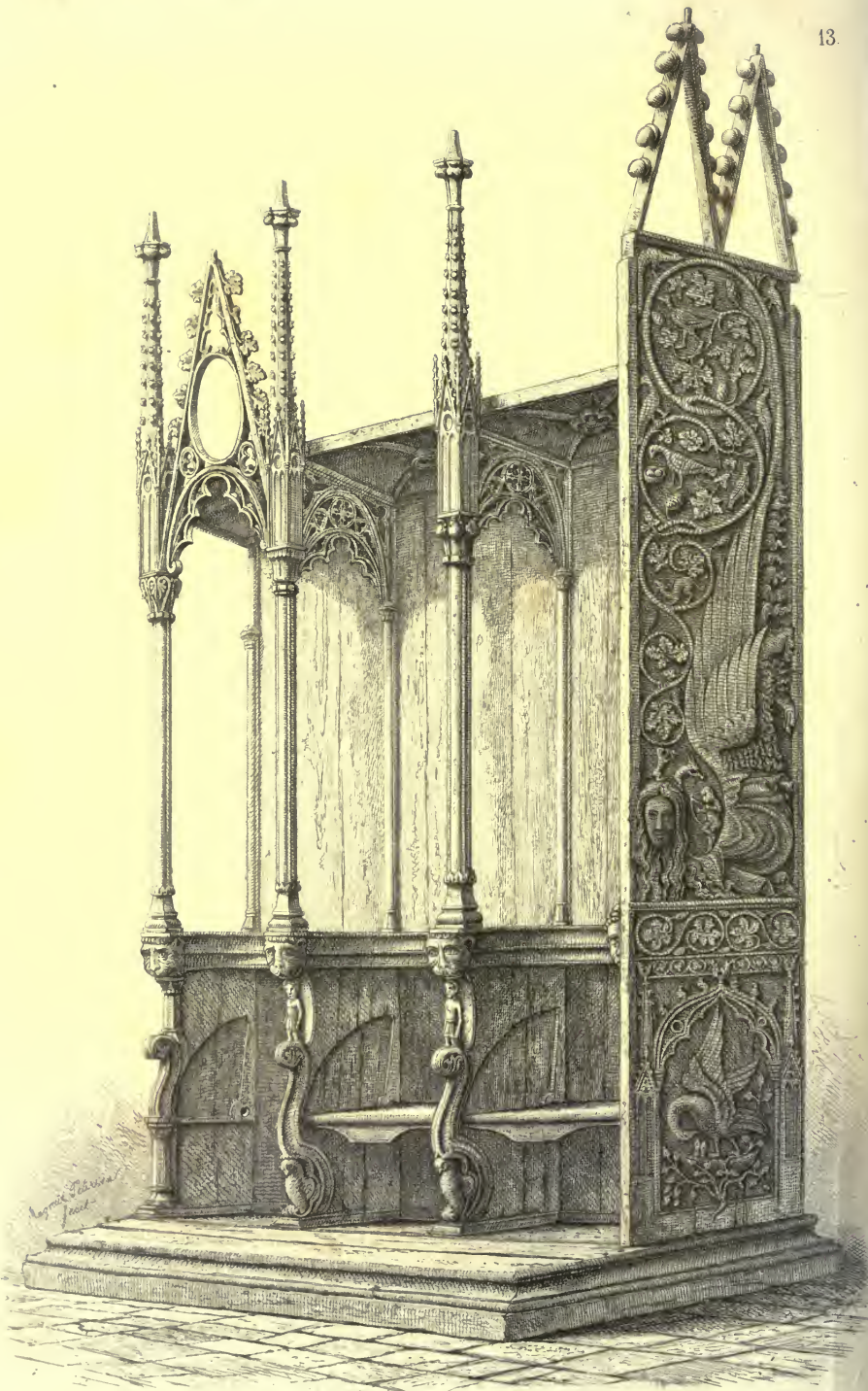
**) Oldeng. *deall* er ikke samme ord som det jydsk *doll* (efter Lyngbys skrivemåde *dál*) smuk, pen, staselig; dette er lånt fra nedertydsk *doll*, *dull* = høitydsk *toll*, der i dialekterne har samme betydning som det jydsk ord, f. eks. *ein tolles haus* (et smukt hus); Rietz 111 b—112 sammenblander flere forsk. ord.

et meget gammelt præg. Jeg skal blot sammenstille nogle: STUINGI, der synes dannet af et til got. *staua* 'dommer' svarende ord; WIWAR; IGINGON; PALIR; OWLPUPEWAR; WODURIDE; IUPINGAR, osv. osv.

Professor Gislason udtaler til slutning (s. 145): 'Sér man bort fra enkelthederne og betragter idiomet i den her omhandlede afdeling af de ældre indskrifter i det hele, synes det hverken at kunne henføres til den 'germanske' eller til den 'skandinaviske' 'stamme', men at være en mellemting, med en stærk fremtrædende 'germansk' og en måské endnu stærkere fremtrædende 'skandinavisk' side. Det har tilhørt et folkefærd, der er gået under i tidens strøm, er bleven overskyldet af en indtrængende folkebølge — 'et nærbeslægtet skud af gotisk rod.'

Denne udtalelse fremkommer kun som udtryk for en formening; og en formening at en så udmærket kjender af de gammelgermanske sprog som professor Gislason fortjener visselig opmærksomhed. Men denne udtalelse er ikke begrundet i prof. Gislasons afhandling, ti for at godtgjøre, at sproget i de omhandlede indskrifter ikke hører til den skandinaviske stamme, måtte man godtgjøre, at de grammatiske former, som findes i indskrifterne, ikke ved sprogudvikling kunde blive til de former, vi kjende fra almindelig Oldnordisk. Dette har prof. Gislason ikke godtgjort.

Efterskrift. På samme måde, som Lyngby har forklaret modsætningen mellem præt. *batt* og subst. *band*, se s. 202, kan modsætningen mellem præt. *lá* og subst. *lag* forklares. *lá* er opstået af en ældre form *lah*. Når rodens udlydskonsonant *g* her gik over til *h*, medens den i substantivet blev bevaret uforandret, forudsætter dette, at præt. *LAH *LAG på et ældre sprogtrin var samtidigt med subst. *LAGA; *g* i udlyden gik over til *h*, medens det indlydende *g* holdt sig. Ved imperativ lader derimod denne opfatning sig ikke gennemføre (imperat. *drag* imod præt. *dró*, imperat. *fá* imod præt. *fèkk*).

*Auguste Delorme
1862*

OM NOGLE AF DE GAADEFULDE MENNESKE- OG
DYRESKIKKELSER, SOM FOREKOMME I VOR
MIDDELALDERS KONST.

Af J. Kornerup.

Ved Siden af de velbekjendte Fremstillinger af den hellige Historie, af Herren, Englene, Evangelisterne og Helgenerne, som vi finde i vor Middelalders Kirker og andre Mindesmærker, støde vi undertiden paa adskillige gaadefulde Afbildninger af eventyrlige Dyreskikkelser, som Løver, Griffer, Sfinxer, Lindorme, Fugle og Centaurer, hvilke tale til vor Indbildningskraft i et eget hemmelighedsfuldt Sprog, som ikke altid er let at tyde. Det lange Tidsrum, der ligger imellem vor Tid og den, i hvilken hine Billeder bleve udmeislede i Sten, skaarne i Træ, støbte eller udhamrede i Metal eller udførte med Penslen, maatte jo ogsaa gjøre os fremmede for hele den baade christelig-katholske og eventyrlig-fantastiske Forestillingskreds, i hvilken hin Tids barnlige og overtroiske Mennesker bevægede sig. Men hvad enten vi nu maatte antage hine gaadefulde Billeder for Sindbilleder eller billedlige Udtryk for dybere, især religiøse Tanker, hvad de fleste i deres Oprindelse utvivlsomt ere, eller for vilkaarlige fantastiske Prydelser, kunne vi dog være sikre paa, at det, der nu maa synes os gaadefuldt og fremmed, og som vi kun utilstrækkeligt kunne forklare, har fordm været ligesom en klar og tydelig Skrift, hvori hin Tids Mennesker have læst. De have fuldstændigt været paa det Rene med hine Billeders sindbilledlige Betydning og ialfald fortrolige med hele den Forestillingskreds, der igjennem Aarhundreder var bleven en Vedtægt og en Prydelse for den romanske Kirke og kirkelige Konst. Smagen for sindbilledlig Fremstilling var, som vi vide, stærkt fremherskende især i den tidlige Middelalders Konst, hvortil jo selve den hel-

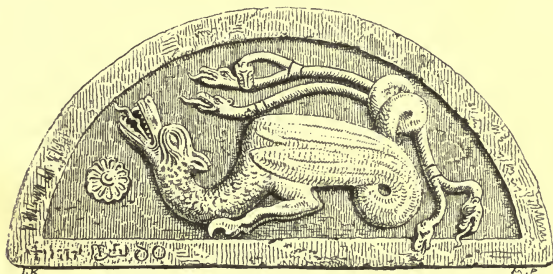
lige Skrift*) med sine rige østerlandske Billeder maatte give Anledning. Derfor indeholde ogsaa Middelalderens religiøse Skrifter og Digte en Mængde Billeder og Lignelser. Man se saaledes, for at tage et Exempel af vor egen Middelalderens Litteratur, blot hen til Erkebiskop Anders Sunesöns bekjendte latinske Digt »Hexaëmeron«. At ogsaa Datidens Folkesagn og Folkeviser have givet Anledning til mange billedlige Fremstillinger i Kirkerne er bleven fremhævet af den tyske Oldforsker Anton Springer**). Vi se, at dette ogsaa har været Tilfældet i Norden. Saaledes er Kong Diderik af Berns Kamp med Dragen eller et dermed beslægtet Sagn skildret i det bekjendte Snitværk fra det 12te Aarhundrede paa en Kirkedør fra Island, nu i Olgagsamlingen i Kjøbenhavn. Ligeledes findes det gamle, i Danmark saa hyppige Sagn om Lindorme, som fordem skulle have lagt sig for Kirkedøre for at forbyde Folk at gaae i Kirke, fremstillet i et Relief over den nordre Dør af Eiby Kirke imellem Roskilde og Kjøge. Lindormen i Eiby (Fig. 1) ligger med udspilet Gab. Dens Kløer med de skarpe Hager minde om Uhyrets paa den store Runesten, som Harald Blaataand lod reise i Jelling til Minde om sine Forældre. Vingen ligger i Ro blødt ned over Ormekroppen. Halen snoer sig som en Knude og spalter sig derpaa i flere mindre Slangehaler, som igjen ende i Slangehoveder. Desværre er den Indskrift, med store romanske Bogstaver, som i en Halvkreds har omgivet dette mærkværdige Billede, nu ved Tidens og Veirigtets Indflydelse bleven ulæselig; men det jævndrende Billede, som har siddet over den ligeoverfor værende søndre Dør og som nu bevares inde i Kirken, giver os nogen Veiledning til Forstaaelse af Lindormen. Paa dette se vi

*) Navnlig Ezechiel. De fire bekjendte Skikkelser, den vingede Love, Oxe, Ørn og Menneske synes allerede at være opkomne i den assyriske Konst. Profeten kan have set dem i de assyriske Paladser.

***) Anton Springer: »*Ikonographische Studien*« i *Mittheilungen der k. k. Central Commission*. Wien 1860, V Band, 33.

Herren, der sidder i Høisædet med Evangeliet i Skjødet og uddeler Velsignelsen fra Templets Indgang. Paa hver Side af ham bemærkes nemlig en snoet Søile og i den utydelige Indskrift synes man at kunne læse Ordet TĒPLI o: templi. Udenfor Søilerne staae tvende Palmetræer, Seirens og Fredens Sindbillede. Meningen er da uden Tvivl

Fig. 1.

Fra Eiby Kirke ved Kjøge.

den, at fremstille den seirende Christus i Modsætning til hint Afgrundens Dyr, der havde lagt sig for hans Kirke. Det barnlige Sagn om Lindormen er da egentlig ogsaa kun et Sindbillede, som baade kan betegne Hedenskabet og, hvad der efter Munkenes Forestilling omtrent blev ensbetydende dermed, det Onde eller Djævlen. (Joh. Aab. 12, 9).

Lindormen er upaatvivlelig en nordisk Figur ligesom dens Navn er gammel dansk, og skjøndt Begreberne Lindorm og Drage omtrent ere ensbetydende og vistnok i mange Tilfælde blandes sammen, er der dog muligen den Forskjel imellem dem, at Lindormen, som kun har et Par Ben med Kløer fortil, i det Hele har mere ved sig af en krybende Orm eller Slange, end Dragen fra den senere Middelalder f. Ex. paa den i Træ udsnittede St. Jørgen med Dragen i Oldsagsamlingen i Kjøbenhavn. Dragen har her fire Ben med fem Kløer paa hver og nærmer sig saaledes mere til en bevinget Krokodil.

At Billedet af Lindormen i Eiby og lignende Fremstillinger af Orme med konstigt slyngede og indviklede Haler

ere Former, der ere eiendommelig nordiske og nedarvede fra Hedenold, synes rimeligt. Vi vide jo, at Lindorme og Ormslyngninger vare meget yndede Fremstillinger hos de gamle Nordboer, saa at Oldsager fra den senere Jernalder som oftest ere prydede med saadanne. Dronning Thyras Sølvbøger og Snitværket fra hendes Gravkammer i Jelling er prydet med Ormslyngninger. I de norske Trækirker fra det tolvte og trettende Aarhundrede bemærke vi i Snitværket paa Dørkarmene mange af disse mærkværdige, kjækt tegnede Lindorme, som endnu synes at minde om Midgaardormen. Selv i Kalkmalerier fra en noget senere Tid som paa en af Buerne i Sverborg Kirke i Sydsjælland se vi Billedet af en vinget Lindorm, der kun har to Kløer fortil. Ligeledes i Skibby Kirke*).

Iøvrigt nærede, som bekjendt, næsten alle Folkeslag i ældre Tider barnlige Forestillinger om slige Uhyrer. Man skulde næsten troe, at der til Grund herfor kunde ligge ældgamle nedarvede Erindringer om Forverdenens Uhyrer. Men naar den christne Tidsalders Konst optog Billeder af Lindorme og Drager, maa det dog herved erindres, at Bibelen indeholder flere Skildringer af slige fabelagtige Uhyrer og andre eventyrlige Dyr. I Johannes' Aabenbaring (12, 3 og 4) afmales Djævelen som en stor rød Drage med syv Hoveder og en mægtig Slangehale. I samme Skrift skildres uhyre store Græshopper med Menneskeansigter og Heste med Løvehoveder osv. Skildringen sammesteds af den hellige Michaels Kamp med Dragen maatte især tiltale Middeltalderens Smag. Vi finde derfor hyppigt denne Kamp afbildet allerede i det 12te Aarhundrede. Paa Muren af den gamle Granitkirke i Starup imellem Veile og Kolding se vi saaledes St. Mikkel og Dragen udhugget.

Paa Billeder af den hellige Jomfru især fra den tidligere Middeltalder bemærkes undertiden en Lindorm under Foden

*) *Aarbøger for nord. Oldk. og Hist.* 1868. Side 37.

paa Jomfruen. Saaledes f. Ex. paa et, vel omtrent fra Slutningen af det 13de Aarhundrede stammende Mariebillede i Sælsø Kirke ved Issefjorden. Denne Fremstilling er da rimeligvis en Hentydning til Bibelens store Spaadom: »Hendes Sæd skal knuse dit Hoved« (1ste Mose Bog 3, 15), eller med andre Ord: Marias Søn skal beseire Helvede.

Men det er i det Hele klart, at de fleste af de paa vore gamle Kirker udhuggede Billeder af eventyrlige Dyreskikkelser ere vandrede herind fra Syden tilligemed den kirkelige Bygningskonst. Dette gjælder navnlig de saa hyppigt forekommende Løver, hvis Betydning iøvrigt i flere Tilfælde neppe lader sig sikkert bestemme. At anbringe Løver ved Indgangen til Hallen ligesom Dørens Vogtere er en saa ældgammel Tanke, at vi allerede træffe den hos Grækerne. Over den saakaldte Løveport i Mykene, et af Grækenlands ældste Mindesmærker, ses to mod hinanden vendte Løver med en Søile imellem sig. Det er høist paafaldende, at se en noget lignende Fremstilling gjentage sig paa Oldsager, paa Kirkeportaler og Døbefonter i Norden i en langt senere Tidsalder. For at nævne et Exempel, se vi saaledes i det halvrunde Felt over Indgangen til den prægtige romanske Taarnbygning i He ved Ringkjøbing tvende mod hinanden vendte Løver med en høi Skaal eller Kandelaber imellem sig. Stilen i hele Bygningen viser hen til første Halvdel af det tolvte Aarhundrede. Paa Levningerne af en Kappe, der tilligemed flere andre mærkværdige Sager i 1868 fandtes i en Gravhøi ved Mammen i Nærheden af Viborg, ses broderet en lignende Fremstilling af tvende mod hinanden vendte Løver med en Kandelaber imellem sig. Etatsraad Worsaae antager Mammen Fundet for at hidrøre fra det 10de Aarhundrede*) og gjør opmærksom paa en lignende Fremstilling**) paa et ved

*) J. J. A. Worsaae: »Mammen Fundet« Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1869, Side 209. Plade 5.

**) Aarbøger for nord. Oldk. 1866. Pl. 4 Fig. 2.

Brangstrup i Fyen fundet Smykke fra Overgangstiden imellem den ældre og midterste Jernalder.

Paa den jydsk Halvø træffer man en stor Mængde Døbefonter af Graasten, prydede med temmelig fladt udhuggede Løver, der gjerne ere fremstillede to og to med fælles stærkere fremspringende Hoved. Manken paa disse Løver ligger altid i regelrette krøllede Lokker og det er vedtaget, at Halen gaaer ind imellem Bagbenene og svinger sig derfra op over Ryggen, hvor den ender i et Blad eller Trekløver. A. Springer*) har gjort den mærkelige Iagttagelse, at denne Fremstilling med tvende Løver med fælles Hoved synes at være laant fra et Mønster, der hyppigt forekommer i de konstigt vævede Tæpper, som allerede i den tidligste Middellalder anvendtes til Kirkernes Udsmykning, idet man ved festlige Leiligheder ophængte saadanne paa Forsiden af Alterbordet, imellem Ciboriets Søiler, i Choret's Runding**), foran Dørene, ja selv paa Vægge og Piller. Allerede i det 8de og 9de Aarhundrede bragtes saadanne kostbare konstfærdigt vævede Tæpper fra Østerlandet, fra Syrien og fra Byzans, hvor der var Mestere i denne Konst. Senere udøvedes konstig Vævning paa Sicilien og i Spanien af Araberne, hos hvilke sidste den holdt sig længst. Prof. Engelhardt har gjort opmærksom paa, at vi have en mærkelig Prøve paa slige fra Syden hidsendte vævede Tøier i de Levninger af saadanne, som fandtes i Kong Knuds Helgenskirke i St. Knuds Kirke i Odense***) ligesom han ogsaa har fremhævet den omtalte nære Forbindelse imellem Tæppemønstrene og nogle

*) Anton Springer: *«Ikonographische Studien»* II, 67—75.

**) Selv i vore danske Kirker har man sikkert brugt denne ældgamle Skik, og fra saadanne Tæpper har man laant Ideen til Udsmykning af den krumme Flade i Absis med malede Forhæng. Ogsaa i senere Kalkmalerier, f. Ex. i Christian I's Kapel i Roskilde, synes Motivet til den hele Udsmykning at være laant fra vævede Tæpper.

***) C. Engelhardt: *Udsigt over Museets Tilvæxt 1863—67. Aarbøger f. n. Oldk. og Hist.* 1868. S. 156.

paa Alteret fra Lisbjerg forekommende Prydelser. Det var bleven en fast Vedtægt, at smykke hine vævede Tæpper med regelmæssigt sig gjentagende Dyrefigurer, saasom Løver, Ørne, Griffen, Hjorte, Enhjørninger, Drager og Centaurer osv. Forstod man ikke at væve saa konstigt, som Byzantinerne og Araberne, efterlignede man disse Tæpper ved Hjælp af Udsyning og Baldyring. Oldsagsamlingen i København besidder et i denne Retning meget mærkeligt baldyret Tæppe fra Island*).

Idet vi komme tilbage til de ved Kirkedøren udhuggede Løver, maa vi erindre, at dette Dyr efter ældre Tiders Forestilling betragtedes som Dyrenes Konge og derfor blev et Sindbillede paa Konge- og Dommermagt. I Overensstemmelse med denne Betydning opreiste Henrik Løve i Aaret 1166 ved Domkirken i Brunsvig en Bronceløve, som skulde være baade en Hentydning til hans Navn og et synligt Tegn paa, at han besad den øverste Magt og dømmende Myndighed i det gamle saxiske Rige. I Syden var det i de gamle romanske Kirker sædvanligt, at Hovedindgangen prydedes med et Par Søiler, der bares af hvilende Løver som Fodstykker. Denne Prydelse var saa almindelig i Frankrig, at der paa mange gamle Dokumenter læses, at de ere bekendtgjorte »imellem Løverne« (inter leones)**), hvilket vil sige, at de ere kundgjorte i Kirkens Forhal eller ved Hovedindgangen, hvor man nemlig efter gammel Skik holdt Rettergang, navnlig i kirkelige Sager, fordi Eden skulde aflægges for Alteret. Man har derfor ogsaa villet udtyde Løverne som Sindbilleder paa Retfærdighed.

Ogsaa i Danmark have vi Exempler paa saadanne ved Kirkedøre anbragte Løver. Saaledes ses raat udhuggede Løver som Bærere for to af Søilerne ved Indgangen paa

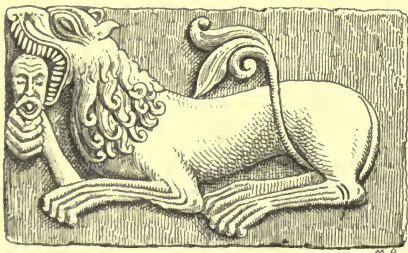
*) Worsaae: »*Nordiske Oldsager*» 1859, Side 129.

***) M. J. J. Bourassé: »*Dictionnaire d'Archéologie sacrée*«. Paris 1863 II, 335. Bordier & Charton: *Histoire de France* Paris 1859. I, 297.

søndre Korsfløi af Ribe Domkirke. Paa begge Sider af den søndre Dør paa den gamle Graastenskirke i Romb*) ved Lemvig ses udhuggede Løver. I Lunds Domkirke ses ved to Alternicher i Høichoret Løver som Bærere af Søiler; ligeledes i den gamle Kryptkirke i Dalby. Flere Triumfbuer i Skaanes Landsbykirker bæres af Løver, saaledes i Hammarløf, Tommarp, Skegrie og Borrie Kirker**). Ifølge ovenstaaende Bemærkninger kunne vi maaske betragte disse Løver som en Antydning af Kirkens Magt, hvis vi ikke ville nøjes med en simplere Forklaring og i dem kun se en fra ældste Tider vedtagen Prydelse, der ogsaa var naaet op til Norden tilligemed den romanske Bygningsstil. Andre, f. Ex. Brunius, have i slige Løver villet se Sindbilleder paa Gud og Christus.

Undertiden se vi derimod paa Kirkemure, som f. Ex. ved Hovedindgangen til Slesvigs Domkirke, ved den nordre Dør paa Vor Frue Kirke i Aalborg (Fig. 2), paa

Fig. 2.

Relief fra Vor Frue Kirke i Aalborg.

Lunds Domkirke og flere Steder, Løver ifærd med at sønderrive Mennesker. Her maa vi antage, at det har været Meningen, at fremstille det Ondes eller Djævlens forfærdelige Magt over syndige Mennesker, naar disse ikke tye ind til Frelsen i den hellige Kirke. Udentvivel er det de bekjendte Ord i Apostlen Peders første Brev 5, 8: »Eders

*) J. Kornerup: »Om den tidlige Middeldalders Trækirker i Danmark.« *Aarbøger for nord. Oldk. og Hist.* 1869 S. 198.

***) Brunius: »Skånes Konsthistoria«. S. 469.

Modstander Djævlen gaaer omkring som en brølende Løve og søger hvem han kan opsluge«, der har givet Anledning hertil.

En anden yndet Fremstilling er Samson, der vrider Løvens Gab op. Paa den herlige nordre Sidedør af Lunds Domkirke, over Nedgangen til Kryptkirken i Dalby og over Døren paa Karleby Kirke og Stjær Kirke ved Aarhus bemærkes denne Scene. Samson er det gamle Testamentes Forbillede for Christus, den altovervindende stærke Helt*). Naar han aabner Løvens Gab, betegnes dermed, at Christus overvinder Helvede og opbryder dets Porte.

Paa Foden af gamle Døbefonter, som f. Ex. (Fig. 3) i Gumløse i Skaane**) se vi undertiden Løver, gabende over Lindorme, her betegnende gode Magter, som overvinde det Onde eller Afgrundens Dyr. Saaledes træffe vi i det Hele Løverne anvendte i meget forskjellig Betydning.

En høist mærkelig og eventyrlig Fremtoning i Middeldalderens Kunst er den halvt dyriske, halvt menneskelige Skikkelse, Centauren, som er laant fra den antike Konst. Hos Grækerne afbildedes, som bekjendt, Centaurerne med menneskelig Overkrop og Hestekrop forneden. I den tidligere Middeldalder synes derimod den nederste Del af de fra Oldtidens Konst laante Billeder af Centaurer som oftest at være dannet som en Løve med Kløer og en lang Hale, der ender i et Blad. Naar vi ogsaa i Norden paa enkelte Steder træffer Centaurer udhuggede paa Kirkernes Mure, maa det erindres, at Sagaerne undertiden omtaler fabelagtige Væsner af en noget lignende Form, nemlig firfødede Uhyrer med Menneskehoveder. Ved sin Hjemkomst til Island pralede Thorkel Haak af, at han i Finland, som i det Hele var Eventyrets Land, havde kjæmpet med og nedlagt et saadant

*) Menzel: *»Christliche Symbolik«.*

**) *Aarboeger for nord. Oldk. og Hist.* 1866. S. 184.

Uhyre (en »Fingalkn«), hvilken Bedrift han lod udskjære over sin lukkede Seng*).

Men idet de Christne laante saadanne Billeder fra Hedningene og udbuggede dem ved Kirkernes Indgange, gavede dem uden Tvivl en ny og sindbilledlig Betydning.

Fig. 3.

Døbefont fra Gumløse Kirke i Skaane.

Man formoder, at de ved disse Skikkelser have villet betegnet det Raa og Dyriske i den menneskelige Natur, det hedenske Væsen, som maatte aflægges inden man traadte

*) Njals Saga. Kap. 119.

ind i Christi Kirke. Undertiden ser man saaledes paa den ældre Middeldalders Mindesmærker Centaurer, som oftest bevæbnede med Bue og Pil, i Kamp med Mænd. En saadan mærkelig Fremstilling er udhugget paa den ældgamle Ligsten fra Kierte i Fyen, nu i Oldsagsamlingen i Kjøbenhavn*). Prof. Engelhardt har udentvivel Ret naar han mener, i dette Billede at se legemliggjort den Tanke, at den i sin Tid under Stenen Begravne her er skildret i Kamp med de onde Lidenskaber og dyriske Lyster, som han dog som Christen vidste at overvinde.

Mindre tydeligt fremtræder Betydningen af Centauren, hvor denne Figur ikke er fremstillet i nogen umiddelbar Forbindelse med andre Figurer. I Landet Kirke paa Thorseng, en Bygning af smukt tildannede Graasten, bemærker man tilhøire for den søndre Dør en Centaur, hvis nederste Del er en Løve, den øverste en bevæbnet Mand (Fig. 4). I Modsætning til den antike græske Fremstilling af en nøgen Mand med Bue og Pil er det her en Krieger, der er paaklædt og væbnet paa den tidligere Middeldalders Vis med Skjold, Sværd og Hjelm og som det synes Ringbrynje. Paa det

Fig. 4.

Relief fra Landet Kirke paa Thorseng.

bekjendte Alter af forgyldt Kobber fra Lisbjerg Kirke, nu i Oldsagsamlingen i Kjøbenhavn, bemærkes foroven i Buen tre Centaurer, der ligeledes ere væbnede med Skjold og Sværd,

*) C. Engelhardt: *Udsigt over Museets Tilvæxt 1863—67 i Aarbøger for nord. Oldk. og Hist.* 1868, S. 146.

hvilket i det Hele synes at være et hyppigt forekommende Motiv i Billeder af Centaurer fra den tidligere Middelalder. Hvad den omtalte Centaur fra Landet Kirke angaaer, maa det bemærkes, at en Løve er sat ligeoverfor paa den modsatte Dørstolpe, saa at det muligen har været Meningen, at disse to Skikkelser skulde forestille Indgangens Vogtere i Lighed med den ovenfor omtalte ældgamle Skik, at anbringe tvende Løver ved Hallens Dør.

Paa den gamle Graastensdør fra Begyndelsen af det 12te Aarhundrede paa Nordsiden af Vor Frue Kirke i Aalborg ses adskillige høist mærkværdige temmelig fladt udhuggede Reliefs, som dog neppe efter de mange ved

Fig. 5.

Relief fra Vor Frue Kirke i Aalborg.

denne Kirke foregaaede Forandringer have beholdt deres oprindelige Pladser. Imidlertid er denne interessante Indgang dog nylig bleven istandsat af Architect Udal, ved hvilken Leilighed de gamle Kvadre og Reliefs ere blevne befriede for et meget

uklædeligt Overtræk af Oliefarve. Paa Dørens Pilaster tilhøire ses en skjægget Mand med Løvekrop forneden. Han bøjer Hovedet tilbage og leger med sin Hale (Fig. 5). Paa Kapitælen tilvenstre bemærkes et firfodet Dyr med Menneskehoved*) («en Fingalkn»(?)) og ved Siden af det et sælsomt

*) Paa en Kapitæl ved Sjørring Kirke i Thy samt paa den søndre nu tilmurede Dør paa Grønbæk Kirke ved Silkeborg ser man lignende Fremstillinger; ligeledes paa en Vandkande (Lavatorium) af Bronze i Oldsagsamlingen i Kjøbenhavn.

Uhyre med Hanehoved, Løvekrop og Slangehale, en Basilisk. Et Firben synes at bide dette Dyr i Halsen.

Det maa antages, at mange lignende fantastiske Fremstillinger ere gaaede tilgrunde i Tidens Løb. Meget hyppige have de dog neppe været i Danmark, hvor den haarde Graasten lagde en betydelig Hindring ivejen for Udførelsen af Billedhuggerarbejde paa Kirkemurene. I det 12te Aarhundrede var det bleven Skik over hele Evropa, at pryde Bygningerne med en hel Verden af de forunderligste Skabninger, som en barnlig Indbildningskraft kunde frembringe. Dette var saaledes ogsaa Tilfældet i Frankrig, hvor den høit ansete Abbed Bernhard af Clairvaux endogsaa fandt sig foranlediget til at ivre mod disse i Klosterkirker overhaandtagende Billeder, som han mente maatte forstyrre Munkene i deres fromme Studier og Betragtninger. I et Brev fra Aaret 1125 udtaler han sig paa følgende Maade*): »Hvortil tjene i Klostrene foran Brødrene, som granske i Skriften, disse latterlige Uhyrer, disse forunderlige Vanskabninger? Hvad have disse urene Aber, disse vilde Løver, disse Centaurer og halve Mennesker, disse plettede Tigre, disse kjæmpende Soldater, disse Jægere som blæse i Horn dèr at gjøre? I kunne se flere Legemer forenede under ét Hoved, et firfødet Dyr med Slangehoved ved Siden af en Fisk med Hoved af et firfødet Dyr, et Uhyre, foran Hest og bagved Gjed, et Dyr med Horn og Hestekrop, kort sagt en saa forbausende Afvexling af Former, at det er mere tiltrækkende at læse i Marmoret end i Bøgerne.« Denne Udtalelse af en af Kirkens mest fremragende Mænd i det 12te Aarhundrede fortjener Opmærksomhed. Uagtet den hellige Bernhard selv bemærker,

*) H. Bordier & E. Charton: »*Histoire de France*«, Paris 1859. I, 297.

at det er tiltrækkende »at læse i Marmoret« udtaler han sig ikke nærmere om Billedernes sindbilledlige eller religiøse Betydning, hvilket maaske maa advare os mod at ville søge altfor dybe Tanker i dem eller ialfald mod at udtyde dem alle som Sindbilleder.

En særdeles mærkelig Prøve paa Middelalderens ofte gaadefulde Sindbilleder er os levnet i et sælsomt for sin Tid vel udført Snitværk paa den gamle saakaldte Erkebiskopstol i Lunds Domkirke (Plade 1). Denne i Egetræ udarbejdede Chorstol, som nu henstaaer afsides bag Alteret, er medrette af Sagkyndige anset for et af de værdifuldste og sjældneste Mindesmærker af sit Slags i hele Norden. Vi ere saa heldige, her at kunne fremstille den i et af Hr. Magnus Petersen udført fortrinligt Staalstik. Stolen, som synes udført omkring Aaret 1300, stod i den katholske Tid tilhøire foran Høialteret og har, efter hvad Brunius formoder*), tjent til Sæde for Domkirkens fire Prælater. Nu har den kun tre Sæder, men den er aabenbart afbrudt ved den ene Ende. Imellem Sæderne bære høie smækkre Søiler en Baldakin. Endestykket, der har en Høide af omtrent syv Alen, er prydet med det omtalte halvt op-høiede Snitværk. I nederste Afdeling af dette ses en Pelikan, som staaer i sin Rede og aabner sit Bryst for ifølge den gamle Fabel at mætte sine Unger med sit Blod. Øverste Afdeling fyldes for en stor Del af en kolossal Skikkelse, hvis Hoved forestiller en Kvinde med lange Lokker og en opretstaaende Vinge. Dertil slutter sig Kroppen af et Dyr med Kløer. Denne Krop ender i en Slangehale, der igjen gaaer over i en stor Vinranke, hvori sidde Fugle. Paa Kvindehovedet sidder en Ræv og en Hare, som blæser i en Lur. Paa Nakken af den sidste sidder en Abekat og spiller paa Harpe.

Ved Betragtningen af hele denne besynderlige Frem-

*) C. G. Brunius: »Skånes Konsthistoria« Side 566.

stilling, kommer man snart paa det Rene med, at her er tilsigtet noget Dybere end en blot vilkaarlig Leg af Indbildningskraften. Tanken har da muligen været, at den store eventyrlige Skikkelse, der foroven er en skøn Kvinde og forneden ender som en hæslig Slange, skal forestille Synden*), Ræven, Haren og Aben: de menneskelige Daarskaber og Pelikanen: Frelsen ved Christi Blod.

De fra Oldtidens Konst nedarvede Centaurer bleve snart en meget yndet Fremstilling i Middeldaldrens Snitværk, Metalarbejder, Malerier og Tegninger i Haandskrifter. Men ligesom disse eventyrlige Skikkelser undergik en ydre Forandring, der gave dem en vis Lighed med Satyrerne i den antike Konst, idet nemlig de to forreste Ben af Dyrekroppen nu faldt bort og den menneskelige Overkrop nu som oftest afbildedes paaklædt, ikke nøgen, saaledes synes ogsaa hin tidligere Betydning at træde i Baggrunden og antage en anden, mere satirisk Retning. Centaurerne, baade mandlige og kvindelige bleve nu et Middel for Konstnerens Indbildningskraft til at give det kaadeste Lune en fri Tumbleplads for de mest pudsige, ofte letfærdige Fremstillinger**).

Oldsagssamlingen i Kjøbenhavn besidder enkelte Prøver paa de omtalte Billeder. Saaledes ejer Samlingen en med Hensyn til sin hele Form meget smuk Sølvkande, prydet med indsmeltede Farver (Emaille)***). Denne Kande, som maa antages at være forarbejdet omtrent i den første Halvdel af det 14de Aarhundrede, skal være bleven udleveret af Ditmarskerne til Kong Frederik den 2den. Den har fordem

*) Brunius mener, i *Lunds Domkirkes Beskrivelse* 1854 Side 180, at denne Figur forestiller Satan, der viser sig i Skikkelse af en Lysets Engel.

**) Se Afbildninger af Centaurer, tegnede i en Bibel fra det 14de Aarhundrede i Bibliotheket i Stuttgart hos Franz Kugler i hans »*Kleine Schriften und Studien zur Kunstgeschichte*« Stuttgart 1853. I, 65, 66.

***) J. J. A. Worsaae: »*Nordiske Oldsager*«. Kbhvn. 1859. Side 186.

været Alterkande og en til den hørende Kalk og et Sølvfad, ligeledes med Emaillé af stor Skjønhed, blev af Frederik II's Dronning, Sophia skjænket til Vor Frue Kirke i Helsingør, hvor disse Sager endnu bevares*). Den ottekantede Sølvkande er prydet med flere Belter af Emaillé. Hovedbilledet i det største og midterste Belte fremstiller den fortabte Søns Historie, men baade paa Laaget og Fodstykket ses en hel Række legende Centaurer, hvoraf et Par blæse paa Lur eller Fløite. Flere af dem have Vinger og hos nogle ender Bagdelen i Ansigter med gabende Mund. Hvis disse Skikkelser ikke ere blotte Skabninger af Konstnerens frie Fantasi, er der maaske her tænkt paa visse raa Uterligheder og dyriske Lidenskaber, som passende kunde fremstilles som Ramme om den fortabte Søns Historie. Men det kan ikke nægtes, at disse Billeder synes lidet sømmelige eller passende til Brugen af Kanden, hvoraf Vinen skulde udskjænkes paa Alteret ved den hellige Nadver.

Det er i det Hele et mærkeligt og betegnende Træk ved den senere Middeltalder kirkelige Konst, at det Religiøse ofte blandes med det Letfærdige, det Ophøiede med det Latterlige, den barnlige Tro med den kaade Spot. Selv Kannikernes Sæder, der vare anbragte i Kirkens Allerhelligste, ere ofte prydede med komiske Masker og Vrægebilleder. I Lunds Domkirke ere neden under Sæderne, som ere til at klappe op, Æsops Fabler afbildede, f. Ex. Historien om Storke, der beværter Ræven m. m. Vi kunne dog neppe troe, at disse Scener vare udskaarne særligt til Opmuntring for de hellige Fædre for at adspredde dem i de lange kjedelige Bedetimer. Nedbrydningen af disse Chorstole og Paneler bragte iøvrigt nogle morsomme Oplysninger frem, der synes at vise, at Kannikerne, dækkede bag den Tværmur, der tidligere skilte Choret fra Skibet, have forstaaet at forkorte de daglige Bønnetimer paa en temmelig

*) Ifølge velvillig Oplysning af Hr. Justitsraad Herbst.

verdslig Maade. Man fandt nemlig ved den omtalte Leilighed et næsten fuldstændigt Spil Kaart fra Middelalderen tilligemed Tærninger, som vare gledne ned bag Panelerne og som nu bevares i Lunds Universitets historiske Samling.

En Prøve paa hin forunderlige Blanding af det Kirkelige og det letfærdigt Satiriske finde vi i de besynderlige Snitværk paa Chorstolene i Klosterkirken i Mynster ved Basel, hvor en hel Mængde Munke og Nonner, der forneden ende som Dyr, ere udskaarne. Denne Satire over Klosterlivet i den senere Middelalder, denne Hentydning til, at dyriske Lyster kunne yttre sig selv hos Geistlige, er det høist paafaldende at træffe fremstillet i selve Kirken. Vi tør dog neppe troe, at Munkene ved Betragtningen af disse Billeder have smilet til hinanden indbyrdes ligesom hine Augurer i Rom, medens det uvidende Folk knælede udenfor Choret?

Vi have anført dette Exempel fra Udlandet fordi der selv i Norden forefindes enkelte lignende Billeder. I Dalby Kirke i Skaane bevares Levninger af en Chorstol af Egetræ, som nu er forandret til en Degnestol. Paa det ene Endestykke af denne Stol ser man (Fig. 6) en Skikkelse, der foroven er som en Biskop, der ringer med tvende Chorklokker, forneden som et Dyr med lang Hale og stampende Ben. Paa det tilsvarende Stykke ses en Mand med en Munkehætte. Han rider paa en Bjørn og spiller Violin. I disse mærkelige Billeder har man

Fig. 6.

Fra Chorstolene i Dalby Kirke i Skaane

ment*) at se et Udtryk for den Tanke, »at Præsterne prædike for Folket og formane det til Forbedring men selv leve lidet opbyggeligt«. Bjørnen derimod fremstiller det raa Folk, som beherskes og ledes af Geistligheden. (Fig 7).

Ogsaa blandt vore gamle, nylig fremdragne Kalkmalerier forefindes flere gaadefulde Billeder, blandt hvilke jeg her kun vil berøre ét, som findes paa Hvælvingen i Hellig Tre-

Fig. 7.

Fra Chorstolene i Dalby Kirke i Skaane.

kongers Kapel ved Roskilde Domkirke. Medens man paa de tre Hvælvinger i Kapellet ser Billeder af Christus paa Korset, Dommédag og Engle, der spille paa Harpe og Strengelæg, ser man paa den fjerde Hvælving en Nar med Narrehætte og Bjælder. (Fig. 8). Ligesom Englene paa de andre Hvælvinger sidder han midt i et stort Blomsterbæger og blæser paa Fløite og slaar paa en Haandtromme. Er det Meningen, at Fremstillingen af denne Person, der synes at haane de himmelske Engle og deres Musik, skal

tjene til at fremhæve det Ophøiede og Hellige ved en skarp Modsætning af det Verdslige og Latterlige? Eller er ikke snarere Narren at betragte som et Udbrud af den ubændige Kaadhed, der var saa betegnende for Slutningen af hin skinhellige Tidsalder, i hvilken Narre og Narrefester udtartede til en Tøilesløshed og Raahed, der intet skaanede,

*) N. M. Mandelgrén: »Samlingar til Svenska Konst- och Odlings Hist.» 1ste Hefte.

og som er et Vidnesbyrd om, at den katholske Tro ikke havde været istand til at udbrede nogen sand christelig Sædelighed?

I ethvert Tilfælde synes det satiriske Element først at være kommet frem i den senere Middelders Konst, hvor vel ogsaa undertiden Kjættene ere malede til Skræk og Advarsel som Forhaanere af det Hellige. (Se Kalkmalerierne i Reersløv Kirke ved Roskilde.) De egentlige mythiske Sindbilleder tilhøre derimod snarere den tidligere Middeldalder, en Tidsalder, der aabenbart stod paa et strængere religiøst Standpunkt ligesom den ogsaa med en mærkværdig Troskab igjennem Aarhundreder fastholdt den gamle vedtagne Kreds af christelige Sindbilleder over hele Evropa.

Fig. 8.

Fra Chr. I's Kapel i Roskilde.

NOGLE VIBORGSKE OLDSAGER OG UDGRAVNINGER.

AF ARTHUR FEDDERSEN.

I «Samlinger til jydsk Historie og Topografi» 1ste Hæfte, Juli 1866 S. 57 og flg. har jeg givet nogle faa Oplysninger om den viborgske Oldsag-Samlings Stiftelse og Formaal. Medens Samlingen i den senere Tid har vundet meget i Størrelse og Afrundethed, har den derimod i en Retning ikke kunnet virke saaledes, som man havde ment, at den skulde og burde virke, nemlig ved at udbrede Kundskab og Kjærlighed til Sagen imellem Egnens Landboere. De lokale Samlinger have ikke saa helt let ved at paavirke Publikum, som man skulde tro, og det ligger i, at de ikke rigtig kunne trække Publikum til sig, fordi de altfor let faa Karakter af at være Privatsamlinger, som man nødig vil gjøre Ulejlighed. Naar Landboeren kommer til Kjøbstaden, har han desuden i Reglen for meget at gjøre, til at han kan faa Tid til at søge hen til Samlingen. Det hjælper ikke, at man offentliggjør, at Samlingen staaer aaben til en vis Tid eller at den forevises, naar man henvender sig til Styrelsen; Landboeren er for tilbageholden. Han maa næsten tages med Vold og føres hen i Samlingen, naar man har faaet Hold paa ham. Størst Glæde og Udbytte har jeg havt, naar jeg har kunnet føre nogle Stykker Oldsager med ud paa Landet og har kunnet samtale med Folk om disse Ting. Der maa kunne findes en eller anden Form, under hvilken man kan drage ud paa Landet og vise Oldsagerne frem, og jeg mener, at Højskolerne i saa Henseende ville kunne blive til stor Hjælp. Ad den Vej vil man forhaabenlig ikke alene være saa heldig at udbrede Kundskab til vor Oldhistorie hos Bonden, men vil ogsaa kunne vække Kjærlighed hos ham til Oldsagerne, og hvad der staaer i For-

bindelse med dem, saasom Kæmpehøjene, der nu for Tiden, i det mindste her omkring Viborg, mishandles paa det ubarmhertigste. Kæmpehøjene skulle lære os meget om den Fortid, der dannede dem, men det kan kun ske, naar de behandles varsomt, og dette skeer for Tiden kun meget sjælden. Man kan næsten sige, at der daglig finder et Tab Sted for Oldstudiet, og Tabet er nerstatteligt. Man beklager det højlig hver Gang et skrevet Aktstykke af historisk Vigtighed gaaer tabt, og det er indlysende for enhver, men det er kun faa, som vèd at skønne paa Vigtigheden af Gravhøjenes Fredning. Og dog bør de fredes saa meget som mulig, thi vore Landboere ere i Reglen for umodne til at ødelægge dem. Man vil i Fremtiden kun altfor tit komme til at angre, at *vi* have lukket Øjnene for de Ødelæggelser, som nu finde Sted. De lokale Samlinger maa kunne virke noget i denne Retning, og jeg tvivler ikke om, at de heller end gjerne ville gjøre noget; men de maa have Myndighed til at frede, og den maa skaffes dem ved Regjeringens Hjælp. Jeg vèd nok, at man vil svare, at dette er umuligt, da det vilde være et Indgreb i Ejendomsretten, men jeg fastholder, hvad jeg tidligere har fremført, at alle disse gamle Minder, Gravhøje, Stensætninger, Runestene osv. ere en National-ejendom, og at Staten derfor har Ret til at vaage over dem. Naar man kan vaage over og værne om de antikvariske Sager, som Kirkerne gjemme, maa man ogsaa kunne udvide denne Ret til alle de andre Mindesmærker fra Fortiden.

Oldsagernes Tal i den viborgske Samling er nu imellem 12 og 1300, og næsten alle Stykkerne hidrøre fra Fund i Viborgs nærmeste Omegn. Dette har en væsenlig Vigtighed, da man uden Tvivl ved Hjælp af saadanne lokale Samlinger med Tiden kan haabe at udrede adskillige Spørgsmaal af Interesse. Det er dog ikke disse Forhold, som jeg vil gjøre til Emne for nærværende Meddelelse, om der end i saa Henseende kunde være et og andet at føre frem; jeg vil

alene holde mig til en Omtale af de Sager i Viborgsamlingen, som høre til de mindre kjendte, samt til de større samlede Fund og til nogle af de Udgravninger, jeg selv har ledet. Udgravningerne have især fundet Sted, hvor de allerede vare begyndte eller paatænkte af Ejerne. Langt over Halvdelen af Samlingen er Enkeltfund, dels Markfund, dels Mosefund o. lgn.

Stenalderen.

1. En større Samling af Redskaber, Potteskaar, Knokler o. s. v. fra Køkkenmøddingerne ved *Virksund*. — Disse Dynger have givet næsten alle de Sten- og Benredskaber, som findes i Samlingen af Køkkenmøddingsager, og de vise ikke nogen synderlig Ulighed med hvad der findes andre Steder. Af Dyrelevninger synes det mig, at Virksund har temmelig mange Knokler af store Dyr. Blokke eller Kærner ere ret almindelige, og i det hele har vistnok denne Ophobning været rig, men den er nu splittet ad paa mange Maader. Af sjældnere Sager kan nævnes: a. Enden af en lille, sleben Smalmejsel; den blev funden ved en af Selskabet ledet Udgravning. (V. O. S.*) Nr. 317). — b. En lille sleben, tresidet Kile. Den er 3" lang, og Egen er $2\frac{1}{8}$ ". Den ligger imellem Virksundsagerne, men da den mangler Nummer, er jeg uvis, om den virkelig hører hertil. — c. En smukt tildannet Kile. (V. O. S. Nr. 1161). d. Et krogdannet Flintstykke. Der findes meget tydelige Smaaslag paa Krogens indre Kant, men ikke mindste Spor af Gnid. (Jævnfør Worsaaes Fig. 18 og 19 Side 281 i Videnskabernes Selskabs Oversigter for 1861). — e. Et Bor. (V. O. S. Nr. 1162). — f. En Sænkesten af en meget blød Stenart omtrent som Klæbersten; den er omtrent $1\frac{1}{2}$ Tomme tyk. Omstaaende Fig. 1 fremstiller den i Fjerdedelstørrelse.

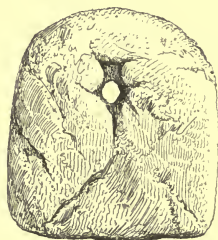
*) V. O. S. = Viborg Oldsag Samling.

(V. O. S. Nr. 1099). g. Af Benredskaber er der kun fundet en Pren $4\frac{1}{8}$ " lang og en Hammer af Hjortetak.

Desværre ere Køkkenmøddingerne ved Virksund snart helt tilintetgjorte, da man har brugt det meste af dem til Vejfyld. De fandtes paa begge Sider af det smalle Sund, dels paa den lave Strand og dels paa Bakkeskraaningerne. Jeg har ellers pletvis fundet smaa Køkkenmøddinger omkring hele Hjarbækvig, og de findes vistnok mange flere Steder, end jeg har set dem. Jeg har undersøgt saadanne Pletter ved Vejen langs Ørredgaard Mose, paa Ørredgaards Mark imod Stranden, paa Tangen Nord for Kvols By, imellem Dalsgaard Præstegaard og Stranden, ved Klosterhusene, langs den vestre Side af Virksund, ved Færgegaarden paa den østre Side, paa en Bakkeskrænt Vest for Lynnerup og ved Laastrup Aa imellem Skringstrup og Viborgvejen. Desuden findes der endnu en Ophobning ved Viborgvejen tæt ved Hjarbæk, og der har været lignende Ophobninger ved Kjølens og paa Bakkerne ved Skalsaa. Altsaa paa ialt 12 Steder omkring den lille Hjarbækvig.

2. Det kan maaske være passende paa dette Sted at nævne en Baad af en hulet Egestamme fra Aaen ved *Søndermølle* samt et Par Dobbeltaarer. Den mindste af disse er funden i en Mose paa Fur og er kun 5 Kvarter lang (V. O. S. 451); den længste er omtrent dobbelt saa lang og er funden i en Mose ved *Rødkær-Station* (V. O. S. 1116).

3. I et større Gravkammer ved *Boller Gaarde*, Rommelund Sogn, Nørlyng-Herred, som jeg fik Lejlighed til at undersøge, efterat nogle Stenhuggere havde forstyrret det, fandtes: 1 omtrent 9" lang paa de to Sider sleben Flintkile, 1 i to Stykker brudt Landsespids af Flint, 1 ukjendt

Fig. 1 $\frac{1}{4}$.

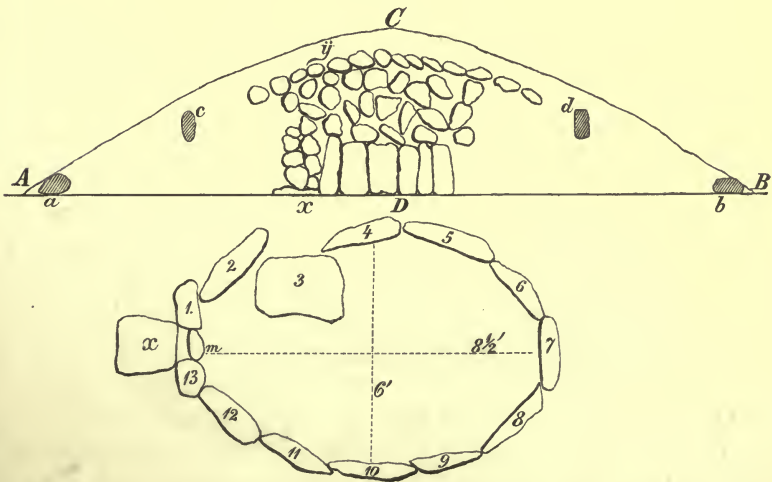
En Sænkesten.

lille Flintredskab, Brudstykke af et smukt Hængekar af Ler, 4 større hele Ravperler og adskillige Brudstykker, enkelte Levninger af et Skelet, en Del Kulbrokker og nogle ildskørnede Stykker Flint. (V. O. S. Nr. 982—993). Graven indeholdt ellers intet af Interesse.

4. *Udgravningen* af den østlige Gravhøj af de saakaldte Smaaheje paa Gaardmand Søren Jensens Mark i *Kjolsen*, Vorde Sogn, Nørlyng-Herred. — Højen var omtrent 8 Fod høj og 36 Fod i Tværmaal; ved Foden af den fandtes en Kreds af mindre Sten, der vare stillede umiddelbart paa Jordens Overflade og ikke dannede Udkanten af en Brolægning. I en Afstand af henved 4 Alen fra denne Kreds, men tillige 2 Alen oppe i Højen, fandtes en anden Stenkreds, men de enkelte Sten i denne vare større end Stenene i den første og sluttede tættere sammen. Saasnart man kom indenfor den sidste Kreds, fandtes der mange Sten, der i Førstningen vare mindre, men efterhaanden bleve større og større. I den nordre Side af Højen fandtes højt oppe under og imellem de sammenhobede Stenmasser, talrige Kullevninger, Potteskaar og brændte Knokler. Alle disse mindre Sten vare samlede omkring en større og dannede ligesom en Kappe omkring Højens Top. Men under dette Dække fandtes mange Sten, som vare smukt kløvede, idet man havde brugt Stenenes naturlige Kløvningsflader til at vende ind i Gravkamret. Disse Sten (Dæksten) laa imidlertid ikke vandret, men temmelig uordenlig, saa at det saa ud, som om der havde fundet en Sammenstyrtning Sted, der havde bragt dem ud af deres Leje. Dette var ogsaa Tilfældet, idet en af Sidestenen til det ovale Gravkammer, hvorover de flade Sten dækkede, var styrtet ind i Kamret og havde bragt dets Loft til at styrte ned. Kamrets Sidesten vare ogsaa meget smukt kløvede og vendte deres glatteste Side ind imod Gravens Indre. Indgangen, som fandtes i Sydøst, var ikke lukket med en Sten, men foran den var der stablet en Del Smaa-

sten, som hvilede paa en større flad Sten, der laa i Højde med Gravkamrets Gulv. En mindre Sten var stillet paa Kant i Indgangen og dannede ligesom et Dørtrin. Da hele Kamret var afdækket og den væltede Sidesten var bragt bort, blev Sandet omhyggeligt bragt ud af Graven. I Bunden dannede det en temmelig sammenhængende Sandmasse, som indesluttede flere Menneskeknokler. Paa Grund af Sandets Fasthed og Fugtighed var det ikke mulig at faa Knoklerne hele frem, og flere Knokkeldele kunde aldeles ikke skælnes. De fleste Knokler vare omtrent at føle paa som trasket Træ. Det var heller ikke mulig at iagttage, i hvilken Orden Knoklerne oprindelig havde ligget, og det var øjensynligt, at de vare komne i Uorden ved den nedstyrtede Jordmasse. Stykkerne af en Hovedskal laa umiddelbart ved Indgangen medens andre Stykker laa i Kamrets nordre Del.

Fig. 2

Ved den nøjagtige Undersøgelse af Kamret fandtes, foruden Brudstykkerne af et Lerkar, 3 Flintknive og et lille tildannet Flintstykke af en egen Form. Det er omtrent 2" langt, næppe $\frac{1}{4}$ " bredt og tykt og har over Midten en tydelig

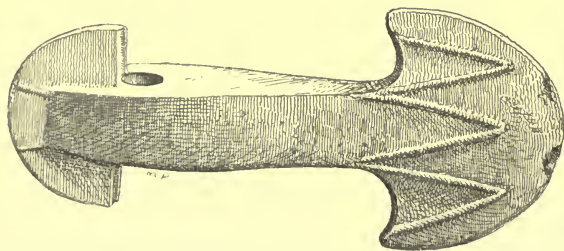
Gnidflade. Jeg har set et Par lignende Stykker herfra Egnen og mener, at det kan have været et Slags Knapstykke til at sammenholde en Klædning, idet det har været fastgjort ved Hjælp af en Snor omkring Midten. Derved faar man da ogsaa en Forklaring af Gnidfladen.

Kamrets Bund var brolagt med Smaasten. — Ovenstaaende Tegning viser et Gjennemsnit af Højen og Kamrets Form. $A - B = 36$ Fod. $D - C = 8$ Fod. 1—13. Vægsten. 3. Indstyrtet Vægsten. ab. Ydre Stenkreds. cd. Øvre Stenkreds. y. Kul, Aske og Potteskaar. x. Indgangen og flad Sten udenfor den. m. Dørtrin.

Broncealderen.

Enkelt Fund. 1. En meget smuk Øxe af en finkornet, graalig Stenart. Den har omtrent samme Form som Nr. 17 i A. P. Madsens Afbildninger af danske Oldsager og er 9" lang. Bladet er 4" bredt og har paa hver Side en Reliefprydelse i Zigzag, som jeg ikke mindes at have set tilforn. Dette sjældne Stykke er fundet paa en Mark ved *Vesterbølle*. (V. O. S. 1208).

Fig. 3 $\frac{1}{3}$.

2. En Syl med Bronceskaft, omtrent 3" lang. Det ser ud, som om man har kunnet skifte Sylene i Skaftet. Skaftets Form stemmer mest overens med det fjerde Billede S. 130 i *Antikv. Tidskrift for 1840—45*. I det samme

Tidsskrift for 1849—51 S. 110 findes omtalt en Syl med et Bronceskaft, der skal være fundet siddende i et lidet Broncestykke, bestaaende af en rund og ovenpaa med koncentriske Ringe og Streger prydet Plade, fra hvis Midte fremstaaer et Rør, der udvendig er prydet med to Riller. « Skulde disse Syle ikke snarere være Drileredskaber, naar man tager Hensyn til deres solide Montering? Det viborgske Exemplar er indleveret sammen med et Par andre Oldsager fra *Løvel*, men det er ikke oplyst om alle Stykkerne høre til det samme Fund. (V. O. S. 889).

3. En meget smuk Kniv med Ringe ved Skaftet som om de havde hørt til en Kæde. Den er 4" lang og funden i *Vesterbølle* Sogn. (V. O. S. Nr. 1138).

4. En Skjoldplade fra Laastrup. Den ligner meget Billedet 5 paa tab. B VI i Atlas for nordisk Oldkyndighed. (V. O. S. Nr. 357).

5. En Ring, 8" i Tværmaal, med meget raa Prydelser og til at aabne og lukke ved en Fals. Den skal være funden i *Sjørring* Sø. (V. O. S. 799).

6. En Dolk med Skede. Den er funden i en Gravhøj ved *Højslev* og er meget godt vedligeholdt. (V. O. S. 729). Den er omtrent 10½" lang, men dens Spids er afbrudt. Af Haandfanget findes Beklædningen (af Træ eller Horn) ikke mere, men kun Grebtungen og Knappen. Knappen er oventil rudedannet og har smukke Graveringer, hvori der endnu findes en mørk Udfyldningsmasse. Skeden er nu lidt over 6" lang og 2½" bred. Den er dannet af tre Lag; inderst findes en Udføring af Skind med Haarsiden indad imod Klingen, derpaa følge tynde Træstykker, der sammenholdes ved to smale, sammensyede Læderstrimler; og udenom det hele er der en ydre Læderskede, som ikke har været sammensyet, men har været presset eller limet sammen, muligvis for at man ikke skulde se Sammenføjningen. Langs Skedens Midte er der en ophøjet Ribbe. Den hele Bygning af Skeden stemmer altsaa med den Sværdskedes,

som fandtes ved Hvidegaardsfundet (Jævnfør C. F. Herbst Hvidegaardsfundet, *Annaler for nordisk Oldk.* 1848; *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed* II B. 294 og 329).

7. En Pincet, der paa Siderne af Haandfangets Lammeller har fremstaaende S formede Prydelser (altsaa ialt 4). Den er omtrent $2\frac{1}{2}$ " lang, og forneden er den $1\frac{1}{6}$ " bred. Iøvrigt svarer den uden al Tvivl til den Pincet fra Udby ved Kalundborg, der omtales i *Antikvarisk Tidsskrift for 1843—45* Side 126. (V. O. S. Nr. 711).

Samlede Fund. 8. Et Hængekar med temmelig raa Prydelser indgraverede paa Bunden. Det er 8" i Tværmaal og 3" dybt. Indeni det laa 2 Haarringe og et dobbelt skaalformet Spænde med en løs Naal, der ved en Gaffel rider paa den Bøjle, som forener Skaalene. Naar Naalen var fæstet i Klædningen, lukkede man for den ved at spænde den over en lille Tap. Disse Sager fandtes omtrent 1 Alen under Jorden ved den saakaldte Snurre paa *Viborg Hede*. (V. O. S. Nr. 235. 238). Det er ikke den første Gang, at lignende Fund ere gjorte i denne Egn, saasom ved Bredsgaard, Ravnstrup Sogn, Nørlyng Herred (Jævnfør Aarsberetning fra d. k. n. Oldskriftselskab for 1839, Side 21) og ved Over-Viskum, Sønderlyng Herred (Jævnfør *Antikv. Tidsskrift 1843—45*, Side 233).

9. I en Høj paa *Vordegaards Mark*, Vorde Sogn fandtes: 1 Landsespids af Flint, 1 i fire Stykker brudt Bronze Sværd, 1 større Brudstykke af en Halsring med Stregprydelser, flere Brudstykker af Haandleddringe, 2 større Bronce-naale med fladt Hoved, 2 Pincetter, 2 Pilespidser, 3 Syle og 1 Kniv samt nogle Brudstykker af Knive. Desværre mangler man nærmere Underretning om dette rige Fund. (V. O. S. Nr. 261—277).

10. I en Høj paa *Sundstrup Mark* fandtes en Urne med Laag og imellem Knokkelstumperne laa en Kniv og en i Oldtiden sammenloddet Broncepincet. Lodningen er meget mangelfuldt udført og tyder altsaa paa, at man ikke ret

har forstaaet den Konst (Jævnfør C. Engelhardt: Museet for de nordiske Oldsager, Tredie Udgave S. 12). (V. O. S. 994—996).

11. I en Høj paa *Vibæk* Mark, Tastum Sogn fandtes: 1 større Naal med fladt Hoved, 1 Kniv, 1 mærkelig, stor Hægte, 2 Syle, 1 Beslag og nogle Brudstykker af Broncetraad. (V. O. S. Nr. 306—312). — Senere fandtes i den samme Høj: 1 smuk Flintkniv, 1 halvmaanedannet Flintstykke, 1 tresidet ukjendt Flintredskab, 1 større Broncenaal, 1 T-formet Hægte eller Knap, 2 Syle og nogle Brudstykker af ildskørnede Bennaale, samt flere Brudstykker af Urner. (V. O. S. Nr. 450—459).

12. I en Høj ved *Bjerregrav*, Rinds Herred, fandtes: 1 skæv Urne omtrent 11" høj og med et Laag, der var dannet af en Gneusskive. I Urnen laa 1 Naal med fladt Hoved, 1 Ring $1\frac{1}{8}$ " i Tværmaal, 1 Ring $\frac{1}{2}$ " i Tværmaal, 1 meget smuk Mejsel $1\frac{1}{2}$ " lang, 2 Syle, 1 Blyperle af Form omtrent som en af de almindelige Lerdupper men meget mindre, 1 lille Perle af en ukjendt Masse, 2 korsdannede Benknapper og 1 rund Knap af ildskørnet Ben. (V. O. S. Nr. 679—689).

Blyperlen er især paafaldende i dette Fund, og da den har nogle egne Prydelser, som ikke syntes mig at ligne, hvad der ellers sees imellem Broncesager, var jeg noget tvivlsom med Hensyn til, hvorvidt alle disse Sager virkelig hørte til et Fund fra den samme Tid. Vi have imidlertid senere modtaget en saa lignende Perle, at de synes at være støbte i den samme Form, og denne Perle angives ogsaa bestemt at være funden imellem Broncesager. — Benknapperne svare fuldstændig til Billederne i Tidsskrift for Oldk. II Side 266, og de sees ikke saa sjælden endda i denne Egn sammen med andre Bensager (Jævnfør ogsaa f. Ex. Antikv. Tidsskrift 1843—45 Side 130). Viborg-Samlingen ejer ogsaa et Stykke, der ligner den paa det nævnte Sted aftegnede «Dobbeltmalle», men vor er firdobbelt. Er det en Malle,

har man altsaa kunnet bruge den, om ogsaa det yderste Led blev brudt, idet man skar det bort og tog det næste i Brug.

I Forbindelse med disse Bensager kan omtales et Par «Trækkenaale» (?) af Ben, der ligne de i det samme Tidsskrift Side 21 omtalte fra Kvorning Sogn, Sønderlyng Herred. I Forhandlingsprotokollen findes anført, at de ere fundne oven i en Urne paa *Holris* Kroes Mark, Ginding Herred. De ere omtrent $5\frac{1}{4}$ " lange og godt $\frac{5}{8}$ " brede; begge ere lidt krummede som et Ribben, hvoraf de vistnok ogsaa ere dannede. Det ene Stykke er fladt med et stort Hul i den ene Ende, der synes noget udslidt, og den samme Ende er desuden afrundet som et Hoved med en Krave paa hver Side; nedenfor det større Hul findes omtrent ud for Kraven et noget mindre. Det andet Stykke ligner det første men med den Ulighed, at det paa den indre Side er rendeformigt udhulet. Den udvendige, konvekse Side har indridsede Stregeprydelser. Hovedet er desværre her brudt midt over. (V. O. S. Nr. 418—419). I et senere kjøbt Fund (V. O. S. 738—745) findes Hovedet af et saadant Redskab.

13. Af Hr. Skolelærer Schuster kjøbtes et større Fund fra en Høj paa *Brandstrup* Mark. Hr. Schuster ledede selv med vanlig Omhu Udgravningen og vaagede over, at de fundne Sager kom saa hele som mulig frem af Jorden. Fundet indeholder: 1 lille Flintkniv, 1 Sværd med Skede, men denne er meget opløst, 1 Paalstav med Brudstykker af Skaftet, 1 større Kniv tildels med Skede og sammenrustet med en jernholdig uformelig Klump, 1 Naal omtrent som de saakaldte Sikkerhedsnaale, 1 mindre Kniv omhyllet med Læderstrimler, 1 Syl med Levninger af Træskaftet, 1 lille Pincet, 1 Brudstykke af en Pincet, 1 sammenrullet lille Læderstrimmel med ukjendt Indhold, 1 spids Træpind, 1 Brudstykke af en Menneskekindtand, nogle smaa bredhovedede Søm (?) og flere andre Brudstykker der

mulig have hørt til Beslaget paa Sværdremmen eller Sværdskeden. (V. O. S. Nr. 963—975).

Flintkniven har ligget umiddelbart sammen med Broncesagerne, hvad der ogsaa fremgaaer af den grønne Farve, som den har faaet af Kobberiltet. — Sværdet (22½" langt) har et meget smukt Haandfang, og Knappens Udgravninger have været udfyldte. Skeden har indvendig været foret med haarklædt Skind, men da den er en Del medtagen, frembyder den ellers intet mærkeligt. — Paalstavens Levninger af Skæftningen vise, at den har været fastholdt ved smalle Læderremme ligesom paa den ved Astrup ved Skive fundne, der omtales i Antikvarisk Tidsskrift for 1843—45 Side 19. Desværre er der kun levnet meget lidt af Skæftningen, og det synes som om Udgravningen i dette Tilfælde kunde have givet et større Udbytte. — Den større Kniv, 5½" lang og ved Hæftet 1" bred, er af en egen Form. Dens Skede er dannet ved at gjennemskære et Stykke Læder paa flere Steder og derpaa afvexlende ligesom flette Kniven ind imellem Hullerne. Dette smukke Stykkes Interesse øges endvidere ved den med det sammenrustede jernholdige Masse, som jeg ikke har kunnet undersøge nærmere, fordi den allerede, da jeg fik Sagerne i Hænde, var meget medtagen. En Del af den seer ud, som om den kunde skrive sig fra et lille Knivblad af Jern, men muligvis hidrører den hele forvitrede Masse kun fra et Stykke Svovlkis, som jo af og til findes i Gravhøjene. (Jævnfør saaledes Nordisk Tidsskrift for Oldk. B. II Side 294). — I et mindre Fund fra Ingstrup, Rødding Sogn fandtes i en Urne foruden en Kniv, en Pincet og en Knap ogsaa nogle Stykker af en lignende jernholdig Masse. (V. O. S. Nr. 882—885).

Den med Læder omvundne Kniv minder baade ved Form og Omvikling i høj Grad om en lignende Kniv i Hvidegaardsfundet (Annaler f. n. Oldk. 1848 Pl. V. 3.). — Den sammenrullede Læderstrimmel med Indhold har kun en Længde af henimod en Tomme. Den kan mulig svare til

nogle af de mærkelige Sager, som fandtes i Gravhøjen ved Hvidegaard.

Udgravninger. 14. I *Vorde Sogn*, Nørlyng Herred, ved den nordlige Side af den lille «Lyng Sø» ligger en større Gravhøj «Søhøj». Ved at bore med en Mergelsøger, viste det sig, at hele Højens Top var dækket af Sten, der i Reglen kun laa en Alen under Overfladen, og flere af dem kom allerede tilsyne ved at afskrælle Lyngtørven. Stenene laa tæt sammenpakkede som i en Brolægning. Der blev fra Sydøst til Nordvest gravet en 4 Alen bred Grøft tværs igjennem Højen. I en Afstand af omtrent 4 Alen fra Højens Top saaes en omtrent 4 Tommer tyk Stribe i Sandet, der indeholdt Aske, Kulstøv og Kulstykker. Dette Lags Brede var ikke stor, omtrent 1—1½ Alen, og da det viste sig regelret paa hver Side, findes det uden Tvivl i en Kreds omkring den hele Høj. Ved den fortsatte Gravning saaes det, at Stenene kun fandtes i den øvre Del af Højen, og at de laa stablede paa en Sanddyng, hvorigjennem Søgeren lettelig førtes ned. Under de øverste Sten laa en Mængde Kul og Aske paa hver Side, men i den nordvestlige Gjennemskæring imod Nord, i den sydøstlige imod Syd. Det saa næsten ud som om større Brande havde været samlede paa disse Steder. Under Kullene laa en Del brændte og brudte Knokler. I den vestlige Side af den nordvestlige Gjennemskæring laa en Del Potteskaar af Kar, der vare blevne ituslaaede før Nedlægningen. Enkelte af dem vare sammenkittede ved en sort Masse (Kulstøv), men hverken imellem dem eller imellem Knoklerne fandtes noget Rødskaab. Heller ikke saaes det mindste Spor af Er, som kunde tyde paa, at Broncesager havde været henlagte der, og ligesaa lidt havde noget af de Flintstykker, som kom tilsyne ved Gravningen, paa en Undtagelse nær (et Brudstykke af en sleben Flintkile), det mindste Tegn paa Tildannelse. Imellem de midterste Sten fandtes intet, men flere af dem og især de yderste vare ildskørnede og gik let i

Stykker. Stenene syntes ifølge deres Leje kun at skulle danne et Midtpunkt; en af dem var større end de andre, langstrakt og temmelig smal; den var stillet saaledes, at dens Længdelinie pegede i Nord og Syd. Da Grøften var fuldført, blev hele Stendækket udgravet til Siderne og paa flere Steder blev der i Bunden af Grøften gravet Huller ned i det gule Sand, som ogsaa findes under Hedens Lyngtæppe udenfor Højen. En svag mørk Stribe syntes hist og her at tyde paa det gamle Jordsmon. — Imellem den udkastede Sandmasse fandtes senere en smuk baaddannet Hammer af en lysgraa Stenart. Højen var 24 Alen i Tværmaal og 5 Alen høj.

15. I det samme Sogn og paa den samme Ejendom ligger »*Klaunhøj*«, ved hvilken der er den Mærkelighed, at man har brugt de stedlige Forhold paa en egen Maade for derved at spare en Del Arbejde og dog give Højen et fremtrædende Ydre. Højen er nemlig opført paa Skrænten af et Bakkeparti, der temmelig brat sænker sig imod den nedenfor liggende større Mosestrækning. Kun i den yderste og øverste Del af Højen fandtes et lagdelt Muldlag, medens Kærnen udelukkende var dannet af Sand, saa at jeg fik det Indtryk af den hele Ordning af Jordmasserne, at man først har opført en Sandhøj og tilsidst har dækket denne med flere Lag Lyng eller Græstørv. Omtrent en Alen indenfor Højens Omkreds, fandtes det almindelig forekommende Stengærde, men det var kun fuldstændigt i den Del af Gjennemskæringen, som laa i Sydøst. Imod Nordvest fandtes derimod kun to større Sten, men i den samme Afstand fra Omkredsen som Stengærdet. De stod omtrent en Alen fra hinanden, og kunne mulig have været bestemte til at danne en Indgang, naar Gærdet havde været fuldstændigt. Lige i Sydøst fandtes, umiddelbart foran Kredsen og støttende sig til den, opstillet en Urne, der var omsat med mindre Sten. Omkring Urnen laa Levningerne af et ringdannet større Lerstykke, der mulig

har været Kraven af dens Laag eller Fodstykke; i den fandtes intet Konstprodukt.

Indenfor Gærdet, men mere imod Syd, stod en anden Urne, som ligeledes støttede sig til det. Den var mindre end den første, smallere og tildels falden sammen, og den stod paa en flad Sten. I Munden af den var der et Slags Laag af en uformelig Lermasse. Imellem Knokkelstumperne fandtes følgende Sager: 1 lille, flad Trækkenaal af Ben, som var brudt i Øjet, 1 større tyk Bennaal (i flere Stykker), 1 lignende, ildskørnet Naal og et lille Stykke Rav. — Længer inde imod Midten af Højen (omtrent 3 Alen) og omtrent en Alen under Ovret fandtes en lille isoleret Samling af Sten, hvorimellem laa Levningerne af en Urne og nogle Knokkelstykker. Midt i Højen laa Brudstykker af et lille Lerkar og ved dem en Flintkile og nogle afrundede Flintstykker, der mulig kunne have været brugte til et eller andet, da de have Mærker af Slag paa Kanterne. Imellem det udkastede Sand laa et Stykke af en Flintkniv. — Gærdet blev undersøgt baade imod Syd og Øst, men der fandtes ikke flere Urner.

16. »Snekkedalshøj» ligger Sydøst for Klaunhøj og ligeledes ved Randen af et af denne Egn talrige Mosedrag. Højen var helt igjennem dannet af Muldjord, der var mørkere end den findes paa de nærliggende Marker. I Toppen fandtes en Del store Sten, som døg ikke laa i Orden; men omtrent 2 Alen under Ovret fandtes hist og her enkelte Potteskaar imellem Stenene, og de vare vistnok ikke Levninger af Gravkar, da der ikke fandtes Knokkelstumper imellem dem. Derimod fandtes i Sydøst en Hob af omhyggelig kløvede større Skærver. De vare stillede omkring en mindre Urne, som kom hel frem. Den manglede Laag og stod paa en flad Sten. I den fandtes en Broncenaal, en flad Ravperle og 2 smaa Sten, der mulig kunne have tjent i et eller andet Øjemed. — Imod Øst omtrent 3 Alen fra denne Urne fandtes en noget større. Den stod imellem nogle

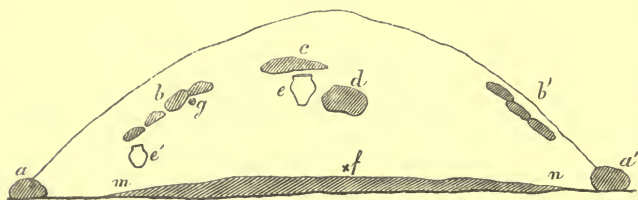
ukløvede Sten. Den havde heller intet Laag og imellem Knoklerne i den laa kun en lille Syl. Udgravningen blev ikke helt fuldført.

17. Den sydvestlige af de saakaldte »Trehøje« i *Fiskbæk* Sogn, Nørlyng Herred, var af Ejeren bestemt til at sløjfes, dels for at han kunde bruge dens Muld, og dels for at han kunde faa Sten til en Bygning. Da jeg kom til Højen, havde man allerede borttaget en Kreds af Sten, som omgav den, og man havde desuden bortkørt et Stykke af dens sydøstlige Side. Derved opdagede man 3 Urner, som skulle have staaet temmelig nær indenfor Stenkredsen og vare omgivne af mindre Sten. De to Urner havde indeholdt enkelte Broncesager, men »Smaatteri«, og vare tilintetgjorte. Den tredie, som havde staaet lige i Sydøst blev mig vist. Den var temmelig høj og ualmindelig vid, men den var klodset gjort og brudt i Stykker. Der fandtes en lang Bennaal i den.

Ved Hjælp af den allerede skete Udgravning dannedes der en bred Gang tværs igjennem Højen. Kun lidt ovenfor Højens Bund fandtes en Række af Sten, som dog ikke gik rundt om Højen, men kun dannede et Bælte omtrent fra Syd til Øst. Temmelig tæt under Ovret fandtes midt i Højen en større flad Sten og under den stod en rummelig Urne, der var trykket i Stykker af Overliggeren, da den ikke var omsat med Støttesten, men stod frit imellem Kul og Aske. I dens Bund laa ogsaa Kul og Aske og ovenpaa dette stod en mindre smuk Urne (Krukke) og en Kop; disse vare begge fyldte med Jord, enkelte ildskørnede Knokkelstykker og nogle Kul, men der fandtes intet Redskab i dem. Lidt dybere nede i Højen laa en lille Samling af Sten med Kul og Knokkelstumper imellem og deri fandtes en lille Hvæssesten og et Brudstykke af en Armring af Bronze. Nærmere imod Bunden laa der enkelte større Sten og under en af dem i et Lag hvidt Sand, der synes at have dækket hele Midten af Højens Bund, laa et spiraldannet Guldarmaand. Dette er dannet af en dobbelt

Guldtraad, der er lagt i en Spiral (5 Vindinger), og det vejer omtrent 3 Lod. Ved den fortsatte Gravning fandtes iøvrigt intet, ligesom Højen heller ikke ellers frembød noget mærkværdigt i sin Sammensætning. Den var omtrent 60 Skridt i Omkreds og henimod 4 Alen høj. I Tegningen er *aa'* Sten omkring Højen. *bb'* Sten omkring Højens Sider. *c*. Dæksten over en Urne. *d*. Fritliggende Sten. *ee'* Urner. *f*. Guldarmbaandet. *g*. Broncering. *mn*. Strandsand.

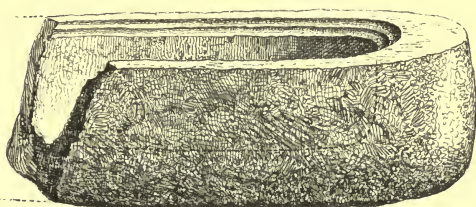
Fig 4.

18. Omtrent en halv Mil Syd for *Vammen Kirke*, Sønderlyng Herred, ligger paa begge Sider af Viborgvejen en Række Høje, af hvilke nogle ere temmelig store. De kaldes tilsammen «Tinghøjene», men nogle af dem have ogsaa egne Navne, saasom «Bavnehøj». Den Høj, som paa den højre Side ligger nærmest ved Viborgvejen, kaldes specielt Tinghøj, og det var denne, som jeg lod gennemgrave. Den var aldeles fyldt med Sten, saa at vi næppe vare en Alen under Ovret, førend Arbejdet blev meget trælsomt. 5 Mand arbejdede næsten hele Dagen paa at bringe Sten ud af Højen. Yderst vare Stenene større og stillede saaledes, at de tjente til Grundlag for de mindre ovenpaa stablede Sten. Da vi naaede længer ind i Højen, var Muldjorden, hvoraf Højen var dannet udvendig, ikke engang trængt ned imellem Stenene, der laa over hverandre uden den mindste Orden. Det holdt haardt at komme igjennem hele Stenhoben, og vi naaede Højens Bund, der var omhyggelig broglagt, uden at finde hverken Gravkammer eller Spor af en

Begravelse. Kun hist og her saaes Levninger af Kul i Muldjorden, og henimod Midten fandtes en meget opløst Tand af en større Drøvtygger. Der blev borttaget Sten fra den dannede Gangs Sider, men vi maatte tilsidst høre op dermed, da Højen mere og mere styrtede sammen. Den var omtrent 5 Alen høj og 30 Alen i Tværmaal.

Ved i den nordvestlige Del af Gangen at udtage de ovenfor omtalte større Sten, saaes det, at en af disse var en ved Konst hulet Gneus. Den er dannet som et Trug, men aaben i den ene Ende, saa at den ikke er skikket til at bruges til at indeholde en Vædske. Da Stenen var fugtig og noget mør, var jeg ikke strax sikker paa, om den var frembragt ved Konst eller ikke, uagtet jeg nok mente det; jeg blev derfor glædelig overrasket ved at finde, at Nabostenen var tildannet paa en lignende Maade og syntes at være henstillet som en Fortsættelse af den første. De havde begge

Fig. 5 $\frac{1}{16}$.

den udhulede Side vendt ind imod Højens Midte og havde de aabne Ender sammenstillede, saa at Arbejdsfolkene endog klagede over, at det smukke Trug var brudt midt over. Det sidst fundne Trug er dannet af en smuk rødlig Granit og dertil hulet paa en egen Maade med Afsatser, saa at det er helt uligt det først fundne. Længere inde i Højen fandtes imellem de mindre Sten et Brudstykke af en hulet Sten, men paa den er Hulningen langt mindre dyb, fordi Stenen uden al Tvivl er brudt under Tildannelsen. De to største Sten have en saadan Størrelse, at to Mænd med Vanske-

lighed kunne bringe dem op paa en Vogn. Bag paa det smukkeste Kar sees Spor af en forsøgt Spaltning.

Disse udhulede Sten, som nu findes i vor Samling, er jeg mest tilbøjelig til at tyde som Kornknusere, skjønt de ingenlunde stemme overens med den Form, der findes i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed B. I. Side 438. Pl. IV. Fig. 55. (Jævnfør B. III. Side 808). Senere har jeg ligesom faaet en Stadfæstelse for min Gisning ved i «Westermanns Monatshefte» for Juni 1866 at se et Billede, der, efter en Tegning af Livingstone, fremstiller Tillavningen af Mel i Sydafrika. Stenen har fuldkommen samme Form som de i Tinghøj fundne. En saadan Mølle sættes i Afrika paa en Maatte, der efterhaanden modtager det knuste Korn, naar det skubbes ud fra Stenens aabne Ende. Vedstaaende Tegning, en Kopi af det ovennævnte Billede, fremstiller Melets Grutning.

Fig. 6.

Efterat jeg var bleven opmærksom paa disse Sten, har jeg fundet dem overalt her i Egnen snart af grovkornet og snart af mere finkornet Masse. De ere saaledes temmelig almindelige omkring Vammen, ved Iller i Grønbæk Sogn, i Vindum Sogn o. s. v. Tit sees de indmurede i Gaardene som Hundetruge. Skulde ikke flere af de store »Slibesten«

være saadanne Kornknusere af en finere Slags saasom til en yderligere Behandling af Melet?

I Forbindelse med disse Sten kan jeg ikke væрге mig for at omtale nogle andre mærkelig tildannede Sten, som saa godt som findes overalt her i Eggen. De ere næsten altid mindre end et Barnehoved og ere næsten ene dannede af den haarde Kvartsit. Deres Særkjende er, at de paa de fleste fremstaaende Kanter ere stærkt slidte og ujævne, medens Kvartsitens naturlige Overflade som Rullesten er smuk glat. De findes mest ved mindre Vandhuller, og jeg har en Gang (i Vorde Sogn) fundet et Exemplar i en Gravhøj fra Broncealderen. Have de staaet i Forbindelse med de ovenfor omtalte Gruttesten eller Kornknusere, maa de have tjent som Haandsten til at knuse Kornet. De ru Kanter ere da frembragte, forinden de toges i Brug, thi Kornknusningen alene kunde ikke saaledes indvirke paa Kvartsiten; de bleve altsaa forinden tildannede til det Brug, man vilde gjøre af dem. Naturen kan i ethvert Fald ikke have givet dem de omtalte Mærker, thi man maatte da finde disse mere regelret over Stenens Overflade, og hvorfor skulde de da findes næsten udelukkende paa Kvartsiterne?

Jernalderen.

Af Sager fra denne Tid har Viborgsamlingen kun lidt, og det indskrænker sig saa godt som til helt enkeltstaaende Fund, saasom nogle Perler fra *Brandstrup* (V. O. S. 216—220), en Træskaal fra en Mose ved *Vesterbølle* (V. O. S. 1137), der meget ligner Nr. 6 Pl. 17 i Engelhardts Vimosefundet, samt et Brudstykke af et Hjul, der ligner det nævnte Værks Pl. 15,²⁸, og som er fundet i et lille Mosehul i *Almind* Sogn (V. O. S. 921).

Udgravninger. 1. Nordøst for *Vammen* By ligger en hel Samling af Gravhøje. Ved at undersøge en af disse Høje fandtes henimod Midten en trappeformet Opstabling af større Sten, der dannede det Ydre af et Gråvkammer. Den ene Dæksten (en flad Gneus) var brudt midt over og

presset ind i Kamret, som var fyldt med Jord. Det kostede en Del Ulejlighed, at faa de to Stykker af Dækstenen op, og da det var lykkedes, borttoges ogsaa den anden Dæksten. Kamrets Undersøgelse var nøjsommelig, thi Jorden var tæt og haard. Desuden havde Regnen den foregaaende og den samme Dag gjort Jorden endnu mere bindende. Da Kamret var helt rensat, saaes Indgangen tydelig lige i Øst. Der fandtes ikke Spor af Lig; i den søndre Del af Gravkamret optoges følgende Sager: 1 gul Glasperle, 1 Flusperle af en egen Form, 1 Brudstykke af en Perle (?) foruden nogle tildels utydelige Brudstykker af Jernsager. Lige i Syd saaes tydelige Levninger af et smalt Træstykke (omtrent 1 Alen langt); ved at søge at hæve det op af det vaade Sand, viste det sig helt opløst, ligesom det ogsaa viste sig at være Dækket for et længere Jernredskab. Jeg lod flere af de tilstædeværende tage det i Øjesyn, og alle vare de enige i, at det utvivlsomt havde været et Sværd med dets Træskede. Kamrets Gulv var ikke brolagt med Sten og der fandtes ellers intet Redskab eller Smykke i det. Derimod optoges to tildels brudte Lerkar i den nordre Side af Kamret. — Naar jeg ovenfor har sagt, at jeg ikke fandt noget Lig, maa det dog mærkes, at jeg imellem de andre Sager hist og her fandt nogle Klumper af en graagul Masse, der mest lignede Smul af Knokler.

Umiddelbart udenfor Dørstenen stod 2 Smaakar. De øgede stærkt min Opmærksomhed for den forbavsende Mængde Potteskaar, som fremkom under hele Udgravningen, og bidrog, til at jeg faldt paa den Tanke, at bringe noget helt ud af Stumperne. Jeg hjembragte derfor alle Skaarene, der fyldte det halve af en Tørvekurv. Derved lykkedes det mig ogsaa, at faa 17 mere eller mindre fuldstændige Kar samlede saaledes, at jeg i det mindste kunde se den oprindelige Form. De fleste have været større Skaale med en lille Hank paa Siden, men der findes ogsaa smaa Lerbægere og en Lerflaske med Mæanderprydelse paa Siderne (Fig. 7). Af

de andre Kar have nogle Form som Fig. 16, 17, 18, 19, 24, 25 og 30 hos I. B. Sorterup (Jfr. Udsigt over Urner, Gravkar etc. i Annaler for nordisk Oldkyn-dighed 1844 - 45).

Disse talrige Kar synes mig at have megen Interesse, thi de staa uden Tvivl i Forbindelse med de Ceremonier, som fandt Sted ved Jordfæstelsen. Ialfald tyde de vel paa, at der baade blev spist og drukket ved den Lejlighed.

2. Ved Markarbejde havde man paa *Dalsgaard* Mark, Asmild Sogn, fundet en stensat Grav, der indeholdt adskillige større og mindre Lerkar. Graven havde ikke noget Dække; den var 4 Al. 4" lang, 2 Al. 9" bred, 1 Al. 8"

Fig. 7 1/4.

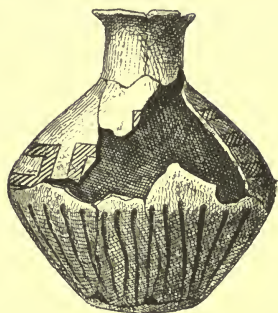
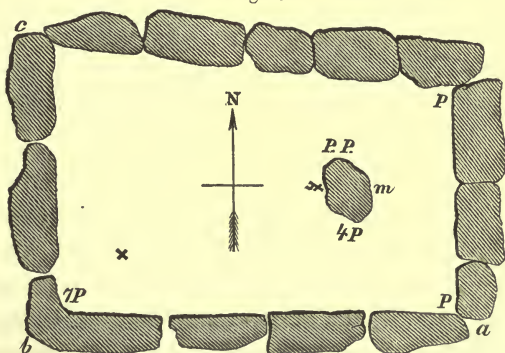

Fig. 8.

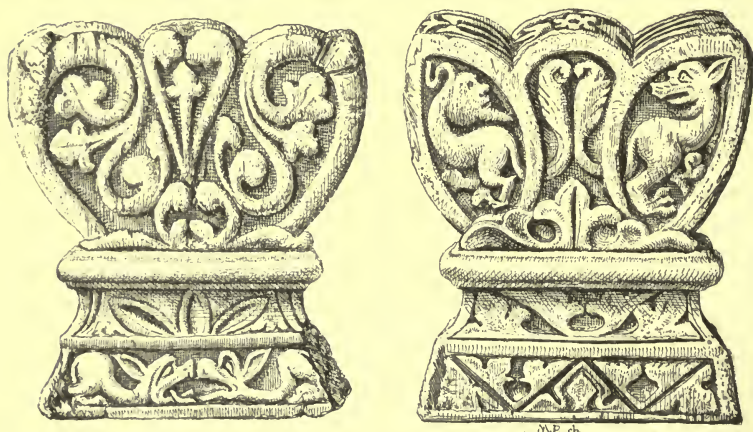
dyb og laa efter Længden i Øst-Vest. Der fandtes i alt 20 Lerkar, og paa to Steder saaes de opløste Brudstykker af Jernsager (Knivblade?). Lerkarrene stod dels i Gravens Hjørner og dels under og omkring en større Sten midt i Gravens østlige Halvdel. Karrene ligne i Form mest de ovenfor omtalte fra Vammen. Hist og her saaes der Kul

i Graven, men ellers fandtes intet i den. $a - b = 4$ Al. 4 Tom. $b - c = 2$ Al. 9 Tom. Dybden = 1 Al. 8 Tom. $P =$ Lerkar. $x =$ Jern. $m =$ Større Sten.

Middelalderen.

Det er paafaldende, at saa faa Sager fra denne Tid, have fundet Vej til vor Samling, og at en By som Viborg ikke har kunnet yde mere.

Fig. 9 $\frac{1}{2}$.

1. En Skakbrik af Hvalrostand, der uden Tvivl er fra det tolvte Aarhundrede, idet dens Prydelser fuldkommen svare til den Tids Stil. (Fig. 9). Den er omtrent 2" bred foroven og ligesaa høj. Forneden er den $1\frac{3}{4}$ ". Tykkelsen er $\frac{5}{8}$ " forneden og $\frac{7}{12}$ " foroven. Den er uens udskaaen paa de 4 Sider, idet den ene brede og den ene smale have Udskæringer af Løvværk; de andre to Sider have derimod de for den ældre Middelalder saa karak-

teristiske Dyreskikkelser. Dette gælder imidlertid kun om Brikkens øvre Del, som er skilt fra den nedre ved en temmelig stor Vulst. Nedenfor denne findes paa selve Foden atter Figurer, men saaledes at der findes Dyreskikkelser under Overstykkets Løvværk og omvendt. Denne rigt og smukt skaarne Brik er funden i Grunden af en Bygning i Hobro. (V. O. S. 1117).

2. Fra flere af Omegnens Kirker har Samlingen modtaget de almindelige Relikvieæsker af Bly med indlagte Sager, i Reglen smaa Stumper Tøj, Bensplinter o. s. v. Æskerne have ingen Paaskrift. — Fra Thorup Kirke er Æsken af Vox; den har staaet paa en Blyplade og har været dækket af en firkantet Marmorplade. (V. O. S. 1134).

3. Imellem det ikke ringe Tal af Røgelsekar findes især et, som vistnok i Alder kan maale sig med den omtalte Brik. Det er i romansk Stil og har de samme Dyreskikkelser, som findes paa saamange af Viborgegnens Kirker. Det er fra Bjerring Kirke (V. O. S. 639).

4. Fra Bjerring Kirke, Middelsom Herred, findes ogsaa en ret mærkelig Lysestage af Jern til 7 Lys. De 7 Lyseholdere staa i en Række og i den samme Højde paa den samme Fod og hvile i en Rende af Jern, hvori rimeligvis det nedsmeltende Vox har skullet samle sig (V. O. S. 851).

5. Et gammelt Hoved af en blød Stenart (Klæbersten?) har uden Tvivl i sin Tid været brugt som Kapitæl i en eller anden Kirke. Det er raat udført og er fundet i Grunden af en Bygning i Viborg (V. O. S. 618).

6. Fra den meget omtalte Karup Kirke ejer Samlingen et ret godt vedligeholdt Monstranshus (V. O. S. 494), der rimeligvis er fra Slutningen af det femtende Aarhundrede. Det er c. 7 Al. højt til Taarnets Top og er dannet af et stærkt Egeskab c. 3½ Al. højt, ovenpaa hvilket Taarnet hæver sig. Det har kun Udkæringer og Spor af Farver paa den forreste og paa den højre Side og har derfor vistnok i sin Tid staaet i en Krog af Kirken. Foden dannes af to Planker, ud-

skaarne som hvilende Løver, men den ene maatte paa Grund af Raadenskab ombyttes med en ny. Skabet har to Afdelinger, af hvilke den øverste indenfor Døren har en stærk Jerngitterlaage. Foran paa Skabet er der ned ad hver Side stolpe en smukt udskaaen Rankeslyngning, og i Døren har der i gjenembrudt Arbejde været udskaaet Rum og et Par Vaabenfelter, som nu ikke kunne tydes. Omkring Skabets højre og forreste Side foroven findes en udskaaet Indskrift, der har været fortsat ned paa den øverste Dør. I Pontoppidans Atlas Tom. IV. S. 483 omtales dette Skab «med Jern-Sprinkelverks Døre for og en høj durchsigtig Pyramide til at gjemme Messe-Klæder, Reliquier og Hostien udi», og derefter har den fuldstændige Indskrift været: Ave verum corpus Christi natum ex Maria virgine.

7. Fra den samme Kirke ejer Samlingen desuden Brudstykkerne af et Røgelsekar (V. O. S. 522). Desuden maa til Sager fra den samme Kirke mulig endnu regnes nogle Helgenbilleder, som Samlingen har faaet fra Grønbæk Kirke. Karupkirken synes nemlig efter et Udsagn i Pontoppidans Atlas S. 484 at have maattet afgive sine Billeder til flere Steder og særlig nævnes Avensberg, Grønbæk og Sørslev. De her omtalte 4 Billeder, der ifølge Pontoppidans Atlas S. 480 netop synes at være fra Karup, vare de eneste som endnu fandtes i Grønbæk, og at de i en forholdsvis sen Tid ere komne hertil, synes ogsaa at fremgaa deraf, at de vare opstillede paa Konsoller fra Christian den Fjerdes Tid*).

I Karup Kirke er der nu ikke meget tilbage af dens forudms Udstyrelse, og det indskrænker sig til et Par Helgenbilleder, Præstens og Degnens Stole og nogle Granitbilleder.

* Min Kollega Hr. Adjunkt V. Hejse har gjort mig opmærksom paa, at denne Tidsbestemmelse stadfæstes af en Beretning i Pontoppidans Atlas S. 496 om «et kunstigt og rart Mariæ-Billede» fra Karup, der blev flyttet til Avnsbjerg af Jørgen Marsvin, som netop levede under Christian den Fjerde.

Til for nogle Aar siden saaes endnu et Par Processionsstænger i den, men de bleve ved en af de aarlige Overkalkninger brugte til Kalkragere, forinden det var mulig at frelse dem. Monstranshuset blev heldigvis senere reddet, endskjønt det allerede var paa Vandring ude i den profane Verden.

8. Sluttelig skal kun nævnes to Skafter, der aldeles svare til Fig. 1 og 3 Tab. II i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed B. III. Side 287. Det ene Skaft, der forestiller en Mand, som spiller paa Sækkepibe, er fundet i en Tørvemose ved Nørremølle ved Viborg (V. O. S. 793). Manden har været forgyldt, og Skaftet har havt hvid og blaa Email. — Det andet Skaft (V. O. S. 361) er fra Laastrup, men det vides ikke, under hvilke Forhold det er fundet. —

SMÅBEMÆRKNINGER TIL DE TVENDE UDGAVER
AF DEN ARNAMAGNÆANSKE MEMBRAN NR. 674 A,
4to, NEMLIG I) DEN PHOTOLITHOGRAPHEREDE FRA
1869, II) DEN I ANNALER FOR NORDISK OLDKYN-
DIGHED FOR 1858 SIDE 51—98 (JF. SST. S. 171).

AF KONR. GISLASON.

I.

Da den korte fortale til denne (den photolithographerede) udgave indskrænker sig til et par almindelige punkter, ville sagkyndige læsere, der skelne imellem gisninger og virkeligheder, ikke anse nedenstående for overflødigt, uagtet det, i følge sagens natur, må være minutiöst.

Den nævnte fortale bemærker i almindelighed, at skriften i AM. 674 A, 4to, er på sine steder nu bleven så afbleget, at det photographiske aftryk har krævet en nødvendig efterhjælp, og, at man på det første blad ved khemiske midler har kunnet lade skriften fremtræde noget tydeligere, end för, i selve håndskriftet. — Men for en sprogforsker, der måtte ville benytte og måske henvise til den her omhandlede udgave, er det ikke uvæsentligt at vide, hvilke steder selve photographien har været i stand til at gengive, og hvilke ikke. Det er i alle tilfælde en ufuldkommenhed ved et sprogværk, når det støtter sig til falske eller i det mindste usikre citater, selv om en fortsat undersøgelse ikke forandrer det vundne resultat.

I det følgende betegner det store tal siden og det lille linien i håndskriftet (og da naturligvis ligeledes i den photolithographerede udgave).

1 Hele denne side er temmelig afbleget. Især kunne følgende steder siges at være utydelige.

1 af (pergamentet beskadiget) eþ (pergamentet beskadiget) Selvlyden i ler (.Der har muligvis oprindelig

- stået l̄r — dog neppe) Enden af linien, hvor der måske står en bindestreg (altså fuei-)
- 2 nō i liniens begyndelse Selvlyden i reþ (.Den har mulig været e)
- 3 nec — især ne o i oc Tegnet over m
- 4 ma Tværstregen over i i Peī (foran hvilket ord der måske har stået et punctum)
- 5 allra c
- 6 o eller ø
- 7 de i .G. Tegnet over m
- 8 Stregen over a .G. þøve
- 9 & spara við þur
- 10 reit ek & fen (især &)
- 12 \overline{mm} h̄r
- 14 m e
- 15 elucidariū
- 16 cqr̄ mvrqr̄
- 17 vū nafne
- Fåheden af prikker og især mangelen på bindestreger og bredetegn på ovenstående side hidrører sikkert fra dennes afblegede tilstand (se AnO. 1858 side 54 note 3)
- 2 1 egi noget utydeligt h̄ i o h̄l lidt beskadiget (se eþ l 1), men sikkert
- 13-14 Overskriften Boc fia h̄eit elucidari' utydelig
- 14 ic ð temmelig utydeligt
- 15 efaþ at þu temmelig utydeligt, især e og þ
- 16 rk þic til nvt utydeligt; navnlig er c meget usikkert
- 17 Øagift. utydeligt
- 3 11 v i valt halv udraderet; jf. AnO. 1858 side 82 1-4
- 4 1 Stregen over e i fē utydelig
- 15 Tegnet over r står i membranen nærmere ved enden af linien
- 16 in ser i membranen ikke ud som m
- 7 4 Et hul i pergamentet gör, at etlon næsten ser ud

- som etlon (.Herved berigtiges ordene 'eller etlon'
AnO. 1858 side 56 note 4)
- 12¹⁶ Prikken over det første o i hollo er tilfældig og uden betydning
- 16⁶ f i fundrleit⁷ ligner ikke f i membranen
- 22⁷ iallar læs íallar
- 25⁴ En bindestreg står ved enden af linien
- 8 Det første e i uelpe lidt utydeligt
- 9 Ordene vilia finō ere tydelig adskilte i membranen
- 26⁴ Den første vocal i fcvldo har ikke fået sin fulde form i aftrykket
- 38⁷ Tegnet over 1 (i nīgō) har i membranen væsentlig samme form, som det over o i samme linie
- 39¹¹ I membranen står et punctum efter c¹ftz
- 42⁶ Skråstregen over boc står i membranen næsten over c
- 44⁶ Membranen har intet punctum (ved enden af linien)
- 45⁷ Den til an hørende skråstreg står i membranen over fortrækket af n
- 46¹⁶ Den første skråstreg over linien står i aftrykket lidt for langt til venstre
- 17 I membranen forbinder ingen streg o og f i ordet of
- 47⁵ þv1 er endnu fuldstændigt og fuldkommen tydeligt, men vil vistnok snart for en del bortsmuldre
- 10 er (i ero) nu noget beskadiget
- 48⁵ Om on (i onð) gælder det samme, som om þv1 47⁵
- 49⁵ I þu fua begynder nu u fu at smuldre hen
- 11 o (i þeffō) begynder at smuldre bort
- 16 Det endnu fuldstændige og fuldkommen tydelige nefc (i fvnefc) er nær ved at bortsmuldre
- 17 Af hev⁷ alla er nu kun he samt tegnet over v fuldkommen — eller så godt som fuldkommen — ubeskadiget
- 50⁵ f þ (i of þa⁷) — især þ — begynder at smuldre, men er endnu væsentlig fuldstændigt og aldeles tydeligt
- 16 þ i þu er i hensmuldrende tilstand, hvorved det foregående ʝ ef er udsat for at udrives

- 17 Af fam er ikke alene f borte (se AnO. 1858 side 74 note 7), men a sidder temmelig løst, og m (skönt endnu aldeles tydeligt) befinder sig i en smuldrende tilstand
- 52 4 fc (i fcapar) næsten helt bedækket af en rustplet
7 y skjules nu for en del af en papirstrimmel
- 54¹³ Nedertrækket på y er længre i membranen, end i aftrykket
- 55 5 Det sidste træk af det a, der slutter linien, er noget forlænget i membranen
8 Over p i goþf har membranen en til det foregående o hørende skråstreg (jf. AnO. 1858 side 76 16)
9 1h'e læs íh'e
- 60¹⁵ Membranen har et punctum efter vjnet
- 61 6 I membranen har f oventil en böining, der ikke kommer tilsyne i aftrykket
- 62¹⁷ Måske skal her læses ØrvgleiKr for OrvgleiKr
- 63 4 Det sidste bogstav (n) er en smule beskadiget
- 65 1 Efter fu a ses i membranen nogle utydelige træk
3 llife i slutningen af linien er endnu ubeskadiget, men kan let bortrives
5 For íágętte læs íágętte (.Den til e hørende streg er i övrigt anbragt næsten over det förste t)
6 tt beskadiget
- 14 Et noget utydeligt træk levnet efter ero (i enden af linien)
- 66 3 me er endnu fuldkommen tydeligt og sikkert, men vil vel snart bortsmuldre
4 Af h⁷in er en stor del af h, en stor del af n, samt ⁷ tilbage
6 Skråstregen over i har ikke den rette plads i aftrykket
8 Det förste e¹ (især i) noget beskadiget.

Med det ovenstående (fra side 262 linie 29) ville læseren jævnføre udgaven i AnO.

Skriftrækkene ere grovere og deres omrids mindre

skarpe i de photolithographiske aftryk, end i membranen.

Enkelte træk — navnlig skråstreger som brede- eller bindetegn — ere således i membranen fine og utydelige, medens de ere meget tydelige i aftrykkene.

Til steder, der ikke måtte være trådte rigtigt frem i enkelte aftryk, uden at sådant er kommet til min kundskab, kan her naturligvis intet hensyn tages.

II.

(Jf. AnO. 1858 side 171.)

53₂₂ fvst læs fvse (se den photolithographerede udgave, fortalens sidste side). 53₂₃ dōmasc eller domasc (?). 54₁₆ punctum efter lerefaþer er nu forsvundet og derfor udeladt i de photolithographiske aftryk. 55_{18. 24} 65₄ Magister læs Magister. 55₂₀ ok læs oc. 55₂₃ for íscilningar synes at burde læses íscilningar. 57₁₀ den ene prik efter det første G beroer på en trykfeil. 57₂₃ þeim læs þeim. 60₂₆ þeir læs þeir. 62₁₄ er tegnet efter dioflenom måske intet bindetegn. 63₁₄ scipulus læs scipulus. 64₆ punctum (efter sitt) udgår. 65_{9. 14} 67₂₄ 70₂₃ y læs v (jf. AnO. 1858 side 54 note 4, samt side 171 rettelsen til 73₁₂). 67₁₈ brup guma læs brupguma. 68₂₉ mancvne læs mankvne. 71₈ lifs læs LifS. 71 den sidste note skal tallet ⁵ rettes til ⁴. 73₂ i læs i. 73₁₉ sva læs svá. 75₈ iþeim læs iþeim. nauþsvn læs nauþsýn. 76₁₅ skal et punctum sættes foran sva. 77₈ íatning læs íatning. 77₁₅ heir læs þeir. 77₂₆ þviat læs þviat. 78₃ synes der ikke at stå noget punctum efter petrus. 79₁₂ sonom læs sonom. 79₂₃ skal måske læses Ørvgleiðr (se ovenfor I 62₁₇). 80₃ bör punctummet udgå. 80₁₈ synes membranen efter anaup at have et punctum. 81 note 1 læs fta for sta.

Foruden de AnO. 1858 side 51—52 og 81 anførte, har 674 A følgende marginalier. Side 44 langt foran begyndelsen af linie 13 står et tegn, der nøiagtigt ligner den

sædvanlige forkortelse af er (eller 1r), og som synes tilføjet af den mand, der skrev teksten. Side 58 foran linie 10 yderst i margen et kors med brede træk — måske samme hånd som teksten. Side 12 yderste margen foran mellemrummet mellem lin. 11 og 12 står et utydeligt og sikkert ikke meget gammelt h. Side 48 i den yderste margen foran lin. 15-16 en lodret række af omtr. fem, vistnok meningsløse, tegn, der alle have megen lighed med hverandre, og hvis karakter minder stærkt om singalesiske skrifttræk, især om det singalesiske tegn for tallet 6.

I mine Frumpartar (Kh. 1846) side 100 anførte jeg nogle eksempler på det sjeldne fst og pst for ft og pt, og tilføjede, især med hensyn til A.M. 674 A, at det var ofte vanskeligt at afgøre, om man skulde læse fft (fst) eller fft, idet jeg fremhævede den måde, hvorpå öfsto er skrevet nederst på side 8 i nævnte membran, nemlig som offto, da skriveren her har villet spare sig den uleilighed at sætte to streger. Hertil kan man føie affteinō (= af steinom) 206. Der ere imidlertid overveiende grunde for at antage fft på de andre steder i 674 A at være ligefrem hvad det ser ud til at være. Dette vil formentlig fremgå af følgende bemærkninger.

fft for fst er i følge sin natur en abnormitet, en undtagelse, og bør ikke uden nødvendighed antages for regel.

Ikke fst, men ft (hvormed fft er identisk), har i det gotiske grundprog, hvoraf også oldnordisk har udviklet sig, været det herskende udtryk for forbindelsen af en labial muta med en følgende dental ditto (i overensstemmelse med ht for en guttural muta + en dental muta, og med st for to dentale mutae). Se Schleicher, compendium 1866 side 335 (§ 202).

I overensstemmelse hermed bruges i oldnordisk langt hyppigere ft (= fft) end fst⁽¹⁾ (eller pst), for det sæd-

vanlige vistnok på de classiske sprogs indflydelse beroende pt⁽²⁾. Exempel på ft i 674 A er: *scriftagāga* 56₈ (jf. *purfta* 23₁₅).

Når man nu endvidere ser, at 674 A, öiensynlig både uden etymologisk og phonetisk grund, viser tilbøielighed til at fordoble f imellem to vocaler (d₁₀offoll *diabolus* 28₁₀, ved siden af d₁₀ofoll *diabolus* 42₁₂ og d₁₀voll *diabolus* 27₁₂ 28₅ og d₁₀vol *diabolum* 36₉)⁽³⁾, så kan man ikke undre sig over, at denne membran anvender samme for-dobling imellem en vocal og et følgende t. Det er nemlig utvivlsomt, at denne stilling har i oldsproget, ligesom i nyislandsk o. s. v., almindeligvis fordret en stærk udtale af f (man jevnføre t. ex. biformen haft med navnemåden hafa), hvilken udtale ikke kunde udtrykkes bedre, end ved ff, da det ind(- og ud)lydende enkelte f i reglen betegnede den bløde labial-spirans (v).

Endelig må jeg henlede opmærksomheden på det 674 A 26₁₃ forekommende efter, hvor skriveren først, ligesom ved *scriftagāga*, synes at have glemt sin regel, men derpå at have rettet sig, ved at tilføie det manglende f.

(¹) fst og pst bruges, så vidt jeg véd, kun undtagelsesvis for ft og pt. Heller ikke stemmer en sådan skrivemåde overens med mig bekendte phænomener i andre gotiske idiommer, undtagen for så vidt got. haifsts svarer til oldnord. heifst.

(²) Se Jón Þorkelsson 'Blöð úr Hauksbók' osv., 1865, side xxii-xxiii. Fra classisk indflydelse hidrører sikkert også den temmelig hyppige skrivemåde kt (ct) for gt.

(³) Den dentale spirans findes ligeledes vilkårlig fordoblet i fvffafc 3₁₁. (Jf. blezzop 45₃ — ved siden af blezou 40₁₇, osv.)

FAMILIELIVET PÅ ISLAND

I DEN FØRSTE SAGAPERIODE (INDTIL 1030.),

SÅLEDES SOM DET FREMTRÆDER I DE HISTORISKE SAGAER.

AF CAND. MAG. KR. KÅLUND.*)

Ved fremstillingen af den nordiske oldtids familieliv er der meget, der frister til særskilt at behandle tilstanden på Island fra landets bebyggelse til 1030. Ved at indskrænke sig til Island får man et område, hvor kulturen har udviklet sig aldeles ensartet; ved at indskrænke sig til tiden fra landets bebyggelse til 1030, får man et tidsafsnit, indenfor hvilket samfundsforholdene har bevaret sig så godt som uforandrede, og vi har her et rigt Stof, hvorfra oplysninger kan hentes; denne tid er nemlig sagaens blomstringstid, over hvilken ingen af Islands betydeligere sagaer skrider ud. Den efterfølges af en stille og fredelig tid, og da atter, i det 13de århundrede, store begivenheder tildrager sig og betydelige, ejendommelig udviklede karakterer fremstår, har alt fået et andet, mindre oldtidsagtigt præg. — Som det ses af titlen, tages i den følgende fremstilling ikke hensyn til de mytisk-heroiske digtninge, være sig i bunden eller ubunden stil, ligeså lidt til æventyrsagaen, romanen og helgensagaen. — Af de historiske sagaer, omhandlende begivenheder inden 1030, er igen kun de troværdigste benyttede; de der i nogen højere grad bærer præg af opdigtelse eller udsmykning derimod forbigåede. Undertiden er til sammenligning forholdene i Grågås anførte. Til forholdene

*) Med hensyn til afhandlingens form bedes bemærket, at den oprindelig (i efteråret 1869) under en anden titel og med nogle forandringer er skrevet som besvarelse af en opgave ved magisterkonferens i nordisk filologi.

i Norge tages her ikke hensyn; når en enkelt gang en efterretning, fra en ellers begivenheder på Island omhandlende saga, vedrørende norske forhold anføres — navnlig angående landnamsmændenes og deres nærmeste forfædres skæbne i Norge — skér det altid med udtrykkelig angivelse af, at tilfældet er norsk.

Förinden selve fremstillingen påbegyndes, vil det være nødvendigt med få ord at omtale Islands særlige bebyggelsesforhold og samfundsforholdenes deraf følgende udvikling. — Den første nordbo, der opdagede det da ubeboede Island — det havde århundredet i forvejen været gæstet af nogle irske munke — var den svenske, i Danmark bosatte, mand Gardar, der fandt landet 860; opdagelsen sikredes ved flere rejser af forskellige i årene 860—870; og straks efter begyndte landets bebyggelse, der varede ved i den såkaldte landnamstid 874—930. At landet i så kort tid kunde blive fuldt bebygget, skyldtes væsenligt de politiske forhold i Norge. Her havde Harald Hårfager bemægtiget sig enekongedømmet, slaget i Havrsfjord havde tilintetgjort ethvert håb om at modstå kongen, en mængde af hans uforsonligste modstandere, navnlig odelsbønder — den del af folket, der var mest forbitret over Haralds ny foranstaltninger, af hvilke navnlig beskatningen af odelsjord forekom dem som en stor skændsel, der gjorde dem til ufri mænd — besluttede sig da til at forlade landet. Af disse var det naturligvis igen de ætstolteste og mægtigste, efterkommerne af de gamle hövdingeslægter, hvem tilstanden var mest utålelig. De gik enten lige til Island, eller sværmede i længere tid om som vikinger mellem de britiske øer og gik derfra til Island, ofte efter at have optaget keltiske elementer. Bosættelsen på Island skete oftest i store hobe, idet i reglen enhver hövding ledsagedes af venner og slægtninge, afhængige og trælle. Efter ankomsten udsøgte et passende, oftest ved naturlige grænser bestemt, stykke land til »landnam«, hvoraf mindre dele gaves til følget; noget uddeltes til betroede

trælle, andet bortfæstedes, atter andet gaves som fri ejendom til de aneligere ledsagere eller senere ankommende, men for alle, der modtager, bliver naturligvis følgen større eller mindre afhængighed, en afhængighed, der også for de flestes vedkommende måtte falde naturlig på grund af de fra Norge medbragte patriarkalske begreber om forholdet mellem hövdingen og hans undergivne. Snart rejser sig ved landnamsmandens gård et hov (tempel), til hovet slutter sig et ting, landnamsmanden bliver gode (tempelforstander) og tingforstander — værdigheder, der går over til at blive slægtens fuldstændige ejendom — og kan herske med betydelig myndighed over sine tingmænd, en myndighed, som endnu forøges ved den vej, som udviklingen af Islands forfatning tog. Som hovedpunkter må mærkes: Altingets indstiftelse c. 930, herredstingenes ordning, fjerdingsretternes indstiftelse og lovrettens omordning 965, femterdommens indstiftelse 1005. Af disse bestemmelser er det især de af år 965, der styrker godemagten ved at fastslå de privilegerede godords tal, samt ved at give ejerne heraf ret til at udnævne dommerne på herredstingene (vårtिंगene) og i fjerdingsretterne, og til selv at tage sæde i den lovgivende lovrette. — I et land med en sådan forfatning, på et sådant kulturtrin, uden stærk påvirkning udenfra, er det naturligt, at traditionen kommer til at dreje sig om hövdingernes forhold indbyrdes og til de få mægtige bønder, der kunde måle sig med dem. De lavere klasser af befolkningen: mindre formuende uafhængige bønder, fæstere, frigivne, trælle omtales kun lejlighedsvis. På grund af skrifternes indhold vil altså denne fremstilling væsentligt blive en fremstilling af storbøndernes familieliv, fra hvilket der dog vel med temlig sikkerhed kan sluttes til de ringere bønders, når man kun overalt her tænker sig forholdene mindre. De tjenende klasser af befolkningen vil blive omhandlede under storbøndernes familieliv, da »familie« her tages i betydningen

»hjón«, altså omfattende hele husstanden: husbond, hustru, börn, tyende.

Alene et flygtigt blik på de islandske samfundsforhold endog i en langt senere periode: med bevarelsen af ættens sammenhold, af de nedarvede æresbegreber og den hele livsanskuelse — vil bringe til at formode, at den nys indførte kristendom i de 30 år fra 1000—1030 ikke kan have haft nogen kendelig indvirkning på det islandske familieliv. Læser man i sagaerne, hvorledes man vel i en fart fik landet omvendt, idet ofte det hele distrikt fulgte hövdingens eksempel, og fik hövdingerne til at bygge kirker, idet præsterne lovede kirkebyggeren rum for lige så mange i himlen, som der var plads til i kirken, men at man ikke kunde skaffe præster til at holde messer i de nybyggede kirker, fordi der var så få af dem på Island i den tid, så sér man let, at folket, i høj grad overladt til sig selv, i det væsentlige måtte bibeholde de gamle anskuelser og de gamle skikke, hvad der også ndtrykkeligt siges mange steder (Eb. 54; Fbr. 6.). Kun i et par tilfælde — ved dåb og begravelse — måtte de gamle skikke straks vige for ny.

Idet her ved fremstillingen af familielivet den form vælges, at belyse den enkeltes stilling i livets forskellige forhold fra fødselen til graven, skal altså først de umiddelbart efter fødselen brugelige skikke omhandles, men herom findes i de af os benyttede kilder ikke mange oplysninger. I almindelighed berettes ganske kort: De fik et barn (han fik et barn med sin kone, hun fik et barn), det blev vandøst og fik det eller det navn. Man har antaget, at det nyfødte barn efter fødselen henlagdes på jorden uden at røres af nogen af frænderne, indtil faderen havde taget bestemmelse, om det skulde opfødes eller udsættes: Som støtte herfor nævnes især Landn. 293. — der i øvrigt omhandler norske forhold — hvor der fortælles om den senere landnamsmænd Torstejn (Tjaldstæding), en søn af hersen Asgrim i Telemarken, at faderen efter hans fødsel befalede,

at han skulde udbæres; trællen, der skulde grave ham en grav, hvæssede hakken, men drengen var lagt ned på gulvet; da forekom det dem alle, som om drengen kvad dette: »Bring sönnen til moderen! det er koldt for mig på gulvet; hvor mon der være sömmeligere for drengen end på sin faders arme; ej skal man hvæsse jærn eller skære græstørvæn, lad af med det hæsle vær! end skal jeg leve blandt mennesker«. Men i ovennævnte tilfælde synes det snarere, at barnet først er blevet henlagt på gulvet, efterat der på grund af den tagne bestemmelse om udsættelse ikke længer var nogen opfordring til at bære omsorg for det.

At det har været lovlig tilladt at udsætte sit barn og således overlade dets skæbne — som oftest den visse død — til tilfældet, sés af Nj. 106., hvor der berettes, at man ved kristendommens indførelse måtte indskrænke sig til at påbyde, at barneudsættelsen skulde ske hemmelig; først nogle år senere kunde dette hedenskab aldeles afskaffes. Dog var barneudsættelsen ilde ansét. Således siges der Gunl. 3: Det var tildels sædvane, medens landet var fuldstændig hedensk, at de mænd, der vare fattige, men som havde mange at forsørge, lod deres börn udbære; dog syntes det altid slet handlet. Denne skik omtales også kun få steder i de her benyttede sagaer. Ifølge Vatsd. 37. lader Torgrim på Karnså et frillebarn udsætte efter sin kones tilskyndelse — hans frænde Torstejn Ingemundssön finder det slet handlet og beslutter at redde det. I Gunl. 3. fortælles, at Torstejn Egilssön på grund af den udlæggelse en dröm, han har haft, har fået, befaler sin hustru at udsætte det barn, hun i hans fraværelse føder, hvis det er et pigebarn. Hun finder det uværdig talt af ham og usömmelig handlet af en så rig mand; dog bliver han fast ved sin beslutning.

Det var naturligt, at beslutningen om et barns udsættelse måtte tilkomme faderen på grund af hans stilling i familien, således som vi også af ovennævnte eksempler sér,

men intet i de her benyttede kilder, tyder på, at der har hersket nogen bestemt skik, ifølge hvilken afgørelsen af udsættelse er bleven truffet for hvert enkelt barns vedkommende. Det kan vel også paa grund af den almindelige fordømmelse, som barneudsættelse fandt, anses for sandsynligt, at det hos de bedre stillede er blevet betragtet som en selvfølge, at det nyfødte barn skulde opfødes, og at som følge heraf en sådan formel fremgangsmaade, som den ovenfor omtalte, hvis den nogensinde har hersket, er forsvundet på Island på sagaernes tid.

Fuldbyrdet udsættelse omtales i de her benyttede kilder kun én gang — det alt omtalte sted Vatsd. 37. — hvor der berettes, at Torgrim på Karnsås udsatte barn blev reddet på Torstejn Ingemundssøns foranstaltning. Dennes træl havde fundet det ved Karnså, hvor det var skjult; da Torstejn og hans broder kom til det, så de, at der havde været bredt noget over ansigtet; barnet var da næsten dødt. Her synes der ikke at være truffet nogen foranstaltning til barnets frælse; snarere synes døden at være fremskyndet ved det over ansigtet bredte. Derimod omtales ofte barneudsættelse i andre — tildels mindre troværdige sagaer — i reglen som følge af familietvist eller armod, hvor det synes, som om man har søgt at opholde barnets liv så længe som muligt og bevare en vis mulighed for frælse.

Det til udsættelse bestemte barn har forældrene naturligvis undgået at give sig af med; således vil Torstejn Egilssøns hustru Jofrid efter fødselen ikke tillade kvinderne at bære det til udsættelse bestemte barn til hende (Gunl. 3.).

Allerede den sædvanlige bemærkning efter et barns fødsel »det blev vandøst og fik det eller det navn« lader formode, at disse handlinger udførtes umiddelbart efter fødselen — at de foregik samtidig ligger allerede i, at de så ofte nævnes sammen. Vi sér også af flere steder i sagaerne, at det har været skik, at barnet umiddelbart efter fødselen blev forevist faderen, som da straks bestemte navnet. Så-

ledes fortælles der Laxd. 13. ved Olav Pås fødsel: Frillen (Melkorka) fødte Höskuld et drengebarn; derpå blev Höskuld kaldt derhen, man viste ham barnet . . . og spurgte ham, hvad drengen skulde hedde; han befalede, at de skulde kalde ham Olav, ti kort før var hans morbroder Olav Fejlan død«. Andre eksempler — fra før overflytningen til Island — haves Vatsd. 7., hvor der berettes, at den norske hövding Torstejn fik en søn med sin kone: da drengen var født, blev han båret til sin fader. Torstejn betragtede ham og sagde »denne dreng skal hedde Ingemund efter sin morfader, og jeg venter ham lykke på grund af hans navn«. Og Vatsd. 13., hvor der berettes, at der blev født den ovennævnte Ingemund — den senere landnamsmand i Vatsdalen — en søn. Ingemund så på drengen og sagde »denne dreng har et forstandigt udtryk i sine øjne, og han skal ikke have sit navn med urette; han skal hedde Torstejn, og jeg formoder, at der vil følge lykke med«. Samt lidt længere nede i kapitlet: de fik en anden søn, denne blev også bragt til faderen, og han skulde råde for navnet; han så på ham og sagde »denne dreng sér meget kraftfuld ud og har hvasse øjne. Heller ikke mange vil blive hans lige, hvis han lever; han vil blive vanskelig at omgås med, men trofast mod venner og frænder, og han vil blive en stor kæmpe, hvis jeg ellers sér rigtigt; nu er der stærk opfordring til at mindes vor frænde Jökul, som min fader bad mig om, og han skal hedde Jökul«.

Vandøsningens betydning har man ingen nærmere oplysninger om, heller ikke, hvem der i reglen udførte den. At den kunde foretages af andre end faderen, ses af Dpl. 25., hvor Helge Droplaugssøn nævner Össur som den, der har vandøst ham, og af hvem han derfor intet har at frygte under kampen — Össur dræber dog Helge, da hans svoger Helge Asbjörnssöns drab ikke på anden måde kan forebygges. I andre kilder — f. eks. i flere af sagnhistorisk indhold fortælles der om, hvorledes faderen, idet han giver

sönnen navn, giver ham en eller anden kostbarhed i »navnefæste«. Det har vi intet eksempel på her, men at skikken har været kendt, kan sluttes af Fbr. 37., hvor enken Katla, idet hun giver skjalden Tormod tilnavnet Kolbrunsskjald — fordi han havde digtet et lokvæde om hendes datter Torbjörg Kolbrun — drager en ring af sin finger og skænker ham den i kvædelön og navnefæste. En anden gave, som barnet — ligeledes ifølge andre kilder — modtog, rigtignok på et noget senere stadium, er »tandfæ«, en gave barnet fik ved den første tands frembrud. Eksempler herpå mangler også, men at skikken var bekendt, kan sluttes af de ord, der lægges den irske kongedatter, trælkvinden Melkorka i munden Laxd. 20. »denne kostbarhed (en guldring) gav min fader mig i tandfæ«.

Ifølge fremstillingen i de ovennævnte eksempler (Laxd. 13; Vatsd. 7. 13.) skulde man holde det for en selvfølge, at faderen bestemte barnets navn; men forholdet kan dog undertiden stille sig anderledes. Således spørger Glum sin kone Halgerd, der har født en datter, hvad denne skal hedde; og hun lader hende kalde Torgerd efter sin far-moder, fordi denne nedstammede fra Sigurd Fávnesbane (Nj. 14. med G. V.s rettelser). Ja Torgerd, Tråen Sigfus-söns kone, sender endogså efter sin söns fødsel bud til sin moder Halgerd og beder hende vælge, om drengen skal hedde Glum (Torgerds faders navn), eller Höskuld (Halgerds faders navn). I de fleste tilfælde får man i denne henseende ingen oplysning af sagaerne, da det blot hedder »han (hun) fik navn, blev kaldet«.

De samme navne kommer hyppigt igen i samme æt, idet man opkaldte efter berömte forfædre, hvorpå adskillige eksempler er givet i det foregående. Flere af disse steder egner sig tillige til at vise, hvor tilbøjelig man var til at opdage og glæde sig ved nedarvede ætstræk hos det spæde barn, hvorledes man opkaldte barnet efter den frænde, man

skønnede, det mest vilde komme til at ligne, og antog, at der med navnet fulgte den tidligere bærers lykke.

Også frænderne selv var det magtpåliggende at blive opkaldte, forat deres navn ikke skulde uddø. Således beder den døende røver, jarlesönnen Jökul sin overvinder Torstejn indstændig om, hvis han, som han håber, får hans søster tilægte, da at opkalde en af hans efterkommere efter ham og ikke lade hans navn »ligge nede« (Vatsd. 3.). Vel er endél af disse eksempler tagne fra en ældre tid — för overflytningen til Island —, men der er al grund til at antage, at den samme opfattelse af opkaldelsen har vedligeholdt sig i den følgende tid.

Adskillige navne vare sammensatte, så at første led betegnede en guds — navnlig Tors — navn; sidste led forekommer som oftest tillige som et selvstændigt navn. Men at forbindelsen mellem de to led skulde være endnu i sagatiden så løs, at kun sidste led betragtedes som det egentlige navn, tilføjelsen af gudens navn derimod betegnede en særlig indvielse til denne, kan dog på grund af disse sammensatte navnes store almindelighed neppe antages, uagtet flere udsagn herom haves i sagaerne, således Eb. 7: Torolv og Unn fik en søn, som hed Stejn; denne dreng gav Torolv til Tor, sin ven, og kaldte ham Torstejn. Og Eb. 11: Tora fødte et drengbarn, som blev kaldt Grim, da det blev vandøst; den dreng gav Torstejn (faderen) til Tor og sagde han skulde være hovgode og kalder ham Torgrim«. Dog forringes disse udsagns betydning noget ved den öjensynlig fejlagtige forklaring, der i samme saga gives af navnet Torolv, nemlig i Eb. 3: Hrolv . . . var en inderlig ven af Tor . . . derfor blev han kaldt Torolv«.

For tydeligheds skyld benævntes man foruden med sit eget navn tillige som søn (eller datter) af sin fader. Undertiden sér man mænd benævnte efter moderen, især når faderen var død för moderen; således siges Vigagl. 10: Torgrim . . . blev kaldet Hlivssön, fordi hun levede længere end

Gunstejn (faderen). Og Laxd. 57: Torgils Hallassön . . . benævntes efter moderen, fordi hun levede længere end hans fader. Foruden benævnelser efter forældrene var det overordenlig almindeligt til en mands navn at lægge et tilnavn hentydende til en indre eller ydre ejendommelighed — sjælden smigrende —, en eller anden begivenhed eller komisk situation i vedkommendes liv. Medens det var meget almindelig i det daglige liv at omtale folk med deres tilnavne, brugtes de, måske netop på grund af deres art og oprindelse, ikke i tiltale eller ved højtidelige lejligheder uden som spot. En undtagelse danner dog enkelte tilnavne, der endog hos den, hvem de først blev givne, fortrængte personnavnet; dette var ifølge Eb. 12. tilfælde med navnene »Snorre« og »Styr«, der oprindeligt var blevet tillagte Torgrim Torgrimssön og Arngrim Torgrimssön på grund af disse mænds stridighed og voldsomhed. Kvinder fik naturligvis på grund af deres mere tilbagetrukne stilling sjældnere tilnavne, dog findes endél sådanne, for yngre kvinders vedkommende især hentydende til skönhed, for ældres til tryllekyndighed, snaksomhed o. d. l. Flere findes også benævnte med tillægget »læge«, da lægekunsten i særdeleshed udøvedes af kvinder.

Eksempler på kristelig barnedåb findes ikke, men da vi straks ved kristendommens indførelse sér dåben fremhævet som det bestemmende for optagelsen i det kristelige samfund, og da vi i loven (Grg. I, 3.) finder indskærpet, at dåben skal ske så snart som muligt og ledsages af navnegivning, kan der neppe være tvivl om, at dåben straks efter kristendommens antagelse har indtaget vandønsningens plads, og den er vel endnu i dette tidsrum på grund af præstemanglen ofte bleven udført af ulærd mand, således som vi af Grg. I, 6. sér, at det i nødstilfælde var tilladt; ifølge loven (smsts.) måtte faderen mindst af alle døbe sit eget barn, og han skulde da erklære sig skilt fra konen. — At barneudsættelsen afskaffedes på Island få år efter

kristendommens indførelse er allerede omtalt. Om skikkene sålænge barselsængen varede, findes heller ikke mange oplysninger. I Dpl. 8. fortælles, at det dengang var skik at bringe de kvinder mad, der lå i barselsæng; på hjemveien fra en rejse til sin moder i en sådan anledning druknede Droplaug. — Ofte opdroges börnene ikke hjemme, men gaves til opfostring ud af huset — tildels i en meget tidlig alder. Således beretter Laxd. 17., at Olav Pås søn Haldor gaves Holmgange-Berse til opfostring ét år gammel. Gudrun Osvivsdatter opfostrede Bolle Bollessöns étårige datter Herdis (Laxd. 72.). Opfostring omtales i de her benyttede sagaer så hyppigt, at man kan slutte til skikkens store almindelighed, i al fald hos de fornemmere familier. Både i de her benyttede kilder og andetsteds fremhæves ordprogsvis, at den, der fostrer en andens barn, erkender sig for ringere end denne; således Laxd. 27., hvor Olav På for at fjerne den uenighed, der hidtil har været mellem ham og hans halvbroder Torlejk, tilbyder denne at opfostre hans søn Bolle og ved denne lejlighed ytrer: »Altid er den kaldet ringere mand, der fostrer en andens barn«. Men ligesom det ikke gælder i dette tilfælde, hvor talemåden åbenbart kun er anvendt som smiger, således er der mangfoldige andre tilfælde, hvor faderen, eller en ansét slægtning eller familieven tilbyder opfostringen, hvoraf det ses, at et sådant tilbud intet nedværdigende havde ved sig, men i sådanne tilfælde kun kunde betragtes som et særdeles hæders- eller venskabs-bevis. Eksempler herpå frembyder bl. a. den store hövding Torolv Mostreskæg, der opfostrer sin sønnesøn Torstejn Halstejnsson (Eb. 7.), den måske endnu fornemmere og mægtigere hövding Tord Gelle, der opfostrer sin datterdatter (Høensn. 11.), den ved visdom og retsindighed udmærkede lovkyndige Njål, der opfostrer Torhal, søn af Asgrim, med hvem han er i svogerskab (Nj. 27.), og desforuden Höskuld Tråenssøn og sin svigersøn Kåres søn Tord (Nj. 110.) — endvidere det ovennævnte eksempel Laxd. 72. — I Laxd. 50.

tilbyder Torstejn Kuggessön Hrevna for at trøste hende at opfostre Kjartans søn Asgejr. — I mange tilfælde er det naturligvis ikke let at sé forholdet mellem faderen og fosterfaderen, men såvel den anskuelse, der giver sig tilkende i ordsproget: »For en fjerdepart slægter man sin fosterfader på«, som følelsen for egen værdighed måtte bringe til at vælge sit barns fosterfader med skønsomhed.

At denne ikke altid blev anvendt, så at man sér mange lidet hæderlige personer som fosterfædre for ansete mænds børn er dog forklarligt nok. Det at opfostre barn for en, medførte for fosterfaderen et sikkert håb om udstrakt beskyttelse fra barnets faders side — vi se at fosterfædre i pågældende tilfælde næsten altid understøttes af barnets fader, selv om deres færd end dadles nok så meget af ham — derfor måtte netop folk med slet samvittighed ivrigt attrå barneopfostring for mægtige mænd. Når de nu tillige som ofte skete, lovede at tilsikre deres fostersøn en betydelig arv efter sig, så kunde fristelsen ofte være vanskelig at modstå for faderen. Således tilbyder (Hønsn. 2.) den rige, men ilde ansete Hönse-Tore Arngrim gode at opfostre hans søn Helge, og uagtet faderen finder det altfor uanseligt, mener han dog, da Tore lover sin fostersøn halvdelen af sit gods, ikke at kunne afslå et så godt tilbud. Ligeledes tilstår Höskuld Tord Godde at fostre hans søn Olav På, da Tord tilbyder at gøre Olav til sin arving — men moderen Melkorka er utilfreds og synes, at opfostringen er for langt under Olavs stand (Laxd. 16.). Både Hönse-Tore og Tord Godde tilbyder opfostringen for at opnå fædrenes beskyttelse, Hönse-Tore tillige for straks i tillid til denne at begå slette handlinger. Betegnende eksempler på den stærke forpligtelse man følte til at yde barneopfostreren hjælp, og den tillid han nærrede til bistanden, afgiver Vigagl. 17—18., hvor der berettes om Glums frigivne Halvard, hans søn Vigfus fosterfader: han overdrager V. sit gods; V. kræver af sin fader beskyttelse for ham, da han anklages for fåretyveri. G.

hjælper ham også, skønt meget nødig og til sin egen vanhæder. Ligeledes Dpl. 14. i beretningen om Tord på Gejrulvsøre, der fostrede barn for Helge Asbjörnssön. Han opdages i fåretyveri, men vil ingen bod give, ti »han havde kun liden nytte af at fostre H. A.s barn, hvis han skulde bøde i en sådan sag«. H. søger også at støtte ham, uagtet han forgæves har befalet ham at give efter.

Undertiden stillede barnets værge stærke forpligtelser; således må Ketil fra Mörk love sin svigerinde angående sin tilkommende fostersön, hendes sön, Höskuld: at hjælpe ham, når han er bleven voksen, at hævne ham, hvis han fældes, og udstyre ham, når han skal giftes (Nj. 94.).

Oftere (Vigagl. 17; Nj. 9. 39. 125; Hav. 9.) nævnes frigivne, frigivnes sønner, tjenestetyende eller andre, der have ophold i huset, som börnenes fosterforældre — men måske menes der kun, at de har haft særligt tilsyn med barnet som lille. At netop mellem denne art af fosterforældre og fosterbörnene det inderligste forhold dannede sig, kan ikke forundre.

Den andetsteds omtalte skik ved antagelse til opfostring at knæsatte barn findes der i de her benyttede kilder intet eksempel på. — Mange eksempler på stor kærlighed mellem fosterforældre og fosterbörn haves; blandt de mest bekendte kan foruden forholdet mellem Melkorka og hendes amme, der neppe kunde skildres således, når ikke tilsvarende forhold på Island var bekendte, nævnes: Olav På og Torgerd, der elsker deres fostersön Bolle som deres eget barn (Laxd. 27.); selv efter at Bolle har dræbt Kjartan vedvarer Olavs kærlighed til ham (Laxd. 50.), men Torgerd fatter stærkt nag til ham, fordi han har lønnet opfostringen så slet. Njål ytrer (Nj. 112.) ved efterretningen om sin fostersön Höskuld Tråenssöns (Hvidenæsgodes) drab, at hellere vilde han have mistet to af sine sønner; det var den eneste sag han aldrig kunde tale om uden at græde (dog måske fordi han vidste, hvad der vilde følge efter). På altinget siger han (Nj. 123.), at

han elskede Höskuld mere end sine sønner, og at ved efterretningen om hans død tyktes ham hans öjnes sødeste lys slukt. Torhal Asgrimssön elskede sin fosterfader Njål mere end sin fader (Nj. 27.); ved efterretningen om at Njål er indebrændt, gribes han i den grad (opsvulmen — blodström ud af ørene — afmagt), at han selv finder det umandigt, men håber at kunne hævne det på nogle af mordbrænderne (Nj. 133.). Da søgsmålet mod disse skal begynde (Nj. 143.), bliver han blodrød i ansigtet, tårer så store som hagl springe ham ud af ansigtet; ved efterretningen om at søgsmålet er tilintetgjort, stikker han hul på bylden på sin fod og farer i kamp. — Drengen Tord vælger at lade sig indebrænde med sine bedsteforældre og fosterforældre Njål og Bergtora (Nj. 130.). — Et smukt eksempel på barnlig kærlighed til fosterfaderen giver Gudmund den mægtige, der som lille sidder og vifter myg fra sin sovende fosterfaders skallede hoved; da han ved sin broder Ejnars falske råd at bruge sin økse mod myggene bringes til at såre fosterfaderen, lægger dette grunden til et langvarigt fjendskab mellem brødrene (Ljosv. 16.). — Endelig sér vi i Halgerds forhold til Tjostolv (Nj. 11. o. fl.), og i Vigfus Glumssöns til Halvard (Vigagl. 17.) eksempler på hengivenhed for fosterfædre også i tilfælde, hvor disse ikke fortjænte det.

Ligesom fosterforældre og fosterbørn ofte knyttedes sammen ved inderlig kærlighed, således var det ofte tilfælde, at børn, der var opfostrede sammen, forenedes ved et livsvarigt venskab, men den nærmere fremstilling heraf opsættes bedst til behandlingen af »fostbroderskab«.

At man ikke ganske har savnet lignende bekvemmeligheder og adspredelser for børn som nutidens, sér af forskellige steder i sagaerne. I Laxd. 28. omtales »vugge« ... Til den treårige Egil Skallegrimssön blev sneglehuse og andeæg ansét som en passende gave (Eg. 31.). I Vigagl. 12. fortælles der, at da den seksårige Arngrim og den fireårige Stejnolv en dag legede, bad Stejnolv Arngrim om at låne

ham sin messinghest, men Arngrim giver ham den, fordi det legetøj nu passer bedre for Stejnolv end for ham på grund af deres alder. I Eb. 40. fremstilles den noget ældre Kjartan løbende om med en lille økse, der vel også snarest må betragtes som et legetøj; ligeledes Gudmunds økse (se ovenfor Ljosv. 16.). Vi sér forøvrigt som det var at vente, at drenge og piger frit tumle sig imellem hverandre, således Nj. 8., hvor to drenge og en pige leger sammen på gulvet hos Tjostolv på Lund og efterligner Mörds og Hruts ting-trætte — samt at de unge efterligner de ældres lege og idrætter, således Eg. 40., hvor drengene indretter sig en boldtleg ved siden af de voksnes, og Eb. 40., hvor drengen Kjartan rødner sin økse i en falden mands blod.

Det er temlig vanskeligt at finde nogen bestemt alder, med hvilken i den almindelige bevidsthed barndommen hører op; men selv om man sætter dens ophør så tidligt som muligt, nemlig med det 12te år — hvorom mere senere — så vil man dog allerede inden den tid finde mange eksempler på stor frihed i opdragelsen og selvrådighed, men tillige på selvfølelse og tidlig vakt fornuft — navnlig hos drengen — ti pigens liv i barndommen og den første ungdom indtil kærlighedsforholdet indtræder, hører man kun lidet om.

Blandt de flere eksempler på tidlig udviklede børn kan mærkes den berømte viking og skjald Egil Skallegrimssön, der 3 år gammel digtede sin første vise og besluttede på egen hånd at rejse til gilde bag efter den øvrige familie (Eg. 31.). Om Olav På fortælles der, at han i en alder af 2 år kunde sige alt og løbe ene som børn på 4 år (Laxd. 13.). Men selv hvor fremmeligheden ikke udtrykkelig fremhæves, forbaves man over den modenhed, der ofte giver sig tilkende i drengenes tale og optræden. Således siger den fredløse Grims seksårige søn, da han af en spejder bliver spurgt, om hans fader var hjemme: »Jeg véd det ikke, og om jeg vidste det, vilde jeg ikke sige det«. (Dpl.

34.). Arngrim godes søn Helge, der er til opfostring hos Hönse-Tore, afslører på den frejdigste måde Tores løgne, viser gæstfrihed, hvor Tore er ugæstfri o. s. v. (Høensn. 5-6.).

Ofte kan drengene ikke afholde sig fra at deltage i de voksnes kamp, således Eg. 88., hvor under en kamp mellem Torstejn Egilssön og Stejnar deres to 10årige sønner sendes tilside; men de mødes og kæmper, så at den ene falder, den anden såres dødelig.

Som eksempel på tidlig udviklet selvfølelse kan også det tidligere anførte tjæne, at den seksårige Arngrim ansér sig for gammel til legetøj.

På stor selvrådighed mangler der heller ikke, allerede i en meget tidlig alder, eksempler, skönt de navnlig tage til henimod 12 års alderen. Egil begik således sit første drab 7 år gammel (Eg. 40.). Udådsmanden Hrollejuv praler af at have rådet sig selv siden 9 års alderen (Vatsd. 91.). En sådan uafhængig og anmassende optræden af den unge synes aldrig at være blevet straffet, eller endog blot at have mishaget, og det er jo også naturligt nok, at glæden over ethvert tegn på, at drengen vilde udvikle en kæk og ubøjelig karakter, let må have overvundet ærgrelsen over at han til tider kunde falde besværlig at have at gøre med. Den oprindelige myndighedsalder for drenge begyndte med det 12te år; således sér vi (Vapnf. 2.) den 12 år gamle Broddhelge anlægge sag for Skides drab og få Svart dømt fredløs. Fra et noget senere tidspunkt berettes der i Eb. 38., at det i anledning af den ikke tilbørlig påtalte drabssag efter Arnkel gode bestemtes, at ingen kvinde, samt ingen mand under 16 år, måtte påtale en drabssag — hvad der også stemmer med loven (se således Grg. I, 166-170.). For den almindelige bevidsthed hørte vistnok også barndommen op i årene 12—16. På den ene side finder vi nemlig, at drenge tidt allerede ved 12 års alderen er blevet anséte for voksne, navnlig efter at have udført en eller anden bedrift, eller når de var meget tidlig legemlig udviklede. Således

fortælles det om Egil (Eg. 40.), at han tolv år gammel var så stor og stærk som få mænd, han brydes med sin fader, dræber hans værkstyrer til hævn, fordi faderen i bersærkegang har dræbt en trælkvind, der havde fostret Egil i hans barndom, da hun søgte at holde Skallegrim fra at ødelægge sin egen søn i sit raseri — og tiltvinger sig udenlandsrejse med sin broder Torolv. — Bolle Bollessön beskrives ligeledes ved 12 års alderen som udmærket ved styrke og forstand som en voksen, og sagaen lader ham i den alder deltage i hævnen over sin fader (Laxd. 59.). — Olav På rider til tings 12 år gammel og vækker almindelig beundring (Laxd. 16.). Gunlaug Ormetunge kræver 12 år gammel rejsepenge af sin fader for at kunne drage udenlands, faderen nægter ham dem på grund af hans uregélighed; og da et forsøg på selv at tage dem mislykkes, forlader han faderens hjem og drager til Torstejn Egilssön på Borg. Her bliver han betragtet som voksen, ti Torstejn finder det nødvendigt at tage højtideligt forbehold, inden han lader fæstemålsprøven mellem ham og Helga (T.s datter) foregå (Gunl. 4.). — Torkel Kravla omtales 12 år gammel som stor og stærk, men som legende med de andre drenge — han dræber Torkel Silvre, faderens medbejler til godordet, anerkendes af denne, sendes udenlands og betragtes nu som voksen (Vatsd. 42—43.). — Til eksempel på, at forældrene ikke fandt denne alder for ung til selvstændig optræden, kan Dpl. 9. tjene, hvor moderen Droplaug ægger sine to sønner, 12 og 13 år gamle, til at hævne en hende tilföjet fornærmelse — de dræber også ophavsmanden. — Hav. 14. viser faderen Torbjörns glæde over, at hans to sønner, 12 og 10 år gamle, har dræbt den uretfærdige Ljot. Stedet er tillige interessant ved drengenes forbitrelse over, at faderen af Ljot lader sig afkue penge og således formindsker deres arv, samt ved deres foragtelige omtale af ham, sålænge de tror, at han af frygt ikke vil give sig af med dem efter drabet. — Som eksempler på tidlig overtagelse af egen

husholdning kan Snorre (16 år gammel, udenlands 14 år gammel) og Höskuld (á ungum aldri*) nævnes, men i det ene tilfælde skete det med bistand af moderen, i det andet nævnes udtrykkelig Höskulds faders mange frænders bistand (Eb. 15. Laxd. 7.).

På den anden side omtales drenge af denne og endnu ældre alder ofte som »drenge«. — I Laxd. 64. betragter Bolle angreb på sønnen Hardbejn, da faderen Helge er dræbt, som fejs mands værk, åbenbart på grund af Hardbejns unge alder, 12 år. — Vigaglum lader den 12 årige Gudbrand, der er sendt ham som bud, deltage i Kampen og får ham senere bildt ind, at han — skönt »drenge« og »barn af alder« — har dræbt en af de ypperste faldne fjender (Vigagl. 22—23.). — Kjartan på Frodå, der 13—14 år gammel fordriver gengangere, omtales som »drenge Kjartan«, men kort efter, efter faderens død, optræder han selvstændigt (Eb. 53. ff.). — I Hitd. 62. omtales Björns ledsager som en »15 år gammel drenge«.

Som den egentlige ynglingealder ansås vistnok 18 års alderen; i den alder drog man ofte udenlands, således Olav På og Gunlaug Ormetunge (Laxd. 28. Gunl. 5.); i den alder var den håbefulde yngling Olav Håvardssön ved sin død (Hav. 4.).

I denne alder havde den unge nåt en kraftig legemlig og åndelig udvikling; nu gjaldt det om at bevare og uddanne denne, samt ved sin optræden at vise, at man forstod at benytte begge dele på den rette måde. — Hvad nu først den legemlige udvikling angår, vil det være indlysende, at det i en tid, hvor kraft og styrke var så höjt ansét og så nødvendig til selvhævdelse, måtte være af største vigtighed at have et så sundt og kraftfuldt legeme som muligt; vi sér også, at ynglingen ikke lod nogen lejlighed til dets uddannelse gå ubenyttet bort. Således dreves på Island

*) I ung alder; kan sædvanlig oversættes: som barn.

med stor iver flere arter af lege, hvor det navnlig var den mandlige ungdom, der efter legenes natur måtte spille hovedrollen. — Blandt disse kan især den ofte omtalte boldtleg (knattleikr) fremhæves, hvortil folk forsamlede sig langvejs fra og forblev samlede flere uger; at det navnlig var de yngre mænd, der deltog i legen ses af Eb. 43. Ligeledes brydningen (glíma) og den ofte blodige hestehidsning (hestaþing. Mærk Glums ord Vigagl. 13., da det kom til håndgribeligheder mellem hestehidserne: »således ender her hvert hesteting«). — I Laxd. 33. omtales svømning som drevet af de unge mænd; og hvilken færdighed man kunde opnå deri viser Kjartans og Kong Olavs kapsvømning i Nid; at færdigheden var almindelig, viser de mangfoldige eksempler på dens benyttelse.

Men vigtigst af alle øvelser måtte dog øvelsen i våbenbrug være; og det gælder vel så godt som om alle, hvad der siges om den urolige Torgejr Havarsson (Fbr. 5.), at han alt »á unga aldri« lærte at dække sig med skjold og bruge våben. Om den overordentlige færdighed man havde i at uddele og undgå hug vidner de mangfoldige omstændelige kampskildringer sagaerne har efterladt os, men fægtningen var ingen kunst i den forstand vi nu tager ordet, idet alle hug var tilladte. Det ypperste, man kunde nå til i kampdygtighed og mandige færdigheder overhovedet, kan beskrivelsen af Gunnar fra Hlidarende*) (Nj. 19.) give en forestilling om.

Sin styrke og sit mod gjaldt det for ynglingen om at vise ved farlige foretagender; derfor sér vi også den gamle Håvard, da enken Torgerd beder ham om hjælp mod hendes afdøde mand, der går igen, svare: Det er mit råd, at du beder min søn Olav derom; det kunde være passende for unge mænd at vise således deres mandighed; sligt vilde

*) Den bekendte helt, der i lige grad udmærkede sig ved våbenfærdighed, tapperhed og ædel karakter.

fordum have tykkets mig gammen« (Hav. 6.). — Sammenlign Unes opfordring til sønnen Odd om at forhindre Hrollejvs besøg, der vil forføre datteren Hrodny, ledsaget af de ord: »Yderligere vovede jeg mig i min ungdom, da jeg stred mod Kolbejn og vandt sejr, og han er dog hövding og meget mægtig« (Vatsd. 18.). — Endnu stærkere udtrykkes det samme i den norske storbonde Ketil Raums ægning af sin søn til at forsøge sig i krigerske foretagender: »Anderledes opføre nu de unge mænd sig, end da jeg var ung; da higede de efter berømmelige foretagender, enten hærtog eller farlige bedrifter, hvorved de kunde erhverve sig gods og hæder, men nu vil de unge være hjemmefødninger, sidde ved madildene og fylde deres bug med mjød og mungåt, og derfor aftager kækhed og hårdførhed; mit gods og min hæder har jeg erhvervet mig ved det, at jeg turde vove mig i fare og hårde enekampe . . . Du er nu også kommet til den alder, at det var tid for dig at prøve hvad lykken vil unde dig« (Vatsd. 2.). — En ejendommelig art af hårdførhed sér vi ynglingen Olav Håvardssön i besiddelse af, så ejendomlig, at man endog mente, at han i den henseende havde en egen natur, som man betegnede ved at sige »han havde björnevarme«, ti hvor koldt det end var, bar han aldrig flere klæder end ét par bukser og en skjorte stoppet ned i bukserne (Hav. 2.). — Forresten var den højeste grad af hårdførhed ikke noget ejendommeligt for ynglingen, men fælles for enhver ungdommens og manddommens alder; derfor er der ingen grund til særlig at omhandle denne sag her. — For den fornemme og ærgærrige yngling var dog Island en altfor snever tumleplas; heller ikke kunde her nogen fuldendt dannelse og verdenskundskab erhverves. »Uvidende synes en mand, om han ikke har været videre om end her på Island«, anfører Bolle Bollessön (Lax. 72.) som grund til sin udenlandsrejse; og mange andre foruden ham dreves afsted af lyst til »at se andre folks færd« (Gunl. 4. Laxd. 40.), atter andre rejste for at »besøge for-

nemme frænder« (Laxd. 20.), »få anseelse af fornemme frænder« (Vigagl. 5.), for at »vinde anseelse på grund af sin dygtighed« (Hitd. 4.), efter venners råd »fordi man vilde findes værdig til hæder udenlands« (Nj. 28.). — Så hyppigt omtales udenlandsrejser i den første ungdom, at det næsten må betragtes som en regel for enhver den af anseligere stand, der nogenlunde kunde få råd dertil. Anledningen var ofte bekendtskab med købmænd, der havde overvintret i huset, således Hitd. 4.; ligeledes Vigagl. 1., hvor købmændene nægter at tage Ejolv Ingjaldssön med uden faderens tilladelse og således lønne denne slet for opholdet. — At den utålmodige yngling ikke altid forud indhentede faderens tilladelse, sés også af Laxd. 40., hvor Kjartan på egen hånd gör aftale med skibsejeren. Af Laxd. 40. sés også, at man undertiden drog afsted i hele små flokke, ti Kjartan ledsagedes af i alt 10 Islændere, som af kærlighed til ham ikke vilde skilles fra ham.

Fremgangsmåden, når man vilde udenlands, var enten at købe part (sædvanlig halvdelen) i et skib, hvad der hyppigst omtales, og hvad der vel også var det anseligste, eller at betale en vis pris for overrejsen. Tord Kolbejnssön, der således købte part i et norsk købmandsskib, omtales endog (Hitd. 6.) som fører deraf (stýrimaðr). — De allerfleste skibe, der fór mellem Norge og Island, synes at have været norske.

Oftest gik rejsen til Norge, hvor man ved hjælp af formående frændskab og bekendtskab søgte at få adgang til den norske konges hird og ofte blev kongens håndgangne mand; derfra hyppigt til de danske, svenske og engelske konger, samt til jarlen over Orknøerne og endnu videre om. Man deltog i disse fyrsters hærtog, mange gik også på egen hånd i viking, eller bestod farefulde æventyr for at beskytte deres gæstevener, hos hvem de opholdt sig; og efter nogle års forløb vendte man rig på hæderfuldt erhvervede kostbarheder og berømmelse hjem til det mere

ensformige om end ikke mindre blodige liv på Island. At fraværelsen fra hjemmet udstræktes til en længere årrække var ikke almindeligt; særegne årsager kunde medføre det for enkeltes vedkommende; således vilde f. eks. Björn Hitdøle-kappe i lang tid ikke vende tilbage, fordi hans fæstemø var bleven bortgiftet til en anden. Den sædvanlige tid for en udenlandsrejse var 3 år, hvilket blandt andet sés af, at fæstemanden oftere ved sin forestående udenlandsrejse be-tingede sig, at den til ham bortfæstede kvinde skulde i så lang tid vente efter ham. — Medens man således søgte rigdom og berømmelse ved hærfærd udenlands, er det kun undtagelsesvis, at unge mænd, som fostbrødrene Torgejr og Tormod, søge lejlighed til bytte og manddomsprøver ved at strejfe om (med skib og følge, flere somre i træk) fra sted til sted indenlands — en fremfærd, der, skönt velvilligere skildret i Fostbrødesaga, ikke er synderlig forskellig fra de ransmænds, der ellers, f. eks. i Eb. 57—59, 60—62, skildres afgjort fordømmende og som i en ganske anden grad stående udenfor samfundet.

En forbindelse, som bedst kan omtales her, er »fostbroderskabet«, ti den ene art af dette måtte ifølge sagens natur hyppigst stiftes i ungdommen, den anden, om end af en tidligere oprindelse, kom som oftest i denne alder til sin fuldeste udvikling. Den berömteste art af fostbroderskab, det, der blev sluttet under iagttagelse af visse skikke med visse gensidige forpligtelser, bærer dette navn kun i uegenlig forstand; oprindelig maa »fostbrødre« betegne mænd, der er kommet i forhold til hinanden som brødre ved at opfostres sammen. Enten kunde nu den ene af disse være fosterfaderens eget barn, eller begge være tagne til opfostring af den samme; hyppigst vil man finde, at denne art af fostbrødre tillige var frænder på grund af den almindelige skik at give en slægtning sit barn i opfostring. I betydningen »opfostrede sammen som börn« finder vi ud-

trykket hyppigst brugt*). Ofte kan det ifølge udtryksmåden være vanskeligt at afgjøre, om der foruden sammenopfostringen er sluttet et særligt forstbroderskab**). Vi har kun få afgjort sikre eksempler på »indgået« forstbroderskab; den eneste udførlige beskrivelse af et sådant, indgået mellem ynglinge findes Fbr. 5—6: Torgejr Havars søn og Tormod Bessessön voksede op hver på sin faders gård i Isefjord; de blev tidligt venner, ti de var af lige sind. Tidligt anede det dem, at de vilde blive våbenbidte . . . derfor tog de den beslutning med fast aftale, at den af dem, der levede længst, skulde hævne den anden. Der havde hersket den skik (den nævnes som en hedenskabets gnist) blandt berømte mænd, som aflagde dette løfte, at de skulde gå under 3 jordstrimler, og det var deres ed. Dette udførtes på den måde, at man skulde løsne 3 lange græstørv fra jorden; deres ender skulde alle være faste i jorden, men løkkerne skulde løftes op, så at man kunde gå under dem. Dette udførte Torgejr og Tormod ved deres faste aftale.

Samme art af forstbroderskab, men indgået af 4 tildels gifte og bosatte mænd, brødrene Torkel og Gisle, deres fælles svoger Torgrim samt Gisles svoger Vestejn for at bestyrke deres indbyrdes enighed og venskab, da folk drog

*) Således sandsynligvis, når Kjartan og Bolle (Laxd. 33.) nævnes som forstbrødre. I denne betydning endvidere om Arngrim og Stejnolv (Vigagl. 12. og 20.).

**) Således, naar det Fbr. 71. hedder: Tordis . . . havde en søn, som hed Ejolv; Torgejr hed hans frænde; ham havde Tordis opfodt og fostret . . . »De Ejolv og Torgejr var forstbrødre og mellem dem herskede inderligt venskab.« Ligeledes Eb. 12: »Snorre opfostredes hos Torbrand i Alvtéfjord, han havde 5 sønner . . . de var alle Snorre Torgrimssøns forstbrødre.« Samt Vatsd. 7: »Ingjald tager Ingemund Torstejnssön til opfostring . . . Grim og Hromund hed Ingjalds sønner, de var håbefulde mænd og blev Ingemunds forstbrødre.« — Undertiden er efterretningen så kort, at man af den grund må lade sagen uafgjort, som f. eks., når det Nj. 26. hedder: Gauk Trandilssön var Asgrim Ellidagrimssøns forstbroder.«

varigheden deraf i tvivl, med samme forpligtelse, nemlig at hævne hverandre, men med noget afvigende skikke, beskrives Gisl. 11: En græstørv løsnedes med begge ender faste i jorden, under den sattes et »málaspjót«*), så langt, at en mand kunde med sin hånd nå til døllenaglen. De fire gik derunder, lod deres blod løbe sammen i jorden under græstørven og rørte blodet og mulden sammen; derpå faldt de på knæ, svór den ed, at hver skal hævne den anden som sin broder, og kalder guderne til vidne.« — Indgåelsen af fostbroderskabet i det sidst omtalte tilfælde forstyrredes nu rigtignok tildels ved, at Torgrim i det sidste øjeblik, da de alle skulde give hinanden hånden, gjorde vanskeligheder, så intet fostbroderskab blev indgået af ham med Vestejn og Gisle; men for de øvrige må det vel være ansét som gældende, da Vestejn (Gisl. 21.) omtaler Torkel som »svara-bróðir« — et navn, der oftere bruges om de ved forpligtende eder forbundne fostbrødre; således også af Tormod om Torgejr (Fbr. 77.). — Ingemund Torstejnsson kalder vikingen Sæmund, som han har indgået venskab med efter en hidsig kamp, for fostbroder (Vatsd. 8.), uden at man hører noget om, på hvad måde dette er sluttet.

Hvor inderligt det bånd var, der sammenknyttede fostbrødrene — af hvad art forbindelsen end var — oplyses af mange steder i sagaerne, således Vatsd. 14., hvor Grim tilbyder hövdingen Ingemund, der er ankommet til Island, vinterophold med hele sit følge og opfordrer ham til at tage af hans jorder og gods hvad han ønsker; — men ofte indirekte, idet just de fostbroderskaber er mest omtalte, hvor det unaturlige indtraf, at den ene fostbroder dræbte den anden. Dog er disse steder ikke de mindst bevisende, således, når man for at forklare bruddet, har måttet tilskrive det overnaturlige årsager. Dette er tilfælde både Vigagl. 4.

*) et ord af omtvistet betydning; måske snarest: et spyd med tværjærn.

og Fbr. 71., hvor den uenighed, der senere opstår mellem fostbrødrene Arngrim & Stejnolv og Ejolv & Torgejr, og som i begge tilfælde ender med drab, tilskrives en forbitret gammel kones onde spådomme. — Hvor unaturligt det synes at kunne dræbe sin fostbroder, ses også af ytringen Nj. 26 om fostbrødrene Asgrim og Gauk: »Det gik ilde til mellem dem, ti Asgrim dræbte Gauk,« samt af Nj. 140., hvor Hjalte Toroddssön lader Asgrim dette høre og denne svarer: »Få lader en høre det gode, når han véd det onde, men det vil mange sige, at jeg ikke dræbte Gauk, førend jeg var nødt dertil.«

Med hvilken troskab man opfyldte forpligtelsen til at hævne sin fostbroder, ses af Tormods og Torgejrs liv; ti uagtet fostbrødrene skilles i anledning af Torgejrs spørgsmål til Tormod: »Hvem af dem han tror der vilde sejre, hvis de forsøgte sig indbyrdes,« da Tormod finder, at dette indeholder en udfordring (Fbr. 24.), så forfølger han dog Torgejrs drabsmand til Grönland og fuldbyrder hævnen dér (Fbr. 77. 80. fig.).

I Hitd. 58 træffer vi en aftale mellem Björn Hitdøle-kappe og Torstejn Kuggessön, der vel blot er en nyere form for fostbroderskab. Björn foreslår nemlig, da hver af dem har endél udestående med folk, at den af dem, der lever længst, skal hævne den anden, men Torstejn foreslår, at man skal lade sig nøje med at opnå selvdømme eller fredløshedsstraf som mere stemmende med kristendommens fordringer. De beslutte med fast aftale, at hver af dem skal hævne den anden eller anlægge sag efter ham, som om de var sambårne brødre.

Men også ofte træffer man, uden at der mældes om nogen særlig indgået forpligtelse, et venskab så trofast, som noget fostbroderskab kunde være; man behøver blot at minde om Gunnar og Njål, Arinbjörn og Egil — ja Inge-mund Torstejnssöns venner Ejvind og Gaut mente ikke engang at burde overleve ham. Ved efterretningen om Inge-

munds død siger Ejvind Sørkve til sin fostersøn: »Gå og sig min ven Gaut, hvad jeg foretager mig, og sligt tror jeg også er hans pligt.« Derpå lod han sig falde på et saks-sværd og døde. Da Gaut erfarede dette, sagde han: »Det sømmer sig ikke for Ingemunds venner at leve længer, jeg skal efterligne min ven Ejvinds brave færd« og stødte sig et saksværd i brystet og dræbte sig (Vatsd. 23.). — Flere steder, navnlig i æventyrsagaer, berettes der om mænd, der i ungdommen tilbragte livet i unaturlig dorskthed liggende i asken ved ilden (en sådan kaldtes »kolbítr«: kulbider), men som senere pludselig viste sig som mænd af stor kraft. Herpå kendes intet eksempel i de her benyttede sagaer, ti man kan neppe hertil regne Glum, om han end i opvæksten var sént udviklet og sløv; hans optræden i hans morfaders, hersen Vigfus', hal, der bragte folk dér til at ansé ham for fjollet (et »fól« og »úvittr«), må nærmest ansés som forstillelse.

Som alt omtalt har vi kun få efterretninger om den unge piges sysler og daglige liv. At hun har deltaget i den indre husgærning, samt syning, vævning o. s. v. kan man på forhånd antage, da vi sé den gifte kone have fær-dighed i sligt. — Lejlighedsvis omtales en ung pige gående ud at sé til sine lærreder (Ljosv. 5.), en anden som deltagende i sæterlivet (Høensn. 18.); af tilfældige ytringer i sagaerne ser vi, at de med frihed har kunnet færdes omkring, de mødte ved badene (Laxd. 33.), deltog i alle slags sammenkomster: gilder (Nj. 34.), tingforsamlinger (Nj. 2.), lege (Vatsd. 37.), besøgte skibene med deres frænder (Laxd. 44.) o. s. v. At de deltog i de almindelige huslige adspredelser, såsom tavlspil, sées af Gunl. 4.; dog var det vel neppe sædvanligt, at yngling og pige spillede sammen, på grund af den mistro enhver fortroligere tilnærmelse betragtedes med af værgerne. — At det på Island har været skik, at mand og kvinde ved gæstebudene sad sammen eller drak sammen, således som

det oftere berettes at være skét i Norge (Eg. 7. 48. Vigagl. 4.), kendes intet eksempel på.

De islandske kvinder synes at have været tidlig udviklede; af de oftere omtalte tidlige giftermål kan vel i og for sig intet sluttes på grund af giftermålets betragtning som en blot og bar retshandling, men beretninger, som Nj. 34., om den 14årige Torgerd Glumsdatter, der ved sin skönhed opflammer Tråen Sigfussön til straks under gildet at forskyde sin kone og begære hende til ægte, er oplysende; ligeledes beskrivelsen af den 15årige Gudrun (Laxd. 32.). — Når den fuldtudviklede unge mand begyndte at komme til ro, og når forresten intet var til hinder, var den naturlige tid til at indgå et giftermål forhånden. Hyppigt indledede da en eller anden af hans nærmeste og anseligste frænder sagen ved at opfordre ham til at gifte sig, udpege ham et passende parti og tilbyde ham at bringe sagen i orden, et tilbud, som han i almindelighed med glæde modtog, ofte med tilføjelse af, at sligt havde han hidindtil ikke tænkt på, men at han vilde følge hans anvisning, hvorpå han slog sig til ro indtil bortfæstningen hos pigens værge, vel ofte uden at finde det nødvendigt forud at gøre sig bekendt med sin tilkommendes udseende. Således råder Njål aldeles for sine sønner Skarphedins og Helges, samt for sin fostersön Höskulds giftermål; ligeledes skaffer han Hogne Gunnarssön en kone (Nj. 25. 26. 93. 81.). — Höskuld foreslår og afgör sin broder Hruts giftermål (Nj. 2.). — Efter Höskulds opfordring og anvisning søger sönnen Olav På sig sin kone, efter Unn den dybriges sönnessönnen Olav Fejlan (Laxd. 22. 7.). — Ofte var politiske hensyn den fornemste eller eneste bevæggrund til et giftermål, idet det attræede svogerskab antoges at kunne styrke vedkommendes stilling. Således gifter Tord Gelle sin frænke Torhild med Torgrim Kjallaksön for at få et forlig i stand mellem Kjalleklingerne og Torsnæsingerne (Eb. 10.). — Torkel Trevil frir egenmægtig for Hersteju Blundketilssön hos Gunnar Hlivssön til hans

datter for således at sikre Herstejn Gunnars hjælp ved et forestående søgsmål (Høensn. 10.).

Også når ynglingen af egen drift beslutter sig til giftermål, er det den samme rént forretningsmæssige betragtningsmåde, der gör sig gældende — det gælder om at finde et i alle henseender passende parti d. v. s. en pige af ansét og velhavende familie, selv legemlig og åndelig vel udstyret. Således har Höskuld Dale-Kolssön hørt tale om en pige, der forener alle disse betingelser, Jorun Björns datter, der gik for det bedste parti i alle Vestfjordene — han rejser derop, frir og får ja (Laxd. 9.). — Snorre gode fæster af Styr hans datter Asdis efter en dags uafbrudte samtale, åbenbart af rént politisk indhold (Eb. 28.). — En lille tilnærmelse hen imod et erotisk forhold kunde indtræde, når ynglingen inden afgörelsen ved fæstemålet søgte lejlighed til en samtale for således at lære pigen at kende. Således taler Kjartan ved en offentlig sammenkomst dagen igjennem med Hrevna og overbeviser sig derved om, at hun både er dygtig og forstandig, hvorpå han næste morgen frir hos faderen (Laxd. 45.). — Olav På besejrer ved en samtale med Torgerd Egilsdatter på selve fæstemålsdagen al den uvilje hun fra begyndelsen nærrede mod partiet (Laxd. 23.). — Men större spillerum fik erotikken sjelden. En på nøjere bekendtskab grundet gensidig tilbøjelighed forinden fæstemålet hørte til de store undtagelser. Alt hvad der lignede det, som med et moderne udtryk kunde kaldes en længere fortsat »gören cour«, satte pigens fader eller værge i stor uro og bragte ham straks til at tro, at vedkommende vilde forføre hende. Således, da Ingolv Ingemundssön efter på et hestting at have gjort bekendtskab med Ottars datter Valgerd jævnlig besøger hende, beder faderen ham ikke forføre hende; han vil hellere gifte hende med ham (Vatsd. 37.). — Da den unge Olav Håvardssön hyppig kommer til Laugabol for at besøge husbestyrersken Sigrid, og da der opstår gensidig tilbøjelighed hos dem, trôr man straks, at han

forfører hende (Hav. 2.). — Da Styr mærker, at bersærken Halle, der opholder sig hos ham, har begyndt at give sig i tale med hans datter, beder han ham ikke gøre sig den skam og sorg at forføre hans datter (Eb. 28.). — Da Tor-mod begynder hyppigt at komme til Ögur og længe at sidde og tale med Tordis, går der det rygte, at han vil forføre hende (Fbr. 30.).

Hvor ilde en sådan giftermålsindledning, der let vakte folks omtale, var ansét, sés også af, at fædrene fandt tilstrækkelig anledning til at afslå et forresten i alle henseender passende parti, når de unges forhold på grund af ynglingens gentagne besøg var kommet i folkemunde. — Således afslår Gudmund den mægtige Sörle Broddhelgessön sin datter, fordi han ofte har talt med hende, medens han var i besøg hos faderen, og senere, efterat hun var ført til farbroderen Ejnar på Tværá, har fortsat sine besøg dér; først ved en list og ved andres mellemkomst lykkes det at få Gudmund til at give efter (Ljosv. 5.).

Undertiden sér man dog de unges forhold betragtet med venligere øjne; således udvikler Gunlaugs og Helgas kærlighed sig uforstyrret (Gunl. 4.) dog må mærkes hans unge alder og halvvejs opfostring på Borg. — Kjartans og Gudruns samtaler begunstiges af fædrene (Laxd. 39.). — Björn Hitdølekappe har ofte besøgt Oddny, og de elsker hinanden inderlig, inden han fæster hende (Hitd. 4—5.).

Nogen grund synes også fædrene at have haft til deres uvilje mod et fortroligt forhold inden fæstemålet, når man sér, hvor sjælden der udviklede sig giftermål deraf; selv om der kommer et fæstemål istand, viser det sig gerne, at frierne er nogle urolige hoveder, der først skal sé sig om i fremmede lande, og så ikke kan passe den fastsatte bryllupstid og derfor går glip af bruden; således Björn Hitdølekappe og Gunlaug, mærkes kan også Kjartans og Gudruns forhold; og i mange tilfælde er den yngling, der allerivrigst søger en ung piges underholdning, en letsindig, der

blot vil fordrive kedsomheden, men ingenlunde har lyst til at gifte sig. Således tager Ingolv Ingemundssön intet hensyn til Ottars ytring, at han gjerne vilde gifte sin datter med ham (Vatsd. 37.). Tormod Kolbruneskjald opfordres ligeledes af Grima til at fri til hendes datter, og svarer, at han ingen hellere kunde ønske sig til kone, men han har ingen lyst til at gifte sig (Fbr. 30.).

Endnu værre end hyppige besøg lader kærlighedsviser (mansöngsvísur) at være blevet optagne; idetmindste finder vi at loven (Grågås A. M. vigslopi c. 106.) bestemmer skovgang derfor, men det er ikke let at se forholdet i sagaerne, da vi kun har få eksempler. — Efter at være opfordret af Ottar til at holde op med sine besøg digter Ingolv nogle kærlighedsviser om Valgerd og kvad dem siden. Ottar er højlig utilfreds, kræver pengebod af broderen Torstejn eller tilladelse til at sagsøge Ingolv til lovens straf. Torstejn fraråder ham det, men indrømmer, at han efter loven kan gøre det. Dommens afsigelse forhindres ved vold (Vatsd. 37.).

Derimod kvæder Tormod Kolbruneskjald sine kærlighedsviser til stor glæde for alle kvinderne hos Katla i Arnardal; og det lovkvæde han først digter om Katlas datter Torbjörg Kolbrun, men senere vender til pris for Grimas datter Tordis, vækker deres højeste gensidige misundelse (Fbr. 37—40.).

Under betragtningen af de ovenfor omtalte forhold, hvor fædrenes ængstelse for forførelse kommer frem, må kvindernes passive stilling i høj grad forbavse. Der er aldrig tale om at bebrejde dem noget eller opfordre dem til at afvise den påtrængende; end ikke når frieren, som f. eks. Hrollelv (Vatsd. 18.), forud til faderen har pralet af, at han vilde gøre hans datter til frille, sér man, at familien advarer datteren, eller at hun på nogen måde søger at afværge hans besøg eller samtaler. — At kvindernes modstandskraft ikke ansås for stor, ses af Nj. 72., hvor Mörd som en blot og bar politisk plan foreslår, at Torgejr Otkels-

sön skal forføre Gunnars frænke Ormhild alene for at vække Gunnars vrede. — Alene mod forførereren vendte man sig og søgte at stanse hans besøg; hvis opfordringer ikke hjalp, søgte man at rydde ham af vejen (Eb. 28. Vatsd. 37. Fbr. 31.) eller anlagde lejermålssag imod ham, hvad kvindens frænder havde ret til (og »sekr um konumál*) er et udtryk, der ofte forekommer i sagaerne), for således at hævne den skændsel han bragte over huset. Kun sjelden var man så overbærende som Lejdolv Kappe, der, da Une Gardarssön**) efterat have opholdt sig en vinter hos ham flygter bort, fordi han har gjort hans datter frugtsommelig, sætter efter ham og tvinger ham til at vende tilbage, fordi han vil have, at Une skal gifte sig med kvinden, bosætte sig og arve ham. Først da Une flygter påny, dræber han ham (Landn. 246.). — Med en vis ro synes også Starkad på Trihyrning at have taget sagen, ti husfruen indskrænker sig til at laste en nordmand, der er gæst dér, fordi han ikke følger husbonden i kamp til gengæld, fordi datteren har ladet sig forføre af ham (Nj. 61.).

Derimod synes en forførelse ikke at være blevet betragtet som en skam for forførereren; kun voldtægt eller med vold forbunden forførelse omtales med forbitrelse; således Torbjörn, der røvede folks døtre eller frænker, beholdt dem hos sig nogen tid og derpå sendte dem hjem (Hav. 1.), eller Vidarssønnerne Sölmund og Söksolv, der udmærkede sig ved stor voldsomhed i løsagtighedssager; Sölmund vil således føre en bondedatter, han har forført, med magt bort fra hjemmet. Stedet kan også mærkes på grund af kvindens ejendommelige passive stilling (Ljosv. 1.).

Som det vil være indlysende af det foregående, var ynglingens stilling ved indgåelse af giftermål aldeles selvstændig; vel lod han sig ofte lede af faders og frænders råd, eller lod dem aldeles afgøre sagen, men det var kun

*) Dömt for løsagtighedsforseelse.

**) En sön af Islands første opdager.

fordi han betragtede det hele som en forretning de måtte have mere forstand på. — Ganske anderledes var derimod pigens stilling. Ifølge loven*) havde værgeren ret til at tvinge hende til ægteskab, og på sagaernes tid træffer vi samme forhold. Det regelmæssige var upåtvivlelig, at faderen bortgiftede sin datter uadspurgt, således som det af adskillige af de ovenanførte og en stor mængde andre eksempler vil ses; når han i virkeligheden lod afgørelsen bero på hendes egen vilje, var det vel enten i erkendelsen af hendes stolte og ubøjelige karakter, eller på grund af særdeles agtelse og kærlighed. Således ytrer Egil (Laxd. 23.) ved Olavs frieri til Torgerd — der omtaler sig selv som faderens mest elskede barn og hvis snilde adfærd for at forhindre faderens selvmord i anledning af sønnen Bödvars død vi kender fra Eg. 81. — at han er gunstig stemt for sagen, men at han vil tale derom med sin datter, »ti ingen skal få hende uden hendes vilje«. I Nj. 10. ytrer Halgerd til sin fader ved efterretningen om sin bortfæstelse til Torvald Osivssön: »Nu har jeg erfaret, hvad jeg længe har frygtet, at du ikke elskede mig så meget, som du altid har sagt, siden du ikke fandt det værd at omtale denne sag for mig«. — Til Hildegund Starkads datter — der beskrives som en mandig kvinde og særdeles smuk, så kunstfærdig at få kvinder var hendes lige, men særdeles grum og hårdsinnet, dog brav i sin opførsel, når alt føjede sig vel — siger farbroderen Flose (Nj. 98.) ved Höskuld Tråensöns frieri, at, »når hun ikke vil gifte sig med Höskuld, er det mere end grund nok, til at han heller ikke vil indlade sig på partiet.« — Også Joruns mening bliver hørt, inden faderen bortgifter hende (Laxd. 9.). Men alle disse tilfælde står dog som undtagelser

*) Her og i det følgende er oplysningerne om forholdene angående fæstemål, ægteskab og skilsmisse ifølge Grágás hentede fra: V. Finsen, Fremstilling af den islandske Familieret efter Grágás AnO 1849—50.

overfor den almindelige regel: ingen adspørgen eller en rén formèl.

Man skulde nu let tro, at følgen af denne ufrihed var en stor mængde ulykkelige ægteskaber; det synes dog ikke så, og grunden hertil var vel — foruden konens stilling i ægteskabet — væsenlig den, at pigen ikke gik til et sådant af faderen anordnet ægteskab med krænkelser og fortvivlelse, men nødvendigvis ifølge tidens anskuelse måtte betragte denne art af bortgiftelse som en sag, der var ganske i sin orden. De ulykkelige ægteskaber stammer navnlig fra kvindens misfornøjelse over ikke at have fået et passende parti, d. v. s. en mand, der i stand, samt i legemlige og og åndelige vilkår, stod i rang med hende. I sådanne tilfælde var det næsten altid bejlerens formue, der havde stukket faderen i øjnene og bragt ham til at oversé manglen af de øvrige betingelser, hvorfor det er en hyppig klage hos den utilfredse kone, at hun er bortgiftet for penges skyld («gefin til fjár»*).

For romantisk kærlighed var der, som man af alt det ovenanførte vil sé, ikke nogen stor plads i det islandske samfundsliv, som følge deraf får den heller ingen hyppig omtale i sagaerne; Gunlaugs saga står ene med sin beskrivelse af Gunlaugs og Helgas kærlighed — Helgas død — sin hele erotiske duft — sine ordsprog: »lengi man þat er ungr getr« og »eigi leyna augu, ef ann kona manni«. — Björn Hitdølekappes saga, der også handler om sang og kærlighed, om kvindens hentærelse efter den elskedes død, men hvor Oddny efter fæstemandens formodede død ægter Tord, lever lykkeligt med ham og får 8 børn, har allerede en temlig forskellig karakter. — Her bör måské også nævnes Sigrid, der forsvinder efter elskerens Olavs drab (Hav. 4.).

*) Eksempler herpå frembyder Tord Goddes og Vigdis' ægteskab (Laxd. 11. ffg.), Gudruns og Torvald Haldorssöns (Laxd. 34.), Halgerd og Torvald Osvissöns (Nj. 9.) o. fl.

Ligeledes Torodd Oddssön, der træffer Jofrid, Gunnar Hlivsöns datter, i hendes sætertelt, frir hos faderen, men får nej, og først senere, efter med besvær at have bragt forsoning tilveje mellem fader og tilkommende svigerfader, opnår partiet. — Dog kan det ikke noksom fremhæves, at sagaerne, hvor lejlighed gives, med stor sandhed og finhed forstår at skildre kvinden netop som elskerinde; således kan, foruden de alt omtalte, fremhæves, i Laxd.: Gudrun, kongedatteren Ingebjörg, Hrevna.

En særegen stilling med hensyn til giftermål indtog enken, idet hun efter sagaerne havde ret til selv at tage bestemmelse angående sit giftermål. Flere gange forekommer udtryk som »[Hun] havde at give svar, da hun var enke,« eller »[Hun] er enke og har selv svar for sig« (Laxd. 7. 43.). Virkelig har vi også eksempel på, at denne ret er blevet benyttet i sin fulde udstrækning; således gifter Droplaug sig med Halstejn imod sin søn Helges vilje (Dpl. 11.), men i almindelighed rådførte enken sig med sine frænder inden afgørelsen, hvad der vistnok ansås for det sømmeligste og regelmæssige. — Sidder enken fri og uafhængig på sin gård med unge sønner som de nærmeste frænder, er hendes vilje naturligvis forholdsvis mest afgørende. Således sér vi Gudrun, da Snorre frir til hende på Torkel Ejolvssöns vegne, vel henskyde sagen til sine sønner, men det mærkes dog, at hun selv har ret til at tage bestemmelsen (Laxd. 68.). Det samme er tilfælde Vall. 1., hvor Torve frir hos sønnerne til moderen, Sigmunds enke — de henviser til moderen — hun til dem.

Opholder derimod enken sig hos faderen eller en af frænderne, bliver afhængigheden naturligvis større. Således ytrer vel Osviv, da Bolle frir hos ham til hans datter enken Gudrun, at hun selv har at svare for sig, men han blander sig dog stærkt i frieriet og bevirker, at hun egentlig mod sin vilje gifter sig med Bolle (Laxd. 43.). — Ja Snorre, hos hvem søsteren, enken Turid, opholder sig, og hos hvem Torodd Skatkøbende frir til hende, afgör endog,

såvidt man kan sé, sagen på egen hånd, som det kunde være en pige han bortgiftede (Eb. 29.). — Da Glum (N. 13.) og Gunnar (Nj. 33.) vil fri til enken Halgerd, henvender vedkommende sig til faderen Höskuld. Efter at have aftalt betingelserne beslutter de, at disse skal meddeles Halgerd, at giftermålet skal bero på hendes vilje, og at hun selv skal bortfæste sig, hvad lovsigemanden erklærer for ret, uden at det dog udtrykkeligt siges, at det er ifølge sin stilling som enke, at hun har denne ret*).

Ifølge Grågås ansås fraskilt kone med hensyn til giftermålsforhold som enke. At hun har haft samme forret som denne, sés også af Nj. 25., hvor Unn gifter sig med Valgard, uden at rådspørge nogen af sine frænder.

Enkers og fraskilte koners frihed i omgang med mænd sés af Nj. 33., hvor Halgerd på tinget stanser Gunnar, der aldeles ikke kender hende, tiltaler ham og beder ham fortælle sig om sine rejser; ligeledes af Laxd. 35., hvor den fraskilte kone Gudrun følges til tings af Tord Ingunnssön, hvem hun opfordrer til skilsmisse fra konen, der går i mandfolkebukser.

I det foregående er der udviklet, hvorledes giftermålet betragtedes fra et aldeles forretningsmæssigt standpunkt; nu skal de nærmere omstændigheder ved dets indgåelse, hvorom navnlig Njåls saga meddeler mange oplysninger, fremstilles. — Når den unge mand havde udsét sig en brud, drog han til hendes fader eller nærmeste frænde for med ham at afslutte fæstemålet, en handling, der ifølge Grågås var en nødvendig forudsætning for ethvert retsgyldigt ægteskab, og som vi heller ingensinde sér forsömt i sagaerne. Han ledsagedes af sin fader eller en af sine frænder eller venner, ofte også tillige af et større følge. Således samler

*) Halgerd bortfæster ligeledes sin datter Torgerd, dog rigtignok først efter at den egentlige forhandling er afgjort med Höskuld (Nj. 34.).

Glum og Torarin folk til sig og red 10 sammen til Höskuldsstad, da Glum vil fri til Halgerd (Nj. 13.). — Njål opfordrede folk til ledsagelse, da han skulde fri til Hildegun Starkadsdatter på Höskulds vegne; med ham drog Sigfussønnerne, Njålssønnerne og Kåre Sölmundssön (Nj. 98.) — Illuge rider selvtolvtte til Borg, da han skal fri for sin sön til Helga (Gunl. 5.). — Og at det måtte være magtpåliggende at have følge med, er jo rimeligt nok, både for at kunne gøre et anseligt indtryk, og navnlig på grund af de vidnefaste aftaler, der skulde træffes. Når det af enkelte steder i sagerne kan se ud, som om frieren ganske ene røgtede sit frieri, så er det vistnok fordi fæstemålsakten på vedkommede sted kun er berørt, ikke omstændelig beskrevet, således Eb. 28, Nj. 34, Hav. 4. — Enten kunde nu frieren selv tale sin sag, således som måske i de to sidst anførte eksempler, eller som vi sé det Nj. 34., hvor Tråen Sigfussön står op under gildet og begærer Torgerd Glumsdatter til ægte — eller, hvad der var langt det almindeligste, en af hans ledsagere førte ordet for ham. Således sér vi Höskuld føre ordet for sin sön Olav På (Laxd. 23.), Illuge Svarte for sin sön Gunlaug (Gunl. 5.), Njål for sin fostersön Höskuld (Nj. 98.), Höskuld for sin brøder Hrut (Nj. 2.), Torarin Ragebroder for sin brøder Glum (Nj. 13.), Skule for sin frænde Björn (Hitd. 5.). Giftermålet betragtedes som et køb, hvorved fæstemanden for en vis sum købte sin brud af hendes værge; ved fæstemålet blev den nærmere aftale og den forpligtende overenskomst angående denne handel truffet. Benævnelser som »køb« eller »handel« træffes mangfoldige steder i sagaerne. Således Nj. 150., hvor nordmanden Ejløv, der står i frieri til en islandsk bondedatter, fortæller Flose »alt om sin og bondens handel (kaup),« og Flose lover at lægge et godt ord ind, »såat der kunde blive handlet«. Følgen af Floses bistand var, »at handlen blev sluttet imellem dem«. I Nj. 2. siger Höskuld til Mörd: »Jeg vil foreslå dig en handel, Hrut vil være din svigersön og købe din datter.« I Hav. 4.

siges om Torbjörn og Gest, der er kommet overens om bestemmelserne for et giftermål, at »de handle (kaupa) ifølge denne aftale«. Da Glum frir til enken Halgerd omtales fæstemålsoverenskomsten som »kaupmáli« c: købekontrakt, og således nævner hun den selv (Nj. 13.).

Ifølge Grågås var intet ægteskab retsgyldigt, når bruden ikke var købt med »mund«, isl. mundr, o: den sum, som fæstemanden betalte til brudens værge, men som tilfaldt hende efter ægteskabets indgåelse, og til gengæld for hvilken der sædvanlig betaltes en medgift (heimanfylgja) af brudens frænder. — En sådan »mund« nævnes også ofte ved fæstemålet (Hitd. 5, Nj. 7.) — foruden at det jo må være den, der har foranlediget udtrykket kaup = fæstehandling —, men mange steder omtales ikke den økonomiske overenskomst omstændelig nok til at man kan få indblik i sagen. Ved Hilderidssønnernes arvekrav Eg. 9., hvor jo rigtignok norske forhold omhandles, tilbyder den ene af dem Hårek sig at ville bevise, at deres moder var købt med »mund«, hvad der altså betragtes som en betingelse for arvekravets gyldighed. Under fæstemålsforhandlingerne afgjordes også ægtefællernes formuesforhold i det hele, om der skulde være formuefællesskab, og i så tilfælde, af hvad art; i det almindelige (legale) fællesskab ejede*) manden to tredjedele af den fælles formue, konen én tredjedel, men andre forhold kunde også indtræde, hyppigt vedtog man »helmingar félag« fællesskab, så at hver af ægtefolkene ejede en lige del af formuen. Således bestemmes der i Laxd. 34. ved Torvald Haldorssöns og Gudruns fæstemål, at Gudrun skal eje hælvten af alt, hvad enten deres samliv varede kort eller længe, hvorfor hun også ved deres skilsmisse får halvdelen af alt godset, så at hendes formue nu er større end før. Denne fæstemålsoverenskomst indeholder desuden flere andre bestemmelser, der giver konen en overordenlig rådighed

*) Ifølge Grågås.

over mandens formue. I Nj. 19. bestemmes der, efterat Halgerds gods er vurderet og Glum har lagt ligeså meget der imod, at der skal være ligeligt formuefællesskab. — I Nj. 2., hvor fæstemålet mellem Hrut og Unn går for sig, bestemmes der, at Unn skal have 60 hundreder, som skal forøges med en tredjedel af den af ægtefolkene under deres samliv erhvervede formue; men hvis de får arvinger, skal der være »helmingar félag« mellem dem.

Når frieren ikke selv var tilstrækkelig velstående, måtte frænderne udstyre ham, så at han kunde frembyde et passende parti. Således udstyrer Höskuld Hrut både med jorder, gårde og et købmandsskib (Nj. 2.). — Njål lover at »lægge penge til, så at det kan synes sømmeligt,« hvis Höskuld kan opnå partiet*) (Nj. 98.).

Desuden vedtoges ved fæstemålet efter omstændighederne mangehånde andre bestemmelser. Således bortfæster Gest (Hav. 4.) sin søster til Torbjörn Tjodrekssön på det vilkår, at Torbjörn skal holde op med sine voldsomheder; skér det ikke, er Gest berettiget til at gøre skilsmisse. Da Torbjörn ikke holder overenskomsten, fuldbyrder Gest skilsmissen (Hav. 7.). — I Hítid. 5. bestemmes det, fordi Björn har besluttet sig til udenlandsrejse, at Oddny skal være ham fæstet i 3 år; også det fjerde år skal hun vente, hvis Björn er indenlands, men ikke kan komme at fuldbyrde giftermålet; Björn kunde også sende mænd til Island at ordne sagen påny, hvis han ikke selv kunde komme. — I Nj. 2. sér vi, at fæstemålsoverenskomsten mellem Mörd og Hrut forandres; da uventede efterretninger tvinger ham til at rejse til Norge, og det bestemmes nu, at Unn skal være ham fæstet i 3 år. — I Gunl. 5. bestemmes det, fordi Gunlaug har besluttet at rejse udenlands, at Helga skal vente efter ham i 3 år; hun skal være hans »løftekvinde (heitkona)«, men ikke hans »fæstekvinde (festarkona)«; faderen skal være løst fra enhver overenskomst, hvis han ikke

*) Hildegun Starkadsdatter.

kommer tilbage til den tid, eller hvis hans (Gunlaugs) sindsbeskaffenhed ikke behager ham. — Det er ikke let at sé, hvori forskellen mellem »heitkona« og »festarkona« har bestået, ti også en »festarkona« må åbenbart, som også Grågås viser, være løst fra sin forpligtelse, når fæstemanden ikke overholder overenskomsten; og den anden betingelse »hvis hans sindsbeskaffenhed ikke behager ham« synes ikke at kunne have nogen betydning med hensyn' til distinktionen. At 3 år regnedes for den korteste tid, der kunde medgå til et ophold i Norge, når man enten havde forretninger, eller skulde se sig om, viser sig også af Laxd. 40., hvor Kjartan ved sin forestående udenlandsrejse beder Gudrun vente på sig i tre år. Kun når sådanne overordenlige forhindringer stillede sig i vejen for bryllupsdagens bestemmelse, betingede man sig, at pigen skulde »sitja í festum«*) en vis tid; ellers bestemtes tid og sted for brylluppet straks. — Af Grågås sér vi, at, når intet andet udtrykkelig bestemtes, skulde brylluppet holdes i løbet af de første 12 måneder fra fæstemålet af, og i sagaerne sér vi det også altid holdt indenfor dette tidsrum; oftest med langt kortere frist. Den sædvanligste årstid var vistnok høsten eller vinterens begyndelse (Eksempler: Eb. 28, Laxd. 7. 34. 43, Gunl. 9.). — Mörds og Torkatlas bryllup skulde holdes med 14 dages frist (Nj. 65.), Herstejn Blundketilssöns og Turid Gunnarsdatters med en uges frist (Høensn. 12.), Torgrims og Tordis' straks efter fæstemålet (Gisl. 10.); Træn Sigfussöns og Torgerds holdtes endog i umiddelbar forbindelse med fæstemålet, da han friede ved moderens bryllup (Nj. 34.).

Hyppigst stod brylluppet hos brudens fader; således Laxd. 23. 35, Nj. 2. 65, Gunl. 9. Af den måde Bolles og Gudruns fæstemål og bryllup omtales på Laxd. 33., synes det, som om det var en selvfølge, at brylluppet skulde stå hos brudens fader: Fæstemålet gik for sig og brylluppet

*) Være bunden ved troløvelse.

blev bestemt til vinternattetiden ... Bolle er hjemme til han skal møde til brylluppet ... Gildet på Lauge (Gudruns faders gård) var prægtigt«. — Herstejns og Turids bryllup står efter faderens ønske hos Tord Gelle, hans svoger og brudens fosterfader (Høensn. 11.). — Da enken Gudrun skal giftes med Torkel Ejolvssön, ønsker deres fælles gode ven Snorre Gode at holde brylluppet, men Gudrun vil selv afholde det, da hun hverken vil ulejlige sin tilkommende mand eller andre hermed (Laxd. 68.).

Undertiden stod brylluppet hos brudgommens fader; således Kjartans og Hrewnas bryllup (Laxd. 45.), hvor sagen omtales, som om denne anordning var noget usædvanligt, nemlig: »Ikke vilde Kjartan finde sig i, at brylluppet stod andetsteds end på Hjardarholt.« At det var en indrømmelse af brudens slægtninge, er både udtrykt her og endnu stærkere i Laxd. 23., hvor meningen vel må være: »Da gjorde man Laksdølerne en indrømmelse på grund af deres anseelse, ti man førte dem bruden hjem« (om Olav Pås og Torgerds bryllup, der stod på Hjardarholt). — Höskulds bryllup med Jorun stod på hans egen gård Höskuldsstad (Laxd. 9.). — Olav Fejlans giftermål stod hos hans farmoder Unn den dybrige på Hvamm, hvor han var opdraget (Laxd. 7.) — Arnor Rødkinds bryllup stod hos hans søskendebarn Glum (Vigagl. 11.). — Om Höskuld finder vi, at han straks ved Halgerds første giftermål og endnu stærkere ved de senere fremhæver hendes fejl, og samme adfærd har vel mangan en hæderlig fader brugt, da det måtte være ham magtpåliggende også i sådanne tilfælde at slutte en svigløs handel.

Alle disse forhandlinger blev som sagt ført mellem brudens fader og frierens talsmand; frieren selv sad hos og blandede sig først mod slutningen i deres tale for også at give sit bifald tilkende. Var alt afgjort, fæstede han sig pigen af hendes værge — de særlige tilfælde undtagne, hvor hun fæstede sig selv. Måden, på hvilken det skete

(ved håndslag, i vidners overværelse) ses blandt andet af Gunl. 5., hvor Gunlaug gör prøve på fæstehandlingen.

Med hensyn til fæstemålet kan bemærkes, at når Tord (Hitd. 9.) ved tilbagekomsten til Island fortæller (lögnagtigt) Björns fæstemø Oddny, at Björn har givet ham partiet, hvis han ikke selv kommer, så kan meningen ikke være, at Tord påstår at have ret til giftermål med Oddny på grund af at hendes fæstemand Björn har skænket ham hende, men kun at der i disse ord skal ligge en anbefaling fra Björn, hvad der også fremgår af at Tord senere bejler til Oddny hos hendes frænder, der her som sædvanligt afgör giftermålet. (Hitd. 11.).

Nogen anden sømmelig forbindelse forud for brylluppet, end fæstemål, kendtes ikke; når således Tordis Grimas datter og Torbjörg Katlas datter omtales som Tormods «unnostor»*) (Fbr. 40.), er det vistnok en temlig tvetydig betegnelse, ligesom «hjalskona»**) brugt om Tova Torkelsdatter i forhold til Helge Droplaugssön (Dpl. 19.)

Tiden mellem fæstemålet og brylluppet gik vistnok i almindelighed hen uden gensidige besøg mellem fæstemand og brud; lejlighedsvis underrettes vi en og anden gang af sagaerne om at det forholdt sig således, som når det om Höskuld hedder: Han rider nu (efter fæstemålet) bort og hjem til sin gård, og er nu hjemme til dette gæstebud (brylluppet) skulde være» (Laxd. 9.). Eller når det hedder efter fæstemålet: Alt er nu stille til folk rider til brylluppet» (Nj. 13.). Ligeledes ses det af den måde hvorpå brylluppet næsten altid omtales umiddelbart efter fæstemålet uden mellemliggende begivenheder, i al fald uden at man nogensinde hører noget om fæstemandens besøg. Og sådanne var der da heller ingen grund til at vente efter den opfattelse vi har set gøre sig gældende ved indgåelsen af ægteskab.

*) Kærester. **) Veninde.

Grågås opstiller tre hovedbetingelser for retsgyldigt ægteskab: Fæstemål, brudekøbssum og bryllup; og for et lovmæssigt bryllup navnlig det, at brudeparret går i samme sæng, hvilket som det synes, skulde ske i vidners overværelse. En sådan åbenlys bestigelse af brudesængen omtales dog ikke i de her benyttede sagaer, selv ikke i de udførlige beskrivelser af det i anledning af brylluppet holdte bryllupsgilde, der flere steder haves; heller ikke andre skikke henhørende til ægteskabets indstiftelse omtales. Bryllupsgildet, der krævede stor bekostning og lang forberedelse, holdtes flere dage igennem for de i talrig mængde indbudne — dog mangler i de her benyttede kilder udtrykkelig angivelse af gildets længde; andetsteds fra véd vi, at det kunde vare en uge eller længere. — Hvad enten brylluppet skulde stå i brudens eller brudgommens hjem, foretoges der indbydelser såvel fra den tilrejsende parts, som fra værtens side. For den tilrejsende gjaldt det tillige om at møde med et anseligt og veludrustet følge, hvorfor denne — være sig brudgom eller brud — foretog rejsen ledsaget af de indbudne, der måtte vælges med skönsomhed, både hvad stand og udseende angik. Det følgende vil bekræfte dette for begge parters vedkommende. — I Nj. 10. fortælles der, at Höskuld red ud for at byde folk til sin datter Halgerds bryllup med Torvald; også Torvald og hans fader Osviv indbød folk; der blev indbudt ikke færre end hundrede. — Da Glum skulde drage til sit bryllup med Halgerd, samlede han og hans broder mange folk og fik et udvalgt følge; på Höskuldsstad (Halgerds hjem) var også mange folk samlede (Nj. 14.). — Da Hrut skal holde bryllup med Unn, drager han og hans broder afsted 60 mand stærke; på Rangåvoldene (Unns hjem) samlede sig også en mængde indbudne (Nj. 6.). — Da Torkel Ejolvssön skal holde bryllup med Gudrun, drager han og Snorre afsted med omtrent 60 mand, det var et meget udvalgt følge, ti de fleste var i farvede klæder; Gudrun havde indbudt omtrent 100 (Laxd. 68.). —

Da Höskuld skal giftes med Jorun Björnsdatter, drager Björn til gildet med et smukt følge, Höskuld har også indbudt mange, både venner og frænder (Laxd. 9.). — Da Olav På skulde giftes med Torgerd Egilsdatter, drog Egil og hans søn Torstejn til Höskuldsstad og med dem bruden og et udvalgt følge fra herredet (Laxd. 23.). — Til Kjartans bryllup med Hrevna kommer Hrevnas familie med i alt 60 mand, Kjartan og hans havde også mange folk samlede (Laxd. 45.). — Gunnar red om og indbød folk fra herredet til sit bryllup med Halgerd; Höskuld og Hrut og med dem bruden kom også ledsagede af et stort følge (Nj. 33.).

I reglen indbød man vistnok folk fra sit eget herred; ved meget storartede bryllupper som Unn den dybriges for hendes sønnesøn Olav Fejlan fremhæves, at man vide om lod indbyde ansete mænd fra andre bygdelag.

Antallet af de indbudte gæster kan man også danne sig et begreb om af de anførte eksempler; dog må det erindres, at disse bryllupper hørte til de mest storartede, og at antallet af gæster omtales, som var det usædvanlig stort.

For anordningen af deltagerne i bryllupsgildet synes der at have hersket en bestemt regel, således at brudgommen sad i højsædet på den fornemste af de to langbænke med de af ham indbudte på begge sider af sig, brudens nærmeste frænde i højsædet på den ringere bæk med sine indbudte på begge sider, bruden midt på tværbænken med kvinderne til begge sider. Således siges der Laxd. 68—69: Torkel (brudgommen) og Snorre besatte den fornemmere bæk, de af Gudrun indbudte den anden» og noget senere «Gudrun sad inde på tværbænken og kvinderne hos hende og de havde lin på hovedet, og såsart hun sér, hvad der er på færde, stiger hun ned af brudebænken.» — hvor altså «brúðbekkr» betegner det samme der ellers nævnes «þverpallr.» — I Vatsd. 44., hvor Torvald Torgilssöns bryllup med Sigrid Klakke-Orms datter beskrives, siges: Orm sad i højsædet på den ringere side og hans mænd.» —

Oftere siges blot, at brudens frænder indtog den ene bænk, brudgommen den anden, eller omvendt, uden at man kan sé, hvilken af dem der har været den fornemste, således Høensn. 12., Nj. 14. 34. —

Om brudens dragt vides ikke meget; det eneste sted i disse kilder, hvor «lin» brugt som kvindeprydelse ved et bryllup er omtalt, er Laxd. 69., men der synes denne hovedbedækning fælles for alle de tilstedeværende kvinder, og ikke ejendommelig for bruden. — Værten var det navnlig magtpåliggende, at ansete mænd skulde hædre festen med deres nærværelse (Vatsd. 32., Nj. 10.); undertiden indrømmedes höjsæderne til sådanne; således sér vi af Vatsd. 32., at det ved Torgrim på Borgs bryllup var bestemt, at Finboge skulde sidde i höjsædet lige overfor Torstejn Ingemundssön. Ligeledes sad ved Torstejn værkstyrers bryllup Gudmund den mægtige i höjsædet og Tore Helgessön lige overfor ham; disses hustruer sad på hver sin side af bruden, der sad midt på tværbænken (Ljosv. 13.).

I Gunl. 11., hvor der berettes om Sverting Havr-Björnsöns og Hungerds bryllup, der holdtes hos brudens frænde Torkel på Skånø, fortælles, at den af Torkel indbudte storbonde Illuge med sine sønner fik plads i höjsædet; lige overfor ham i det andet höjsæde sad hövdingen Torstejn Egilssön med sin svoger Ravn og brudgommens følge.

Havde således end hver af hoveddeltagerne i et bryllup sin bestemte plads, stod der tilbage at anvise enhver af de øvrige gæster sin plads, et arbejde, der kunde falde vanskeligt nok, da de her, som ved andre gilder, skulde ordnes efter anseelse — pladserne aftog nemlig i godhed, jo længere afstanden fra höjsæderne var, således at pladserne nærmest døren, der fandtes i den ene ende af stuen, ansås for de ringeste. Undertiden sér vi en velsindet mand komme værten til hjælp, som da Tore fra Holt (Nj. 34.) vilde sidde yderst af de anselige mænd »ti da var enhver tilfreds, hvor han sad«. Af samme sted (Nj. 34.) sér vi også, at flere af de gifte koner blandt gæsterne (således her Torhild skjald-

kvinde og Bergtora Skarphedinsdatter) hjalp til med at sørge for gæsternes opvartning.

Hovedforlystelsen ved et sådant gæstebud var drik, eller, om man vil, den ved drikken fremkaldte munterhed. Således opfordrer Unn den dybrige ved sin bortgang fra gildet gæsterne til at more sig hver efter sin lyst, men mungåt skulde fornøje almuen; efter hendes bortgang drak folk aftenen igennem til sovetid (Laxd. 7.). — Hyppigt forekommer udtryk som »drekka þeir veizluna ok ferr hón vel fram« *) (Nj. 6.), eller: Og sad nu hver mand i sit rum og de drak og var glade. (Nj. 34.). — Undertiden oplivedes festen ved fortælling, som når Kjartan glæder sine gæster ved at fortælle om sine rejser (Laxd. 45.); eller ved digtning, som da Olav På indviede sit prægtige ildhus (opholdsværelse) med sin datters bryllup med nordmanden Gejrmund Gny, ved hvilken lejlighed Ulv Uggessön fremførte sit kvæde »húsdrápa« om Olav Höskuldssön (På) og de begivenheder, der var afbildede på panelet, og taget (Laxd. 29.).

At den store sammenstrømmen af mennesker kunde give anledning til forhandlinger, er let tænkeligt. Saaledes fride under Hravns og Helgas bryllup Sverting Havr-Björnssön til Hungerd Toroddsdatter (Gunl. 11.).

At også, hvad vi vilde kalde »skandaler« og alle hånede rivninger blandt gæsterne kunde indtræffe, ses af Torhild skjaldkvindes spottevers til manden, da han ved Gunnars og Halgerds bryllup så formeget på den unge Torgerd Glumsdatter og hans øjeblikkelig påfølgende skilsmisse fra hende — hendes bortjagning — hans frieri og giftermål med Torgerd (Nj. 34.), samt af Jökul Ingemundssöns og Bergs trætte ved Torgrim på Borgs bryllup, der ender med at alle Ingemundssønnerne tager bort (Vatsd. 32.).

Af ejendommelige skikke ved bryllupsgilder berettes der Høensn. 12. om en løfteaflægning. Da ved Herstejn

*) De drak nu gildet og det løb vel af.

Blundketilssöns bryllup hos Tord Gelle bordene var fremsatte og alle komne til sæde, gik brudgommen Herstejn frem og hen, hvor en sten stod; han trådte med den ene Fod op på stenen og aflagde det løfte inden førstkommende altings slutning at skulle have fuld fredløshed eller selvdömme over Arngrim gode, der havde været med til at indebrænde hans fader; derpå satte han sig igen i sit sæde. Dernæst sprang hans svigerfader Gunnar Hlivssön frem og aflagde et lignende løfte med hensyn til en anden mand, samt opfordrer sin svoger Tord Gelle til at gøre ligeså, hvad der dog ikke frugter.

En sådan løfteaflægning omtales også i andre kilder som stedfindende ved andre arter af gæstebud, sædvanlig i forbindelse med bragebægrets drikning.

At brud og brudgom gav hinanden gaver ved indgåelsen af fæstemålet omtales ikke. Den i andre kilder omtalte skik, at manden dagen efter brylluppet skulde give konen den såkaldte bænkegave (morgengave, linfæ) omtales i de her benyttede kilder kun Laxd. 43. 45: Den norske kongedatter Ingebjörg giver Kjartan et guldindvirket hovedklæde (motr) med opfordring til ham om at give Gudrun den »at bekkjargjöf«; da han ikke bliver gift med Gudrun, men med Hrevna giver han under brylluppet hende hovedklædet »at linfé«.

Ved brylluppets ophør gav den, der afholdt brylluppet i reglen de anseteste gæster gaver, ligesom det var skik efter andre store gæstebud eller besøg. Således giver Olaf Fejlan ved bryllupsgildets ophør rige gaver til de betydeligste mænd (Laxd. 7.). — Efter Höskulds bryllup (Laxd. 9.) drager endogså alle hjem med sømmelige gaver, hvad der dog vel ikke skal tages bogstavelig. — Ligeledes giver Olav På alle stormændene gaver (Laxd. 29.); Kjartan stormændene gaver (Laxd. 45.); Gunnar mange mænd gaver (Nj. 34.). — Brudgommen Torkel Ejolvssön giver alle de fornemme mænd kostbare gaver ved afskeden, skönt Gudrun har afholdt bryllupsgildet (Laxd. 69.). — Höskuld spørger ved slutningen af Torvalds og Halgerds bryllup sin broder Hrut om han skal

give nogle gaver, men da det aner Hrut, — der har gennemskuet Halgerds karakter — at hans broder vil få lejlighed nok til at øde sit gods for hende (nemlig som bøder for hendes slette gærninger), råder han ham til at lade være (Nj. 10.).

Vi véd af loven, at ethvert ægteskab, hvor pigen ikke blev bortgivet efter sine frænders råd, på lovlig vis ved fæstemål, brudekøb o. s. v. var ugyldigt; det blev betragtet som frillelevnet, børnene vare altså ikke arveberettigede. — Sådanne ægteskaber finder vi oftere omtalt, hvor skuepladsen er Norge. — I Eg. 7. ffg. fortælles om lendermanden Björgolv, der tvinger Högne på Leka til at lade ham holde »løsebryllup« med hans datter; han købte hende for en øre guld og gik i seng med hende. Børnene får ingen arv, skönt de påstår, at moderen er købt med »mund«. — I Eg. 32. fortælles der om herseætlingen Björn Brynjolvssön, at han bortførte Tore herses søster Tora Ladhånd, da hendes broder havde givet ham afslag, og holdt bryllup med hende; senere kommer det til en forsoning mellem Björn og Tore, der udreder Toras gods; ikke desmindre påstås senere (Eg. 57.), at Björns og Toras datter Asgerd ikke er arveberettiget »ti hendes moder blev hærtaget og derefter taget til frille, men ikke efter hendes frænders råd, og ført fra land til land.« Modparten mener at kunne omstyrte påstanden ved at bevise, at der i forliget mellem Tore og Björn blev fastsat, at Asgerd skulde ledes til arv efter sin fader Björn. — Om Ketil Trym fortælles det (Landn. 243. — Dpl. 4. 5.), at han udenlands købte den hærtagne syderøiske jarledatter Arnejd. Ketil tilbyder hende at føre hende til hendes frænder med én stor sum penge hun havde fundet, men hun vælger at følge med ham til Island; her holder han bryllup med hende. Dette ægteskab må vel egentlig strengt taget også betragtes som ugyldigt, skönt man ikke hører noget derom. — Ellers omtales ugyldige ægteskaber ikke i de her benyttede kilder. De stedlige forhold på Island var også af den natur, at en af pigens frænder forsmået bejler vanskelig kunde finde

noget sted, hvorhen han kunde bortføre hende og håbe at være i sikkerhed for slægtens hævn — og det samme gjaldt naturligvis i mange tilfælde i Norge. — Så måtte de forsmåede friere nøjes med at give deres sorg og vrede luft på anden måde — Da Ölve Hnuve fik afslag på jarledatteren Solvejg den fagre, slog han sig fra hærtog og digtede mange kærlighedssange (Eg. 1. norske forh.). — En bondesön fik afslag på Torfins datter; han gjorde forgæves forsøg på at forføre hende; da vilde han riste elskovsruner for hende, men han forstod det ikke og ristede af en fejltagelse sygdomsruner (Eg. 75 ffg.)*). — Da Oddny af faderen Une nægtes den slette og tryllekyndige Hrollejv, truer denne med at gøre datteren til frille og begynder straks sine besøg hos hende; da hendes broder vil stanse dem, dræber han ham (Vatsd. 18.). — Hroar Tungegodes søstersön Tjörve frir til Astrid Mannvitsbrekka, men hendes brødre nægter ham hende og giver hende til Tore Ketilssön. Da tegnede Tjörve deres billeder på vandhusets væg, og hver aften, når Hroar og han gik til vandhuset, spyttede han i ansigtet på Tores billede, men kyssede hendes. Da Hroar skrabadde disse billeder bort, skar Tjörve dem på sit knivskaft og kvad en vise, hvori han siger, at billederne på væggen var sat der til spot, og kalder udskæringerne på knivskaftet for «et mén, som han ene rådede for». Følgen heraf var både hans og hans broders samt Hroars drab (Landn. 247.). — Når det var bersærker og holmgangsmænd, der fik afslag, var naturligvis følgen en udfordring for pigens frænde; således optræder Asgaut og Ljot den blege (Vigagl. 4. Eg. 7. norske forh.).

Fra betragtningen af fæstemål og bryllup går vi nu over til at fremstille ægteskabet, og da navnlig husbondens og hustruens indbyrdes forhold. Idet vi erindrer, hvorledes

*) Begivenheden foregår hos en norsk grænseboer hvem Egil på sin Værmelandsfærd gæster; Egil opdager trolddommen og helbreder datteren.

hun viljeløs ved en art salg kom i mandens besiddelse, må det i høj grad forbavse at sé den ansete og selvstændige stilling hun indtager som »husfrue«, en stilling, som måské for en stor dél skyldes den lethed, hvormed hun kunde opnå skilsmisse med bevarelse af sin formue og som man med ublandet tilfredshed betragter på grund af hendes evne til at udfylde sin plads og i alle henseender opfylde de til hende stillede krav. — Først betragtes området for hendes myndighed med hensyn til husets bestyrelse. Såsnart det nygifte par er flyttet hjem til deres egen gård, hvad der i almindelighed skete umiddelbart efter brylluppet — undertiden tilbringer de dog det første halvår hos en af deres nærmeste (Nj. 91. 98.), sjældnere opgiver de aldeles selv at sætte bo, men lever hos svigerforældrene og lader deres ejendom bestyre af undergivne; således flere af Njálssønnerne — overtog husfruen bestyrelsen af det indre husvæsen. — Således siges om Jorun Björnsdatter, at hun »tekr við búsumsýslu« med Höskuld (Laxd. 9.). — Om Halgerd siges der, at hun »tók við búráðum« *) og var driftig og myndig, om hendes datter Torgerd, at hun »tók við búráðum« *) og var en god husfrue (Nj. 34.). — Om Hrut siges der, at han gav Unn al rådighed i hænde »fyrir innan stökk« **) (Nj. 6.). Undertiden når moderen bestyrede huset for den ugifte søn, var hun »fyrir innan stökk« **); således Tordis i Snorres hus (Eb. 15.). — Halgerd afslår, sålænge Glum og broderen Torarin bor sammen, at »taka við búi« *), men da han senere flyttede bort, skaffede hun sig tyende (Nj. 14.). Husfruens forhold til husfolkene kan sées af Gunnars ytring til Halgerd: »Skænds med dine tjenestefolk, men ikke i andre folks huse« (Nj. 35.). — I Nj. 36. siger Bergtora til arbejdsmanden Kol, der søger tjeneste: »Jeg er Njåls Kone og antager tyende ligesåvel som han«. — Konens uafhængige stilling

*) forskellige udtryk for overtagelsen af husholdningens bestyrelse.

**) vera f. i. st. — bestyre det indre husvæsen.

kan ses af Gunl. 3., hvor Jofrid er i stand til at give sin fårehyrde, som hun hemmeligt skaffer ud af landet, 3 mark sølv, uden at husbonden mærker dette. — Når manden drog udenlands, var det almindeligt, at han overlod hustruen hele gårdens bestyrelse og børnenes opdragelse; således »vardveitir« Jorun »bú ok börn«*), medens Höskuld er udenlands; ligeledes Torgerd under Olav Pås rejse (Laxd. 11. 29.). Undertiden finder man dog, at manden inden sin afrejse skaffer konen en medhjælp; således er det tilfælde ved Torgrims, Torkels og Gisles udenlandsrejse (Gisl. 13.).

I enkelte tilfælde sér vi husfruens område udvides langt mere. Således sørger Bjargø aldeles for huset under den gamle Håwards årlange svaghed, ror på fiskeri om dagen, arbejder om natten, anordner hans rejser angående bod for deres dræbte søn, drager rundt og opfordrer slægten til hævn (Hav. 5. 9.).

Om hövdingen Vermund Torgrimssøns Kone Torbjörg fortælles der, at hun, naar manden ikke var hjemme, styrede herredet og beboerne, og dermed var enhver tilfreds. Engang i Vermunds fraværelse, da bønderne havde fanget den fredløse Grette og vilde hænge ham til straf for hans røverier, drager hun til med sine huskarle og befir ham (Fbr. 1.—2.). — Unn den dybrige, der rigtignok nævnes som »mikit afbragð annarra kvenna**), lod, efter hendes faders død, da hun hørte, at hendes søn var falden i Skotland, en knor hemmeligt bygge i skoven og sejlede bort fra Katanæs med sit gods og alle sine frænder, så at man neppe véd eksempel på, at en kvinde er kommet bort fra en sådan ufred med såmeget gods og følge (Laxd. 4.). Vel var hun enke, men stedet kan dog her benyttes som eksempel på, hvad kvinder under vanskelige forhold kunde påtage sig og udføre.

*) passer hus og børn.

**) frit overs.: et vidunder blandt sit køn.

Den kærlighed, hvis tilblivelse inden brylluppet forholdene som oftest forhindrede, indfandt sig hyppigt og hurtigt hos de nygifte. Ofte møder vi i sagaerne umiddelbart efter at brylluppet er omtalt udtrykket »takast ástir miklar (góðar ástir) með þeim« : de fatter stor kærlighed til hinanden (Laxd. 7. 24. 45. 69. 70.). Om Mörd, der har ægtet Torkatla ifølge en politisk rådslagning (Nj. 62.), siges der af svigerfaderen (Nj. 136.), at han »elsker hende som sine egne øjne«. Mange er de eksempler på rørende kærlighed mellem ægtefolk, som vi i sagaerne møder. Aud — der dog under sin og svigerinden Asgerds uforsigtige samtale må høre, at hun inden giftermålet med Gisle har haft et godt øje til Torgrim, men som også da alt viser sit smukke forhold til sin mand ved i modsætning til Asgerd, da samtalen er opdaget, at sige, at det eneste råd hun véd, er at sige Gisle alt, hvad vanskeligt hun har at tale eller tage beslutning om — vælger at følge sin mand under hans fredløshed, modstår alle løfter og trusler sigtende til at forråde ham, der da også på sin side elsker hende så meget, at han ikke kan være i længere tid borte fra hende, og deltager tilsidst i hans sidste kamp (Gisl. 15. 69.). — Bergtora opfordres indtrængende til at gå ud under mordbranden på Bergtorshvål; hun svarer: Ung blev jeg given Njál, jeg har lovet ham, at ét skulde ramme os begge (Nj. 130.). — Hrevna var efter Kjartans drab meget »harmþrúngin« (sorgbespændt), men hun bar sin sorg med så megen anstand, at hun talte venligt med alle. Hun tog ingen mand mere efter Kjartan, hun levede også kun kort tid efter, og folk mener, at hendes hjerte brast af sorg (Laxd. 50.).

Undertiden får det kraftig-ubøjelige, virksomme, karakterfaste hos den islandske kvinde stærkere overhånd på det kvindeliges bekostning, end det nu synes os tiltalende, men sådanne kvinder, der betegnes med navnet »skörungr«, omtales altid med udélt beundring. Som sådan viste Gudrun

sig på sin og Torkel Ejolvssöns bryllupsdag, da hun, for at forsvare sin gæst den fredløse Gunnar Tidrandebane, hvem Torkel vilde dræbe, befaler sine mænd at hjælpe Gunnar og ikke skåne nogen, der vilde hindre dem. Snorre søger at forsone ægtefolkene og fremhæver for Torkel »hversu mikill skörungr« *) Gudrun er, der ved sine beslutninger viser sig dem begge overlegen... en sådan kone vilde han aldrig få, om han end søgte vide om (Laxd. 69.). Höskulds moder Torgerd, der i Norge bliver gift med lendermanden Herjolv, viser snart, at hun er »enn mesti skörúngr«, og hans stilling syntes nu meget bedre og aneligere end før, efterat han havde fået en sådan kone, som Torgerd var (Laxd. 7.). — Kvinder af den art måtte naturligvis have stor indflydelse på deres mænd. Således sér vi Höskulds kone Jorun — om hvilket ægtepar der efter brylluppet siges, at de levede godt sammen, men gav sig ikke meget af med hinanden til daglig — give sig i tale med sin mand, da hun sér ham samle folk for at angribe sin halvbroder Hrut, der havde røvet noget kvæg fra ham og dræbt folk for ham; hun forestiller ham det skændige i at dræbe broderen, minder ham om det berettigede i broderens fordring på mødrearv, om det sandsynlige i at han har sikret sig mægtige mænds hjælp, sådannes, der har udestående med Höskuld og opfordrer ham til at tilbyde broderen et sømmeligt forlig, der vil være til hæder for dem begge. Höskuld beroligedes meget ved Joruns forestillinger, og han fandt, at hun havde ret (Laxd. 19.). — Om Torkel Gejtessöns kone siges der (Ljosv. 12.): Hun var »hinn mesti kvenskörúngr« i sin æt og bragte det i stand, som ingen hidtil havde formået, at frænderne Gejtessønnerne og Bjarne Broddhelgessön sluttede forlig«. Herom berettes nærmere i Våpnfirðinga saga: På grund af forskellige stridigheder mellem svogrene og de tidligere gode venner Broddhelge

*) hvilken mandig kvinde.

og Gejte var der ættedrab i disse slægter. Torkel Gejtes-
søn og Bjarne Broddhelgessøn har gjort flere forsøg på at
overfalde hinanden og har tilsidst leveret hinanden en kamp
hvori begge såredes. Efter at Bjarne er bleven helbredet
af lægen Torvard, sender han denne hen at se til Torkel;
senere hen, da Torkel på grund af sine sår ikke kan sørge
for sit hus, tilbyder Bjarne ham at modtage hans husfolk
og kvæg, eller at sende ham mad og hø. Da Torkel får
dette budskab, svarer han længe intet. Jorun, der havde
været beskæftiget med at bære frem til måltidet og var
stanset på gulvet for at høre efter, hvad han vilde svare,
spurgte hvorfor han tav til et så smukt tilbud; og da han
svarede, at han var tvivlrådig, fordi det kom så uventet,
sagde hun: Det vilde jeg, at vi drog til Hov i morgen og
traf Bjarne, ti sådanne tilbud af en mand som han er,
synes mig meget hædrende«. Torkel svarer: Du skal råde
for dette, ti jeg har ofte erfaret, at du er både klog og
velsindet«. Næste morgen drog de også afsted, og følgen
heraf var naturligvis et oprigtigt forlig (Vapfn. 30.).

Ofte optræder kvinderne som afbrydende mændenes
kamp, nemlig ved at kaste klæder på de kæmpendes våben;
ved en sådan lejlighed mister endog Torarin Måvehlidings
kone Aud sin ene hånd, et tab hun bærer med stor stand-
haftighed (Landn. 89. = Eb. 18.).

Også på anden måde søgte kvinderne at formindske
kampens ulykker navnlig ved at forbinde de sårede. I
Landn. 80. fortælles, at, da Gunlaug den rige og Torfin fra
Røaudemel under en holmgang begge var blevet sårede, lægte
Gunlaugs kone Turid dem begge og forligte dem. — Om
Glums kone Haldora fortælles der, at hun, da hendes mand
og Torarin Toressøn kæmpede med deres flokke, kaldte
kvinder til og gik med dem til kampen for at forbinde alle
de faldnes — venners og fjenders — sår. Glum sagde
efter kampen til Haldora, at hvis hun havde holdt sig
hjemme, havde de haft en heldig dag, og da var Torarin

ikke sluppet bort med livet. Hun svarer, at om end Glum kun i kort tid vil kunne opholde sig i herredet, hvis Torarin lever, så vil han dog aldeles ikke kunne opholde sig i laudet, hvis han dør (Vigagl. 23.).

Oftere optræder konen overfor manden som den forsigtige, rigtigt formodende. Således viser Torkel Håks kone fra det første øjeblik hun sér spejderen Torbjörn Rindil den stærkeste uvilje imod ham, medens Torkel umistænksomt modtager ham, hvad der også koster ham hans liv (Ljosv. 18.). — Helge Asbjörnsson advares forgæves af sin kone om ikke at overlade sin sikre lukkede seng til de fremmede, da han kan vente sig overfald — han følger sit eget hoved og det koster ham hans liv (Dpl. 28—29.). — Ligeledes advarer Björn Hitdølekappes hustru ham forgæves på hans dødsdag om ikke at begive sig hjemmefra (Hitd. 62.). — Et sted, der viser det samme og tillige den indflydelse, der i de fleste forhold tilstodes konen, er Vatd. 42., hvor Torkel Silvres kone advarer ham mod at tage til mødet ved Karnså angående godordsbestyrelsen — ved hvilket møde han også virkelig blev dræbt —; han svarer: »i andre ting skal dine ord gælde, men ikke her«.

At manden ikke altid vidste at holde konens indflydelse indenfor de rette grænser, har vi oftere eksempler på. I Eb. 51. lader Torodd sig ved sin hustrus bønner og overhængen bevæge til ikke fuldstændigt at opfylde sit løfte til Torgunna fra Syderøerne om efter hendes død at brænde hendes kostbare sengeklæder; deraf opstod stærk gengangerfærd og dødelighed. — Nordmanden Gejrmund Gny fride hos Olav På til hans datter, men fik afslag. Derpå bestak han husfruen Torgerd til at hjælpe sig; hun anbefaler også Olav partiet, og han svarer: Jeg skal ikke gøre dig mere imod heri, end i andet, skönt jeg hellere vilde give min datter til en anden mand«. Nu får han pigen, men viser sig tilliden uværdig (Laxd. 29.). — En betydelig indflydelse på børnenes giftermål — om ikke just så stor

som i dette tilfælde, havde vist hustruen som oftest, skönt loven ikke hjemlede hende en sådan.

Når vi betragter ægtefolkernes daglige samliv, møder der os ligeledes mange eksempler på, at manden langtfra at optræde på nogen tyrannisk måde tværtimod i høj grad har taget hensyn til hustruens særegne karakter og læmpet sig derefter; således f. eks. er Gunnars forhold til Halgerd. Straks efter brylluppet udvikler der sig et bittert fjendskab mellem hende og Bergtora; kort efter da Gunnar rider til tings, beder han Halgerd ikke vise fjendskab mod hans venner, medens han er borte, men får til svar: »Troldene have dine venner,« og sér »at det ikke er godt at skifte ord med hende«, en lære, som han synes vel at have erindret. Da Halgerd i hans fraværelse har ladet Bergtoras huskarl Svart dræbe, og hun lader ham det tilmælde på tinget, dadler han ikke Halgerd, så folk vidste ikke, hvad han syntes om det; da han ved hjemkomsten bebrejder Halgerd gærningen og hun svarer med at klage over at der er kommet bod for den dræbte, siger han »at hun måtte råde for hvad hun tog sig for, han for hvorledes sagerne endte«. Da drabsmanden, Halgerds værkstyrer Kol, dræbtes til gengæld på Bergtoras foranstaltning, og Gunnar modtager samme bod som han har betalt for Svarts drab, laster Halgerd ham meget og gav meget ondt af sig, Gunnar gav ikke agt derpå. Da Halgerd har ladet Kols drabsmand, huskarlen Atle, dræbe, finder Gunnar sig med samme ro heri; først da hun beskylder ham for fejhed i anledning af at han har givet bod for drabet, er han i lang tid kold imod hende, indtil hun igen nærmede sig til ham. De gensidige drab fortsattes, og skönt Gunnar advarer sin frænde Sigmund mod at lade sig benytte som redskab af Halgerd, »thi hun tager sig mangen gang det for, som er fjærnt fra min vilje«, undgår han dog altid at skifte ord med hende, selv når hun, ved sine trusler om hævn over den på Bergtoras foranstaltning sidst dræbte, udæsker ham. Da Sig-

mund dog har begået drab efter Halgerds tilskyndelse, siger Gunnar til ham: »Du er ikke mig lig i sind, du farer frem med hån og spot, men det er ikke mit sind. Derfor kommer du godt ud af det med Halgerd, fordi eders sind stemmer mere overens«, men Halgerd bebrejder han intet; selv da Halgerd har fået Sigmund til at digte nidviserne mod Njål og hans sønner, vender han sig kun til Sigmund med sin dadel; og alle Halgerds ophidselser i anledning af Sigmunds påfølgende drab, besvarer han med »ikke at give agt derpå«. Først da Halgerd har ladet stjæle ost og smør i Kirkebø, og giver Gunnar, der spørger, hvor den mad er kommet fra, til svar: »Fra det sted, at du gærne kan spise den, men det er ellers ikke mænds sag at give sig af med madlavning«, vredes han og giver hende en kindhest med de ord: »Ilde er det, hvis jeg skulde være tyvshæler« — et slag, som hun lovede at skulle mindes og lønne, hvis hun kunde (Nj. 36—48.).

Et andet eksempel paa hustruens store frihed, men hvor denne tillige frembyder en langt ædlere karakter, haves i forholdet mellem Njål og Bergtora. Hun var »kvennskörung mikill ok drengr góðr ok nokkut skaphörð« (Nj. 20.), og denne forening af kraft og hårdhed ledsaget af bravhed viser sig i alle hendes handlinger. Hun er ikke den, der lader nogen fornærmelse sidde på sig, hun gengælder ondt med ondt, som godt med godt. Medens hun således stadig mod Halgerds drab lader komme andre, er hendes fjendskab mod denne ikke istand til at forandre hendes følelser for Gunnar, så at hun endog, da han ikke kan få hø og mad til købs, tilskynder Njål til at give ham det (Nj. 47.). Den vise, lov og ret nøje følgende, Njål, ønsker naturligvis ethvert forlig overholdt og dadler ogsaa Bergtora for Kols drab, hvortil hun svarer, »at hun aldrig vil give efter for Halgerd« (Nj. 37.), men både ved forud at tage bodssummen med til tings, og endnu mere ved sine forskellige ytringer (Nj. 38.), viser han, at han betragter Bergtoras hevngærrig-

hed, som noget man kan vente sig og hvortil der intet er at sige.

Hustruer med en så pirrelig æresfølelse og så udviklet selvstændighed kunde naturligvis ikke finde sig i legemlig revselse; i virkeligheden finder vi også kun få tilfælde, hvor manden i hidsighed har ladet sig bevæge til at give konen en kindhest — oprørende pryglscener og andet desl. kendes ikke — og sér, at det altid af konen er blevet betragtet som en stor krænkelse, der vanskelig kunde tilgives. — Således sér vi Halgerd love Gunnar at huske slaget og sér hende opfylde sit løfte ved, da det gælder hans liv, at nægte ham en lok af sit hår til en buestreng. »Hun mindes nu kindhesten og bryder sig ikke om, enten han værger sig længere eller kortere«. Flere steder i den foregående del af sagaen efter kindhesten antydes vistnok desuden, at Halgerd ønsker Gunnar døden; mærk således hendes tve-tydige glæde, da Gunnar har dræbt Torgejr Otkelssön (Nj. 73.), ligeledes hendes glæde, da Gunnar vender tilbage til Hlidarende og ikke drager udenlands (Nj. 76.) — to handlinger, der ifølge Njåls spådomme vilde bringe ham fordærvelse. Den samme Halgerd har tidligere rådet sin første mand Torvald bane, fordi han i vrede over at hun beskyldte ham for at have sultet sig og sin fader af gærighed, slog hende i ansigtet (Nj. 11.). Hendes anden mand Glum slår også til hende med sin hånd engang, fordi hun ivrigt forsvarede sin fosterfader Tjostolv, en slet person, hendes første mands drabsmand; hun elsker Glum højt, er derfor aldeles ude af sig selv af sorg og græder højt. Hendes fosterfader tror, at også dette slag bör hævnes med drab, uagtet Halgerd beder ham ikke blande sig i sagen; men følgen bliver, at hun til hævn for manden råder fosterfaderen bane (Nj. 16—17.).

Ifølge Eb. 13—14. ansér Börks kone Tordis det for tilstrækkelig grund til skilsmisse, at hendes mand året i forvejen har slået hende, fordi hun i deres eget hns sårede hans

frænde Ejolv, der havde dræbt hendes fredløse broder Gisle Surssön, Torgrims — Börks broders, hendes første mands — drabsmand; »hun vilde ikke ligge under hans hug«. — I Hitd. 22. giver Tord Kolbejnssön i vrede sin hustru et slag på kinden, fordi hun besvarer hans opfordring til at malke, hvortil hun ikke er vant, med en opfordring til ham om at muge kvægfoldene. — Det ses vel ikke, at dette slag har draget bestemte følger efter sig, men rimeligt er det, at det har bidraget til at fjærne hende fra Tord, nærme hende til Björn.

At den for kvinden ejendommelige pirrelighed og iver i småting heller ikke dengang var ukendt, ses såvel af Halgerds og Bergtoras forhold, idet grunden til deres fjendskab var, at Bergtora ved et gilde hos sig havde fordret, at Halgerd skulde vige hædersplassen for den ankommende svigerdatter Torhalla — som af mange andre eksempler; således Ljosv. 13., hvor Gudmund den mægtiges kone Torlaug og Tore Helgessöns kone Gejrlaus kommer i strid om, for hvem af dem der først skal bæres vand til håndtvæt; derfra går ordskiftet over til en strid om, hvem af dem der er bedst gift, og dette bringer Gejrlaus til at udslynge store fornærmelser mod Gudmund; Torlaug anstiller sig syg, får sin mand til at tage bort fra gildet og røber ham alt. — Mærkes kan ogsaa Skarphedins ytring til sin moder (Nj. 44.): »Ikke har vi kvindesind, at vi skulde vredes over alt«.

Holder man for øje det her udkastede billede af den islandske kvinde og erindrer tillige, at blodhævn var en hellig pligt for ethvert lem af ætten, vil det synes naturligt, at sorgen over mandens død oftest viste sig hos konen i stærk forbitrelse mod hans drabsmænd, og at hun så sin eneste trøst i en hurtig og blodig hævn; og vi finder ogsaa i virkeligheden, at hustruen i reglen er den, der aller ivrigst ægger til hævn. Som karakteristiske eksempler i denne henseende kan fremhæves: Da Hildegunn finder sin husbond Höskuld Hvidenæsgode dræbt, tager hun hans kappe — en

kostbar gave fra Flose — aftørrede alt det levrede blod og svøbte det deri; derpå lagde hun den sammen og gæmte den i en kiste. Da nu hendes nærmeste slægtning Flose Tordssön kom til hende i anledning af drabet, viste hun ham på forskellig måde sin fortrosthed til ham og sin sorg og spurgte ham dernæst, hvad hjælp han vilde yde hende. Med Floses svar, at han vilde skaffe lovens fulde straf eller sömmeligt forlig, er hun ikke tilfreds og kræver hævn, og for end mere at ægge ham, lukkede hun kisten op, tog kappen Flosesgave frem og gik tavs henimod Flose, da han netop var mæt og der var taget af bordet. Hun kastede kappen over Flose, så at blodet strömmede ned over ham, og sagde: »Denne kappe, Flose, gav du Höskuld, og jeg vil nu give dig den tilbage; i den blev han dræbt. Derpå kalder jeg Gud og alle gode mænd til vidne, at jeg besværges dig ved Kristi kraft og din mandighed og tapperhed, at du hevner alle de sår han havde på sig død; ellers hedde du hver mands niding». Flose rev kappen af sig, kastede den i favnen på hende og sagde: »Du er en for-dærvelig kvinde og vilde, at vi skulde begynde paa det, som vilde blive os alle værst. Ja kolde (ildesindede) er kvinderåd«. Flose var så bevæget, at han i sit åsyn stundom var rød som blod, stundom bleg som hø, stundom sort som Hel. Flose lader sig dog siden på altinget ved de ind-flydelsesrigeste hövdingers bønner bevæge til forlig, men i det sidste öjeblik, da han skal modtage pengebøderne, slår han om og gör ethvert forlig umuligt ved at fornærme Njål, som det synes, ophidset ved synet af en silkekåbe, som denne i den bedste mening har föjet til boden (Nj. 113. 117. 124.).

Vigfus Ottarssön havde gjort et mislykket forsøg på at lade Snorre gode myrde, Snorre havde dræbt ham. Hans hustru søgte at bevæge en af frænderne til at overtage drabssagen, men hun maatte forgæves drage fra den ene til den anden; alle vilde støtte sagen, ingen stille sig i

spidsen for den. Da får hun endelig det råd at opgrave sin husbond Vigfus' lig og bringe hans hoved til Arnkel gode — den af frænderne, til hvem hun først havde vendt sig. Hun drager da påny til Arnkel, og da han ikke vil opfylde hendes begæring, tager hun hovedet frem under sin kappe og siger: «Her er nu det hoved, der ikke vilde undslå sig for at påtale drabssag efter dig, hvis det behøvedes». Arnkel bevæges stærkt herved og overtager sagen (Eb. 42—44.) — Det synes i det hele, som det at få den dræbtes hoved bragt til sig i høj grad forpligtede til hævn; således beklager Halgerd, at fårehyrden ikke efter Skarphedens befaling havde bragt hende den af Skarpheden dræbte Sigmunds hoved; hun skulde da have bragt Gunnar det, og han måtte da hævne sin frænde eller udsætte sig for hver mands dadel. — Da Torhalla følger tilbudet om fri udgang under branden på Bergtorshvål, er hendes eneste trøst, at hun skal ægge sin fader og sine brødre til hævn (Nj. 30.).

Hidtil er ægteskabet betragtet fra sin lyseste side, men naturligvis frembyder også sagaerne eksempler på ulykkelige ægteskaber, på et dårligt samliv mellem mand og kone; dog synes sådanne at have hørt til undtagelserne. Undertiden må grunden søges i ganske særlige forhold, som tilfælde er med Hruts og Unns ægteskab, hvor Unn får modbydelighed for sin mand på grund af naturlige mangler, eller med Hravns og Helgas ægteskab, hvor hendes tidligere kærlighed til Gunlaug samt Hravns falske fremfærd bringer hende til at hade ham. Undertiden finder vi også eksempler på, at en mand for pengenes skyld har taget en styg og uduelig pige, som han ikke kan lide (Laxd. 32.). Men som oftest er forholdet det, at en smuk, stolt og begavet pige er for pengenes skyld bleven gift med en mand, der baade i stand og i legemlig og åndelig udstyrelse står tilbage for hende, og hvem hun nu lader føle sin utilfredshed og ringe agtelse. Således blev Halgerd mod sin vilje gift

med den velhavende Torvald Osvivssön, hvem hun ikk anser for et passende parti; hun var som husmoder begærlig og ødsel, og da Torvald vil holde igen, pådrager det ham fornærmelser, der fra hans side gengældes med slaget, der foranledigede hans drab (Nj. 9—11.).

Vigdis, der var gift med den rige Tord Godde, var »meirr gefin til fjár enn brautar-gengis«*); til sin mand, om hvem hun siger, at han er »ekki garmenni mikit« (ingen helt) tager hun kun grumme lidet hensyn; trods alle hans indvendinger modtager hun en slægtning, der har en drabs-sag på halsen, og beholder ham hele vintren; da husbonden senere vil udlevere ham, forhindrer hun det og befaler Tord at levere tilbage de penge han i denne anledning har modtaget, hvortil han svarer, at hun nok vil råde i denne sag, hvad der også skér (Laxd. 11. 14—15.). — Valgerd var given Björn i Mörk »til fjár«, og hun holdt ikke videre af ham. Hos dem opholdt Njåls svigersön Kåre sig en tid under blodhævnen efter Njålsbranden; Björn gjør sig meget vigtig med den bistand han skal yde Kåre, men husfruen afslører på den ubarmhertigste måde hans pralerier. Under Kåres og Björns påfølgende kampe med mordbrænderne bilder Björn sig ind, at han har været meget tapper, skönt han bestandig har stået bag Kåres ryg, dækket af ham; da de skal ride hjem, beder han Kåre rose ham for konen, »det er ham meget magtpåliggende, ti hun vil ikke tro et ord af hvad han selv siger«. Da han ved hjemkomsten begynder sine brovterier, svarer hun så godt som ikke, smiler kun og henvender straks sine spørgsmål til Kåre (Nj. 149. 153.). — Gudrun var mod sin vilje bleven gift med Torvald Haldorssön, en rig mand, men just ikke synderlig kæk; fæstemålskontrakten indrømmede hende stor rådighed over formuen, og hun var også meget ublu i sine fordringer.

*) o: hendes giftermål var heldigere med hensyn til penge end til beskyttelse.

Dette går så vidt, at Torvald engang i hidsighed giver hende en kindhest, der foranlediger skilsmisse imellem dem (Laxd. 34.).

Undertiden synes det også, som svigerfaderen gennem datteren har udøvet en temmelig trykkende myndighed over svigersønner. Gissur Hvide tvinger Mörd til at overtage en farlig drabssag med trusel om ellers at lade sin datter, dennes kone, hente hjem (Nj. 136.). — Gudmund den mægtige ytrer om Skaftes søn Torstejn Holmund, at han vil komme til at følge samme parti i kampen på altinget, som han selv »ti han tör ikke vove at gøre andet end hvad jeg vil, da han er gift med min datter Jodis« (Nj. 141.).

Da Flose rejser rundt til Østlandets hövdinger for at bede dem om hjælp, svarer Sörle Broddhelgessön, at han vil intet love, för han véd, hvem hans svigerfader Gudmund den mægtige holder med. Floser siger: Jeg mærker af dit svar, at du står under kvindeherskab (kvánriki)« og drager straks bort (Nj. 135.).

Hustruens dyd synes at have været upåklagelig, vi finder kun få eksempler på utroskab; derimod ansås det for en fuldstændig lovlig sag, at manden havde frille, et forhold, der senere skal blive omhandlet. Ualmindelig letfærdig synes Snorres gode søster Turid at have været; som enke efter Torbjörn digre bliver hun gift med Torodd Skatkøbende, og straks efter begynder hendes og Björn Asbrandssöns forståelse. Torodd søger forgæves at stanse hans besøg, men får ham ved Snorre godes bistand dømt fredløs på tre år. Da han efter en mangeårig fraværelse vender tilbage, begynder deres gamle forhold straks igen — han antyder, at han er fader til Turids søn Kjartan og fortsætter sine besøg; Torodd er magtesløs mod hans krænkelser, men endelig får Snorre ham til at forlade landet for bestandig (Eb. 29. 40. ffg.).

I Björn Hitdølekappes saga forekommer et andet, men langt mere undskyldeligt tilfælde, ti Björn er Oddnys første

kærlighed, og kun under et svigagtigt foregivende af at Björn var død, lykkedes det Tord at fa hende til ægte; og desuden drog han ved at indbyde Björn til vinterophold hos sig, samt ved sin hele tåbelige adfærd overfor Björn og Oddny, selv uvejret over sit hoved.

Et eksempel på høj grad af skinsyge har vi i Gisl. 15. ffg., hvor Torkel lytter til sin kone Asgerds og Gisles kone Auds samtale og bliver så forbitret ved at høre, at Asgerd ynder Gisles svoger, hans egen fostbroder, Vestejn mere end ham — nogen utroskab har efter Asgerds forsikring ikke fundet sted — at han beslutter Vestejns død, flytter fra sin broder Gisle og sammen med sin svoger Torgrim, hvem han får til at dræbe Vestejn.

Viste det sig under ægteskabet, at ægtefolkene sind ikke stemmede overens, eller opstod der en alvorligere uoverensstemmelse imellem dem, stod tilbage som sidste middel ægteskabets opløsning. Friheden til skilsmisse synes på sagaernes tid næsten uindskrænket, de i sagaerne forekommende tilfælde har så forskellige og tildels lidet betydende årsager, at det er vanskeligt at opstille visse indskrænkende betingelser; det synes endog som en enkelt tvist mellem ægtefolkene eller svigerfaderens vilje har været tilstrækkelig grund til at hæve ægteskabet. Således er det alt omtalt, hvorledes Gissur Hvide ved truslen om at lade sin datter hente hjem, får Mörd til at overtage en drabssag (Nj. 136.). — I Vigagl. 16. fortælles, at Vigaskute på grund af gensidig uoverensstemmelse skilte sig fra sin hustru Torlaug Glumsdatter (»sendte hende hjem og lod hende ene«). — Da Torkel, efter at have beluret Auds og Asgerds samtale, om aftenen viser sig uvenlig og ikke vil lade Asgerd komme i seng til sig, truer hun ham med skilsmisse — en trusel, der straks hjælper (Gisl. 15—16.). — I Nj. 151. truer Valgerd Björn i Mörk med skilsmisse, dersom han ikke trofast hjælper Kåre, der har taget sin tilflugt til dem. — I Vigagl. 21. sér vi husfruen sige sig skilt

fra sin mand Arngrim i forbitrelse over, at denne af skin-syge har dræbt sin fostbroder, husvennen Stejnov. — Ofte opstod den skilsmissen foranledigende uenighed af frændskabsforholdene, når nemlig manden ikke vilde understøtte konens frænder, eller havde lagt råd op imod dem eller deltaget i drab på dem. Således truer Gudrun Bolle med skilsmisse, hvis han ikke deltager i hendes faders og brøders anfald på Kjartan (Laxd. 48.). — Björn Hitdølekappes faster Torhild, truer sin mand med, at de ikke skal søge samme sæng den aften (dette eller et lignende udtryk det sædvanlige for at betegne skilsmisse), hvis han ikke beskytter Björn mod overfald på rejsen hjem fra deres gård (Hitd. 36.). — Vigdis, der ikke levede godt med sin mand Tord Godde, sagde sig skilt fra ham, da han havde lagt råd op mod hendes fredløse frænde Torolv, om at overlevere ham til hans fjender (Laxd. 16.). — Ifølge Gisl. 72—73. sagde Tordis sig skilt fra Börk, fordi han havde rådet hendes broder Gisle bane, med hvis drabsmand Ejolv han var ven og frænde; forud for skilsmissen berettes om Tordis' fjendske optræden mod Ejolv ved dennes besøg hos Börk, der skildres på samme måde som i Eb. Eb. 14. beretter også om skilsmissen, men angiver, at hun først næste år, da hun kunde flytte sammen med sin søn Snorre, sagde sig skilt fra Börk og som grund anførte det slag han (ifølge Eb.s berething) havde slået hende, da hun sårede Ejolv. Slaget synes altså her at være ansét for større grund til skilsmisse end mandens frændskabsforhold til hendes brøders drabsmand og hans meddelagtighed i hans drab. — Ejen-dommelig er husfruen Torgerd Torbrandsdatters optræden (Eb. 46.); hun nægter at søge sæng med sin husbond, der har deltaget i en blodig kamp mod hendes brødre, indtil hun hører, at også en af hans brødre er falden — da er alt godt. — Som en endnu mere fyldestgørende grund til skilsmisse end slag sés upassende klædedragt at være betegnet. Således fortælles det Laxd. 34., at da Gudrun

engang på grund af sine ublu fordringer til sin mand Torvald får en kindhest af ham, forbitres hun i høj grad og tænker på, hvorledes hun skal lønne det. Hun får af sin gode ven Tord Ingunssön det råd at sy sin mand en skjorte med halsåbning så stor, at det, at han bærer den, berettiger til skilsmisse og så sige sig skilt fra ham af den grund. Dette råd følger hun. I Laxd. 35. siger Tord Ingunssön sig efter Gudruns opfordring skilt fra sin hustru Aud, fordi hun bærer bukser med bagstykke, som mandfolk. På Tords spørgsmål, hvad straf der var for en kvinde, om hun bestandig gik i mandfolkebukser, svarer Gudrun: Hun lider samme straf, som en mand, hvis han bærer så stor halsåbning, at hans brystvorter kan ses, begge dele berettiger til skilsmisse. Ifølge dette sted synes altså dette at være lovbestemt skilsmissegrund. Som lovlig grund til skilsmisse omtales Nj. 7. den, der foranledigede Hruts og Unns skilsmisse, nemlig at han ikke kunde have ægte-skabelig omgang med hende. Ligeledes var skilsmissen naturligvis fuldstændig lovlig, når den fulgte af unkladelsen eller overtrædelsen af visse ved fæstemålet fastsatte betingelser, således når Gest gör skilsmisse mellem sin søster og Torbjörn, fordi denne ikke, således som han har forpligtet sig til, vil ophøre med sine uretfærdigheder (Hav. 4. 7.). — I Vapnf. 11. ffg. har vi et eksempel på, at husfruen efter længere tids godt samliv meddeler sin mand, at hun på grund af svaghed ikke længere kan forestå husholdningen; dette at »beidast ór búí« (egl. bede sig ud af husholdningen) var ifølge sagaen i den tid skik. Manden Broddhelge opfatter det som skilsmisse og fæster sig straks en anden kone (en enke), som han hjemfører endnu inden den første er rejst. Men hans opførsel omtales ilde, hans fraskilte kone bebrejder ham, at han har handlet uforvarsligt imod hende, og efter Broddhelges død bortdriver sønnen af første ægtesksb straks enken.

I de fleste af de ovenanførte tilfælde var det konen, der begærede skilsmisse; i Nj. 34. hvor der fortælles om Torhild Skjaldkvinde og hendes mand Tråen Sigfussön, har vi et eksempel på, at manden erklærer sig skilt fra sin kone på grund af et spottevers hun under et gilde digter og kvæder om ham. — Når man var kéd af sin kone og ifølge forholdene ikke godt kunde få skilsmisse i stand, kunde det vel også falde en og anden ind ved bortrejse at fri sig fra ethvert tryk; således fortæller Laxd. 30. om Nordmanden Gejrmund Gny, at han vilde rejse fra kone og barn uden at efterlade noget til deres forsørgelse, men den forbitrede kone medgiver ham ved list barnet, og berøver ham hans kostbareste ejendom sværdet «Fodbider».

I Grågås omtales kun få lovbestemte skilsmisseårsager; gejstlighedens indflydelse synes at have indskrænket skilsmissegfriheden i høj grad. Når skilsmissehandlingen omtales i sagaerne, siges der sædvanligt, at vedkommende »nævnte vidner og sagde sig skilt« fra N. N. (Eb. 14. Dpl. 20. Gisl. 16.), eller, vel blot med et mere skødesløst udtryk, »sagde sig skilt« (Laxd. 16. 34.). I Nj. 7. beskrives skilsmisseakten som mere omstændelig. Mörd indskærper nemlig sin datter Unn, at hun skal nævne vidner ved sin husbonds sæng og sige sig skilt fra ham ved lovlig skilsmisse, overensstemmende med altings dom og lands lov; samme fremgangsmåde skulde hun anvende foran hovedindgangen (karldyrr). Dette udfører hun nøjagtigt og red derpå efter aftale med sin fader til ham, der opholdt sig på tinget. Her gik hun til lovbjærget og sagde sig skilt fra Hrut. — Også Tord Ingunssön udfører skilsmissen fra sin hustru ved at gå til lovbjærget, nævne sig vidner og sige sig skilt fra hende. Men den i disse to tilfælde omtalte bekendtgørelse fra lovbjærget anvendtes måske kun, fordi de vedkommende dengang tilfældigvis opholdt sig på tinge.

At afgøre i hvilke tilfælde den fraskilte hustru kunde kræve sit gods er efter sagaerne ikke godt muligt. Hvor-

meget hun opnåede, og om hun overhovedet opnåede noget, afhang vistnok væsentligt af de to familiers indbyrdes magtforhold. Ved skilsmissemis opstod der nemlig som oftest et mere eller mindre fjendtligt forhold imellem dem (Vigagl. 16. Hav. 7.), hvorunder den ene part søgte at tiltrodse sig så meget som muligt — intet at få ansås for en vanhæder (Vapnf. 13.) — den anden at holde fast på hvad man engang havde mellem hænder. Vi finder godsskifte betragtet som en selvfølge, hvor man skulde tro der var allermindst berettiget grund til skilsmisse; således siger Valgerd, hvor hun truer sin mand til trofast at hjælpe Kåre, at »ellers skal han aldrig komme i hendes sæng og hendes frænder skal gøre godsskifte imellem dem« (Nj. 151.). — Asdis truer ligeledes sin mand, da han ikke vil lade hende komme i sæng til sig, med skilsmisse og med at hendes fader skal hente hendes »mund« og »heimanfylgja« (Gisl. 16.). — Derimod siger Höskuld, da Vigdis' frænder vil kræve hendes gods hos Tord Godde, fra hvem hun havde skilt sig på grund af hans forræderi mod hendes fredløse frænde, at de ikke havde noget lovligt krav på gods, da hun ikke havde fremført nogen gyldig skilsmissegrund (Laxd. 16.). — Da Mörd krævede sin datter Unns gods af Hrut, svarer denne, at han søger sin datters sag mere af pengebegærlighed og stridslyst end med velvilje og bravhed — og udæsker ham til holmgang, hvis han ikke vil opgive enhver fordring; og dog synes denne skilsmisse netop at være i alle henseender fuldstændig lovlig.

Undertiden tages »skilsmissemforkyndelse« og »godsskiftning« i samme betydning, selv om denne ikke foregik med det samme. Således, beder Dpl. 18. 20. Ranveig sin frænde Helge Droplaugssön at fare til godsskifte mellem hende og hendes mand; da Helge kommer, spørger han, om hun nu vil godsskiftet; hun siger ja, nævner sig vidner, siger sig skilt fra manden og kaster alle hans klæder i

urinkulen — hvilket sidste vel kun er en tilfældig form for ytringen af hendes foragt. Derpå drog de bort, da Helge først senere vilde kræve hendes gods. — Af en sådan brug af ordet »godsskifte«, kan man vel slutte, at godsskiftning som en selvfølge antoges at ledsage skilsmisse.

Når den fraskilte hustru drog bort uden at få noget af sit gods med sig, siges der i almindelighed, at hun drog bort med sine kostbarheder (gripir) alene, som hun i ethvert tilfælde synes at have beholdt, således Laxd. 16. Vapnf. 12.

I Nj. 7. forudsættes det af Mörd, at hans datter, når hun rider bort efter skilsmissecforkyndelsen i sin mands fraværelse, vil blive eftersøgt af herredsmændene; dette skér virkelig også. Grunden hertil er ikke let at sé; ti selv om det ikke skulde være hustruen tilladt uden mandens vilje at forlade huset, hvad ikke andetsteds vides omtalt, må dog forholdet stille sig anderledes efter at den lovlige skilsmisse er forkyndt; og at det var lovligt at forkynde den i mandens fraværelse, giver hele sammenhængen grund til at formode.

At hustruen har brugt voldsomme midler for at blive af med sin mand, omtales kun enkeltvis. Således fortæller Dpl. 17., at det var den almindelige mening, at Droplaug, der mod sin søn Helges vilje havde ægtet Halstejn, og som senere havde fået denne til at indbyde Helge til vinterophold, havde lagt råd op med sønnen om at dræbe manden; Helge havde ladet drabet udføre ved en træl, der så blev ryddet af vejen. Men denne fremfærd vakte almindelig afsky, næsten ingen vilde hjælpe hende på tinget; hun forlod landet inden tingets begyndelse og drog til Færøerne.

Enkelte efterretninger tildels fra en ældre tid, der imidlertid står aldeles isolerede, tyder på en langt større myndighed hos husbonden og en hensynsløs, tyrannisk benyttelse af den. — I Landn. 151—152. fortælles om Halbjörn Oddssön og Halgerd Tunge-Odds datter, at de levede dårligt sammen, men den første vinter, så længe de opholdt

sig hos Tunge-Odd havde denne jævnlig bedret forholdet. Da Halbjörn ved flyttedagstid var færdig til at drage afsted, opfordrede han Halgerd, der sad på kvindebænken og kæmmede sig, til at stå op og rejse med. Hun sad og tav. Tre gange forsøgte han forgæves at løfte hende op fra bænken; han stod da stille foran hende og kvad en vise, hvori han udtrykker sin sorg over hendes forhold til ham; da han derpå, ligeledes forgæves havde viklet hendes hår om sin hånd og søgt at rykke hende op fra bænken, svingede han sit sværd, huggede hovedet af hende og red derpå bort. Da Tunge-Odd, der var gået bort fra sit hjem, fordi han anede, at Halgerd vilde gøre vanskeligheder ved at rejse, fik budskab herom, sendte han bud til sin frænde Snebjörn og bad ham ride efter Halbjörn, selv vilde han intetsteds drage. Snebjörn dræbte Halbjörn og hans to ledsagere. — I Landn. 63—64. fortælles det, at Illuge, den røde og Holm-Starre byttede både jorder og koner og alt gods; Illuge fik da Jorun, men Illuges kone Sigrid hængte sig i hovet, fordi hun ikke vilde finde sig i byttet af ægtemænd.

I Eg. 9. har vi vel et tilfælde, hvor en døende, lændermanen Bård, med kongens tilladelse giver sin ven Torolv Kveldulvssön både ejendomme og kone, men sammenhængen viser, at den afdøde mands og kongens vilje betragtes af enken og frænderne blot som en anbefaling mere, der, sammen med hvad øvrigt der kan tale for Torolv, må tages under overvejelse, da denne foretager frieriet til enken ganske på sædvanlig vis.

Med hensyn til kvindens stilling kan endvidere bemærkes, at mishandling af kvinder, end sige drab, betragtedes som nidingsværk, ligesom det på den anden side betragtedes som en stor skam at modtage slag af kvinder, slag, som altså ikke kunde hævnes, men som man vel også kun pådrog sig ved meget foragtelig optørsel. — Som bevis på ovenanførte kan Gisles forfølgeres forhold til hans kone Aud nævnes. Uagtet de vidste, at han ofte opholdt sig hos

hende, og at hun var bekendt med hans skjulesteder, anvender de dog aldrig tvang imod hende; en enkelt gang truer de, men ellers søger de at lokke hende ved løfter. Engang lod hun som hun vilde modtage penge, men neppe har hun fået pungen, før hun driver den i næsen på Gisles ivrigste forfølger Ejolv og fremhæver den skam, der overgår ham, at blive slået af en kvinde. Ejolv råber rasende: Grib og drøb hende, skönt hun er en kvinde«, men en af hans ledsagere opfordrer til at forhindre ham i dette »nidingsværk«, og også de andre mener, at man bør holde ham fra at begå denne »udåd« (Gisl. 41. 61—63.).

Også i Hav. 8. omtales det som en nedrighed at anfælde kvinder, i Dpl. 23. som råt at slå kvinder.

Flerkoneri eller tokoneri kendes i sagaerne ikke, ikke engang, såvidt vides, det i loven som tilladeligt omtalte at have én kone på Island, én i Norge.

Enkelte gange finder vi kvinder omtalt som beklædende religiøse embeder under hedenskabet, uden at det dog på grund af de sparsomme oplysninger er muligt at få nogen besked om skikkens almindelighed, kvindernes adkomst dertil o. s. v. Således berettes der Vapnf. 10. om en kvinde Stejnvör, der var »hofgyðja« (tempelforstanderske) og bestyrede hovedhovet; til dette skulde alle bønder betale hovtold, og da en enkelt (en kristen) vægrede sig, måtte hun søge at få den inddrevet ved at henvende sig til en af sine frænder.

Under ægteskabet er naturligt kvindens stilling i det hele bleven omtalt, da de allerfleste oplysninger dertil må hentes fra sagaernes omtale af ægtehustruen. — Det er alt omtalt, at medens utroskab hos en gift kone sjældent findes, er det meget hyppigt, at en mand foruden sin ægtehustru holder en frille, et forhold, der var fuldstændig lovligt, og hvori samtiden heller intet forargeligt så. — Hyppigheden af frillevæsenet ses ikke såmeget af de steder i sagaerne, hvor et enkelt sådant forhold udførligere omtales, som af

den mængde steder i Landn. og de øvrige sagaer, hvor ved opregningen af slægtregistre og i lignende tilfælde siges om en mand, at han havde en eller flere uægte sønner eller trælkvindesønner, eller om en mand at han var »óskilgetinn«, »laungetinn«, »ambáttarson«, o: uægtefødt, trælkvindesøn. I almindelighed kan man vel antage, at frillen har været en trælkvinde, enten en af gårdens egne, eller en der købtes udenlands netop i den hensigt at tjæne til frille således Melkorka, købt af Höskuld på et marked ved Brennørerne Laxd. 12.; Torgrim på Karnsås frille, viser det sig Vatsd. 43., er en frænke af jarlen på Orknørerne; besvangrelse af en fri kvinde var jo nemlig en beskæmmelse af vedkommende og hendes slægt, hvorfor frænderne kunde anlægge lejermaalssag, og i almindelighed har de vistnok ingenlunde ladet sagen gå rolig af. — Undertiden finder vi rigtignok, at frillens frænder står i et venskabeligt forhold til den, der holdt hende. Således havde Njål en frille Hrodny, hvis broder Ingjald, gift med Floses broderdatter, omtaler sit svogerskab med Njål som en hindring for at tage parti imod ham; han lover det vel, men da hans søster Hrodny senere foreholder ham Njåls velgærninger, hvorledes han tre gange har løst ham fra skovgang (fredløshed), holder han sig dog tilbage (Nj. 117. 125.). — Som oftest synes husbonden at have haft sin frille boende på en egen gård, i al fald, når hendes børn begyndte at vokse til (Laxd. 13. Nj. 99.), hvad der også måtte være hensigtsmæssigst på grund af husfruens skinsyge. Hendes forhold til medbejlersken var nemlig alt andet end venskabeligt. Således viser Höskulds hustru Jorun straks sin uvilje mod frillen Melkorka, da Höskuld kommer hjem med hende fra udenlandsrejsen; Höskuld beder sin hustru være venlig imod hende og ønsker helst, at hun skal have ophold dér på gården; hun svarer, at hun i intet tilfælde agter at give sig af med hans fremmede frille, mindst nu, da hun efter hans sigende formodenlig både er døv og stum; efter hjemkomsten

giver Höskuld, formodentlig for at berolige sin hustru, sig ikke meget af med Melkorka. Senere kræver Jorun, at Melkorka skal arbejde eller fare bort; hun bliver sat til ægtefolkernes opvartning. Da hun har åbenbart sin herkomst, vil Jorun ikke tro på sandheden deraf, behandler hende uvenligt som för, og en aften, da Melkorka har klædt hende af, kaster hun hende sokkerne i hovedet, Melkorka besvarer dette med et næsedrag, så blodet flyder, Höskuld må skille dem ad og lader nu Melkorka med sin søn flytte til en anden gård, hvor han underholder dem. Da Melkorkas og Höskulds søn er vokset til, overlader Höskuld for en del omsorgen for Melkorkas underhold til ham, men dette opfatter hun som en fornærmelse, som hun hævner ved at ægte Torbjörn Skrjup, der i nogen tid havde frit til hende, på den betingelse, at han skal lade Olav rejse udenlands. Da Höskuld, der har været til tings, kommer hjem og erfarer disse begivenheder, bliver han temlig forbitret, men da hans egne slægtninge havde del deri (hans søn Bård havde overværet brylluppet), så beroliges han. For at Melkorka kan optræde på en sådan måde, må man mindst antage, at hun er frigivet, men derom hører man intet, måske fordi det betragtedes som en selvfølge på grund af hendes høje stand og Höskulds kærlighed til Olav (Laxd. 13. 20. 21.). — Også Njåls frille Hrodny bode med sin voksne søn Höskuld på en egen gård, uagtet forholdet mellem hende og Bergtora synes at have været bedre (Nj. 99.). Her sér vi tillige frillen omtale (eller tiltale) hustruen som sin medbejlerske (elja), uden at der i brugen af ordet synes at ligge nogen ytring af forbitrelse eller skinsyge. — Finboges søstersøn Berg den rakke ledsages hjem fra udenlandsrejsen af en kvinde Helga, der var hans frille; hun var stor og myndig, fremsynet og forudseende og i mange henseender trolddomskyndig. Som følge deraf er hun i optræden meget selvstændig overfor Berg (Vatsd. 31. 33. 34.).

Faderens forhold til frillebørnene var vel for en stor del afhængig af hustruens karakter og hendes indflydelse på ham, frilles stand, frillebarnets åndelige og legemlige udstyrelse o. s. v. Hustruens uvilje mod frillen overførtes nemlig som oftest også på dennes afkom. Således er det hustruen, der bevæger Torgrim på Karnså til at lade sin frillesön udsætte (Nj. 37.). — Joruns vedvarende uvilje mod Olav På sés af hendes ytring, da Höskuld ønsker lykke over Olav ved hans indflytning på Hjardarholt og siger at hans navn vistnok længe vil mindes. Da udbryder hun nemlig: Skulde den trælkvindesön have rigdom, så at hans navn skal mindes« (Laxd. 24.). — Påfaldende er Bergtoras optræden, da frillen Hrodny fører sin dræbte sön til Njåls hus for at få ham hævn af sønnerne dér; Bergtora ægger nemlig sine sønner meget stærkt til hurtig hævn, inden nogen kan byde forlig (Nj. 99.). — I det ovenomtalte tilfælde, hvor Torgrim udsætter sin frillesön, bliver denne vel reddet, men faderen vil i lang tid ikke vedkende sig ham, uagtet han var langt raskere end hans ægtefødte sønner; endelig opnår han i sit 12te år anerkendelsen ved at dræbe faderens medbejler til godordet, og følger nu hjem med ham; ved faderens senere påfølgende død viser det sig, at de ægtefødte sønner får «hele arven, som loven byder» (Vatsd. 42—43.).

Höskuld fatter straks stor kærlighed til sin frillesön Olav på grund af hans skönhed og fremmelighed, og denne forøges, da han erfarer hans mødreneæt. Han skaffer ham en fordelagtig opfostring, og efter at hans æt er bleven almindelig bekendt et anseligt giftermål. Under sin sidste sygdom ønsker han at få Olav ledet til arv, men dertil udfordres de ægtefødte sønners tilladelse, og da kun den ene af de to vil gå ind derpå, må Olav indskrænke sig til ifølge loven at give ham indtil en værdi af 12 ører (Laxd. 13. 16. 23. 26.).

Den nærmere fremgangsmåde ved en sådan ætledning

— om den foregik med samme skikke som omtales i de gamle norske love — vides ikke omtalt i de her benyttede kilder.

Et andet forhold, hvori faderen undertiden kunde træde til sine uægte børn, ses i Eb. 31., hvor Frejstejn Bove omtales, der var Torbrand i Alvtefjords »fostersön» og udlagte sön, ti det var en almindelig mening at han var hans sön, men en trækvinde hans moder. At det ansås for en skam at være uægtefødt og, endnu mere, trækvindebarn, kan ses af de mange steder, hvor disse eller lignende udtryk benyttes mere eller mindre som skældsord.

Efterat husbonds og hustrus indbyrdes forhold er omtalt, skal nu deres stilling til den øvrige husstand betragtes, for så vidt den ikke alt er omhandlet. Først må da forældrenes forhold til de voksne børn fremstilles. Som regel fremtræder i sagaerne et smukt forhold mellem fader og voksne sønner; med stor frihed i optræden forbinder de lydighed og ærbødighed mod faderen. Således er forholdet mellem Vatnsdalens hövding Ingemund og hans sønner og fremfor alt forholdet mellem Njål og hans sønner. Njål slutter forlig med Gunnar efterat hans frænde har dræbt Njålssønnernes fosterfader Tord; han vil ikke lade sine sønner være tilstede, ti de vil søge at forhindre det, hvis de er nærværende, men de vil ikke bryde det forlig han slutter; da han ved hjemkomsten siger dem forliget og beder dem ikke bryde det, lover Skarphedin det på alles vegne, og de holder det også, til ny fornærmelser føjes til; og da modsætter Njål sig heller ikke for alvor deres forehavende. Samme fremfærd benytter Njål, da han slutter forlig med Höskuld Hvidenæsgode på Lytings vegne, der har dræbt Höskuld Njålssön; sønnerne bliver ikke tilkaldte, men Njål er sikker på, at de vil holde det af ham sluttede forlig. Da Njål meddeler sine sønner forliget og Grim ytrer sin utilfredshed, men får et skarpt svar af faderen, opfordrer Skarphedin dem til ikke at dadle denne. Da der

ved angrebet på Bergtorshvål opstår meningsforskel mellem Njål og hans sønner, om på hvad måde man skal forsvare sig, klager Njål over, at de ikke nu, som da de var yngre og da alt gik bedre for dem, vil følge hans råd. Helge opfordrer da de andre brødre til at gøre hvad deres fader vil; det vil være dem gavnligst. Skarphedin svarer, at det tror han ikke, ti nu er faderen dødsens, men »jeg kan gjerne fornøje min fader med at lade mig brænde inde med ham, ti jeg ræddes ikke for min død« (Nj. 43. 100. 129.).

I Laxd. 78. finder vi, at Snore gode ved sin død overdrager sin svigersøn Bolle Bollessön gård og hövdingskab med forbigaelse af sine egne sønner uden at disse føler sig krænkede derover.

Ofte overdrog faderen endnu i levende live, navnlig når han var blevet noget til års, en (eller flere) af sine sønner fuldstændig eller tildels gårdbestyrelsen. Således havde Bård lige så megen del i gårdens bestyrelse som Höskuld, da denne var »hníginn á enn efra aldr.« (Laxd. 20.). — Egil overtog godsets og gårdens bestyrelse, da Skallegrim blev gammel og affældig (Eg. 60.). Egil overlader igen, da han bliver gammel, gården til Torstejn og flytter selv til sin gifte stedatter Tordis, som han elskede mest (Eg. 83.). — Da Ingemund bliver gammel og næsten blind, opgiver han formuens og gårdens bestyrelse (Vatsd. 22.).

Undertiden omtales dog tilfælde, hvor forholdet mellem fader og søn var mindre godt; enten på grund af karakterforskellighed, således som tilfælde var med Egil og Torstejn — hvor dog Egil yder ham vigtig bistand på altinget (Eg. 81. 83.); eller af andre særlige grunde. Der kunde endog opstå ligefremt fjendskab mellem fader og søn, hvad der dog altid betragtedes som i høj grad utilbørligt og forargeligt. Således hører vi Skarphedin til gengæld for de af Torkel Håk brugte hånsord bebrejde denne, at han har kuet sin fader og kæmpet mod ham, hvad der dog aldrig var hændet ham (Nj. 121.). — Om den gamle ondskabs-

fulde Torolv Bægefot berettes, at han levede i uenighed med sin søn Arnkel gode, der endog udartede til bittert fjendskab, da sønnen hindrede sin faders ugærninger, først ved at betale noget hø, som denne havde røvet fra en bonde, og gøre sig selv betalt ved at slagte syv af faderens okser, dernæst ved at lade seks af faderens trælle hænge, da denne havde forlokket dem til at forsøge på at indebrænde den af Arnkel alt tidligere beskyttede bonde. I sin vrede lokker faderen ved afståelsen af en skov Snorre gode, der dog længe vægrer sig ved at blande sig i en strid mellem fader og søn, til at anlægge sag mod Arnkel for trællenes hængning og forbitres højligt, da Snore lader sig nøje med et billigt forlig. Senere søger han, men forgæves, at sætte Arnkel og Snore sammen for at berøve denne skoven (Eb. 30—32.). — Om Torgejr fra Ljosavatn fortælles det, at han, bevæget ved Håkon jarls gave, i forening med Gudmund den mægtige understøtter den fredløse Sölmund imod sine egne sønner; det kommer endog til kamp, hvor fader og sønner er på forskellige partier; de adskilles af en frænde, der bebrejder Torgejr hans store forblindelse at gå mod sine sønner med kamp. Den ene søn anstiller sig såret for at bevæge faderen til at skille sig fra Gudmund, og dette lykkes også for en tid. Men senere ruster begge parter sig til sagens førelse på tinge, sønnerne tænker på at berøve faderen hans godord; endelig opnås ved frænders og venners anstrængelser forlig Ljosv. 2—4. — Om Gudmund den mægtige og hans søn Haldor fortælles der Ljosv. 20., at der aldrig kom noget godt forhold imellem dem, siden han hindrede faderen i en mordbrand. En mand Ejliv havde nemlig dræbt spejderen Torbjörn Rindil til hævn for Torkel Håks drab; Gudmund kom til hans gård og vilde brænde ham inde. Da gik en kvinde frem til døren. Gudmund så, at det var hans egen kone Torlaug og tilbød hende udgang, men hun sagde, at hun ikke vilde forlade sin frænke Alvdis og denne vilde ikke skilles fra sin hus-

bond. Gudmund svarer, at hvis hun vil vælge at dø med skam, bliver det hendes sag. Da gik en ung mand frem; Gudmund kendte sin søn og tilbød ham udgang, men denne beder ham ikke opfordre så stærkt dertil, ti «ingen skal være dig værre end jeg, hvis min moder brænder inde.» Og ved folks forestillinger om dog ikke at begå så stor utilberlighed afstår nu Gudmund endelig fra sit forsæt.

Hvordan end forholdet havde været mellem fader og sønner, påhvilede dog hævn eller affordring af bod i tilfælde af drab den efterlevende som en hellig pligt; sagaerne har bevaret os mange eksempler på den iver, med hvilken man stræbte at opfylde denne; og ofte finder vi med stærke farver fremstillet den tilintetgørende sorg en gammel mand føler ved sønnens drab, når han ikke har håb om at kunne få bod for ham, og den pluselige legemlige og åndelige kraft han gennemstrømmes af, når der viser sig udsigt til hævn og endnu mere, når denne fuldbyrdes. Mærkes kan f. eks. skildringen af den gamle Håvard, der efterat have erfaret sønnens drab må ligge 12 måneder til sængs; da gör han et mislykket forsøg på at kræve bod for sønnen, må påny ligge 12 måneder, drager ussel og affældig til tings for påny at kræve bod. Da konen opfordrer ham dertil, svarer han tvivlende, men siger: Hvis jeg vidste, at min søn vilde blive hævnnet, vilde jeg aldrig bryde mig om, hvor dyrt jeg skulde købe hævnen. På tinget forhånes han og må igen ligge 12 måneder. Da har hans kone forberedt alt til hævn; han står nu rask op, ruster sig til kamp og viser sig som den mest hårdføre og uforfærdede; under udførelsen af sin hævn kvæder han en hel række viser. Da den er fuldbragt, synes både han og hans kone, at de er blevet unge for anden gang (Hav. 5—23.).

Her kan også mindes om den gamle Torbjörns iver for at få sømmelig bod for sin søn Ejnar, som Hravinkel Frejsgode havde dræbt; dennes gode tilbud kan han ikke modtage, fordi de ikke fremtræder som formelig bod; han

vælger at anlægge et meget farligt søgsmål, der dog ved uventet bistand får et heldigt udfald (Hrafnk. 9. ffg.). — Under Njålsbranden tilbydes der Njål udgang, men han vil ikke modtage den, fordi han er en gammel mand kun lidet skikket til at hævne sine sønner, og med skam vil han ikke leve (Nj. 130.).

Kun i ganske overordenlige tilfælde ser vi en fader opgive at kræve bod for sin dræbte søn. Da det efter den store kamp på altinget er vanskeligt at få forlig tilvejebragt, tilbyder Hal fra Sida for at fremme dette, at han vil lade sin søn ligge ubødet og dog tilsikre sine fjender fred. Til belønning herfor giver hele tingforsamlingen ham bøder, så at summen bliver ikke mindre end firedobbelt mandebod (Nj. 146.).

Naturligvis var sønnerne ligeså ivrige efter at hævne faderen. Da Höskuld Njålssöns blindfødte søn ikke får bod for sin fader, lader han sig under tinget lede til drabsmandens telt og kløver hans hoved med en økse; man mente, at han ved et mirakkel et øjeblik var bleven seende (Nj. 109.). — Ingemunds sønner beslutter ikke at sætte sig i faderens höjsæde, før han er hævnnet; de sidder på den ringere bænk; ligeledes afholder de sig fra at besøge folkemøder og lege. Først efter at hævnen er fuldbyrdet, sætter de sig i höjsædet (Vatsd. 23. 24. 27.).

Ofte sér vi faderen vise en rørende sorg ved sin søns død; digtekunsten synes især at have været et middel til at lette denne. Da Egil har mistet sin kæreste søn Bödvar ved et ulykkestilfælde, svulmer han af sorg, så at klæderne sprænges; han vil ikke overleve ham, men lægger sig til sængs for at dø af hunger. Hans datter Torgerd får under påskud af at ville dø sammen med ham, adgang til ham, narrer ham til at drikke noget mælk og opfordrer ham derpå til at leve, i al fald til han har digtet et arvekvæde over Bödvar; Egil digter nu »sonar-torrek«, oplives under digtningen, fremfører det for husfolkene og viser derpå ved

at sætte sig i sit højsæde og holde arvegilde efter ham, at han har opgivet dødstanke (Eg. 81.). — I Landn. 146. fortælles det, at Egil Völvestejnsson kom til Gest Oddleivsson, der var til høstgilde hos Ljot den spage, og bad ham om råd for, at den dræbende sorg (helstríð) kunde lindres, som hans fader led over sin søn Ögmund. Gest digtede da begyndelsen af Ögmundsdråpa.

Moderens og sønners indbyrdes forhold synes at have været meget kærligt. Som enke bode moderen i reglen sammen med en eller flere af sine sønner og bestyrede den indre husholdning, så længe de var ugifte. Det er alt omtalt, hvorledes Gudmunds søn Haldor truede med at hævne sin moders død på sin fader eller og at lade sig brænde inde med hende. — Da Torgerd efter sin mand Dalekolls død meddeler sin søn Höskuld, at hun vil forlade Island, svarer han, at det vil være ham tungt at skilles fra hende, men han vil dog lige så lidt gøre hende imod heri, som i andet. Efter sin anden mands død i Norge rejser hun tilbage til sin søn Höskuld, ti ham elsker hun fremfor alle (Laxd. 7—8.). — En smuk modsætning til den egenkærlige stolte Halgerd danner Gunnars moder Ranveig ved sin kærlige bekymring for sønnen, der altid rigtigt aner, hvor faren truer — således frygter hun ondt af Torgejr Otkelssons drab, er misfornøjet med at Gunner ikke ifølge forliget drager udenlands — og ved sin forbitrede sorg efter sønnens drab: Angribernes hövding Gissur hvide svarer hun på hans spørgsmål om hun vil unde to faldne mænd jord dér, at hun sagtens vil unde to jord, da hun gerne vilde unde dem alle den. Halgerd var hun så hård imod, at hun nær vilde have dræbt hende, og sagde, at hun havde voldet hendes søns død; Halgerd må drage bort. Gunnars hellebard må kun den røre, der vil hævne ham (Nj. 73. 76. 78—79.).

Ofte optræder moderen som den til hævn æggende. Bergtora æggede jævnlig med hårde ord sine sønner til

hævn, således: da hun har hørt Sigmunds nidvise, da Halgerd og alle tilstedeværende uden Tråen Sigfussön har gentaget hånsordene mod Njålssønnerne ved disses besøg hos denne, og da Höskuld Njålssön er bleven dræbt (Nj. 44. 92. 99.).

Torgerd Egilsdatter, der i modsætning til sin mand Olav På er i høj grad forbitret på Bolle over Kjartans drab, ægger efter sin mands død ivrigt sine sønner til hævn, beskylder dem i de forsmædeligste udtryk for at mangle mod og mands hjærte, og da de endelig foretager anfaldet, drager hun med dem, da hun bedst kender sine sønner og véd, at de behøver at ægges. Hun ophidser til stedse ivrigere angreb, beder dem skille hoved fra krop; og den af sønnerne, der på denne måde fører det dræbende hug, ønsker hun højtidelig til lykke (bað hann heilan njóta handa) (Laxd. 53—55.).

Med hensyn til forældres forhold til idiotiske børn — i hvor høj grad man anså dem for dyr, uden at man dog undlod at opføde dem — kan mærkes skildringen af Ingjaldsfiwl Gisl. 46—47: Han var Ingjalds søn og hed Helge, men blev kaldet Ingjaldsfiwl, han var aldeles fjollet og idiotisk (fiwl), stor af vækst næsten som en trolde. Han gik med en stén, med et hul i, bunden om halsen og gik på græs ude som kvæg.

For alderdommen som den ved visdom og erfaring udmærkede alder bar man ingen særlig agtelse. Det mest iøjnefaldende ved den: sjælsstyrkens aftagen, og den dermed følgende given efter for sine følelser, hvori der var noget kvindagtigt, samt den legemlige og åndelige svækkelse, kunde heller ikke opfordre et folk med den i sagaerne fremtrædende livsanskuelse dertil. Derfor findes også i sagaernes fremstillinger mere en slags medynk eller godmodig spot, end ærefrygt. Dette fremlyser såvel af flere i sagaerne forekommende ordsproglige udtryk, f. eks: svá er-gist hverr, som eldist (Hrafnk. 25.) (så arges o: bliver

forsagt, hver, som han ældes), eller: ómæt er ómaga orð (Gisl. 5.) (afmægtigt er umyndigs ord) — som af mange enkelte tilfælde i sagaerne. Da således Halle ængstes over de hånsord sønnen Bård har ytret mod Vigfus Glumssön, og vil have ham til at drage bort fra landet, svarer denne: Det vilde ikke have noget at betyde, hvis du ikke var forsagt (ragr); sligt bevirker alderdommen, at man er ængstelig for sine sønner (Vigagl. 18.).

Da Njål så stærkt ytrer sin sorg over Höskuld Hvidmæsgodes drab, siger Skarphedin, at det er at undskylde, at det går ham nær, da han er en gammel mand (Nj. 112.). — Da Torbjörn, der dog har været så ivrig for at få søgsmål i stand mod Hravnel, mærker, at ingen synes at ville hjælpe dem på tinge, véd han intet andet råd, end at ride bort med uforrettet sag, og da hans frænde Sám bebrejder ham dette, bevæges han så meget, at han græder (Hrafnk. 13.).

Derimod trods høj alder at kunne bevare sin kraft usvækket var en sikker adkomst til beundring. Således fortælles der om Unn den dybrige, at hun nåde en meget høj alder; mod slutningen af sit liv stod hun ikke op för middag, gik tidlig til sængs, og kun i den tid hun var oppe, tillod hun folk at tale med hende; men når hun viste sig for folk vakte hun beundring ved sit anselige udseende. Således blev hun ved til det sidste, døde midt under sin sønnesöns bryllupsgilde, som hun holdt, og man beundrede meget, hvorledes hun havde vidst at bevare sin anseelse til sin dødsdag (Laxd. 7.).

Ikke sjælden var alderdommen for mændenes vedkommende forbundet med særhed eller ondskabsfuldhed. Torolv Bægefot er alt omtalt. Om landnamsmanden Ketilbjörn fortælles der, at han var så rig, at han befalede sine sønner at slå tværtræer af sølv i det hov de lod bygge; da de nægtede det, skjulte han sølvet i et fjæld og dræbte den træl og trækvinde, der havde stået ham bi (Landn. 313.).

Skallegrim kræver kort før sin død af Egil sin del af det gods kong Adelstén havde givet til bod for hans søn Torolvs fald; da han ikke får det, skjuler han til straf en kiste og en kedel fulde af sølv (Eg. 61.).

Da Egil bliver gammel, beslutter han engang at drage til tings og have de to kister fulde af engelsk sølv, som kong Adelstén havde givet ham, med sig; sølvet vil han udstrø fra lovbjerget, for at tingforsamlingen kan slås om det. Da han forhindres i at udføre sin plan, skjuler han kisterne og dræber de to trælle, der har hjulpet ham (Eg. 89.).

Man antog, at hos kvinderne ofte fremsynethed var skjult under en tilsyneladende gåen i barndom. Således var der på Bergtorshvål en gammel kærling, Bergtoras fostermoder, klog på meget og fremsynet, men hun var meget gammel og Njålssønnerne anså hende for at gå i barndom. Hun gik en dag hen og pryglede løs på en arvestak, ti den vilde — sagde hun — blive brugt til at tænde ild med, når Njål og Bergtora indebrændtes; mange gange snakkede hun om, at den skulde tilintetgøres, men det blev aldrig til noget. Stakken fik virkelig ved mordbranden den anførte bestemmelse (Nj. 125. 130.). — En lignende gammel kærling omtales i Eb. 63. Hun var Torodd Torbrandssöns fostermoder, gammel og blind, tidligere havde man ansét hende for fremsynet, nu mente man hun gik i barndom. Hun mærkede straks, da hun hørte den på overnaturlig vis avlede kalvs bröl, at det var troldelyd og opfordrede til at slagte den; man lod den dog leve, men den blev senere Torodds bane. Man antog, at den var avlet af en ko, der havde slikket stene bedækkede med den på grund af gengang af Torodd brændte Torolv Bægefots aske.

Forholdet mellem søskende — eller rettere brødre, da navnlig disse omtales — synes i reglen at have været godt. Undertiden slutter alle brødre sig nøje sammen, som f. eks.

Ingemundssønnerne, af hvilke Torstejn på grund af sin forstand og besindighed har mest indflydelse og ansés for hövding (Vatsd. 37. o. fl.).

Også Njálssønnerne optræder altid i forening, af hvilke Skarphedin synes at have været lederen (Nj. 45. o. fl.). — Ofte har to brødre fælles bo, således Torkel og Gisle, hvor Gisle egenlig er den, der bestyrer det hele, men dog kun med sorg sér Torkel skille sig fra ham, idet han mindes ordsproget: »Saman er brœðra eign bezt at líta ok at sjá« (Brødres eje tilsammen er bedst). Ejendommeligt er tillige forholdet mellem disse brødre efterat Gisle har dræbt deres fælles svoger, Torkels bofælle og gode ven, Torgrim. Torkel ønsker ikke drabsmanden opdaget, vil nok til en vis grad hjælpe ham, men ikke åbenbart understøtte ham (Gisl. 14. 17. 34—36). — Også brødrene Torarin og Glum har fælles bo (Nj. 13.). — Som eksempel på god forståelse mellem brødre kan forholdet mellem Höskuld og Hrut, således som det fremtræder i Njåls saga, hvor Höskuld i enhver vigtig sag tages overordenligt hensyn til Hruts mening, nævnes. — Ligeledes forholdet mellem Torgejr og Torkel Lepp. Torkel har overdraget Torgejr sin dél i godordet til bestyrelse, denne tager særdeles hensyn til broderens mening (Hrafnk. 14—17.).

Undertiden kunde der opstå nogen uenighed mellem brødre — navnlig angående arv, når de var halvbrødre, således forholdet mellem Höskuld og Hrut i Laxd. (19. 25.), eller når den ene var uægte sön, således Torlejk's forhold til Olav På. Dog har vi hos Njálssønnerne et venligt forhold til den uægte fødte broder; Skarphedin vil således ikke, at Höskuld skal déltage i angrebet på Sigmund, da han ved sine rejser oftest er udsat for angreb (Nj. 45.). Imellem Gudmund den mægtige og Ejnar sér vi et vedvarende koldt forhold, opstået alt i barndommen og vedligeholdt ved brødrenes magtforinkel (Ljosv. 13. 16. ffg.).

Forholdet mellem brødrene havde ingen indflydelse på forpligtelsen til at hævne hinanden. Således sér vi Ingjald

vise stor iver for at hævne sin broder Hall, skönt der stadig havde hersket uenighed imellem dem (Laxd. 14.).

Indtil hævnen var udført, hvilede der et knugende tryk på den efterlevende; Grim Droplaugssön var ikke munter og lo aldrig, efterat Helge var falden; først da han efter store anstrængelser flere år senere får ham hævnet, kan et pudsigt tilfælde bringe ham til at lé, og deraf mærker man at der må være skét noget (Dpl. 27—31.).

Det samme bånd, der forbandt forældre og börn, og søskende indbyrdes, kan siges at sammenknytte hele ætten, sålangt slægtskabet regnedes, skönt naturligtvis dets styrke gradvis aftog. »Frænde« var det fælles navn, hvormed de betegnede deres indbyrdes forhold — såvel fader og søn som fjærnere beslægtede. Den enes hæder eller dygtighed var hele ættens hæder og fordél, så at man altså kunde hævne sig på en mand ved at dræbe den dygtigste i slægten; en fornærmelse, tilföjet ét medlem af slægten, fornærmede den hele. Dette interessante forhold påtrykker den hele livsanskuelse et eget præg og skaber for en stor dél det islandske samfundslivs ejendommelighed, idet det fremkalder en uophørlig række af småfejder. Fremstillingen af dette forhold vilde, foruden at frembyde mangfoldig anden interesse, give rig lejlighed til at fremstille eksempler på det kække mod, den sjælsstyrke og ubøjelighed i udførelsen af den engang fattede plan, der udmærkede den tids mænd, og som fremtrådte endnu mere glimrende ved den baggrund, disse egenskaber fik: Var beslutningen end nok så fast, kækheden og iveren end nok så stor, omtaltes dog altid den forestående plan med få ord, på en beskeden og forbeholden måde, som noget, der måské ved lejlighed kunde göres lidt ved. Og var dåden så udført, måtte den tale for sig selv, praleri var i højeste grad foragtet. Kostede den livet, var der dog altid i dødsstunden tid til en kort, træffende ytring, en spøg, der viste, at man forstod at beherske de legemlige smærter. Disse forhold må dog lades

uberørte, da først og fremmest familielivet i snævrere forstand, således som det førtes af de til samme husstand hørende personer, skal fremstilles, og da er der endnu en hel klasse, nemlig tyendet, tilbage at omtale.

Endel af gårdens arbejde udførtes vel af husbonden og hans sønner, endog i de fornemste huse; således er Arnkel gode i færd med at nagle sin yderdør sammen, da den fredløse Torleiv træffer ham (Eb. 36.); han deltager også i høøsten (Eb. 37.). Björn Breidvikingekappe er ved at forfærdige sig en slæde, da Snorre gode træffer ham (Eb. 47.). Skallegrim var en dygtig smed (Eg. 30.). I det hele var håndværksarbejde meget ansét, og mange, f. eks. Gisle Surssön (Gisl. 47.), opnåede stor færdighed deri. Gunnar fra Hlidarende sår selv sin sædemark (Nj. 53.); ligeledes Höskuld Hvidenæsgode (Nj. 112). Bolle og Gudrun deltager i sæterarbejdet (Laxd. 55.), og da Gudrun efter Bolles ønske forlader sæteren, går hun til en bæk og begynder at to sine lærreder. Om Gudmund den mægtige fremhæves det som noget ualmindeligt, at han indbød fornemme mænds sønner til sig og behandlede dem så udmærket, at han ikke krævede arbejde af dem, men altid lod dem være sammen med ham selv; men når de var hjemme, var det skik, at de arbejdede, skönt de var af anselige ætter (Ljosv. 5.). Også andetsteds omtales det som en fordums skik at fornemme folks børn deltog i arbejdet; således siges der om Ingemunds sønner, at de fordelte arbejderne imellem sig, ti det var på den tid skik for ansete mænds børn at have et eller andet arbejde mellem hænder (Vatsd. 22.).

Men dels kunde disse ikke bestride gårdens hele arbejde, 'dels ansås det ikke for sømmeligt at give sig af med det grovere arbejde: Fårevogtning (Hrafnk. 5—6.), svinevogtning (Vatsd. 44.) o. d. l. I Hitd. 43. ytrer endog Torkel Dálkssön, at den hånligste af den masse nidviser Tord og Björn havde digtet om hinanden, forekom ham at

være den, hvori Tord omtaler, at Björn har taget en nyfødt kalv og kastet den op i båsen til koen. Af Hitd. 22. ses, at malkning ansås for en upassende bestilling for husfruen, mugning endnu mere for husbonden. Dette mere anstrængende og uhæderlige arbejde udførtes dels af trælle, dels af lejede tjænestefolk (heimamenn, húskarlar), som det i de islandske sagaer ikke altid er let at adskille fra trællene. Hovedstammen af trællene overførtes naturligvis med landnamsmændene fra disses tidligere opholdssted — altså de fleste fra Norge. Dog havde mange en anden oprindelse; navnlig må man antage, at de fleste af de landnamsmænd, der fra Norge drog i vesterviking og først efterat have drevet denne i længere tid gik til Island, næsten udelukkende forsynede sig med irske eller skotske trælle, som de selv havde hærtaget. Dette fortælles også om mange af dem. Somren før sin Islandsfærd drog Lejv i vesterviking og tog 10 irske trælle, som han førte med sig til Island (Landn. 33—34.). Halstejn Torolvssön havde hærtaget i Skotland og tog dér de trælle, som han havde med sig ud til Island (Landn. 131.). Ketil Guve førte med sig fra vesterviking irske trælle, hvoraf seks nævnes (Landn. 133.). Desuden nævnes navnlig irske trælle mange steder i sagaerne. I den følgende tid forøgedes trællesbesætningen undertiden, dog vist ikke hyppigt, ved køb af udenlandske trælle. Således køber Höskuld Melkorka på markedet ved Brennørerne, hvor det af købmandens svar synes, som om trælkvinder var en vare man ikke kunde vente at få tilkøbs dér. Af dette sted sér man tillige, at den sædvanlige pris for en trælkvinde var 1 mk. sølv — dog betales Melkorka med 3 mk. sølv — og, at man ikke måtte sælge uden angivelse af trællens lyder (Laxd. 12.). Købmanden meddeler nemlig før handelens afsluttelse at Melkorka har den store fejl at være stum, ti fra hans side skal handelen gå for sig »uden al sving«. Dette sidste fremgår også af følgende eksempel. Halbjörn Hvide fører

en irsk træl med sig til Island; denne viser sig meget tjenstvillig mod Halbjörns broder Otkel. Denne vil købe ham, Halbjörn giver ham trællen, men siger, at gaven er slettere end han trór; og trællen begynder nu også straks at vise dovenskab. Otkel sælger ham til Gunnar fra Hlidar-ende, men da han stjæler fra Otkel i Gunnars tjeneste, vil denne ikke betale bøder for ham, fordi Otkel har skjult hans lyder (Nj. 47. 51.).

Navnlig de på hærtog røvede trælle måtte være utilfredse med deres stilling og fjendske mod deres herrer; vi finder også under landnamstiden flere gange omtalt trælle, der forsøger flugt og drab af deres herre. Lejvs 10 irske trælle, hvem han rigtignok havde ophidset ved at lade trække plov, dræbte ved list ham og hans mænd og flygtede med de dræbtes koner til Vestmannaøerne, hvor de opsøgte af Lejvs broder Ingolv. Ved hans ankomst grebes de af rædsel og flygtede hver sin vej, men indhentedes og dræbtes alle (Landn. 35—36). — Da Ketil Guve kom til Island løb den anden vinter to trælle fra ham med to kvinder og meget gods; deres skjulested opdagedes og de dræbtes. Den tredje vinter, medens Ketil var hjemmefra, løb hans øvrige trælle bort, kom til Lambestad, hvor de brændte husbonden Tord og alle hans folk inde, røvede heste og løsøre og drog til Alvtenæs. Her dræbtes de af Tords søn Lambe, der havde samlet folk fra de omliggende gårde, for hvilke de fejgt flygtede til alle sider (Landn. 133—135). — Fra Ingolv bortløb en træl Karle med en trækvinde af misfornøjelse over at denne følgende sine højsædesstøtters anvisning bosatte sig på »udnæsset« Reykjarvík (Landn. 37.).

Efterhånden som trællene ved fødsel og opfødning grode fast til herskabet, måtte lysten til flugt tabe sig; desuden blev den også mere og mere håbløs, efterhånden som landets bebyggelse tog til og ordnede tilstande indførtes. Dog måtte altid trællenes stilling være sørgelig, og længslen efter frihed lader til at have været almindelig og stærk, i

al fald hos de bedre af dem. Således sér vi ofte herren overtale sin træl til at påtage sig et farligt drab ved at love ham friheden som løn. Da Vigfus vil overtale sin træl Svart til at dræbe Snorre gode, siger han til ham, at det er en stor skade, og det føler han vistnok selv, at en så stærk og dygtig mand, som han, skal være træl. »Vistnok«, svarer trællen, »tykkes det mig mén, men det beror ikke på mig selv«. Vigfus vedblev: »Hvad vil du gøre for at jeg skal give dig frihed«. »Købe den med penge«, svarede trællen, »kan jeg ikke, ti jeg har ingen, men af hvad jeg formår, skal jeg ikke undslå mig for noget« (Eb. 26.). — Da Torolv Bægefot vil have sine trælle til at brænde bonden Ulvar inde, drikker han dem fulde og ægger dem derpå ved at love dem friheden; på denne betingelse forsøger de foretagendet (Eb. 31.). — Torbrand i Alvtefjord havde en træl, som hed Egil, stor og stærk; hans liv forekom ham usselt, da han var træl, og ofte bad han Torbrand og hans sønner om at give ham frihed, han vilde udføre derfor alt hvad han formåede. De tilbyder ham den mod at dræbe en af deres fjender Breidvikingerne; herpå går han ind (Eb. 43.). I alle disse tre tilfælde går forsoget galt og koster trællene livet.

Alene den foragt, hvormed trællestanden betragtedes, måtte gøre det tungt at tilhøre denne, selv om den enkelte træls kår kunde være ret tålelige. Denne foragt finder vi udtrykt på mangfoldige måder, blandt andet i de mange fortællinger, hvor trælle fremstilles i besiddelse af en til fjollethed grænsende fejghed, dumhed og upåidelighed. Lejvs og Ketil Guves trælles fejge flugt, da de sér sig forfulgt, er alt omtalt. Under en kamp mellem Torarin og Torbjörn bliver en Skotte Nagle i Torarins følge greben af panisk skræk (varð at gjalti) og løb op på fjældet. Her træffer han to af Torarins trælle, hvem han fortæller, at Torarin og hans folk vistnok er faldne; da de i det samme sér mænd ride imod sig, tror de, at det er fjenderne og giver

sig til at løbe af alle kræfter, Nagle får man dog fat, men trællene styrter sig i rædsel ned af en stejl klippe og knuses (Eb. 18.). — Da Arnkel, der med sine to trælle er i færd med hørarbejde, sér Snorre gode og hans folk drage væbnede imod sig, sender han trællene hjem for at hente hjælp. Den ene, Ofejj, var så angst, at han næsten gik fra forstandeu, han rendte af alle kræfter til fjælds, styrtede i en fos og druknede der. Den anden løb hjemad, men da han kom til laden, råbte en af hans kammerater på ham og bad ham hjælpe sig at bære hø ind. Det mærkedes, at trællen kunde lide det arbejde, han tog straks fat. Da de var færdige, gik de ind; og på Arnkels mænds spørgsmål, hvor denne var, var det som trællen vågnede af en dröm, og sagde: »Det er sandt, han strider nok inde på Örlygsstad med Snorre gode«. Da ilede man ham til hjælp, men det var for silde (Eb. 37.). — Gisle havde en træl Tord den modløse, han var så bange for lig, at han slet ikke turde komme i nærheden af den dræbte Vestejn; han gribes af forfærdelse, da han sér folk drage til gården (for at melde Torgrims drab). Gisle benytter sig af hans dumhed og barnagtighed for at redde sit liv på hans bekostning (Gisl. 22. 30. 37.). Som eksempel på trællenes löjerlige fjollet-hed kan også nævnes Tunge-Odds trælle, der sendes hjem af ham fra tinget med hestene. Husfruen spørger dem om tidender, men de véd kun at fortælle om Tord Gelles stærke røst; først tilsidst husker de på, at der har været kamp mellem ham og Odd, hvor fem mænd faldt og mange blev sårede (Høensn. 13.).

»Træl« var ensbetydende med »fejg«; derfor svarer Tjostolv Glum, der har skældt ham ud for en træl, at det skal han få at mærke han ikke er, »ti jeg skal aldrig vige for dig« (Nj. 17.). — At dræbes af en træl var en skændsel, Således beklager Ingolv sin broders skæbne at falde for trælle, og ansér det for gudernes straf, fordi Lejv ikke har villet blote. — Stejnars træl Trånd siger til Torstejn Egils-

søn, at han anså ham for at være for klog til at ville have natteleje under hans økse og således sætte sin anseelse på spil (Eg. 85.). — Det ansås ikke for hæderligt at modtage indbydelse af trælle. Da Torkel Trevil kommer til Gunnar Hlivssøn silde om dagen, er denne alt gået i seng og lader derfor en af sine huskarle bede den ankomne blive der natten over. Men Torkel svarer, at han ikke modtager indbydelse af trælle, men af husbonden selv (Høen. 10.). Heller ikke at følges med trælle. Tjostolv svarer Glum, da denne opfordrer ham til fåresøgning, at det passer sig ikke for ham, desuden vil han ikke gå i Glums trælles spor (Nj. 16.). Om foragt for trælle vidner også ord-sproget: »Illt er at eiga þræl at einka vin« c: Ilde er det at have træl til hjærtensven (Nj. 49.). Ligeledes Håvarðs ord, da man efterat Torbjörn og hans mænd er dræbte, spørger ham, om man ikke skulde dræbe trællene, »at det vilde ikke forøge hævnen over hans søn Olav« (Hav. 11.). Af samme grund var det vel, at man som oftest lod dem gå ud under indebrændingen. Det almindelige i denne legemlige og åndelige usselhed hos trællene ses også af den forundring hvormed det modsatte fremhæves undertiden at have været tilfælde. Således siges om Tord Goddes træl Asgaut, at han var en stor og dygtig mand, og skönt han bar trællevnavn, kunde få måle sig med ham, skönt de hed fri; vel kunde han være sin herre til tjæneste (Laxd. 11.). Denne foragt for trællene i forbindelse med at de betragtedes som herrens fuldstændige ejendom, der af ham kunde dræbes, om han fandt for godt, medførte naturligvis ofte en meget hensynsløs behandling. Nogen egenlig grusom eller tyrannisk adfærd omtales derimod sjælden, da sådant lå folkets karakter fjærnt. En brug, som den Lejv gör af sine trælle, at lade dem trække ploven, er enestående, og dette forklares endda ved, at han kun havde én økse.

Kun et enkelt sted (Laxd. 38.) omtales det, at man lader en trælkvinde tvinge til bekendelse, da man har hende

mistænkt for at holde til med en fredløs røver og lade ham få sin husbonds kvægs mælk. Efterat hun har bekendt, lover man hende endog penge for at forråde røveren, og da hun har opfyldt dette, giver man hende friheden. Den hensynsløse behandling viser sig derimod i, at man ikke gjorde sig den ringeste betænkelighed ved at opofre en træls liv, når det af en eller anden grund var fordelagtigt — om det end skete ved lumskhed eller svig. Kåre Ky-lanssön æggede sin træl til at dræbe Karle Konalssön, med hvem han havde haft en strid angående en okse. Trællen lod, som han var forstyrret, løb ned over marken og huggede Karle, der sad på dørtærsklen, banehug. Siden dræbte Kåre trællen (Landn. 65—66.).

Ifølge opfordring af Helge og hans moder Droplaug dræbte trællen Torgils Droplaugs anden mand; Helge kom til og så ham dræbt, og dræbte straks trællen (Dpl. 16—17.). Da Gisle har erfaret, at hans fjender er på vejen til hans hjem for at stævne ham i anledning af Torgrims drab, lægger han sit gods på en slæde og ager til skoven med sin træl Tord. Han siger til Tord, at til belønning, fordi han altid har været ham lydige, vil han give ham sin smukke blå kappe, og opfordrer ham til straks at nyde gaven. Trællen skal iført kappen sætte sig i slæden, så vil Gisle iført hans kofte lede øgene; hvis nogen taler til ham, skal han tie; hvis nogen vil gøre ham mén, skal han løbe til skoven. Således skér det også, ti Tords vid var ligeså beskaffent som hans mod, ingen af delene fandtes hos ham. Såsnart fjenderne sér slæden, løber de efter den, Tord iler til skoven, men gennembøres af et spyd, Gisle derimod undslipper (Gisl. 37.). — Det er alt tidligere omtalt, hvorledes Ketilbjörn og Egil dræber de trælle, der har hjulpet dem med at skjule de af dem gæmte skatte.

Dog har vi på den anden side mange eksempler på at trælle indtog en betroet stilling, at de viste stor trofasthed, og at denne belønnedes af herren. Gejrmund Heljarskinn

oprettede i sit andet landnam i Strandene fire gårde, hvoraf den ene bestyredes af en årmand, de tre andre hver af en af hans trælle. Af disse havde trællen Atle endog 14 andre trælle under sig. Denne Atle gav Gejrmund frihed og den gård han bestyrede, da han hørte, at Atle havde modtaget nogle anselige norske udvandrere, Vebjörn Sygnekappe og hans søskende med deres følge, hos sig vintren over, da de havde lidt skibbrud. Atle blev siden en betydelig mand (Landn. 124. 149.). — Ejolvs enke havde blandt sine trælle to, der var så trofaste i henseende til omsorg og arbejde, at hun neppe vilde kunne holde sin husholdning vedlige, hvis de faldt fra; da de (falskelig) beskyldes for tyveri, vil hun hellere overlade anklagerne selvdømme, hvorved hendes bedste jordbesiddelse går bort, end miste trællene (Vigagl. 7.). — I en kamp mellem Glum og Torarin falder Glum til jorden, men to af hans trælle frelser hans liv ved at kaste sig ovenpå ham og lade sig stikke ihjel (Vigagl. 23.).

Både her og oftere sér vi trælle deltage i de friske kampe. Frigivelse af trælle lader til at have været meget almindelig på Island; frigivne, frigivnes sønner o. s. v. omtales hyppigt i sagaerne. Ikke sjældent hører vi tillige anledningen til frigivelsen. Et par tilfælde er nævnt i det foregående, flere kan føjes til. Laugarbrekke-Ejnar gav sin træl Hrejdar frihed og jord, fordi han under en kamp dræbte to af modstanderens flygtende trælle (Landn. 85.). Da trællen Kolbak efter Grimas opfordring har anfaldet Tormod og tilføjet ham et stort sår, beskytter hun ham mod efterstræbelser, giver ham frihed og skaffer ham udenlands, hvor han går i viking og viser sig som en kæk mand (Fbr. 34—36.). — Den omtalte træl Asgaut erhverver sig af husfruen Vigdis frihed og penge til udenlandsrejse ved trofast og kækt at hjælpe hendes frænde Torolv bort fra sine fjender. Asgaut bosatte sig i Danmark og viste sig også der som en kæk og brav mand (Laxd. 16.). Unn den

dybrige giver Erp, en søn af Meldun jarl, frihed på grund af hans høje byrd (Laxd. 6.). Landnamsmændene ses ofte at have givet deres frigivne jord, således fortælles det om Aud (Unn) Landn. 111.; men hyppigt forblev de i den tidligere herres hus, til hvem de vedblev at stå i et stærkt afhængighedsforhold. Om Gejrmund Heljarskinn fortælles det, at han havde 80 frigivne om sig (Landn. 123.). Af Eb. 31 og flere steder ses det, at den tidligere herre havde ret til at arve sin frigivne.

Medens herren ustraffet kunde dræbe sin egen træl, var dette naturligvis ikke tilfælde med anden mands træl; vedkommende måtte have erstatning for det ham tilføjede tab. Af Eb. 43. ser vi, at for træls drab kunde intet søgsmål anlægges, når trællebod, 12 ører sølv, var bragt den dræbtes herre inden tredje dag efter drabet. Blev denne bod derimod ikke betalt inden tredje dag, gjaldt det fjörbaugsgarð (den mindre grad af fredløshed) (Eg. 85.). Af Eg. 84. lærer vi, at trælleboden 12 ører svarer til en middeltræls værdi, der sættes til $1\frac{1}{2}$ mk. sølv, men gode trælle kunde betales med indtil det dobbelte. Trællene var ubodsmænd, når de faldt på deres gærninger (Eg. 86.), men de skulde dræbes på selve ildgærningsstedet (Eb. 31.). At man ved straffen ikke tog noget hensyn til, om trællen havde handlet efter befaling eller ej, vil man let forstå. Men ikke enhver herre fandt sig i, at man dræbte hans trælle for ham, selv om der var grund dertil; forstyrredes eller beskadigedes hans ejendom — af hvad art denne end var — var det en fornærmelse, der måtte hævnes. Da Ejrik Torvaldssöns trælle havde fældet et skred på Valtjovs gård, og da Valtjovs frænde Ejolv af den grund havde dræbt trællene, dræbte Ejrik Ejolv (Landn. 103.).

Om trællenes ægteskaber og derhen hørende forhold giver de her benyttede kilder så godt som ingen oplysninger; kun i Fbr. 83—84. berettes det om en arbejdsstræl Lodin på Brattablid i Grönland, at han levede sammen med

en kvinde Sigrid, og efter fremstillingen sér det ud, som om et sådant forhold var almindeligt, og som han med billighed kunde fordre, at ingen anden gav sig af med hende ham til skændsel.

At trælle kunde erhverve eget gods synes et sted (Landn. 124.) at tyde på, hvor der fortælles om Gejrmunds træl og gårdbestyrer Björn, at han efter Gejrmunds død blev dømt skyldig i fåretyveri; af hans forbrudte gods blev almenninger. I Landn. 59. siges der om Floke, Ketil Guves træl, at han »nam« *) Flokedal. Svarts ovenanførte ytring til Vigfus (Eb. 26.), at han ikke kunde købe sig sin frihed med penge, da han ingen havde, synes at forudsætte, at en træl kunde være i en sådan stilling, at han kunde købe sig sin frihed. Vi ved også af andre kilder, at herren undertiden gav sine trælle tilladelse til efter endt dagværk at arbejde for egen regning og med det således erhvervede at frikøbe sig**).

Om trælvenes levevis og klædedragt får vi heller ikke meget at vide. De omtales sædvanligvis klædte i »kuff« (kappe) (Gisl. 37.), »skinnkuff« (Vigagl. 23), eller »skinnstakkr« (skindkofte) (Eb. 37.), hvilken sidste på dette sted trækkes af, da de kommer ind efter endt arbejde.

En særegen vanskelighed ved at bedømme trælvenes talrigbed og anvendelse ligger i at »húskarl« og »þræll« så ofte sammenblandes i de islandske sågaer, således Høensn.

*) tog i besiddelse — et udtryk, der ellers bruges om selvstændige landnamsmænd.

**) Dette fortælles om den norske hövding Erling Skjalgsson. — Trælle kunde modtage gaver. Otkel gav således sin broders træl en kniv med bælte og en hel klædning (Nj. 47.). Trællen Koll, der tilligemed meget andet gods var givet den norske hersesøn Are Torkelssöns hustru Ingebjörg i medgift, ejede et udmærket sværd Gráside; han lånte det engang til Ingebjörgs svoger Gisle; da han ikke kunde få det tilbage med det gode, søgte han at hævne sig, men dræbtes under forsøget (Gisl. 4.).

10., hvor den huskarl, der går til døren og modtager Torkel Trevil af ham benævnes træl. Ligeledes Fbr. 9. — I Nj. 16. opfordrer Glum Tjostolv til at gå til fjælds med hans »huskarle«, men Tjostolv svarer, at han ikke vil gå i hans »trælles« spor; og i Nj. 17 kalder Glum Tjostolv — Halgerds fosterfader, syderøisk af æt, men hvis stilling ellers ikke omtales — for »þræll fastr á fótum«. Njåls huskarl Svart og Halgerds værkstyrer Kol bødes begge med trællebøder; disse i forening med den lejede huskarl Atle omtales af Skarphedin som trælle (»nu er trællene anderledes storværksmænd end för, da sloges de, og det gjorde ingen skade, men nu vil de dræbe hinanden«). Atle beder Bergtora om at sørge for, at der ikke kommer trællebøder for ham, og det opnår han også. Halgerd kalder ham ved omtale af boden ufri, Gunnar fri; i overskriften k. 38. benævnes han »Atli þræll« (Nj. 36—38.).

En bestilling, som vistnok ofte beklædtes af en træl, da den hørte til de mindre anséte, men som alligevel var af stor vigtighed, var fårehyrdens. Bestillingen var vigtig ikke blot på grund af den store værdi af de ham betrodde hjorder, men også fordi han ifølge sin levevis kunde være en slags forpost og spejder for sin husbond. Vigfus Glumsön gik ofte til fårehyrden og spurgte ham om tidender (Vigagl. 19.); vi sér ham også på dette sted få vigtige efterretninger fra ham. I reglen synes disse at have været særdeles trofaste og pålidelige folk. Bolles fårehyrde sér tidlig om morgnen folk og heste i skoven ved sæteren; han formoder, at dette er ufredsmænd og iler straks tilbage for at advare Bolle. Men fjenderne opdager ham på vejen og dræber ham (Laxd. 55.). Da Gunnars fårehyrde sér sin husbonds fjender, Otkel med Skamkel og øvrige følge, ride langs Markarfljot, rider han i flyvende fart hjem for at mælde det: Han har ofte hørt Skamkels hånlige ord om Gunnar, det har krænket ham, nu vil han vise sin troskab. Gunnar belønner ham med løftet om, at fra nu af skal han

ikke forrette andet arbejde, end hvad han selv finder for godt (Nj. 54.). En morgen, medens Helge Hardbejnssøn opholder sig i sin sæter, sender han sin fårehyrde ud for at spejde, da han har haft urolige drømme. Denne kommer tilbage efterat have opdaget alle Helges fjender siddende i en kreds og spise davre. Han har iagttaget dem så nøje, at han kan beskrive hver enkelt (10 i alt), så at Helge af beskrivelsen kan kende dem (Laxd. 63.). Ejnar på Tværá indskærper sin fårehyrde, at han skal iagttage solens og stjernernes gang; også alt andet, hvad der tildrog sig, skulde han berette ham (Ljosv. 14.). På de ovenanførte steder Laxd. 55., Nj. 54., Laxd. 63. omtales fårehyrden som »sveinninn« (drengen), hvoraf man måské kan slutte, at i reglen halvvoxne eller ganske unge mænd blev sat til dette arbejde.

Medens det i mange tilfælde kan være vanskeligt at gøre forskel på »huskarl« og »træl«, sér vi i andre tilfælde tjænestemændene fremtræde bestemt som fri mænd indtagende en hæderlig og forholdsvis selvstændig stilling. Bonden Torbjörns søn Ejnar lader sig leje af Hravinkel; for et års ophold og underhold skal han påtage sig et bestemt begrænset arbejde. Da Ejnar gör brud på aftalen og derfor bliver dræbt af Hravinkel, sér vi denne gøre faderen forholdsvis store indrømmelser; da faderen ikke vil tage derimod, men lader det komme til en retssag, ender det med, at Hravinkel bliver fuldstændig fredløs (Hrafnk. 6—9. 18.). Medens Halgerds værkstyrer omtales som træl, antager Glum på sin søn Mårs opfordring til værkstyrer en bonde-søn Ingolv, som denne har truffet på altinget og sluttet venskab med efterat have sét hans brydefærdighed. Inden antagelsen må han vise sin dygtighed ved at forfærdige en slæde. Mår giver ham gode råd med hensyn til hans forhold til Glum; et stod heste han ejer får han lov til føre med sig. Ugattet han opvækker Glums vrede mod sig engang, er denne dog meget ædelmodig mod ham, hævnér en

Ingolv tilføjet fornærmelse med drab; da Ingolv for at fuldbyrde en af Glum udtænkt list må rejse udenlands, giver han ham 9 hundreder vadmæl, der skal være hans løn, uagtet de ingen aftale har truffet. Under Ingolvs fraværelse holder Glum friere borte fra den kone Ingolv har udsét sig; da han kommer hjem, modtager Glum gaver af ham, skaffer ham konen og udstyrer ham vel; han går nu over til at blive bosiddende mand (Vigagl. 13—16.).

Også af Torkel Gejtessöns ytring til Vöðu-Brand sér vi, at det ansås for usømmeligt ikke at yde sin hjemmand bistand (Ljosv. 9.). Af Ljosv. 13. sér vi, at Gudmund den mægtige frir for sin værkstyrer Torstejn, der er opvokset hjemme hos ham, til »matseljan« på Bæsa, en frænke af bonden, hos hvem hun tjænte; Gudmund og hans kone overværer også brylluppet.

Oftere sér vi eksempler på en temlig fri optræden af tjænestetyendet; således i Hitd. 22., hvor huskarlen, af ærgrelse over at være faldet over den nyfødte kalv, nægter at tage den op. Husbonden Björn må da selv gøre det; heraf roser huskarlen sig. En tjænestekvinde, der er ude at to lærreder, iler hurtigt hjem, da hun sér Såms broder Ejvind ride forbi, og ægger med hårde ord sin husbond Hravinkel til hævn (Hrafnk. 25—26.). Erindres kan også husfruen Torelvs trevne og sövnige husfolk, der neppe kan bevæges til at gå til døren ved nattetid og lukke den fremmede ind (Fbr. 10—11.).

Af husfolk med særlige forretninger er alt omtalt foruden fårehyrde »værkstyrer (verkstjóri)« og »matselja (ordr. maduddelerske)«, hvis bestillinger antydes ved navnet. Dog må med hensyn til den sidste bemærkes, at husfruen i reglen synes selv at have båret maden på bordet (Eb. 13. Nj. 28. Vapnf. 30.).

På større gårde fordeltes naturligvis arbejdet nøjagtigt, således har Olav På én huskarl til at vogte det golde og

gildede kvæg samt ungvæget, en anden til at vogte tyrene (Laxd. 24.).

Mangen en hövding antog en mand i sin tjeneste, når denne anmodede derom, uden at han egenlig trængte til ham som arbejder, men ofte hændte det sig, at denne, især når han var en uvenesæl eller fredløs mand, først nåde tjænesten ved at love at lade sig bruge som drabsmand eller snigmorder mod en af hövdingens fjender. Herpå frembyder sagaerne mangfoldige eksempler (Vatsd. 39. Vigagl. 16. Nj. 36. o. m. fl.).

Om husstandens størrelse er det vanskeligt at sige noget bestemt. Enkelte hövdinger skal have haft et overordenlig talrigt tyende. Gejrmunds 80 frigivne er omtalt. Gudmund den mægtige havde 100 husfolk (Ljosv. 5.). Under sine stridigheder med Sigfussönerne og Flose havde Torgejr Skorargejr »mange folk, så at der var aldrig færre end 30 våbendytige karle hjemme hos ham« (Nj. 147.). På Bergtorshvål, hvor familien rigtignok var vidtløftig, var der altid 30 våbendytige mænd, huskarlene indbefattede (Nj. 125.). Tråen Sigfussön havde 15 våbendytige karle på sin gård, og 8 ledsagede ham, hvorhen han drog (Nj. 92.). Tord Kolbejnssön omtaler i en vise, at Björn har forstyrret de 16 husfolks (hjóna ef. flt.) enighed (Hitd. 27.). Sám og hans folk tager Hravnel og alle hans våbenføre hjemmemænd, stikker hul i haserne, drager réb igennem, kaster disse op over en stang og binder dem således med benene i vejret. Det er 8 i alt, der bliver således behandlede (Hrafnk. 20.). Da Håvard kom til den rige Atle, der indtil da havde udvist den smudsigste gærrighed, var der 10 våbendytige karle (Hav. 18.). Den rige men gærrige Torkels husstand bestod kun af 3 personer: ham, hans kone og en tjænestekvinde*). Flere angivelser af

*) hann var kvángaðr maðr ok hafði ekki fleiri hjón en þrjú; griðkona var it þriðja hjón (Fbr. 19.).

trællenes antal hos de enkelte herrer ved overflytningen til Island er anført i det foregående. Ölve, en god bonde, havde 18 trælle (Ljosv. 1.).

Efterat nu familiens medlemmers indbyrdes forhold, samt det enkelte medlems stilling i livets forskellige afsnit, er udviklet, skal til slutning berøres den sidste tjeneste, som de efterlevende anså det for pligt at vise den afdøde — altså begravelsen og de derved brugelige skikke.

Her er et af de få tilfælde, hvor kristendommens indførelse frembringer en pluselig og afgørende forandring i sæder og skikke; den hedenske og den kristne tid må derfor omhandles hver for sig. I den del af den hedenske tid, som falder indenfor det her behandlede tidsrum, var den eneste brugelige begravelsesmåde at jorde ligene ubrændte. Den første pligt, der påhvilede de efterlevende, efter at døden var indtrådt, var at yde liget »nábjargir (lighjælp)«, der bestod i at lukke næseborene; i tilfælde af voldsom død synes der med ydelsen af »nábjargir« at have fulgt forpligtelsen til hævn (Nj. 99.). Inden denne lighjælp var ydet, var det farligt at gå foran den døde; i al fald, når denne havde været af en voldsom og uhyggelig karakter, så at man kunde vente sig ondt af ham; derfor ydedes også lighjælpen ofte ved at gå til den døde bagfra (Eg. 61. Eb. 33. Nj. 99.). Foruden den omtalte lighjælp, nævnes ofte, at man behandlede liget efter skik og brug, uden at man nærmere får at vide, hvori denne behandling (vel nærmest påklædning) har bestået. Om Egil hører vi, at han efter døden iførtes gode klæder (Eg. 89.).

Begravelsen synes at have fundet sted, såsnart forberedelserne var trufne, undertiden allerede på selve dødsdagen (Eb. 26.). Med hensyn til ligets ophold i huset og udførsel til begravelsen kan mærkes, at når en mand havde fået en uhyggelig død, førte man ham undertiden ikke ud ad den sædvanlige dør, men brød væggen itu bagved ham eller ligeover for ham og bar ham ud gennemullet; kunde

man så ikke straks få ham begravet, tjældede man over ham etsteds ude (Eg. 61. Eb. 33.). I Dpl. 26. omtales det, at man vågede over de faldnes lig natten inden de kunde blive begravne; vågen over lig i den kristne tid omtales Laxd. 49.

Den hyppigst omtalte begravelsesvis er höjlægning, nævnt i de her benyttede kilder c. 40 gange, mest hvor talen er om hövdinger eller berömte mænd, dels fordi kun sådannes gravhøje erindredes, dels vistnok også fordi höjlægning, der krævede meget arbejde, ofte indskrænkede sig til de anseligere mænd. Denne begravelsesart menes vel desuden med de hyppigt forekommende udtryk: Han begravedes »efter gammel skik«, »efter den tids skik«, »som det dengang var skik blandt fornemme folk«.

Det almindelige navn på en gravhøj var »haugr«; om en mand Asmund Atlessön siges der, at han höjlagdes i »Ásmundarleidi« (Landn. 81.). Torarin Krok faldt selvjerde sammen med 7 af modstanderen Stejnolvs folk i en kamp på øren ved Fagredalsåos; om disse siges der, at dér er deres »kuml«. Også Torbjörn Skrjup og Melkorka omtales som lagte i »kuml« (Laxd. 38.).

Höjkastningen var, som omtalt, et betydeligt arbejde; Gisle drager ud med alle sine folk for at höjlægge Vestejn i sandbanken lige over for Sevtjörn, også Torgrim og mange folk med ham deltager i höjkastningen (Gisl. 23.). Om Arnkel godes høj hører vi, at den var af omfang som en stor høstaksindhegning (Eb. 37.). I øvrigt erfarer vi kun lidet om højens bygning og indretning; mærkes kan, at Egil i et vers omskriver »begravede mig« ved ladede »sten om mig« (Eg. 83.). Et vink m. h. t. opførelsen giver udtryksmåden Gisl. 31., hvor talen er om den af Gisle dræbte Torgrims høj: Nu kaster de höjen efter gammel sæd, og da man er færdig til at lukke höjen, går Gisle til åmundingen og tager op en stén, så stor som en klippe og lægger i skibet (som T. var bleven höjlagt i) — hvoraf det synes

som om höjen opførtes med en indgang, som lukkedes tilsidst, da Gisle vel ad denne vej får bragt stenen ind i höjen.

Foruden våben eller kært værktøj — også undertiden heste eller trælle — nedlagdes der i reglen kostbarheder i höjen hos den afdøde. I höjen hos Hravnel Frejsgode lagdes meget gods, alle hans hærlæder og hans gode spyd (Hrafnk. 31.). Egil höjlagdes med sine våben og klæder (Eg. 89.). Skallegrim höjlagdes med sin hest, sine våben og smederedskaber — løsøre lagdes der ikke hos ham (Eg. 61.). Hvor almindeligt det var at give den døde kostbarheder med i graven, ses bedst af, at det undertiden, som her, hvor der tillige stikles til sønnen Egils pengebegærlighed, fremhæves ikke at være skét. Om Höskuld fortælles der, at der opkastedes en anselig høj efter ham, men der blev kun båret lidet gods i höjen til ham (Laxd. 26.). I høj med Asmund Atlessön, der höjlagdes i Asmundarleiði, lagdes hans træl, men da man hørte en vise blive kvædet i hans høj, om at tomt rum var bedre end slet følge, opgravede man höjen og tog trællen ud (Landn. 81—82.). Den oprindelige tanke ved at medgive den døde våben i höjen, kan ses af Högnés ytring, da han griber sin fader Gunnars hellebard, som moderen Ranveig ikke vilde lade lægge i høj med Gunnar, fordi med den skulde hans drab hævnnes: Jeg har i sinde at bringe min fader den, at han kan have den med til Valhal og fremvise den der på våbentinget (Nj. 80.). En anden, dog vistnok mindre sandsynlig, anskuelse, ifølge hvilken det på krigstog erhvervede gods skulde lægges i høj med den afdøde, for at ikke arvingerne ved den forefundne overflødighed skulde miste sporen til krigsfærd og således henfalde i blødgøthed, giver sig rigtignok til kende i den norske storbonde Ketil Raums ord til sin søn Torstejn, da han ægger ham til bedrift (Vatsd. 2.): Det var mægtige mænds sæd, kongers og jarlers, vore ligemænds, at de gik på hærtog og samlede sig gods og

hæder; det gods skulde ikke regnes til arven, og ikke sønnen tage det efter faderen, men man skulde lægge det i høj til dem selv. Nu om end deres sønner fik jorderne i arv, kunde de dog ikke vedligeholde deres stilling, om de end blev fornemme folk, med mindre de lagde sig og sine mænd i fare og krigsfærd og derved skaffede sig gods og berømmelse, den ene efter den anden, og således trådte i deres frænders fodspor«. Dette kaldes sammesteds »hermannanna lög» (krigeres lov), og allerede denne benævnelse synes at betegne ovennævnte bestemmelse som indskrænket til en snævrere kreds, uden almindelig anvendelse.

Undertiden begravedes den døde siddende i højen, således Gunnar (Nj. 79.); dertil kan måske også udtryk som »höjsat« (Laxd. 8.) hentyde. Undertiden højlagdes flere i én høj, enten samtidigt eller med mellemrum. Således blev Helge Droplaugssön og Torkel Svarteskjald, der var faldne i samme kamp, højlagte i én høj, der tilmed skulde antages at indeholde Helges broder Grim, hvem man for hans sikkerheds skyld udgav for dræbt (Dpl. 26.). Sån kaster en høj efter broderen Ejvind og hans 4 ledsagere (Hrafnk. 29.). Egil lod, da hans søn Bödvar var druknet, Skallegrims høj åbne og lagde ham der ned hos Skallegrim (Eg. 81.). Ægtefolk højlagdes ofte sammen, flere eksempler herpå forekommer i det følgende.

Undertiden højlagdes den døde i et skib; således den alt omtalte Asmund Atlessön. — Torgrim Torstejnssön, Gisles og Torkels svoger, højlægges ligeledes i et skib (Gisl. 31.). Når der om Gejrmund Heljarskinn siges (Landn. 125.), at han døde på Gejrmundarstadir og blev lagt i et skib dér i skoven udenfor gærdet, så menes vel også højlægning i skib. Ligeledes når det om Ingemund hedder, at han blev lagt i båden fra skibet Stigande og prægtig behandlet, som det dengang var skik for fornemme mænd (Vatsd. 23.).

Af særlige skikke, der nævnes at have fundet sted ved højlægningen kan mærkes den i Gisl. 24. omtalte »at binde

helsko«. Torgrim siger ved Vestejns höjlægning: Det er skik at binde folk helsko, på hvilke de kan gå til Valhal, og det vil jeg göre ved Vestejn«. Og da han havde udført det, sagde han: Ikke kan jeg binde helsko, hvis disse løsner, (hvormed han vil antyde, at han har dræbt Vestejn). Da Gisle til hævn har dræbt Torgrim, og denne er höjlagt i et skib, tager Gisle en uhyre stor stén og lægger den i skibet, så hver planke gav efter og det knagede stærkt, og sagde: Ikke kan jeg fæste skib, hvis uvejrrykker dette« (Gisl. 31.). Bavgastene findes ikke omtalt på Island; i Eg. 22 siges om den norske lendermand Torolv Kveldulvsson, at hans frænder behandlede hans lig, som skik var med anselige mænds lig; de satte bavgastene efter ham.

Efter Torgrim Torsteynsson's höjlægning, fortælles der, tildrog der sig, hvad der syntes folk forunderligt, at aldrig fæstede der sig sné på den søndre side af Torgrims höj, og man formodede, at han var Frej så kær på grund af blotningerne, at han ikke vilde det skulde fryse imellem dem (Gisl. 32.). I Landn. 86. fortælles der, at Laugarbrekke-Ejnars höj var bestandig grøn vinter og sommer, hvad der vel tilskreves en lignende overnaturlig årsag, uagtet ingen angives.

Med hensyn til ringere folks begravelse kan mærkes, at sådan kun omtales lejlighedsvis f. eks. når de i en kamp faldnes behandling nævnes. Efter den afgørende kamp mellem medbejlerne Helge Asbjörnsson og Helge Droplaugsson ved Eyrargilså, blev af Helge Asbjörnsson's parti den faldne Kåre, besvogret med Helge Asbjörnsson, båret hjem på skjolde, og der blev opkastet en höj efter ham. Helge Droplaugsson's fæster Groa drog til valen, lagde af de faldne Helge, hans broder Grim og Torkel Svarteskjald i en slæde, de sårede drog hjem til hest, de døde blev jordede på stedet. Groa og hendes søn vågede om natten over ligene i et udebur. Man sendte bud efter en læge-

kvinde og der fandtes liv hos Grim. Om morgenen efter blev der opkastet en høj ved Eyvindará syd for gærdet, og der blev Helge og Torkel jordede af Groas søn og én mand til, som man stolede på ikke vilde røbe at Grim var i live (Dpl. 26.). Dels Kåres behandling, dels det at Helge og Torkel føres hjem for at höjlægges, medens de andre dræbte jordes på valpladsen, kunde synes at antyde forskel i de mere og mindre fornemmes begravelse. Men måske føres de nævnte mænd — i al fald med undtagelse af Kåre — hjem, for at man desbedre kunde undersøge, hvorvidt der fandtes liv hos dem. Derimod siges Landn. 128., at på øren ved Fagredalsåos, hvor Stejnolv og Torarin Krok kæmpede og hvor der faldt 7 af det ene og alle (4) af det andet parti, findes de faldnes »kuml«. Om Stejnar's dræbte træl siges blot, at Stejnar førte ham op i holtene*) (Eg. 84.).

Af udtryksmåden flere steder i sagaerne synes det, som om man ikke altid — selv ved anseligere, mænds begravelse — har anvendt höjkastning, men undertiden har ladet det bero ved simpel gravlægning.

Når der Vapnf. 8. siges om den dræbte nordmand Hravn, at hans »begravelse (útför) holdtes sömmeligt efter den da brugelige sædvane«, og så sagaen senere (Vapnf. 9.) lader Broddhelge sige: Ikke havde han (Hravn) den (ringen) i graven (gröft) med sig«, så kan dette sidste vel blot være et mindre nøjagtigt udtryk for »höj«. Men når Eg. 55. fortæller — rigtignok om en begivenhed, der foregår i England —, at Egil efter kampen på Vinhede »tog hans (Torolvs) lig, tóde det og behandlede det som skik var; derpå grov de en grav og satte Torolv deri med alle hans våben og klæder, siden spændte Egil en guldring på hver arm af ham; derpå ladede de sten og øste muld derover« — så vilde man ifølge sagaens udtryk neppe tænke på nogen höjkastning; dog fristes man stærkt dertil efter de seneste i

*) holt, på Island: stenig bakke.

Danmark gjorde iagttagelser, ifølge hvilke det viser sig, at grave fra den yngre jernalder kan være skjulte flere alen under det oprindelige jordsmon og dog have en anselig høj opkastet over sig*).

Røvere, troldmænd o. d. l. synes man altid at have begravet på en mindre hæderlig måde nemlig ved at dysse dem. Således blev troldfolkene Kotkel og Grima stenede ihjel og over dem dannet en dysse af stén, af den sés endnu spor, der kaldes skrattevarde. Sønnen Stigande, der flygter og i nogen tid lever som ransmand, bliver senere grebet, stenet og dysset. Den anden søn Halbjörn druknes, men da hans lig driver op, bliver han »kasaðr«** (Laxd. 37—38.). Troldmanden Torgrim Nev bliver stenet og »kasaðr« (Gisl. 34.). Den gamle, onskabsfulde og på en uhyggelig måde døde Torolv Bægefot føres på en slæde op i Torsådal og dysses dér forsvarligt af sønnen Arnkel. Da hans fårehyrde og senere hans enke dør af hans spøgeri, dysses de hos ham (Fb. 33—34.). Da Styr har dræbt bersærkerne, lader han dem føre ned i en dyb dal i »hraunit« (lavastrækningen), og der blev de »kasaðir« (Eb. 28.). Efter at Ejolv og hans folk har dræbt den fredløse Gisle, drager de ham ned og »götva« (nedgrave) ham i en sténstrækning dér (Gisl. 71—72.). Da Hravnel havde dræbt sin lejede fårehyrde, bondesønner Ejnar, lod han ham føre til klippeafsatsen ved sæteren og rejste dér en varde ved dyssen (Hrafnk. 9.). Da vi i det foregående både har sét »varde« taget ensbetydende med »dys« (Laxd. 37.), og, her, sét en varde blive rejst ved graven, er det ikke let at afgøre, om det Landn. 158. er meningen, at de pågældende dyssedes, eller om begravelsesmåden ikke nærmere omtales. Der fortælles, at Snebjörn indhentede Halbjörn ved de højder, der nu hedder Halbjörnsvarder; på den ene højde

*) Se Mammen fundet af J. J. A. Worsaae. Aarb. f. nord. Oldk. o. Hist. 1869.

**) kasa, begrave i en stédyngje, = dysja.

faldt 3 af Snebjörns folk, 2 af Halbjörns, på den anden 2 af Snebjörns og Halbjörn selv; derfor er der 3 varder på denne højde, men 5 på hin.

Blev en mand dræbt, var det pligt for drabsmanden at tilhulle hans lig; forsömtes det, betragtedes drabet som mord, der medførte fredløshed. Således fortælles der (Dpl. 15—16.), at Helge Droplaugssön havde dræbt en mand Björn, fordi han havde forført anden mands kone, en frænke af Helge. Næste nat førte Helge og tre andre mænd Björns lig ud på et skær udenfor landet og hyllede dér hans lig. Da drabssagens sagsøger Helge Asbjörnssön om våren skulde forberede sagsanlæggelsen, kunde han ikke finde liget — sandsynligvis har han villet opgrave liget og nævne vidner på sårene; denne fremgangsmåde omtales Nj. 55. og 64. Han stævnedes derfor Helge Droplaugssön og gjorde påstand på skovgang, fordi »han havde myrdet*) død mand og sænket ham i sø og ikke hyllet ham med muld«. Da Helge Droplaugssön med vidner kunde bevise, at Björn var »hyllet med muld«, tilintetgjordes søgsmålet. At tilhyllingen just skulde ske med muld, synes dog ikke nødvendigt. Således tilhyller Sigmund og Skjold Tord Lösingesöns lig med græstørv og stén (Nj. 42.). Tjostolv tilhyller Glums lig med stén (Nj. 17.). Snorre gode tilhyller Arnkels lig med hø (Eb. 37.). Torstejn Egilssön tilhyller endog trællen Granes lig kun med et gærde — dog vistnok nærmest for at vise sin foragt (Eg. 84.). Undertiden, når tilhyllingen har været forsvarlig, synes det som man har ladet sig nøje hermed og ikke på anden måde begravet den dræbte; ellers sørgede naturligvis den dræbtes frænder for en ordenlig begravelse. Om Tord Lösingesön fortælles (Nj. 39.), at han, da han ønskede at træffe Brynjolv, brugte som påskud, at han vilde vide, hvor Brynjolv havde hyllet Atles lig; det var ham sagt, at han kun dårligt havde behandlet det.

*) »myrde« bruges nemlig tillige om den der holder et drab hemmeligt eller behandler liget utilbørligt.

I Vapnf. 15. fortælles, at Broddhelge efterat have dræbt nogle af Gejtes mænd lod ligene bære til en tomt og bedække med ris. Gejtes folk var meget ilde til mode over deres nederlag, men mest dog over at de ikke kunde jorde deres venner og frænder, og klager ofte herover til Gejte; senere bemægtiger denne sig ligene ved list.

Undertiden sér vi den døende give anordninger med hensyn til sin forestående død. Da Kveldulv på rejsen til Island føler døden nærme sig, befaler han, at hans lig lagt i kiste skal kastes over bord; hvor den driver i land, skal sønnen Grim tage bopæl. Da Skallegrim lander på Island, finder han straks kisten, som bæres ud på et næs og bedækkes med stén (Landn. 56. = Eg. 27.). Da den voldsomme Hrapp er ved at dø, befaler han, at man skal grave ham en grav i ildhusdøren og sætte ham stående ned dér forat han desto nøjagtigere kan oversé sit hus; dette skéte (Laxd. 17.). Den smukke og kvindekære Ingolv, om hvem der blev kvædet, at alle piger, små og store, unge og gamle, ønskede sig ham til mand, befalede för sin død, at man skulde begrave ham i et andet holt end hans frænder var begravne i, og sagde, at han da lettere vilde huskes af Vatnsdalens møer, når han lå så nær ved vejen (Vatsd. 41.). Af dette sted sér man tillige, at et fælles begravelsessted for frænder kendtes, hvad ellers ikke vides omtalt. Tunge-Odd befalede, at man, når han var død, skulde flytte ham op på Skåneyjarfjæld; derfra vilde han se ud over hele tungen (Hoensn. 17.). Hensynet til udsigten har i det hele vistnok ofte været rådende ved valget af höjlægningsstedet for den afdøde, skönt det ikke nævnes; vi finder de fleste höje lagte ved søen på et næs, på et holt o. d. l. Den første landnamsmand Ingolvs sønnesön Torkel Måne, der, efter hvad folk véd, har haft de reneste sæder af alle hedenske mænd, lod sig i sin dødsstund bære ud i solskinnet og befalede sig i den guds hånd, der havde skabt solen (Landn. 38.).

Om Aud (Unn), Ketil Flatnevs datter, fortæller Landn. 117., at hun för sin død bestemte, at hun vilde begraves i flodmålet i strandbredden, ti hun vilde ikke ligge i uviet jord, da hun var døbt. Laxd. 7. derimod beretter, at hun blev højlagt i et skib, og at meget gods blev lagt i højen til hende.

Kvindens begravelse omtales ifølge forholdene sjældnere end mænds; men skikkene synes at have været de samme. Unn er alt omtalt. Torgerd Torstejnsdatter blev »höjsat« (Laxd. 8.). Torbjörn Skrjup og Melkorka ligger begge i »kuml« i Laksådalen (Laxd. 38.). Torbjörn Sur og Tora lagdes i høj (Gisl. 9.).

Efter höjlægningen holdt man sædvanligvis et arvegilde »erfi« til ære for den afdøde. Således taler efter Höskulds død hans sønner om afholdelse af »erfi« efter deres fader; ti det var skik på den tid (Laxd. 26.). Ligeledes blev der drukket »erfi« efter Vestejn (Gisl. 25.), og efter Torgrim (Gisl. 31.). »Arvekvæde«, et digt til ære for den afdøde, omtales i de her benyttede kilder kun ét sted Eg. 81., hvor Torgerd efter at have narret sin sørgende fader Egil til at tage næring til sig siger: Nu vilde jeg ønske fader, at vi forlængede vort liv, så at du kunde digte et arvekvæde efter Bödvar (hans afdøde søn), men jeg vil riste det på kevla; derefter kan vi dø, om det synes os. Længe vil det vare, inden din søn Torstejn digter et kvæde efter Bödvar; heller ikke er det sömmeligt, at der ikke bliver holdt arvegilde efter ham, men ingen af os skal være med ved det drikkelag« (o: de vilde dø, inden et sådant kunde holdes, og da vilde der kun være ringe udsigt til dets iværksættelse). Derpå digtede Egil »sonar-torrek«, og fik påny lyst til livet. Siden lod han holde arvegilde efter sine sønner på gammel vis (Eg. 81.). Ifølge Landn. 117. holder Aud (Unn) i forventning om sin nær forestående død selv sit »erfi«, og dør også under gildet. Ifølge Laxd. 7. dør hun under sin sønnesøns bryllupsgilde, hvorpå hans bryllup

og hendes »erfi« drikkes på engang, og først på gæstebudets sidste dag lægges hun i høj. I Eb. 54. fortælles det, at da der kom bud til Frodå om at husbonden selv sjette var druknet på en sørejse, indbød husfruen og hendes unge søn naboerne til »erfi«; man tog da juleøllet og anvendte det til arvegildet. Hver aften, sålænge gildet varede, indfandt den druknede Torolv sig med sine ledsagere, hélvåde, og satte sig ved ilden i skålen. Man glædede sig herover, ti man havde den tro, at når sødøde mænd besøgte deres arvegilde, var det tegn på, at de havde fået en god modtagelse hos Ran. Af ovenanførte sted ses tillige, at arvegildet kunde vare flere dage; det synes, som de tilligemed bryllupsgilderne har været de prægtigste og vidtløftigste familiefester. Da Höskuld var død, blev sønnerne enige om, at Olav skulde forberede alt til arvegildet, men alle 3 skulde deltage med en tredjedél i omkostningerne. Da det var sént på høsten, en tid, på hvilken man vanskeligt kunde skaffe det til et anséligt gilde fornødne tilveje, og på hvilken det var besværligt for gæsterne at rejse, besluttede man foreløbigt at opsætte det. På næste ting stod Olav frem, forkyndte sin faders død, indbød alle godordsmænd til arvegilde efter Höskuld med løfte om, at ingen af de betydeligere mænd skulde drage bort uden gave; dernæst indbødes bønder og alle, fornemme og ringe, hvem der vilde komme, alle indbødes til et halvmånedsgilde på Höskuldsstad. Da brødrene hørte dette, fandt de dog, at dette var altfor storartet. Dette gilde, der besøgte af 900 mand, har været det næststørste på Island; det største var det arvegilde, som Hjaltesønnerne holdt efter deres fader; det var besøgt af 1200*) mand (Laxd. 26—27.).

Var nu den døde begravet og arvegildet holdt, var i reglen alt i orden, men der gaves uhyggelige, onskabsfulde naturer, hvem graven ikke kunde fængsle; mod aften

*) Her som i det foregående betegnes ved 100 et stort hundred = 120.

kom de frem, skræmmede de efterlevende og tog ofte livet af dem; da måtte man ved kraftigere midler end en almindelig begravelse fjærne dem fra det menneskelige samfund. Da Torolv Bægefot øder hele dalen ved sit spøgeri, graver sønnen Arnkel ham op med bistand af en nabo — »ti det var i deres love, ligesom nu, pligt for alle, der opfordredes dertil, at føre døde mænd til graven» — og fører ham med stor besvær til en afsides højde, hvor han jordes, og tværs over højden opføres et gærde, så højt, at kun flyvende fugl kan komme derover (Eb. 34.). Der lå nu Torolv rolig, så længe Arnkel levede, men senere begyndte han påny at gå igen, dræbte folk og fæ og gjorde megen forstyrrelse. Da gravede man ham op, brændte ham — han var nemlig endnu ikke opløst, men så ud som den værste trold — og strøede såvidt muligt al asken i søen; men endog dette til trods syntes man at kunne mærke hans fordærvelige virkninger (Eb. 63.).

Opbrændten synes at have været et af de virksomste midler mod gengangere. Da Hrapp straks efter sin død begynder at gå igen og dræbe folk, graver man ham op og fører ham til et afsides sted; da tager gengangen noget af, men hans fordærvelige virkninger spores dog. Senere begynder den igen; Olav På består en kamp med ham, under hvilken Hrapp brækker hans spyd og synker i jorden. Næste dag graver man ham op, finder spydspidsen hos ham, brænder ham — han var nemlig endnu ikke opløst — og kaster hans aske i søen; fra nu af lider ingen mén af Hrapps gengang (Laxd. 17. 24.).

Noget anderledes er fremgangsmåden med den på endnu mere legemlig vis fremtrædende genganger Tormod. Efter sin død begynder han, der i live var hamram (gik bersærksgang), at gå igen og besøger om natten sin kones seng. Hun søger hjælp hos Olav Håvardssøn. Denne kæmper med ham og tror efter en hård brydekamp at have gjort det af med ham; men senere viser Tormod sig igen, og de brydes påny. Den gang knækker Olav ryggraden på Tor-

mod og sænker ham i havet; dér i nærheden er det siden ikke godt at sejle (Hav. 2—3.).

Med kristendommens indførelse måtte gravskikkene forandres; den døbte kunde ikke hvile i uindviet jord; Auds befaling i denne henseende er alt omtalt. Vi finder også udtalelser, der henpeger på højlægningen som bestemt hedensk; således siges der (Landn. 95.) om Björn den østrøne: Han blev højlagt ved Borgarløk, ti han var af Ketil Flatnevs börn den eneste udøbte. Vi finder begravelse ved en kirke indtræde samtidig med kristendommens antagelse. Da Torkel Torgilssön (Kravla) med alle Vatnsdølerne havde ladet sig døbe, byggede han en kirke og gav der grav (gröft gstf. hk.) til alle sine tingmænd (Landn. 183.). Ved de enkelte hårdnakkede hedningers begravelse, der ikke vilde antage kristendommen, anvendte man den gamle skik; således højlagdes Valgard den grå (Nj. 108.), nagtet kristendommen alt var antaget.

Var der ingen kirke i nærheden, førte man ligene en lang vej for at nå til en sådan. Kjartans lig blev således ført til Borg (Laxd. 51.). Torgunna fra Syderøerne befalede, at hendes lig skulde føres fra Frodå til Skålholt, ti der vidste hun, at der var præster til at synge over hende (Eb. 51.).

Undertiden opgravede man sine hedenske frænders bén og lod dem føre til kirke; således lod Tordis Egil flytte til den kirke, som hendes mand Grim havde ladet opføre på Mosfell. (Eg. 90.).

Den tidligere skik at tildække den dræbte fjendes lig vedblev, men nu føres naturligvis altid den dræbte senere til kirke; således »kasa« Björn og Arnor de 2 dræbte nordmænds lig; deres frænde Tord lod dem føre til kirke (Hitd. 37—38.).

Om en mand, Ejolv på Möðruvellir, der før begravelsen blev primsignet, erfarer vi, at han »jordedes hjemme i tunmarken« (Vall. 3.).

INDHOLD.

Indledning s. 269—270.

Islands bebyggelses- og samfundsforhold s. 270—272.

FAMILIELIVET.

Barndom: De umiddelbart efter fødselen brugelige skikke: Udsættelse eller opfodning, vandsning, navnegivning, navnefæste, tandfæ s. 272—276. Opkaldelse, navne s. 276—278. Kristelig barnedåb s. 278. Skikke under barselsængen s. 279. Opfostring s. 279. Forhold mellem fader og fosterfader s. 279—281. Knæsætning (uden eks.) s. 281. Forholdet mellem fosterforældre og fosterbørn s. 281—282. Legetøj for børn s. 282—283. Tidligt udviklede børn s. 283—284. Selvrådighed hos børn s. 284. Drengene ved 12års alderen s. 284—286.

Ungdom: Den legemlige uddannelse s. 286—288. Udenlandsrejser s. 288—290. Hærfærd indenlands s. 290. Postbroderskab s. 290—293. Venskab s. 293—294. »Kolbítur« s. 294. Den unge pige s. 294—295.

Giftermål: Fornuftpartier s. 295—296. Fortroligt forhold inden fæstemålet ilde ansét s. 296—298. »Mansøngsvísur« s. 298. Kvindens passive stilling s. 298—299. Pigens ufrihed i giftermålsanliggender s. 300—301. Romantisk kærlighed s. 301—302. Enkers og fraskilte koners stilling angående giftermål s. 302—303. Fæstemålet s. 303—307. Brylluppet s. 307—315. Ægteskaber uden retskraft s. 315—316. Ulykkelige elskere s. 316.

Ægteskab: Hustruens stilling i ægteskabet s. 316—323. Ægtefolkens daglige samliv s. 323—326. Enkens iver efter blodhævn s. 326—328. Ulykkelige ægteskaber s. 328—331. Skilsmisse s. 331—336. Ombringelse af manden s. 336. Uindskrænket myndighed hos husbonden s. 336—337. Mishandling af kvinder s. 337—338. Flerkoneri (uden eks.) s. 338. Kvinder beklædende religiøse embeder s. 338.

Frillelevnet: Dets hyppighed s. 338—339. Frillens stilling s. 339. Hendes forhold til ægtehustruen s. 339—340. Faderens forhold til frillebørnene s. 341—342.

Forholdet mellem forældre og børn: Forholdet mellem fader og voksne sønner s. 342—347. Forholdet mellem moder og sønner s. 347—348. Forældres forhold til idiotiske børn s. 348.

Forholdet til de gamle: Den almindelige dom om alderdommen s. 348—349. Ondskabsfuldhed ledsagende alderdommen s. 349—350. Fremsynethed ledsagende alderdommen s. 350.

Forholdet mellem søskende indbyrdes s. 350—352.

- Tyende: Herskabets deltagelse i gårdens arbejde s. 353—354. Trællene: Deres oprindelse s. 354—355. Deres stilling s. 355—362. Sammenblanding af benævnelserne »húskarl« og »þræll« s. 362—363. Fårehyrden s. 363—364. Det fri tyende s. 364—366. Husstandens størrelse s. 366—367.
- Begravelse: Begravelsesskikke i den hedenske tid: Ligets behandling s. 367—368. Højlægning s. 368—371. Ringere folks begravelse s. 371—372. Gravlægning s. 372—373. Misdæderes begravelse s. 373—374. Tilhylling af dræbtes lig s. 374—375. Begravelsesanordninger af den døende s. 375—376. Kvinders begravelse s. 376. Arvegilde s. 376—377. Gengangeres behandling s. 377—379. — Den kristne tids begravelsesskikke s. 379.

FORKLARING OVER DE ANVENDTE FORKORTELSER.

- Dpl. = Droplaugar sona saga. Kbh. 1847.
- Eb. = Eyrbyggja saga. Leipz. 1864; det vedføjede tal betegner sagaens kapittel.
- Eg. = Egils saga. Reykj. 1856; det vedf. tal sag.s kap.
- Fbr. = Fóstbræðra saga. Kbh. 1852.
- Gisl. = Gísla saga Súrssonar I. Kbh. 1849.
- Gunl. = Gunnlaugs saga Ormstúngu. Chronia. 1862; det vedf. tal sag.s kap.
- Hav. = Hávarðar saga Ísfróðings. Kbh. 1860; det vedf. tal sag.s kap.
- Hitd. = Bjarnar saga Hítðalakappa. Kbh. 1847.
- Hrafnk. = Sagan af Hrafnkeli Freysgoða. Kbh. 1847.
- Hønsn. = Hønsa-þóris saga. Kbh. 1847; det vedf. tal sag.s kap.
- Landn. = Landnámabók. Kbh. 1843.
- Laxd. = Laxdæla saga (indtil k. 79.). Kbh. 1826; det vedf. tal sag.s kap.
- Ljosv. = Ljósvetninga saga (indtil k. 22). Kbh. 1830; det vedf. tal sag.s kap.
- Nj. = Sagan af Njáli þorgeirssyni. Kbh. 1772; det vedf. tal sag.s kap.
- Vall. = Valla-Ljóts saga. Kbh. 1830; det vedf. tal sag.s kap.
- Vapnf. = Vápnfróðinga saga. Kbh. 1848.
- Vatsd. = Vatnsdæla saga. Leipz. 1860; det vedf. tal sag.s kap.
- Vigagl. = Víglúms saga. Kbh. 1830; det vedf. tal sag.s kap.
- Hvor intet andet er angivet, betegner det vedføjede tal siden.

Grg. = Grágás. Kbh. 1850 ff.; de vedf. tal bind og side.

OM FORESTILLINGERNE PAA GULDBRACTEATERNE.

ET TYDNINGSFORSØG AF

J. J. A. WORSAAE.

(FOREDRAGET I OLDSKRIFTSKABETS MØDE D. 19de APRIL 1870).

Omendskjøndt Studiet af de nordiske Oldsager maa siges at være i sin første Barndom, kan det dog neppe nægtes, at man ved de indsamlede talrige Kjendsgjæringer allerede turde være kommen vidt nok til at begynde med Forsøg paa at aabne nye Indblik i de forhistoriske Tiders indre Liv og saaledes navnlig i Folkenes religiøse Forestillinger. Ledet af den Overbeviisning, at Videnskaben ikke mere vil kunne føle sig tilfredsstillet alene ved den i Oldforskningen nu længe, næsten udelukkende, herskende materialistiske Retning, hvis store Betydning i og for sig dog ingenlunde derfor skal miskjendes, har jeg ogsaa tidligere ved de af mig foreslaaede Forklaringer af nogle særegne Mosefund, tildeels fra Broncealderen, men især fra den ældre Jernalder, troet at kunne paavise Spor af formentlige religiøse Fester eller Offeringer til Guderne, hvilket baade ved senere Gravfund og ved Efterretninger hos gamle Forfattere synes at have vundet ny Belysning og Bekræftelse. Men med Undtagelse af enkelte Paakaldelser af Thor i Runeindskrifter, og af mulige Fremstillinger paa gotlandske Runestene af Kæmpers Optagelse i Valhal*), er det iøvrigt for Hedenskabets

*) See C. Sæve i *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* for 1852 S. 171 sq. og i *Vitterhets, Hist. og Antiquit. Akad. Handlingar*, XXVI Delen Ny. Följd VI. Stockholm 1869 S. 323. Stephens: *The Old-Northern Runic-Monuments of Scandinavia and England* I, pag. 224—227, II, 692—701, 708—709, 743—744 og 778—779. P. G. Thorsen om *Virring-Stenen*, i den følgende Afhandling S. 420—423.

1

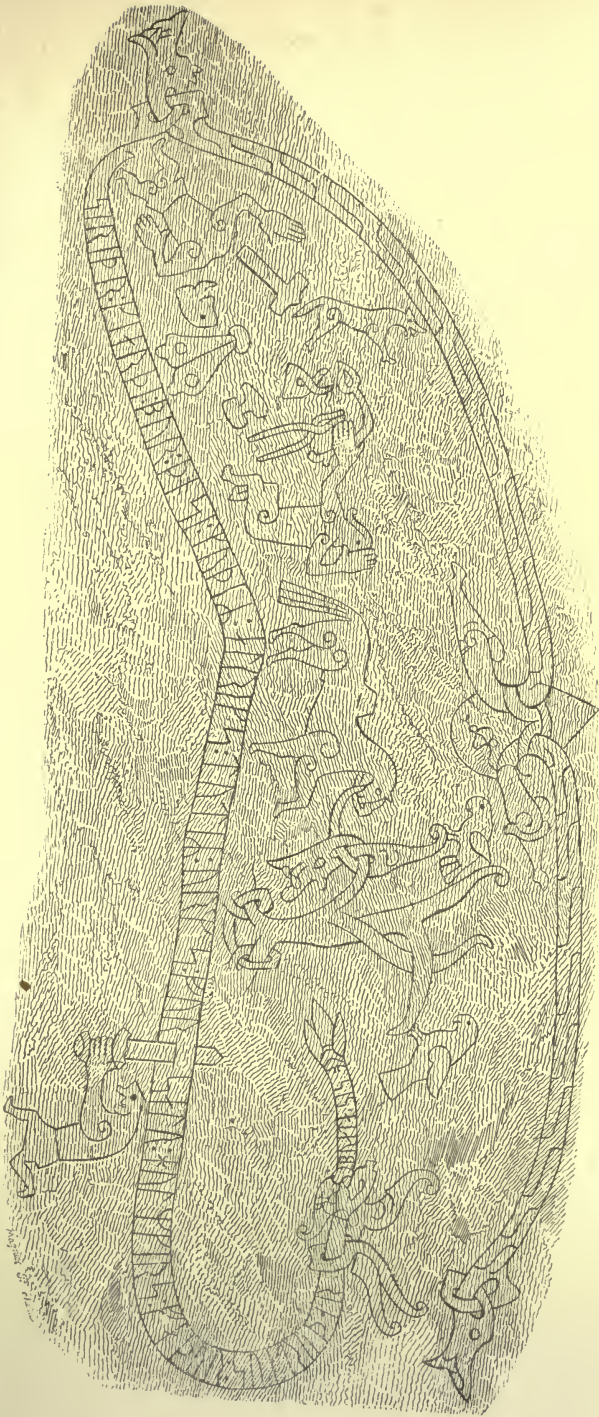
Nagrust i Lotten

2

Nagrust i Lotten

1.

2.

3.

5.

4.

6.

7.

8.

9.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

10.

9.

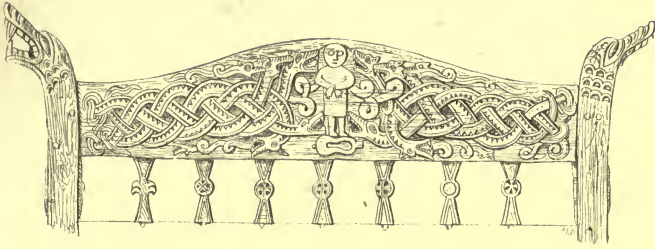

11.

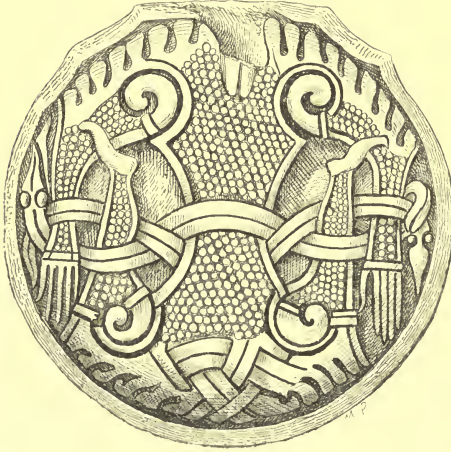

1.

2.

3.

4.

5.

1.

2.

3.

4.

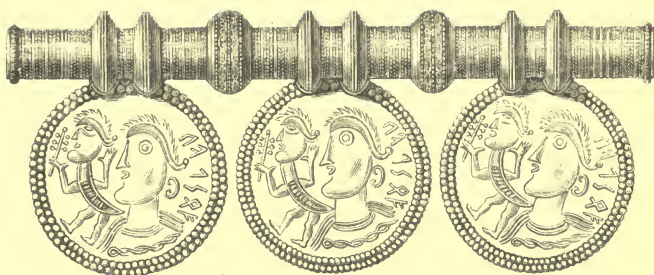

5.

1.

2.

3.

4.

5.

1.

2.

1.

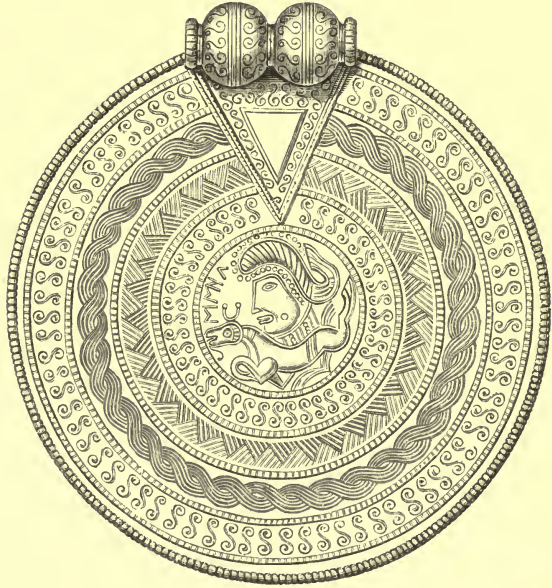
2.

3.

5.

4.

6.

7.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

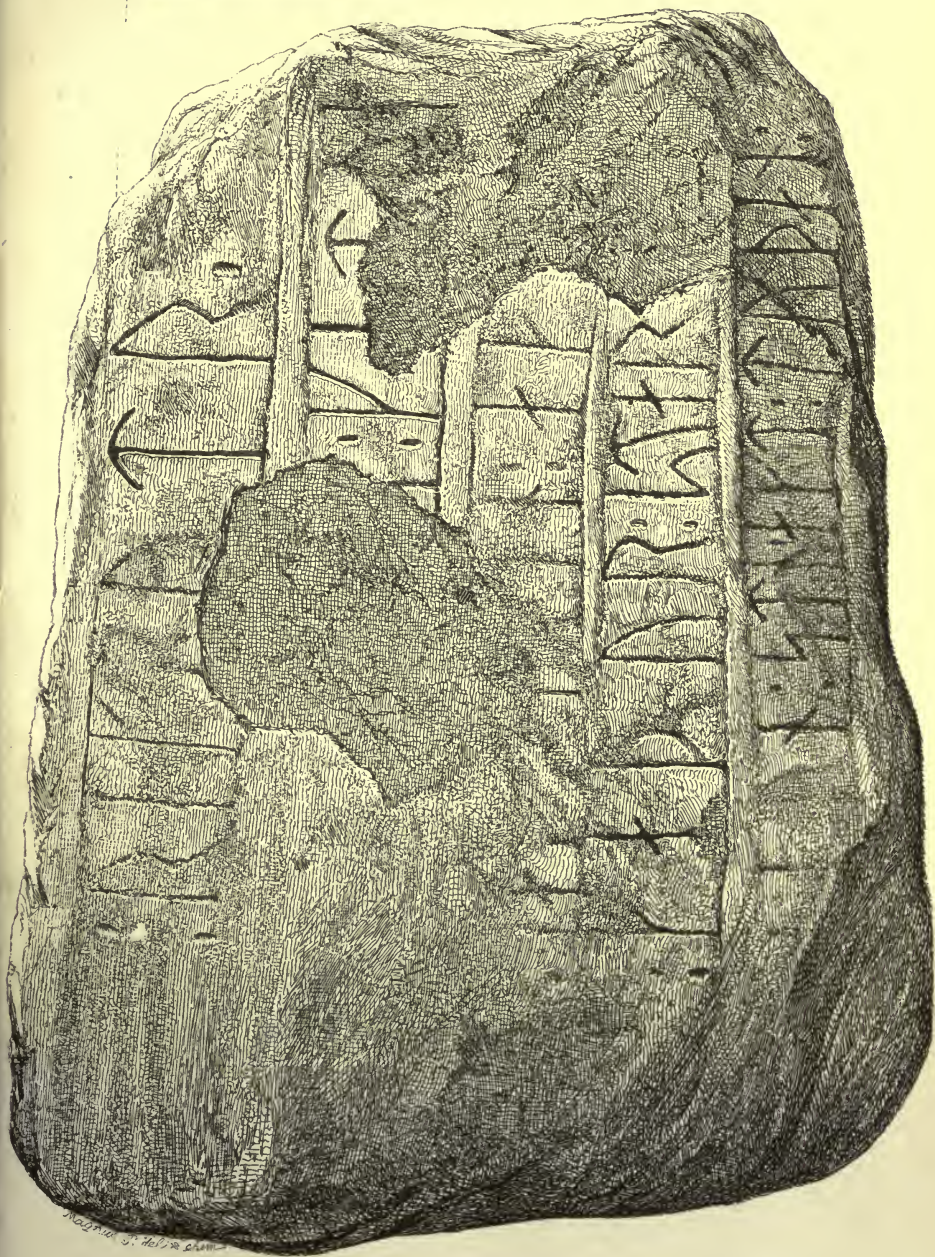
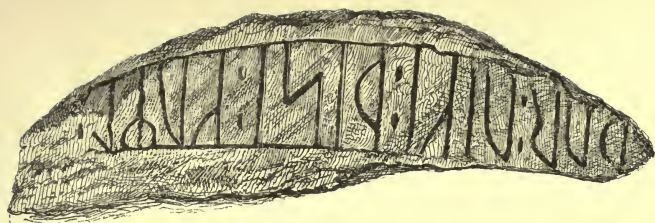
11.

12.

Vedkommende i Norden ikke endnu lykkedes, ved jordfundne Oldsager eller ved større Mindesmærker at paapege Træk af den nordiske Gudelære og de heroiske Sagn, end sige bestemte Afbildninger af de enkelte Guder eller overhovedet billedlige Fremstillinger af Gude- og Heltelivet, og det uagtet saadanne, ifølge utvivlsomme skriftlige Vidnesbyrd, maae i den hedenske Tid have været almindelig udbredte i hele Norden.

Da tilmed den endelige Afgjørelse af saare vigtige Spørgsmaal, især om Eddaqvadenes og de heroiske Sagns Forekomst og Ælde i de forskjellige nordiske Lande, aabenbart, i Mangel af paalidelige og tilstrækkelig gamle historiske Efterretninger, vil beroe paa heldige Fund i den ommeldte Retning, er det dobbelt mærkeligt, at Ingen hidtil for Alvor har søgt at tyde de eiendommelige billedlige Forestillinger paa de især i vort Norden saa hyppig forekommende, ældgamle Guldbracteater. Flere Forskere, der have sysselsat sig nærmere med dem, have dog i Almindelighed erkjendt, at man her maatte kunne vente at finde idetmindste Spor af Oldtidens mythiske og heroiske Sagn. Navnlig antydede Thomsen, den Første, der gjorde Guldbracteaterne til Gjenstand for en udførligere Beskrivelse*), at der paa nogle af dem var fremstillet Kampe med Drager, og at der paa andre muligen var afbildet Odins Ravne Hugin og Munin samt Galten Gullinbørste. Men hverken han eller hans Efterfølgere (især Stephens**) og Mon-

*) »Annaler for Nord. Oldkyndighed og Historie« for 1855 S. 265—347. »Atlas for Nordisk Oldkyndighed« 1857. Tab. I—XII.

**) »The Old-Northern Runic-Monuments of Scandinavia and England« Vol. II (Kbhvn. 1867—1868) pag. 505—564, 873—879. Af de fortrinlige Afbildninger i dette Værk har Hr. Professor Stephens med sædvanlig Liberalitet og Velvillie stillet et heelt Udvalg til Afbenyttelse baade i Texten og paa Tavlerne til nærværende Undersøgelse, hvorfor jeg skylder ham en ganske særlig Tak.

telius)*) have ført Undersøgelsen videre i mythologisk Retning. De have væsentlig indskrænket sig til at give nøiagtige og derfor ganske vist høist fortjenstfulde Afbildninger og Beskrivelser af de i Norden fundne Guldbraceater, hvortil ogsaa Stephens har knyttet nogle Forsøg paa at tyde de dunkle Runeindskrifter, hvormed ikke faa af dem ere forsynede.

Ved en Sammenstilling af alle hidtil kjendte Guldbraceater fremgaaer det klart, at enkelte forekomme i det sydlige og vestlige Europa, men at disse ere kjendelig forskellige fra den ulige talrigere, særegne Gruppe, som, efter hidtidige Fund at dømme, synes at have sit egentlige Midtpunkt i de gamle danske Lande, hvorfra den noget svagere udbreder sig mod Nord til Norge og Sverige og endnu svagere mod Syd til det nordligste Tydskland**). Efter en omtrentlig Beregning er der i det skandinaviske Norden hidtil fundet ni Gange saa mange Guldbraceater, som i alle Lande tilsammentagne udenfor Norden***). Fra det nuværende Danmark alene kjendes omtrent hundrede og halvfjerdsindstyve Stykker. Ikke sjelden forekomme de, især i Danmark, i større samlede Fund, men ikkun undtagelsesviis i Grave.

Med Hensyn til deres Beskaffenhed og Oprindelse, kan der ikke være nogen Tvivl om, at de fra først af ere barbariserede Efterligninger af antike, vest- og østrømerske Mynter. Til Forskjel fra disse have de dog, med ganske

*) »Från Jernåldern» I—II Häftet, Stockholm 1869 (4to) Pl. 1—3.

***) I Syd- og Vesteuropa er der saaledes ingensinde hidtil fundet Bracteater, som vore, med Menneske- og Dyrefigurer i Forening, men kun med sammenslyngede Ornamentter og med et enkelt phantastisk, elephantlignende Dyr. Jfr. t. E. Akerman: Remains of Pagan Saxondom. London 1855 (4to) Pl. XI. Atlas for Nord. Oldkynd. Tavle X Nr. 200, Tavle VIII. Nr. 156, Tavle IX Nr. 164.

****) Stephens l. c. pag. 514.

faa Undtagelser, ikkun Præg paa den ene Side, men stundom ere to Bracteater sammenføiede, saa de faae Udseende af en Mynt. Det er ogsaa aabenbart, at de ikke have været benyttede som Mynter, men som Prydelser, af hvilken Grund de netop ofte findes flere samlede i Forbindelse med Mellemstykker, Perler o. d., som bestemt antyde, at de have udgjort anseelige Halssmykker. Jo nærmere Guldbracteaterne i Tid staae ved deres Forbilleder, desto mere ligne de disse baade i Fremstillinger og i Indskrifter, i hvilke selv Rester af de oprindelige Ord af og til tydelig kunne gjenkjendes. Men ligesom i det sydlige og vestlige Europa, hvor de derboende, saakaldte »barbariske« Folk ved deres ulige ældre Efterligninger baade af græske og romerske Mynter meget snart havde begyndt at lade deres egne nationale Eiendommeligheder fremtræde ved Siden af eller istedetfor de classiske Forbilleder, saaledes udviklede ogsaa Forholdene sig paa samme Maade i vort Norden, idet man lidt efter lidt paa Guldbracteaterne anbragte baade nordisk Runeskrift og særegne Forestillinger, som ved deres idelige Gjentagelse og store Udbredelse over hele Norden umiskjendelig henpege til, at de ikke kunne være alene tilfældige Fostre af en vild Phantasi, men at de ligefrem have haft en dybere Rod som Afpræg af den dengang herskende Folkeand. Thi at Guldbracteaterne virkelig ere forfærdigede i Norden (det nordligste Tydskland muligviis deri indbefattet), fremgaaer ikke alene af statistiske Udsigter over deres Findesteder, men ogsaa af de paa dem værende Runeindskrifter og Forestillinger, hvilke sidste, især i Guldbracteaternes Forfalds- og Slutningstid, antoge en noget forskjellig Charakter i de forskjellige nordiske Lande*).

*) Som en formeentlig norsk Typ maa fremhæves »Atlas f. n. O.« Nr. 187, 201, 202, 203, 242 b. og 242 c.; fremdeles hos Montelius l. c. Tavle 1, 15 og Tavle 3, 14 samt hos Rygh om Sletner-Fundet fig. 4.

I Sverige turde endog Øen Gotland have udviklet en

Saavidt Erfaringerne række, synes de egentlige Guldracteater ikke at forekomme fra den ældre Jernalder, i al Fald neppe før fra sammes sidste Tid, den første Halvdeel af det femte Aarhundrede e. Chr. Derimod høre de fuldstændig hjemme i den yngre Jernalders tidligste Begyndelse, den saakaldte Mellemjernalder (omtrent fra 450 til 700 e. Chr.), der svarer til den sidste hedenske og første christelige Tid hos Angelsaxer, Franker, Alemanner og fl. Folk, i hvis Grave noget lignende Guldsmykker af og til, om end sjældent, ere komne for Dagen. Ikke alene Guldracteaterne, men ogsaa de i Forbindelse med dem jævnlig fundne Gjenstande, fornemmelig de karakteristiske store, med Guld belagte og med Niello prydede Sølvspænder*), afspeile i det Hele tydeligt nok den nye og friske, om end selvfølgelig noget famlende, phantastiske Smag, som, bebudende en heel ny Tid i Europa, udviklede sig hos de gotiske Folkefærd umiddelbart efter det vestlige romerske Riges Undergang, og som mærkværdig hurtigt fandt sin Vei op til de afsides liggende nordiske Lande, hvor der ovenikjøbet samtidig, istedetfor den undergaaede vestromerske, fremtraadte en mærkelig østromersk eller byzantinsk Indflydelse. Vore Guldracteater, der maaskee netop væsentlig ere blevne til under Paavirkning af denne nye østromerske Indflydelse, hvorved man bl. A. vilde kunne forklare deres særlige Forekomst i Norden fremfor i de øvrige, af Byzants mere uberørte gotiske Lande, synes i Mellemjernalderens første Tid, i det femte, sjette Aarhundrede, hvor de vare nærmest ved deres Forbilleder, at have havt de fleste billedlige

egen Typ; jfr. t. E. »Atlas f. n. O.« Nr. 204, 205, 206 og Montelius Tavle 1, fig. 12 og T. 2, fig. 21.

*) Jfr. mine »Nordiske Oldsager« fig. 428, 429; Aarbøger for 1868, Tavle III, Stephens I, 182, II, 561 (574, 587). Montelius l. c. Tavle 5—7. Ogsaa blandt disse Spænder lader en særegen gotlandsk Typ sig kjendelig udsondre; jfr. der Tavle 7, fig. 1 og 4.

Fremstillinger. De træffes indblandede i de mange og forbausende store Guldskatte fra dette fjerne Tidsrum, som ikke sjelden ere hentede op af Jorden (t. E. ved Broholm i Fyen*) og som, efter alle Iagttagelser, udgjøre de uden Sammenligning rigeste Guldfund fra Hedenskabets Tid, selv Vikingetiden ikke undtagen, i det skandinaviske Norden. Man er vel ikke istand til endnu at fastsætte en bestemt indre Tidsfølge for de forskellige større Fund af Guldbraceater; men Alt tyder hen paa, at de Fund, som alene eller væsentligst indeholde Bracteater med de meest barbariske sammenslyngede Slange-, Drage- og andre Dyrefigurer maae være de yngste**). Man feiler neppe meget ved omtrentlig at hensætte disse i det syvende, ottende Aarhundrede e. Chr., altsaa ved Mellemjernalderens Slutning, efter hvilket Tidsrum Guldbraceaterne enten slet ikke mere forekomme eller i det Høieste ikkun enkeltviis (vistnok især i Norge og Sverige, hvor det Gamle gjerne har kunnet holde sig længst) og da tilmed i kjendelig forskjellig Skikkelse, t. E. som Efterligninger af senere byzantinske og af arabiske eller saakaldte kufiske Mynter***). At imidlertid

*) Fundet, som indeholdt over otte Pund Guld, er beskrevet og afbildet i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed II, 184—192, Tab. 1.

***) Jfr. Atlas f. n. O. Tab. IX—X Nr. 161—207. Montelius Tavle 1, fig. 11, 13, 15, T. 2, fig. 14, T. 3, fig. 2, 6, 7, 8—12, 14. De samlede Fund af disse Typer, som hidtil ere indkomne til Museet i Kjøbenhavn, nemlig fra Nørre Hvam, Ringkjøbing Amt, (8 Stykker, MCCIV—IX), fra Steenholt, Viborg Amt (10 St. 13987—95), fra Thorning Hede, samme Amt (2 St., 6800, 7746, 9639, 10298) og fra Skovsbo ved Silkeborg (6 St. foruden 2 med raae, staaende Figurer CCXCV—IX), følgelig endnu alle fra Jylland, have heller ikke indeholdt byzantinske Guldmynter eller de nærmeste Efterligninger af saadanne, hvilket derimod er Tilfældet med Fund af de andre Typer (t. E. fra Rynkebygaard, Broholm, Sandegaard og Rønne o. s. v.).

***) Jfr. Atlas f. n. O. Tab. III Nr. 36—45.

ældre og yngre Typer i Overgangsfundene maae træffes i Forening, er en Selvfølge*).

En nylig stedfunden Omflytning af vor betydelige Bracteatsamling i Museet for Oldsager gav mig en kjærkommen Anledning til at fornye mine tidligere Sammenligninger mellem Fundene saavel hos os som i vore Nabolande. Idet jeg derved mere og mere blev styrket i min tidligere Anskuelse, at man hidtil altfor meget har sammenblandet baade Typerne og deres Findesteder, blev det mig tillige yderligere klart, at det neppe kunde være rigtigt, hvis man ved Tydningen af de saa mangfoldige og uligeartede typiske Fremstillinger af kjendelig nordisk-barbarisk Oprindelse vilde som Udgangspunkt fastholde enten alene den egentlige Gudelære eller de heroiske Sagn. Snarere maatte man være belavet paa at søge Forklaringerne baade i Himlen og paa Jorden, ja, eet af to, nærmest maaskee paa Jorden: i gamle Sagn og Sange om berømmelige Høvdinger, hvis store Bedrifter dengang fra Slægt til Slægt havde levet paa Folkets Læber. Thi medens det neppe lod sig modsige, at flere Bracteater strax, endog kun ved en løselig Betragtning, bestemt maatte lede Tanken hen paa Høvdinger og Kæmper eller Heroer, t. E. den fra Gudbrandsdalen**) (Træsnit fig. 1), hvor en pantserklådt Krieger tilhest kæmper med Drager, Bracteaten fra Hamborgeggen***) (fig. 2), der frem-

*) Saaledes i et nyligt Fund ved Skonager, Nesberg Sogn, nær Varde, hvor der tilligemed Levninger af en stor forgyldt Sølvfibula optoges 14 Stykker Guldbacteater, nemlig 7 af Slangetypen, 3 med Mandshoveder og Runer, 3 med et Mandshoved, et hornet Dyr uden Skjæg og en Fugl, samt 1 do. uden Fugl. (Museet i Kbhvn.).

**) Funden under Alteret i en gammel Trækirke i Gudsals og Froens Præstegjeld. (Oldn. Mus. Kbhvn.. 8671). »Annaler« for 1855 S. 300. »Atlas« Nr. 73.

***) I Oldn. Mus. Kbhvn. (MCCX). En lignende i Thomsens Samling og i Berlin. »Annaler« for 1855 S. 305. »Atlas« Nr. 87.

stiller en hjelmprydet Krieger tilfods, ligeledes kæmpende med Drager, fremdeles den norske Bracteat*) (fig. 3), hvorpaa et Hoved, iført en kronet Hjelm med en Art Visir (?), samt Bracteaten fra Ullerup i Sundeved**) (fig. 4) med et

1.

2.

3.

4.

hjelmdækket Hoved og et korsprydet Skjold, turde det paa samme Tid stille sig meget tvivlsomt, om man ogsaa virkelig paa nogen af Bracteaterne kunde, som man før har troet, fremvise Odin med Ravnene Hugin og Munin og med

*) I Bergens Museum, funden i Hiterdals Præstegjeld, Bratsbergs Amt med endeel sildige, barbariske Bracteater. Atlas f. n. O. Nr. 131. Annaler for 1855 S. 316—317.

**) I Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. 15807.

Hesten Sleipner. Deels syntes det mig nemlig, at Fuglefigurer forekomme hyppig paa flere forskjelligartede Typer, navnlig paa dem med hornede Dyr, der ikke ganske passe med de sædvanlige Forestillinger om Odins Særkjender, deels søgte jeg forgjæves efter de otte Fødder eller Been, som jo ellers netop betegne Odins rapfodede Ganger Sleipner. Af mulige Gudetyper blev der da egentlig kun een tilbage, nemlig den, som fremtræder paa de alt af Thomsen udhævede Bracteater fra Sjælland*) (fig. 5) og fra Sverige og Norge (fig. 6)**), hvor maaskee Freys Galt Gullinbørste vil kunne gjenkjendes.

Jeg tog mig da for at samle alle mig tilgængelige Afbildninger af Guldbracteater og at ordne dem efter deres forskjellige Typer. Efterhaanden som disse Typer traadte

*) Atlas f. n. O. Nr. 238. Annaler for 1855 S. 341. Funden i to Exemplarer ved Vallersløv i en Mose sammen med et pragtfuldt, guldbelagt Sølvspænde, nogle Perler og Bracteaterne i Atlas Nr. 217, 226 og 233. (Oldn. Mus. Kbhvn. 12527—12529).

**) Atlas f. n. O. Nr. 81. Annaler for 1855 S. 303. Montelius Tavle 1, fig. 25. Det vil bemærkes, at der paa begge de her ommeldte sees to Galte (?).

frem i større og større Klarhed, havde jeg den Tilfredsstillelse, lidt efter lidt at komme til Erkjendelse af, at man upaatvivlelig fra flere høist interessante Iagttagelser i andre Retninger rundtom i Norden maatte kunne hente slaaende Hødepunkter for en idetmindste ikke usandsynlig Tydning af endeel af Bracteaternes hidtil næsten ganske uforklarede Fremstillinger. Jeg maa i denne Henseende strax udhæve, at det fornemmelig var den høitfortjente Professor Carl Säves nylig udkomne Forklaring af Forestillingerne paa Ramsundsberget og Gökstenen i Sverige, som tilsidst kastede et uventet Lys over mine herhen hørende Under søgelser, og som gav mig Mod til, støttet af det Bekjendte og Sikke i den tidlige Middelalder, at vove mig ind paa usikre og ubanede Veie i den fjerne mørke Oldtid.

For Norges og Islands Vedkommende er det nemlig forlængst oplyst, at det i den ældre Middelalder og idetmindste hen i det tolvte, trettende Aarhundrede, ja vel endnu senere, maa have været temmelig almindelig Skik at pryde Trækirkernes Dørstolper eller Portaler, Døre og Inventarier med Udskjæringer ikke alene af eiendommelige, tildeels oprindelig hedenske Ornamentter, men ogsaa af ældgamle verdslige Forestillinger, hentede fra Oldtidssagn og Sange. Paa den bekjendte Kirkedør fra Valhjöfstad paa Østerlandet i Island, nu i Museet for Oldsager i Kjøbenhavn*), er saaledes, sandsynligen i sidste Halvdeel af det tolvte Aarhundrede, afbildet en Kamp om en Løve mellem en Ridder til Hest og en Drage, hvori Stephens**) og før ham tildeels Sv. Grundtvig***) have troet at gjenfinde Sagnet om Kong Didrik af Bern, der ved at dræbe en Drage frelste en Løve, som siden trolig fulgte ham, men

*) See mine »Nordiske Oldsager« (1859) S. 127 Nr. 505.

**) »Runehallen i det danske oldnordiske Museum« S. 17, og i »Illustreret Tidende« for 1869, 10de Bind S. 325—326.

***) »Danmarks gamle Folkeviser« I, 130.

hvori G. Brynjulfson snarere antager at see et gammelt Sagn om Kong Vilhjem Richardson af England, der efter i et Slag i Østerled at have mistet sin trofaste Ledsager, en Løve, som han engang havde befriet fra en Drages Kloer, lod Løven lægge i en med gylden Indskrift prydet Steenkiste*). En Kirkeportal fra en gammel Trækirke i det sydlige Norge (i Ode, Kristians Amt), ogsaa indlemmet i Museet for Oldsager i Kjøbenhavn (Nr. 19822), fremviser, paa et Par rigtignok noget senere, men dog i en temmelig gammel Tid indsatte Stykker, Billeder af to af Folkevisernes Helte, Holger Danske og Burmand. Men i Særdeleshed synes det, mærkeligt nok, at have været de berømte, reent hedenske Qvad om Vølsunger, Gjukunger, Niflunger og Budlunger, som i Norge, endog Aarhundreder efter Christendommens Indførelse der, afgave Stof til Prydelse for christelige Kirkebygninger.

Af alle slige, til vor Tid i Norge levuede Fremstillinger af denne Sagnkreds er ingen interessantere eller mere omfattende, end Udskjæringen paa to i Oldsagsamlingen i Christiania opbevarede og her (Tavle 14) afbildede Dørplanker fra en fordums Træportal til den nedrevne Hyllestads Kirke i Nedenes Amt**). Æmnet er den især fra Eddaqvad og fra Vølsunga Saga bekjendte Kamp mellem Dragen Fafne, som paa Gnithede rugede over en umaade-

*) Bemærkninger paa Oldskriftselskabets Møde d. 19de April 1870. Jfr. »Dags-Telegraphen« for 25de April (Nr. 110) 1870.

**) Dørplankerne ere tidligere afbildede og beskrevne i det norske »Skillingsmagazin« for 1865 Nr. 5. Afbildningen paa Tavle 14 er af Hr. Magnus Petersen udført efter Photographier, som ere velvillig nedsendte fra Norge deels af d'Herr Prof. S. Bugge og Antiquar N. Nicolaysen, som forberede en Udgave af alle i Norge fundne gamle Fremstillinger med Æmner fra Eddaqvadene, deels af Hr. Photograph, Ridder P. Petersen i Christiania, som desuden har havt den Godhed særlig at corrigere Prøvetrykkene efter Originalerne.

lig Guldskat, og Helten Sigurd, senere kaldet Fafnesbane, en Søn af Kong Sigmund Vølsungson. Sagnet beretter, at Sigurds Fosterfader Regin Smed først havde fortalt Sigurd, hvorledes den nævnte Guldskat skrev sig fra en Bod, Guderne Odin, Loke og Høne maatte udrede fordi de af Vanvare havde dræbt Regins og Fafnes Broder Oter, der i en Odders Skikkelse jagede Fisk i Andvarefos, samt hvorledes Fafne paa den skjændigste og uretfærdigste Maade havde alene bemægtiget sig den skjæbnsvangre Skat, og at Regin derefter havde opmuntret Sigurd til at dræbe Dragen, for at Regin da igjen kunde dræbe Sigurd og selv beholde Skatten. Nederst paa den høire Dørplanke (Tavle 14 fig. 1) seer man nu Regin smede et Sværd til Sigurd. Ovenover prøver Sigurd Sværdet, der brister, hvorefter, som Sagnet fortæller, Regin af Stykkerne af Kong Sigmund Vølsungsons berømte Sværd Gram, der var en Gave fra Odin selv, maatte smede et nyt til Sigmunds Søn Sigurd. Øverst paa Dørplanken ligger Sigurd i Baghold paa Knæ med dette Sværd og dræber Dragen. Nederst paa den venstre Dørplanke (fig. 2) sidder Sigurd under et Træ og steger Dragens Hjerte, som Regin havde forbeholdt sig at ville spise; men idet Sigurd stikker sin Finger i Munden for at smage, om Hjertet er stegt, bliver han klog paa de i Træet ovenover ham qviddrende Fugles Røst, som advare ham imod Forræderiet og opfordre ham til at dræbe Regin. Sigurds udmærkede Hest Grane (der sagdes at være valgt til ham af Odin og at nedstamme fra Odins egen Hest Sleipner) staaer høiere oppe ved Træet belæst paa Sadlen med Fafnes Skat, medens Sigurd, med Foden paa Granes Ryg, jager sit Sværd gjennem Regin. Endelig sees øverst paa Dørplanken en Mand omviklet af Slinger med en Harpe under Fødderne. Det er utvivlsomt Kong Gunnar Gjukesøn, Broder til Sigurd Fafnesbanes Hustru Gudrun og gift med Sigurds første Elskede Brynhild; thi efterat Sigurd var dræbt paa Brynhilds Tilskyndelse og hans Enke Gudrun

senere havde ægtet Kong Atle, blev Gunnar lumskelig lokket til Kong Atle og da han ikke vilde aabenbare for denne, hvor Fafnes og Sigurds store Guldskat var skjult, blev han med bundne Hænder lagt i en Ormegaard. Hans Søster Gudrun sendte ham en Harpe, som han saa kunstig slog med Fødderne, at Ormene sov ind, men Atles Moder omskabte sig til en stor og grim Øgle, borede sig ind til hans Hjerter og voldte hans Død.

Til denne mærkværdige Udskjæring, der vistnok mindst gaaer tilbage til det trettende Aarhundredes Begyndelse, gjemmer Oldsagsamlingen i Christiania endnu fra Veigusdals Kirke i samme Nedenes Amt et mindre, raaere og tillige sikkert noget, om end ikke meget yngre Sideshow, forestillende øverst Regins Drab, derefter Sigurds og Regins Sværdprøve, fremdeles Smedningen af et nyt Sværd, samt nederst, under et Træ med en Fugl i Toppen, Stegningen af Fafnes Hjerter. Ogsaa til Forestillingen om Gunnar i Ormegaarden haves tilsvarende Udskjæring i Norge baade paa en Dørplanke i Opdals Kirke i Numedal og paa Gaarden Hove, paa den her (Tavle 18 fig. 1) afbildede Bagside af en gammel Brudestol, som forhen stod i Hiterdals Kirke i Thelemarken, hvor der endnu findes den tilhørende Brudgomsstol*), paa hvis her ligeledes (Tavle 19 fig. 1) afbildede Bagside man seer en Kvinde mellem to Ryttere, af hvilke den ene, der er vendt imod Kvinden, løfter en Ring i Veiret. I denne sidste Fremstilling have norske Lærde troet at see Sigurd Fafnesbane, Brynhild og den uheldsvangre Andvarering, som Guderne, da de skulde bøde for Oter, aftvang den i Fossen levende Dverg Andvare, der i sin Harme forudsagde, at den skulde blive til Ulykke for

*) Begge disse hoist interessante Stole ere fuldstændig afbildede i Aarsberetning for 1854 fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring. (Christiania 1855) Pl. IV—V.

dens senere Eiere. Men jeg maa snarere antage, at begge Stolene indeholde sammenhørende Hentydninger til Gunnars Endeligt, og at saaledes Qvinden forestiller Gudrun, som, da Kong Atles Afsendinge skulde drage bort med den svigefulde Indbydelse til hendes Brødre Gunnar og Høgne, medgav Sendebudene en Ring, hvori hun med Runer ristede en Advarsel til sine Brødre*).

Allerede under Naturforsker mødet i Christiania i Sommeren 1868, da jeg havde Leilighed til at blive nærmere bekendt med de vigtigste af disse norske Mindesmærker, kunde det ikke Andet end overraske mig at see, hvor typiske Fremstillingerne vare, og hvor megen Lighed de i Enkelthederne frembøde med nogle af Figurerne paa Guldbracteaterne. Men saalænge slige større billedlige Fremstillinger ikkun forelaae fra Norge og endda alene fra enkelte Egne i den sydlige Deel af Landet, turde jeg ikke tillægge disse, maaskee reent tilfældige Ligheder nogen dybere Betydning. Det kunde jo tænkes, at Norge, der ligesom Island længst bevarede de gamle Eddaqvad og Oldtidssagnene i det Hele, havde udviklet en Træskjærerskole, som, i al Fald i visse Egne, i en ganske særegen Grad havde hentet sine Æmner fra de i Folket levende gamle Minder. I denne Henseende maatte det ogsaa erindres, at netop det sydlige Norge kunde tænkes fortrinsviis at have bevaret Sagn om Sigurd Fafnesbane og hans Æt; thi det var, som bekendt, paa Gaarden Spangerhede i Nærheden af Forhjerget Lindesnæs at Sigurd Fafnesbanes og Brynhilds Datter Aslaug, der senere blev gift med Kong Røgnar Lodbrog, sagdes at være bleven opfostret. Springet fra det tolvte, trettende Aarhundrede endog kun til Guldbracteaternes sidste Tid i det syvende, ottende Aarhundrede

*) Nicolaysen: »Norske Fornlevninger«, S. 259, 263, 252, 217.
»Aarsberetning fra Foreningen til norske Fortidsm. Bevaring«
for 1867 S. 63, og for 1868 S. 104.

var desuden saa stort, at det vel var skikket til at vække allehaande Tvivl, selv om det maatte indrømmes, at hedenske Forestillinger afprægede uden paa og inden i christelige Kirker saa langt ned som i det trettende Aarhundrede, og maaskee endnu senere, tydelig nok pegede hen paa en forudgaaet høi Ælde og dyb Rodfæstelse i Folket.

Men just i samme Aar (1868) fuldendte Professor Säve sin ovenmeldte Undersøgelse og Beskrivelse af tvende hidtil uforklarede Sigurdsristninger i Sverige, paa Ramsunds-
bjerget og Gökstenen i Södermanland, paa Mælarens sydlige Bred. Inden denne Beskrivelse endnu var færdig trykt*), fremlagde Professor Säve for den internationale archæologiske Congres i Kjøbenhavn (i August—September 1869) en Afbildning i fuld Størrelse af den anseeligste og mærkeligste af disse Ristninger, nemlig den paa Ramsunds-
bjerget, som her (Tavle 15) er gjengivet i en meget formindsket Maalestok. Denne paa sin Viis storartede, med »Smag og Sikkerhed i Tegning« af »en af Datidens ypperste Steenmestre« udførte Forestilling er indhugget i en haard Granit-
helle eller Bjergflade i Sjövikshagen under Mora By i Jäders Sogn, Oster-Rekarne Herred, ligeoverfor Herregaarden Sundbyholm. Den omslutes forneden af en stor med Runer bedækket Orm eller Slange og foroven af to med den sammenslyngede mindre Orme uden Runer. Hele Forestillingen maaler ialt sexten Fod eller otte Alen i Længde og fra omtrent fire til sex Fod, altsaa fra to til tre Alen, i Brede. Allernederst ligger Sigurd paa Knæ og jager sit Sværd gennem den store Orm. Midt imellem Ormene staaer

*) I »Kongl. Vitterhets, Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar« XXVI. Ny Följd. VI. Stockholm 1869 S. 321—364: »Sigurds-Ristningarne å Ramsunds-Berget och Göks-Stenen. Tvänne Fornsvenska Minnesmärken om Sigurd Fafnesbane. Beskrifna af Carl Säve«. (Pl. 1—2). Oversat paa Tydsk af Fröken L. Mestorf. Hamburg 1870, under Titel: »Zur Nibelungensaga. Siegfriedbilder«.

Hesten Grane, belæsset med Skatten, bunden til et Træ, paa hvis Grene sees to Høge eller andre Fugle. Tilvenstre sidder Sigurd stegende Fafnes Hjerter paa en Teen over Ilden og smagende paa sin Finger. Omkring Ilden ligger Tang, Ambolt, Blæsebælg, Hammer, og, længst borte, Smeden Regins Krop og afhuggede Hoved. Høiere oppe er indhugget et Dyr, i Form af en Ræv, sandsynligviis den Odder, hvis Drab fremkaldte som Bod Fafnes rige, men for ham og Andre saa uheldbringende Skat. Mærkeligt nok indeholder Runeskriften ikke den mindste Hentydning til Billederne paa Stenen eller i det Hele til Sigurd Fafnesbane. Den beretter kun, at »Sigrid gjorde denne Bro^{*)}, (hun var) Alriks Moder (og) Orms Datter, for Holmgers, sin Husbondes Sjæl, (han var) Sigrids Fader«. Men, som alt Sæve bemærker, har upaatvivlelig enten Sigrid eller Holmger, eller maaskee Begge, troet, hvad Mange af høie Ætter dengang gjorde sig til af i Norden, at de nedstammede fra den, som Vølsunga Saga siger, fremfor alle Kæmper i de nordiske Lande, vidtberømte Helt Sigurd Fafnesbane, hvis største Bedrift Sigrid saaledes har villet fremhæve paa en stærkt iøinefaldende Maade til sin egen Ætts Forherligelse.

Noget Lignende turde ogsaa gjelde om den ikkun halvt saa lange, men omtrent ligesaa brede Indhugning paa Gøkstenen, der ligger henved halvtredie svenske Miil eller næsten fire danske Miil fra Ramsundsbjergtet og ikke langt Vest for Strengnæs, i Härads Sogn, Åkers Herred. Runeskriften, som her udfylder den store Orm, der omslutter de indhuggede Billeder, melder nemlig Intet om Sigurd Fafnesbane, men kun, at »Isaio reiste ene denne Steen efter Thuar, Slodes Fader, og Brand sin Fader . . . (Runerne ristede) Jurar i Ka'um«. Atter her møder os dog tydeligt nok Ormens Drab af Sigurd, den belæssede Grane

*) Runehellen ligger ogsaa i Nærheden af en gammel Bro over et Sund, hvoraf i ældre Tider Navnet »Bro-sund« opstod.

ved Træet, een eller maaskee to Fugle ved samme, fremdeles Regins hovedløse Krop, den formentlige Odderfigur, Smederedskaber og endelig en mandlig Skikkelse med en Hammer i den ene Haand og i den anden en Teen, liig den, hvormed paa Ramsundsberget, som jeg troer, Fafnes Hjerte steges over Ilden. Säve har rigtignok antaget, at saavel den her fremstillede mandlige Figur, som den tilsvarende paa Ramsundsberget, muligen kunde forestille Regin, der smeder Sværdet til Sigurd, for hvilken Betragtning Hammeren unægtelig kunde tale. Men den Omstændighed, at Manden paa Ramsundsberget smager paa sin Finger, aldeles som Sigurd paa de norske Udskjæringer, er for mig et afgjørende Vidnesbyrd om, at Runeristeren paa Ramsundsberget har tænkt paa Sigurd, hvilket ogsaa naturligt stemmer med den øvrige Fremstilling. Hammeren paa Gökstenen gjenfindes desuden paa Ramsundsberget, men liggende paa Jorden. At den paa Gökstenen sees i Mandens Haand, kunde, forsaavidt man ikke her vil antage Manden for Regin, hvilket i og for sig er af underordnet Betydning, enten være en Ubehjælpssomhed af Runeristeren eller grunde sig paa nu ukjendte Sagn. Til Forskjel fra Ramsundsberget fremviser Gökstenen lige i Midten af Indhugningen ovenover Grane et christeligt Kors. De raare Figurer paa Gökstenen kunne i det Hele maaskee tyde hen paa, at de hidrøre fra en noget sildigere Tid, end Forestillingerne paa Ramsundsberget. Säve henfører, vistnok med Rette, begge Forestillingerne omtrentlig til Tidsrummet mellem Aar 1000 og 1050, altsaa til første Halvdeel af det elvte Aarhundrede eller snarere endog til en lidt tidligere Tid. I hvert Tilfælde turde de være halvandet til to hundrede Aar ældre, end de ældste af de ovenfor ommeldte norske Fremstillinger af Sigurdssagnene. Ikke destomindre er den indbyrdes Lighed mellem de norske og de svenske Fremstillinger i flere Henseender overordentlig slaaende.

Efter disse i Hovedsagen sikke lagttagelser, der mærkelig stemme med en Sagas Beretning om, at Kong Sigurd Jorsalafar og hans Nordmænd, som i Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede i Myklegaard paa Hippodromen («Padreim») saae malmstøbte Billedstøtter af græske Guder og Helte, strax antog dem for »Aser, Vølsunger og Gjukunger«*), er det bragt til fuldstændig Vished, at Sagnene om Sigurd Fafnesbane og hans Æt maae saavel i Sverige som i Norge have været almindelig kjendte og udbredte idetmindste i de første christelige Aarhundreder, saa de billedlige Fremstillinger af disse Sagn endog for en Deel havde kunnet antage visse, typiske Former, selv til forskjellige Tider og i vidtadskilte Egne. En yderligere Bekræftelse er derved vundet paa, at hedenske Sagn, som i en slig Udstrækning have kunnet afpræge sig paa Runemindesmærker og christelige Kirker, maae have brugt en forudgaaet meget lang Tid til i bestemte Former at sætte sig saa fast i Folkets Bevidsthed. Da man derfor ved de ovennævnte Runemindesmærker i Sverige kan gaae tilbage til omtrent Aar 1000, og da man ved de norske Trækirkedøre og Kirkestole kommer frem i Middelalderen til det trettende, fjortende Aarhundrede, er det neppe nogen dristig Slutning, at naar de hedenske Sagn kunne fra Aar 1000 gaae saaledes omtrent tre hundrede Aar videre fremad ind i den christelige Tid, maae de ogsaa antages at kunne have naaet idetmindste ligesaa langt tilbage i den hedenske Periode, hvorved man netop vil komme ned til, i hvert Fald Slutningen af Guldbracteaternes egentlige Tidsrum (omtrent ved Aar 700).

Under alle Omstændigheder kunde der fra den Side nu ikke længere være nogen Betænkelighed for mig ved at forfølge de Ligheder mellem Forestillingerne paa de yngre større Mindesmærker og de betydelig ældre Guldbracteater,

*) Sigurd Jorsalafars Saga cap. 13.

som allerede paa et tidligere Stadium havde vakt min Opmærksomhed. I samme Grad som det i senere Tid er blevet oplyst deels, at den nordiske Folkestamme ikke kan være indvandret fra Nord mod Syd, men snarere maa have bevæget sig lige omvendt, fra Syd eller Sydost mod Nord, og deels, at de ældste Sproglevninger i Norden med udprægede nordiske Eiendommeligheder fremtræde i Runeskrifter i Danmark saa tidlig som i Jernalderens første Tid, ikke længe efter Christi Fødsel, er det ogsaa (fornemmelig af Sv. Grundtvig) med Føie udhævet, at de i Eddaerne bevarede ældgamle Gude- og Heltesagn, som aabenbart ere det nordiske Folks Fælleseie, ikke alene maae være ligesaa gamle i Danmark, som i Norge, paa Island og i Sverige, men vistnok endog ældre, idet de først synes at være komne til Danmark og det nuværende Sydsverige, hvorfra de lidt efter lidt have bredt sig op mod Norden, i hvis meest afsides Egne de selvfølgelig have holdt sig længst og omsider ere blevne nedskrevne. Isærdeleshed maa dette gjælde Sagnene om Vølsunger, Gjukunger, Niflunger og Budlunger, som have været udbredte hos alle gotiske Folk, og som muligen ere oprindelig endnu ældre i Tydskland, end i Danmark. Det var saaledes heller intet Under, om man i Sagnenes formeentlige »Guldalder«, den mellemste Jernalder (omtrent fra 450 til 700 e. C.), som i Norden tidligst var rodfæstet i Danmark, tillige kunde træffe de ældste billedlige Fremstillinger af de i Eddaerne først seent nedskrevne mythiske og heroiske Sagn. Thi det var jo just paa den Tid de gotiske Folk, efter det vestlige Romerriges Undergang, allevegne begyndte at frigjøre sig fra den romerske Kulturs tidligere altfor overveiende Herredømme og i deres kunstneriske Arbejder mere selvstændigt at lade deres egne nationale Forestillinger afløse de fremmede Forbilleder. Stærkest maatte dette da ogsaa fremtræde i det høiere Norden, hvor den romerske Indflydelse forholdsviis havde været svagest. Hertil kommer endelig,

at Guldet i det gamle Skjaldesprog (t. E. i Bjarkemaal) jævnlig benævnes »Odderboden«, »Fafnes Leie«, »Ormens Duun«, »Granes Byrde«, Niflungernes Trætteæmne«. Hvor naturligt vilde det da ikke være, at man kunde vente at finde Forestillinger netop fra denne Sagnkreds paa Smykker af Guld, der tilmed træffes i Forbindelse med nogle af de største Guldskatte, som ere os levnede fra Hedenskabets Tid, og som nok dengang have kunnet, idetmindste stundom, henlede Tanken paa Fafnes Skat?

Naar imidlertid Talen er om Sammenligninger mellem Forestillinger paa store Mindesmærker (Kirkeportaler, Runestene o. d.) og paa ganske smaae Gjenstande, som Guldbracteaterne, der i Tværmaal yderst sjelden overstige et Par Tommer, er det en Selvfølge, at man paa disse sidste ikkun kan have billedlige Fremstillinger af en forholdsviis meget indskrænket Art. Kunsten at udpræge slige Bracteater var desuden dengang umiskjendelig i sin første Barmdem i Norden, saa vi i de fleste Tilfælde maae lade os nøie med svage, ofte tvivlsomme og vildledende Antydninger der, hvor de store Mindesmærker have klare og sammenhængende Rækker af Forestillinger. Under slige Forhold er det derfor af dobbelt Vigtighed at have enkelte, idetmindste nogenlunde faste Udgangspunkter, hvortil det mere Usikre foreløbig kan støtte sig.

Som et saadant, endog slaaende Udgangspunkt maa jeg ansee den paa Tavle 16 (fig. 1—2) fremstillede Bracteattyp, paa hvilken sees en hjelmprydet Kriger i bøiet Stilling (knælende eller siddende?) med Fingeren i Munden, og foran ham en Fugl, der ligesom hvidsker til ham, samt et barbarisk Dyr med Manke, aabenbart en Hest. Thi, især da det ovenfor er godtgjort, at andre Bracteater stundom fremstille baade Helte og deres Dragekampe, vil vistnok Enhver, som med Opmærksomhed har betragtet de norske og svenske Sigurdsfremstillinger, uvilkaarlig komme

til at mindes Sigurd, der ved Stegningen af Fafnes Hjerter stikker sin Finger i Munden, endvidere Fuglene, der advare ham, og endelig hans Hest Grane. Den meget lignende Bracteat (fig. 3) paa samme Tavle fremviser endnu, foruden Hesten, en barbarisk Dyrefigur, hvori allerede andre Forskere have villet see en Drage. Paa de to første Bracteater findes vel tillige, som paa en Mængde andre, nogle hidtil neppe ganske forklarede Runer og mystiske Tegn, navnlig det Kors med ombøiede Ender, som man temmelig vilkaarlig har kaldet Thors Hammerstegn, skjøndt det forekommer i stor Udstrækning hos de forskjelligste Folk i Oldtiden*). Men selv om disse, formentlig nærmest mystisk-religiøse Indskrifter og Tegn senere skulle blive forklarede, synes Sprogforskerne ikke at have synderligt Haab om, at de kunne yde noget Bidrag til Forklaringen af de billedlige Fremstillinger**). Runerne paa Bracteaterne, ere ovenikjøbet stundom Runealphabetet eller Dele af samme***), saa man, i al Fald indtil Videre, rettest maa betragte Bracteaternes Indskrifter og deres billedlige Fremstillinger, i Lighed med hvad Sigurdsristningerne i Sverige vise, som ikke egentlig vedkommende hinanden.

Efter de udførligere, for Sigurd Fafnesbane unægtelig særdeles betegnende Fremstillinger paa de tre ovennævnte, fra tre forskjellige Findesteder i Sjælland og i Skaane hid-

*) Jfr. L. Müller: Religiøse Symboler af Stjerne-, Kors- og Cirkelform hos Oldtidens Kulturfolk. (Af Vid. Selsk. Skr. 5te Række, hist- og phil. Afd. 3 Bd.). Kbhvn. 1864, især § 10, S. 64 sq.

***) For et følgende Hefte af disse »Aarbøger« er senere indsendt en Afhandling om Indskrifterne paa Guldbacteaterne af den udmærkede Runolog, Professor S. Bugge i Christiania.

****) Jfr. Bracteaten fra Vadstena i Sverige (paa Tavle 23 fig. 12) med hele Runealphabetet og Bracteaten fra Skaane (paa Tavle 17 fig. 6) med Alphabetets Begyndelse, **VND**, hvad oftere synes gjentaget paa Bracteaten fra Skodborg (Tavle 16 fig. 8).

rørende Guldbracteater^{*)}, tør man vistnok ogsaa til de sandsynlige, maaskee noget yngre og derfor mere barbariske Sigurdstyper henregne Bracteaterne (Tavle 16 fig. 4—8) med den hjelmdækkede, bøiede Mand, der fører sin Finger eller Haand op til Munden. Ved en lignende Figur (Tavle 16 fig. 9) er til yderligere karakteristisk Betegnelse vedføjet en spyende Drage. Ogsaa under den barbariske Figur paa Bracteaten Tavle 16 fig. 8 er der muligens antydnet en Slange, ja maaskee endog en Hest^{**}).

Som en noget særegen Typ maa fremhæves den hosføiede Bracteate^{***}) fra Skrydstrup i Haderslev Amt. Kriegeren er prydet med en Hjelm, liig den paa Bracteaterne Tavle 16 fig. 1—2; en Fugl sidder paa hans Hage, og bagved ham sees et større Dyr, vistnok en Drage eller Hest (?). Men han er forestilt staaende; han har ikke Fingeren eller Haanden i sin Mund, hvorimod hans høire Haand er stukken ind i Dyrets aabne Gab. Foran ham staaer uden en Hjort og under denne ligger een eller to sammen-

^{*)} Tavle 16 fig. 1 (i Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. 8944) er funden ved Lellinge i Sjælland, Fig. 2 (i Thomsens Samling) og Fig. 3 (i Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. 8673) i Skaane, den sidste ved Rafunda. Atlas f. n. O. Nr. 84—86. Annaler for 1855 S. 304—305.

^{**}) Bracteaterne paa Tavle 16 fig. 4 og 7 ere f. ved Dannenberg i Hannover (see Zeitschrift des hist. Vereins für Niedersachsen Jahrg. 1860. Taf. 1 fig. 1—2); fig. 5 er fra Vedby i Fyen, nu i Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. 19248 (Stephens Runic Mon. II pag. 550—551); fig. 6, i Oldn. Mus. Nr. 12430, fra Bolbro, Fyen; fig. 8, i Oldn. Mus. Nr. 20880, fra Skodborg, Slesvig (Stephens l. c. II, 560); Fig. 9 fra Haderslev-egnen, i Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. DCLVIII.

^{***}) Oldn. Mus. Nr. 8676. Atlas f. n. O. Nr. 83. Annaler for 1855 S. 303—304.

rullede Slanger. Til en vis Grad kan denne Forestilling minde noget om Runestenen i Balingstads Sogn i Upland i Sverige, hvor en spydbevæbnet, hjelmprydet Rytter med Falk og Hunde jager en Hjort; bagved ham staaer en Bueskytte, trædende paa en Orm eller Slange*). Men Bracteaten synes endnu mere at have en dybere Betydning, end den nævnte Jagt. Skulde man turde antage, at der ved Hjortefiguren kunde være hentydet til et i den rigtignok temmelig sildige Didrik af Berns Saga (cap. 142) opbevaret Sagn om at Sigurd Fafnesbane i sin første Barndom blev opfostret i Skoven af en Hind? Eller skulde man kunne med nogen Rimelighed troe, at vi her have en heel anden Sagnhelt for os, t. E. Sigurds Svigersøn, den berømte Kong Regner Lodbrog, der i Götland befriede Thora, med Tilnavn Borgehjort fra en Lindorm, der tillige rugede over en stor Guldskat? Høgen vilde da kun være en af D Tidens sædvanlige Høvdings Attributer**). Men det maa som en løs Formodning selvfølgelig staae hen til nærmere Undersøgelse.

Ved de tre første Bracteater paa Tavle 17***) vender Tanken imidlertid med større Tryghed tilbage til Sigurdsagnet selv i dets almindelig kjendte Skikkelse. Paa dem sees nemlig alene en opsadlet og belæst Hest, upaatvivelig Grane med Fafnes Guldskat, »Granes Byrde«. De over Sadlerne paa fig. 2 og 3 i Rækker anbragte Prikker

*) Afbildet i Dybeck: Svenska Run-Urkunder, 2den Saml. Nr. 76 og Sammes Sverikes Run-Urkunder, Tavle 33 Fig. 137.

***) I Rolf Krakes Saga (cap. 40) hedder det om Rolf og hans Kæmper, da de kom i Hallen til Kong Adils i Upsal, at hver havde sin Høg siddende paa Skulderen, hvilket dengang ansaaes for en stor Prydelse.

***) fig. 1 i Stockholms Mus. f. i Sverige (Montelius Pl. 2 Fig. 17), fig. 2 i Stockholms Mus. f. ved Eskatorp, Halland, og fig. 3 i Sjöcronas Samling f. i Skaane ved Väsby (Stephens II 549 og 875).

eller smaae Kredse ere formentlig Guldringene og Kostbarhederne i det Hele. Paa de talrige svenske, med Slanger, Drager og Dragekampe rigt prydede Runestene, hvor jo, som vi have seet, beviislig Sigurdssagnet to Gange udførlig er fremstillet, og hvor man altsaa maa kunne vente Antydninger til eller mindre Fremstillinger af samme Æmne paa flere Steder, forekommer ogsaa mellem Slange- eller Drageslyngninger en enkeltstaaende Hest, som nok kunde være Grane*). Endnu hyppigere forekomme ved lignende Slyngninger en Rytter og en Fugl, hvormed vel ligeledes, idetmindste stundom, Nordens berømteste Helt Sigurd Fafnesbane og hans Daad kan være antydet**). Thi at ogsaa de følgende Bracteater paa samme Tavle 17 (fig. 4—11), som fremstille et hjelmdækket Hoved og en Hest deels med og deels uden Fugle, snarere angaae den i Sagn og Sange saa vidt og bredt forherligede Sigurd, end en almindelig Høvding med Hest og Høg, turde blive bekræftet ikke alene af denne bestemt udprægede Typs store Udbredelse over hele Norden, men ogsaa deraf, at nogle af Bracteaterne af Typen med Fugle (t. E. fig. 5) have to Fugle***) i Lighed med Sigurdsristningen paa Ramsundsberget, og at een Bracteate uden Fugle (fig. 4) viser forneden en Tang og, som det synes, Smedeapparater****), hvorved sikkert nok, ligesom

*) T. E. Nysätra Stenen i Upland. Jfr. Dybeck: Sveriges Run-Urkunder Tavle 28, Fig. 113.

***) Göransson: Bautil (Stockholm 1750) Nr. 36, 173 og 556. En stor Fugl og en ved en Orm liggende menneskelig Skikkelse sees Nr. 308, jfr. dog Dybeck: Sveriges Run-Urkunder Tavle 4 Fig. 14.

****) Den her ommeldte Bracteate fra en Mose ved Løgstør er i Oldn. Mus. Kbhvn. (5938). En lignende med to Fugle (i Mus. i Stockh.) er funden i Vestergötland. Atlas f. n. O. Nr. 91. Annaler for 1855 S. 306.

*****) Funden i det Meklenborgske (i Thomsens Samling). Atlas f. n. O. Nr. 115. Annaler for 1855 S. 313.

paa begge de store svenske Runeristninger, Regin Smed og hans Indgriben i Sigurds Skjæbne er bleven betegnet.

Det maa dog ikke lades uberørt, at flere af de sidstnævnte Bracteater (fig. 6—11 og især fig. 11)*) frembyde i Typ en mærkelig Overeensstemmelse med en heel Række andre Bracteater (hvorom Mere i det Følgende), som istedetfor Heste have kjendelig udprægede hornede Dyr (jfr. Tavle 23). Det er vel ingenlunde umuligt, at Hornene, som ofte ere anbragte paa en høist besynderlig Maade (see t. E. Tavle 23 fig. 7 og især 11, Atlas f. n. O. Nr. 94, 107, 108 og 235), tildeels kunne være Hesteprydelser, og at saaledes nogle af disse Bracteater ville kunne henføres til Sigurdstyperne. Men indtil bestemtere Oplysninger i saa Henseende foreligge, vil denne Klasse af Bracteater i Almindelighed rettest være at betragte som nuanceret fra de formeentlige Sigurdstyper.

Da Bracteaterne i det Hele fremvise en stor Forskjellighed i billedlig Udsmykning, ligger det nær at undersøge, om ikke andre Forestillinger af Sigurdssagnene, end netop dem om Sigurd selv, skulde kunne paavises. Til de allerede ovenfor paapegede Udskjæringer paa Hyllestads Portalen, paa Dørplanken i Opdals Kirke i Numedal, og paa Bagsiden af Brudestolen fra Hiterdals Kirke (Tavle 18 fig. 1), forestillende Kong Gunnar i Ormegaarden, kunne vi maaskee endnu føie Indhugningen paa en Runesteen paa Øland**) og en noget lignende Udskjæring paa et i Cityen

*) Tavle 17 fig. 6, i Thomsens Samling, er funden i Skaane sammen med Tavle 16 fig. 2 (Atlas f. n. O. Nr. 103); Fig. 7, i Old. Mus. Kbhn. Nr. 8652, er vist fra Danmark (Atlas Nr. 109); fig. 8, Oldnord. Mus. Nr. 8649, er opgravet ved Overhornbek i Jylland, (Atlas Nr. 100); fig. 9 i Bergens Mus. er funden ved Sogndal, Bergens Stift (Stephens II, 546); fig. 10 Oldn. Mus. Nr. LXXVII er fra Slangerupegnen, Sjælland (Atlas Nr. 93); fig. 11, Oldn. Mus. Nr. 12526, er f. i Maglemose, Vallersløv, Sjælland (Atlas Nr. 233).

**) I Stenåsa Kirke, Møckleby Herred jfr. Göransson: Bautil

i London funden, vistnok nordisk Beenspænde (Tavle 18, fig. 2), hvorpaa en brynjeklædt (nu beskadiget og hovedløs) Ridder omvunden af Slanger*), ja mulig endog et meget lignende, desværre altfor ødelagt Brudstykke af en Træfigur fra Thyras Gravkammer i Jellinge**), som yderligere Vidnesbyrd om, hvor hyppig og hvor udbredt Fremstillingen af Gunnarssagnet var i Slutningen af den hedenske og Begyndelsen af den christelige Tid. Det er derfor heller neppe ganske ugrundet, naar den hjelmdækkede, af Slanger omvundne Kriger paa Bracteaten fra Dannenberg i Hannover (Tavle 18 fig. 3) nu antages for Kong Gunnar i Orme-gaarden, saameget mere som Bracteaten blev funden i Forbindelse med et Par af de Bracteater (Tavle 16 fig. 4 og 7), der, som jeg har troet, kunne henføres til Sigurd Fafnesbane***). Det er heller ikke usandsynligt, at baade den bagbundne og den af Slanger omviklede Kriger paa Bracteaterne fra Sletner Fundet i Norge****) (Tavle 18 fig. 4—5) ere endnu mere barbariserede Fremstillinger af det samme Æmne. I Sletner-Fundet var tilmed indblandet Sigurds-typer, foruden en Deel heel- og halvbarbariske Typer. I det Hele synes Bracteaterne baade i Sletner og i Dannenberg Fundet nærmest at maatte hensættes til Slutningen af Guldbracteaternes Tidsrum.

(Stockholm 1750) S. 292 Nr. 1069. En sikkert mandlig Figur med opadboiede Been er her omviklet af en stor Mængde Slanger eller Orme.

*) Proceedings of the Society of Antiquaries of London. Second Series. Vol. III p. 224—225.

***) Træfiguren i mine »Nordiske Oldsager« S. 114 Nr. 474, jævnført med Beenbrikken fra London, her Tavle 18 fig. 2.

****) »Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen«. Jahrgang 1860 (Hannover 1861) S. 391—396, Taf. 1. Dr. Grotefend henstiller her, om ikke den slangeomvundne Kriger kunde betegne Thor kæmpende med Midgaardsormen.

*****) O. Rygh i det Norske Videns.-Selskabs Forhandlinger for 1864.

Naar man fremdeles med Bagsiden af den før omtalte Brudestol fra Hiterdals Kirke i Norge (Tavle 19 fig. 1), hvor man seer Sigurd, Brynhild og Andvareringen eller maaskee snarere Gudrun, der medgiver Kong Atles Sendebud til Gunnar og Høgne en Ring med advarende Runer, sammenstiller de hosstaaende Bracteater (Tavle 19 fig. 2—3), paa hvilke en ridende og en, som det synes staaende, mulig endog qvindelig Figur, løfter en Ring i Veiret*), kommer man let til den Formodning, at en fælles, dengang almindelig kjendt Forestilling, hvad enten det nu er om Andvareringen eller om Gudruns Ring, her ligger til Grund. Af de tvende følgende Dobbeltbracteater paa samme Tavle 19 (fig. 4—5) fremstiller den ene paa Forsiden et (qvindeligt?) Hoved med en ganske særegen Hue og med et Svanehoved ved Halsen, samt paa Bagsiden nogle Sendebud (?), nemlig en landsebevæbnet Rytter, ledet af en Mand med en Bue**); den anden Dobbeltbracteate har paa Forsiden en qvindelig Figur med udslaget Haar, næsten nøgen, kun iført et kort Skjørt, som med den høire Haand holder fast i en utydelig Gjenstand, medens hun med den venstre Haand i Gabet paa et Dyr (en Hest?) ligesom tæmmer dette; paa Bagsiden sees nogle sammenslyngede barbariske Dyr***). Ved disse ganske særegne Bracteater, hvis Forestillinger ikke kunne ansees for tilfældige eller betydningsløse, kan man heller neppe undlade at gjenkalde sig de bekjendte Sagn (Vølsunga Saga cap. 40) om Sigurd Fafnesbanes og Gudruns skønne Datter Svanhild, som Kong

*) Dobbeltbracteaten fig. 2 i Bergens Mus. er f. i en Gravhøi i Haugs Præstegjæld. Sønder Bergenhus Amt; fig. 3 i Stockholms Mus. er f. ved Trollhättan. Atl. f. n. O. Nr. 15 og 111. Annaler for 1855 S. 285 og 311—312.

***) fig. 4 i Stockholms Mus. er, efter Montelius, f. i Upland og ikke, som angivet i Annaler for 1855 S. 288 Nr. 17, ved Trollhättan.

***) fig. 5 ogsaa i Stockholms Mus. f. ved Trollhättan. Annaler for 1855 S. 305 Nr. 89

Jørmunrek vilde ægte og lod hente til sig, men som han ifølge en uretfærdig Mistanke om Utroskab lod binde til Borgporten og træde ihjel af Heste; i Begyndelsen, hedder det, da hun med sine deilige Øine saae paa Hestene, vilde disse ikke træde paa hende, »men en Bælg blev trukket over hendes Hoved og saaledes lod hun sit Liv«.

Det er dog en Selvfølge, at slige Udtydninger, som ikke længere bestemt kunne støtte sig til directe overleverede, om end senere Forbilleder, liig Udskjæringerne i Træ og Indhugningerne paa Stene i Norge og Sverige, og som heller ikke i og for sig ere tilstrækkelig klare og afgjørende, maae afvente Bekræftelse ved fremtidige Fund og Iagttagelser, før de kunne gjøres fuldt gjeldende i Videnskaben. Jeg skal derfor heller ikke fortsætte dem synderlig mere, end skeet er. Kun maa det, forinden vi forlade Sigurdssagnene, endnu være mig tilladt at henstille til kommende Forskninger, om det ikke skulde være rimeligt, at man paa Bracteaterne maatte kunne vente at finde Fremstillinger ikke alene af Sigurd Fafnesbane selv og hans nærmeste Efterkommere, men ogsaa af hans Forfædre, de første navnkundige Vølsunger, i Særdeleshed, da der virkelig gives Bracteater, som foreløbig nok kunne synes at hentyde derpaa.

Paa Tavle 20 fig. 2 er saaledes afbildet en i sin Tid til Kjøbenhavns Oldsag Museum (Nr. 8675) fra Myntcabinetet afleveret Bracteate, hvorpaa sees en Kriger, der med den venstre Haand holder en ligesom flygtende nøgen Skikkelse, medens han med den høire fører et Sværd, der, som Thomsen*) siger, »er af en saa besynderlig Form, at man endog kan tvivle om, hvad man egentlig har villet antyde dermed«. Ved Siden af Sværdet er en dunkel Figur, lignende en Fordybning med didførende Trappetrin(?).

*) Annaler for 1855 Side 303.

Ifølge Vølsunga Saga (cap. 4—8) havde Kong Siggeir, som var gift med Kong Vølsungs Datter Signe, ladet sin Svigerfader og alle hans Sønner dræbe, med Undtagelse af Sigmund (Sigurd Fafnesbanes Fader), som blev reddet ved sin Søster Signes Hjelp. Skjult i en Hule og grublende paa Hævn over Siggeir, hvis Sønner han ogsaa lidt efter lidt dræbte, opdrog Sigmund i Hulen sin egen Søn Sinfjotle, som han havde avlet med sin Søster Signe, der havde skiftet Ham med en Trolldvinde og besøgt ham i Hulen. Da Sinfjotle var bleven stor og stærk, droge Fader og Søn ofte ud sammen, for at erhverve sig Gods, men havde engang det Uheld begge at fare i Ulvehamme, hvoraf de længe ikke kunde slippe ud. I denne Uskjæbne øvede de som Ulve megen Udaad i Siggeirs Rige, og da de endelig kom løs fra Hammene, pønsede de for Alvor paa Hævn over Kong Siggeir. De begave sig til Kongehallen, men gjenkjendtes og bleve nu, for ret at pines til Døde, indsatte i en Høi af Tørv og Steen i et tvedeelt Rum, adskilte fra hinanden ved en stor Steen. Men da Høien skulde tilkastes, fik Signe Leilighed til hemmelig at lægge et Halmknippe, som det heed sig, indeholdende Flæsk, ned til Sigmund. I Halmknippet stak et Sværd, med hvilket Sigmund gjennek-skar Stenen og befriede sig selv og Sinfjotle, hvorefter de gik tilbage til Hallen og indebrændte Kongen med alle hans Mænd; Signe, tilfreds med Hævnen for sin Slægt, kyssede sin Broder Sigmund og sin Søn Sinfjotle, og gik selv ind i Ilden.

Med Hensyn hertil fortjener det altid nogen Opmærksomhed, at det omtalte besynderlige «Sværd» har en overraskende Lighed med et Halmknippe, endog kjendelig med en Knop (af et Sværd?) forneden, hvorfor man let kunde fristes til at troe, at Bracteaten netop fremstiller Sigmunds og Sinfjotles berømte Flugt fra Høien, hvorom Sangen for-dum lød i Norden (og hvorom et enkelt Vers er bevaret i Vølsunga Saga cap. 8). Utroligt var det da heller ikke, at

de paa Tavle 20 fig. 1 afbildede Bracteater*) ogsaa skulle forestille Sigmund og Sinfjötle.

Vilde man endelig gaae tilbage til nogle af de første Sagn i Vølsunga Saga, hvorledes Odin selv, for at kalde Vølsungeætten til Live, sendte en Valkyrie med et Æble til sin Sønesøn Kong Rerer, hvis Dronning, efterat have spist af Æblet, fødte Kong Vølsung, hvorledes derefter Odin selv stak det udmærkede Sværd Gram ind i et Træ i Vølsungs Hal, hvilket Sværd (der senere skulde blive Fafnes Bane) Sigmund Vølsungens alene kunde igjen uddrage af Træet, samt tilsidst hvorledes Odin selv valgte Hesten Grane til sin Yndling Sigurd, kunde man nok i de mærkværdige, i sin Art saagodtsom enestaaende Bracteater paa Tavle 20 fig. 3—5*) see Odin med Mimers Hoved (fig. 4—5), med Grane eller dens Stammefader Sleipner, med Valkyrien og Æblet (fig. 3) og med Sværdet, der bliver stukket i Træet i Hallen (fig. 5). Man kunde maaskee mene, at den paafaldende store Hjelm, der paa disse Bracteater ender i et Fugle eller Slangehoved, gjerne kunde forestille den bekjendte Skrækkehjelm, Øgeshjelmen kaldet, som Sigurd tog blandt Fafnes Skatte, saameget mere, som en lignende, om end gjerne noget mindre Hjelm af samme Form oftere forekommer paa andre Bracteater. Forestillingerne skulde da gjelde ikke Odin, men Sigurd saaledes, at det afhuggede Hoved blev Regins, at Hesten var Grane og Figureerne med Spyd og Sværd Hentydninger til Begivenheder i Sigurds og Vølsungernes Liv. Men da den samme Hjelm er fremstillet paa de forskjelligste Typer,

*) I Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. MDCLXXVIII, fundne ved Faxø i Sjælland. Atlas f. n. O. Nr. 76, Stephens II, S. 527.

***) Af disse er fig. 3, Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. 8655, f. ved Esrom, Sjælland (Atlas f. n. O. Nr. 77); fig. 4 og 5 ere fundne sammen med Tavle 17 fig. 10 i Nærheden af Slangerrup, ogsaa i Sjælland, nu i Oldn. Mus. Nr. LXXVIII og LXXX (Atlas Nr. 78 og 79).

selv paa dem, der ikke kunne henføres til Sigurd, t. E. paa den formodede Freystyp (foran Side 390), forekommer det mig, at det Hele paa en naturligere Maade samler sig om Odin og hans Forkjærlighed for Vølsungeætten, der var saa nær beslægtet med ham*).

Vi ere i hvert Tilfælde her naaede til det Punkt, hvor Forklaringerne hentede fra Himlen og fra Jorden ligesom møde hinanden. Det har iøvrigt ikke været mig muligt, bestemt at udpege nogen Bracteattyp, som ellers kunde betegne Alfader eller Odin**). Derimod kan det neppe nægtes, at Thomsens ovenfor anførte Formodning om, at Typerne med Svinet eller Galten kunde have Hentydning til Guden Frey og hans guldbørstede Galt, ingenlunde er usandsynlig. Jeg tør heller ikke fragaae, at endnu en anden Typ synes mig, endog tydeligere, at minde om een af de øverste hedenske Guder, som over hele Norden var Gjenstand for en ganske særlig Dyrkelse.

Det er nemlig allerede tidligere bemærket, at der paa en ikke ringe Mængde Bracteater ved hjelmprydede Mandshoveder sees hornede Dyr, som frembyde en stundom slaaende Lighed med Heste, ja som meget hyppig, forsaa-vidt man ikke deri alene vil see Ornamenter, have Gjorde

*) Jfr. imidlertid den fyenske Bracteate (Atlas Nr. 227), hvor Mandshovedet og det under samme liggende Dyr ganske ligner den formeentlige Odinstyp, medens den foran Hovedet anbragte Fugl vel lige godt kunde fremstille een af Odins Ravne og een af Sigurds Fugle.

***) Jeg bør dog ikke unnlade her at henlede Opmærksomheden paa Atlas Nr. 98. Et Hoved med en Piil eller et Spyd i Munden og med en Fugl som Hjelm er omgivet af to phantastiske Dyr. Skulde det være Odin som Krigsgud, udsendende Hærrør eller Budstikke, med een af Ravnene og med de to Ulve Gere og Freke? Et Par andre eiendommelige Bracteater fremvise ogsaa Mandshoveder med Pile eller Spyd i Munden. Atlas Nr. 26, Nr. 149 (og maaskee tillige Nr. 239, her Tavle 22 fig. 4?).

eller Bugremme og selv Noget, der kunde ligne Sadler (t. E. Tavle 23 fig. 8, 11). Men det er neppe forhen tilstrækkelig iagttaget eller udhævet, at disse hornede Dyr aabenbart dele sig i to større Klasser: eftersom de have Bukkeskjæg eller ikke. Ved i saa Henseende at foretage en Udsondring og Sammenstilling kan det ikke undgaae Opmærksomhed, at Typen med Bukkeskjæg, som i Reglen hverken har Runeindskrifter eller Fugle at opvise, uden Sammenligning indbefatter den største Række af de anseeligste Guldbracteater, der endnu kendes fra Oldtiden*), hvorved Tanken strax henledes paa noget Hoiere, ja paa een af de dengang meest ansete Guder.

Jeg vil ikke tale videre om, at den allerstørste, hidtil fundne Bracteat, hvoraf Brudstykker til forskellige Tider og, mærkeligt nok, paa forskellige Steder ere komne for Dagen paa Bornholm**), just er af denne Typ, hvor det hornede Dyr har et bestemt udpræget Bukkeskjæg; om Bracteatens Kant er desuden en Krands af Menneskehoveder. Men jeg maa fornemmelig henvise til den høist ualmindelige jyske Bracteat***) (Tavle 21 fig. 1), som paa Midten ved det med en Hjelm prydede Mandshoved har et større hornet Dyr og i Kanten, udenom en Kreds af Menneskehoveder, tillige omtrent tredive mindre, hornede Dyr, alle med et trekantet Bukkeskjæg, og alle prydede med

*) See Atlas f. n. O. Nr. 128, 129, 136, 137, 142, 144, 146; Montelius Pl. I, fig. 23, 24, Pl. 2, fig. 11, 12. Mindre af lignende Typ sees Atlas Nr. 105, 127, 140, 143, 145, 236, 234, 240, 241. Montelius Pl. 2, fig. 1, 7, 9, 19, 23.

**) Atlas f. n. O. Nr. 146, hvor dog Afbildningen efter det seneste (1869) til Oldn. Mus. Kbhvn. (Nr. MMLIII) tilkomne Fund er i nogle Enkeltheder mindre nøiagtig i det supplerede Midtparti. Til Fundet høre fire byzantinske Guldmynter, nemlig een fra Theodosius II (408—450) og tre fra Leo I (457—474).

***) I Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. MCCCXXXIII, f. ved Lyngby, nær Ebeltoft i Jylland.

Bugremme. En stor Bracteat fra Skaane er paa Midten af en lignende Typ; men istedetfor Menneskehovederne og Bukkene omkring ved Kanten har den almindelige Ornamente, hvorimod der ved Øskenen atter sees en halv Snees Menneskehoveder samlede i en kileformig Klynge*). Et enkelt Hoved, ja selv Rækker af Menneskehoveder med Hjelme og Skjæg forekomme vel som Ornament paa nogle faa andre Bracteater og paa flere Gjenstande fra Oldtiden**). Men ligesom jeg tidligere har udtalt den Formodning, at et slikt karakteristisk Ornament stundom med Hensigt kunde være valgt som betegnende Vedkommendes krigerske Færd***), saaledes forekommer det mig endnu mere rimeligt, at Menneskehovederne, naar de, som paa den ovennævnte store jydsk Bracteat, staae ved Siden af en Række Bukke, gjerne turde have en særegen Betydning. Kunde man ikke, og dog vel med nogen Grund, søge en vis Sammenhæng mellem Ornamentet i Randen og Hovedforestillingen paa Bracteatens Midte og antage, at man her har villet afbilde Guden Thor med een af hans karakteristiske Bukke, og udenom antyde de Offeringer baade af Mennesker og af Bukke, som i Oldtiden sædvanlig bleve ydede til hans Ære? Mellem flere større Bracteater af tilsvarende Typ, paa hvilke Mandshovedet i Midten er prydet med en pragtfuld, diademlignende Hjelm, haves desuden et Par fra Skaane, (see Tavle 20, fig. 2****), som nær Yder-

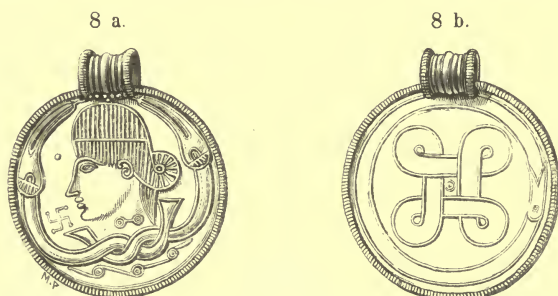
*) Funden ved Raflunda i Skaane sammen med Tavle 16 fig. 3. Jfr. Atlas f. n. O. Nr. 144, Annaler 1855 S. 304.

***) T. E. under Øskenen paa en Bracteat, f. i Sverige. Atlas f. n. O. Tab. XII Nr. 237; hos Montelius Tab. 3, fig. 20, paa den her, Tavle 16 fig. 5, afbildede Bracteat; paa Rembeslaget i Engelhardt: »Thorsbjerg Fundet«, Pl. 11 fig. 47 og 47 a, samt paa Kappen i »Mammenfundet«, i »Aarbøger« for 1869 Pl. 4.

****) »Om Mammenfundet« p. a. S. Sid. 208—209.

*****) Jfr. Atlas f. n. O. Nr. 137. Begge ere fundne ved Wä; nu i Stockholms Mus.

kanten vise to sammenslyngede, under Øskenen stærkt gabende Slinger med skrækkelige Dragetænder, hvorved ikke usandsynlig Midgaardsormen kunde være antydet, ligesom ogsaa paa andre Bracteater af denne Art Fenrisulven synes at være fremstillet*). Ganske interessant er det, at der tilligemed den ovennævnte store jyske Bracteate med det formeentlige Thorsbillede og med de mange Bukke og Menneskehoveder opgravedes den hosføiede Dobbeltbracteate**), hvis Forside, sammenstillet med de ovenstaaende

Bracteater, ogsaa nok kunde med Rimelighed forklares som et Thorsbilled, omgivet af Midgaardsormen, den sidste fordoblet som Ornament; paa Bagsiden er en Sammenslyngning eller et mystisk Tegn omkredset af en enkelt Slange, der netop som Midgaardsormen bider sig selv i Halen.

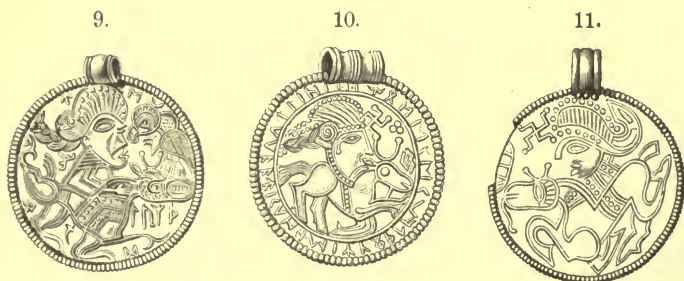
Ulige vanskeligere, ja vel endnu umulig, er en Forklaring af den anden større Klasse af Bracteater med hornede Dyr, men uden Bukkeskjæg***). Det vilde

*) See Montelius Tavle I fig. 24, funden i Vestergötland, nu i Stockholms Mus.; Atlas f. n. O. Nr. 143, i Christiania Mus., fra en Gravhøi i Vandse Præstegjæld.

**) Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. MCDLXXXII.

***) Atlas f. n. O. Nr. 82, 92, 94, 95, 97, 125, 132, 133, 134, 139, 147, 221, 222, 224, 226, 228, 232, 234, 234 b, 235, 237, Montelius Pl. I fig. 6, 9, 10, 14, 18, 22, Pl. 2 fig. 3, 5, 6, 10, 20, Pl. 3 fig. 15, 16, 19, 21, 23. Jfr. desuden Stephens II, Afdeling om Bracteater.

maaskee for Mange ligge nærmest at forudsætte, at man i Oldtiden ikke havde taget det saa nøie med en Smule Skjæg, og at begge Klasser derfor rettest maae betragtes under Eet, i Særdeleshed da flere Typer af disse, enkeltviis ogsaa meget store og smukt udstyrede Bracteater (jfr. Tavle 22 fig. 5—6, Atlas Nr. 92, 223 og 228), fremvise Forestillinger, der kunde passe paa Thor, som t. E. Tavle 22 fig. 1*) to hornede Dyr (Bukke?), fig. 2**) Jernhandsken og Midgaardsormen (?), fig. 3***) Lynstraalen. Men der er igjen andre Attributer, som neppe, idetmindste efter hvad vi hidtil vide, passe paa Thor, saaledes allerede paa fig. 1 Fuglen under de to Dyr, fremdeles paa fig. 3 ligeledes Fuglen og endelig paa fig. 4****) Spydet i Rytterens Mund(?). Overhovedet sees hyppig paa denne Klasse af Bracteater, til bestemt Forskjel fra Gruppen med Bukkene, hvad ikke

kan være reent tilfældigt, baade Fugle og Runeindskrifter, som paa de hosstaaende Typer †), der yderligere ere an-

*) I Museet i Lund, f. ved Helsingborg. Atlas Nr. 222.

**) Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. MMCCXIX, f. paa Lolland. Atlas Nr. 82.

***) Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. LXXVII, f. sammen med Tavle 17 fig. 10 og Tavle 20 fig. 4 og 5 ved Slangerup i Sjælland. Atlas Nr. 94.

****) Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. 12370 fra Sjælland. Atlas Nr. 239.

†) Nr. 9, i Oldn. Mus. Kbhvn. Nr. 15615, er f. ved Hesselager i Fyen (Atlas Nr. 252); Nr. 10, i Oldn. Mus. Nr. 12431, f.

skueliggjorte paa Tavle 22, fig. 5—7 og paa Tavle 23. Det vil desuden bemærkes, at ingen af de hidtil kjendte Bracteater med hornede og skjæggede Dyr eller formeentlige Bukke, der jo, hvis de betegne Thor, ogsaa skulle være Trækdyr, fremvise saadanne Hænder paa Dyrets Hals, som tydelig sees ikke alene paa Sigurdstypen med Hest og Fugl (Tavle 17 fig. 5, 8), men ogsaa paa den ommeldte Bracteate (Tavle 22 fig. 3) med hornet, skjæggeløst Dyr og Fugl, endvidere paa den ovenstaaende tilsvarende Bracteate fra Hesselager (fig. 9) samt paa andre lignende med Fugle (Tavle 23 fig. 7, 8 og 11), og som bestemt antyde, at det hornede Dyr her har været tænkt som benyttet til Ridning. Heller ikke Bracteaterne med de hornede, skjæggeløse Dyr uden Fugle have saadanne Hænder, hvilket end mere godtgjør, at der tiltrods for de indre Ligheder mellem Bracteaterne med hornede, skjæggeløse Dyr i det Hele taget, dog med Grund bør sondres mellem Typerne med og uden Fugle*).

ved Bolbro, ogsaa i Fyen (Atlas Nr. 232); Nr. 11, i Oldn. Mus. Nr. 8646, f. i Danmark (?) (Atlas Nr. 121).

- *) Af Typerne med hornede Dyr uden Skjæg og uden Fugle er paa Tavle 22 fig. 5 (Atlas Nr. 132), i Stockholms Mus., f. i Sverige; fig. 6 (Atlas Nr. 237) ligeledes; fig. 7 (Atlas Nr. 133), i Christiania Mus., f. i Skaane; fremdeles paa Tavle 23 fig. 1 (Atlas Nr. 118), i Lunds Mus., f. i Skaane; fig. 2 (Atlas Nr. 117) f. i Slesvig; fig. 3 (A. Nr. 234), i Lunds Mus.; fig. 4. (A. Nr. 116), i Oldn. Mus. Kbhvn. (8648) f. i Fyen; fig. 5 (A. Nr. 120), i Oldn. Mus. (8645) ogsaa fra Fyen; fig. 6 (A. Nr. 119), i Stockholms Mus. Af Typerne med Fugle er Tavle 23 fig. 7 (A. Nr. 226), i Oldn. Mus. (12525) fra Vallersløv, Sjælland; fig. 8 (A. Nr. 101), i Oldn. Mus. (8650), f. i Fyen; fig. 9 (Stephens II p. 561) i Oldn. Mus. (20963) f. ved Ølst i Jylland; fig. 10 (A. Nr. 102), i Stockholms Mus. f. paa Tjorkø; fig. 11 (A. Nr. 221) i Oldn. Mus. (10037) f. ved Rynkebygaard i Fyen med byzantinske Guldmynter (de yngste fra Leo I, mellem 457—474); fig. 12 (A. Nr. 99), i Stockholms Mus., f. ved Vadstena.

Jeg maa derfor ogsaa indtil Videre forudsætte, at den herommeldte større og særegne Klasse af tildeels meget anseelige Bracteater med hornede, skjæggeløse Dyr igjen indbefatter mindst to kjendelig nuancerede Underafdelinger, i Særdeleshed, da de herhenhørende Bracteater ere saaledes sammenblandede i Fundene, at Forskjellen i Typ ikke kan hidrøre fra Forskjel i Tid. Men hvorvidt der herved er meent at fremstille flere Guder*) eller Heroer, maa afgjøres ved fremtidige Fund af oplysende Runeindskrifter eller ved tilsvarende, mere sikre Iagttagelser, end vi for Tiden eie. Et forberedende Skridt i denne, som i saa mange andre Retninger vilde det dog være, hvis der om samtlige Guldbracteater kunde til Oversigt og Veiledning udarbejdes et nyt kritisk Værk, ordnet, saavidt muligt, efter Alder, Typer og Findesteder, hvortil Videnskaben visselig nu, mere end nogensinde før, maa siges at trænge.

Thi skulde disse første Tydningsforsøg, om hvis Svagthed og Ufuldstændighed Ingen kan være mere overtydet, end jeg selv, i Tiden vise sig at være, idetmindste nogenlunde, paa rette Vei, vil et nyt og mærkeligt Syn aabne sig ind i Nordboernes, ja vistnok tillige ind i flere, beslægtede germaniske Folks fjerne Oldtid. De klartskuende Forskere, som af sildigere nedskrevne, ja tildeels endnu levende Sagn og Sange**) og ad Slutningens Vei have hentydet til vore nordiske Eddaqvads og mythiske Sagns høie Ælde, ogsaa i det sydlige Skandinavien, i de gammel-

*) Med Hensyn hertil kan det altid erindres, at Heimdals Hest kaldtes Guldtop.

**) Sigurdssagnene, som den Dag i Dag ere i frisk Minde paa Færøerne (jfr. Lyngbye: Færøiske Qvæder. Kbhvn. 1822, Hammershaimb: Sjúrdar Kvæði 1851) og tildeels i Norge (see Landstad: Norske Folkeviser Sid. 111—133), gjenlyde saaledes, om end svagere, i vore danske Folkeviser om Sivard Snarensvend, om Sivard og Brynild m. fl. Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser I. Sid. 7—32.

danske Lande, ville da faae en mægtig Støtte i directe overleverede Mindesmærker, som ovenikjøbet røbe (t. E. ved Sigurd Fafnesbanes, i de oldtydske Sagn om Vøl-sungerne ukjendte Hest Grane), at Sagnene alt i hine længstforgangne Tider havde en egen nordisk Farve. Dette vilde atter paafaldende stemme med det Resultat om Sprogets daværende nordiske Egenheder, som Runologerne nylig have vundet ved Læsningen af de med Guldbracteaterne og deres dunkle Runer samtidige, forhen uforstaaelige Runeindskrifter. Man vil da ikke længere kunne betvivle, at ligesom det nuværende Danmark og de andre sydiskandinaviske Egne i den ældre Jernalder og i Mellemjernalderen vare et Hjemsted for de gamle Gude- og Heltesagn, der længere mod Syd alt vare stærkt blegnede for den mægtigt fremtrængende nye christelige Kultur, saaledes blev det igjen de nordskandinaviske Lande, som i den sidste hedenske og første christelige Tid skulde bevare og omsider optegne de gamle hedenske Sagn, hvem den ustandselig, fra Syden og Vesten frembrydende Kulturstrøm ikke længere undte et ret blivende Sted i Danmark.

Jeg har derfor heller ikke tøvet med at fremsætte mine Forsøg til Kyndigeres Overveielse, selv med Fare for, at Meget vil blive omstødt og forandret. Jeg vil trøste mig med, muligen at have ydet en ringe Skjærv til, at en nær Fremtid ved Tydningen af de med Slanger og Drager prydede Guldbracteater kan løfte den i archæologisk Henseende vistnok gyldne, gjennem mange Aarhundreder hengjømte Skat, hvorover man kan sige, at Slanger og Drager altfor længe have ruget.

VIRRING-RUNESTENEN.

AF P. G. THORSEN.

(HERTIL PLADE 24).

De Efterretninger, som Runestenenes Indskrifter yde os, udmærke sig ved umiddelbar Sikkerhed og Oprindelighed. Deres Natur, ifølge hvilken de maa være temmelig korte, giver dem til Gjengjæld hin særegne Egenskab, der er saa meget betydningsfuldere, som disse Indskrifter ikke blot ere ældre, men Aarhundreder ældre end vore ældste skrevne Kilder. I Almindelighed tænker man ikke noksom derpaa, naar det kun gjælder om Indskrifter, der enten ej synes at indeholde noget særdeles eller kun ere bevarede i Brudstykker; men det bliver ret i Öjne faldende, naar Indholdet uvilkaarlig tildrager sig Opmærksomhed. Et fortrinligt Exempel afgiver i den Henseende den mindre Jællinge-Sten. Dens Ord ere faa og simple. At de ud af selve Tiden (omtrent 930) give os Kong Gorms Navn og Dronning Thyres og hendes Tilnavn, er imidlertid saa vigtige historiske Efterretninger, at de ere grundlæggende, kan man sige, i flere Retninger, — og der findes da heller ikke noget tilsvarende i de andre nordiske Lande. Ved den nyopdagede Runeindskrift, som er Gjenstanden for disse Linier, føres vi dog meget højere op i den Kundskab, vi ad denne saa sikre Vej have om de tidligste hjemlige Forhold; denne Indskrift indeholder nemlig en religiøs Paakaldelse af en af Nordens Guder. De fire Ord paa Kanten:

PUR UIGI PISI KUML

(ϝ: Thor vie denne Høj med Tilbehør), staa lige saa klart nu som dengang, da hin Henvendelse først nedlagdes i dem. — Vi have mange Beretninger, der vedkomme det

religiøse Liv i det gamle Norden: Saxo har meget, som hidrører derfra, — men, skjönt han skrev sit prægtige Værk i Tiden nærmest før og efter 1200, er dog alt, hvad han har af den Art, meddelt paa anden, tredje Haand, som noget meget fjærnt og derfor i det hele misforstaaet; den rige islandske historiske Litteratur, som væsentlig er fra samme Tidsalder, staaer de gamle Forhold og Livet i dem meget nærmere, og har derfor kunnet meddele mangfoldige Træk og Skildringer, — men, hvor tro de end vistnok ere bevarede og gjengivne, saa er det dog Beretninger, nedskrevne længere ned i Tiden; endelig have vi de heroiske og mythiske Digte og Kvad, som mer eller mindre tilhøre selve den gamle Tid, bevæge sig i dens Forestillinger og indenfor dens Kreds, — alligevel staa de som paa andet Trin, da de ikke have noget at gjøre med den egentlige personlige Dyrkelse. En Antydning af denne findes kun paa Glavendrup-Runestenen (i Skamby Sogn nord for Odense, opdaget i Begyndelsen af dette Aarhundrede), i det den har de højtidelige og mærkelige Ord:

PUR UIGI PASI RUNAR

(o: Thor vie disse Runer).

Hvor vigtige og anelsesfulde de imidlertid end ere, saa er det dog først Virring-Indskriften, der giver os et omfattende Udtryk af en ligefrem religiøs, personlig Paakaldelse af vor Oldtids mægtigste Guddom. Hvad der for 1000 Aar siden indristedes, det samme ses af os efter saa mange Aarhundreders Forløb og bringer uvilkaarligt Vidnesbyrd om vore Fædres gamle Tro. Der kunde være megen Opfordring til her at dvæle ved, at det netop er Guden PUR der paakaldes og at denne Guddom var Hjemmets egentlige og oprindelige, — og til at fremdrage hvad der mulig saavel af billedlige Fremstillinger fra denne Tidsalder selv, som af Leyninger fra en senere Tid, kunde være at sætte i Forbindelse med hin Dyrkelse, men det skal dog her unnlades. Det er godt og ligesom nødvendigt at blive

staaende foran den Kjendsgjærning, vi nu ere komne i fast Besiddelse af, — for at vi ret kunne tilegne os den.

En meget heldig Omstændighed er det, at det i Virring-Indskriften, der gjør den enestaaende, er saa aldeles tydeligt, medens alt det øvrige i den er blevet stærkt medtaget af Tidens Medfør. Som Afbildningen viser, bestaar Indskriften paa Forsiden af Stenen af fem Linier. Indskriften begynder med Linien længst til venstre, der er noget kortere end de fire følgende og alene indeholder Navnet paa den, fra hvem Mindesmærket hidrører, uden at det dog er ganske tydeligt, hvilket Navn det er. Den derefter følgende Linie har kun tilsidst op imod Kanten et Par tydelige Bogstaver, og det samme gjælder — endog næppe nok — om den tredie Linie. Noget bedre stiller det sig med fjerde og femte Linie, men begge ere dog mangelfulde; i femte staa ganske tydelig tilsidst AFT DUPAN og i fjerde ligeledes, svarende dertil, FAPUR, hvori altsaa er tilkjendegivet, at det er over en afdød Fader. Det er saaledes ikke muligt at vide, om der har været noget usædvanligt i Indskriften, — kun synes Pladsen og Stillingen, som de nævnte tre Ord have faaet, at være noget særegen. En gunstig Skjæbne har jo derimod bevaret Indskriften paa Kanten den Dag i Dag ligesaa god og klar som selvsamme Dag, da den først blev til. Og ikke blot det, men alle Ordene, baade PUR (Mandsnavnet er forskjelligt derfra og har navnlig den afledte Form PURIR), Gjærningsordet UGI, Stedordet PISI og Navneordet KURL (Höjen og hvad der ellers hørte dertil som Mindesmærke), ere ligeledes saa aldeles sikre ogsaa med Hensyn til deres Betydning. Ja ikke alene det, men de ere af sig selv forstaalige, og til det saa særdeles mærkelige i Indholdet kommer saaledes ogsaa, at det uden videre er tydeligt forsaavidt for enhver.

Det er ved Virring Kirke, 2 Mil sydost for Randers, at denne Runesten er fundet. Forhen har den naturligvis staaet paa eller ved en Höj paa Marken eller i Nærheden,

nu havde den sin Plads foran Vaabenhusets Dør, med Indskriften opadvendt, dannende det nederste Trin, med sine tre større Sider svagt skjulte af Jordsmonnet og den fjerde lidt stukket ind under det øverste Trin. For nogle faa Aar siden blev det netop bemærket, at der var Bogstaver paa Stenen, men da den — ogsaa paa Grund af en svag Runding paa Midten — var meget afslidt, blev det ej bragt videre. Det var imidlertid kommet til Hr. Justitsraad F. Hvass's Kundskab (der bor paa Fredriksdal syd for Randers), og han var saa interesseret herfor, at han i afvigte Juli, paa en Gjennemrejse, her meddelte, at det sagdes, at der skulde være en Runesten i Virring. Og da Hr. J. Magnus Petersen sidst i Avgust tiltraad en antikvarisk Rejse i Jylland fra Horsens som Udgangspunkt, var naturligvis ogsaa Virring en selvfølgelig Gjenstand for Undersøgelse. Den foretoges den 3. September sidstleden ved ligesaa velvillig som virksom Bistand af Justitsraad Hvass, der endog faa Timer i Forvejen var kommet hjem fra Udlandet. Ved Udtagelsen befandtes Stenen at være ikke just af synderlig Anselighed, dens Længde var henved $2\frac{1}{2}$ Alen, dens Brede henved 2 Alen og dens Tykkelse henved $\frac{1}{2}$, (Runerne havde en Højde fra $4\frac{1}{2}$ —7 Tommer), og den opadvendte Side frembød paa Grund af Slid og Afskalning kun en meget mangelfuld Indskrift. Skuffedes man end saaledes maaske et Öjeblik, saa bragte dog strax Indskriften paa Kanten uvæntet en virkelig Opdagelse. Der havde ikke kunnet gaa noget Ry eller nogen Formodning forud, med et sprang den frem af sit Mørke og Skjul. — Målig turde dette nyeste Fund paa Runemindesmærkernes Omraade, ved fortsat Opmærksomhed, blive efterfulgt af flere!

TILLÆG

TIL

AARBØGER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED

OG HISTORIE,

AARGANG 1870.

UDGIVET AF

DET KONGELIGE NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1870.

BERETNING OM SELSKABETS MØDER

I 1870.

Maanedsmøde den 18de Januar 1870.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

I Mødet, som overværedes af *H. K. H. Kronprindsen*, fremlagdes som færdig fra Pressen Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1869, 4de Hefte.

Det til Medlemmerne i Kjøbenhavn omdelte Udkast til indeværende Aars Budget forelagdes og vedtoges.

Overlærer *E. Erslev* holdt et Foredrag om de glubende Dyrs Undergang i Nørrejylland.

Efterat 4 indenlandske Medlemmer vare optagne, blev Abbé *Louis Morillot*, Sognepræst i Corgengoux, Côte d'or, som havde vist Selskabet den Velvillie at oversætte Afhandlinger til Mémoires, paa Bestyrelsens Forslag enstemmig valgt til Medlem som ydende videnskabeligt Bidrag.

Til Revisorer for 1870 valgtes Varemægler *M. Willer* og Fuldmægtig i Finantsministeriet *A. Petersen*.

Maanedsmøde den 15de Februar 1870.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Professor *C. Engelhardt* meddelte Bemærkninger om Stendyssers Betydning og deres geografiske Udbredelse. Foredraget er trykt i Aarbøger 1870, 169—186.

To indenlandske Medlemmer optoges.

Maanedsmøde den 15de Marts 1870.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Paa Mødet, som overværedes af *H. K. H. Kronprindsen*, fremlagdes det reviderede Regnskab for 1869.

Et indenlandsk Medlem optoges.

Konstmaler *J. Kornerup* holdt Foredrag om nogle af de gaadefulde Dyre- og Menneskeskikkelser, som forekomme i vor Middelalders Konst. (Foredraget er trykt i Aarbøger 1870, 217—235).

Maanedsmøde den 19de April 1870.

(Under Præsidentens Forsæde).

I Mødet, som overværedes af *H. M. Kongen*, *H. K. H. Kronprindsen* og *H. H. Prinds Hans*, optoges to indenlandske Medlemmer og, efter Bestyrelsens Forslag, følgende Medlemmer som ydende videnskabeligt Bidrag:

Overlærer *Jón Thorkeþsson* og Adjunkterne *H. K. Fridriksson* og *Gisli Magnússon* i Reikjavik,

Dr. *Ferdinand Keller* i Zürich,

Dr. Ed. *Freiherr von Sacken*, Bestyrer af den K. K. Mønt- og Antiksamling i Wien,

Mr. Cazalis de Fondouce, Licencié-ès-sciences naturelles i Montpellier.

Som færdige fra Pressen fremlagdes Tillæg til Aarbøgerne for 1869 og Mémoires for 1869.

Derefter foretog Artillericaptain *O. Blom* nogle Bemærkninger om Kirkedøren fra Valthiofstad paa Islands Østerland, hvilken opbevares i det oldnordiske Museum, (afbildet i Worsaaes Nordiske Oldsager S. 127) og som Foredrageren, paa Grund af Vaabnernes og navnlig Sadlens Form henførte til Tiden omtrent mellem 1100 og 1150.

Hertil bemærkede Stipendiat *G. Brynjulfsson*, at det med historisk Vished lod sig godtgjøre, at den ovennævnte

Kirke var bygget fra nyt af mellem 1186—90, og at Døren altsaa ogsaa rimeligvis var fra den Tid. Med Hensyn til de derpaa udskaarne Fremstillinger mente Brynjulfsson, at disse ikke, som tidligere antaget, gjengav Kong Didrik af Berns Dragekamp, men snarere gamle islandske Fortællinger om Kong Vilhjelm Richardsson fra England, som efter i et Slag i Østerled at have mistet sin trofaste Ledsager, Løven, som han engang havde befriet fra Dragens Kløer, lod det ædle Dyr lægge i en Stenkiste og derpaa sætte en Gravskrift med gyldne Bogstaver. (Jevnfør Dagstelegrafen 1870 Nr. 110).

Derefter meddelte Etatsraad *J. J. A. Worsaae* nye Iagttagelser om Forestillingerne paa Guldbracteaterne. Foredraget, som er trykt i Aarbøger 1870, S. 382—419, ledsagedes af Bemærkninger af Professor *Sv. Grundtvig* og Stipendiat *G. Brynjulfsson*.

Maanedsmøde den 8de November 1870.

Som udkomne siden sidste Møde fremlagdes: Aarbøger 1870, 1—3 Hefte.

Til Medlem af Oldsag Afdelingen i Stedet for Etatsraad *Regenburg*, som var udtraadt paa Grund af sin Ud nævnelse til Stiftamtmand i Skanderborg Amt, havde Afdelingen enstemmig valgt Høiesteretssecretair *T. Hindenburg*. Valget indstilledes af Bestyrelsen og blev bifaldt.

Efterat sex indenlandske Medlemmer vare optagne, foredrog Konstmaler *J. Kornerup* Bemærkninger om Middelalderens Fremstillinger af Christus paa Korset. (Foredraget vil blive trykt i Aarbøger 1871).

Professor *G. Stephens* gav dernæst en Meddelelse om en Runeindskrift paa et Sværdskede Beslag, fundet i Irland og fremhævede Betydningen af, at det var første Gang der var fundet Runeskrift paa irske Oldsager. Hertil foiede

Etatsraad *Worsaae* nogle Bemærkninger, og Stipendiat *Brynjulfsson* foreslog en ny Læsning af Indskriften.

Maanedsmøde den 13de December 1870.

I Mødet, som overværedes af *H. K. H. Kronprindsen*, gav Professor *C. Engelhardt* en Udsigt over Konstgjenstande fra den tidlige Jernalder. I Anledning af nogle Yttringer i Foredraget om Forbindelse mellem Bronzealderen og Jernalderen førtes der en Discussion mellem Etatsraad *Worsaae*, Dr. philos. *L. F. A. Wimmer*, Stipendiat *Brynjulfsson* og Foredragere.

Til Revisor for 1871 i Stedet for afdøde Fuldmægtig i Finantsministeriet *A. Petersen* valgtes, efter Bestyrelsens Forslag, Cand. theol., Forstander *Elvius*.

Et indenlandsk Medlem blev optaget.

FORTEGNELSE

OVER

DE TIL SELSKABET I AARET 1870 SENDTE
SKRIFTER.*)

DANMARK. Island. Fra Overlærer *I. Thorkelsson* i Reykjavik: Nogle Bemærkninger om Iversens islandske Formlære, Skoleprogram 1860—61. Um r og ur &c, 1863. Skýringar á visum í nokkurum islenzkum sögum, 1868.

NORGE. *Det norske Oldskriftselskab*, Christiania: Samlinger XII (Mariu Saga, 2^t H. 1869). Thomas Saga Erki-

*) Disse have efterhaanden været fremlagte paa Selskabets Møder.

biskups, udg. af Unger, 1869. *Rigsarchivet i Christiania*: Norske Rigsregistranter, 4 B. 2^e H. 1870. Fra Forfatteren, *N. Nicolaysen*: noget om Skaalebygningen (særskilt Aftryk) Kristiania 1870.

SVERIG. *Kgl. Viterhets-, Historie och Antiquitets Akademien*, Stockholm: handlingar, 26 del, ny följd 6te del. *Westergötlands Fornminnesförening*: tidskrift, udg. af C. J. Ljungström, 1ste H. Lund 1869. Fra Forfatteren, *Hilder Werner* i Falköping: antiquariska berättelser afgivna til Westergötlands fornminnesförening 1. Norrtelje 1870. Westergötlands fornminnen, Stockholm 1867.

RUSLAND, FINLAND, POLEN. *Académie Impériale des Sciences de Saint-Petersbourg*: Mémoires, T. XIII, 8, XIV, 1—9, XV, 1—8; Bulletins, T. XIV, 1—6, XV, 1—2 og et russisk Skrift. — *Commission impériale archéologique*, Saint-Petersbourg: Comptes rendus pour 1868, avec Atlas og to russiske Skrifter i 3 voll. — *Finska Literatursällskapet* (Helsingfors): Suomi, toinen jakso, 8 osa, 1870. Kalewala, 1870. Pitäjäänkertomuksia I. — Fra Forfatteren, Friherre *B. v. Koehne*, St. Petersburg: Le temple de Jupiter Capitolin d'après les médailles.

ØSTERRIG. *kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien*: Sitzungsberichte, B 60, 1—3, B. 61, 1—3, B. 62, 1—4, Register zu B. 51—60 VI; Archiv für oesterreichische Geschichte, B. 40, 2te Hälfte, 1869. B. 41, 1—2. *Fontes rerum Austriacarum*, 29r B. 1869. — *Anthropologische Gesellschaft*, Wien: Mittheilungen 1870, Nr. 1—4. — *Museum Francisco-Carolium*, Linz: 28r Bericht, 1869. — *Kgl. böhmische Gesellschaft der Wissenschaften, Prag*: Sitzungsberichte Jahrgang 1869, 1—2. Abhandlungen 6te Folge, 3r Band. *Codex juris bohemicus*, 1870, 2, 2. Repertorium sämmtl. Schriften der Gesellschaft. — *Historischer Verein für Steiermark*, Graz: Mittheilungen, 17s H. 1869; Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen, 6r Jahrg. 1869. — *K. K. mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues*,

der Natur- und Landeskunde in Brünn: Mittheilungen, 1869. Notizen-Blatt, 1869. — *Det kgl. Universitet i Pest*: dets Skrifter for 1869.

TYDSKLAND. Preussen. *Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften zu Görlitz*: Neues Lausitzisches Magazin, 47r B., 1s H., 1870. *Scriptores rerum Lusaticarum*, neue Folge, 4r B. 1870. — *Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande*, Bonn: Jahrbücher B. 2 (1843), B. 17 (1851), B. 33—34 (1863), B. 41—42 (1866—67), B. 47—48 (1869). — Fra Forfatteren, Professor, Dr. C. G. Homeyer, Berlin: Die Haus- und Hofmarken, 1870.

Hannover. *Harz-Verein für Geschichte und Alterthums-kunde*, Wernigrode: Zeitschrift 1r Jahrgang 1868, 2s H.; 2r Jahrg. 1869, 1s H., 3r Jahrg. 1870, 1s Heft. — *Historischer Verein für Niedersachsen*, Hannover: Zeitschrift für 1868 und 1869, og 31e Nachricht, 1869.

Hessen. *Verein für hessische Geschichte u. Landeskunde*, Kassel: Zeitschrift, neue Folge, 2r B., 3—4, 1869 og 2s Supplement. Mittheilungen Nr. 5 u. 6.

Sachsen. *Freiberger Alterthumsverein*: Mittheilungen 1867. 6s H. — *Thüringisch-Sächsischer Verein*, Halle: Neue Mittheilungen aus dem Gebiete historisch-antiquarischer Forschungen, 12r B. 2te Abth. 1869.

Baiern. *Kgl. Bayerische Akademie der Wissenschaften zu München*: Sitzungsberichte 1869, I, 4, II, 1—4, 1870, I, 1—4. Abhandlungen der historischen Classe, B. 11, 1ste Abth. Abhandlungen der philos.-philol. Klasse, B. 12, Abth. 1, 1869. Abhandlungen der math.-phys. Klasse, B. 10, 3te Abth. — W. Preger, die Entfaltung der Idee des Menschen durch die Weltgeschichte, 1870. C. A. Zittel, Denkschrift auf C. E. H. von Meyer, 1870. — *Historischer Verein von und für Oberbayern*, München: Oberbayerisches Archiv 28, 2 und 29. Jahresberichte 30 und 31. Die Sammlungen (Bücher Catalog 2s H., 1868). — *Historischer Verein der Oberpfalz und Regensburg*: Verhandlungen des hist. Vereins

für den Regenkreis, 1r Jahrg. 1—4. Verhandlungen, 12r B. — *Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffenburg* (Würzburg): Archiv, B. 20, H. 3., 1870. — *Germanisches Nationalmuseum* (Nürnberg): Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit 1869 (komplet).

Württemberg. Fra Forfatteren, Professor, Dr. *Oscar Fraas* i Stuttgart: Die nutzbaren Minerale Württembergs, 1860. Beiträge zur Culturgeschichte des Menschen während der Eiszeit. Das todte Meer, 1867. Aus dem Orient, geologische Bemerkungen, 1867. Über basaltiforme Pentacriniten. Über die Entwicklung der Württembergischen Geologi, 1869.

Meklenburg. *Verein für Meklenburgische Geschichte und Allherthumskunde, Schwerin*: Jahrbücher und Jahresberichte, 34r u. 35r Jahrgang, 1869—70.

ITALIEN. *Reale Istituto Lombardo di scienze e lettere*, Milano: Memorie, classe di lettere e scienze morali e politiche, vol. XI, fasc. II; classe di scienze matematiche e naturali, vol. XI, fasc. II, 1869; Rendiconti, serie 2, vol. II, fasc. 11—16, 1869. — Fra Forfatteren, Grev *Giov. Gozzadini* i Bologna: di ulteriori scoperte nell' antica necropoli a Marzabotto nel Bolognese, 1870. — Fra Forfatteren, *Aless. Ghirardini*, Milano: Studii sulla lingua umana sopra alcune antiche iscrizioni, 1869.

SCHWEIZ. *Historische Gesellschaft*, Basel: Beiträge zur vaterländischen Geschichte, 9r B., 1870. — Fra Forfatteren, Professor *E. Desor*, Neuchâtel: Der Gebirgsbau der Alpen, 1865. Album von Combe-Varin, 1861. Les palafittes du Lac de Neuchatel, 1865. Die Pfahlbauten des Neuenburger Sees, 1866. Die Pfahlbauten des Neuenburger Sees (Deutsch von C. Mayer. De l'orographie des Alpes, 1862. Synopsis des échinides fossiles, 1857.

FRANKRIG. *Société de Géographie*, Paris: Bulletins, Dec. 1869 — Juin 1870. — Fra *Le Ministre de l'instruction publique* i Paris ved Directeuren for Musée Impérial de

Saint-Germain, Mr. *Alex. Berthrand*: Dictionnaire archéologique de la Gaule, époque celtique, publié par la Commission instituée au Ministère, Text 1—240, fasc. 1—2, 1867—1869. Fra samme Minister ved Forfatteren, *L'Abbé Brasseur de Bourbourg*: Manuscrit Troano, études sur le système graphique et la langue des Mayas. Tome 1r, Paris 1869, 4to. — *Académie Impériale des sciences, belles-lettres et arts de Bordeaux*: Actes, 3e série, 30e année, 1868, 4; 31 année, 1869, 1; Paris. — Fra M. M. *Trutat et Cartailiac* i Toulouse: Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme 1869, Nr. 11—12, 1870, Nr. 1, 4—6. Fra Forfatteren, *A. de Quatrefages*, Membre de l'Institut, professeur au Muséum, Paris: Les Polynésiens et leurs migrations, 4to. — Fra Forfatteren, Oberst, Baron *Pengilly L'Haridon*, Paris: Catalogue Musée d'artillerie, 1862. Catalogue du Cabinet d'armes de S. M. L'Empereur, 1867. — Fra Forfatteren, Professor *E. Hébert* ved Sorbonne i Paris: Examen de quelques points de la géologie de la France méridionale, 1869. Recherches sur l'âge des grés, 1869. — Fra Forfatteren, Grev *Paul Riant* i Paris: Petri Casinensis liber de locis sanctis, Neapoli 1870. — Fra Forfatteren, *P. Cazalis de Fondouce* i Montpellier: Revue de Cours scientifiques, 1870, 11 og 13. Compte-rendu de la 4e session du Congrès international, Extrait, 1869—1870.

BELGIEN. *Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique à Bruxelles*: Bulletins, T. 27—28, 1869; og annuaire, 1870. *F. A. Snellaert*: nederlandsche gedichten van Jan Boendale, H. van Aken en anderen, 1869. — Fra Forfatteren, *Eugène O. M. Dognée*, Liège: L'archéologie préhistorique en Danemark, 1870. Le congrès d'archéologie préhistorique à Copenhague, Discours du 12 Septembre 1869, Chartres 1870. — Fra Forfatteren, Professor *Spring*, Liège: sur les divers modes de formation des dépôts ossifères dans les cavernes. Sur une tête de Castor, trouvée à Donck. Les hommes d'Engis et les hommes

de Chauvaux, 1864. Sur les ossements humains dans une caverne de Namur, 1853. Sur la période postdiluviale &c. — Fra Forfatteren, *J. Dirks*, Leeuwarden: Les Anglo-saxons et leurs petits deniers des sceattas, 1870.

HOLLAND. *Maatschappij der nederlandsche letterkunde te Leiden*: Handelingen en mededeelingen over 1869. Levensberichten der afgestorvene medeleden 1869. — *Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden*: de vrije Fries, 6te del, 2de stuk, 1870. — *Institut Luxembourgeois, section historique (ci-devant Société archéologique du Grand-Duché)* Luxembourg: Publications, 24, 2, 1869.

STORBRITANIEN OG IRLAND. England. *Society of Antiquaries of London*: *Archæologia* 42, 1. Proceedings, 2d Series, vol. 4, Nr. 3—7. — *Royal Geographical Society* (London): Journal 1869 og Proceedings, Vol. 13, 5; vol. 14, 1—2. — *Numismatic Society* (London): The numismatic Chronicle and Journal, 1869, 1—4. — *Cambrian Archæological Association*: *Archæologia Cambrensis*, 1870 (complet). The Lordship of Gower, part 3, 1870. — *Executoresne i H. Christy's Dødsbo*: Ed. Lartet and Henry Christy, Reliquiæ Aquitanicæ. Parts X. London, 1870. — Fra Ud-giveren, *C. R. Smith*, London: *Collectanea Antiqua*, vol. IV, parts 3 og 4, 1868. — Scotland. *Society of Antiquaries*, Edinburgh: Proceedings vol. 7. p. 1, 1869. Records of the Priory of the Isle of May. — Irland. *Royal Irish Academy*, Dublin: Proceedings, vol. 10, 1—3, 1867—1869. Transactions, vol. 24, 1867—1870. — *Historical and Archæological Association of Ireland* (tidligere: *Kilkenny Archæological Society*), Dublin: Journal vol. 1, 3d series, No. 7, 4th series, No. 1 og 3; Proceedings and papers, 1868, vol. 6 No. 57.

ASIEN. *Asiatic Society of Bengal*, Calcutta: Proceedings 1869, 9—11, 1870, 1—8; Journal (historical) 1869, part 1, No. 3—4, 1870 part 1 No. 2 og part 2 No. 1. —

Fra Forfatteren, *Janamejaya Mitra*: Nuskhá i dílkushá, 1870. — Fra Forfatteren, *Rajendralala Mitra*: Notices of Sanskrit Mss, Calcutta 1870. — *Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen*, Batavia: Katalogus der ethnologische Afdeeling van het Museum, 1868. Katalogus der numismatische afdeeling, 1869. Verhandelingen deel 33, 1868. Tijdschrift voor indische taal-, land-, en volkenkunde, 16, 2—6, 17, 1—6, 18, 1. Notulen, 4, 2; 5—7, 1.

DE NORDAMERIKANSKE FRISTATER. *The Smithsonian Institution* (Washington): Annual report for 1868. Contributions to knowledge 14, 1870. Miscellaneons collections 8—9, 1869. — *American Museum of natural history*, New York: first annual report, Jany. 1870. — Fra *Regents of the University of the State of New York*, Albany: Annual reports 1864—1869 og flere andre Skrifter. — *Academy of natural sciences*, Philadelphia: Proceedings, 1868, 1—6, 1869, 1—4. — *Boston Society of Natural History*: Proceedings, XII, 18 — end, XIII, 1—4. *Agassiz*, Address on Alexander von Humboldt. — *Gould and Binney*: report on the invertebrata of Massachusetts. — *American Academy of Arts and Sciences*, Boston: Proceedings, vol. 8 til pag. 136. — *Massachusetts historical society*, Boston: Proceedings 1864—69, 3 vol. Collections vol. 8, 1868. — *American Philosophical Society at Philadelphia*: Proceedings, XI No. 81—82. — *Harvard University*, Cambridge, Mass: Statutes, annual reports etc. (14 Smaaskrifter). — *Peabody Academy of science*, Salem, Mass: First annual report, 1869. *Packard*, record of american entomology, 1869. *The American naturalist*, vol. 3 No. 11—12, vol. 4, 1—9. — *Essex Institute*, Salem, Mass: *The American naturalist*, vol. 3, No. 11—12 vol. 4, 1—4. — Fra *Rev. Caleb D. Bradlee*, Boston: *The Hon. Marshall P. Wilder's Adress*; 1870. — Fra *P. A. Chadbourne*, Wisconsin: *Naturvidenskabernes Forhold til Religionen*; oversat af R. B. Anderson; Madison 1869. — Fra *Rev. Edwin M. Stone*, Providence: *Collections of the Rhode Island historical So-*

ciety vol. VI, 1867 og 22 Smaaskrifter. — *Historical Society of Pennsylvania*: Memoirs vol. IX. — *Minnesota historical Society*, St. Paul: Annual reports 1868 and 1869 og flere mindre Skrifter.

CANADA. *Canadian Institute* (Toronto): The Canadian Journal of industry, science and art; XII, 2—4.

MEXICO. Sociedad de geografia y estadistica de la Republica Mexicana: Boletin, 2da epoca, Tome 1, No. 11, T. 2, No. 1—5.

DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKABS

STIFTENDE MEDLEMMER

OG

BIDRAGENE TIL DETS FASTE FOND.

	Rdlr.
H. M. FREDERIK VI*, Konge af Danmark	300
H. M. CHRISTIAN VIII*, Konge af Danmark	300
H. M. FREDERIK VII*, Konge af Danmark	300
H. M. CHRISTIAN IX, Konge af Danmark	300
H. M. OSCAR I*, Konge af Sverig og Norge	300
H. M. CARL XV, Konge af Sverig og Norge	100
H. M. NICOLAUS I*, Keiser af Rusland	400
H. M. ALEXANDER II, Keiser af Rusland	300
H. M. FRIEDERICH WILHELM IV*, Konge af Preussen	200
H. M. WILHELM I, Konge af Preussen	100
H. M. WILHELM I*, Konge af Nederlandene	200
H. M. WILHELM II*, Konge af Nederlandene	100
H. M. WILHELM III, Konge af Nederlandene	100
H. M. CARL ALBERT*, Konge af Sardinien	200
H. M. VICTOR EMANUEL, Konge af Italien	200
H. M. AMADEO I, Konge af Spanien	100
H. M. DON PEDRO II, Keiser af Brasilien	200
H. M. MAXIMILIAN*, Keiser af Mexico	100
H. M. OTTO I*, Konge af Grækenland	200
H. M. FRIEDERICH AUGUST*, Konge af Sachsen	100
H. M. JOHANN, Konge af Sachsen	100
H. M. ABDUL AZIZ KHAN, Sultan af Tyrkiet	300
H. M. MUHAMMED SCHAH*, Konge af Persien	400
H. M. FERDINAND II*, Konge af Begge Sicillierne	200
H. M. MAHA MONGKUT*, Konge af Siam	600
H. Ks. H. LEOPOLD II, fh. Storhertug af Toscana	100
H. K. H. GEORG V*, Storhertug af Meklenburg-Strelitz	200
H. K. H. FRIEDERICH FRANTZ, Storhertug af Meklenburg-Schwerin ...	200
H. K. H. AUGUST*, Storhertug af Oldenburg	200
H. K. H. LEOPOLD*, Storhertug af Baden	100
H. K. H. FREDERIK, Kronprinds af Danmark	100
H. K. H. GUSTAV*, Hert. af Uppland, Prinds af Sverig og Norge ...	100
H. K. H. OSCAR, Hert. af Øster-Gøtland, Prinds af Sverig og Norge .	100
H. K. H. AUGUST, Hert. af Dalarne, Prinds af Sverig og Norge	100
H. Ks. H. CONSTANTIN NICOLAIEVITSCH, Storfyrste af Rusland	200

	Rdlr.
H. Ks. H. MAXIMILIAN*, Hertug af Leuchtenberg	200
H. Ks. H. JEROME NAPOLÉON*, Prinds af Frankrig	200
H. Ks. H. NAPOLÉON BONAPARTE, Prinds af Frankrig	200
H. K. H. ALBERT*, Prinds Consort, af Storbritannien og Irland	300
H. K. H. ALBERT EDWARD, Prinds af Wales	200
H. K. H. WILHELM FRIDRICH, Prinds af Nederlandene	100
H. Ks. H. CONSTANTIN FRIDRICH PELER, Prinds af Oldenburg	100
H. K. H. CARL II LUDVIG, af Bourbon, fh. Hertug af Lucca	300
H. K. H. HUMBERT, Kronprinds af Italien, Fyrste af Piemont	100
H. K. H. OTTO*, Prinds af Italien, Hertug af Montferrat	100
H. K. K. EUGEN, Prinds af Savoyen-Carignan	100
H. K. H. LEOPOLD*, Greve af Syrakus, Prinds af Neapel	100
H. H. WILHELM GEORG*, Hertug af Nassau	200
H. H. ADOLPH, Hertug af Nassau	100
H. H. ERNST II, Hertug af Sachsen-Coburg-Gotha	100
H. H. JOHAN, Prinds af Slesvig-Holsteen-Sønderborg-Glücksborg	100
Aali, Mehemed Emin-, Pacha, H. M. Sultanens Storvisir, Constantinopel	100
Aall, J., Eier af Næs Jernværk, Medlem af Stortinget i Norge ...	100
Ackermann, W. A., Professor, Bibliothekar, Dresden	100
Adami, J. H., Besidder af Dän. Nienhof og Hohenhein, Sen. i Bremen	100
Adlerberg, V. von, Greve, General, Minister for det keiserlige Hof, St. Petersborg	100
Aggerup, C. G., Etatsraad, Kjøbenhavn	200
Ahlefeldt-Laurwigen, C. J. F., Geh.-Conferentsraad, Lehnsgreve til Langeland	100
Ahlefeldt-Laurwigen, F. L. V., Kammerh., Lehnsg. til Langeland	100
Albinus, J. H. J., Cancelliraad, Bellevue ved Kolding	300
Alecock, R., Esq. fh. kgl. storbritanisk bef. Minister i Japan, London	100
Ali Mahomed Khan, Mirza, britisk Fredsdommer, keis. ottomansk Gen.-Konsul, Bombay	100
Almeida e Albuquerque, Don Fr., keis. brasiliansk Indenrigs- minister, Rio de Janeiro	100
Almonte, Don J. N., General, Mexico	100
Alsina, Don V., Dr., Buenos Ayres	100
Amherst, W. P., Earl of Montreal, Viscount of Holmesdale, Kent.	100
Andersen, J., Cancelliraad og Forligelses-Commissair, Odense ...	450
Angelis, Don P. de*, kgl. siciliansk Chargé d'affaires	100
Araujo-Ribeiro, Don J. de, fh. keis. brasiliansk bef. Minister i Paris, Rio de Janeiro	100
Aspinwall, Th., Oberst, Brooklyne, Massachusetts	100
Athanasius, Erkebiskop, Metropolit af Korfu	100
Bancroft, G., nord.merikansk Minister, Berlin	100
Barkly, Sir H., K. C. B., Gouverneur paa Øen Mauritius	100

	Rdir.
Barry, Sir R., Overdommer og Universitets-Cantsler, Victoria, Australien	100
Bartholomæl, J. A. de, General, St. Petersburg	100
Basilius, Erkebiskop i Polotsk og Vitebsk	100
Beamish, N. L., F. R. S., Oberstlieutenant, Loto Park, Irland	100
Belcredi, E. von, Greve, Schloss Lösch, Mähren	100
Bengesco, G. de, fh. Cultusminister i Wallachiet, Bukarest	100
Bering-Liesberg, P. L.*, kgl. nederlandsk Oberstlieutenant	100
Bértouch, C. C. F. de, Hofjægmester, Kjøbenhavn	100
Bertouch-Lehn, J. J. S. E., Kammerherre, Lehnsbaron til Sønder- karle, Lolland	200
Berselius, J.*, Friherre, Profess. og Sec. ved Vid. Akad. i Stockholm	100
Bexley, N.*, Lord, Vice-Præsident i det kgl. Literatur-S. i London	200
Bibesco, Fyrst George, fh. Hospodar af Wallachiet, Wien	200
Bille, T., Kammerherre, fh. kgl. dansk Minister i London	100
Bille-Brahe, P.*, Geh.-Conferentsr., Lehnsg. til Brahesminde, Fyen	100
Bliss, W. W. S.*, Oberst, Washington	100
Blome, A. v., Geh.-Conferentsraad, Baron, til Blomsche Wildniss og Heiligenstedten, Itzehoe	100
Blome, O.*, Greve, kgl. dansk bef. Minister i St. Petersburg	170
Bloudoff, D.*, keis. russisk Indenrigsminister i St. Petersburg	100
Bonaparte, L. L., Prinds, Senator, Paris	100
Bonghi, D., Cavaliere, Neapel	100
Bornemann, P. J., Kammerherre, Bjergbygaard, Sjælland	100
Borromeo, V., Greve, Grand af Spanien, Senator, Sardinien	100
Botfield, B.*, Esq., til Norton Hall, Northamptonshire	200
Boucher de Perthes*, J., Præsident for Société Impér. d'émulation d'Abbeville	100
Bouillé, R. de, Marquis, Paris	100
Boutourline, D. P.*, Geheimer. og Medl. af Statsraadet i St. Petersb.	100
Bowring, Sir J., London	100
Bradford, A. W., Esq., New York	100
Bradlee, Caleb D., Pastor of the Church of the Redeemer, Bo- ston, Mass	100
Bradley, Ch. W., L. L. D., fh. Statssekr. Connecticut, New Haven .	100
Bridgham, Hon. S. W.*, Major, Providence, Rhode-Island	100
Brockdorff, C. L.*, Greve, Geh.-Conferentsraad, Curator for Uni- versitetet i Kiel	100
Bröel Plater, W. S. de, Greve til Wiszniowitz, Gouvernementet Minsk	100
Brown, J.*, Esq., London	100
Brown, J. C., Esq., Providence, Rhode-Island	100
Brown, J. R., Esq., Clerkenwell, England	100
Brøndsted, P. O.*, Professor ved Kjøbenhavns Universitet	100

	Rdlr.
Bülow, B. E., storhert. meklenborgsk Gesandt, Berlin.....	150
Bülow, J., Geh.-Conferentsraad, Sanderumgaard, Fyen.....	100
Calvo, Don N. A., Buenos-Ayres.....	100
Carlisle, Sir N., Secretair ved Soc. Ant., London.....	300
Casaus, Don F. R., fh. Erkebiskop af Guatemala.....	170
Castro, Don F. D. F. de, Senator, St. Domingo.....	100
Cederfeld de Simonsen, H. C. J., Amtmand, Kammerherre, til Erholm og Søndergaard, Fyen.....	100
Chadbourne, P. A., A. M., M. D., Professor i Naturhistorie ved Wil- liam College i Brunswick, Maine.....	100
Chalmers, P., Esq. til Auldbarcastle, Skotland.....	100
Charnock, R. S., Esq., F. S. A., London.....	100
Chaudoir, St. de*, Baron, Curator for Undervisnings-Districtet Kiew	100
Christie, V. Fr. K., Stiftamtmand i Bergen.....	100
Christy, H., Esq., London.....	100
Cigalla, G. de, Greve, Dr. phil., Sontorin i det græske Archipel..	100
Coates, B. H., Dr. med., Philadelphia.....	100
Collings, Rev. W. T., East Grafton, England.....	100
Conestabile, G., Greve, Prof. i Arkæologi ved Universit. i Perugia	100
Cooper, Ch. P., Esq., F. R. S., F. S. A., Oxford.....	100
Coopmans, Edz. W., kgl. dansk bef. Minister i Haag og Brüssel.	100
Cosby, J. H. W., Esq., Advocat, Abbey Lodge, County Dublin, Irland	100
Cust, Sir E., D. C. L., Gen.-Lieutenant, Leasowe Castle, Cheshire.	100
Daschkoff, D. de*, keis. russisk Justits-Minister, St. Petersborg...	100
Daschkoff, J. A., keis. russisk bef. Minister i Stockholm.....	100
Davis, Sir J. F., Bart, K. C. B., Holly-Wood, Gloucestershire.....	100
Demidoff, Fyrst A., Greve af San Donato, Toskana.....	200
Dickson, J., Brukspatron, Bildahl, Vester-Gøtland.....	100
Dietrichstein, M. von*, Greve, Overhofm. hos Hds. M. Keiserinden af Østerrig, Wien.....	100
Dirckinck-Holmfeld, U. von, Baron, Geh.-Conferentsraad, Kiel.	100
Djurklou, N. G., Friherre, Intendant over de antiquar Mindesm. Sørby, Nerike.....	100
Donner, C. H., Conferentsraad, Altona.....	250
Doudeauville, O. de*, Hertug, Pair af Frankrig, Præs. i det geogr. Selskab i Paris.....	100
Dowler, B., M. D., practiserende Læge, New Orleans.....	100
Du Bois, H. C., fh. kgl. nederlandsk bef. Minister i Frankfurt, Velp ved Arnhem, Nederlandene.....	100
Dufferin, F. T., Lord, London.....	100
Earle, Rev. J., Professor, Præst i Swanswick, England.....	100
Eastwick, E. B., Esq., F. R. S., F. S. A., M. R. As. S., London.....	100
Edgley, Th, Esq., Willoughby Terrace Park, Tottenham, England.	100
Ekmán, C. H., Commerceraad og Grosserer, Gøteborg.....	100

	Rdr.
Ekman, J. J., Grosserer, Gøteborg	100
Elkan, W., Grosserer, kgl. dansk Konsul i Harburg	100
Ellenborough, E. L., Earl, Southam House ved Cheltenham, Gloucestershire	100
Ellesmere, F., Lord Egerton*, Earl, F. G. S., Hon. D. C. L., Oxford	100
Ellesmere, G. G.*, Earl, Worsley Hall, Lancashire	100
Elphinstone, J*, Lord, Gouverneur over Bombay	100
Elphinstone, Hon. Mount-Stuart*, F. R. S. A., London	100
Elton, R., A. M., Professor ved Browns Universitet i Providence, Rhode Island	100
Eugenius*, H. Em., Metropolit af Kiew og Halicz	100
Eulampius, fh. Erkebiskop af Tobolsk og Siberien, Svijsk, Gou- vernementet Kasan	100
Evans, T. W., Esq., M. P., Alles Tree Hall, Derbyshire	100
Eynard, J. G.*, Genf.	100
Fair, G., D. M., F. R. C. S., Edinb., Engelsk Hospitalslæge, Buenos-Ayres	100
Farrer, J., Esq., M. P., af Ingleborough, Lancaster, Yorkshire	100
Fife, J. D.*, Earl, Lord-Lieutenant i Banffshire, Skotland	100
Force, Hon. P., Washington	100
Foundouklei, J. J., Geheimer., Sen., Gen.-Controleur, Warschau	100
Fragueiro, Don M., Dr., Gouverneur, Buenos Ayres	100
Fraser, A, Esq., kgl. storbritanisk Konsul i Batavia	100
Freymark, C. A. W.*, Gen.-Superintendent og evangelisk Biskop i Posen	100
Frijs, E., Krag-Juel-Vind-, Lehns greve til Frijsenborg, Nørrejylland	100
Frijs, F. J. Krag-Juel-Vind-, Greve, Lehnsbaron til Juellinge, Lolland	100
Fuad, Mehemed-, Pacha, H. M., Sultanens Udenrigsminister, Con- stantinopel	100
Fürst, C. J.*, M. & C. D., Læge, Buenos-Ayres	100
Fytche, J. L., Esq., F. S. A., Thorpe Hall, England	100
Gibbs, H. H., Esq., London	100
Gibson, W. S., A. M., F. S. A., Barrister at law, Tynemouth, Northumberland	100
Goldmann, L., Esq., kgl. dansk Konsul i Capstaden, Afrika	100
Golitzine, D*, Fyrste, Gen.-Gouverneur i Moskwa	200
Golitzine, S*, Fyrste, Curator for Universitetet i Moskwa	240
Good, Cl., kgl. dansk Gen.-Konsul i Hull	100
Gorostiaga, Don. B., Dr., Advocat, Buenos-Ayres	100
Gortschakoff, M*, Fyrste, Statholder i Polen	100
Gortschakoff II, P. D., Fyrste, Gen.-Lieutenant, St. Petersborg...	100
Graty, A. M. du, Baron, Oberst, Chargé d'affaires for Republiken Paraguay, i Berlin	100
Gråberg de Hemsø, J*, Greve, Kammerh. hos Storhert. af Toscana	100
Grill, J. W., Brukspatron. til Bona Bruk, Øster-Gotland	100

	Rdlr.
Gurney, H.* Esq., Vice-Præsident for Soc. Ant., London.....	100
Gyllenstjerna, C.* Friherre, til Krapperup, Skaane	100
Gyllenstjerna, N. C.* Friherre, Kammerherre, til Krapperup, Skaane	100
Hall, R.* Admiral, Militair-Geuverneur i Archangel	100
Hallam, H.* Esq., Vice-Præsident for S. A., London.....	100
Hambro, C. J., Baron, London	100
Hamlin, A. C., M. D., Medicinal-Inspecteur i Bangor, Maine	100
Harrison, W., Esq., F. S. A., F. S. S., Samlesbury Hall, Preston ...	100
Heintze, J. Fr. E., Baron, Kammerherre, Bordesholm	100
Heros, Don M. de los, Directeur for det kgl. Bibliothek i Madrid..	100
Holbrook, J. E., M. D., Professor i Anatomi ved Collegiet i Char-	
leston, Syd-Carolina	100
Holstein, L. H. C. H., Kammerher, Lehnsgr. til Holsteinborg, Sjæll.	100
Hopkins, E. A., Esq., New York	100
Horsburgh, J.* Hydograph ved det Engelsk-Ostindiske Compagni.	150
Hucht, W. L. J. van der, Grosserer, Harlem	100
Hudson, W. H., Esq., fh. nordamerikansk Konsul i Buenos-Ayres.	100
Ingram, J.* Præsident for Trinity College i Oxford	100
Isidorus, Præsident for den hellige Synode, St. Petersborg.....	100
Jacob*, Biskop af Saratoff og Zarizinsk	100
Jenisch, M. J.* Senator i Hamburg	100
Juel, N., Baron, Kammerherre, Lundbæk, Nørrejylland	100
Kemble, J. M.* Esq., M. A., Trinity College i Cambridge	100
Kheredine Ben Hassem, Divisions-General, Marineminister, Tunis	300
Kiriakow, M.* keis. russisk Collegieraad, Odessa	120
Klewitz, W. A. von*, kgl. preussisk Geh. Statsminister, Berlin....	120
Klick, J. J.* kgl. dansk Consul i Buenos-Ayres	100
Knowles, J. T., Esq., Architect, London	100
Kold, P.* Agent, Kjøbmand i Nibe	600
Kossakowsky, St. Greve, Geheimeraad, Senator, Præsident for det	
heraldiske Kammer i Warschau	100
Koucheleff-Besborodko, A. Gr., Greve, virkelig Statsr., St. Petersb.	100
Krabbe-Carisius, H.* Geh.-Statsminister, Kjøbenhavn	100
Kubinyi, A. von, Directeur for National-Museet i Pest	100
Kulakowski, J., Curator for Gymnasiet i Bialystok	100
Lamas, Don A., Dr., fh. bef. Minister for Republiken Uruguay i Rio	
de Janeiro	100
Lamb, W., Esq.* Øen St. Thomas, Vestindien	210
Lang, A.* Major og Over-Veimester, St. Croix, Vestindien	100
Lang, H.* M. D., kgl. dansk Consul i Greenock, Skotland	100
Larsen, Don. J. M., Dr., Professor ved Universitetet i Buenos-Ayres	100
Lastarria, Don. J. V., Advocat, Santiago, Chile	100
Leathes, Ph. H.* Esq., F. S. A., London	100
Le-Blanc, Th.* Esq., LL. D., F. S. A.	100

	Rdlr.
Lee, J., Esq., LL. D., F. R. S., London	100
Lee, Right Rev., J. P., D. D., F. R. S., Lord-Biskop af Manchester, Mauldeth Hall	100
Lenox, J., Esq., New York	100
Lerche, Chr., A, Kammerh., Lehnsgreve til Lerchenborg, Sjælland	100
Lerchenfeld, Fr., Baron, Stats- og Finantsminister, München ...	100
Letterstedt, J., kgl. svensk og norsk Generalconsul, Capstaden .	100
Lewis, M., Esq., Baltimore, Maryland	100
Lidén, J., Dr. med., Stockholm	100
Lopez, Don C. A., Præsident for Republiken Paraguay	200
Lowell, Ch., D. D., Sognepræst i Boston, Massachusetts	100
Lunzi, N. C., Greve, San Kyrikos, Zante	100
Luynes, H. T. P. J. duc d'Albert, Paris	200
Macaulay, D., LL., D., Edinburgh	100
M'Caul, J., M. A., i Oxford, kgl. storbritanisk Konsul i Kjøbenhavn	100
Macedo, Dom J. da Costa de, Secretair ved Vid. Akad. i Lissabon	100
Macgregor, F. C., fh. kgl. storbritanisk Consul i China, Reinbeck Holstein	100
Mackinlay, D., M. D., Pollockshields, Skotland	100
Macleod, Sir H. G., fh. Gouverneur paa Trinidad, Vestindien ...	100
Manockjee Cursetjee, Esq., F. R. A. S., Bombay	100
Marcoran, Sir G., J. U. D., Corfu	100
Marquez, J. J., fh. Præsident for Republiken Ny Granada	100
Marsh, G. P., nordamerikansk bef. Minister i Florents	100
Marschall, V., Esq., kgl. dansk General-Konsul i Skotland	100
Martinez de la Rosa, D. Fr., kgl. bef. spansk Minister i Rom ..	100
Mavros, N. de, Statsraad, Gen.-Inspecteur over Kvarantainerne ved Donau, Bukarest	100
Mayer, J., Esq., F. S. A., Curator for Antiquitets-Museet i Liverpool	100
Melln, H. M., Theol. Dr., Professor ved Universitetet i Lund	100
Menschikoff, A., Fyrste, Admiral, Gen.-Gouvern. over Finland ..	150
Metcalfe, Ch., Lord, Gouverneur over Agra, Hindostan	200
Metternich, Cl., Fyrste, keis. østerrigsk Stats-Cantsler, Wien ...	100
Michélsen, C., kgl. dansk Gen.-Konsul i Santa Fè de Bogotá, Ny Granada	100
Miniscalchi-Erizzo, F., Greve, keis. østerrigsk Kammerh., Verona	100
Mittrowsky, A. F., Greve, keis. østerrigsk Øverste Kantsler, Wien	100
Molander, J., Biskop over Borgå Stift, Finland	100
Moltke, A. V., Lehnsgreve til Bregentved, Sjælland	100
Moltke, C. E., Geh.-Conferentsraad, Greve, til Aagaard, Sjælland ..	100
Moltke-Hvitfeldt, A. G., Geh.-Conferentsraad, Greve, til Moltken- borg, Fyen	100
Moltke-Hvidtfeldt, G. L., Greve, kgl. dansk bef. Minister i Paris	100
Monrad, D. G., fh. Biskop, Sognepræst til Brøndbyøster	100

	Rdr.
Monserrate, F. D. C. de, Directeur for det keis. Bibliothek i Rio de Janeiro	100
Montefiore, Sir M. Bart, F. R. S., London	100
Montezuma, Vicomte de Jequitinhonha, D. F., Grand af Brasilien, virkelig Statsraad, Rio de Janeiro	100
More, J. Sh., Professor i skotsk Ret ved Universitetet i Edinburgh	100
Morpurgo, J., Banquier, kgl. belgisk Gen.-Konsul i Triest	100
Morris, J. G., Esq., Philadelphia	100
Morrow, R., Esq., Grosserer, Halifax, Ny Skotland	100
Mosquera, T. C. de, General, Præsident for Republikken Ny Granada St. Fé de Bogotá	100
Mosquera, J. M., Erkebiskop i Ny Granada, Santa Fé de Bogotá .	100
Mueller, F., M. D., Ph. D., Government Botanist, Australien	100
Mülertz, A. F., P. P., Rector ved den lærde Skole i Horsens	100
Murphy, Hon. H. C., Brooklyn, New York	100
Mylius, J. J., de*, Hofjægermester, til Rønningesøgaard, Fyen ...	100
Mylius, S. W. V. de, Kammerherre, til Rønningesøgaard, Fyen ...	100
Navarrete, Don F. de*, Præs. for det kgl. Acad. for Span. Historie i Madrid	100
Neergaard, P. J., Etatsraad, til Førslev og Faarevelle, Sjælland ...	100
Neophytos*, Metropolit af Wallachiet	100
Nesselrode, C R*, Greve, keis. russisk Rigscantsler, St. Petersborg	100
Nicholson, Sir C., Bar., D. C. L., LL. D., London	100
Nordenfalk, J., Friherre, P. D., Stockholm	100
Norman, B. M*, Esq., New Orleans	100
Northumberland, A. P*, Lord Prudhoe, Hertug af, til Alnwick Castle, England	100
Obligado, Don P*, Dr., fh. Gouverneur i Buenos Ayres	100
Obrenovitsch*, Michael III, Fyrste af Serbien, Belgrad	200
Oesterreicher, R. von*, Etatsr., kgl. dansk Gen.-Konsul i Triest	100
Olfers, J. F. M. von, Geh.-Raad, Gen.-Director over de kgl. preussiske Museer, Berlin	100
Olinda, Don P. de Araujo Limas, Marquis de, virkelig Statsraad, Rio do Janeiro	100
Orloff, A., Fyrste, Medlem af Statsraadet i St. Petersborg	100
Osuna y del Ynfantádo, Don M., duque de, kgl. spansk bef. Minister i St. Petersborg	100
Ouseley, Sir Gore*, Director R. A. S., London	100
Ouseley, W. G., fh. kgl. bef. storbritanisk Minister	100
Ouvaroff, A., Greve, Statsraad, Medl. af Vid. Akad. i St. Petersborg	100
Ouvaroff, S., Greve, keis. russ. Udenrigsminister, St. Petersborg .	100
Parish, F., Esq., kgl. storbritanisk Consul i Buenos Ayres	100
Parker, Rev. P., Washington	100
Pazos, Don J. B., Dr., Buenos Ayres	100

	Rdlr.
Perez de Velasco, Don H., J. U. D., Advocat, Lima	100
Peterson, J., Esq., Overdommer paa Øen St. Vincent, Vestindien.	100
Petit, L. H., Esq., F. R. S., London	200
Peto, Sir S. M., Bart., M. P., K. C. D., Somerleyton Hall, Suffolk...	100
Phillips, Sir T., Bart., Middlehill, Worcestershire	100
Plaskett, J., Major, St. Croix, Vestindien	100
Platen, B. J. E., Greve, Statsraad, Ørbyhus, Uppland	100
Platon, Erkebiskop af Riga og Mitau, Dubela, Rusland.....	100
Plessen, O., Baron, Geh.-Conferentsraad, Baden-Baden	100
Plumer, W., Esq., Epping i New Hampshire	100
Pontoppidan, H., kgl. dansk General-Konsul i Hamborg	100
Power, Rev. J., Bibliothekar ved Universitetet i Cambridge	100
Pratápa Chandra Sinha Bahádoor, Raja, Bakparáh, Bengalen.	100
Precht, H. W., Oberstl., fh. Stadthauptmand paa Øen St. Thomas i Vestindien.....	200
Prescott, H., fh. Gouverneur over Newfoundland.....	100
Preus, J. C., fh. Sorenskriver i Vester-Nedenæs, Norge.....	100
Prieto, Don J., Præsident i Chile.....	100
Pryce, D. T., Esq., Grosserer, Batavia	100
Przedziecki, A., Greve, Archæolog, Warschau	100
Pycroft, J. W., Esq., F. S. A., F. R. A. S., London	100
Pyrker von Felsø-Eør, J. L., Patriarch-Erkebiskop af Erlau, Ungarn	100
Radhákant Deva Bahádoor, hinduisk Literator, Calcutta	100
Rafn, C. C., Conferentsraad, Professor, det kgl. nordiske Oldskrift- Selskabs Stifter og beständige Secretair	100
Rájendralála Mitra, B., Vice-Præsident for R. A. S., Bengalen ..	100
Ralli, A. di Stefano, Banquier, Triest.....	100
Rantzau, C. F., Greve, Kammerherre, til Frederikslund og Brahes- holm, Fyen	100
Rastawiecki, E., Baron, Archæolog, Warschau	100
Read, J. M., General, Paris	100
Rehling, J., Gen.-Gouverneur over dansk Ostindien, Tranquebar .	100
Reventlow, F. C. O., Geh.-Conferentsr, Lehns greve til Christians- sæde, Lolland.....	100
Reventlow, Fr. D., Greve, kgl. dansk bef. Minister i London....	100
Reventlow, D. C. E., Greve, til Brabettrolleborg, Fyen	100
Rieker, Hon. S., fh. nordamerikansk General-Konsul i Frankfurt..	100
Rink, H. J., Dr. ph., Justitsraad, Kjøbenhavn.....	100
Robert, P. C., Intendant ved den 5te Militair-Division, Paris	100
Rodotheatos, Sp., Overrets-Præsident, Corfu.....	100
Romualdo Antonio de Seixas, Erkebiskop af Brasilien, Bahia.	100
Rosen, S. A. G. C., Kammerherre, Hendriksholm, Sjælland	100
Rosenørn-Teilmann, C. P. T., Kammerherre, til Stamh. Nørholm	100
Rumine, N. de, virkelig Statsraad, Kammerherre, Moskwa	100

	Rdr.
Ruysenaers, S. W., kgl. nederlandsk Gen.-Konsul i Alexandria .	100
Rønnenkamp, Chr., Kammerh., til Næsbyholm og Bavelse, Sjæll.	250
Salvandy, N. A., Greve, fh. fransk Udenrigsminister, Paris	100
Santa-Cruz, A., fh. Protector for den Peru-Boliviske Confoederation	160
Savvaïtof, P., Prof. ved det geistl. Seminarium i St. Petersborg ..	100
Scarpa, J., da, fh. kgl. dansk Konsul i Fiume	100
Scavenius, J. B., Hofjægermester, til Basnæs, Sjælland	100
Scavenius, P. D., Kammerherre, til Gjørslev, Sjælland	100
Schack, O. D., Lehnsgreve til Schackenborg, Sønderjylland	100
Schack-Sommer, J. O., kgl. dansk Vice-Konsul i Hamburg	100
Scheele, L. N., Geheime-Conferentsraad	100
Scheel-Plessen, W. H. B., Greve, kgl. dansk bef. Minister i Stockh.	100
Schindler, J., Baron, Geheimeraad, Canonicus, Krakau	100
Schmidt, P. Chr., til Vindeby, Senator i Tønning	200
Scholten, P. C. F., Gen.-Gouverneur over dansk Vestindien	100
Schubert, F. H. de, Gen.-Lieutenant, St. Petersborg	100
Schuth, N. C., kgl. dansk Gen.-Konsul, Valparaiso	150
Schütte, A. T., Hofjægermester, til Byholm og Nørlund, Nørrejyll.	100
Sieveking, K., Syndicus i Hamburg	100
Siögren, A. J., Statsraad og Medl. af Vid. Akad. i St. Petersborg.	100
Skeel, E. W. R., Kammerherre, til Dronninglund, Nørrejylland	100
Smith, J. C., Esq., Sharon, Connecticut	100
Smith, M., Sø- og Land-Krigscommissair, Frederiksværn	100
Solomos, D., Greve, Zante	100
Sparks, J., LL. D., Prof. i Historie ved Harvard-Universitetet i Cambridge, Massachusetts	100
Stawell, Sir W. F., Overdommer, Victoria, Australien	100
Stenhammer, M., Provst og Sognepræst til Risinge, Øster-Gøtland	100
Stichæus, J. F., Landshøvding over Borgå, Finland	100
Stift, A. J. von, Kæiser Frants I's Livlæge, Wien	100
Stirbey, Fyrst D., Barbo de, fh. Hospodar af Wallachiet, Bukarest.	100
Stourdza, Fyrst M., fh. Hospodar af Moldau	200
Stroganoff, G., Greve, Geheimeraad, St. Petersborg	100
Strøyberg, C., Cancelliraad, Aalborg	600
Studach, H. L., Apostolisk Vicar, i Stockholm	100
Stürup, W., kgl. dansk Gen.-Konsul i Venezuela	100
Sutherland, G. G. L. G., Hertug af Dunrobin Castle, Sutherland	100
Swinburne, Sir J. E., Bart., Præs. for Ant. Selskab i Newcastle .	150
Symington, A. J., Esq., Glasgow	100
Teimouraz, H. T. Czarevitsh, Prinds af Georgien, Søn af Kong	
Georg XIII	100
Teleki von Széh, J., Greve, Gouverneur over Siebenbürgen	100
Thamsen, H. D., Etatsraad, Stuttgart	2020
Thomander, J. H., T. D., Biskop i Lund	100

	Rdlr.
Tiedge, J. E. C., Grosserer, Buenos Ayres	100
Titoff, V. P. de, fh. keis. russisk bef. Minister, St. Petersborg	100
Tobin, Sir T., Fredsdommer, Ballincollig, Grevskabet Cork	100
Toreno, J. M. de*, Greve, Kammerherre hos Hds. M. Dronningen af Spanien, Madrid	100
Traill, Th. St., M. D., Professor ved Universitetet i Edinburgh	100
Trevelyan, Sir C., Bart., London	100
Trevelyan, Sir W. C., Bart., Wallington, Newcastle on Tyne	100
Trolle-Bonde, G., Greve, Kammerh., Säfstaholm, Södermannland	150
Typaldos, G. K., Senator, Athen	100
Tyskiewicz, E., Greve, Gouvernements-Secretair og Curator for Skolerne i Borysoff	100
Ulrich, F. C., Gouverneur paa Øen St. Barthelemy, Vestindien	150
Van Buren, M., fh. Præs. for de foren. nordamerik. Fristater	100
Van Deurs, J. F., Gen.-Krigscommissair, til Frydendal, Sjælland	100
Vargas, J., M. D., Præsident for Republikken Venezuela	100
Varszawa, Fyrst J. de, Grev Paskevitch Erivansky*, Statholder i Polen	150
Vedel-Simonsen, L. S., Conferentsraad, til Elvedgaard, Fyen	100
Waldo, D., Esq., Worcester, Massachusetts	100
Wallén, C. S., Geheimeraad, Medlem af Senatet for Finland, Helsingfors	100
Webster, N., LL. D., New-Haven, Connecticut	100
Wedell, C. W. A. S., Kammerh., Lehnsgreve til Wedellsborg, Fyen	100
Wellenheim, L. W. von*, Hofraad, Wien	100
Were, J. B., Esq., kgl. dansk og svensk-norsk Konsul i Melbourne, Australien	100
Werkmester, M., Landmaaler, Svendborg	100
Wetmore, Hon. P. M., General, New York	100
Wiarda, S., kgl. nederlandsk Konsul i Buenos Ayres	100
Wilson, Right Rev. D., D. D., Biskop i Calcutta	100
Wilson, Rev. J., D. D., F. S. A., Præs. for Trinity College, Oxford	100
Winthrop, R. C., LL. D., Præsident for det historiske Selskab i Massachusetts	100
Winthrop, Th. L., Præs. for det Amer. Antiquar. Selskab i Boston	100
Witte, J. J. A. M. de, Baron, Numismatiker, Paris	100
Wolanski, T. Pr. z Wolan, Landraad, Pakosc, Posen	100
Wood, R., Esq., kgl. storbritanisk Konsul i Tunis	100
Woolsey, T. D., A. M., Professor ved Yale College, New Haven, Connecticut	100
Wrangell, F. de, Baron, Admiral og Gen.-Adjutant, St. Petersborg	100
Young, A., Captain, Twickenham, England	100
Young, Sir J., Gouverneur over New South Wales, Australien	100
En russisk Statsmand i St. Petersborg	100
En Amerikaner	500

	Rdlr.
Fond under Benævnelsen »Grønland»	600
Fond under Benævnelsen »Stavanger»	200
Tilvæxt, som Fonden forøvrigt har erholdt.....	29,240
	85,500
Selskabets faste Fond den 31 December 1870.....	85,500

DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKABS BESTYRELSE OG MEDLEMMER

den 31te December 1870.

Selskabets Præsident:

HANS MAJESTÆT KONG CHRISTIAN IX AF DANMARK.

Vicepræsident: Etatsraad J. J. A. Worsaae, Museums-Directeur.

Secretair ved Udgivelsen af Oldskrifterne: Professor K. Gislason.

Secretair for Udgivelsen af de arkæologisk-historiske Tidsskrifter:

Professor H. C. C. Engelhardt.

Kasserer: Justitsraad F. S. Bang, Kasserer ved Privatbanken.

Oldskrift-Afdeling:

G. Brynjulfsson, Stipend. Arnamagnæanus.

K. Gislason, Professor ved Universitetet (Formand).

A. F. Krieger, Etatsraad, Justitsminister.

J. Sigurdsson, Archivar.

G. Stephens, Professor, Docent ved Universitetet.

P. G. Thorsen, Professor, Universitetsbibliothekar.

N. L. Westergaard, Etatsraad, Professor ved Uviversitetet.

Oldsag-Afdeling:

H. C. C. Engelhardt, Professor (Formand).

T. Hindenburg, Høiesteretssecretair.

J. Kornerup, Konstmaler.

F. Schiern, Professor ved Universitetet.

A. Strunk, Justitsraad, Museums-Inspecteur.

J. P. Trap, Geh.-Etatsraad, Kabinetssecretair.

J. J. A. Worsaae, Etatsraad, Directeur, (Fungerer ikke, medens han er Vicepræsident).

A. Medlemmer i Norden.

(Nemlig i: Danmark [derunder indbefattet: Island, Færøerne, Grønland, de danske Øer i Vestindien og indtil 1865: Slesvig, Holstein og Lauenburg] Norge og Sverig).

Hs. M. Christian IX, Konge af Danmark	F. B. B.
Hs. M. Carl XV, Konge af Sverig og Norge	F. B. B.
Hs. K. H. Frederik, Kronprinds af Danmark	F. B. B.
Hs. K. H. Oscar, Pr. af Sverig og Norge, Hert. af Øster-Götland	F. B. B.
Hs. K. H. August, Prinds af Sverig og Norge, Hert. af Dalarne	F. B. B.
H. H. Johan, Prinds af Slesvig-Holstein-Sønderborg-Glücksborg	F. B. B.
Aagaard, A. Z., keis. østerrigsk Konsul, Tromsø, Finmarken .	A. B.
Abrahams, A., Cand. philos., Kjøbenhavn	A. B.
Agerholm, E. V., Captain, Kjøbenhavn	A. B.
Aggerup, C. G., Etatsraad, Kjøbenhavn	F. B. B.
Ahlander, J. A., Dr. phil., Kyrkoherde, Jønkøping	A. B.
Ahlefeldt-Laurwigen, F. L. W., Kammerh., Lehngr. til Langel.	F. B. B.
Allen, C. F., D. ph., Professor ved Kjøbenhavns Universitet ..	A. B.
Andersen, C. C. T., Kammerassessor, Inspecteur, Kjøbenhavn	A. B.
Andersen, S. Chr., kgl. dansk Konsul i Christiania	C. B.
Aurell, C. J. E., Dr. philos., Adjunkt, Nykøping	A. B.
Baastrup, F., Kammerherre, Overforster, Kjøbenhavn	B. B.
Bagger, J. H., Cand. juris, Kjøbenhavn	A. B.
Bang, F. S., Justitsraad, Bankkasserer, Kjøbenhavn	F. B. B.
Bang, P. C., Artillericaptain, Kjøbenhavn	A. B.
Barkén, M. Dr. phil., Rektor i Køping	A. B.
Bech, A. V., Hofjægermester, til Valdbygaard, Slagelse	A. B.
Bech, F. C., Justitsraad, Birkedommer, Slagelse	A. B.
Bech, J. A., Justitsraad, til Taarnborg, Korsør	A. B.
Becker, J. G. Burman, Dr. phil., Kjøbenhavn	F. B. B.
Bellander, O. R., Hofprædikant, Provst, Køping	A. B.
Bereckemeyer, E. P., Landraad, Gross Thurow, Lauenburg ...	F. B. B.
Bergh, Th., Lithograf, Kjøbenhavn	A. B.
Bergman, J., Dr. phil., Biskop, Stockholm	F. B. B.
Bergmann, J. W. K., fh. Minister, Paris	F. B. B.
Bergsøe, S., Proprietair, Andigaard, Randers	A. B.
Berlin, N. J., Prof., Gen.-Direct. ved Sundhedscollegiet i Stockh.	A. B.
Berling, J. E. C., Kammerherre, Kjøbenhavn	A. B.
Bertouch, C. C. F. de, Hofjægermester, Kjøbenhavn	F. B. B.
Bertouch-Lehn, J. J. S. E., Kammerherre, Lehnbaron til Sønderkarle, Lolland	F. B. B.
Bille, T., Kammerherre, fh. kgl. dansk Minister i London ...	F. B. B.
Bille-Brahe, H., Geh.-Conferentsraad, Lehn greve til Brahes- minde, Fyen	F. B. B.

Blixen-Finecke, C. F. A. B., Baron, til Dallund og Næsbyholm	A. B.
Blom, O. E., Artilleri-Capitain, Kjøbenhavn	A. B.
Blome, A. v., Baron, Geh.-Gonferentsraad, til Blomsche-Wildniss og Heiligenstedten, Itzehoe	F. B. B.
Bock, J. Chr. A., Etatsraad, Læge, Kjøbenhavn	A. B.
Bonde, C. J., Friherre, Overceremonimester, Stockholm	F. B. B.
Bornemann, P. J., Kammerherre, Bjergbygaard, Holbæk	F. B. B.
Borring, L. S., Professor, Kjøbenhavn	V. B.
Boye, V., Cand. phil., Haderslev	A. B.
Brammer, G. P., Dr. theol., Biskop, Aarhus	A. B.
Bretton, L. P., Baron, Kammerherre, Helsingør	F. B. B.
Briem, J. G. G., Sognepræst til Gundslev, Stubbekjøbing	F. B. B.
Bring, E. G., Dr. theol., Biskop, Linkøping	A. B.
Brun, P. F. C., Kammerherre, Amtmand, Lindersvold	A. B.
Brunius, C. G., Dr. Adjunkt, Landskrona	A. B.
Bruun, Chr. W., Justitsraad, Bibliothekar, Kjøbenhavn	A. B.
Bruzelius, N. G., Dr. phil., Rektor, Ystad	V. B.
Brynjulfsson, G., arnamagnæansk Stipendiær, Kjøbenhavn	V. B.
Bugge, S., Professor ved Universitetet i Christiania	A. B.
Cappé, J., Esq., kgl. nederlandsk Konsul paa Øen St. Thomas	F. B. B.
Carlsen, C., Etatsraad, Vandbygnings-Inspecteur, Kjøbenhavn	A. B.
Carlson, F. F. Statsraad, Departementschef, Stockholm	A. B.
Carnegie, D., Brukspatron, Grosserer, Gøteborg	F. B. B.
Cederfeld de Simonsen, H. C. J., Kammerh., til Erholm og Søndergaarde, Nyborg	F. B. B.
Christensen, G. H. K., Krigsraad, Rustmester, Kjøbenhavn	A. B.
Cronholm, A., Dr. phil., Professor	F. B. B.
Dahl, T. Chr., Kammerherre, Stiftamtmand, Aarhus	F. B. B.
Danneskjold-Samsøe, C. C. S., Greve, Overskjenk, Kjøbenh.	A. B.
Danneskjold-Samsøe, O. S., Greve, Generalpostdirecteur, Kjøbenhavn	A. B.
Dickson, J., Brukspatron, Billdahl, Gøteborg	F. B. B.
Dickson, R., Grosserer, Gøteborg	F. B. B.
Dirckinck-Holmfeld, C., Baron, Altona	F. B. B.
Dirckinck-Holmfeld, U., Baron, Geh.-Conferentsraad, Kiel	F. B. B.
Djurklou, N. G., Friherre, Intendant, Sørbø, Ørebo	F. B. B.
Dumreicher, C. O., Conferentsraad, Kiel	F. B. B.
Ekman, J. J., Grosserer, Gøteborg	F. B. B.
Ekman, O., Grosserer, Konsul, Gøteborg	F. B. B.
Elvius, R. E., Cand. theol., Forstander, Kjøbenhavn	A. B.
Engelhardt, H. C. C., Professor, Kjøbenhavn	A. B.
Erslev, E., Overlærer, Kjøbenhavn	A. B.
Esbensen, J. R., Sognepræst til Flemløse, Assens	A. B.

Essen, G. A. F. W., Greve, Gen.-Major, Wik, Upsala	F. B. B.
Essen, R. J., Friherre, Ljunghem, Skøfde	A. B.
Ewaldsen, Chr., Præst, Kjøbenhavn	V. B.
Ewerløff, F. A., kgl. svensk-norsk Gen.-Konsul, Kjøbenhavn .	A. B.
Fabricius, C. L., Sorenskriver i Øster Nedenæs, Norge	F. B. B.
Fahnøe, H. Chr., Sognepræst til Sønderup, Slagelse	A. B.
Fasting, H. Chr., Etatsraad, Amtsforvalter, Esrom, Frederiksborg	A. B.
Fasting, L. G., Etatsraad, Herredsfoged, Nakskov	A. B.
Fiedler, H. V., Birkedommer, Skjelskør	F. B. B.
Finsen, V. L., Cancelliraad, Landsoverrets-Assessor, Kjøbenh.	V. B.
Fischer, Chr., Etatsraad, Borgemester, Randers	F. B. B.
Flor, Chr., Dr. phil., Etatsraad, Professor, Kjøbenhavn	A. B.
Fridrikssón, H. K., Adjunkt, Reykjavik	V. B.
Friedleif, J., Dr. phil., Notarius ved Domcapitlet i Linkøping	A. B.
Frijs, Chr. E., Krag-Juel-Vind-, Lehnsgreve til Frijsenborg . . .	F. B. B.
Frijs, J., Krag-Juel-Vind-, Greve, Kammerherre, Lehnsbaron til Juellinge, Maribo	F. B. B.
Fritz, G., Justitsraad, Raadmand i Roskilde	A. B.
Fryxell, A., Dr. phil., Sognepræst til Sunne, Carlstad	A. B.
Funch, F. C. C., Oberst, Kjøbenhavn	F. B. B.
Garde, A. A. B. Mazar de la, Etatsraad, Kjøbenhavn	F. B. B.
Gardie, A. J. de la, Greve, Helsingborg	F. B. B.
Gislason, K., Professor ved Kjøbenhavns Universitet	V. B.
Gjessing, G. A., Adjunkt, Christiansand	F. B. B.
Gosch, C. C. A., Attaché ved det danske Gesandtskab i London	A. B.
Grundtvig, Sv., Professor, Kjøbenhavn	A. B.
Grøndal, B., Cand. mag., Kjøbenhavn	A. B.
Gudmundsen, Th., Sognepræst i Nysted	V. B.
Gyllenhaal, L. H., Friherre, Härlingstorp, Skøfde	F. B. B.
Gyllenskøld, Th., Kammerjunker, Wallen, Laholm	A. B.
Gynther, Sv. V., Landhøvding, Stockholm	A. B.
Gøtzsche, H. C., Præst, Roskilde	A. B.
Hallberg, B. V., Organist, Landskrona	A. B.
Hamilton, H. L. H., Greve, fh. kgl. svensk Minister i Dan- mark, Stockholm	F. B. B.
Hammerich, P. F. A., Dr. phil., Professor ved Kjøbenhavns Universitet	A. B.
Hammershaimb, V. U., Provst, Østerø, Færøerne	V. B.
Hansen, Helnr., Professor, Kjøbenhavn	A. B.
Hansen, P., Conferentsraad, Kjøbenhavn	F. B. B.
Hansteen, Chr., Professor ved Universitetet i Christiania	V. B.
Harhoff, C. J. C., Conferentsraad, Byfoged i Ringsted	F. B. B.
Hauch, A. G. Ø., Cand. philol., Kjøbenhavn	A. B.

Hegermann-Lindencrone, C. D., Generallieutenant, Biørnemose, Svendborg	A. B.
Heintze, J. F. E., Baron, Kammerherre, Bordesholm, Kiel....	F. B. B.
Herbst, C. F., Justitsraad, Museums-Inspecteur, Kjøbenhavn ..	A. B.
Hildebrand, B. E., kgl. svensk Rigsantiquar, Stockholm	V. B.
Hindenburg, Th., Høiesteretssecretair, Kjøbenhavn.....	A. B.
Hjort, P., Dr. phil., Professor, Kjøbenhavn	A. B.
Hoff, T. C. F. A., Museums-Assistent, Kjøbenhavn	A. B.
Holck, C. C. W. F., Capitain, Kjøbenhavn.....	A. B.
Holm, A. J., Etatsraad, Kjøbenhavn	F. B. B.
Holm, P. E., Dr. phil., Professor ved Universitetet i Kjøbenhavn	A. B.
Holm, S. M. E., Høiesteretssecretair, Kjøbenhavn	A. B.
Holm, Th., Kjøbmand, Skaarup, Svendborg	A. B.
Holmboe, C. A., Professor, Christiania	F. B. B.
Holmstedt, Sv., Overlærer, Frederiksborg	A. B.
Holst, H. P., Professor, Kjøbenhavn	A. B.
Holst, N. H., Etatsraad, Jernbane-Driftsbestyrer, Aarhus	A. B.
Holstein, L. H. C. H., Conseilspræsident, Kammerh., Lehns greve til Holsteinborg, Kjøbenhavn	F. B. B.
Holsten, F. C., Baron, Kammerh., Stiftamtmand, Nykjøbing, Falster	A. B.
Hoppe, Joh., Cand. juris., Kjøbenhavn.....	A. B.
Ihre, Friherre, En af Rikets Herrar, Stockholm	F. B. B.
Jakhelln, C. A., Kjøbmand, Bodø, Norge	F. B. B.
Jensen, J., Examinandus polyt., Grenaa	A. B.
Jensen, J. Chr., Sognepræst til Ousted, Roskilde.....	A. B.
Johannsen, C. G. W., Kammerherre, Kjøbenhavn.....	A. B.
Johnstrup, J. F., Professor ved Universitetet i Kjøbenhavn ..	A. B.
Jónsson, E., Cand. phil., Kjøbenhavn.....	A. B.
Juel, A. G., Adjunkt ved Aalborg Cathedralsskole	A. B.
Juel, N., Etatsraad, Kjøbenhavn.....	A. B.
Juel, N., Baron, Kammerherre, til Lundbæk, Nibe	F. B. B.
Juel-Rysensteen, C. A., Baron, Kammerherre, Kjøbenhavn ..	A. B.
Jørgensen, A. D., Arkivar, Kjøbenhavn	A. B.
Jørgensen, C. H., Kammerraad, Hoffouereer, Kjøbenhavn	V. B.
Jørgensen, J. F., Sognepræst til Trige, Aarhus	F. B. B.
Kalkar, C. H. A., Dr. theol., Pastor emer., Kjøbenhavn	A. B.
Kauffmann, H. A. Th., Gen.-Major, Lausanne, Sveits	A. B.
Kellner, L. S., Oberst, Kjøbenhavn	A. B.
Kjellerup, C. A., Jægermester, til Store-Hyllinge i Skaane ...	A. B.
Kierkegaard, P. Chr., Dr. phil., Biskop, Aalborg	F. B. B.
Kjær, T. A., Capit., Havnemester paa Øen St. Thomas, Vestindien	F. B. B.
Koefoed, J. L. R., Cancellist, Legationssecretair, Kjøbenhavn ..	A. B.
Konow, F. L., kgl. dansk Konsul i Bergen	C. B.

Kornerup, J., Kunstmaler, Roskilde	A. B.
Krieger, A. F., Etatsraad, Justitsminister, Kjøbenhavn.....	A. B.
Krieger, M. D., Etatsraad, Landsoverrets-Assessor, Kjøbenhavn	A. B.
Krøhn, F. Chr., Professor, Medailleur, Kjøbenhavn.....	A. B.
Kruse, R. H., Øen Fuur i Liimfjorden	V. B.
Kræmer, R. F., Overstatholder, Upsala.....	F. B. B.
Kunzen, C. F., Konferentsraad, Øen St. Croix, Vestindien....	F. B. B.
Königsfeldt, J. P. F., Overlærer ved Frederiksborg lærde Skole	V. B.
Landgren, L., Dr. theol., Provst, Sognepræst til Delsbo, Hudiksvall	F. B. B.
Langkilde, F. C., Jægermester, Frederiksgave, Assens	A. B.
Larsen, Chr., Eier af Skovmøllen ved Skaarup, Svendborg ...	A. B.
Lasson, T. O., Grosserer, Kjøbenhavn.....	A. B.
Lehmann, E. A., Etatsraad, Amtsforvalter, Aarhus	A. B.
Lerche, Chr. A., Kammerherre, Lehns greve til Lerchenborg, Kallundborg.....	F. B. B.
Lewgren, A. W., Grosserer, Gøteborg	F. B. B.
Lind, E., Oberst, Kjøbenhavn	A. B.
Linde, A. C. P., Conferentsraad, Departementschef, Kjøbenhavn	A. B.
Linder, J. A., Sognepræst, Umeå	F. B. B.
Linnemann, St., Etatsraad, Bankdirecteur, Kjøbenhavn	F. B. B.
Ljungström, C. J., Mag., Sognepræst, Lidköping.....	A. B.
Lucht, M. J. F., Dr. phil., Professor, Directeur for Gymnasium Christianeum i Altona.....	V. B.
Lund, G. F. W., Dr. phil., Rektor ved Cathedralskolen i Aarhus	F. B. B.
Lund, L., Artilleri-Capitain, Adjutant, Kjøbenhavn	A. B.
Lundbye, Chr. C., Oberst à la suite i Generalstaben, Kjøbenh.	A. B.
Lunn, O., Artilleri-Oberst, Kjøbenhavn	A. B.
Lyngbye, K. J., Dr. phil., Prof., Kjøbenhavn	A. B.
Lyngge, H. H. J., Boghandler, Kjøbenhavn.....	A. B.
Lütken, J. A., meklenborgsk Konsul, Kiel.....	F. B. B.
Læssøe, L., Kammerraad, Inspecteur, Kjøbenhavn	A. B.
Læssøe, Th., Landskabsmaler, Kjøbenhavn	A. B.
Løgstrup, A. B., Major, Kjøbenhavn	A. B.
Løvenskjold, H. F., Hofjægermester, Lehnsbaron til Løvenborg, Holbæk.....	F. B. B.
Madsen, A. P., Capitain, Kjøbenhavn	A. B.
Magnuson, C., Kammerraad, Skard, Island	A. B.
Magnússon, G., Adjunkt, Reykjavik	V. B.
Mandelgren, N. M., Kunstmaler, Stockholm.....	V. B.
Manderström, C. R. L., En af Rikets Herrar, svensk-norsk Udenrigsminister, Stockholm	F. B. B.
Mansa, F. V., Dr. med., Etatsr., Stabslæge i Sø-Etat, Kjøbenh.	A. B.
Martensen, H. L., Dr. theol., Biskop, Kjøbenhavn	A. B.

Meldahl, F., Etatsraad, Professor, Kjøbenhavn.....	A. B.
Melin, H. M., Dr. theol., Professor, Lund.....	F. B. B.
Moltke-Hvitfeldt, A. G., Greve, Geh.-Conferentsr., til Molt- kenborg i Fyen.....	F. B. B.
Moltke-Hvitfeldt, L., Greve, kgl. dansk bef. Minister i Paris	F. B. B.
Monrad, D. G., fh. Biskop, Sognepræst til Brøndbyøster, Glostrup	F. B. B.
Monrad, G. H., Kammerherre, Gen.-Decisor, Kjøbenhavn	A. B.
Moth, C. L. J. P., Overlærer, Sorø	A. B.
Mylius, S. W. V. de, Kammerh., til Rønningesøgaard, Odense	F. B. B.
Müller, C. L., Etatsraad, Directeur for den kgl. Mønt- og Me- daille-Samling, Kjøbenhavn	A. B.
Møller, Chr. H., Orlogscapitain, Kjøbenhavn	A. B.
Møller, P. de, Ritmester, Skottarp, Halland.....	F. B. B.
Neergaard, P. J., Etatsr., til Førslevgaard og Faareveile, Nestved	F. B. B.
Nilsson, Sv., Professor emeritus, Lund	V. B.
Nordenfalk, J., Dr. phil., Friherre, Stockholm	F. B. B.
Nordvi, A. G., Kjøbmand, Mortensnæs, Norge	A. B.
Nørgaard, P. M. T., Sognepræst til Saaby, Sjælland.....	A. B.
Olrik, C. S. M., Justitsr., const. Direc. for den kgl. grøn. Handel	F. B. B.
Olsen, Chr., Cancelliraad, Prokurator, Randers.....	F. B. B.
Oxholm, W. T., Overkammerh., Overhofmarskal, Kjøbenhavn .	F. B. B.
Paludan-Müller, C. P., Dr. phil., Professor, Rektor ved Ny- kjøbing Cathedralskole, Falster	F. B. B.
Petersen, K. N. H., Stud. mag., Kjøbenhavn.....	A. B.
Petersen, J. C. L., Capitain og Skoleinspecteur, Kjøbenhavn .	A. B.
Petersen, J. M., Artist, Kjøbenhavn	A. B.
Petrelli, C. M., Dr. phil., Præst, Søderköping	F. B. B.
Pjetursson, P., Professor, Biskop paa Island, Reykjavik	F. B. B.
Platen, B. J. E., Greve, Statsraad, Ørbyhus, Stockholm	F. B. B.
Plessen, H. F. A., Kammerherre, Eckernførde	F. B. B.
Plessen, O., Baron, Geh.-Conferentsraad, Baden-Baden	F. B. B.
Pontoppidan, D., Præst, Randers.....	S. B. B.
Quistgaard, C. S., Pastor emer., Kjøbenhavn.....	F. B. B.
Raasløff, H. J. A., Conferentsraad, Lyngby.....	F. B. B.
Raasløff, V. R., Gen.-Major, Kjøbenhavn	F. B. B.
Rantzau, C. F., Greve, Kammerh., til Frederikslund, Assens..	F. B. B.
Rasmussen, H. V., Præst, Kjøbenhavn.....	A. B.
Rasmussen, O. F. C., Kammerraad, Jettehøi, Rønnede	A. B.
Rasmussen, R. C., Organist, Kjøbenhavn	A. B.
Regenburg, T. A. J., Stiftamtmand, Skanderborg	F. B. B.
Reventlov, F. C. O., Geh.-Conferentsr., Lehns greve til Christians- sæde, Lolland	F. B. B.
Rink, H. J., Dr. phil., Justitsraad, Kjøbenhavn.....	F. B. B.
Rosen, S. A. G. C., Kammerherre, Henriksholm, Hørsholm . . .	F. B. B.

Rosenørn-Lehn, O D., Udenrigsminister, Kammerherre, Lehn- baron til Guldborgland, Falster	F. B. B.
Rosenørn-Teilmann, C. P. T., Kammerherre. til Stamhuset Nørholm, Varde	F. B. B.
Rothe, A. B., Oberst, Kammerherre, Kjøbenhavn	A. B.
Rudbeck, R. Th. C. C. G., Friherre, Kammerherre, Stockholm	F. B. B.
Rygh, O., Professor ved Universitetet i Christiania	A. B.
Råaf, L. F., Kammerjunker, Forsenås, Ekeslø	F. B. B.
Røgind, J., Sognepræst til Veirum, Holstebro	A. B.
Salomon, E. C. V., Dr. med., Overlæge, Malmø	F. B. B.
Sandberg, J. B., Vinhandler, Kjøbenhavn	A. B.
Saxild, G. Chr., Cancelliraad, Herredsfoged, Kolding	F. B. B.
Schade, A. H., Kjøbmand. Nykjøbing, Mors	A. B.
Scheele, L. N. von, Geh.-Conferentsraad, Kjøbenhavn	F. B. B.
Scheel-Plessen, W. H. B., Greve, kgl. dansk bef. Minister i Stockholm	F. B. B.
Schiern, F., Professor ved Københavns Universitet	F. B. B.
Schjötz, O. M., Sognepræst til Hasle, Ringsted	A. B.
Schlegel, J. F., Geh.-Etatsraad, Kjøbenhavn	A. B.
Schleisner, P. A., Dr. med., Justitsraad, Stadslæge, Kjøbenhavn	A. B.
Schmidt, T. H. G. Vald., Professor, Kjøbenhavn	A. B.
Schmidt, S. E. W., Kammerassessor, Revisor, Kjøbenhavn ...	A. B.
Schütte, A. T., Hofjærgemester, til Bygholm og Nørlund, Horsens	F. B. B.
Schwensen, J., Justitsraad, Byfoged og Byskriver i Nysted ...	A. B.
Schøler, H. V. R., Sognepræst til Vester-Hassing, Aalborg ...	A. B.
Sehested, N. F. B. de, Hofjærgemester, til Broholm, Svendborg	A. B.
Sigurðsson, J., Archivar, Kjøbenhavn	V. B.
Simesen, R. J., Professor, Kjøbenhavn	A. B.
Skeel, E. W. R., Kammerherre, til Dronninglund, Aalborg ...	F. B. B.
Sommer, C. C. L. F., Læge	A. B.
Sparre, G. A., Greve, Stockholm	F. B. B.
Sprengtporten, J. W., Friherre, Over-Statholder, Stockholm.	F. B. B.
Stedingk, L. E., Greve, Gen.-Lieutenant, Stockholm	F. B. B.
Steenstrup, J. J. S., Etatsraad, Professor, Kjøbenhavn	A. B.
Steenstrup, J., Cand. jur., Kjøbenhavn	A. B.
Steenstrup, K. J. V., Museumsassistent, Kjøbenhavn	A. B.
Steinnordh, J. H. W., Dr. phil, Rektor i Linkøping	F. B. B.
Stenersen, A. C. A., Justitsraad, Kjøbenhavn	F. B. B.
Stephens, G., Professor, Docent ved Københavns Universitet.	V. B.
Stephensen, M., Assessor i Landsoverretten, Reykjavik	A. B.
Stephensen, O., Etatsraad, Directeur for det islandske Departm., Kjøbenhavn	A. B.
Stlesen, S., fh. kgl. siciliansk Konsul i Helsingør	F. B. B.
Stjernstedt, A. W., Baron, Rigsheraldicus, Stockholm	F. B. B.

Storm, G., Cand. philol., Christiania.....	A. B.
Strandgaard, A. S., Major, Bygnings-Inspecteur, Øen St. Thomas, Vestindien	F. B. B.
Strandgaard, L. W., Kammerraad, Toldforvalter, Grenaa	A. B.
Strunk, A., Justitsraad, Museums-Inspecteur, Kjøbenhavn.....	V. B.
Studach, H. L., Apostolisk Vikar, Stockholm	F. B. B.
Suhr, O. B., Etatsraad, Konsul, Kjøbenhavn.....	F. B. B.
Sveinsson, J. A., Adjunkt ved Nykjøbing Cathedralskole, Falster	A. B.
Säve, C., Dr. phil., Professor, Upsala.....	F. B. B.
Sørensen, A. A., Sognepræst til Terslev, Ringsted	A. B.
Thomsen, Gr. T., Dr. phil., Legationsraad, Bessastaðir, Island	A. B.
Thorkelin, F. B. J., Capitain, Kjøbenhavn	A. B.
Thorkelsson, J., Overlærer, Reykjavik.....	V. B.
Thorlacius, A. O., Kjøbmand, Stykkisholm, Island.....	A. B.
Thorsen, P. G., Professor, Bibliothekar, Kjøbenhavn.....	A. B.
Thorson, E. M., Underbibliothekar, Kjøbenhavn.....	A. B.
Thortsen, C. A., Professor, Kjøbenhavn.....	A. B.
Thrige, S. B., Professor, Skolebestyrer, Kjøbenhavn.....	A. B.
Thue, J., kgl. portugisisk Konsul i Arendal.....	F. B. B.
Tillisch, F. F., Geh.-Conferentsraad, Kjøbenhavn	A. B.
Torin, K., Intendant, Bibliothekar, Skara	A. B.
Trap, J. P., Geh.-Etatsr., Cabinets-Secretair hos Hs. M. Kongen, Kjøbenhavn	A. B.
Tregder, P. H., Dr. phil., Professor, Rektor ved Sorø Academi	A. B.
Trolle-Bonde, G., Greve, Kammerh., Säfstaholm, Södermanland	F. B. B.
Trolle-Wachtmeister, H. G., Greve, En af Rikets Herrar, Årup, Christiansstad	A. B.
Törnstrand, G., Dr. phil., Provst, Stora Schedvi, Fahlun	A. B.
Unger, C. R., Professor, Christiania.....	V. B.
Varming, L., Sognepræst, Sal, Skive	A. B.
Vaupell, O. F., Oberst, Odense	A. B.
Vedel, E., Kammerjunkker, Amtmand, Rønne	A. B.
Viborg, K. F., Dr. phil., Sognepræst, Slagelse	A. B.
Wachtmeister, H., Dr. phil., Greve, Johannishus, Carlskrona.	F. B. B.
Wackerbarth, A. D., Professor, Upsala	F. B. B.
Warming, E., Cand. mag., Kjøbenhavn	A. B.
Wasrin, P. A., Dr. phil., Brukspatron, Linkøping.....	F. B. B.
Wedell, K. W. A. S., Kammerh., Lehnsgr. til Wedellsborg, Assens	F. B. B.
Wegener, C. F., Conferentsr., Geh.-Archivar, Kjøbenhavn	A. B.
Werlauff, E. C., Conferentsraad, Professor, Kjøbenhavn..	<i>Æresmedlem.</i>
Westergaard, N. L., Etatsraad, Professor, Kjøbenhavn	A. B.
Wetterbergh, C. A., Dr. med., Sättra, Norløping.....	V. B.
Wiberg, C. F., Lector, Gefle.....	F. B. B.
Wichfeld, J. de, Kammerh., til Stamhuset Engestofte, Maribo	A. B.

Wieselgren, P., Dr. theol., Domprovst, Gøteborg	F. B. B.
Willemoes, F. C., Etatsraad, Herredsfoged, Aarhus	B. B.
Willer, M., Varemægler, Kjøbenhavn.....	A. B.
Wimmer, L. F. A., Dr. phil., Kjøbenhavn	A. B.
Winkel-Horn, E. F., Cand. mag., Kjøbenhavn	A. B.
Winstrup, L. A., Justitsraad, Bygningsinspecteur, Kolding ...	A. B.
Winther, J. N., Lærer, Lyngby (Kbhavn).....	A. B.
Wolff, A. A., Dr. phil., Overrabiner, Kjøbenhavn	A. B.
Wolff, F., Konsul, Kjøbenhavn	A. B.
Wolfhagen, F. H., Kammerherre	A. B.
Worsaae, J. J. A., Etatsraad, Museums-Directeur, Kjøbenhavn	A. B.
Wróblewsky, J. J., Korpslæge, Kjøbenhavn	A. B.
Wulff, J., Kammerraad, Østergaard, Løgstør	F. B. B.
Wyk, O., Grosserer, Gøteborg	F. B. B.
Wørishøffer, J. P. A., General, Nyborg.....	A. B.
Zinck, L., Cand. theol., Kjøbenhavn	A. B.

B. Medlemmer udenfor Norden.

H. M. Alexander II, Keiser af Rusland.....	F. B. B.
H. M. Wilhelm I. Konge af Preussen	F. B. B.
H. M. Wilhelm III, Konge af Nederlandene	F. B. B.
H. M. Victor Emanuel, Konge af Italien	F. B. B.
H. M. Amadeo I, Konge af Spanien	F. B. B.
H. M. Dom Pedro II, Keiser af Brasilien ..	F. B. B.
H. M. Johann, Konge af Sachsen.....	F. B. B.
H. M. Abdul-Aziz-Khan, Sultan af Tyrkiet	F. B. B.
H. Ks. H. Leopold II, fh. Storhertug af Toscana.....	F. B. B.
H. H. Friedrich Frantz, Storhertug af Meklenburg-Schwerin	F. B. B.
H. Ks. H. Constantin Nicolaievitsch, Storfyrste af Rusland	F. B. B.
H. Ks. H. Napoléon Bonaparte, Prinds af Frankrig	F. B. B.
H. K. H. Albert Edward, Prinds af Wales.....	F. B. B.
H. K. H. Wilhelm Fridrich, Prinds af Nederlandene.....	F. B. B.
H. Ks. H. Peter, Prinds af Oldenburg, General i russisk Tjeneste	F. B. B.
H. H. Carl II, fh. Hertug af Lucca	F. B. B.
H. K. H. Humbert, Kronprinds af Italien, Fyrste af Piemont..	F. B. B.
H. K. H. Eugen, Prinds af Savoyen-Carignan	F. B. B.
H. H. Adolph, Hertug af Nassau	F. B. B.
H. H. Ernst II, Hertug af Sachsen-Coburg-Gotha	F. B. B.
H. H. Bernhard, Hertug af Sachsen-Meiningen.....	F. B. B.
Aali, Mehemed Emin-, Pacha, Storvisir, Constantinopel	F. B. B.

Abel, W. O., Diaconus, Leonberg, Würtemberg.....	F. B. B.
Adlerberg, V. von, Greve, General, Minister for det keiserlige Hus, St. Petersborg	F. B. B.
Akermann, J. Y.; Esq., Secretair v. d. numismatiske Selskab i London.....	F. B. B.
Albarellos, Don N., Dr. med., Medlem af Repræsentantskabet i Buenos Ayres.....	F. B. B.
Alcock, R., Esq, fh. kgl. storbritanisk bef. Minister i Japan, London.....	F. B. B.
Ali Mahomed Khan, Mirza, britisk Fredsdommer og keis. ottomanisk Gen.-Konsul, Bombay	F. B. B.
Almonte, Don J. N., General, Mexico	F. B. B.
Amherst, Right Hon. W. P., Earl af Montreal, Kent.....	F. B. B.
Appleton, J. R., Esq., Durham	F. B. B.
Aranjo-Ribeiro, Dom J. de, fh. keis. brasiliansk bef. Minister i Paris, Rio de Janeiro	F. B. B.
Arntzen, N., Esq., Fall River, Massachusetts.....	F. B. B.
Aspinwall, T., Oberst, Brooklyne, Massachusetts	F. B. B.
Asaad Kayat, Sheikh, fh. kgl. storbritannisk Konsul i Syrien, Jaffa	V. B.
Athanasius, Erkebiskop, Metropolit af Korfu	F. B. B.
Baggesen, C. R., Archidiaconus ved Domkirken i Bern.....	F. B. B.
Bancroft, G., L. L. D., de nordamerikanske Fristaters befuld- mægtigede Minister, Berlin.....	F. B. B.
Baratayeff, Fyrst M., Adels-Marskal for Gouvernementet Simbirsk	F. B. B.
Barelay, Rev. S. V., Principal ved Universitetet i Glasgow ...	F. B. B.
Barkly, Sir H., K. C. B., Gouverneur paa Øen Mauritius.....	F. B. B.
Barkow, A. F., Professor, Greifswalde.....	F. B. B.
Barry, Sir R., Overdommer og Kantsler ved Universitetet i Melbourne, Australien	F. B. B.
Bartholomæi, J. A. de, General, Secretair v. d. archæologiske Selskab i St. Petersborg	F. B. B.
Bartlett, J. R., Esq, Statssecretair, Providence, Rhode-Island.	F. B. B.
Basilius, Erkebiskop af Polotsk og Vitebsk, Rusland	F. B. B.
Baudot, H., Præsident for den archæologiske Commission for Côte d'Or, Dijon.....	F. B. B.
Beamish, J. C., Esq., Penlee Cottage, Devonport.....	F. B. B.
Beamish, N. L., F. R. S., Oberstlieutenant, Loto-Park, Irland..	F. B. B.
Beauvois, E., R. af D., Corberon, Côte d'Or	V. B.
Belcredi, E. von, Greve, Schloss Lösch i Mähren.....	F. B. B.
Bengesco, G. de, fh. Cultusminister i Wallachiet, Bukarest..	F. B. B.
Bergmann, F., Professor ved Akademiet i Strasborg.....	F. B. B.
Bertrand, A., Directeur for Museet i Saint-Germain	V. B.
Bibesco, Fyrst G., fh. Hospodar af Wallachiet, Wien	F. B. B.

Biondelli, B., Directeur for Antiquitets-Museet i Milano	F. B. B.
Bonaparte, L. L., Prinds, Senator, London	F. B. B.
Bonghi, D., Cavaliere, Neapel	F. B. B.
Bonstetten, G. von, Eichenbühl, Schweiz	F. B. B.
Borromeo, V., Greve, Grand af Spanien, Senator, Turin	F. B. B.
Bosworth, Rev. J., Dr. phil., F. R. S., Islip, England	F. B. B.
Boton, Don J., Dr., Høiesterets-Dommer, Venezuela	F. B. B.
Bouillé, R. de, Marquis, Paris	F. B. B.
Boutkoff, P. G., Greve, Geheimeraad, St. Petersborg	F. B. B.
Bowring, Sir J., London	F. B. B.
Brabrook, E. W., Esq., F. S. A., London	F. B. B.
Bradford, A. W., Esq., New York	F. B. B.
Bradlee, C. D., Pastor, Boston, Mass	F. B. B.
Bradley, Ch. W. LL. D., fh. Statssecretair i Connecticut, New Haven	F. B. B.
Brailas, P., Professor, Senats-Secretair, Korfu	F. B. B.
Brasseur de Bourbourg, C. E., Abbed, Paris	V. B.
Broël-Plater, V. S. de, Greve til Wiszniowitz, Gouverne- mentet Minsk	F. B. B.
Brown, J. G., Esq., Providence, Rhode-Island	F. B. B.
Brown, J. P., Esq., nordamerikansk Legationssecretair i Con- stantinopel	F. B. B.
Brown, J. R., Esq., Clerkenwell, England	F. B. B.
Browne, P., Esq., fh. kgl. storbritannisk Legationssecretair i Kjøbenhavn, London	F. B. B.
Bülow, B. E., storhert. meklenborgsk Gesandt, Berlin	F. B. B.
Burnes, J., Esq., LL. D., Vicepræsident for R. A. S., Bombay	F. B. B.
Calvo, Don N. A., Buenos Ayres	F. B. B.
Capellini, G., Professor, Bologna	V. B.
Capponi, G., Marquis, Medlem af Academia della Crusca, Florents	F. B. B.
Carnioline-Pinsky, M. M., Geheimeraad, Senator, St. Petersborg	F. B. B.
Casaus, Don F. R., Erkebiskop af Guatemala og Biskop i Havanna	F. B. B.
Castellanos, Don F., Dr., Senats-Præsident, Uruguay	F. B. B.
Castro, Don F. D., Senator, Sante-Domingo	F. B. B.
Chadbourne, P. A., A. M., M. D., Professor i Naturhistorie ved Williams College, Brunswick, Maine	F. B. B.
Chamberlain, M., Esq., Boston, Massachusetts	F. B. B.
Charnock, R. S., Esq., London	F. B. B.
Cigalla, G. de, Greve, Santorin i det græske Archipel	F. B. B.
Clarke, H., Esq., Præs. for det archæol. Akademi i Smyrna	F. B. B.
Coates, B. H., M. D., Philadelphia	F. B. B.
Colt, Th. W., D. D., Præsident for det transsylvaniske Univer- sitet i Lexington, Kentucky	F. B. B.
Coke d'Ewes, Esq., Brookhill Hall, Derbyshire	F. B. B.

Collings, Rev. W. T., East Grafton, England	F. B. B.
Conestabile, G., Greve, Professor i Archæologi ved Universitetet i Perugia	F. B. B.
Cosby, J. H. W., Esq., Advocat, Abbey Lodge, Irland	F. B. B.
Croker, Th. C., Esq., London	F. B. B.
Cronstedt, A., Gouverneur over Åbo og Bjørneborgs Lehn, Åbo	F. B. B.
Cust, Sir E., D. C. L., Gen.-Lieutenant, Leasowe Castle, Cheshire	F. B. B.
Dalrymple, Rev., Edw. A., D. D., Professor ved Universitetet i Maryland, Baltimore	F. B. B.
Damaskini, Sir A., J. U. D., Justitiarius i Overretten paa Korfu	F. B. B.
Daschkoff, J. A., keis. russisk bef. Minister i Stockholm	F. B. B.
Dasent, G. W., Esq., D. C. L., London	V. B.
Davis, Sir J. F., Bart., K. C. B., Holly-wood, Gloucestershire.	F. B. B.
Demidoff, Fyrst A., Greve af San Donato, Toscana	F. B. B.
Desjardins, A., Overarchitect i Stiftet og Staden Lyon	F. B. B.
Desor, E., Professor, Neuchâtel	V. B.
Dezoz de la Roquette, J. B. M. A., fh. kgl. fransk Konsul, Paris	F. B. B.
Dirks, J., J. U. D., Advocat ved den frisiske Overret i Leeuwarden	F. B. B.
Dognée, Eugène O. M., Dr., Liège	V. B.
Domingues, Don L., Buenos Ayres	F. B. B.
Dowler, B., M. D., præctiserende Læge i New-Orleans	F. B. B.
Drake, S. G., Esq., Boston, Massachusetts	F. B. B.
Du Bois, H. C., forh. k. nederl. Minister, Haag	F. B. B.
Dufferin, F. T., Lord, London	F. B. B.
Duncan, A., Esq., fh. Sheriff paa Shetland, Lerwick	F. B. B.
Dupont, E., Dr., Directeur for det naturhist. Mus., Bruxelles.	V. B.
Durbin, J. P., Esq., A. M., Præsident for Dickinson College, Carlisle, Pennsylvania	F. B. B.
Earle, Rev. J., Professor, Præst i Swanswick, England	F. B. B.
Eastwick, E. B., Esq., F. R. S., London	F. B. B.
Edgley, Th., Esq., Willoughby Terrace, Park Tottenham, England	F. B. B.
Elizalde, Don R., Dr., Udenrigsminister, Buenos Ayres	F. B. B.
Elkan, W., Grosserer, kgl. dansk Konsul i Harburg	F. B. B.
Ellenborough, E. L., Earl, Southam House, Gloucestershire	F. B. B.
Elton, R., A. M., Professor ved Browns Universitet i Providence Rhode-Island	F. B. B.
Enochin, J. V., M. D., virkel. Statsraad, St. Petersburg	F. B. B.
Eulampius, fh. Erkebiskop af Tobolsk og Sibirien, Svijsk, Gouvernementet Kasan	F. B. B.
Evans, J., F. R. S., Nash Mills, England	F. B. B.
Evans, T. W., Esq., M. P., Alles-Tree-Hall, Derbyshire	F. B. B.
Ewald, G. H. A., Professor ved Universitetet i Göttingen	F. B. B.
Fair, G., M. D., engelsk Hospitalslæge, Buenos Ayres	F. B. B.

Farrer, J., Esq., M. P., Ingleborough, Yorkshire.....	F. B. B.
Flaux, A. de, Uzez i Bas Languedoc	F. B. B.
Fondouce, Cazalis de, Licencié, Montpellier	V. B.
Force, Hon. P., Washington	F. B. B.
Foundouklei, J. J., Geheimeraad, Senator, Warschau.....	F. B. B.
Fowler, Rev. W. C., A. M., Professor, Durham, Centre, Connecticut.....	F. B. B.
Fraas, O., Professor, Stuttgart.....	V. B.
Fragueiro, Don M., Dr., Gouverneur, Buenos Ayres.....	F. B. B.
Franks, Aug. W., V. P. S. A., En af Directurerne for British Museum, London	F. B. B.
Fraser, A., Esq., kgl. storbritanisk Konsul i Batavia.....	F. B. B.
Frati, L., Adjunkt ved Antiquitets-Museet i Bologna	F. B. B.
Fuad, Mehemed-, Pacha, Hs M. Sultanens Udenrigsminister, Constantinopel	F. B. B.
Fytche, J. L., Esq., Thorpe Hall, England	F. B. B.
Genty de Bussy, P., Statsraad, Paris.....	F. B. B.
Gibbs, H. H., Esq., London.....	F. B. B.
Gibson, W. S., Esq., A. M., Advocat, Tynemouth, Northumberland	F. B. B.
Glesebrecht, L., Professor ved Gymnasiet i Stettin.....	F. B. B.
Goldmann, L., kgl. dansk Konsul i Capstaden, Afrika... ..	F. B. B.
Good, Cl., kgl. dansk Gen.-Konsul i Hull.....	F. B. B.
Gordon, G. J. R., kgl. storbritannisk bef. Minister i Stuttgart.	F. B. B.
Gorostiaga, Don. B., Dr., Advocat, Buenos-Ayres	F. B. B.
Gortschakoff II, P D, Fyrste, Gen.-Lieutenant, St. Petersborg	F. B. B.
Gozzadini, G., Greve, Senator, Bologna	V. B.
Graty, A. M. du, Baron, Chargé d'affaires, Berlin.....	F. B. B.
Grez, H. F. de, J. U. D., Districts-Commissair, Brede, Nord- Braband	F. B. B.
Guillon, C., Roermondz, Limburg.....	F. B. B.
Gutierrez, Don J. M., fh. Udenrigsminister i den argentinske Confederation, Paraná	F. B. B.
Halberstma, J. H., Præst i Deventer, Over-Yssel	V. B.
Hambro, C. J., Baron, London	F. B. B.
Hamilton, A., Esq., London.....	F. B. B.
Hamilton, Sir W. R., Professor i Astronomi ved Universitetet i Dublin.....	F. B. B.
Hamilton, Rev. Z., Præst i Bressay, Shetland	F. B. B.
Hamlin, A. C., M. D., Medicinal-Inspecteur i Bangor, Maine ..	F. B. B.
Harrison, W., Esq., F. S. A., Samesbury Hall, Preston	F. B. B.
Haupt, M., Professor ved Universitetet i Berlin.....	F. B. B.
Haurovitz, H. V. H., M. D., Geheimeraad, Wien	F. B. B.
Head, Sir E. W., Bart., K. C. B., M. A., London.....	F. B. B.
Hébert, E., Professor à la Sorbonne, Paris	V. B.

Heros, Don M. de los, Directeur for det kgl. Bibliothek i Madrid	F. B. B.
Hettema, M. de Haan, Medlem af det frisiske Ridderskab, Leeuwarden.....	V. B.
Hipping, A. J., Provst, Sognepræst i Ny-Kyrka, Finland.....	F. B. B.
Hogg, J, Esq., M. A., F. R. S., Secretair ved R. S. L., London..	F. B. B.
Holbrook, J. E., M. D., Professor i Anatomi ved Collegiet i Charleston, Syd-Carolina.....	F. B. B.
Homeyer, C. G., Dr, Professor ved Universitetet i Berlin....	F. B. B.
Hopkins, E. A., Esq., Generalkonsul, New York.....	F. B. B.
Hucht, W. L. J. van der, Grosserer, Harlem.....	F. B. B.
Hudson, W. H., Esq., Buenos-Ayres.....	F. B. B.
Hume, Rev. A., D. C. L., LL. D., Secretair in the Hist. S. of Lancashire and Cheshire, Everton, Lancashire.....	F. B. B.
Huth, H., Esq., fh. kgl. dansk Gen-Konsul i Mexiko, London.	F. B. B.
Isidorus, Præsident for den hellige Synode, St. Petersburg...	F. B. B.
Kalmykoff, P. D., virkel. Statsraad, Professor ved Universitetet i St. Petersburg.....	F. B. B.
Keller, Ferdinand, Dr, Zürich.....	V. B.
Kendrick, Rev. A. C., Professor, Hamilton, New York.....	F. B. B.
Kheredine Ben Hassem, Divisions-General, Marineminister, Tunis.....	F. B. B.
Knésévitch, D. M., Geheimeraad, Odessa.....	F. B. B.
Knowles, J. T., Esq, Architect, London.....	F. B. B.
Kossakowski, St, Greve, Geheimeraad, Senator, Warschau..	F. B. B.
Koucheleff-Besborodko, A. G., Greve, virkelig Statsraad, St. Petersburg.....	F. B. B.
Kraszewsky, J. J., Curator, Volhynien, Shitomir, Rusland...	F. B. B.
Kubinyi, A. E., von, Directeur for National-Museet i Pest....	F. B. B.
Kubinyi, F. von, jun., til Felsø, Kubin og Deménfalva i Ungaru	F. B. B.
Kubinyi, F. von, Vice-Præsident for det geologiske Selskab i Pest	V. B.
Kulakowsky, J., Curator for Gymnasiet i Bialystok.....	F. B. B.
Kutorga, M. S., Professor ved Universitetet i St. Petersburg..	F. B. B.
Køhne, B. von, D. P., Friherre, virkel. Statsraad, St Petersburg	V. B.
Laing, S., Esq., Edinburgh.....	F. B. B.
Lamas, Don A., Dr., fh. bef. Minister for Republiken Uruguay i Rio de Janeiro.....	F. B. B.
Lapham, J. A., Esq., Milwaukee, Wisconsin.....	F. B. B.
Larsen, Don. J. M., Dr., Professor ved Universitetet i Buenos-Ayres	F. B. B.
Lartet, E., Præsident for Kongressen i 1867, Paris.....	V. B.
Lastarria, Don. J. V., Advocat, Santiago, Chile.....	F. B. B.
Lavinsky, A., Gouverneur over Jeneseisk og Irkutsk, Sibirien	F. B. B.
Leal, Dom F. J. P., keis. brasiliansk Minister-Resid. i Buenos Ayres	F. B. B.
Lee, J, Esq., LL. D., F. R. S., London.....	F. B. B.

Lee, Right Rev., J. P., D. D., F. R. S., Lord-Biskop af Manchester, Mauldeth Hall, England	F. B. B.
Leemans, C., Ph D, Directeur for Rigsmuseet i Leyden	V. B.
Lenox, J, Esq., New York	F. B. B.
Lewis, M., Esq., Baltimore, Maryland	F. B. B.
Lewschine, A. de, Geheimeraad, Senator, St. Petersborg	F. B. B.
Lilliencron, R. W. T. H. F. von, Baron, Ph. D., Kammerherre, Sachsen-Meiningen	F. B. B.
Lindfors, P. P., M. D., Collegie-Assessor, Nyslott, Finland....	F. B. B.
Lindsley, Rev. P., Præsident for Universitetet i Nashville, Tennessee	F. B. B.
Lisch, F, Dr., Archivråd, Museums Directeur, Schwerin	V. B.
Litton, S., Esq., M. D., Præsident for det kgl. irske Akademi, Dublin	F. B. B.
Lobera, Don J. G., Alcalde i Cordova, Andalusien	F. B. B.
Longfellow, H. W., Esq., Professor ved Harvard Universitet i Cambridge, Massachusetts	F. B. B.
Lukis, Rev. W. C , M. A., Collingbourne Ducis, England	F. B. B.
Lund, P V., P. D., Professor, Rio de Janeiro	F. B. B.
Lunzi, N. C., Greve, San Kyrikos, Zante	F. B. B.
Lütché, F. B. de, Admiral, General-Adjutant, St Petersborg...	F. B. B.
Lønrot, E., M. D., Professor ved Universitetet i Helsingfors .	F. B. B.
Macaulay, D., LL. D., Edinburgh	F. B. B.
Macedo, Dom J. da Costa de, Secretair ved Vid. Akad. i Lissabon	F. B. B.
Macgregor, F. C., Esq, fh. kgl. storbritannisk Konsul i China, Reinbeck, Holstein	F. B. B.
Mackinlay, D., M. D., Pollockshields, Skotland	F. B. B.
Mc. Kenzie, J. W., Writer to the Signet, Edinburgh	F. B. B.
Manockjee-Cursetjee, Esq., F. R. A. S., Bombay	F. B. B.
Mansel, G., Capitain i den britiske Marine, London	F. B. B.
Marcoran, Sir G., J. U. D., Korfu	F. B. B.
Marquez, J. J., fh. Præsident for Republiken Ny-Granada	F. B. B.
Marsh, G. P., nordamerikansk bef. Minister i Florents	F. B. B.
Martin, Henri, Historiker, Paris	V. B.
Mayer, J., Esq., Curator for Antiquitets-Museet i Liverpool ...	F. B. B.
Mellen, W. P., Esq., Advocat, Natchez, Mississippi	F. B. B.
Michélsen, C., kgl. dansk Gen.-Konsul i Santa Fè de Bogotá, Ny Granada	F. B. B.
Miniscalchi-Erizzo, F., Greve, Kammerherre, Verona	F. B. B.
Mitchell, J. M., kgl. belgisk Konsul i Leith	F. B. B.
Mitré, Don B., General, Præsident i den Argentinske Republik	F. B. B.
Mohnike, O, M. D., Læge i den nederlandsk-ostindiske Armeé, Batavia	F. B. B.

Monserrate, F. D. C. de, Directeur for det keis. Bibliothek i Rio de Janeiro	F. B. B.
Montefiore, Sir M. Bart, F. R. S., London	F. B. B.
Montezuma, D. F., Vicomte de Jequitinonha, Grand af Brasilien, virkelig Statsraad, Rio de Janeiro	F. B. B.
Morillot, L., Abbé, Corgengoux, Frankrig	V. B.
Morpurgo, J., Banquier, kgl. belgisk Gen.-Konsul i Triest ...	F. B. B.
Morris, J. G., Esq., Philadelphia	F. B. B.
Morrow, R., Esq., Grosserer, Halifax, Ny Skotland	F. B. B.
Mortillet, G. de, Inspecteur ved Museet i Saint-Germain	V. B.
Mosquera, T. C. de, General, Præsident for Republiken Ny Granada St. Fé de Bogotá	F. B. B.
Moukhanoff, P. de, Geheimeraad, Medlem af det keis Statsraad, St. Petersborg	F. B. B.
Mueller, F., M. & P. D., Government Botanist, Melbourne, Australien	F. B. B.
Moussine-Boushkine, M. de, Geheimeraad, fh. Curator for Universitetet i Kasan	F. B. B.
Murphy, Hon. H. C., Brooklyn, New York	F. B. B.
Münch-Bellinghausen, E., Friherre, Directeur for Hofbibliotheket i Wien	F. B. B.
Napierky, C. A., P. D., Statsraad, Gouvernements-Skole-Directeur, Riga	F. B. B.
Nicholson, Sir C., Baronet, D. C. L., LL. D., London	F. B. B.
Nisser, Don P., Melbourne, Australien	S. B. B.
Nordenheim, C., virkel. Statsraad, Senator, Helsingfors	F. B. B.
Nottingham, J., M. D., Surgeon N. C., Liverpool	F. B. B.
Obolensky, M., Fyrste, Geheimeraad, St. Petersborg	F. B. B.
Olfers, J. F. M. von, Geheimeraad, Gen.-Directeur over de kgl. preussiske Museer, Berlin	F. B. B.
Olinda, Don P. de Araujo Limas, Marquis de, virkel. Statsraad. Rio do Janeiro	F. B. B.
Olsoufieff, B. D., fh. Hofmarskal hos Hs. M. Keiser Alexander	F. B. B.
Ormerod, Ven. T. J., A. M., Archdeacon af Suffolk	F. B. B.
Osnobischin, D., Collegieraad, Curator for Gymnasiet i Simbirsk	F. B. B.
Osuna y del Ynfantádo, Don M. Duque de, Grand af Spanien, kgl. spansk overordenl. bef. Minister i St. Petersborg	F. B. B.
Ouvaroff, A., Greve, Statsraad, Medlem af Vid. Akademi i St. Petersborg, Moskau	F. B. B.
Parish, F., Esq., kgl. storbritannisk Konsul i Buenos Ayres ..	F. B. B.
Parker, Rev. P., Washington	F. B. B.
Pazos, Don J. B., Dr., Buenos Ayres	F. B. B.
Penguilly l'Haridon, Baron, Directeur for Musée d'Artillerie, Paris	V. B.

Perez, Don R. J., Advocat, Prof. ved Univers. i Buenos Ayres	F. B. B.
Perez de Velasco, Don H., J. U. D., Advocat, Lima	F. B. B.
Peto, Sir S. M., Bart., M. P., K. C. D., til Somerleyton Hall, Suffolk	F. B. B.
Philarètes, Medl. af den hell. Synode, Metropolit af Moskwa og Kolomna, Moskwa	F. B. B.
Phillipps, G., Professor ved Universitetet i Wien	F. B. B.
Phillips, Sir T., Bart., Middlehill, Worcestershire	F. B. B.
Philosophoff, A., Gen.-Adjutant, St. Petersburg	F. B. B.
Pipping, F. W., Statsraad, Prof. ved Universitetet i Helsingfors	F. B. B.
Platon, Medlem af den hellige Synode, Erkebiskop af Riga og Mitau, Rusland	F. B. B.
Pontoppidan, H., kgl. dansk Gen.-Konsul i Hamborg	F. B. B.
Power, Rev. J., Bibliothekar ved Universitetet i Cambridge	F. B. B.
Pratápa Chandra Sinha Bahádoor, Raja, Bakparáh, Bengalen	F. B. B.
Pryce, D. T., Esq., Grosserer, Batavia	F. B. B.
Przedziecky, A., Greve, Archæolog, Paris	F. B. B.
Pycroft, J. W., Esq., London	F. B. B.
Quatrefages, A. De, Professor, Medlem af Institut de France	V. B.
Rabbe, F. J., P. et M. D., Collegie-Assessor, Helsingfors	F. B. B.
Raëvsky, M., Erkepræst ved den keis. russiske Legation i Wien	F. B. B.
Rájendralála Mitra, B., Vice-Præsident for R. A. S., Calcutta	F. B. B.
Ralli, A. di Stefano, Banquier, Triest	F. B. B.
Ramírez y de las Casas Deza, Don L. M., M. D., Professor ved Lyceet i Cordova	F. B. B.
Rangabés, A. R., Professor ved Universitetet i Athen	V. B.
Rastawiecki, E., Baron, Archæolog, Warschau	F. B. B.
Read, J. M., General, Paris	F. B. B.
Reutz, A. M. T. von, J. U. D., Hofraad, Professor ved Univer- sitetet i Dorpat	F. B. B.
Riant, P. E. D., Greve, Paris	V. B.
Ricker, S., fh. nordamerikansk General-Konsul i Frankfurt a. M.	F. B. B.
Robert, P. C., Directeur i Krigs-Departementet, Paris	F. B. B.
Robinson, J. R., Esq., Dewsbury, England	F. B. B.
Rochussen, J. J., kgl. nederlandsk Statsminister, Haag	F. B. B.
Rodotheatos, S., J. U. D., Justitiarius ved Overretten paa Korfu	F. B. B.
Rumine, N. de, virkelig Statsraad, Kammerherre, Moskwa	F. B. B.
Ruysenaers, S. W., kgl. nederlandsk Gen.-Konsul i Alexandria	F. B. B.
Sabatier, J., Archæolog, St. Petersburg	V. B.
Sabatini, Signore D., Neapel	F. B. B.
Sacken, E. Freiherr von, Custos ved Antiksamlingen i Wien	V. B.
Savvaïtof, P., Prof. ved det geistl. Seminar i St. Petersburg	F. B. B.
Scarpa, Chevallier J. da, fh. kgl. dansk Konsul i Fiume	F. B. B.
Schaaffhausen, Geheimeraad, Professor, Bonn	V. B.

Schack-Sommer, J. O., kgl. dansk Vice-Konsul i Hamburg .	F. B. B.
Schildt, W. S., Districtslæge, Jyväskylä, Finland	F. B. B.
Schindler, J., Baron, Geheimeraad, Canonicus, Krakau . . .	F. B. B.
Schoeppingk, D., Baron, Archæolog, Moskwa	F. B. B.
Schroeder, F., fh. nordamerikansk Chargé d'Affaires i Stockholm	F. B. B.
Schubert, F. H. de, Gen.-Lieutenant, St. Petersburg	F. B. B.
Schultén, O. de, P. D., Baron, Vice-Præsident i Justits-Departementet, Helsingfors	F. B. B.
Schuth, N. C., kgl. dansk Gen.-Konsul, Valparaiso	F. B. B.
Scheil, Sir J., Gen.-Major, London	F. B. B.
Simpson, J. Y., M. D., Professor ved Universitetet i Edinburgh	V. B.
Singer, Rev. J., D. D., Secretair ved Akademiet i Dublin	F. B. B.
Smith, C. R., Esq., Strood i Kent, England	V. B.
Smith, J. C., Esq., Sharon, Connecticut	F. B. B.
Smith, R. B., Esq., Villa Nova, England	F. B. B.
Solomos, D., Greve, Zante	F. B. B.
Sourdeval, C. M. de, Dommer ved Retten i Tours	F. B. B.
Sparks, J., LL. D., Prof. i Historie, Cambridge, Massachusetts.	F. B. B.
Spring, A., Professor, Liége	V. B.
Squier, Hon. E. G., M. A., New York	V. B.
Ståhlberg, C. H., P. D., Provst og Sognepræst, Pielavesi, Finland	F. B. B.
Stallknecht, F. S., Esq., Advocat, New York	F. B. B.
Stawell, Sir W. F., Overdommer, Victoria, Australien	F. B. B.
Stirbey, Fyrst D., Barbo de, fh. Hospodar af Wallachiet, Bukarest	F. B. B.
Stourdza, Fyrst Michael, fh. Hospodar af Moldau, Yassi	F. B. B.
Stülz, J., k. k. Historiograph, Chorherre i St. Florian, Øvre Østerrig	F. B. B.
Stürup, W., Legationsraad, kgl. dansk Gen-Konsul i Caracas, Venezuela	F. B. B.
Swithinbank, G. E., L. L. D., Newcastle upon Tyne	F. B. B.
Symington, A. J., Esq., Glasgow	F. B. B.
Tamlander, C. G., Oberstlieutenant, Helsingfors	F. B. B.
Tatarinoff, S. P., Gen.-Major, fh. Civil-Gouverneur i Tomsk.	F. B. B.
Tchertkoff, A., General, Moskwa	F. B. B.
Thacher, J. S. B., Assessor i Øverste-Ret, Mississippi	F. B. B.
Tiedge, J. E. C., Grosserer, Buenos Ayres	F. B. B.
Titoff, V. P. de, forhen Minister, St. Petersburg	F. B. B.
Tobin, Sir T., Fredsdommer, Ballincollig, Grevskabet Cork . . .	F. B. B.
Traherne, Rev. J. M., M. A., Coedriglan, England	F. B. B.
Trevelyan, Sir C., Bart., fh. Gouverneur, London	F. B. B.
Trevelyan, Sir W. C., Bart., Wallington, Newcastle on Tyne.	F. B. B.
Tubino, Franc. M. Don, Madrid	V. B.
Tweddell, G. M., Esq., Stokesley, England	F. B. B.
Typaldos, C. P., Livlæge hos H. M. Kongen af Grækenland, Athen	F. B. B.

Ulrich, F. S., Gouverneur paa Øen St. Barthelemy, Vestindien	F. B. B.
Ustrialoff, N. G., Professor ved Universitetet i St. Petersburg	F. B. B.
Valaoritis, A., J. U. D., Legislator, St. Maura	F. B. B.
Veliaminof-Zernof, V. de, Statsraad, St. Petersburg	V. B.
Vilanova, J., Professor, Madrid	V. B.
Viola, Don M. N., Dr., Advocat, Buenos Ayres	F. B. B.
Virchow, R., Professor, Berlin	V. B.
Vogt, Carl, Professor, Genève	V. B.
Wallcott, Rev. M. E., M. A., London	F. B. B.
Wallén, C. S., Baron, Geheimeraad, Statssecretair for Finland, Helsingfors	F. B. B.
Watts, Rev. F., Esq., Professor ved Spring Hill College, England	F. B. B.
Webb, Th. H., Esq., M. D., Secretair ved Rhode-Islands hist. Selskab, Boston, Massachusetts	F. B. B.
Webber, S., M. D., Charlestown, New Hampshire	F. B. B.
Were, J. B., Esq., kgl. dansk og svensk-norsk Konsul i Mel- bourne, Australien	F. B. B.
Wetmore, P. M., General, New York	F. B. B.
Wiarda, S., kgl. nederlandsk Konsul i Buenos Ayres	F. B. B.
Wilson, Rev. J., D. D., Præsident for Trinity College, i Oxford	F. B. B.
Winthrop, R. C., LL. D., Præsident for det hist. Selskab i Massachusetts, Boston	F. B. B.
Witt, H., kgl. dansk Gen.-Konsul i Lima, Peru	S. B. B.
Witte, J. J. A. M. de, Baron, Paris	F. B. B.
Wocel, J. E., Professor i Archæologi ved Universitetet i Prag	V. B.
Wolanski, T. von Wolan, Landraad, Posen	F. B. B.
Woldsen, J. N., kgl. dansk General-Konsul i Amsterdam	F. B. B.
Wood, R., Esq., kgl. storbritanisk Konsul i Tunis	F. B. B.
Woolsey, T. D., A. M., Professor ved Yale-College, New-Haven, Connecticut	F. B. B.
Wrangel, F. H. E. von, Greve, Gen -Feltmarskal, Berlin	F. B. B.
Wrangell, F. de, Baron, Admiral og Gen. Adjutant, St. Petersburg	F. B. B.
Wüstenfeld, H. F., P. D., Prof. ved Universitetet i Göttingen	F. B. B.
Young, A., Capitain, Twickenham, England	F. B. B.
Young, Sir J., Gouverneur over New South Wales, Australien	F. B. B.
Zipser, E. A., Professor, Neusohl, Ungarn	F. B. B.

UDSIGT OVER SELSKABETS REGNSKAB FOR 1870.

INDTÆGTER.

	Rd.	Sk.
Kassebeholdning fra 1869.....	1356	55
HANS MAJESTÆT KONGENS aarlige Gave.....	300	•
Bestandige Bidrag fra Medlemmer og Extra-Tilskud.....	57	48
Aarlige Bidrag fra Medlemmer	490	72
Ved Salg af Selskabets Skrifter (Efter Fradrag af Omkostninger ved Forsendelse af Selskabets Skrifter, Fragt, Udgifter til Bekjendtgørelser etc.).....	380	13
Renter af den faste Fond.....	3412	•
Godtgørelse af den archæologiske Kongres for Papir.....	180	•
	6176	92

UDGIFTER.

I. Til ufuldendte Arbejder: Mémoires 1869—70	397	82
II. Til Selskabets Bestyrelse og dets Virksomhed:	Rd.	Sk.
A. Secretaireernes Honorarer	700	•
For Besørgelse af løbende Forretninger, Assu- rance, Trykløn, Møders Afholdelse, Diplo- mers Udfærdigelse, Fragt og Porto.....	284	64
Budløn og Understøttelse til Enken efter det forrige Bud	230	•
	1214	64
B. Oldskrift Afdelingen: til Forberedelse af Ud- gaven af Niáls Saga og af Tristram Saga.....	425	•
C. Oldsag Afdelingen:		
Aarbøgerne for 1870 og Tillægsheftet for 1869	2677	25
III. Anvendt til den faste Fonds Forøgelse.....	167	57
Kassebeholdning den 31. December 1870	1294	56
	6176	92

F. S. BANG,
Kasserer.

Undertegnede, det Kongelige Nordiske Oldskrifts-Selskabs for Aaret 1870 valgte Revisorer, erklære herved at have undersøgt og revideret ovenstaaende Regnskab med tilhørende Bilag og befundet samme rigtigt. Endvidere erklære vi, at Selskabets faste Fond i 1870 er blevet forøget ved Indkjøb af Kongelige Obligationer til et paalydende Beløb af 200 Rigsdaler. Selskabets faste Fond er nu 85,500 Rdlr., hvoraf 85,100 ere optagne i Finantsministeriets Indskrivningsprotocol, og 400 henligge til Optagelse.

KJØBENHAVN, den 1. Marts 1871.

M. WILLER.

ELVIUS.

DL
1
N6
1870

Aarbøger for nordisk
oldkyndighed og historie

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

